

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

110 DE ANE DE LA RĂSCOALA CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU de N. ADĂNILCĂ

CARACTERUL EXPLOATĂRI FEUDALE A ȚĂRĂNIMI ÎN DECEANIILE ANTERIOARE RĂSCOALEI LUI TUDOR VLADIMIRESCU (1800—1820) de S. COLUMBIANU

O SCRISOARE NECUNOSCUTĂ A LUI TUDOR VLADIMIRESCU DE LA ÎNCEPUTUL RĂSCOALEI de AL. VIANU

LUPTA MASELOR ȚĂRĂNEȘTI ÎMPOTRIVA ÎNĂSPRIRII EXPLOATĂRII BOIEREȘTI DUPĂ RĂSCOALA DIN 1821 de S. IANCOVICI

ASPECTE DIN LUPTA ORĂȘENILOR DIN ȚARA HOMOANEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎMPOTRIVA ASUPRIRII FEUDALE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA (II) de C. ȘERBAN

DATE PRIVIND ECOUL ȘI ANIVERSAREA COMUNEI LUI PARIS ÎN ROMÂNIA (187—1944) de GH. CRISTEA

ANUL XIV — 1961

3

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

3

ANUL XIV

1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor șef*); acad. A. OTETEĂ; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI; M. BERZA; V. CHERESTEȘIU; T. GEORGESCU; V. MACIU; ȘT. PASCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 18.25.86

S U M A R

	<u>Pag.</u>
STUDII	
140 DE ANI DE LA RĂSCOALA DE SUB CONDUCEREA LUI TUDOR VLADIMIRESCU	
N. ADĂNILOAIE, 140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu . . .	551
S. COLUMBEANU, Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800—1820)	571
AL. VIANU, O scrisoare necunoscută a lui Tudor Vladimirescu de la începutul răscoalei	591
S. IANCOVICI, Lupta maselor țărănești împotriva înăspririi exploatării boierești după răscoala din 1821	595
★	
C. ȘERBAN, Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (II)	623
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
GH. CRISTEA, Date privind ecoul și aniversarea Comunei din Paris în România (1871—1944)	659
D. TUȚU și GH. SMARANDACHE, Din activitatea P.C.R. în rândurile armatei burghezo-moșierești (1929—1933)	687
I. IONAȘCU, Date noi relative la Radu Vodă Mihnea în Țara Românească	699
STUDII DOCUMENTARE	
Lucrări noi despre relațiile internaționale în evul mediu (F. C.)	721
PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI”	
Discuția publică cu privire la „îobăgia a doua în țările din centrul și răsăritul Europei” și „îobăgia a doua în Moldova și Țara Românească”	729
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Înființarea societății germane de bizantinologie Weimar — aprilie 1961; Institutul de istorie al Republicii Democratice Vietnam după 7 ani de activitate (<i>Phan-Gia- Ben</i>); Muzeul de istorie feudală al orașului Brașov (<i>C. Șerban</i>); <i>Cronică</i>	739

RECENZII

	Pag.
* * * Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova București, 1960, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.P.R., 516 [— 520] p. (<i>D. Berindei</i>) .	747
HENRI H. STAHL, Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, vol. I : Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole, Buc., 1958, 374 p.; vol. II : Structura internă a satelor devălmașe libere, Buc., 1959, 365 p. (Editura Academiei R.P.R.) (<i>Vi. Hanga</i>)	751
* * * Nouvelles études d'histoire, vol. II, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1960, 709 p. (<i>S. Morintz, E. Bujor, P. Diaconu, Fl. Constantiniu, N. Copoiu</i>)	767
IOSEF CIBULKA, Velkomoravský kostel v Modrá u Velehradu (Die grossmährische Kirche in Modra bei Wellehrad), Praga, 1958, 362 p. + 70 fig. + XXIV pl. (<i>Corina Nicolescu</i>)	782

REVISTA REVISTELOR

Forschungen zur Volks -und Landeskunde, Secția de științe sociale Sibiu a Filialei Cluj a Academiei R.P.R., nr. 1—4/1959—1960 (<i>H. Stănescu</i>)	787
История СССР. Академия Наук СССР, Институт Истории. Moscova, nr. 1—6/1960 (<i>Al. V. și M. T.</i>)	793
Československý časopis historický (Revista cehoslovacă de istorie), Praga, vol. VIII, 1960, nr. 1—6, p. 950 (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	803

INSEMNĂRI

Istoria României. — EUGEN STĂNESCU, Les grands moments de l'histoire roumaine, în „Synthèses”, Bruxelles, nr. 175, decembrie 1960, p. 149—164 (*A. P.*); M. M. ZALİŞKIN, Волнения среди рабочих на строительстве железной дороги Плоешти—Предял в Румынии осенью 1876 г., în „Вестник Московского Университета”, nr. 1/1960, p. 37—42 (*S.I.*); G. G. FLORESCU, La procédure de l'investiture et le cérémonial de la réception du prince régnant Cuza à Constantinople, în „Studia et Acta Orientalia”, II, Bucarest, 1960, p. 71—87 (*M.A.M.*); M. ALEXANDRESCU-DERSCA, Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIII-e siècle, în „Studia et Acta Orientalia”, I, Bucarest, 1958, p. 13—37 (*M.A.M.*). **Istoria U.R.S.S.** — * * * Полтава — К 250-летию Полтавского сражения. Culegere de articole, Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 459 p. + 5 h. (*C. Ș.*); * * * Очерки по истории русской деревни X—XIII вв. sub redacția acad. B. A. Ribakov, Ed. Rusia Sovietică, Moscova, 1959, 232 p. + 1 pl. + 4 h. (*C. Ș.*). **Istoria Universală.** — * * * Сто години народно читалище Свиштов. Юбилеен сборник 1856—1956, Șiștov, 1958, 495 p. (*A. C.*); N. TODOROV, За някое промени в характера на цеховата организация у нас през парвата половина на XIX век, în „Istoriceski pregled”, XIV, 1958, nr. 4, p. 44—76 (*A. C.*); C. TH. DIMARAS, La Fortune de Voltaire en Grèce, în „Mélanges offerts à Octave et Melpro Merlier”, Atena, 1956, vol. I, p. 199—222 (*A. C.-C.*); * * * История профсоюзного движения за рубежом 1939—1957 гг. Ed. Consiliului central unional al sindicatelor, Moscova, 1958, 667 p. (*V. A.*); HENRI CLAUDE, Gaullisme et grand capital, Editions Sociales, Paris, 1960, 224 p. (*I. P.*); N. A. EROFEEV, Очерки по истории Англии 1915—1917 гг., Ed. Institutului de relații internaționale, Moscova, 1959, 264 p. (*V. A.*); * * * Medieval England, vol. I, Oxford, Clarendon Press, 1958, 381 p. (*S. C.*); MARGARET DEANESLY, Histoire de l'Europe du haut moyen âge (476 à 911), Traduction de S. M. Guillemin, Paris, Payot, 1958, 755 p. (*S. C.*). **Byzantinologiei.** — G. OSTROGORSKI, Byzance, Etat tributaire de l'Empire turc, Zbornik Radova, Vizantološki Institut, V, 1958,

p. 49—58 (<i>E. Fr.</i>); R. GUILLAND, Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Les termes désignant le commandant en chef des armées byzantines. Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν XXIX (1959), p. 35—77 (<i>E. Fr.</i>).	
Bibliografie, Arhivistieā, Muzeografie. — * * 25 ans d'historiographie Tchecoslovaque 1936—1960, Praha, Ceskoslovenske Akademie Ved., 1960, 494 p. (<i>P. S.</i>); URIEL HEYD, Ottoman documents on Palestine 1552—1615. A study of the firman according to the Mühimme Defteri (<i>P. S.</i>); * * La diplomazia del Regno di Sardegna durante la prima guerra d'indipendenza, 3 vol., Torino, 1949—1952 (<i>A. I.</i>)	815

140 DE ANI DE LA RĂSCOALA DE SUB CONDUCEREA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

140 DE ANI DE LA RĂSCOALA CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

DE

N. ADĂNILOAIIE

Se împlinesc 140 de ani de la răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu, eveniment de mare însemnătate în istoria României. Această mișcare, dând o puternică lovitură orînduirii feudale îinterne și suzeranității turcești, constituie o etapă importantă în lupta poporului nostru pentru eliberarea socială și cucerirea independenței naționale.

Dată fiind importanța răscoalei din 1821, era firesc ca ea să formeze obiectul de studiu al multor cercetători pe tărîmul istoriei. Istoricii au prezentat însă răscoala în chipuri diferite. Unii au căutat să arate că ea a fost îndreptată împotriva grecilor, alții împotriva anumitor boieri, iar un al treilea grup susținea teza potrivit căreia răscoala a avut doar un caracter antiotoman. Documentele au fost utilizate parțial și deseori interpretate mecanic. De obicei fiecare istoric burghez se servea, mai ales, de acele documente care erau compatibile cu teza pe care voia să o susțină, teză care, în multe cazuri, avea drept scop apărarea intereselor claselor exploatatoare. Făcînd abstracție de unele concepții greșite — explicabile și prin formația lor idealistă, caracteristică unei anumite epoci —, constatăm că mulți istorici, pe lîngă tezele lor, s-au străduit să descopere și să aducă în circulația științifică și izvoare documentare noi. Materialele documentare noi, scoase la lumină, alături de unele observații și concluzii obiective au contribuit la clarificarea și înțelegerea justă a problemelor spinoase pe care le ridică răscoala din 1821, implicit au îmbogățit știința noastră istorică.

Memorialiștii vremii (Naum Rîmniceanu, I. Dîrzeanu, Alecu Beldiman etc.), fiind în slujba boierimii, au ponegrit jertfa eroică a pandurilor. Abia după înființarea partidului clasei muncitoare li s-a acordat pandurilor prețuirea cuvenită, Tudor Vladimirescu fiind considerat drept un luptător pentru cauza poporului nostru. Încă din anii grei ai ilegalității, Partidul Comunist din România chema pe membrii săi la studierea mișcării lui Tudor Vladimirescu și la „combaterea falsificării istoriei de către oli-

garhie”¹, iar în manifestul P.C.R. îndreptat împotriva dictaturii regale se spunea : „... Ne cheamă la luptă sîngele lui Doja, Horia și Tudor Vladimirescu”².

Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, amintind tradițiile eroice ale poporului, a subliniat : „Neuitate sînt în amintirea poporului nostru ...răscoalele conduse de Horia, Cloșca și Crișan la 1784 în Transilvania, de Tudor Vladimirescu în Oltenia și Muntenia”³.

După instaurarea puterii democrat-populare, unii cercetători, înarmați cu concepția marxist-leninistă a istoriei, și-au luat sarcina de a studia și rezolva diversele probleme pe care le pune această mișcare. Pentru a facilita cercetările, Academia R.P.R. a inițiat publicarea unei colecții de documente despre răscoala din 1821, colecție din care au și apărut 4 volume. Faptul acesta prezintă o deosebită importanță, deoarece numai analizînd prin prisma materialismului istoric toate documentele vremii vom putea înțelege just răscoala și vom putea demonstra concludent caracterul ei antifeudal și antiotoman.

Întrucît caracterul antiotoman al răscoalei a fost analizat în unele lucrări mai noi⁴, vom căuta în cele ce urmează să reliefăm în special latura socială a mișcării.

Documentele istorice arată că evoluția relațiilor sociale, a forțelor de producție ridică, la începutul secolului al XIX-lea, problema lichidării modului de producție feudal. Lupta de clasă între forțele interesate în progresul societății și forțele reacționare ascuțindu-se, va duce la izbucnirea răscoalei din 1821.

În preajma anului 1821, cea mai mare parte din suprafața agricolă a țării o constituiau moșiile boierești și mănăstirești, moșii care erau cultivate prin exploatarea muncii clăcașilor. Cu toată cultura extensivă ce se făcea pe cîmpiile Țării Romînești, în fiecare toamnă ieșeau recolte bogate de grîu, orz, porumb sau mei, care, în bună parte, erau îndreptate spre orașele de la Dunăre pentru îndestularea Porții otomane. O altă bogăție de seamă a Munteniei o constituiau vitele, dintre care multe erau crescute în vederea negoțului.

Țara Romînească în 1821 avea o populație foarte rară. Numărul locuitorilor se ridica la aproximativ 1 000 000 de oameni. În legătură cu aceasta, istoricul Dionisie Fotino scria în 1820 : „Este întristător lucru ca o țară atît de bună și frumoasă, un pămînt atît de productiv și cu un climat atît de sănătos, să fie atît de puțin locuită”⁵. Acest istoric conchidea că bogățiile țării ar putea nutri o populație de cinci ori mai mare. Afirmarea este îndreptățită în general, și cu toate acestea trebuie să precizăm că

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 308.

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a, 1953, p. 306.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., București, 1955, ed. a IV-a, p. 177.

⁴ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea Țării Romînești 1821—1822*, București, 1945; idem, *Legămîntul lui Tudor Vladimirescu față de Eterie*, în „Studii” 1956, nr. 2—3, p. 125—133; idem, *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi*, în „Studii” 1958, nr. 3, p. 77—92.

⁵ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Dăciei*, vol. III, p. 136, trad. de George Sion, București, 1859.

majoritatea populației (așa rară cum era) trăia în condiții de mizerie, pentru că numai boierii, mănăstirile și asupritorii otomani beneficiau de bogățiile din țară.

Datorită privilegiilor feudale și abuzurilor aparatului de stat — aparat care era de altfel în mâna boierilor — o mare parte din locuitorii țării — poslușnicii, scutelnicii, slujitorii, clerul și boierii — nu plăteau nici un fel de dări la fisc, urmînd ca țărani, meșteșugarii și negustorii să suporte toate cheltuielile vistieriei, inclusiv tributul către Poartă. Practica aceasta era cu atît mai gravă cu cît tocmai cei care acumula bogățiile cele mai mari — boierii și egumenii — nu contribuiau cu nimic la cheltuielile țării.

Dintre boierii cei mai bogați se recrutau și marii dregători: bani, vornici, logofeți, spătari, vistieri, postelnici, cluceri, paharnici etc. Tot dintre boieri se recrutau și ceilalți slujbași: ispravnici, sameși, zapcii, polcovnici etc. Fiecare dregător avea un anumit salariu, un anumit număr de scutelnici și poslușnici (care îi munceau pe gratis), dar și un anumit domeniu de unde putea stoarce gloabe și plocoane, realizînd venituri însemnate. Domnul, cumpărînd scaunul de la turci, vindea slujbele marilor boieri, iar aceștia le vindeau mai departe subalternilor lor. Fiecare boier căuta să-și scoată pe lingă suma plătită și un câștig serios. Toți dregătorii și mai ales ispravnicii (funcție echivalentă cu prefectii de județe de mai tîrziu) erau adevărați despoți în slujbele lor, netemîndu-se niciodată de vreun control sau de vreo pedeapsă din partea divanului, pe care îl mituiau mai înainte. Ispravnicul, adică șeful județului, astfel asigurat — prin venalitatea superiorilor — își lua latitudinea de a îndoi și întrei birul pe care trebuia să-l plătească fiecare familie. Dacă divanul afla aceasta la timp, atunci suma luată în plus urma să fie împărțită cu el. Aga — șeful poliției — tolera furturile, iar spătarul dădea voie arnăuților să prade, luînd bineînțeles, fiecare o anumită parte din acest „venit”. Domnul permitea boierilor să stoarcă poporul pentru ca și aceștia, la rîndul lor, să nu-i împiedice afacerile sale. De asemenea, boierii acordau această permisiune subalternilor lor, pentru ca aceștia să-și poată aduna sumele pe care le plățiseră pentru slujbe. Și astfel abuzurile creșteau din an în an. Fiecare slujbă îmbogățea în puțin timp pe acela care o deținea și la sfîrșitul unui an beneficiarul trebuia să o părăsească și s-o cedeze altuia, iar el venea la București, unde trăind în lux cheltuia tot ce jefuise cînd fusese în funcție, pînă ce reușea să-și cumpere un alt post de îmbogățire¹. Dregătoriile se vindeau ca la licitație: cel care „dădea mai mult, și deci fura mai puternic, era întotdeauna preferat”².

Slujba devenise, în felul acesta, un mijloc de îmbogățire rapidă. Întregul aparat de stat, corupt nu avea alt scop decît să stoarcă bani pentru îndestularea stăpînitorilor turci, a domnilor și a boierilor fanarioți sau pămînteni, fără deosebire. Caragea-vodă însuși — care a fost unul dintre cei mai jecmănitori domni — a mărturisit că n-a putut face legi mai bune din cauza opoziției boierilor. „Cînd stai cu ei la sfat — spunea

¹ N. Adăniloae, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956, p. 29—33.

² A. D. Xenopol, *Istoria Romnilor din Dacia Traiană*, vol. X, ed. a III-a, p. 48.

el — toate se fac, dar cum ies din sfat, nu mai găsești doi boieri uniți într-un gând. Gîndul lor e numai chiverniseala și hoția”¹.

Clerul superior se bucura de aceleași privilegii ca și boierii. Mitropolia, episcopii și mănăstirile, pe lângă o sumedenie de moșii, aveau la dispoziție clăcași, țigani, scutelnici și poslușnici, ca oricare alt feudal. Biserica posedă aproximativ o treime din pămîntul Țării Romînești.

Majoritatea boierilor, arendîndu-și moșiile, stăteau la București și se îndeletniceau cu intrigi politice și cu jocul de cărți. Desfrîul, luxul, risipa, lenea, frivolitatea și corupția erau caracteristice acestei aristocrații feudale hrăpărețe.

Observăm că în acea perioadă de destrămare a orînduirii feudale, majoritatea boierimii ducea o existență parazită, nemaîndeplinind nici o funcție utilă progresului societății.

Putem conchide că forțele reacționare interne cointeresate în menținerea vechii orînduirii erau boierimea, clerul înalt și aparatul de stat fanarizat, iar forțele care doreau mai mult sau mai puțin schimbarea orînduirii erau negustorii, meșteșugarii, țăranii și unii boieri antrenați în comerț. Acestea din urmă fiind forțele progresului, se vor dezvolta în pofida restricțiilor feudale și a despotismului oriental care domnea în administrația, economia și politica Țării Romînești.

Începutul secolului al XIX-lea se caracterizează prin descompunerea treptată a orînduirii feudale și apariția elementelor de trecere spre o nouă orînduire economică, orînduirea capitalistă. Procesul de dezvoltare a noilor forțe de producție și de transformare socială a fost un proces de lungă durată. Apariția elementelor capitaliste a fost posibilă datorită dezvoltării producției de mărfuri pe piața internă, pătrunderii produselor noastre agricole și animale pe piața internațională, dezvoltării industriei meșteșugărești, intensificării circulației bănești, precum și înjgheberii unor întreprinderi manufacturiere. Capitalul necesar acestor operații provenea din cămătărie, slujbe și, mai ales, din comerț.

Poarta otomană avînd monopolul comerțului, cele mai multe produse trebuiau să fie vîndute în mod obligatoriu la Constantinopol sau în provinciile turcești la un preț foarte redus.

Dezvoltarea noilor forțe de producție a dus la lărgirea pieței interne. Însă în calea consolidării pieței interne stătea — pe lângă lanțurile orînduirii feudale — și jugul otoman, care impusese monopolul în locul tranzacțiilor comerciale libere. Porturile dunărene, în loc să servească comerțului, erau transformate în raiale și serveau ca bază de jaf spre interiorul țării. Creșterea comerțului intern corespundea intereselor negustorimii și boierimii, antrenate în comerțul cu grîne și vite de a avea bani cît mai mulți în țară. Banii însă, în loc să rămînă în țară, ieșeau în parte peste hotare, de unde, în schimb, se aduceau mătăsuri, stofe, mobile, zahăr etc., iar o altă parte luau calea Constantinopolului, sub formă de produse vîndute mult sub valoarea lor sau sub formă de haraciu și daruri pentru demnitarii turci².

¹ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției de la 1821*, Craiova, 1874, p. 59.

² Într-un memoriu din 1820 se arată că „moneda scoasă din țară o întrece pe cea introdusă cu 7 000 000 lei” anual (Acad. R.P.R., pach. DCCCXCVII, f. 297).

În felul acesta, dezvoltarea economică a Țării Românești făcea de nesuportat jugul otoman și pentru boierimea producătoare de cereale-marfă. Lenin a arătat că „producerea de grâne de către moșieri în vederea vânzării . . . era deja un semn prevestitor al destrămării vechiului regim”¹. În această perioadă de descompunere, de criză a feudalismului erau contradicții interne și în sinul boierimii. Unii dintre boieri, cei interesați în comerț, voiau să se acomodeze condițiilor economice impuse de dezvoltarea noului mod de producție, pentru că își dădeau seama că se pot îmbogăți și pe această cale, iar ceilalți — majoritatea — erau pentru menținerea practicilor și a servituților învechite, feudale, caracteristice Orientului.

Boierii interesați în comerț, indiferent dacă făceau parte din boierimea mare sau mică, erau împotriva abuzurilor turcești și împotriva barierelor comerciale. Pe acest tărâm ei se vor înfîlți cu elementele burgheziei în formare, dorind înlăturarea dominației otomane.

Paralel cu destrămarea boierimii, asistăm și la o creștere a burgheziei. Elementele acestei tinere burghezii — negustorii, patronii de ateliere meșteșugărești etc. — proveneau din populația înstărită de la orașe, din boierinași, precum și din păturile înstărite de la sate. Pe lângă obligațiile față de vistierie, aceste pături sociale, pentru a putea să-și exercite meseria, erau supuse la o serie de alte taxe și angarale. Toți negustorii străini — avînd protecția consulilor — aduceau mărfuri în țară, neplătind decît 3% vamă, după cum erau tratatele țării lor cu Poarta. În schimb, negustorii pămînteni plăteau o vamă mult mai mare decît cei străini, dădeau diferite havaeturi și plocoane și, în plus, erau obligați să dea uneori marfa pe datorie boierilor. Pentru a scăpa de aceste angarale, mulți negustori autohtoni cereau protecția unui consul străin devenind astfel sudiți.

Burghezia, care se forma, lovită în afacerile ei de restricțiile impuse comerțului de aparatul de stat feudal și de monopolul turcesc, era interesată în doborîrea regimului existent.

În ceea ce privește țărănimia, situația ei se înăsprea continuu, deoarece boierii — în goana lor după acumulare de capital — căutau să-și valorifice tot mai mult pămînturile, storcînd ultima picătură din sudoarea clăcașilor.

Țăranii liberi (moșnenii), locuind pe pămînturile lor, aveau de suportat numai obligațiile, de altfel destul de împovărătoare, față de fisc, dar clăcașii, care formau majoritatea țărănimii, locuind pe moșii, aveau o serie de obligații și față de proprietarii acestora. Clăcașii erau obligați să facă stăpînului moșiei 12 zile de clacă pe an, și, în plus, să-i dea a zecea parte din toate produsele. În 1818, legiuirea lui Caragea mai adaugă la cele 12 zile de clacă încă 2. Uneori clăcașii, în loc de renta în muncă, erau obligați să dea boierului renta în bani. Din cauza înăspririi exploatării fiscale și boierești, se accentua și procesul de sărăcire a țărănimii. Mulți țărani, neputînd să plătească la timp banii ceruți de stăpînire, erau tortu-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., vol. III, p. 170.

rați într-un mod barbar (spînzurați cu capul în jos, închiși în coșare la fum de ardei, ținuți cu ochii la soare etc.)¹.

Cînd țaranii nu mai puteau îndura asuprirea, ei părăseau satul și fugeau în păduri sau se răzvrăteau împotriva exploataților. Între 1815 și 1821, răzvrătirile locale țărănești au luat o mare amploare. Dacă am trece în revistă toate frămîntările țărănești și orășenești dintr-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, am constata că răscoala mocnea în toți cei asupriți și că a trebuit să apară, în 1821, numai momentul favorabil pentru a izbucni.

Pe bună dreptate Nicolae Bălcescu, în lucrarea sa intitulată *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în diferite timpuri*, a arătat că „în Țara Romînească, starea țăranilor merse din zi în zi mai rău pînă la 1821, cînd disperarea lor izbucni”².

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dezvoltarea elementelor capitaliste a dat naștere, și în Peninsula Balcanică, ideii naționale, canalizînd lupta popoarelor pe făgașul eliberării lor de sub jugul otoman. În noile condiții economice, stăpînirea turcească a devenit mai apăsătoare, frînînd orice inițiativă. Treptat, după cum arată Engels, feudalitatea otomană devine incompatibilă cu gradul de dezvoltare a vieții materiale din Peninsula Balcanică. De aceea, în urma trezirii conștiinței naționale a popoarelor din această peninsulă, ele au pornit la luptă pentru răsturnarea jugului otoman și pentru crearea statelor naționale independente. În această luptă, popoarele sperau că vor primi și ajutorul Rusiei, față de care nutreau o mare simpatie. Și în adevăr, cu ocazia tuturor războaielor duse de ruși împotriva turcilor, în această perioadă, Rusia dădea lovituri Imperiului otoman, obligîndu-l să facă mereu concesii în folosul popoarelor oprite din Balcani. Astfel, Rusia ajută aceste popoare să-și cucerească independența. Dintre popoarele asuprite de turci grecii erau cei mai înaintați din punct de vedere economic și cultural. Burghezia greacă era stîmjenită în dezvoltarea ei de despotismul turcesc. Pentru aceste motive, burghezia greacă, alături de țărănime, va lupta contra jugului otoman. În condițiile unor mișcări sociale crescînde, s-a ridicat Eteria, care a dus la revoluția națională greacă din 1821. Eteria s-a înființat în 1814 în sudul Rusiei și avea drept scop eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul turcesc. În 1820, eteriștii îl aleg conducător pe Al. Ipsilanti, general în armata rusă, care trece de îndată la organizarea și înarmarea eteriștilor pentru a începe lupta antiotomană.

Și în Țara Romînească, la fel ca și în Peninsula Balcanică, dezvoltarea elementelor capitaliste a dat naștere — în această perioadă — ideii naționale, imprimînd frămîntărilor de aici și un caracter național, pe lângă cel social. Deșteptarea conștiinței naționale a contribuit în mare măsură la mobilizarea poporului în lupta pentru independență. Această luptă va exprima, ca și la greci, în primul rînd interesele tinerei burghezii care se forma și a cărei activitate comercială era îngrădită atît de monopolul turcesc, cît și de politica egoistă și trădătoare a mării boierimi.

¹ Dinicu Gokseu, *Însemnare a călătoriei mele*, Buc., 1910, p. 58.

² N. Bălcescu, *Opere*, ed. Zanc, vol. I, partea I, București, 1940, p. 197.

De aceea, această tină ră burghezie va avea un rol de frunte, alături de țărănime, în răscoala condusă de Tudor Vladimirescu.

La răscoală au mai participat : o parte din tîrgoveți și orășeni, o parte din micii boieri care erau nemulțumiți de faptul că dregătoriile importante le aveau numai boierii maii. Ca și celelalte pături sociale participante la răscoală, erau și ei nemulțumiți de jafurile regimului turcofanariot. Acești boieri erau într-o oarecare măsură legați prin interese economice de păturile burgheze. De asemenea, o poziție favorabilă răscoalei au avut-o și cițiva dintre marii boieri producători de cereale-marfă care, fiind loviți în interesele lor comerciale de monopolul turcesc, doreau înlăturarea acestui monopol.

Majoritatea boierilor însă au luptat chiar de la început pe toate căile împotriva răscoalei.

E interesant că, după înăbușirea Eteriei, atît boierii cît și memorialiștii puși în slujba protipendadei s-au străduit să arate că toate suferințele poporului, toate nenorocirile căzute pe capul țării au o singură cauză : domnia fanariotă. Documentele istorice ne arată însă că nici înainte de fanarioți și nici după ei starea țărănimii n-a fost mai fericită, pentru că boierimea, chiar atunci cînd guverna singură, nu se gîdea decît la consolidarea privilegiilor ei. Poporul intra în preocupările boierilor numai pentru a fi impus la noi angarale, pentru a stoarce de la el cît mai mult venit.

Este incontestabil că au existat contradicții între boierii „pămînteni” și domnii sau boierii veniți din Fanar, dar de o subjugare a autohtonilor nu poate fi vorba. De altfel, în multe cazuri fanarioții se identificau cu interesele boierilor pămînteni. Animositățile surveneau în privința ocupării dregătoriilor, unde pămîntenii voiau să nu aibă concurenți. Din cînd în cînd cereau un domn pămîntean, din dorința de a deveni unul dintre ei domn. Ei sperau apoi că pe domnul pămîntean îl vor putea minui mai bine decît pe unul străin. În privința exploatării poporului însă ei se înțelegeau și cu domnul fanariot. În preajma anului 1821, legăturile dintre boierii pămînteni și cei fanarioți erau cimentate prin înrudiri, prin comuniune de interese, prin abuzurile și jafurile care domneau în țară — și de care erau la fel de vinovați —, precum și prin patronarea Porții. Poarta otomană, încuviințînd orice introducere de noi impozite (știind că după aceasta va putea să-și mărească și ea pretențiile), era pe placul multor boieri care doreau menținerea jugului turcesc. De aceea, boierimea, în majoritatea ei, fie fanariotă, fie pămînteană, solidară în apărarea unui regim de pe urma căruia n-avea decît de profitat, atunci cînd va fi pusă în fața mișcărilor de eliberare nu se va arăta nici că este greacă, nici romînă, ci pur și simplu că este boierime — lașă, reacționară și trădătoare.

Cițiva boieri, fiind loviți în interesele lor comerciale de suzeranitatea otomană, și apoi văzînd că la consulatul rusesc (prin Leventis) se propaga deschis Eteria, deveniră simpatizanți ai acestei mișcări pentru a scăpa de monopolul turcesc cu ajutorul Eteriei, implicit cu sprijinul Rusiei.

Emanciparea creștinilor de sub turci era de altfel o temă viu discutată de eteriști, de unii ofițeri ruși, precum și de unii boieri din țările

romine, care, nu se îndoiau de loc de concursul Rusiei în această împrejurare.

Boierii urmăreau totodată să abată atenția acestor mișcări de la reforme liberale pentru a nu-și pierde clăcașii, moșiile sau dregătoriile. Ei voiau să scape de suzeranitatea turcească nu printr-o răscoală populară, care le-ar fi subminat privilegiile, ci printr-un ajutor extern. În cazul de față, ei așteptau ajutorul Rusiei, care trebuia să sprijine Eteria grecească. Așa se explică faptul că la începutul răscoalei au fost și cîțiva boieri alături de Tudor; aceștia erau siguri că, la venirea armatelor rusești, răscoala poporului va fi paralizată, iar privilegiile lor de clasă vor fi salvate.

Răscoala lui Tudor Vladimirescu se încadrează în lupta popoarelor din sud-estul Europei împotriva dominației otomane și are strînse legături în special cu Eteria grecească. Mai ales din toamna anului 1820, Tudor a ținut un contact permanent cu conducătorii Eteriei din Țara Românească, în vederea pregătirii și a coordonării celor două mișcări. La începutul lunii ianuarie 1821, Tudor a încheiat o înțelegere (convenție) cu căpitanii eteriști Iordache Olimpiotul și Farmache, pentru a se ajuta reciproc în lupta comună împotriva turcilor. Dar, deși mișcările au început în același timp programul răscoalei lui Tudor nu va fi identic cu al grecilor pentru că nici condițiile locale nu erau identice. Pentru popoarele din sudul Dunării, deci și pentru greci, înlăturarea jugului otoman însemna și înlăturarea relațiilor feudale, deoarece acolo marii proprietari feudali erau turci. În schimb, la noi feudalii fiind boieri autohtoni, înlăturarea jugului turcesc nu ducea la desființarea relațiilor feudale. De aceea la noi s-a pus în primul rînd problema înlăturării jugului intern, feudal, pentru ca apoi să fie posibilă și înlăturarea celui extern, otoman.

Răscoala a început în Oltenia, pentru că acolo, pe lângă jaful fiscal, care se adăuga raporturilor dintre proprietari și țărani, erau mai frecvente prădăciunile turcești, erau mai dezvoltate unele elemente burgheze, erau mai numeroase satele de moșneni (țărani liberi) și exista și nemulțumirea generală a pandurilor ce fuseseră din nou impuși la biruri. Lupta de clasă era mai aspră, fiind accentuată atît din partea țărănimii, cît și din partea burgheziei în formare, care se vedea împiedicată de îngrădirile feudale și de abuzurile aparatului de stat feudal, abuzuri amplificate prin patronarea Porții otomane.

Tudor Vladimirescu va exprima interesele burgheziei, ale micii boierimi și ale țărănimii.

Forțele de conducere ale răscoalei s-au recrutat din rîndurile burgheziei, ale moșnenilor și, în parte, ale micii boierimi. Țărănimea însă a fost principalul purtător al răscoalei. Răscoala nu a avut o omogenitate din cauza componenței sociale diferite a participanților: clăcași, moșneni, negustori, boierinași, arnăuți etc. Din cauză că burghezia era într-o fază de formare la 1821 și din cauză că unele elemente ale ei tindeau să treacă în rîndurile boierimii, această burghezie nu a putut formula și asigura îndeplinirea unui program mai mult sau mai puțin clar. Totodată, din cauza slăbiciunilor sale interne (economice, politice etc.), această burghezie

nu a putut asigura o conducere netă antifeudală a răscoalei. La început, silită de țărâtime, ea s-a pronunțat mai categoric contra servituților feudale, dar în desfășurarea răscoalei ea a cedat în fața boierilor parte din revendicările formulate inițial și atunci, după cum era și firesc, parte din țărâtime a părăsit mișcarea.

Burghezia și mica boierime au căutat să accentueze cât mai mult caracterul național (antiotoman) al răscoalei, iar masele populare atît în cadrul oștirii organizate, cît și prin acțiuni locale, neorganizate, au lărgit caracterul social (antifeudal) al răscoalei.

Deși toate păturile sociale care au luat parte la răscoală erau în aceeași măsură interesate în înlăturarea jugului turcesc, al domnilor fanarioți, existau și multe contradicții între ele în privința programului social al mișcării. Fiecare înțelegea răscoala într-un anumit fel și urmărea s-o canalizeze în interesul ei. Mica boierime, legată prin privilegiile de clasă de cea mare, a frînat tot timpul răscoala, urmărind să-i dea un caracter limitat de clasă. Inconsecvența și șovăiala vor fi caracteristice aproape tuturor micilor boieri care vor participa la răscoală. Mulți dintre ei, cînd au văzut că răscoala a luat un caracter de masă și că speranța îmbogățirii li s-a spulberat, au trădat mișcarea acționînd pe cont propriu. S-a observat apoi că în afară de cei asociați pentru pregătirea răscoalei, ceilalți mici boieri s-au alăturat siliți de împrejurări; excepția a făcut doar pitarul Iancu Jianu (fostul haiduc) care, deși nu luase parte la pregătirea răscoalei s-a alăturat acesteia din entuziasm. Mare parte dintre ei se alătură temporar răscoalei pentru a-și salva moșiile. Căpitani și susținătorii cei mai devotați ai răscoalei și care n-au trădat-o nici o clipă, nu au fost dintre micii boieri, ci din rîndurile moșnenilor înstăriți, ale clăcașilor, negustorilor și tîrgoveților. Astfel erau: Vasile Ghelmegeanu, Fruntelată, Barbu Urleanu, Hergot Drăghiceanu și Sîrbu Drăghiceanu, Dumitru Gîrbea, Radu Muică, Nicolae Zoican, Ioniță Golumbeanu și Dumitru Golumbeanu ș.a.¹. Aproape toți aceștia au conlucrat activ cu Tudor și la pregătirea răscoalei. Cu toate acestea, ei n-au reușit să-și impună categoric punctul de vedere și să asigure o conducere netă antifeudală, care ar fi atras toate masele populare, și nici să aplice și să mențină revendicările formulate în prima proclamație.

Am arătat că Tudor Vladimirescu era reprezentantul clasei burgheze în formare, interesată în abolirea cătușelor feudale. Fiu de moșnean din părțile Gorjului (satul Vladimiri), Tudor a fost numit în 1806 vâtaf de plai la Cloșani. Direct sau prin intermediul unor oameni apropiați, el și-a exercitat această funcție cu mici întreruperi pînă în ajunul răscoalei. Între 1807 și 1812, Tudor a luat parte, alături de ruși (corpul de voluntari fiind încadrat în divizia generalului Isaiev), la războiul împotriva turcilor, distingîndu-se în luptele purtate la Cerneți, Rahova, Negotin, Cladova etc. Pentru curajul și vitejia de care a dat dovadă, el a fost numit aproape de la început „comandir” peste ceilalți

---

¹ Vezi în acest sens I. Neacșu, *Lista cu numele pandurilor și căpitanilor lor care au participat la răscoală...*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 391—451.

panduri. Contemporanii mărturisesc că Tudor —care era de altfel o fire tăcută, cînd începea un atac împotriva turcilor intra în foc „parcă ar fi mers la nuntă”. Pretutindeni, în calitate de comandant al pandurilor olteni, Tudor a îndeplinit cu bravură toate misiunile încredințate de comandamentul rus, fapt pentru care a fost ridicat la rangul de „porucic” (locotenent) și decorat cu ordinul Sf. Vladimir. Ofițerii superiori ruși au atestat prin ordine și încredințări scrise faptele mărețe de arme ale lui Tudor Vladimirescu¹. Astfel, colonelul Jeltuhin scria la 18 februarie 1810 că Tudor a participat la lupta de la Cerneți, „îndeplinindu-și datoria de militar ca cel mai bun ofițer; el a fost trimis și în munți pentru a goni pe turci; acolo a repurtat, prin stăruința sa, un frumos succes”². Peste trei luni, colonelul Turcinilov, entuziasmat și el de eroismul comandantului batalionului de panduri, va scrie că Tudor și-a îndeplinit misiunile încredințate „cu toată exactitatea, rîvna și cu mare succes; el este un comandant viteaz și neînfricat, întreprinzător în pericole și prudent”³. Distincțiile acordate i-au asigurat protecția consulatului rus din București, ferindu-l totodată de răzbunarea turcilor. După război, Tudor s-a ocupat cu negoțul de cereale și vite peste graniță, agonisindu-și o oarecare avere. În 1814 — în timp ce Tudor era trimis la Viena de N. Glogoveanu, pentru aranjarea unor afaceri particulare, — turcii adalți, năvălind în Mehedinți, au ars Cernețul, distrugîndu-i și lui gospodăria. Jafurile turcești, alături de abuzurile aparatului de stat feudal — care împiedica tranzacțiile comerciale — au accentuat la Tudor sentimentul de revoltă împotriva orînduirii existente. Boierilor divaniți care l-au nedreptățit într-un proces ce-l avea cu Glogoveanu, Tudor le-a spus răspicat: „Pe unde pun azi cocoanele voastre panglicile, vor pune într-o zi oltenii mei curelele opincilor”, iar în 1819 — arată tot un martor ocular — Tudor a declarat: „De-oi trăi voi face douăsprezece perechi de opinci din pielea a doisprezece veliți din divan”⁴. Revolta lui, a „comandirului”, era revolta clasei sale, era revolta poporului asupra, care nu mai putea suporta exploatarea. Tudor se identifică cu lupta, cu aspirațiile poporului spre o viață mai bună; în slujba acestei lupte, pentru a asigura un viitor mai bun patriei sale, el și-a pus toate calitățile personale, inclusiv bogata experiență cîștigată în timpul războiului dintre ruși și turci. În legătură cu aceasta, N. Bălcescu a scris că Tudor vorbea „în numele poporului și personifica deșteptarea lui”⁵. Marx a subliniat de asemenea faptul că „Vladimirescu era patriot român: el s-a adresat nu boierilor, ci țărănilor”⁶.

Tudor și pandurii olteni, cu care a menținut strînse legături, au înțeles că nu pot scăpa de jafurile turcești și boierești decît printr-o răscoală. De aceea ei au strîns arme, pe care le-au ținut ascunse în Mehe-

¹ Vezi o parte din aceste atestare publicate în *Documente privind istoria Romîniei, Răscoala din 1821*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 40—58.

² *Ibidem*, p. 45.

³ *Ibidem*, p. 50.

⁴ Vezi C.D. Aricescu, *Acte justificative*, p. 123, 135, 136.

⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1953, p. 309.

⁶ Însemnările lui Marx despre romîni (Arhiva Marx-Engels, Institutul internațional de istorie socială, Amsterdam), după acad. A. Oțetea, *Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, în *Lupta de clasă*, nr. 5/1961, p. 49.

dinți cu mult înainte, așteptînd momentul prielnic izbucnirii răscoalei. Momentul acesta se ivi în 1821, cînd și eteriștii se hotărîră să înceapă lupta. Și, în adevăr, în noaptea de 18 spre 19 ianuarie 1821 — după moartea domnitorului Al. Suțu, — Tudor Vladimirescu, cu un mic detașament de arnăuți puși la dispoziție de eteristul Iordache Olimpiotul, pleacă în taină din București și peste două zile ajunge la Tîrgu-Jiu. Acolo, după ce arestează pe ispravnicul local, își continuă drumul spre plaiul Cloșanilor, unde era așteptat de unii căpitani cu cete de panduri.

La 23 ianuarie ajunge la Padeș, unde dă acea vestită proclamație prin care cheamă poporul la răscoală împotriva asupritorilor. Proclamația aceasta constituie unul din cele mai frumoase documente ale luptei pentru eliberarea țărănilor de sub asuprirea boierească. Tudor se adresează poporului cu cuvintele :

„Fraților lăcutori ai Țării Romînești, veri de ce neam veți fi, ... nu vă leneviți, ci siliți de veniți în grabă cu toții : care aveți arme, cu arme, iar care nu aveți arme, cu furci de fer și lănci ... că ne ajunge, fraților, atîta vreme de cînd lacrimile noastre nu s-au uscat”.

Toți sînt chemați să pună mîna pe arme și să distrugă pe asupritori, dar să nu se atingă de casa „veri-unui neguțător orășan sau țăran”, ci „numai averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri, să se jertfească”¹. La chemarea lui Tudor, meseriașii și plugarii alergau sub steagurile lui. Femeile și bătrînii care nu puteau servi în armată o sprijineau ducîndu-i provizii. Avîntul maselor era atît de mare, încît în numai două săptămîni, peste cinci mii de oameni s-au adunat. Cei rămași acasă, cum vedeau vreun trimis al boierului sau vreun slujbaș al stăpînirii, nu-l lăsau nici să intre în sat, ci îl ciomăgeau pe loc, iar pe Tudor îl întîmpinau cu pîine și sare. Multe proprietăți boierești au fost devastate în drumul pandurilor spre București.

Acțiunile locale, neorganizate, ale țărănimii, care au avut loc în afara drumului parcurs de oștirea răsculaților, au lărgit caracterul răscoalei. (Această problemă a fost neglijată mult timp de istorici.) Sînt foarte multe cazuri de nerespectare a prestațiilor pe moșiile boierești, de nesupunere la clacă, de nesupunere la bir, de răz bunare împotriva zapciilor etc. Unii țărani îi iau pe jefuitori și-i duc înaintea lui Tudor spre a fi judecați și pedepsiți, alții le aplică singuri pedeapsa. Se izgonesc arendași de pe moși, se atacă și se devastează conacuri boierești, se iau unele pămînturi sau vie de către țărani și se întreprind o serie de acțiuni de felul acesta, unele cu justificarea că se fac din cuvîntul lui Tudor. Țăranii intrau și lucrau nestingheriți pe moșiile boierești, iar cînd vreun vechil căuta să-i împiedice ei răspundeau : „Nu mai sînt ciocoi” sau „moșiile nu mai sînt ale ciocoiilor”. Ecoul proclamației de la Padeș a ajuns în numeroase sate și județe din Țara Romînească mult mai tîrziu, și peste tot cu anumite exagerări și tălmăciri în favoarea țărănilor. În unele sate din județul Buzău de exemplu, la începutul lui martie abia țăranii au poziția cea mai îndîrjită, strigînd logofeților că „este poruncă să dea boierii conace, iar nu țara”².

¹ Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821, vol. I, p. 207—208.

² *Ibidem*, p. 370.

Pe de altă parte și unii arendași caută să profite de răscoală pentru a pune ei mâna pe moșiile boierești. Țăranii clăcași i-au alungat însă de pe moșii pe acești arendași, luându-le ei în stăpînire. Vedem de aici că fiecare clasă și pătură socială înțelegea răscoala într-un fel anumit.

Ecoul răscoalei lui Tudor a fost puternic și în Transilvania. Țăranii ardeleni au urmărit cu mult interes desfășurarea răscoalei, manifestându-și spontan solidaritatea cu ea. Ei răspîndiseră zvonul că după ce Tudor va isprăvi cu boierii din Țara Romînească, va veni și acolo să-i scape de nobili și „să facă dreptate”. Nobilimea văzînd primejdia iminentă a reeditării spectrului răscoalei lui Horia, a intrat în panică: ea a cerut să se ia măsuri urgente preventive. Autoritățile habsburgice au concentrat trupe în Transilvania și totodată au luat și alte măsuri pentru a înăbuși agitația țărănimii¹.

În vremea aceasta, Tudor cu pandurii și oștirea adunată ocupă, rînd pe rînd, fără prea multe lupte, mănăstirile Tismana, Strehaia și Motru, cu garnizoanele lor întărite, iar apoi, după un popas la Țințăreni, înaintează spre Slatina.

Atît proclamația de la Padeș, cît și avîntul răscoalei insuflă spaimă boierilor, chiar și celor simpatizanți ai Eteriei, care inițial se declaraseră de acord cu Tudor. Ei încep pregătiri pentru a înăbuși în sînge răscoala. Primele trupe de împotrivire le trimite ispravnicii locali, apoi Divanul Craiovei și al Bucureștilor. Dar majoritatea trupelor de arnăuți trimise de stăpînire împotriva răsculaților, se unesc cu aceștia, iar pe unii căpitani îi predau lui Tudor. Văzînd că trupele trec de partea răsculaților, boierii Divanului din București, prin fel de fel de amenințări, îl somează pe Tudor să depună armele. Tudor le răspunde boierilor că nu va depune armele, pentru că nu de capul lui s-a răscolat, ci norodul cel „amărit și dosădit”, nemaiputînd suferi jafurile boierești și știindu-l pe el un adevărat fiu al patriei, l-a luat pentru a-i fi „chivernisitor pentru binele și folosul tuturor”². Răspunsul acesta constituie încă o mărturie că răscoala clocotea în toți cei asupriți, că poporul s-a ridicat la luptă în 1821 nu pentru a crea o simplă diversiune și a facilita astfel trecerea armatei lui Ipsilanti peste Dunăre, ci pentru că nu mai putea suporta exploatarea boierească. De altfel, și N. Bălcescu a arătat limpede că în 1821 poporul desperat s-a ridicat, punîndu-l pe Vladimirescu „în capul revoluției”, pentru a izgoni pe fanarioți, a lua puterea „din mina jefuitorilor ciocoi” și a întemeia „guvernul țării pe o constituție democratică”³.

Divanul pune un premiu de 500 de piaștri pe capul lui Tudor, iar mitropolitul, la cererea boierilor, dă o anateme scrisă prin care locuitorii ce s-ar lăsa ademeniți la răscoală sînt amenințați de cler cu „blesteme și afurisenii”, pandurii sînt denumiți „vagabonzii”, iar Tudor „orbitor al mulțimii”.

¹ Acad. A. Oțetca, *Țăranii romni din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, an. IX (1956), nr. 6, p. 51—76.

² C.D. Aricescu, *Acte justificative*, p. 53.

³ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1953, p. 260.

Boierii din București, fără să mai întârzie, formulează cereri către pașa din Vidin și Nicopole pentru a le trimite oștire turcească împotriva răsculaților.

Pini, consulul rus din București, se opune însă chemării de armate turcești, arătând că această acțiune e contrară tratatelor existente între Rusia și Turcia. El repetă boierilor că prin tratatul încheiat între Rusia și Poartă se prevede că turcii nu vor putea niciodată să intre cu trupele în Muntenia și în Moldova fără învoirea prealabilă a Rusiei și, dacă o fac, acest act va fi privit ca o violare a tratatului și chiar ca dușmănos față de Rusia. Prin refuzul lui Pini de a aproba intrarea trupelor turcești împotriva lui Tudor, Rusia favorizează răscoala, care se poate astfel întinde tot mai mult.

Văzînd că deocamdată ajutorul turcesc nu este posibil, boierii trimit împotriva răscoalei toate trupele pe care le au la dispoziție. În fruntea acestor oști este pus vornicul N. Văcărescu. Scrisoarea de amenințare pe care au trimis-o boierii lui Tudor prin N. Văcărescu se termină cu următoarea frază semnificativă: „Să nu cutezi a te crede mai mult decît ceea ce firea te-a făcut”¹. Vedem de aici cum veliții boieri nu se puteau împăca cu ideea ca un fiu de moșnean să se pună în fruntea oștirii răsculaților și să ceară reforme sociale sau politice. Răspunsul dat de Tudor lui N. Văcărescu, cu această ocazie, este o acuzare adusă întregii boierimi: „Dumneata — zice Tudor — pre norod, cu al căruia sînge s-a hrănit și s-a poleit tot neamul boieresc, îl socotești nimic și numai pe jefuitori îi numești patrie..., dar cum nu socotiți dv. că patria se chiamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor”².

Glasul lui Tudor e glasul întregului popor asuprit, care luptă pentru a avea o patrie eliberată de exploatarea feudală. Boierimea nu înțelegea prin patrie decît dreptul ei la proprietate, dreptul ei de a exploata pe țărani.

Boierii îl socoteau pe Tudor drept uzurpator al patriei, pentru că acesta urmărea înlăturarea privilegiilor boierești.

Boierimea, „ridicînd arme de moarte — cum spune Tudor — asupra patriei și a întregului norod”, se face prin aceasta trădătoare de patrie.

În timp ce oștirea lui Tudor se întărea, trupele trimise de boieri se împuținează mereu, pentru că arnăuții, nevoind să lupte împotriva răsculaților, fraternizează cu aceștia. N. Văcărescu este nevoit să se întoarcă la București fără nici un rezultat. O ultimă încercare pe care o mai fac boierii de a-l cumpăra pe Tudor cu bani sau de a-l asasina este de asemenea sortită eșecului și astfel drumul oștirii pandurilor spre București este deschis.

Tudor Vladimirescu, ca și Alexandru Ipsilanti, a cerut chiar de la începutul mișcării asentimentul și ajutorul țarului pentru acțiunea lui. Țarismul, pentru a-și întări dinastia Romanovilor și pentru a-și asigura influența în Balcani, avea tot interesul ca Turcia să fie slăbită, în timp ce burghezia din Franța, Anglia și Austria, avînd nevoie de debușee și

¹ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției*, p. 121.

² Idem, *Acte justificative*, p. 75.

de surse de materii prime, ieftine, lupta pentru integritatea Imperiului otoman.

Marx caracterizează în felul următor situația țărilor balcanice în prima jumătate a secolului al XIX-lea : „În timp ce Rusia, cu un calm desăvârșit și fără să se teamă de nimic, își îndeplinea opera sa de fărâmițare a Turciei, diplomații occidentali continuau să garanteze și să susțină statu-quo-ul și inviolabilitatea Turciei. Atâta timp cât această tradiție va fi legea diriguitoare a diplomației occidentale, nouă zecimi din populația Turciei europene vor considera Rusia drept singurul lor sprijin, singura lor eliberatoare”¹.

Documentele recent descoperite în arhivele din Moscova și Leningrad arată că la 1821 țarul dorea ca Eterea — ale cărei acțiuni urmau să izbucnească concomitent în mai multe locuri pe cuprinsul Imperiului otoman — să creeze o situație atât de critică, o anarhie așa de generală, încât Poarta, cu propriile ei mijloace, să nu poată restabili ordinea. Și atunci, fie solicitată de Poartă, fie investită de puterile europene care făceau parte din așa-zisa Sf. Alianță, Rusia urma să intervină cu misiunea de a stinge focul revoluției din Imperiul otoman, așa cum de altfel se procedase și în Italia. Deci intervenția Rusiei țariste nu s-ar fi produs în sprijinul mișcării eteriste, ci pentru restabilirea ordinii. Cu această ocazie, Rusia ar fi putut ridica și problema soartei popoarelor creștine din Imperiul otoman².

Al. Ipsilanti n-a înțeles că țarul autocrat, deși a favorizat dezvoltarea Eteriei, nu putea sprijini pe față o mișcare revoluționară. De îndată ce a trecut Prutul, Ipsilanti, prin proclamația din 24 februarie, afirmând că are sprijinul unei mari puteri (al Rusiei — *n.n.*), a făcut imposibilă intervenția diplomatică a lui Capo d'Istria sau a lui Stroganov în favoarea Eteriei. Complicitatea Rusiei fiind dată în vileag, iar Metternich amintindu-i și de tulburările din regimentul de gardă „Semenovski” din Petersburg, țarul a dezavuat atât mișcarea lui Ipsilanti, cât și pe aceea a lui Tudor. Poporul rus însă, și decembriștii mai ales, au privit cu multă simpatie aceste mișcări de eliberare. Decembriștul Fonvizin scria că indignarea „rușilor împotriva lui Alexandru I” din cauza dezavuării Eteriei este generală. Decembriștii, care de altfel exprimau atitudinea opiniei publice progresiste, erau revoltați de pasivitatea țarului față de Eterie. Ei cereau să se rupă cu politica „Sfintei Alianțe” și să se acorde grecilor ajutorul armat pe care Rusia li-l promisese mai înainte³.

Până la data când boierii află oficial de dezavuarea mișcării de către țar, ei oscilează mereu între Poartă și Rusia, unii nevoind să se compromită față de o împărăție, alții față de cealaltă. Pe toți îi unește însă teama și ura față de răscoala lui Tudor, față de spectrul războiului țărănesc. În ceea ce privește frica boierilor față de răscoală, un martor ocular ne rela-

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. IX, p. 394, ed. rusă.

² Vezi acad. A. Oțetea, *Valoarea documentară a memoriilor lui Liprandi*, în „Studii”, an. XI (1958), nr. 3, p. 90.

³ O. Sparo, *Rolul Rusiei în lupta grecilor pentru independență, Voprost istorii* (1949), nr. 8.

tează că Tudor se exprimase că va scurta cu o palmă pe boierii diva- niți (adică le va tăia capul).

Cînd Tudor cu „oștirea norodului“ se apropia de București, cei mai mulți dintre boieri au fugit peste munți, în Transilvania. Alții au rămas în Capitală cu scopul de a băga vrajbă între Tudor și Ipsilanti, pentru ca răsculații să se nimicească între ei, iar boierii să-și salveze astfel pri- vilegiile.

La 21 martie 1821, în ciuda protestelor boierilor, Tudor intra cu oștirea în București, fiind primit cu mare entuziasm de populație. Căpi- tani de panduri se risipesc pe diferite străzi și citesc mulțimii procla- mațiile lui Tudor. Orășenii erau chemați să lupte alături de răsculați pentru cîștigarea „dreptăților țării”.

După sosirea „oștirii norodului“ la București au avut loc dis- cuții între Tudor și unii dintre boierii rămași în Capitală. Drept rezul- tat, se redactează o nouă proclamație către țară, o carte de adevărire, dată de boieri lui Tudor, petiția către Poartă și Rusia pentru legiti- marea răscoalei precum și așa-zisul jurămînt din 23 martie.

Prin noua petiție către Poartă, Tudor voia ca înșiși boierii care ceruseră armată împotriva răscoalei să se decidă de această cerere și totodată urmărea să deruteze pe turci și să-i țină la Dunăre pînă va veni și Ipsilanti cu oștirea sa, sau, eventual, și cu trupe rusești.

Tudor a fost nevoit să dea noua proclamație (către toate județele țării), prin care cerea ca țăranii să-și achite „rămășițele” de dăjdii, deoa- rece avea nevoie de bani pentru „trebunțele oștirii norodului”. Pro- mitea însă că, după aceea, va ușura soarta țăranilor. Țăranii însă nu mai ascultau acum de astfel de ordine și nu voiau să mai plătească dări către stăpînire.

Tudor a încercat să se servească de unii boieri chiar dacă aceștia erau împotriva lui. El i-a lăsat să exercite funcții administrative în Divan. În acest sens, le înainta spre rezolvare diferite petiții care veneau de la jeluitori, apoi, cu rezoluțiile Divanului, „el hotăra și îndrepta”.

La 27 martie 1821, cînd vine Alexandru Ipsilanti în București cu eteriștii din Moldova și Odesa, boierii îi oferă acestuia serviciile lor, ațîțindu-l totodată împotriva lui Tudor. În același timp, ei încearcă să-l împingă pe Tudor la ostilitate deschisă față de Ipsilanti și la tratative cu turcii.

Pe de altă parte, prin intermediul lui Sava-bimbașa boierii în- trețin legături cu turcii, promițîndu-le „capul Vladimirescului”. Obser- vînd că Tudor le-a surprins intrigile, cîțiva boieri în frunte cu mitropo- litul au încercat să fugă din București. Masele orășenești însă (mește- șugarii și micii negustori), prinzînd de veste, i-au oprit cu forța pe fugari, descărcîndu-le toate lucrurile. În fruntea acestor mase se găsea un cojocar. Tudor, pentru a termina cu toate intrigile boierești, îi închide pe boieri într-o vilă a lui Dinicu Golescu. Aici îi ține pînă la 14 mai, cînd îi trimite sub escortă spre Tîrgoviște¹.

¹ Boierii vor ajunge însă la Brașov.

Reiese deci că Tudor a căutat să folosească pe unii boieri în interesul țării, dar aceștia s-au dovedit din nou trădători, deși semnaseră cartea de adeverire că nu vor uneli împotriva lui.

Tudor, dînd dovadă de un înalt spirit politic, se gîndește să apeleze și la ajutorul moldovenilor pentru a putea face față unei invazii otomane. În acest sens, el cere mitropolitului și marelui vistier să înceapă o corespondență cu boierii divanului din Iași, „ca unii ce sîntem de un neam” și „de o lege”, în vederea unor acțiuni comune pentru a putea cîștiga mai ușor „dreptățile acestor prințipaturi”. Constatăm deci la Tudor manifestarea ideii de solidaritate națională. În același timp, pentru a-și mări efectivele oștirii, el cere să se recruteze și să se trimită la București oameni din toate satele țării.

După dezavuarea mișcării de către țar și după ce constatase și neseriozitatea conducerii eteriste, Tudor a căutat o cale de înțelegere cu turcii. Prin aceasta el urmărea să țină cît mai mult pe turci la Dunăre, să cîștige timp pentru a se retrage cu oștirea sa în locurile întărite de peste Olt și, eventual, să salveze chiar Țara Romînească de jafurile unei intervenții turcești. Emisarii turci i-au cerut însă să depună armele, drept condiție pentru luarea în discuție a „dreptăților țării”, iar în urmă i-au cerut chiar să lupte alături de trupele otomane împotriva eteriștilor. Or, Tudor nu putea accepta astfel de condiții.

Armatele turcești, care trecuseră Dunărea încă din prima jumătate a lunii mai, se îndreaptă spre București. Pentru a nu prilejui, prin lupte, distrugerea Bucureștilor, Tudor s-a hotărît să părăsească, la 14 mai, orașul, îndreptîndu-se cu oștirea sa spre Golești, spre a se uni cu armata eteristă, iar dacă acest lucru nu va fi realizabil, să se retragă în munții întăriți ai Olteniei, pentru a rezista acolo trupelor turcești, pînă ce Poarta va recunoaște „dreptățile țării”. Izvoarele contemporane arată că, la plecare, Tudor a spus ostașilor : „Trebuie să deșertăm pușca noastră în carne de ture, de vor năvăli pe noi, și să facem numele nostru lăudat, a ne vesti toate noroadele că am stătut voinici împotriva vrăjmașilor noștri”¹.

Alexandru Ipsilanti cu oștirea sa se retrăsese mai înainte spre Tîrgoviște.

Relațiile dintre cei doi conducători se înrăutățesc din cauză că Al. Ipsilanti, conducătorul eteriștilor, pretindea ca și oștirea pandurilor să intre sub comanda sa. Tudor, pentru că avea de luptat împotriva aceluiași dușman — Imperiul otoman —, a înțeles să colaboreze cu Al. Ipsilanti, dar fără să i se subordoneze. De altfel, conflictul dintre cei doi conducători provenea și din deosebirea de poziție socială și de program adoptat de ei. Ipsilanti, fiu de domn, avînd legături strînse cu marea boierime, a dat mișcării lui un caracter pur național ; el disprețuia pe Tudor și era împotriva atitudinii antiboierești adoptată de acesta. Armata lui Ipsilanti, cu excepția batalionului sacru și a altor greci entuziaști și patrioți, fiind alcătuită oarecum din soldați plătiți, era foarte nedisciplinată. Ca urmare

¹ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 194 ; A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă...*, p. 288.

a înrăutățirii relațiilor, Al. Ipsilanti ațîțat și de boieri, a pus la cale omorîrea lui Tudor Vladimirescu, cu scopul încorporării pandurilor la oștirea eteristă. Și astfel, după ce Tudor cu oștirea sa a ajuns la Golești, sub pretext că se poartă prea sever cu pandurii a fost smuls din mijlocul lor — cu ajutorul lui Iordache Olimpiotul — și dus la Tîrgoviște, unde, în noaptea de 26 mai/7 iunie 1821, a fost ucis mișelește. În felul acesta și-a găsit sfîrșitul unul dintre cei mai de seamă luptători pentru cauza poporului nostru.

Asasinarea mișelească a lui Tudor constituie un episod al luptei de clasă și o pată atît pentru boieri, cît și pentru conducerea Eteriei.

Cînd s-a aflat că Tudor a fost omorît, s-a produs o nemulțumire generală printre panduri și arnăuți, și chiar printre unele căpetenii de-ale lor. De altfel, Iordache promisese lui Macedonski și apoi, la rîndul său, primise asigurări de la Ipsilanti că nu-l va omorî pe Tudor. Înainte de bătălia de la Drăgășani, Macedonski a ieșit înaintea lui Ipsilanti, cerîndu-i socoteală pentru omorîrea lui Tudor și arătîndu-i că după o astfel de faptă nu se mai poate aștepta ca grosul armatei pandurilor să se unească cu eteriștii. Ipsilanti a căutat pe toate căile să-l convingă pe Macedonski că Tudor n-a fost omorît, ci a fost expedit prin Moldova în Rusia, și că în curînd îi va arăta chiar scrisori de la el. Versiunea izvodită de Ipsilanti, că Tudor a fost trimis în Rusia, a prins rădăcini mai ales la sate.

Țăranilor nu le venea să creadă că Tudor este mort și, cu speranța că va mai veni și-i va scăpa de asupritori, îl cîntau mereu în doinele lor :

„Aoleo ! ce foc, ce dor !
Veni-va badea Tudor
Să mai strîngă din păduri
Cete mîndre de panduri“.

După omorîrea lui Tudor, parte din oștire, lipsită de conducătorul ei, s-a risipit, iar parte, înglobată în Eterie, a fost distrusă treptat de turci. Circa 1 000 de panduri, retrăgîndu-se în munții Olteniei, au dus încă lupte înverșunate împotriva turcilor. La Tîrgu-Jiu, Slobozia și Corzi ei au împrăștiat trupele turcești trimise împotriva lor. Rezistența acestor detașamente de panduri a durat pînă la jumătatea lunii august.

După ce oștirea lui Tudor s-a retras spre Golești, iar trupele otomane erau încă la marginea Bucureștilor, la mănăstirea Radu-Vodă s-au bari-cadat peste 200 de meșteșugari hotărîți să se opună cu armele înaintării turcilor în Capitală. Numai după insistențele îndelungate ale lui Manolache Mano și ale celorlalți boieri rămași în Capitală, meșteșugarii bucureșteni au renunțat la planul lor de rezistență, abandonînd această mănăstire fortificată.

Potolînd pe meșteșugari, boierii au ieșit apoi întru întîmpinarea lui Chehaia-bei, comandantul armatelor turcești, pe care l-au primit ca pe un eliberator. Turcii, în activitatea lor de așa-zisă „pacificare”, au comis în principate cele mai mari grozăvii. Multe case au fost arse și dărîmate și multe capete nevinovate au căzut sub satirul gidelui. Incendiile și spînzurătorile ajunseseră ceva foarte obișnuit. Contribuțiile fiscale și furniturile pentru armata otomană apăsau pe grumazul țăranilor. Mulți dintre aceștia,

neputînd plăti, luau calea codrilor sau treceau în Ardeal, unde se înrolau în armata austriacă. Boierii rămași în țară au denunțat armatelor otomane pe toți participanții la răscoală. Regimul acesta militar turc a fost cel mai odios dintre toate. Ocupația turcească — de un an și jumătate — a costat Țara Romînească 5 000 000 lei afară de furnituri și corvezi.

Turcii prelungeau ocupația, pentru că aveau intenția să transforme Principatele în pašalicuri. Rusia s-a opus categoric acestei ocupații și astfel Poarta otomană a fost nevoită să consimtă, în 1822, la înlăturarea odiosului regim fanariot și la numirea domnilor pămînteni. Domni pămînteni ceruse de altfel și Tudor Vladimirescu.

Cu toate că a fost înăbușită în sînge, răscoala poporului de la 1821 a dat o puternică lovitură orînduirii feudale și suzeranității turcești, obligînd Poarta otomană să numească domni pămînteni în Moldova și Țara Romînească.

Răscoala din 1821, pe lângă faptul că a formulat în revendicările ei condițiile necesare progresului economic, politic și social, a creat totodată o tradiție revoluționară care a inspirat și a antrenat la luptă generațiile viitoare și în primul rînd pe pașoptiști.

„Revoluția din 1821 — scria N. Bălcescu — a strigat dreptate și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică”. În continuare, marele democrat revoluționar sublinia că pașoptiștii și-au luat misiunea de „a continua programa revoluției” de la 1821 și de a realiza întru totul „dorințele și trebuințele poporului”¹.

În sufletul țăranilor, răscoala a trezit „un spirit de îndărătnicie și nesupunere” pe care represiunea claselor exploatatoare n-a putut să-l înăbușe. Curajul și hotărîrea țăranimii de a se opune asupra boierești a îngrijorat autoritățile timp de mulți ani după răscoală. Imaginea lui Tudor a rămas vie în amintirea țăranilor, însuflețindu-i la luptă în deceniile următoare. În timpul răscoalei din 1888, de exemplu, sătenii își procurau portretul lui Tudor.

Pe locurile unde în urmă cu 140 de ani norodul se ridicase la luptă împotriva boierilor și a turcilor, astăzi, în noile condiții istorice, prin grija P.M.R. — care continuă tradițiile luptelor revoluționare — s-au înființat numeroase obiective industriale și gospodării colective menite să aducă bunăstarea și fericirea în familiile urmașilor aceluși „amărit și dosădit” norod.

140-ЛЕТНИЕ ВОССТАНИЯ ТУДОРА ВЛАДИМИРЕСКУ

РЕЗЮМЕ

Отметив, что антитурецкий характер восстания 1821 года уже был проанализирован в некоторых новых работах, автор стремится выделить в особенности социальную сторону движения. Он подчеркивает, что внутренними силами, воин-

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., p. 309 și 312.

тересованными в сохранении старого строя, были помещичество, высшее духовенство и фанариотский государственный аппарат, а силами, более или менее стремившимися к изменению строя, были торговцы, ремесленники, крестьяне и некоторые мелкие помещики. Развитие капиталистических элементов породило — в этот период — идею национального единства, придав тем самым волнениям наряду с социальным и национальный характер. Пробуждение национального сознания в большой степени способствовало мобилизации народа на борьбу за независимость. Эта борьба отражала прежде всего интересы нарождавшейся молодой буржуазии, торговая деятельность которой была ограничена как турецкой монополией, так и эгоистической и предательской политикой крупного помещичества. Поэтому в восстании, руководимом Тудором Владимиреску, эта молодая буржуазия играла передовую роль, наряду с крестьянством, положение которого непрерывно ухудшалось, так как помещичество в своей погоне за накоплением капитала стремилось ко все большему увеличению дохода со своих земель, усиливая эксплуатацию барщинных крестьян. Тудор Владимиреску выражал интересы буржуазии, мелких помещиков и крестьянства.

Хотя восстание Тудора Владимиреску включается в борьбу народов юго-восточной Европы против турецкого господства и имеет особо тесные связи с Гетерией, все же его программа не одинакова с их программой, так как и местные условия не были одинаковы. В Румынии на первом месте стоял вопрос об устранении внутреннего, феодального ига, чтобы стало возможным потом и свержение внешнего, турецкого ига.

После описания основных моментов восстания автор заключает, что хотя оно и было потоплено в крови, восстание нанесло все же сильный удар феодальному строю и турецкому владычеству, обязав Турцию назначать в румынских княжествах местных господарей.

Восстание 1821 года, помимо того факта, что оно сформулировало в своих требованиях условия, необходимые для экономического, политического и социального прогресса, создало вместе с тем революционную традицию, которая воодушевляла и поднимала на борьбу будущие поколения.

LE 140e ANNIVERSAIRE DE LA RÉVOLTE DE TUDOR VLADIMIRESCO

RÉSUMÉ

Rappelant que le caractère antiottoman de la révolte de 1821 a été analysé dans certains ouvrages récents, l'auteur s'attache à mettre en lumière notamment le côté social de cette insurrection. Il souligne que les forces internes qui avaient intérêt à voir se maintenir l'ancien régime étaient les boyards, le haut clergé et l'appareil d'Etat phanariotisé; les forces qui désiraient plus ou moins vivement voir changer le régime étaient les marchands, les artisans, les paysans et certains petits boyards. Le développement des éléments capitalistes a donné naissance, au cours de cette période, à l'idée nationale, imprimant au mouvement, outre son caractère social, un caractère national. L'éveil de la conscience nationale a grandement contribué à la mobilisation du peuple dans la lutte pour l'indépendance. Cette lutte exprimera en premier

lieu les intérêts de la bourgeoisie naissante, dont l'activité commerciale était entravée tant par le monopole turc que par la politique égoïste des grands boyards, qui avaient trahi les intérêts du pays. C'est pourquoi cette jeune bourgeoisie jouera, dans la révolution dirigée par Tudor Vladimiresco, un rôle marquant, aux côtés de la paysannerie dont la situation ne cessait d'empirer, les boyards cherchant, assoiffés qu'ils étaient d'argent, à tirer toujours plus de revenus de leurs terres, en intensifiant l'exploitation des paysans corvéables. Tudor Vladimiresco exprimera les intérêts de la bourgeoisie, des petits boyards et de la paysannerie.

Bien que la lutte de Tudor Vladimiresco s'encadrât dans la lutte des peuples du sud-est de l'Europe contre la domination ottomane et fût étroitement liée en particulier à l'hétairie, son programme ne sera cependant pas identique à celui de ces peuples, vu que les conditions locales elles-mêmes étaient différentes. Le problème qui en premier lieu s'est posé dans les Pays Roumains a été de briser le joug interne féodal, pour qu'il fût ensuite possible de briser également le joug externe, ottoman.

Après avoir décrit les événements les plus saillants de la révolte, l'auteur conclut en montrant que celle-ci encore que noyée dans le sang, n'en a pas moins porté un coup sérieux au régime féodal et à la suzeraineté turque, contraignant la Porte à nommer dans les Principautés danubiennes des princes autochtones.

La révolte de 1821 a non seulement formulé, dans ses revendications, les conditions nécessaires au progrès économique, politique et social du pays, elle a également créé une tradition révolutionnaire, qui a inspiré et stimulé la lutte des générations ultérieures.

CARACTERUL EXPLOATĂRII FEUDALE A ȚĂRĂNIMII ÎN DECENIILE ANTERIOARE RĂSCOALEI LUI TUDOR VLADIMIRESCU (1800 – 1820)

DE

S. COLUMBEANU

Începuturile secolului al XIX-lea marchează o considerabilă agravare a exploatării feudale din țările române. Aceasta se exercita pe două căi : pe cale moșierească și pe cale de stat, prin intermediul unei excesive fiscalități. Boierii și arendașii căutau prin toate mijloacele, atât legale cât și ilegale, să mărească numărul zilelor de clacă, renta în bani și obligațiile în natură ale sătenilor. Statul, la rîndul său, condus și administrat de aceiași boieri și arendași care exercitau exploatarea moșierească, ducea o politică de stoarcere cât mai mare a contribuabililor, în imensa lor majoritate țărani, atât la impozitele directe cât și la cele indirecte. Stoarcerea fiscală avea în vedere satisfacerea unei duble exigențe : aceea a Porții și aceea a clasei dominante, ale cărei cîștiguri proveneau în cea mai mare parte din administrarea veniturilor statului și din slujbe. În felul acesta, la renta feudală percepută de stăpînii pămîntului se adăugau obligațiile percepute pe linie fiscală. Studiarea raportului dintre cele două tipuri de obligații ne va dezvălui una din particularitățile caracteristice ale țărilor române, și anume că la începutul secolului al XIX-lea greutatea specifică a exploatării feudale era de partea obligațiilor către stat.

Intensificarea exploatării feudale din primele două decenii ale secolului trecut a avut drept principală urmare izbucnirea răscoalei populare din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Nemaiputînd îndura asuprirea din ce în ce mai dură și mai lipsită de scrupule a boierimii, stăpînitoare a pămîntului și administratoare a statului, țărănimea din Țara Românească, avînd în frunte pe pandurii olteni, a trecut la forma superioară a luptei de clasă : răscoala armată. Astfel, proclamațiile conducătorului răscoalei, care chemau la luptă țărănimea împotriva căpeteniilor, „atît cele bisericești cît și cele politicești”, și demascau „averile cele rău agonisite

ale tiranilor boieri", au avut un mare răsunet în rîndurile acestei țărăniimi, aprinzînd dorința nestăvilită a răzbunării împotriva întregului neam boieresc, care „s-a hrănit” și „s-a poleit” cu sîngele țărănilor¹.

Față de ultimele decenii ale secolului precedent, în primele decenii ale secolului al XIX-lea exploatarea feudală pe cale moșierească se intensifică. Piața internă se lărgește iar în străinătate, în special în Austria, încep să se exporte oarecare cantități de grîne, cerute pentru îndeștulara regiunilor limitrofe lovite de secetă². Astfel unii din stăpînii pămîntului nu se mai mulțumesc să producă numai pentru îndeștulara lor și a țărănilor clăcași de pe moșiile lor, ci caută să producă pentru schimb³. Acest fenomen are însemnate repercusiuni sociale, deoarece exploatarea țărănilor, limitată în trecut datorită faptului că creșterea vitelor constituia ramura principală a economiei naționale, se intensifică în mod simțitor către anul 1820⁴.

Totuși, pe de altă parte, trebuie avut în vedere că exportul de grîne era încă departe de dezvoltarea atinsă către mijlocul secolului al XIX-lea, ca urmare a tratatului de la Adrianopol. Cea mai mare parte a produselor cerealiere de export luau drumul Imperiului otoman pentru aprovizionarea Capitalei, la prețurile fixate de Poartă⁵. De asemenea, în agricultură, cu toate tendințele de reglementare generală a noi raporturi de producție între stăpînii pămîntului și țărani, pe numeroase moșii agricultura era extrem de înapoiată și continuau să existe vechile rînduieli, caracteristice unui regim agrar feudal⁶. Numai Regulamentul Organic va pune capăt acestei situații, introducînd un regim de clacă și de obligații nemaiîntîlnit pînă atunci în istoria agrară a țărilor romîne, regim care să corespundă creșterii tot mai mari a comerțului cu cereale peste hotare.

Revenind la perioada care interesează studiul nostru, vom încerca să urmărim evoluția exploatarii feudale pe cale moșierească, în primul rînd, din punctul de vedere al legiurilor existente privind reglementarea generală a raporturilor agrare și, în al doilea rînd, sub aspectul aplicării acestor raporturi pe moșii.

¹ Vezi A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eleristă în fările românești, 1821—1822*, București, 1945, p. 149—150.

² Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 167-a, f. 398; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 497.

³ V. A. Urechîă, *Istoria romnului*, vol. VIII, p. 72—73 (în 1800 vel-logofătul Nicolaie Brncoveanu cere ca locuitorii satului Obilești (Ilfov) să-i dea în loc de clacă și dijăă „75 chile grîu, bun, curat, și 75 chile orz, iară bun, curat”, pe care să le transporte la București în vederea vînzării lor); Urechîă, vol. XI, p. 914 (hiv vel-vornicul Barbu Știrbei primește în 1807 aprobarea să vîndă 120 de chile de porumb); N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Oleniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, București, 1915, p. 83—84 (clucerul Nicolae Glogoveanu vinde în 1817 12 000 de oca de porumb de la moșiile Ilovăț și Glogova).

⁴ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 53.

⁵ S. Columbeanu, *Evoluția raporturilor agrare din Țara Romnească după răscoala lui Tudor Vladimirescu pînă la Regulamentul Organic (1822—1831)*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 9—10 (date asupra exportului de grîu la Poartă la începutul sec. al XIX-lea).

⁶ *Ibidem*, p. 61 și 64.

Legile după care s-a încercat reglementarea pe toată țara a obligațiilor feudale în anii 1780—1820 au fost Pravilniceasca Condică (1780) a lui Alexandru Ipsilanti, pînă la 1818, și Legiuirea Caragea după această dată. Comparînd textul celor două legiuri, observăm că Legiuirea Caragea conține prevederi pe care nu le întîlnim în Pravilniceasca Condică și care vor agrava situația țăranului clăcaș. Astfel, în 1818 e introdusă o definiție a clăcii din care reiese că șederea clăcașului pe moșia boierească nu constituie un drept al lui, ci e rezultatul unei îngăduințe a stăpînului¹. În privința cuantumului clăcii, deosebirile sînt importante. „Legiuirea Caragea adaugă încă două zile (ziua plugului și transportul carului cu lemne) la cele douăsprezece fixate de Pravilniceasca Condică, iar convertirea clăcii în bani e mărită de la un zlot pentru toate zilele la un leu pentru fiecare zi. Apoi Legiuirea Caragea restrînge și libertatea de a se încheia învoieli pentru zile mai puține de clacă, hotărînd că asemenea învoieli nu mai au nici o valabilitate dacă se încheie după promulgarea legii². Referitor la dijmă, Pravilniceasca Condică exclude grădina din jurul casei de la dijmuit, în timp ce Legiuirea Caragea, după ce enumeră obligațiile de dijmă la cereale și fin, precizează că se va lua și „din celelalte roduri, de la zece una”, fără a pomeni nici un cuvînt despre scutirea grădinii³. Iar dijma porumbului, care, conform unui pitac al lui Constantin Ipsilanti din 1804, se percepea după sistemul zeciuielii⁴, cu Legiuirea Caragea va reveni la sistemul de patru banițe la pogon, așa cum fusese înscris la sfîrșitul Pravilniceștii Condicii sub presiunea boierimii⁵. Relativ la locurile curățate de săteni, Pravilniceasca Condică stabilește că acestea nu pot fi luate de stăpîn, în timp ce Legiuirea Caragea introduce precizarea că nu pot fi făcute curături fără aprobarea scrisă a stăpînului moșiei, în care se va arăta și cît loc se curăță⁶. În sfîrșit, dreptul de protimisii de care beneficiau țărani la luarea în arendă a moșiilor, drept înscris în Pravilniceasca Condică, e desființat de Legiuirea Caragea⁷.

Situația raporturilor agrare, oglindită pe plan general în Pravilniceasca Condică și Legiuirea Caragea, apare în toată mulțimea de documente, edite și inedite, privind exploatarea țăranilor de către boieri în primele două decenii ale veacului trecut.

Obiectul numeroaselor procese cu caracter agrar din această perioadă îl constituie obligațiile feudale crescînde. În plîngerile lor, locuitorii clăcași

¹ Definiția are următorul cuprins : „Claca iaste un chip de clădire obișnuit în Țara Românească și să întocmește cînd stăpînul moșiei primește pe clăcaș, adică pe sădîtor pe moșia lui” (*Legiuirea Caragea*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 44).

² *Pravilniceasca Condică*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 80—82, 86; *Legiuirea Caragea*, p. 44; Urechîă, *op. cit.*, vol. X B, p. 200—201 (pitacul prin care, încă la 30 aprilie 1816, Caragea interzice a se încheia noi învoieli pentru zile de clacă mai puține).

³ *Pravilniceasca Condică*, p. 84; *Legiuirea Caragea*, p. 46.

⁴ Urechîă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 593.

⁵ *Legiuirea Caragea*, p. 46; *Pravilniceasca Condică*, p. 156.

⁶ *Pravilniceasca Condică*, p. 86; *Legiuirea Caragea*, p. 46; Urechîă, *op. cit.*, vol. X B, p. 200—201 (îngrădirea dreptului la curături apare în pitacul din 30 aprilie 1816).

⁷ *Pravilniceasca Condică*, p. 138; *Legiuirea Caragea*, p. 401; Urechîă, *op. cit.*, vol. X B, p. 200 (pitacul din 30 aprilie 1816 încă recunoștea țăranilor dreptul de protimisii la luarea în arendă a moșiilor pe care se aflau șezători).

ai satelor invocă întotdeauna învoielile trecute, pe baza cărora erau îndatorati la cantități mult mai mici de produse, bani și muncă. La rîndul lor, stăpînii de moșii și arendașii, folosindu-se de faptul că făceau parte din aparatul administrativ și judecătoresc, se pretau la o serie de abuzuri și de samavolniciei pentru a stoarce cît mai mult de la țărani.

Astfel locuitorii din Bolintinul din Vale (Ilfov) se plîng în 1813 că arendașii, după ce doi ani le-au luat „adetul ce din vechime au avut”, adică un car de lemne, o găină, 15 parale pentru carul de fîn și 12 ocale la pogonul de tutun, pe anul în curs le cer douăsprezece zile de clacă, o căpiță din zece la fîn și o șiră din zece la tutun. Judecata hotărăște că, deoarece jalba e motivată „numai cu cuvîntul obiceiului ce au avut, iar nu au înscris așezămînt în care să poată pune temei judecata”, sătenii să se conformeze la dijmă Pravilniceștii Condicti. La clacă însă nu vor da decît zece zile, deoarece — apa de pe moșie nefiind bună nici pentru ei, nici pentru vite — trebuie să se ducă pe altă moșie să o ia, și acolo vor presta restul de două zile care completează numărul legiuit¹. La fel și țărani din Palanga (Dîmbovița) se plîng tot în 1813 că arendașul nu respectă obiceiul stabilit la așezarea lor pe moșie, cînd dădeau un taler de casă, un car de lemne și o găină. Întrebat la judecată asupra jalbei sătenilor, arendașul arată zapisul de arendă din 1810, în care era scris că locuitorii sînt datori cu douăsprezece zile de clacă, un car de fîn, treizeci și cinci de pluguri la arat și transportul unui car de lemne pînă la București. Sentința e asemănătoare celei dată la plîngerea locuitorilor din Bolintinul din Vale².

Un document pe care-l considerăm deosebit de important, deoarece enumără în mod sistematic toate adaosurile făcute sătenilor la obligațiile către boieri, e anaforaua din 30 mai 1810 în care se descrie procesul dintre locuitorii satului Boșari (Dîmbovița) cu stăpînul moșiei, medelnicerul Andrei Pinciulescu. Sătenii se plîng că medelnicerul, arendînd venitul moșiei, „nu l-au dat cu obicei ce au avut ei, ci încărcăți la toate peste puțința lor”. Claca înainte era de zece zile, pentru care plăteau un zlot ziua, iar acum li se cere zece taleri, o zi cu plugurile, lucru la grădina boierească, precum și multe alte munci „făr de nici o orînduală”, munci care înainte erau socotite în zilele clăcii. La obligațiile în produse, înainte dădeau o găină la crăciun și un pui la sf. Dumitru, iar acum zece găini pe an. Carul cu lemne înainte nu-l dădeau, iar acum trebuie să transporte un car cu lemne la crăciun. Consultînd Pravilniceasca Condictă, judecata hotărăște prestarea în muncă a celor zece zile cerute în bani, socotirea în numărul zilelor clăcii a zilei plugului, a lucrului la grădină și a celorlalte

¹ Arh. St. Buc., ms. 872, f. 43—44; Urechiiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 600—601 (locuitorii din Valea Mare (Muscel) sînt siliți în 1803 ca, în loc de un zlot de casă, să presteze douăsprezece zile de clacă); Urechiiă, *op. cit.*, vol. XI, p. 699 (locuitorii din Valea Lungă (Dîmbovița) sînt constrînși să dea douăsprezece zile clacă conform Pravilniceștii Condicti).

² Arh. St. Buc., ms. 872, f. 45v—46v; ms. 1 113, f. 11v—12 (la fel locuitorii din trei sate: Chirnogi, Stupinei, Clătești (Ilfov), datori în trecut numai cu 5 bani pentru vadra de vin, un zlot de casă pentru clacă și un pui de găină, sînt obligați în 1814 să dea o vadră din douăzeci, douăsprezece zile de clacă, conform pravilei, deoarece pentru vechile obligații nu au așezămînt scris).

munci. Păsări de curte vor da conform obiceiului. În schimb, carul cu lemne va fi transportat, deoarece acesta „este obicinuit din vechime”¹. Observăm în această anafora tendința de mărire a obligațiilor sătenilor în cadrul aplicării Pravilniceștii Condiții. Presiunea stăpînilor de moșii, rezultînd atît din acest document cît și din cele citate mai înainte, va pune însă capăt aplicării acestei legiuri. Boierii vor impune legiuirea promulgată în 1818 de Ioan Caragea, cu un regim agrar mult mai greu decît cel din condica lui Alexandru Ipsilanti din 1780. De altfel, deși izolat, poate fi considerat ca deosebit de semnificativ pentru viitoarele obligații ale țărânimii cazul satului Hagiești (Ilfov), unde se cereau 40 de zile de clacă².

După 1818, în documente apare aplicarea noului regim al obligațiilor agrare introdus de Legiuirea Caragea. Astfel, o anafora din 28 februarie 1820 arată că locuitorii a șase sate din județul Dîmbovița s-au plîns împotriva arendașului moșilor pe care sînt ei șezători că le cere un taler pentru fiecare zi de clacă, un car de lemne transportat cale de șase ceasuri și o zi de arătură de toată casa. Anafora propune, în spiritul Legiurii Caragea, emiterea unei porunci domnești ca locuitorii să se conformeze legii, iar ispravnicii să supravegheze aplicarea ei, urmărind, printre altele, ca la ziua de arătură să iasă toate plugurile din sat³.

Cu și mai multă claritate înfățișează raporturile agrare stabilite de Legiuirea Caragea lunga anafora din 12 martie 1820 privind conflictul dintre locuitorii satului Breaza (Prahova) cu serdarul Costache Saegiu, stăpînul moșiei. Locuitorii cer să presteze zile de clacă mai puține, conform obiceiului vechi. Cererea nu li se admite, deoarece nu au așezămînt scris; vor da douăsprezece zile sau un leu pe zi dacă nu e de lucru, plus ziua plugului și transportul unui car de lemne. Dijma din varză, din fasole și din legumele puse în grădinile din jurul caselor, locuitorii se resemnează s-o dea după lege una din zece, dar se plîng că Saegiu, după ce le ia zeciuală, pune și le măsoară locul „din talpa casii pînă unde au fost legumile” și, socotindu-l în pogoane, îi silește să mai dea o dată. Cererea de a da zeciuală la dijma porumbului e respinsă; se va da de fiecare pogon patru banițe de grăunțe sau opt banițe de știuleți. În ce privește curăturile, anafora arată că Saegiu confiscă curăturile fugarilor, lăsînd pe cei rămași încărcăți la vistierie cu dajdia celor fugiți; de asemenea stăpînul ia și curăturile de fin, dîndu-le altora contra plată, iar foștilor posesori le dă tot contra bani curături străine. Saegiu mai cere apoi bani pentru rămășițele de dijma, punînd și dobîndă, iar dacă nu i se plătește la termen, mărește dobînda și ia pe datornici de „îi închide la curtea sa și îi bat oamenii săi,

¹ Arh. St. Buc., ms. 891, f. 54—54v. În același manuscris e citat cazul sătenilor din Popești (Ilfov), care se plîng că li se cer 2 taleri de pogonul de pepeni față de unul înainte, 2 taleri de carul de fin în loc de unul; 5 taleri de pogonul de porumb în loc de 2 taleri și jumătate; 50 de parale de fiecare zi rămășiță de clacă în loc de 20 de parale (f. 50—51).

² *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959, p. 83—84.

³ Arh. St. Buc., ms. 1 120, f. 100v; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 182 (aplicarea Legiurii Caragea reiese și din zăpăsul dat la 3 septembrie 1820 de sătcul din Nedcia (Dolj), moșia biv vel-banului Grigore Brîncoveanu, că vor presta douăsprezece zile clacă, ziua plugului și ziua carului cu lemne).

luindu-le și vite prin zapciu spătăresc”. În sfârșit, anaforaua mai menționează că Saegiu pretindea zeciuală și la obiectele meșteșugărești făcute de locuitorii moșiei: roate, donițe, șindrila, motivînd pretenția sa prin aceea că obiectele în chestiune erau confecționate pe moșia sa și cu lemn din pădurile sale ¹.

Documentele menționează și folosirea a o serie de practici abuzive prin care moșierii și arendașii căutau să stoarcă cît mai multe produse locuitorilor șezători pe moșii. Suprafețele erau determinate cu măsurători false, evaluarea capacităților se făcea cu banițe mai mari decît cea legală ², la dijma din fructe erau socotiți atît pomii roditori cît și cei neroditori ³, iar uneori la pruni nu se lua zeciuală, ci se aștepta să se facă rachiul, pentru a se cere apoi o vadră din cinci sau zece taleri de vadră de la cine nu dădea rachiul ⁴.

Stăpînii realizau apoi însemnate cîștiguri și de pe urma monopolurilor boierești. În sate numai ei puteau ține cîrciumi, băcănii și mori ⁵. Iar Caragea a adăugat la aceste monopoluri și monopolul brutărilor ⁶.

De asemenea, urmărind să elibereze părți cît mai mari din moșiile lor de servituțile feudale, boierii aduceau serioase îngrădiri și uneori chiar interdicții străvechilor drepturi ale țăranilor la folosirea pădurilor și pășunilor ⁷.

Stăpînii de moșii și arendașii impuneau îndeplinirea obligațiilor feudale prin constrîngere și violență. O anafora din 10 iunie 1801 arată că locuitorii din Gherghița (Ilfov) au dat jalbă împotriva arendașului „pentru prăzile, bătăile, închisorile, înfricoșările cu iataganul și toate obiceiurile lor stricate” ⁸. De asemenea exploataorii aveau asigurat concursul aparatului administrativ. Locuitorii satului Goștinari (Vlașca) nu pot obține ascultare la zapciul plășii, deoarece acesta era în legătură cu arendașul ⁹. Deosebit de caracteristic e și cazul locuitorilor de pe o moșie a vel-logofătului Gheorghe Filipescu, care pentru nesupunere la clacă sînt închiși de logofăt la temnița din Buzău și apoi trimiși la ocnă conform poruncii domnești ¹⁰. Iar sătenii din Piatra (Olt), pentru aceeași vină, sînt purtați prin tîrg și bătuți ¹¹.

Un alt mijloc prin care stăpînii de moșii și arendașii asigurau intensificarea exploatării era îndepărtarea țăranilor de la dreptul de protimisis la arendarea moșiilor. Pînă la Legiuirea Caragea, care a anulat în mod

¹ Arh. St. Buc., ms. 1 120, f. 112 v și urm.

² Ibidem, ms. 891, f. 50.

³ Ibidem, ms. 1 120, f. 100 v.

⁴ Ibidem, f. 112 v.

⁵ Ibidem, ms. 1 113, f. 24 v—25 v; Urechiiă, *op. cit.*, vol. XB, p. 177, 167; vol. XI, p. 698—699.

⁶ Urechiiă, *op. cit.*, vol. XB, p. 180.

⁷ Ibidem, p. 171; Arh. St. Buc., ms. 891, f. 54—54 v; f. 58—58 v; ms. 1 120, f. 84 și f. 112 v.

⁸ Urechiiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 83—84.

⁹ Arh. St. Buc., ms. 891, f. 83 v—84 v.

¹⁰ Urechiiă, *op. cit.*, vol. XII, p. 250.

¹¹ Ibidem.

oficial acest drept, boierii și arendașii simulau încheierea unor contracte de arendă pentru sume foarte mari, care împiedicau pe țărani să invoce dreptul de protimisis¹. În asemenea caz moșia era luată de arendașul concurent al țăranilor, care intensifica exploatarea pentru a asigura și plata arenzii la boier, și ciștigul său personal. Astfel, țăranilor din Popești (Ilfov), care se plîng în 1810 împotriva răului tratament al arendașului și cer îndepărtarea lui, li se pune întrebarea dacă dispun de suma necesară plății arenzii. Răspunzînd că nu dispun de atîția bani, rămîn mai departe să îndure asuprairea arendașului². După promulgarea Legiurii Caragea, care desființează în mod formal dreptul de protimisis la arendare pentru țărani, aceștia cer zadarnic aplicarea lui. Țăranilor din Dobroteni (Olt), care se plîng că arendașul i-a „năpăstuit” și cer izgonirea lui pentru a lua ei moșia în arendă, li se răspunde la 17 februarie 1820 că după lege n-au dreptul nici la protimisis și nici să ceară arendarea moșiei unei persoane agreeate de ei³. În felul acesta, către sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al secolului trecut, s-a asigurat pe deplin exploatarea arendașească, care agrava și mai mult situația țăranilor de pe moșiile boierești și mănăstirești.

Țărănimea nu întîmpina în mod pasiv intensificarea exploatării. Ea se opunea la răspunderea obligațiilor prin nesupunere, prin plîngeri adresate justiției, prin fugă și prin răzvrătire. Forma superioară a luptei de clasă — răzvrătirea — apare tot mai des în anii imediat anteriori răscoalei de la 1821. Un document din 5 aprilie 1815 reproduce plîngerea arendașilor moșiei Greci (Vlașca), în care se arată că locuitorii „au sărit cu zurbă” și „s-au dus să dea foc pătului cu porumb” din cauza grelelor sarcini la care erau supuși⁴. În primăvara anului 1819, locuitorii a zece sate din Oltenia aparținînd banului Grigore Brîncoveanu nu mai vor să lucreze, conform legii, cele douăsprezece zile de clacă plus ziua plugului și ziua carului, refuză să se prezinte la judecată și amenință cu fuga⁵. Mișcările țăranilor din aceste sate continuă toți anii 1819 și 1820. Numeroase din documentele recent publicate asupra răscoalei lui Tudor Vladimirescu pomenesc de „nesupunerea și răzvrătirea” satelor boierului Brîncoveanu, în frunte cu Izlazul, ai cărui locuitori erau cei mai îndîrjiți, neînțelegînd să se plece nici la amenințările cu pușcăria și cu ocna⁶.

În general, documentele citate pînă acum ne-au arătat că în primele două decenii ale secolului al XIX-lea obligațiile țăranilor către stăpînii de moșie sînt în creștere mai ales la zilele clăcii și la plățile în bani.

Pe de altă parte însă trebuie avut în vedere și faptul că regimul clăcii nu era uniform în toată țara. Cele douăsprezece zile de clacă, la care după 1818 s-au adăugat încă două, nu erau prestate pe toate moșiile.

¹ Urechia, *op. cit.*, vol. VIII, p. 616.

² Arh. St. Buc., ms. 891, f. 75 v.

³ Ibidem, ms. 1 120, f. 99 v.

⁴ Ibidem, ms. 1 113, f. 78 v.

⁵ Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 246—247.

⁶ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 134—135, 137—138, 140—141, 147—148, 153, 161, 170, 176, 180—182.

Pe unele moșii se prestau doar trei¹, șase², opt³ sau zece zile clacă⁴. Această situație se întâlnește atît înainte de 1800 cît și după răscoala din 1821; ea explică într-o anumită măsură de ce suprafețele însămînțate erau atît de reduse și de ce producția agricolă avea nivelul atît de scăzut⁵. De altfel trebuie arătat că într-o altă provincie locuită de romîni, Transilvania, unde capitalismul pătrunsese mai de mult și deci și comerțul cu cereale era mult mai intens, exploatarea pe bază de clacă — robotă cum se spunea acolo — era mult mai aspră: iobagii prestau grofilor un număr de zile de muncă variind între 104—156 și 208 zile pe an⁶. În Țara Românească, boierimea nu acorda mare interes agriculturii, deoarece, așa cum am arătat la începutul studiului nostru, monopolul economic otoman impunea ca produsele agricole cele mai cerute la export — grînele — să ia drumul Constantinopolului la prețurile fixate de Poartă, fapt care nu constituia nici un stimulent pentru agricultură. Astfel continuau să se mențină pe multe din moșii vechile învoieli cu caracter particular, tipice feudale, pentru zile de clacă mai puține decît cele legiuite. În asemenea condiții, concepția limitării producției agricole la satisfacerea nevoilor de subzistență avea încă adepți în rîndurile stăpînilor de moșii. De unde proveneau atunci marile sume de bani pe care boierii le cheltuiau pe lux? Aceste sume proveneau în cea mai mare parte nu din agricultură, ci din slujbe, în special din cele cu caracter fiscal și administrativ. Aici trebuie găsită și explicația șederii aproape permanente a boierilor în Capitală și în orașe, unde ei nu făceau altceva decît intrigau în fiecare zi pentru obținerea funcțiilor administrative-fiscale, izvoare nesecate de venituri, înlesnite și de abuzurile și corupția care caracterizau toată viața publică a țării⁷.

Tabloul pe care vom încerca să-l schițăm mai jos asupra asupririi fiscale și administrative ne va arăta că la începutul secolului al XIX-lea aceasta depășea ca grad de intensitate exploatarea moșierească. În condițiile economice, sociale și politice ale perioadei menționate, boierii și arendașii exercitau o exploatare mai mare în calitate de dregători fiscali și administratori decît în calitate de stăpîni ai moșiilor sau deținători ai acestora în arendă⁸.

¹ Arh. St. Buc., ms. 111, f. 1; Bibl. Acad. R.P.R., ms. CXXX/120.

² Ibidem, ms. 1 120, f. 84 v; Urechîă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 594; *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 170.

³ Urechîă, *op. cit.*, vol. XB, p. 170.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 891, f. 54.

⁵ S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 28 (capitolul privind claca (p. 16—31) are referințe la toată perioada dintre 1774 și 1831, privind aplicarea neuniformă a rentei în muncă).

⁶ A. Oțetea, *Țăranii romîni din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, (IX) 1956, nr. 6, p. 53.

⁷ În legătură cu modul de viață al boierilor și goana lor după funcții, vezi relatările contemporanilor: dr. Pompei Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracaș (1800—1828)*, București, 1937, p. 80—81; Constantin (Dinicu) Goleșcu, *Însemnare a călătoriei mele*, Edit. Nerva Hodoș, București, 1910, p. 67; W. Wilkinson, *An account of the principalities Wallachia and Moldavia*, Londra, 1820, p. 55.

⁸ A. și G. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1956, vol. I, p. 136; S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 65.

Una din cauzele care a avut urmări din cele mai grele asupra situației contribuabililor a fost sistemul venalității funcțiilor. Începînd cu domnul și terminînd cu ultimul zapciu de plasă, toți dregătorii își cumpărau slujbele ¹. De aceea, pentru a recupera cheltuielile mari făcute cu cumpărarea posturilor și pentru a realiza și însemnate beneficii de pe urma lor, dregătorii căutau să stoarcă cît puteau de mult de la contribuabili.

Cîteva date numerice ne vor oferi o imagine sugestivă asupra poverii fiscale pe care trebuiau s-o poarte locuitorii birnici de pe urma sarcinilor otomane și a sistemului venalității funcțiilor. Astfel, într-un memoriu asupra țărilor romîne, generalul rus Langeron arăta că, în momentul numirii lor de către Poartă, domnii erau datori cu sume ajungînd pînă la 2—3 000 000 de piaștri, iar după cîteva ani de domnie ciștigurile se ridicau la 5—6 000 000 de piaștri, dacă nu și mai mult ².

În ce privește cumpărarea dregătoriilor de la domn, vistierul plătea pentru postul său 300 000 de piaștri, ciștigînd peste o jumătate de milion, iar spătarul plătea 200 000 de piaștri ³. Ispravnicul cumpăra funcția de la vistier cu 5 000 de piaștri, ciștigînd 30—50 000 de piaștri, care îl ajutau să trăiască doi-trei ani pînă la o nouă numire ⁴. Un raport consular prusian din 1819 arată că o adevărată afacere cu vînzarea funcțiilor de ispravnic și sameș a făcut-o ultimul domn fanariot, Alexandru Suțu. Solicitanții plăteau 15—20 000 de piaștri fiecare, iar după cîteva luni domnul îi destituia și urmau alții, care plăteau sume similare ⁵.

Documentele interne dau date și mai interesante asupra vînzării funcțiilor. O anafora din 30 martie 1813 conține informația că serdarul Nicolaie Topliceanu ar fi dat 5 000 de taleri unui oarecare Guliano drept „rușfet ca să mijlocească să-l facă ispravnic” ⁶. Într-o scrisoare din 10 decembrie 1816, Hagi Ianus, marele negustor craiovean, promite 1 000 de galbeni caimacanului Craiovei dacă nepotul său va primi caftan de paharnic și isprăvnicatul unui județ oltean sau 600 de galbeni dacă va primi numai isprăvnicatul ⁷. În 1819 vătășia Rîmnicului era făgăduită pentru 5 500 de taleri, dar un solicitant supralicita, oferind 6 000 de taleri ⁸. Vătășia Cloșanilor costa la începutul anului 1821 6 000 de groși ⁹. Iar pentru condicăria de Mehedinți se plăteau în 1819 1 800 de groși, iar în 1820 logofătul Slătineanu, care o vindea, cere 4 000 de groși și, cu toată tirguiala, nu vrea să lase sub 3 500 de groși ¹⁰.

În ce privește dregătoriile mici, un pitac din 1814 al lui Ioan Caragca către ispravnici constată că cei care cumpărau plăși le revindeau altora : „...Și așa de la unul la altul trecînd slujba aceasta cu vînzare să făcea

¹ Hurmuzaki, supl. I³, p. 72—73.

² *Ibidem*.

³ N. Iorga, *Un observator englez...*, în An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., seria III, vol. XIV, p. 155—156.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Hurmuzaki, vol. X, p. 66.

⁶ Arh. St. Buc., ms. 1 110, f. 41.

⁷ *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 45.

⁸ Arh. St. Buc., ms. 1 120, f. 14—14 v.

⁹ *Ibidem*, ms. 703, f. 22.

¹⁰ *Ibidem*.

atitea cumpărători de vornicie în județul (loc alb) pe la toate satele și fiteșcarele în parte lăcomindu-să la ciștiguri și jafuri în pricina slujbii vorniciei¹.

Referindu-se la venalitatea funcțiilor, un contemporan — Naum Rîmniceanu — scria următoarele în 1815 : „Ce vedem noi? Pe unii că-și cumpără caftanele, pe alții slujbele, pe alții protecția domnească. Ce urmează din acestea? Greutăți, jafuri, pustiiri. Din pricina aceasta suferă toată obștimea².

Sistemul cumpărării slujbelor era dublat de un altul, care avea urmări tot atât de apăsătoare pentru contribuabili. Acesta era sistemul arendării veniturilor statului rezultate din impozitele indirecte : dijmăritul, vinăriciul, oieritul, vămile. Arendașii principali ai acestor venituri de obicei le subarendau altora, realizând astfel mari ciștiguri. Iată câteva cifre. În aprilie 1809, vămile luate în arendă de vistierul Ioan Moscu cu 420 000 de lei sînt subarendate altora cu 444 450 de lei, aducînd lui Moscu un ciștig de 24 450 de lei³. În 1811, vistierul Constantin Varlaam ia în arendă vămile cu 410 000 de lei și le subarendează cu 449 405 lei, realizînd un ciștig de 39 405 lei⁴. Desigur, dat fiind sumele mari plătite statului, ciștiguri considerabile vor fi realizat în 1814 vel-banul Radu Golescu, care a luat în arendă dijmăritul, oieritul și vinăriciul cu 1 000 000 de lei⁵, și Gheorghe Sachelarie, arendașul din 1816 al acelorași venituri cu suma de 1 363 357 de taleri⁶.

Grelele sarcini fiscale decurgînd din obligațiile către Poartă, din venalitatea slujbelor, din arendarea veniturilor statului cădeau, asupra unui număr de contribuabili redus, prin tot felul de privilegii și scutiri.

Anaforaua divanului din 1 februarie 1811 dă următoarele amănunte asupra situației contribuabililor. Astfel, birnicii erau grupați în unități fiscale numite lude, instituite în 1775 de Alexandru Ipsilanti. O lude era formată inițial din 1—2—3 capi de familie. Cu timpul, din cauza numărului mare al dăjdiilor și al podvezilor de tot felul, locuitorii au sărăcit în mod considerabil, încît vistieria, pentru a-i ține pe loc, a înmulțit numărul persoanelor de fiecare lude, ajungîndu-se la începutul secolului al XIX-lea la 5, 6, 8, 10, 12 familii de fiecare lude. Iar pe întreaga țară acest proces s-a oglindit în scăderea numărului de lude, care a ajuns de patru ori mai mic față de trecut⁷.

Evoluția numărului de lude în primele două decenii ale secolului trecut e interesantă de urmărit, deoarece ea oglindește sub acest aspect creșterea neconținută a poverilor fiscale. Astfel în 1804 erau 40 620 de

¹ N. Iorga, *Situația economică, agrară și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, București, 1915, p. 42—43.

² I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 30—31.

³ Urechia, *op. cit.*, vol. IX, p. 509.

⁴ *Ibidem*, p. 512—514.

⁵ *Ibidem*, vol. XB, p. 89—92.

⁶ *Ibidem*, p. 115.

⁷ *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, vol. I, p. 93—95.

lude¹, în 1806, 55 500 de lude², pentru ca apoi să scadă la 28 000 în 1808³, 24 146 în 1809⁴, 16 000 în 1811—1812⁵, ajungându-se în 1814 la 14 577 de lude⁶, iar după altă numărătoare chiar la 13 434 de lude, reprezentând 91 400 de familii de birnici⁷. În acest an Ioan Caragea încearcă să pună în aplicare reforma sa, prin care urmărea să ridice la 25 000 numărul ludelor⁸. Încercarea nu reușește. Cercetarea rolurilor fiscale din timpul domniei lui Caragea, precum și a anaforalelor vistieriei către Divan ne arată că numărul de contribuabili a variat în general, după reformă, între 16 000 și 17 000 de lude, arările atinând numărul de 18 000⁹. O ușoară creștere se va înregistra sub Alexandru Suțu: 18 500 în februarie-martie 1820¹⁰. Numărul de 25 000 preconizat de Caragea nu va fi atins nici după răscoala din 1821. Dimpotrivă, în 1825 numărul de lude e în jur de 16 000¹¹, pentru a atinge abia în 1828 cifra de 18 420,50¹².

În ce privește repartitia locuitorilor pe lude, la această operație se ținea seama de starea lor materială și de diferite condiții locale, ca fertilitatea solului, participarea la negoț etc. Un rol importat în repartitia locuitorilor pe lude îl aveau ispravnicii și sameșii, care făceau din această operație un izvor de venit pentru ei. În sfârșit, trebuie spus că în urma diferențierii materiale a locuitorilor birnici ca urmare a sărăcirii unora și a îmbogățirii altora, ludele erau de trei categorii: frunte, mijloc, coadă, o lude de fruntași avînd mai puține persoane decît una de mijlocași sau de săraci¹³.

O mare greutate la alcătuirea ludelor o constituia sistemul scutelnicilor și poslușnicilor, contribuabili scoși din rolurile fiscale și acordați boierilor și mănăstirilor pentru prestarea a diferite servicii. De obicei ispravnicii luau dintre țărani fruntași, capabili să plătească la bir, o cotă mai mare decît mijlocașii sau săracii, iar numărul celor dați scutelnicii sau poslușnici era mărit în mod abuziv peste ceea ce se cuvenea rangului¹⁴. Pe lângă scutelnici și poslușnici mai erau scutiți de bir slujitorii recrutați tot dintre birnici și privilegiați: neamurile, mazilii, postelniceii, mănăstirile. Apoi în rîndurile privilegiaților intrau unii din oamenii de rînd mai înstăriți care plăteau anumite taxe direct vistieriei. În sfârșit, tot după

¹ *Tezaur de monumente istorice*, vol. III, p. 332—355.

² R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău*, p. 111.

³ *Ibidem*.

⁴ T. Gh. Bulat, *Veniturile și cheltuielile Moldovei și Valahiei în 1808*, în „*Arhivele Basarabiei*”, II (1930), nr. 1, p. 84.

⁵ *Ibidem*, VI (1934), nr. 2, p. 143—150.

⁶ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 152-d, f. 624.

⁷ *Ibidem*, ms. 114, f. 59.

⁸ *Tezaur de monumente istorice*, vol. III, p. 369—375; Urechiiă, *op. cit.*, vol. XB, p. 94—101.

⁹ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi; vezi dos. 2 152-c și d, 2 167-a, b, c, d, 2 173-a și b, 2 195-c, 2 203.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 2 207-a și b; 2 216-a și b.

¹¹ Hurmuzaki, vol. XVIII, p. 28—29.

¹² Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 187-z, f. 210.

¹³ *Documente privitoare la economia Țării Românești*, vol. I, p. 204—235 (repartitia amănunțită a familiilor pe lude în toate județele).

¹⁴ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 32; vezi și *Documente privind răscoala din 1821*, vol. I, p. 159, 116—167.

acest criteriu se înmulțea în permanență numărul preoților și diaconilor făcuți din țărani fără carte, dar avuți¹. Astfel, numărul privilegiaților și scutiților sporea mereu, ceea ce contribuia la împovărarea peste măsură a dajnicilor rămași tot mai puțini la număr. Catagrafia din 1810—1811 consemnează 17 056 de lude birnici față de 18 545 de scutelnici, 18 619 poslușnici, 4 894 de slujitori, 996 de neamuri, 1 567 de mazili, 464 de postelnicei². Iar în catagrafia mai completă din decembrie 1819—ianuarie 1820 apar: 19 000 de scutelnici, 18 000 de poslușnici, 16 000 de preoți și diaconi, 2 500 de neamuri, 2 200 de mazili, 900 de postelnicei, 400 de scutiți, 6 500 de slujitori, 8 000 de familii ascunse, apărute de boieri și mănăstiri, 21 500 de coloniști (bulgari, sârbi, transilvăneni), plătind o sumă stabilită de acord cu vistieria (ruptă), mai mică decât birul plătit de băștinași, 101 355 de familii de birnici cunoscute vistieriei și repartizate în 18 000 de lude și încă 12—13 000 de lude neștiute de vistierie³. Concluzia care se desprinde e foarte clară: în al doilea deceniu al secolului trecut, în Țara Românească numărul privilegiaților și al scutiților, adică al celor care nu plăteau bir sau plăteau puțin, egala pe cel al birnicilor⁴.

Documentele păstrate în dosarele vistieriei Țării Românești ne oferă o imagine cât se poate de sugestivă asupra abuzurilor boierilor în privința atribuirii de scutelnici și poslușnici. Astfel o anchetă din octombrie 1812 în satul Buciumeni (Ilfov) dovedește existența a 30 de poslușnici aparținând vornicului Nenciulescu, deși în catastihul vistieriei nu erau trecuți decât 14. S-a hotărât ca cei 16 poslușnici clandestini să fie dați la bir, pentru a forma împreună cu cele 19 familii de birnici din sat 8 lude. Nenciulescu nu s-a lăsat și și-a reluat cei 16 poslușnici, dar satul a rămas cu 19 familii pe 8 lude, din care cauză oamenii au fugit pentru a scăpa de povara unui bir peste puterile lor⁵. În general, boierimea opunea o mare rezistență încercărilor vistieriei de a reglementa problema scutelnicilor și poslușnicilor. O scrisoare din 20 noiembrie 1820 adresată elucerului Glogoveanu arată că boierii mehedințeni au primit „nizamul vistieriei” relativ la poslușnici „cu adunări și cu vorbe împotriva”⁶.

Abuzuri asemănătoare celor cu scutelnicii și poslușnicii se petreceau și la întocmirea catastihelor de străini, în care erau înscrși birnici băștinași cu ajutorul mituirii zapciilor isprăvnicatului de străini. Un raport din 3 martie 1818 înaintat vistieriei vorbește de „urmările zapciilor de străini cu luarea dajnicilor de prin sate așăzându-i între străini... pentru al lor enteres”⁷.

¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 33.

² Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 207-b, f. 397 și 416.

³ *Documente privind răscoala din 1821*, vol. I, p. 130—131.

⁴ Cf. și A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu...*, p. 55.

⁵ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 153, f. 67—68 v; dos. 2 207-b, f. 684 v-685 (În 1819 ancheta a găsit la Romanai 446 de poslușnici „știuți” vistieriei și 200 „neștiuți”); dos. 2 203, f. 684 v (Un catastih centralizat al poslușnicilor arată că biv vel-vornicul Barbu Văcă-răscu avea 230 de poslușnici, biv vel-banul Grigore Brincoveanu 217, biv vel-banul Radu Goleșcu 188).

⁶ *Documente privind răscoala din 1821*, vol. I, p. 188.

⁷ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 197-b, f. 13.

În aceste condiții de sustragere a numeroși locuitori de la obligațiile lor fiscale, birul apăsa din ce în ce mai greu asupra restului de contribuabili.

În timpul domniei lui Caragea, renumită pentru fiscalitatea ei excesivă, dăjdiile ajung la cwantumuri nemaîntîlnite în anii dinainte. Conform pitacului din 10 mai 1814, numai haraciul, birul și contribuția pentru poște trebuia să atingă suma de 200 de taleri de lude¹. Propunerea făcută prin pitacul din 24 iulie a aceluiași domn de a se reduce această sumă la 163 de taleri² n-a adus în mod practic nici o ușurare, deoarece celelalte contribuții adiționale măreau peste măsură suma plătită de fiecare lude. O totalizare aproximativă făcută după rolurile fiscale din dosarele vistieriei lui Caragea păstrate la Arhivele Statului ne dă pentru anul bugetar decembrie 1814—noiembrie 1815 suma de 476 de taleri de lude³. Pentru anul decembrie 1815—noiembrie 1816, obligațiile fiscale — numai după datele păstrate — se urcă la 448 de taleri⁴. Pentru anul 1817, rolurile fiscale sînt atît de incomplete, încît nu permit nici măcar totalizarea aproximativă făcută pentru anii 1815 și 1816. În ultimele luni ale domniei lui Caragea se fac ușoare scăderi la sferturi, de la 22 de taleri la 19 taleri sfertul, care însă nu modifică în mod substanțial situația grea a birnicilor. Astfel, în 1818, birul, haraciul, contribuția pentru lefi și pentru poște totalizează 212 taleri⁵. În timpul lui Alexandru Suțu, cu toată scăderea făcută la o parte din sferturi de la 19 la 18 taleri, birul, haraciul și contribuțiile pentru lefi și pentru poște se ridică la 243 de taleri în 1819⁶ și la 234 de taleri în 1820⁷, sume cu mult peste cifra de 200 de taleri pe care intenționa s-o fixeze Caragea în 1814. Nu mai vorbim de celelalte contribuții adiționale, pentru care în anii 1818—1820 nu am găsit date și care desigur că umflau în mod considerabil suma datorată de fiecare lude.

În afara birului și a celorlalte contribuții directe, locuitorii erau greu apăsați și de impozitele indirecte : dijmăritul, oieritul și vinăriciul, care înregistrează și ele creșteri simțitoare. Dijmăritul de la 8 parale în 1808⁸ crește în 1813, pentru a se acoperi deficitul vistieriei, la 16 parale plus un taler plocon⁹. Oieritul e dublat în 1807, deoarece arendașii din 1806 ai acestui venit nu au putut recupera arenda din cauza evenimentelor¹⁰. Perceperea lui dublă se va menține și în anii următori¹¹. Iar sub Caragea

¹ Urechia, *op. cit.*, vol. XB, p. 94—101.

² *Ibidem*, p. 93—94.

³ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 167-a, b, c, d (haraciul 34 tal., 96 bani ; sferturile 132 de taleri ; diminiile lefilor 79 tal., 24 bani ; hexaminiile menzilhanelor (poștelor) 26 tal. ; cheltuielile carelor și salahorilor pentru turci 72 tal. ; cheltuielile adaliilor 90 de taleri ; ajutorul de vară 12 tal. ; ajutorul de iarnă 30 de taleri, deci total 476 tal. La toate aceste contribuții e inclusă și răsura 8 parale la leu ; de exemplu haraciul e 29 de taleri, iar sfertul 22 taleri ; împreună cu răsura dau cifrele de mai sus.

⁴ *Ibidem*, dos. 2 173-a, b.

⁵ Urechia, *op. cit.*, vol. XB, p. 133—139.

⁶ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 207-a și b.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Urechia, *op. cit.*, vol. XI, p. 563—564.

⁹ Arh. St. Buc., ms. 1 110, f. 82 b-83 ; Urechia, *op. cit.*, vol. XB, p. 154.

¹⁰ Urechia, *op. cit.*, vol. XI, p. 519—522 (se percepe de oaie 20 de bani în loc de 10 ; de vita mare 66 de bani în loc de 33 ; de vita mică 33 de bani în loc 16,50).

¹¹ *Ibidem*, p. 521—522, 522—524.

va crește și mai mult : 51 de bani de fiecare oaie în 1812¹ și 78 în 1816², față de 10 bani din trecut. Majorări se fac de asemenea și la vinărici, de la 7 parale de vadră în 1813³ la 10 parale în 1815⁴ și 1816⁵.

Dar pe lângă stoarcerea fiscală legală, o largă aplicare avea și stoarcerea ilegală. Documentele vremii abundă în relatări asupra abuzurilor săvârșite de membrii aparatului fiscal. La 28 mai 1812, ispravnicii sînt admonestați de divan că la oierit iau cîte 25—30 de parale de fiecare vită în loc de 17 parale cît era darea⁶. Un raport din 1818 al ispravnicatului de Mehedinți arată că în urma cercetărilor pe „supt ascuns” s-a dovedit că slujbașii vinăriceri, în complicitate cu zapcii plășilor, au luat pînă la 4 taleri de fiecare contribuabil peste cuantumul legiuit⁷.

Perceptorii birului erau încurațați în acțiunile lor ilegale și de atitudinea organelor superioare, mărginită la simple muștrări. Astfel, la 1 martie 1819, vistieria scrie în felul următor sameșului jefuitor de Mehedinți : „Să întorci în starea locului de la toate breslele ce vei fi luat, apoi să te aducă aici, să te treacă la cea mai aspră pildă, dar din milostivire și să trece cu vedere, nevoind să te aducem în dreapta primejdie ce și s-ar fi cuvenit . . .”⁸. Îngăduință foarte explicabilă, deoarece și mari dregători ca vistierul aveau cotă-parte din aceste jafuri, mai ales în cazul cînd ei subarendau unor dregători mai mărunți veniturile statului. Astfel, jaful fiscal era practicat pe scară ierarhică de la domn pînă la ultimul zapciu de plasă sau vornic de sat. În privința organelor de conducere ale satelor, o circulară din 22 mai 1815 către toate județele atestă caracterul general al abuzurilor fiscale săvârșite de fruntașii satelor. În circulară se spune textual că „cislile satelor . . . nu să fac pă dreptate după starea și puterea fiecăruia, ci să adună cîte doi-trei caimacami și fac cisle cu năpăstuire, încărcîndu-să cei mai scăpătați și mai nemernici, atît la bani domnești cît și la alte cheltuieli ale satului, pentru răul folos a celor caimacani și fruntași”⁹.

Abuzurile și stoarcerile fiscale prilejuiau bune afaceri și pentru o pătură de cămătari care împrumutau pe contribuabili cu „grele dobînzii” și, în caz că aceștia nu aveau bani pentru plata datoriilor, se foloseau de mijloace ca acela consemnat într-un pitac domnesc din 1804. În județul Vâlcea, unii locuitori care s-au împrumutat pentru răspunderea dăjdiilor vistieriei au fost vînduți la boierii și negustorii creditori „cu tocmeală să le fie supuși în chip de robi pînă vor plăti banii”¹⁰.

Cît de rentabilă era fiscalitatea pentru cei însărcinați cu perceperea dărilor reiese dintr-un pitac al lui Caiagea trimis ispravnicilor la 24 august 1814, care constată că „din pricina grelelor patimi s-au adus săracii locui-

¹ Urechia, *op. cit.*, vol. XI, p. 531—532.

² *Ibidem*, vol. XB, p. 115.

³ *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 365—366.

⁴ *Ibidem*, p. 390—391.

⁵ Urechia, *op. cit.*, vol. XB, p. 115.

⁶ *Ibidem*, vol. XI, p. 532—533.

⁷ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 197-a, f. 45.

⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 164.

⁹ *Ibidem*, dos. 2 373, f. 107 v. Vezi un caz asemănător și în dos. 2 169, f. 5—5v.

¹⁰ Urechia, vol. VIII, p. 607.

tori ai țării la ticăloșie”, mulți din ei vînzîndu-și bruma de avut ce aveau. Iar cei care au profitat de pe urma acestei situații au fost sameșii, polcovnicii, vătăfii de plai, căpitanii și zapcii, care și-au cumpărat moșii, „încărcînd și năpăstuind pe săracii locuitori”, cu „multe nedrepte mijloace...”¹.

Rămîne acum să vedem cît revenea de cap de contribuabil și în ce raport se găseau unul față de altul, cele două sisteme de exploatare feudală: de stat și moșierească.

Am arătat mai înainte că birul era repartizat pe unități fiscale — ludele —, de mărime variabilă, de la trei pînă la doisprezece contribuabili, iar cuantumul acestui bir, cu toate contribuțiile adiționale, se ridica în 1814—1815 la aproape 480 de lei pe an de lude; după alte date (rapoarte consulare), obligațiile fiscale ajungeau pînă la 580—600 de lei de lude pe an². Dacă luăm totalizarea făcută de noi după documente interne — 480 de lei pe an — și repartizăm această sumă pe capete de contribuabil, obținem: 160 de lei de frunțaș, 120 de lei de mijlocaș și 96 de lei de sărac, aceasta pentru județul Saac, unde o lude de frunțași avea 3 persoane, o lude de mijlocași 4 persoane și o lude de săraci 5 persoane. Pentru județul Vlașca, unde în unele plăși repartitia e de 5—7—12, avem 96 de lei de frunțaș, 68 de lei de mijlocaș, 40 de lei de sărac³. Bineînțeles, sumele sînt mult mai mari dacă avem în vedere cuantumul de 600 de lei de lude pe an.

În ce privește raportul dintre exploatarea feudală pe cale de stat și exploatarea feudală pe cale moșierească, acesta îl vom determina comparînd obligațiile țăranilor către fisc cu obligațiile lor către stăpînul de moșie. De pildă, satul Glogova, de pe moșia clucerului Nicolaie Glogoveanu, format din 32 de lude⁴, plătea fiscului, în 1814—1815, 15 300 de lei, dacă avem în vedere suma de 480 de lei de lude pe an sau 19 200 de lei, dacă avem în vedere suma de 600 de lei de lude pe an. Stăpînului moșiei, satul Glogova îi plătea în 1814 obligații în natură, muncă și bani, pe care le-am evaluat — ținînd seama de prețurile timpului — la aproape 5 900 de lei⁵. La fel și satul Cîlnic, format din 2 lude⁶, plătea fiscului 960 de lei, în cazul sumei de 480 de lei, sau 1 200 de lei, în cazul sumei de 600 de lei.

¹ Urechia, vol. XB, p. 199.

² N. Adăniloic, în *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956, p. 18, nota 45, dă 580 de lei pe an după o informație din Hurmuzachi, vol. XX, p. 368. Prof. A. Oțetea, în *Tudor Vladimirescu...*, p. 55, dă cifre de 600 de lei.

³ Vezi repartitia contribuabililor pe lude diferențiate în toate județele țării în *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800—1850*, vol. I, p. 93—95.

⁴ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 167-c, f. 406.

⁵ N. Iorga, *Situația... Oleniei...*, p. 46—48 (pe moșia Glogova s-au perceput în 1814 1 057 de banițe de porumb, evaluate la 2 908 lei; 796 de oca de grîu, evaluate la 99 lei; 50 de oca de fasole, evaluate la 6 lei; fîn, evaluat la 231 de lei; clacă, evaluată la 2 640 de lei. Oca de porumb = 5 parale, cf. Iorga, *op. cit.*, p. 83—84; oca de grîu = 5 parale, cf. Urechia, *op. cit.*, vol. XA, p. 924—925; claca s-a socotit 12 zile cu 1 leu ziua × pentru 220 familii reprezentînd 32 de lude, la evaluarea făcută ținîndu-se seama că în 1820 Glogova avea 125 de familii în 62 lude, cf. Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 379, f. 222—226.

⁶ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 173-a, f. 221.

Iar stăpînului moșiei, care era tot clucerul Glogoveanu, îi plătea obligații în natură, muncă și bani evaluate în jur de 300—330 de lei¹.

Observăm deci că exploatarea feudală pe cale fiscală depășea în mod considerabil după datele de mai sus de 3—4 ori — exploatarea feudală pe cale moșierească. Și nu trebuie uitat că birnicul, în afară de impozitele directe către vistierie, mai plătea și impozitele indirecte — dijmăritul, vinăriciul, oieritul —, fapt care făcea ca obligațiile lui fiscale să fie și mai mari decît cele legate numai de bir și de cotele lui adiționale. Exploatatorii însă, așa cum am subliniat mai sus, erau aceiași, dar ei storceau mai mult de la țărani în calitate de dregători fiscali și administrativi decît în calitate de stăpîni de moșie și arendași. Cîteva date dintr-o condică boierească de venituri și cheltuieli sînt concludente în această privință. Pitarul Dumitrache Piersiceanu, în 1808, avea de la moșia Cărpiniș un venit de 1 782 de taleri¹, iar în 1813 cîștigă de pe urma funcțiilor sale administrative-fiscale nu mai puțin de 5 792 de taleri, „avutul meu ot pecetluri și din biruri”².

În condițiile monopolului otoman și ale unei administrații lipsite de scrupule, în care domnea abuzul și bunul plac, boierii găseau în fiscalitate o sursă de venituri mai ușoară și mai rentabilă decît într-o agricultură ale cărei produse de export luau în cea mai mare parte drumul Porții, la prețurile fixate de turci. Aceasta însă nu-i împiedica pe boieri și arendași, așa cum consemnează adesea documentele, să mărească mereu obligațiile țărănilor șezători pe moșii. Exploatarea moșierească se îmbina și se completa cu exploatarea fiscală, care, date fiind împrejurările economice și politice de la începutul secolului al XIX-lea, avea o greutate specifică mai mare. Exploatarea moșierească se va intensifica și mai mult și se va uniformiza pe tot cuprinsul țării în forme deosebit de grele după tratatul de la Adrianopol, care, abolind monopolul economic otoman, va introduce țările romîne în circuitul comercial european³.

Din cele expuse mai sus rezultă că, în primele două decenii ale secolului trecut, exploatarea feudală era în creștere. Comparația făcută între două sisteme de exploatare feudală ne-a arătat că, date fiind condițiile economice, sociale și politice ale timpului, obligațiile către stat aveau o greutate specifică mai mare decît renta feudală percepută pe moșii. Exploatatorii însă erau aceiași boieri și arendași care stăpîneau pămîntul și totodată administrau țara, ocupînd toată scara funcțiilor publice. Împotriva lor și a sistemului de exploatare — de stat și moșieresc — nemilos și fără scrupule, s-a îndreptat răscoala lui Tudor Vladimirescu. Astfel, binecunoscuta proclamație de la Padeș din 23 ianuarie 1821, care a chemat

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 79 (satul Cilnic da în 1816 : 57 1/2 banițe de porumb = 161 lei ; dijma fîn = 48, 20 lei ; pămînt de oale = 20 de lei ; 6 oca de fasole = 30 de parale ; 40 de căpățîni de varză = 40 de lei ; clacă evaluată la 144 sau 168 de lei, după cum socotim cele două lude ca avînd 12 sau 14 familii. Oca de fasole = 5 parale, cf. Urechiă, *op. cit.*, vol. XI, p. 312, și căpățîna de varză = 1 leu, cf. Urechiă, *op. cit.*, vol. XI, p. 314.

² Arh. St. Buc., ms. 1 286, p. 23.

³ S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 64.

masele populare la luptă armată împotriva asupririi, a demascat cu o deosebită vigoare pe membrii laici și clerici ai clasei exploatoare, denuindându-i „balaurii care ne înghit de vii” și cerînd totodată confiscarea „averilor celor rău agonisite ale tiranilor boieri”¹. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în februarie 1821, în *Cererile norodului românesc*, Tudor Vladimirescu, enumerînd punct cu punct programul răscoalei, denunța în același timp toate abuzurile de care se făcea vinovată administrația țării: birurile prea mari, venalitatea slujbelor, sistemul deținerii ilegale a scutelnicilor și poslușnicilor, privilegiții prea numeroși, avaeturile excesive². Iar în proclamația din 20 martie 1821 către locuitorii județelor, Tudor Vladimirescu le promitea acestora că după răscoală „mare ușurință are să vi să facă, nu numai întru răspunderea dăjdiilor, ci și întru toate celelalte dări și orînduiele, cum și jafurile vor lipsi cu totul și veți înțelege înșivă scăparea robiei întru care v-ați aflat pînă acum”³.

Proclamațiile lansate de conducătorul răscoalei au oglindit astfel în textul lor sentimentul general de revoltă și dorința unanimă a maselor populare pentru o schimbare de structură care să pună capăt sistemului de abuz și jaf care domina viața țării.

ХАРАКТЕР ФЕОДАЛЬНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ КРЕСТЬЯНСТВА В ДЕСЯТИЛЕТИЯ, ПРЕДШЕСТВОВАВШИЕ ВОССТАНИЮ ТУДОРА ВЛАДИМИРЕСКУ (1800—1820 гг.)

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью проанализировать характер феодальной эксплуатации в Валахии в начале XIX века, используя документы, большей частью неопубликованные. В начале показывается, что феодальная эксплуатация осуществлялась двумя путями: помещиками и государством посредством чрезмерного налогового обложения.

В том, что касается помещичьей эксплуатации, автор работы подчеркивает, что по сравнению с последними десятилетиями XVIII века в начале XIX столетия она усилилась. Сводом законов Караджи, обнародованным в 1818 году, добавляется еще 2 дня барщины к прежним 12, установленным в Правилничаска Кондикэ в 1780 году. В нем запрещается также заключение договоров, в которых число дней барщины было меньше предусмотренного законом, и ликвидируется право приоритета (*protimis*) крестьян при вьятии поместий в аренду.

В работе приводятся ряд неопубликованных документов, из которых вытекает тенденция к увеличению обязательств барщинных крестьян в пользу помещиков. Несмотря на эту тенденцию, барщинный режим не был, однако, одинаковым во всей стране. Указанные 12 и затем 14 дней барщины обрабатывались не во

¹ *Documente privilegiate la istoria Romniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 207—208.

² *Ibidem*, p. 258—259.

³ *Ibidem*, p. 385—387.

всех поместьях. Документы свидетельствуют, что существовали поместья, в которых крестьяне отработывали 3, 6, 8 или 10 дней барщины. Это положение объясняет в некоторой степени, почему уровень сельскохозяйственного производства продолжал оставаться таким низким. В стране, находящейся под политическим и экономическим господством турецкой империи, присваивавшей себе по низким ценам наибольшую часть зерновой продукции, которая могла бы поступать на рынок, помещики не проявляли большого интереса к земледелию, приносившему им такие малые прибыли. Их внимание направлялось, главным образом, на административные и фискальные должности, приносящие гораздо больший доход.

Среди господствующего класса разгорелась настоящая погоня за государственными должностями, которые являлись — благодаря грабежу и злоупотреблениям, существовавшим в то время — наиболее верными и богатыми источниками дохода. В работе приводится ряд данных, которые показывают всю тяжесть налогов, ложившихся на плечи населения, налогов, из которых должны были удовлетворяться как требования Турции, так и жажда к наживе помещиков, захвативших все общественные должности. Эти налоги превосходили обязанности перед помещиками.

Итак, из сделанного в работе анализа характера феодальной эксплуатации в начале XIX века вытекает вывод, что налоговый и административный гнет превзошел по степени интенсивности помещичий гнет. В экономических, социальных и политических условиях указанного периода помещики эксплуатировали трудящихся в большей мере как налоговые и административные чиновники, чем как земледельцы.

LE CARACTÈRE DE L'EXPLOITATION FÉODALE DE LA PAYSANNERIE DURANT LES DÉCADES QUI ONT PRÉCÉDÉ LA RÉVOLTE DE TUDOR VLADIMIRESCO (1800—1820)

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'analyser le caractère de l'exploitation féodale au début du XIXe siècle en Valachie, et recourt, pour ce faire, à une documentation en grande partie inédite. Dès l'abord, il nous montre que l'exploitation féodale était double, exercée d'un côté par les boyards, de l'autre par l'Etat, sous la forme d'impôts excessifs.

Pour ce qui est de l'exploitation exercée par les boyards, l'auteur de l'étude souligne qu'au regard des dernières décades du XVIIIe siècle, celle-ci devient plus intense au début du XIXe siècle. Le Code Caragea, promulgué en 1818, ajoute deux jours de corvée aux 12 jours déjà établis par le Code de 1780. De même, il stipule qu'il est interdit de conclure des accords prévoyant un nombre de jours de corvée inférieur à celui fixé par la loi et abolit pour les paysans le droit de priorité à l'affermage de terres. L'auteur cite une série de documents inédits qui témoignent de la tendance à accroître les redevances dues par les paysans corvéables aux propriétaires terriens. Malgré tout, la corvée n'était pas uniforme dans tout le pays. Les 12, puis les 14 jours de corvées n'étaient pas effectués sur toutes les terres. Les documents attestent que sur certaines terres, le nombre des jours de corvée ne s'élevait qu'à 3, 6, 8 ou 10. Cette si-

tuation explique dans une certaine mesure pourquoi la production agricole continuait à se maintenir à un niveau aussi bas. Dans un pays assujéti à la domination politique et économique de l'empire ottoman, qui accaparait à des prix réduits la plus grande partie de la production de céréales — laquelle aurait pu être destinée au marché intérieur — les propriétaires fonciers ne manifestaient pas un intérêt des plus vifs pour une agriculture qui ne leur rapportait que de maigres bénéfices. Ils convoitaient surtout les fonctions administratives et fiscales, infiniment plus rentables.

Dans les rangs de la classe dominante, on voyait se livrer une véritable chasse aux fonctions publiques, lesquelles constituaient — vu le système de pillage et d'abus existant à l'époque — les sources de gains les plus gros et les plus sûrs. L'auteur nous fournit une série de données qui montrent combien étaient lourdes les charges fiscales imposées aux habitants, charges par lesquelles on devrait satisfaire aussi bien les exigences de la Porte que la cupidité des boyards, détenteurs de la totalité des fonctions publiques. Ces charges étaient plus lourdes que les redevances dues aux propriétaires de terres. Ainsi, la conclusion qui s'impose, au terme de cette analyse du caractère de l'exploitation féodale au début du XIXe siècle, c'est que l'oppression fiscale et administrative était plus lourde que l'oppression exercée par les boyards. Dans les conditions économiques, sociales et politiques de la période susmentionnée, les boyards exploitaient plus durement le peuple en leur qualité de hauts fonctionnaires fiscaux et administratifs que comme propriétaires de terres.

O SCRISOARE NECUNOSCUȚĂ A LUI TUDOR VLADIMIRESCU DE LA ÎNCEPUTUL RĂSCOALEI

DE

AL. VIANU

În raportul său din 8 martie 1821, înaintat generalului P. D. Kiselev, cu privire la evenimentele revoluționare din Principatele Române, locotenent-colonelul I. P. Pestel arăta, printre altele, că Divanul Țării Românești i-a poruncit lui Tudor Vladimirescu să înceteze răscoala, dar „a primit un răspuns corespunzător proclamației”¹ de la Padeș. Informația, după cum se știe, este confirmată de documentele noastre interne². P. I. Pestel a notat în continuare că și A. Pini, consulul general al Rusiei, „a scris apoi și el lui Vladimirescu, în același sens ca și Divanul. Răspunsul a fost însă deosebit de caustic, deoarece se reproșa lui Pini că ar fi împărțit cu boierii și cu defunctul domn profitul rezultat din toate abuzurile lor”³. Această informație nu este însă întru totul exactă : A. Pini a fost primul care i-a scris lui Tudor Vladimirescu și nu Divanul Țării Românești. În această scrisoare, din 25 ianuarie, trimisă cu un slujbaș al consulatului, A. Pini i-a cerut lui Tudor Vladimirescu să înceteze răscoala și să vină „imediat la București”, anunțându-l că, în cazul când „va refuza să se supună acestei invitații, va pierde toate drepturile pe care le are la protecția Rusiei”⁴.

Tudor Vladimirescu, în răspunsul său, care se publică acum pentru prima oară, nu ridică acuzații împotriva lui A. Pini și este departe de a

---

¹ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959, p. 344.

² Divanul Țării Românești — Tudor Vladimirescu, 30 ianuarie 1821, *op. cit.*, p. 212—213; Tudor Vladimirescu — Divanul Țării Românești, 4 februarie 1821, *op. cit.*, p. 228—230.

³ *Op. cit.*, p. 345.

⁴ A. Pini-Stroganov, 30 ianuarie 1821, Arhiva politicii externe a Rusiei, fondul Cancelaria, dos. nr. 837/1821, f. 10—11.

folosi un ton „caustic” — cum menționează P. I. Pestel, evident, în urma unei informații eronate —, ci justifică, cu argumentele pe care le va utiliza și în răspunsul său către Divan, ridicarea sa și a poporului împotriva împilărilor și abuzurilor boierimii, precum și imposibilitatea de a da urmare invitației să vină la București. În momentele când a scris această scrisoare, 28 sau 29 ianuarie, încă nu avusese loc nici un atac al trupelor cîrmuirii împotriva sa, și Tudor Vladimirescu, subliniind ordinea și disciplina manifestată de Adunarea norodului, i-a cerut lui A. Pini să sfătuiască pe boieri să înceteze orice apeluri, recrutări de trupe împotriva răsculaților. El l-a avertizat cu multă fermitate că, dacă se va trage un singur foc de pușcă împotriva poporului, întreaga boierime va plăti cu viața această crimă.

Tudor Vladimirescu, în răspunsul său către A. Pini — răspuns caracterizat de Stroganov drept „îndrăzneț” —, se dovedește a fi exponentul autentic al plîngerilor maselor largi populare împotriva exploatării și stoarcerilor făptuite de ȳrfulurile feudale fanariote și pămîntene, al dorințelor lor de a curma cu orice preț rînduiala nedreaptă ce domnea în țările noastre.

TRADUCTION D'UNE LETTRE ADRESSÉE
AU CONSUL GÉNÉRAL PINI PAR LE Sr. THÉODORE VLADIMIRESCO,
REÇUE À BUCAREST LE 1 FÉVRIER 1821

J'ai l'honneur de recevoir la lettre que V. Ex. a bien voulu m'adresser en date du 25 de ce mois. Je vois par son contenu qu'on me croit associé à une bande d'Arnautes, et que mon passage par la rivière Olta est traité d'action illégale. Je dois donc informer V. Ex. que je suis un vrai fils de la patrie, que de ma première jeunesse je lui ai rendu de nombreux et d'importants services, mais que je n'en ai recueilli d'autre fruit que l'amour et l'attachement de la nation, tandis que, du côté des boyards, il m'a été impossible d'obtenir le moindre avantage ; mais qu'au lieu de m'offrir quelque secours, ils ne m'ont fait rencontrer que des difficultés jusqu'à ce que je sois tombé enfin dans une extrême misère, car ces hommes ne sont en état de perdre leur pays que par égard pour des étrangers. Ils ont rassemblé de tout côté des brigands et les hommes les plus vils de toutes les classes, ils les ont enrichis, ornés de titres et de privilèges acquis et achetés au prix du sang de nos ancêtres ; mais, quant à nous, infortunés amis de la patrie, ils ont toujours jeté sur nous un regard de mépris, plus insultant que sur leurs chiens, et, après avoir pillé le pays, et après l'avoir réduit à un état de nudité pareil aux morts qui habitent les tombeaux, ils ont osé enfin violer les privilèges accordés à nos ancêtres par le Grand Empire, et dans la poursuite du temps, ils nous ont plongés dans une telle misère que nous ne voyons plus tarir la source de nos larmes.

Ce n'est point de mon propre chef que j'ai tenté la présente entreprise ; mais la population entière des cinq districts, des villes et de Bucarest même — non seulement mes compatriotes mais des individus d'origine

étrangère, plaçant en moi une confiance qui m'honore, et me rendant le dépositaire de leur affliction —, m'ont entraîné avec eux, et ont résolu dans une assemblée générale de marcher sur Bucarest, afin de réclamer leurs droits, c'est à dire afin d'anéantir les abus qui trop longtemps avaient pesé sur nos têtes.

On ne fera en cette occasion de mal à personne. Car la nation sait qu'elle est soumise à un Maître; et qu'il n'y a pas d'impunité pour le coupable. Le peuple ne portera la main sur personne, et persiste dans son obéissance au Grand Empire, ainsi que V. Ex. pourra s'en convaincre par la lecture de la pétition ci-jointe, adressée à la Haute Porte, et soumise en même temps par une humble sollicitation à S. M. L'Empereur de toutes les Russies, défenseur de cette nation, que Dieu protège. En conséquence, la nation prie unanimement V. Ex. de vouloir bien, en vertu de ses fonctions, transmettre copie de cette pétition à mr. l'Envoyé de Russie à Constantinople.

Mais parceque l'Assemblée nationale n'a causé aucun désordre — et qu'elle n'en causera point —, nous prions instamment V. Ex. de vouloir bien influencer sur les Conseils des boyards composant le Divan, à l'effet de suspendre toute convocation des pandours et autres troupes destinées à combattre le peuple. Car je dois vous informer, monsieur, que, si un seul coup de fusil est tiré sur la nation, il n'y aura pas une seule âme de race boyare, qui reste dans le pays Vallaque. Car la nation entière est enflammée du désir de vengeance contre cette classe; et n'attend qu'un premier signal pour le satisfaire. Les habitants de Bucarest partagent les sentiments du reste de la population.

Quant à moi, je supplie S. Ex. de suspendre tout jugement qui pourrait m'être défavorable. Je désirerais vivement pouvoir partir immédiatement pour Bucarest. Mais la nation me retient, et sa marche amènera aussi ma présence.

S.S. Assez de plaintes ont été portées dans le temps à la connaissance des fermiers généraux de la Principauté de même qu'à mrs. les boyards; — ce que V. Ex. ne saurait ignorer. Mais sans y avoir le moindre égard, ils n'ont fait que commettre les mêmes désordres dans les villes, comme par le passé — circonstance qui n'aura pu échapper à l'attention de V. Ex.

TRADUCEREA UNEI SCRISOARI ADRESATĂ
CONSULULUI GENERAL PINI DE CĂTRE TUDOR VLADIMIRESCU,
PRIMITĂ LA BUCUREȘTI LA 1 FEBRUARIE 1821

Am cinstea de a fi primit scrisoarea ce a binevoit Excelența-Voastră a mi-o trimite la 25 a lunii curgătoare. Din al cărei cuprins văd că se crede că eu m-aș fi însoțit cu o ceată de arnăuți și că trecerea mea dincoace de Olt este socotită drept faptă nelegiuită. De aceea trebuie să fac știut Excelenței-Voastre că eu sînt un adevărat fiu al patriei mele, care din mica mea copilărie i-am adus multe și folositoare slujbe și că nu am dobîndit vreun alt folos decît dragostea poporului, iar din partea boierilor nu numai că nu am dobîndit nici un

folos, ci în loc să-mi dea vreun ajutor ei au umblat numai cu zăticniri pînă cînd în urmă eu am căzut în cea mai desăvîrșită sărăcie. Căci acești oameni sînt în stare, numai din prieteșug pentru străini, să-și prăpădească și țara. Ei au adunat tîlhari din toate laturile și oameni de nimic din toate treptele, i-au îmbogățit, i-au împodobit cu ranguri și le-au dat privilegiile dobîndite și cumpărate cu singele strămoșilor noștri. Iar nouă, fiii nenorociți ai patriei, ei pururea ne-au aruncat o privire cu dispreț mai jignitoare decît pentru cîinii lor. Și după ce au prădat țara și au adus-o într-o stare de goliciune asemuitoare morților celor din morminturi, la urmă s-au semețit să ne calce drepturile date strămoșilor de prea puternica împărăție, iar de la o vreme încoace ei ne-au cufundat într-o astfel de ticăloșie că nu vedem să mai sece izvorul lacrimilor noastre.

Și eu de capul meu nicidecum n-am plecat cu aceasta pornire, fără cît tot poporul din cele cinci județe, din orașe și chiar din București, atît compatrioții mei cît și cei străini cinstindu-mă cu credința lor și încredințindu-mi durerea lor, m-au tras cu ei și în Adunarea obștească au hotărît să meargă drept la București ca să-și ceară drepturile, adică să înlătore năpastele care de multă vreme ne-au pus peste capetele noastre.

În această pornire nu să va face nimănui nici un rău, căci poporul știe că are stăpîn și că pentru un vinovat nu este lipsă de pedeapsă. Poporul nu ridică mîna sa asupra cuiva, ci rămîne supus prea puternicii împărății, așa cum Excelența-Voastră se poate bine încredința dacă citește arzul cel de față trimis către Înalta Poartă și totodată supus prin prea plecată jalbă M. S. Împăratului tuturor Rosiilor, apărătorul acestui popor, Dumnezeu să-l ocrotească. De aceea, tot poporul roagă pe Excelența-Voastră să binevoiască, în puterea slujbei ce o are, să trimită copie de pe această jalbă dumnealui elciului Rusiei la Țarigrad.

Dar, deoarece Adunarea obștească nu a pricinuit și nici va pricinui vreo neorînduială, noi rugăm pe Excelența-Voastră să binevoiască a mijloci la sfaturile boierilor divaniți ca să oprească orice pornire de panduri sau de altă oștire ce au cugetat a trimite asupra poporului. Căci trebuie să spun Excelenței-Voastre că, dacă se va trage un singur foc de armă asupra poporului, atunci în Țara Romînească nu va mai rămîne nici măcar un singur suflet de neam boieresc; căci tot poporul arde de dorința răfuielii cu acest neam boieresc și așteaptă doar semnul ca să se răfuiască. Și locuitorii din orașul Bucureștilor cugetă la fel cu tot poporul.

Iar eu rog pe Excelența-Voastră să contenească cu părerile protivnice mie. Eu am dorit mult să plec la București, dar Adunarea obștească nu mă lasă; ci cu înaintarea ei voi veni și eu.

S.S. Multe jălbi au fost aduse de la o vreme încoace la știința dregătorilor țării, cum și către dumnealor boierii, precum nu se poate să nu știe și Excelența-Voastră. Dar ei n-au ținut seama cît de puțin și n-au conținut să săvîrșească aceleași neorînduieli în orașe ca și pînă atunci. Această împrejurare trebuie s-o aibă Excelența-Voastră în samă.

LUPTA MASELOR ȚĂRĂNEȘTI ÎMPOTRIVA ÎNĂSPRIRII EXPLOATĂRII BOIEREȘTI DUPĂ RĂSCOALA DIN 1821

DE

S. IANCOVICI

Răscoala din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, constituie un moment culminant în desfășurarea luptei de clasă în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Unul dintre episoadele caracteristice ale acestei lupte în perioada răscoalei este ridicarea lui Tudor Vladimirescu din tabăra de la Golești și asasinarea sa. În noaptea de 26/27 mai 1821, Tudor a fost ucis mișelește de Vasile Caravia, acela care peste numai câteva zile, prin comportarea să nesăbuită, va fi în bună măsură autorul dezastrului de la Drăgășani. Prin trădare josnică a fost curmată viața și gindul lui „Vladimirescu, care avu norocirea — cum spune N. Bălcescu — de a purta glasul în numele poporului și a personifica deșteptarea lui; avu încă norocirea de a-și da viața pentru credința sa. . .”¹. Sfirșitul tragic al „conducătorului rebel al valahilor”, cum îl numea K. Marx pe Tudor Vladimirescu, constituie o pată pentru boieri și pentru conducerea Eteriei. Pentru poporul nostru, Tudor Vladimirescu a rămas una dintre cele mai luminoase figuri ale istoriei sale de-a lungul celor 14 decenii care s-au scurs de la răscoală și de la moartea lui. Partidul Muncitoresc Român, în decursul celor patru decenii de la existența sa, a acordat totdeauna prețuirea cuvenită luptei glorioase a poporului nostru.

Desfășurarea răscoalei în toate etapele și rezultatele ei constituie o problemă complexă.

Lăsînd însă la o parte oscilările și inconsecvențele inerente care s-au manifestat în cursul răscoalei, lipsită de un program de luptă clar și de o forță bine încheată și conștientă care să o ducă cu succes pînă la capăt,

---

¹ N. Bălcescu, *Opere*, E.S.P.L.A., București, 1952, p. 179.

scopul suprem spre care a tins răscoala din 1821 a fost acela de a doborî clasa boierilor și de a rupe lanțurile exploatării feudale, înăsprită în condițiile înjgheburii unor începuturi de relații capitaliste.

Lăsînd de asemenea pe al doilea plan problema rolului pe care l-ar fi avut Eteria în declanșarea răscoalei, fapt incontestabil este că ea reprezintă o izbucnire violentă, de proporții mari, a nemulțumirii maselor țărănimii exploatare. Răscoala a constituit o manifestare la suprafață a crizei adînci care zguduia orînduirea feudală în țările romîne.

Indiferent cum se pun problemele secundare privind mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu, principalul aspect al ei este ridicarea cu ură legitimă a clasei exploatare, țărănimea, împotriva clasei exploatare, boierimea. Desigur că fiecare pătură socială a reacționat în felul ei la acțiunea răscoalei din 1821 și fiecare categorie socială a resimțit, în anumit fel, rezultatele și urmările răscoalei. Aceasta este o problemă mai complexă, care va fi studiată cu alt prilej. În studiul de față ne limităm la problema relațiilor dintre cele două clase fundamentale ale societății feudale în perioada care a urmat răscoalei. Peste un deceniu de la răscoală, aceste raporturi de clasă vor fi fixate în Regulamentul Organic, care „împărți țara în două caste: țărani, muncitori, producători, contribuitoari; boieri nelucrători, privilegiați, mîncători; țărani ce au numai datorințe, fără nici un drept; boierii ce au drepturi, fără nici o datorință”¹. Această împărțire oglindea rezultatul unui proces mai îndelungat în baza economică a societății feudale în țara noastră.

Raporturile feudale în lumea agrară, care se caracterizau prin agravarea situației țărănilor la începutul secolului al XIX-lea, au constituit izvorul frămîntărilor neconținute din această vreme, în lumea satelor, generalizîndu-se în 1821 sub forma răscoalei cu participarea largă a maselor țărănești.

Participarea țărănilor în număr mare la acțiunea răscoalei, acțiunile locale întreprinse de ei și folosirea altor forme de luptă în cursul răscoalei arată năzuința țărănimii de a schimba raporturile existente în lumea agrară în sensul îmbunătățirii situației ei. Răscoala fiind înăbușită, în lumea agrară au rămas raporturile existente înainte, agravîndu-se condiția țărănilor. Unele propuneri de reforme cu caracter progresist au fost formulate de boieri în-memorii și proiecte de constituții ca urmare a zguduirii orînduirii feudale de răscoală și nu au avut alt rost decît să consolideze situația economică și politică a boierimii și să adapteze economia ei la raporturile de producție capitaliste în dezvoltare, în timp ce masele țărănești urmau să fie ținute mai departe în supunere și exploatare.

Declinul răscoalei din 1821 începe atunci cînd conducerea ei cade la compromis cu marea boierime în martie 1821. De aceea, pînă la intrarea oastei pandurilor în București, răscoala este în ascensiune. Ea umple de speranță nu numai țărănimea din Țara Romînească, ci stîrnește simpatii și nădejdi în rîndurile țărănimii și în Moldova, iar în Transilvania entuziasmul țărănilor pentru răscoala lui Tudor dă naștere chiar unor agitații puternice printre iobagii romîni. Nu e de mirare că ecoul răscoalei lui

¹ N. Bălcescu, *Opere*. E.S.P.L.A., București, 1952, p. 77.

Tudor este atît de puternic printre țărani din Transilvania, de vreme ce acum în Țara Romînească avem „o răscoală populară împotriva nobilimii, asemănătoare cu cea de odinioară din Transilvania a lui Horia, Cloșca și Crișan”, după cum constată starostele agenției austriece de la Tîrgu-Jiu, care mai adaugă că în proclamațiile difuzate de Tudor „se ațîță poporul împotriva nobililor”. Dar încheierea acordului cu boierii în București la 23 martie a însemnat o abandonare cel puțin în parte a revendicărilor sociale inițiale puse în circulație prin proclamații. Pentru o parte din țărani înrolați în oastea răsculaților, aceasta a însemnat oarecum compromiterea scopului principal al răscoalei și a cauzei supreme pentru care ei veniseră să lupte. Urmarea imediată a fost plecarea din tabără a unui număr de săteni. Perioada de condominium, aprilie-mai, a întărit această convingere, iar nemulțumirea a luat după aceea forme de opoziție deschisă față de Tudor, a mărit incertitudinea, a accentuat contradicțiile din sînul răscoalei și fricțiunile ei cu Eteria. Acestea, laolaltă cu dezavuarea de la Laybach, au grăbit eșecul răscoalei, înainte ca ea să fi tradus în fapt vreuna din revendicările exprimate. Dar inițiativa maselor s-a manifestat mai simțitor în acțiuni concrete, dar neorganizate, împotriva clasei boierești și a privilegiilor ei, cărora le-au pricinuit, pentru cîtva timp, serioase știrbiri.

Retragerea din București a răsculaților și intrarea turcilor în Principate marchează începutul lichidării armate a răscoalei, care se termină în Muntenia și în Oltenia la jumătatea lunii august, iar în Moldova la începutul lunii octombrie. Rezistența în fața turcilor a fost mai dîrză în Oltenia, unde elementul autohton a fost mai combativ și unde acesta a putut folosi întărirurile asigurate de Tudor Vladimirescu încă de la începutul răscoalei. Valul răscoalei se retrage la matca sa și răscoala se termină, din punct de vedere al spațiului, acolo unde începuse. Lichidarea urmărilor răscoalei și înăbușirea diverselor încercări de rezistență izolată, înlăturarea a tot ceea ce purta pecetea răscoalei au durat însă un timp mai îndelungat. Perioada ce urmează lichidării prin arme a oștirii răsculaților se caracterizează prin acțiunile de dezarmare a pandurilor și a satelor răscolate, prin numeroase procese intentate pandurilor și altor participanți la răscoală, precum și sătenilor învinuiți de inițiativa acțiunilor locale sau de sprijinul dat răscoalei. Impunerea sătenilor la despăgubiri de tot felul pentru pagubele pricinuite stăpînilor și arendașilor de moșii, eforturile depuse pentru combaterea și înăbușirea spiritului de răscoală, care persistă încă puternic, și măsurile întreprinse de țărănime în vederea înfăptuirii unor acțiuni de revoltă locală după 1821 și chiar de reluare a răscoalei completează tabloul luptei care se duce în continuare și prelungesc pe cîtiva ani efortul pentru lichidarea pînă în rădăcini a răscoalei din 1821.

Ocupația turcă și urmările ei dezastruoase pentru țară și economia ei, problema plății datoriilor țării — urmare mai puțin a răscoalei și mai mult a ocupației turcești —, repunerea în privilegiile lor a stăpînilor de moșii și a arendașilor au constituit pretexte binevenite pentru clasa exploatatoare să intensifice exploatarea țărănimii. De aici a rezultat înăsprirea raporturilor dintre locuitorii șezători pe moșii și stăpîinii acestora, ceea ce a

însemnat înrăutățirea în continuare a situației țăranilor și a dus la o serie de anticipări ale stărilor legiuite peste câțiva ani prin Regulamentul Organic.

Raporturile dintre țărani și stăpînii de moșii s-au înăsprit după răscoala din 1821, în primul rînd, datorită despăgubirilor pe care boierii și arendașii le-au impus sătenilor prin înmulțirea redevențelor pentru pagubele suferite în vremea răscoalei.

În cele mai multe cazuri, despăgubirile sînt exprimate în cuantumul de muncă sporit. În general exista tendința înmulțirii zilelor de muncă. Acest fenomen nu a rezultat însă din introducerea și aplicarea vreunei legiuri noi în sensul propunerilor și cererilor făcute de boieri în memoriile și proiectele lor¹. Legal au rămas mai departe în vigoare cele 12 zile de clacă pe an, prevăzute în pravila din 1818 a lui I. Caragea. În practică însă s-a produs mărirea cuantumului de muncă prin impunerea țăranilor la un îndoit și întreit număr de zile de clacă în contul celor neprestate în anii 1821 și 1822, care se cereau acumă împlinite în natură sau în bani ca o datorie rămasă neachitată.

Pornind de la aceasta, boierii și arendașii au extins pînă la abuz pretențiile lor și asupra tuturor celorlalte îndatoriri pe care locuitorii le aveau față de stăpînii de moșii. Ținînd seama de faptul că, în perioada care a urmat răscoalei, justiția era folosită de clasa exploatoare ca instrument de înlăturare a tuturor urmărilor răscoalei și de înăbușire a spiritului acesteia, boierii și arendașii au găsit, în majoritatea cazurilor, posibilități și mijloace să-și înfăptuiască toate pretențiile.

Locuitorii aveau față de stăpînii de moșii obligația să presteze pe an 12 zile de clacă, o zi de arătură cu plugul, căratul unui car cu lemne, să dea a zecea parte din toate produsele, să plătească unele taxe pentru stupi, capre, stîină. Este vorba de toate îndatoririle prevăzute la capitolul 6 al Legiurii lui Caragea². Uneori aceste îndatoriri erau mai reduse, potrivit zapiselor de înțelegere și tocmeli din vechime. În aparență, prevederile Legiurii lui Caragea sînt respectate. Ele sînt mereu invocate în perioada de după răscoală, atît în jălbile locuitorilor cît și în actele oficiale referitoare la relațiile dintre țărani și stăpîni sau arendași. În realitate, prevederile legiurii sînt eludate de către stăpîni și arendași, călăuziți de scopul de a-și mări veniturile prin năpăstuirea țăranilor. Ei denaturau legea

¹ Marii boieri ceruseră ca locuitorii șezători pe moșii să fie obligați a le presta un număr sporit de zile de clacă : de la 12 la 24 zile pe an — în memoriul din 1821 adresat Rusiei, și la 36 zile pe an — în memoriul de la sfîrșitul anului 1822, adresat lui Pini (Acad. R.P.R. secția manuscrise, doc. DCCXVII/297 v—309 v). Această din urmă propunere este motivată prin scutirea ce ar urma să se acorde locuitorilor la plata despăgubirilor, pentru pagubele pricinuite de săteni averilor boierești în timpul răscoalei. Prin mărirea numărului zilelor de clacă pînă la 36, locuitorii ar fi, chipurile, scăpați de ruina în care ar cădea „dacă vor fi osîndiți să plătească acest fel de despăgubiri” și totodată „li se dă oareșicare pedeapsă spre cumințire (care), cu toate că este nesimțitoare, dar și stăpînii moșiilor se bucură de un drept pe care este foarte cu dreptate să-l aibă”.

Boierii din Moldova ceruseră 36 zile de clacă pe an încă din 1805, motivîndu-și cererea prin faptul că nu au cu cine să cultive grtul pentru a-l vinde capanilor, în timp ce țăranii profită, după părerea boierilor, crescînd vite și vînzîndu-le la preț bun.

² *Legiuirea lui Caragea*, 1955, p. 44—45.

în folosul lor și o eludau profitînd de unele imprecizii în ce privește situația concretă pe teren, mai ales în chestiunea carului cu lemne și a zilei de arătură; ei profitau cu osebire de aplicarea hotărîrilor privind recuperarea de către țărani a obligațiilor pe anul 1821, uneori și pe anii următori, precum și de modul cum se aplicau dispozițiile prin care erau reglementate raporturile dintre stăpîni și locuitori.

În ce privește zilele de clacă neprestate în 1821 din cauza răscoalei și a ocupației turcești, clăcașii sînt constrînși să le presteze în 1822, 1823 și chiar mai tîrziu, de obicei eșalonate pe două semestre, uneori însă reparțizate pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă decît aceasta.

Astfel, locuitorii din Bolintin (Vlașca) trebuiau să facă toate zilele de clacă pe 1821 pînă în iunie 1822. Satele Postăvari și Radovanul (Ilfov) sînt obligate să răspundă jumătate din claca pe 1821 pînă la sfîrșitul lunii aprilie 1822 și jumătate pînă la sfîrșitul lunii iunie din același an. În alte părți, clăcașii erau apucați abia în 1826 să-și facă zilele de lucru pe 1821—1822, eșalonate pe un timp oarecare în viitor. Satele de pe moșile mănăstirii Hurezu (Vilcea), care, după un vechi obicei al lor, făceau pînă în 1821 numai cîte 2 sau 4 zile de lucru la coasă, nu le-au mai efectuat din 1821—1826, „din a noastră rea și fără cale împotrivire”. Pe lîngă că acum ignorează vechiul obicei și le impune cîte 12 zile de lucru pe an, mănăstirea reușește să oblige pe locuitori în 1826, cum se vede din zapisul satului Foleștii de Jos¹, ca cele 12 zile de coasă pe cei 6 ani trecuți să fie făcute în viitorii doi ani, cîte 6 zile anual. Sătenii din Folești dau în scris că, dacă pînă în 1828 nu vor presta aceste zile, atunci consimt să fie impuși „la orice”.

Nu trebuie să ne surprindă că, în acesta și în alte cîteva cazuri, cu recuperarea zilelor de lucru din 1821 și din anii următori se merge pînă în 1828. În alte cazuri, urmărirea locuitorilor pentru asemenea îndatoriri continuă încă mult timp și după această dată, care ni se pare extremă. Astfel, în 1832, locuitorii de pe moșia Naipu (Vlașca) a lui Costache Neculescu erau obligați să plătească 18 taleri de om pentru „rămășiță de clacă din anii zaverii”, deși, pe vremea aceea ei erau copii și feciori necăsătoriți sau hălăduitori pe alte moșii, iar părinții lor au plătit încă în vremea lui Grigore Ghica claca ce li se cere acum. Ei apelară la Kiselev pentru dreptate². Un alt exemplu caracteristic de urmărire după mulți ani a țărănilor este acela al casei Hagi Ianuș, care în noiembrie 1837 încă se mai judeca cu locuitorii din Birca și alte sate pentru pagubele pricinuite în anii 1821—1822, cînd „rumîinii s-au răscolat” de și-au luat livezile, nu au dat dijma grîului, au intrat în vii, au tăiat pădurile și au spart conacul lui Hagi Ianuș³.

După cum se vede, locuitorii erau urmăriți și forțați, chiar și după aproape două decenii de la răscoală, să-i despăgubească pe stăpîni pentru

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Hurezu, doc. XVIII bis/29; XXIX/18.

² Ibidem, Vornicia din lăuntru, dos. 1 995 A/1831, f. 555.

³ Ibidem, Corespondența Hagi Ianuș, pach. 511, doc. 165; vistieria Țării Românești, condica 958/1837, f. 253—254. Scrisori din 22 iulie, 30 august, 8 și 29 septembrie și 31 octombrie 1821 referitoare la acțiunea locuitorilor din acele sate (Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, pach. 511/65, 66; XXXIV, 94, 95; 458/11).

dijme și pentru zilele de clacă neprestate în 1821, deși se poate presupune că la intervalul de numai câțiva ani de la răscoală nu s-ar mai fi resimțit lipsa acelor zile. Boierii aveau nevoie să plaseze mai multe produse agricole pe piață și de aceea posibilitatea de a putea dispune în felul arătat de mai multă forță de muncă era binevenită pentru ei. Înmulțirea zilelor de clacă devine extrem de împovărătoare din cauză că datoria pe mai mulți ani se cerea împlinită într-un interval mai scurt și astfel, în mod practic, clăcașii trebuiau să presteze într-un an 24 sau chiar 36 de zile. Locuitorii din Giurești (Ialomița), de pildă, au fost constrinși să recupereze, în 1822, claca pe 2—3 ani trecuți. În aceste cazuri este vorba de recuperarea celor 12 zile la care locuitorii au fost supuși și în trecut.

Dar stăpînii și arendașii caută, și în cele mai multe cazuri reușesc, să urce numărul zilelor de clacă la 12 pe an, acolo unde, potrivit vechilor obiceiuri și tocnelilor avute mai dinainte, sătenii prestau doar cîte 4, 6 și 9 zile pe an. O dată mărit numărul zilelor de clacă la 12, acestea erau cerute și pe anii din urmă.

Astfel, satul Copăceni (Argeș) n-a avut obiceiul, pînă în 1821, să facă 12 zile de clacă pe an. În 1824 însă, la cererea episcopului Pantelimon, locuitorii acestui sat sînt obligați la 12 zile, urmînd să le presteze sau să le plătească în bani și pe anii trecuți 1821—1823¹. Acești locuitori sînt constrinși să accepte și să semneze o învoială asupra modului de împlinire retroactivă a zilelor de clacă în număr mărit². În privința clăcii datorate pe 1821, se acordă locuitorilor din Copăceni „scăderea” de a face 7 zile din cele 12; în schimb, pentru zilele de clacă datorate pe 1822—1823 ei se obligă ca „acum, pe iarnă, ori la ce ne va pune, să fim datori a sări și a munci ori la ce ne va porunci”.

Locuitorii din Groșani (Muscel), care în trecut făceau 9 zile de clacă pe an, număr stabilit, desigur, în schimbul lipsei locului de cosit sau de lucru, sînt acum somați să facă 12 zile pe an.

Ca exemplu pentru creșterea progresivă a numărului zilelor de clacă este caracteristic cazul satelor Dăbuleni, Ciuncu și Broasca (Romanați) de pe moșia banului Grigore Brîncoveanu. La început locuitorii acestor sate nu au avut nici o obligație în ce privește claca, ei fiind mărginași. Cînd negustorul Hagi Ianuș ia moșia în arendă, el îi impune mai întîi la 4 zile, număr pe care îl mărește cu puțin timp înainte de răscoală la 6, iar imediat după răscoală oamenii lui îi obligă pe săteni la 12 zile. Aceștia obțin scutire de această nouă obligație doar pe anul 1821, urmînd ca din 1822 să presteze în mod statornic cîte 12 zile.

O dată cu înmulțirea zilelor de clacă pînă la 12, acolo unde erau mai puține, și concomitent cu impunerea zilelor și pe anii din urmă, stăpînii și arendașii căutau să scoată maximum de folos prin convertirea zilelor de clacă în bani. Ei făceau aceasta nu pentru că nu ar fi avut nevoie de zile de muncă, situație în care legiuirea le admitea să ia în loc de muncă 1 leu de ziua de clacă. Deși în realitate aveau nevoie de muncă, stăpînii și arendașii preferau să ceară clăcașilor bani pentru clacă atunci cînd ziua de

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Pantelimon, doc. I/11.

² Învoiala aceasta constituie un exemplu prețios, întrucît alte exemplare de asemenea învoieli se găsesc foarte rar.

lucru cu tocmeală se plătea câte 15—20 de parale. Luînd de la clăcaș 1 taler de zi, cum acesta era obligat prin lege să plătească, stăpînii angajau la lucru alți oameni cu plată la prețul arătat, de 15—20 de parale, diferența realizată rămînîndu-le lor. Acesta e motivul pentru care, de pildă, locuitorii din Breaza (Prahova) au fost obligați în 1823 să plătească în bani zilele de lucru.

Alteori stăpînii și arendașii concomitent măresc numărul zilelor de clacă și totodată cer să li se plătească toate în bani. În aprilie 1823, satele Corșori, Aninoasa, Vlădești, Coșăști, Capul Piscului și Negești (Muscel) sînt obligate de arendașii Nicolaie și Petre să presteze 12 zile de clacă în loc de 6 cîte au prestat înainte, de asemenea mărîndu-le și alte adeturi. Nu-i cheamă însă pe locuitorii să lucreze, ci le cer bani în schimbul celor 12 zile, fiindcă prin partea locului lucrul se plătește în jurul a 20 de parale ziua.

Diferența dintre prețul curent al zilei de muncă și prețul ei fixat prin legiuire îi tenta foarte mult pe boieri să convertească claca în bani, abuzînd de dispoziția legii care le admitea convertirea numai în cazul cînd realmente nu au nevoie de muncă.

În unele părți, locuitorii dădeau claca potrivit unor obiceiuri locale și tocmeli mai vechi, plătiind cîte 30 de parale de vatră. În aceste cazuri, stăpînii ridicară îndatorirea locuitorilor la nivelul celor prevăzute în legiuire. Astfel, unele sate din județele Ialomița și Teleorman aveau, de la începutul așezării lor, stipulate obligațiile la plata a 30 de parale de vatră pentru clacă, prestarea unei zile de arătură pe an și să dea o găină. Stăpînii și arendașii socotiră depășite aceste obligații și începură să-i impună pe locuitorii la toate obligațiile prevăzute în pravilă. O dată cu aceasta, stăpînii și arendașii au răstălmăcit în interesul lor punotele 4 și 5 din pravilă, referitoare la ziua de arătură și la carul de lemne, unde nu se precizează dacă acestea se fac numai în natură sau se pot plăti și în bani, și au început să ia de la locuitorii cîte 2—5 taleri pentru ziua de arătură și cîte 2—3 taleri pentru carul cu lemne. Cum locuitorii se opuseră unor astfel de obligații noi pentru ei, problema ajunge pînă la domnie. La 29 octombrie 1822, ispravnicii de Teleorman raportează despre nesupunerea locuitorilor, arătînd că aceștia invocă obiceiul de a da 30 de parale, în loc de clacă, și o găină. Grigore Ghica ceru să i se precizeze dacă locuitorii invocă obiceiul lor „pentru vreo rămășiță din anii trecuți . . . sau pentru totdeauna voiesc a curma într-aceștia chip la datoria răspunderii clăcii”. Domnul mai întrebă și în privința zilei de arătură și a carului de lemne, dacă „cerînd să-și răspundă această datorie în natură, ori să împotrivesc lăcuitorii cu dinadinsul, nevrînd să cunoască pe înșiși datori la răspunderea acestor drepturi ale moșilor”¹. Răspunsul ispravnicilor este semnificativ și edificator totodată. Ei lămuriră că obiceiul preferat de locuitorii și nesupunerea lor nu este o rămășiță, ci „de la răzvrătire încoace, toți locuitorii de obște, luînd fum în cap, să împotrivesc la răspunderea clăcii și a zilei de arătură i a carului de lemne, cerînd ca drept toate acestea să dea numai parale 30 [= 1 zlot] i o găină pe an”².

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 105, p. 26.

² Ibidem, f. 79.

În urma anaforalelor din 11 noiembrie și 16 decembrie ¹, în care boierii expuneau din nou obligațiile locuitorilor șezători pe moșiile boierești și mănăstirești, cerînd pedeapsa cu bătaie pentru locuitorii din județul Teleorman care nu s-au supus acestor obligații, vrînd să generalizeze și să permantentizeze sistemul obligațiilor reduse la care s-au referit cînd s-au opus, domnul emite, la 24 februarie 1823, „cărți dăschise la ispravnici spre a fi știut ce sînt datori lăcuiitorii a da pentru adeturile moșii”. În această circulară, devenită foaie volantă pentru „cele ce n-au fost deslușite” în privința clăcașilor, domnul de fapt adăuga trei ponturi la legiuirea din 1818. Se stabilește că locuitorii vor face cîte o zi de arătură de fiecare plug alcătuit în sat, primăvara sau toamna. În caz că stăpînul nu va avea trebuință de arătură și va cere bani, i se va plăti 4 taleri pentru ziua de arătură de fiecare plug și nu de fiecare om, cum s-a manifestat tendința, deoarece un plug se alcătuește din mai mulți (4—5) oameni. Carul de lemne se va căra la crăciun pe o distanță de cel mult 6 ceasuri, iar la convertire în bani se va plăti 3 taleri de car. Clăcașul va da de acuma stăpînului o găină la crăciun și un pui de găină la Sîn-Petru, dar numai în natură, fiind opriți stăpînii a converti în bani această obligație.

Aceste trei ponturi sînt singurele adăugiri sau modificări la legiuirea din 1818, făcute de Grigore Ghica în ce privește munca și redevențele datorate de clăcaș stăpînului. Ele au fost determinate de atitudinea de răzvrătire manifestată în continuare de locuitori după răscoală.

Fixarea sumei de 4 taleri la ziua de arătură și 3 taleri la carul de lemne și generalizarea obiceiului de a da găină și pui de găină sînt împovărătoare pentru clăcaș, în ciuda afirmației boierilor că ziua de arătură ar face, în realitate, 6 lei și mai mult și că deci 4 taleri ar prezenta o ușurare. Partea pozitivă a acestor noi ponturi constă în precizările cu privire la modul de convertire: plata banilor pentru plug și nu pentru un om. Tocmai aici s-a găsit însă sursa unor noi abuzuri. Convertind ziua de arătură în bani, stăpînii iau nu 4, ci 6 taleri. Încă dinaintea lui decembrie 1822, unii arendași și stăpîni socoteau ziua de arătură de om și nu de plug, și la convertirea în bani un plug era pus la contribuție de 3—5 ori. La Dăbuleni, Broasca și Ciuncu se cerea cîte 3 taleri de casă, ceea ce revenea la 12 taleri plugul, un plug fiind alcătuit din cîte 4 familii. În aceleași sate se cerea și de carul de lemne cîte 3 taleri încă înainte de august 1822. Stăpînii și arendașii au continuat aceste abuzuri și după emiterea circularei lui Grigore Ghica, cerînd (de pildă la Breaza) zile de plug pentru fiecare om și care de lemne, deși uneori (tot la Breaza) locuitorii nu aveau nici pluguri, nici care.

Aceste abuzuri devenind în scurt timp destul de frecvente, stăpînii și arendașii „s-au abătut la catahrisis, împilînd pe lăcuiitori la răspunderea de bani pentru drepturile moșilor cu feluri de pricinuirii”, încît ponturile noi sînt desființate în octombrie 1824. „De acum înainte să se urmeze răspunderea drepturilor stăpînilor de moșii întocmai precum au fost întocmite în pravila pămîntului pînă la a doua ² a lui ghenar din anul trecut cînd s-au făcut această nouă întocmire . . .” ³.

¹ Arh. St. Buc., Condica veliților boieri, 1 122, p. 105—106.

² Greșit în text; de fapt 24 ianuarie.

³ Arh. St. Buc., Condica domnească 105, p. 351—352.

Desființarea celor trei ponturi nu a dus însă și la desființarea abuzurilor cărora ele le-au dat naștere și pe care stăpînii și arendașii le comit față de clăcași încă mult timp, pe temeiul ponturilor desființate. Locuitorii din Slujitorii și Valea Măcrișului (Ialomița), care de la așezarea lor în aceste sate plăteau 30 de parale de vatră pentru clacă, făceau o zi de arătură, una de seceră și dădeau o găină, sînt puși în 1826 la plata a 12 zile de clacă, 4 taleri ziua de arătură și 3 taleri carul de lemne, adică tocmai la obligațiile desființate în octombrie 1824. În aceeași situație se găsesc în 1826 satele Roata și Cartojani (Vlașca), care sînt puse să plătească aceste obligații și pe trei ani din urmă¹. În plus, locuitorilor din Roata și din Cartojani li se cerea să care lemnele la o distanță de 4 poște, adică 12 ceasuri, în loc de 5—6 ceasuri.

De reținut mai este faptul că unele categorii de locuitori, neamurile, mazilii, poslușnicii și scutelnicii², erau obligați să presteze o zi de clacă pe an în folosul vătafilor de plaiuri. Și aceștia comit mari abuzuri. Vătafii de plaiuri converteau ziua de clacă în bani, cerînd ca aceste categorii să plătească ziua de clacă la fel „ca locuitorii cei proști”³. Deoarece vătafii se schimbau deseori, cei obligați la această clacă erau puși în situația și li se cerea să presteze sau să plătească ziua de clacă de mai multe ori pe an⁴. O altă formă de exploatare pe care o practicau vătafii de plaiuri consta în aceea că ei luau pe cei obligați la clacă și-i trimiteau la slujbe în locul plăieșilor, iar pe aceștia îi scuteau de slujbe în schimbul unor sume de bani.

În privința carului de lemne mai este de precizat că în general clăcașii erau impuși înainte de ianuarie 1823 la 1 leu și jumătate în schimbul carului, dar că în practică această sumă a fost dublată și, ca atare, introdusă în cele trei ponturi din 1825 ale lui Grigore Ghica.

După cum au procedat la clacă, stăpînii au eludat legea și la dijme, impunînd cantități mai mari.

Dijma porumbului se dădea, potrivit pravilei, 4 banițe porumb „bătut” sau opt banițe porumb „cocoloș”, o baniță fiind de 22 de oca. Nerespectînd măsura baniței, arendașii și stăpînii folosesc banițe de 28 de oca, unii banițe și mai mari, ajungînd pînă la 42 de oca⁵. O astfel de măsură la baniță folosește medelnicerul Iamandi în 8 sate de pe moșia Bucovul (Saac).

Arendașii găsesc multiple căi de abuz pentru a ajunge la dijmuri cît mai mari: ei refuză să ia dijma porumbului toamna cînd e verde, și-l cer primăvara, cînd e uscat și intră mai mult la greutate, încarcă pe

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Stavropoleos, doc. X bis/19.

² Erau scutiți de această zi de clacă: postelnicii, preoții și diaconii.

³ Tudor Vladimirescu însuși a trebuit, în urma unor jalbe, să dispună la începutul lunii aprilie 1821 ca vătafii plaiului Dîmbovița să nu ia pentru ziua de clacă mai mult de 10 parale (E. Virtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose*, ..., p. 115).

⁴ Vătaful plaiului Teleajen era să fie linșat de ciocănașii de la ocna Slănicului, cărora le ceru cu insistență plata zilei de clacă, pe care în trecut nu a cerut-o, recompensîndu-se din anumite afaceri cu cămărașii ocnei (Arh. St. Buc., Condica domnească, 111, f. 136).

⁵ Din această cauză și pentru a asigura un control competent al banițelor, se dispune, în noiembrie 1824, a se face la toate isprăvnicile banițe de piatră (Arh. St. Buc., Condica domnească, 105, f. 185).

clăcași la măsurătoarea pogoanelor pentru porumb ; includ în măsurătoarea suprafețelor de porumb și grădinile din jurul casei, dijmându-le, deși după pravilă acestea nu se dijmuiesc ; cer dijmă în porumb pentru suprafețele cultivate cu legume (fasole, linte și altele) ; iau dijma sau percep în locul ei 8 taleri la pogon și pentru suprafețele unde, dintr-o cauză sau alta, nu s-a făcut porumb nicidecum.

Și în privința dijmei stăpînii și arendașii nesocotesc vechile zapise, cuprinzînd condiții avantajoase pentru locuitorii moșilor. În județul Muscel, în 6 sate de munte unde locuitorii dădeau înainte o baniță de porumb la 10, acum li se iau 88 de ocă de porumb grăunțe.

La dijma porumbului, ca și la clacă, se cere achitarea în natură sau în bani și pe anii din urmă. La Bolintin, de pildă, dijma porumbului se ia în 1823 și pentru anii 1821 și 1822. La Greaca (Vlașca), dijma porumbului se ia în 1823 și pe anul 1822, punînd totodată la socoteală pe acest din urmă an și suprafețele unde din cauza secetei nu s-a făcut porumb.

La dijma finului, în privința căreia legiuirea prevede să se dea una din zece, dar totodată lasă și la latitudinea părților să se înțeleagă, arendașii și stăpînii cu atît mai mult stricau vechile obiceiuri și le modificau unilateral în folosul lor. Se ia, de pildă, 1 căpiță din 5 în loc din 10. În loc de bani, 20 de parale carul, cum plăteau locuitorii din Breaza în 1820, li se ia în 1823 dijma finului în natură cîte 4—5 care de fin. În județul Muscel, în loc de 50 de parale de carul de fin de 7 stînjeni, se iau acum 60 de parale de un car de 6 stînjeni, măsurat și acesta cu un stînjen mai mic decît cel legal.

Se ajunge, de pildă pe moșia Bucov, să se ia pînă și 2 lei de un car de fin în loc de 20 de parale, punînd la socoteală 3 care în loc de unul.

La pometuri, în loc de 1 din 10 pruni, se iau în multe cazuri pînă la 2 taleri de pogon, socotind totodată drept pomet și cringurile. De altfel clăcașii erau în general încărcăți la măsurătoarea pogoanelor pentru pomi, porumb, vite etc.

În legătură cu plata taxei pentru vite către stăpîn, este suficient să menționăm că se întîlnesc cazuri, de exemplu la mănăstirea Stravropoleos, cînd se iau și cîte 6 taleri pentru umblatul caprelor, în loc de 2 bani prevăzuți în punctul 18 al pravilei lui Ioan Caragea.

În lumina acestor fapte, puțin mai poate impresiona că în numeroase cazuri stăpînii sau arendașii și-au însușit cu totul casele și livezile sătenilor fugiți și le-au folosit pe tot timpul lipsei acestora din urmă, nerespectînd totdeauna prevederea pravilei de a le reda la întoarcere casele și livezile respective. Cum în vremea luptelor cu turcii și a ocupației turcești un mare număr de locuitori au fost în bejenii, suferințele lor pe motivul arătat nu au luat proporții mari numai datorită faptului că totodată au lipsit și stăpînii (sau arendașii), aflîndu-se în refugiu.

Nu lipsesc însă exemple care arată că arendașii au profitat pentru a impune sătenilor mai multe obligații atît de faptul că zapisul de arendă era luat de stăpînul fugit, cît și de faptul că, preluînd arendașia aceluia care lipsea, noul arendaș pur și simplu nu recunoștea condițiile de arendă ale predecesorului său, ci căuta să impună altele mai dezavantajoase

pentru locuitori. Arendașii profitau de cazurile când sătenii, din cauză că au pierdut sineturile, nu puteau dovedi că au avut statornicite mai puține obligații și îi împovărau la prestații. Este cazul, de pildă, al satului Groșani (Muscel), moșia schitului Golești, sau alte vreo cinci sate din județul Vlașca ale mănăstirii Mihai Vodă¹. Printre metodele de constrângere specifice perioadei următoare răscoalei se înscrie folosirea de către stăpini și arendași a turcilor în vederea determinării sătenilor la împlinirea datoriilor. Locuitorii din Fotoaia, Izvoarele și Ciuraru (Vlașca) stau „cu turcu pe ei acolo” nu numai în vremea ocupației, ci și în martie 1823. Aceiași locuitori sînt apucați acuma, prin constrângere cu ajutorul unui turc înarmat, să plătească în bani zilele de clacă, ziua arăturii cu plugul și carul de lemne pe anul 1821. Biserica Zlătari, de asemenea, apelează la turc pentru a supune la clacă pe locuitorii din Tîrnova².

Unii arendași extind procedeele lor abuzive pînă acolo că-i opresc pe săteni să-și vîndă poamele în altă parte și-i constrîng să le plaseze lor la un preț redus. Dreptul de a le plasa la locurile de vînzare la un preț mai bun și-l rezervă arendașul sieși.

Convertirea altor obligații în clacă este foarte rară. Întîlnim acest procedeu în mod excepțional în cazul locuitorilor de pe moșia Radovanul. Aceștia sînt constrînși în 1824 să clăcuiască cîte zece zile, „care să avem a le face unde ne va pune dumnealui pe moșie, ca să-i facem curături”. Ei se obligă la aceasta în schimbul scutirii de obligația de a restitui rodul viei pe care l-au luat pe trei ani trecuți și de a plăti o parte din vinul pe care l-au vîndut în 1821, cînd au nesocotit monopolul stăpînului asupra vînzării băuturilor. Aparte vor plăti tot cîștigul ce l-ar fi realizat stăpînul din băuturi pe anii 1820—1823, dacă ei nu ar fi vîndut „în silnicie”. Pentru viitor se obligă, dacă iarăși vor încălca monopolul stăpînului la vînzarea băuturilor, să plătească 50 de taleri de bute. Toate prestațiile de pe anii trecuți, inclusiv ziua de arătură, le vor achita stăpînului în bani, eşalodate în trei cîștiuri, pînă la 1 februarie 1825. Mai ales nu vor merge la alte moșii după locuri de arătură și cosit, cum au făcut din 1820 încoace.

Termenul de recuperare a prestațiilor de pe anii trecuți fiind scurt, ele sînt transformate în bani, iar cantitatea de muncă necesară pentru primul an de readucere la supunere a locuitorilor este scoasă din despăgubirea ce o vor da locuitorii sub forma zilelelor de lucru în schimbul „iertării” de plata vinului. Stăpînul obține muncă și bani după placul său³.

Există toate motivele să credem că la o asemenea capitulare — prin aceasta cazul e încă o dată caracteristic — din partea țaranilor din Radovanu (poate și Crivățul și Coadele) s-a ajuns prin mijloace destul de abile și cu stăruință, jucînd aici un rol și dezbinarea locuitorilor. Cu un an înainte, în martie 1823, boierii Divanului ezitau să trimită mumbașir, deoarece acești locuitori sînt „rău nărăviți, aflîndu-să moșia aceasta cu apropiere de margine, în părțile Olteniței. De vor vedea vreo siluire... pot să se împismuiască și să spargă satul, trecînd în cea parte”. Se propune deci „să se poprească mergerea mumbașirului și împlinirea rămășițelor”,

¹ Arh. St. Buc., Condica domncască, 101, f. 25.

² Ibidem, Mănăstirea Zlătari, doc. XIII/11.

³ Ibidem, Condica logof. Țării de Sus, 1 074, f. 171.

rămînd „între a ispravnicatului îngrijire, ca să-i împlinescă cu repaosul locuitorilor. . .”¹. În mai însă, același an, unii dintre locuitori „s-au dat platnici” ca să despăgubească de rămășițe pe arendași, iar alții „nu dau supunere”².

În general, pe lîngă cele arătate, locuitorii mai aveau de suferit în plus și alte neajunsuri. Boierii și boiernașii olteni, de pildă, îi reclamau în justiție pe clăcașii lor pentru reala sau pretinsa neîndeplinire a adeturilor, cu scopul ca să-i intimideze și să stoarcă de la ei mai mult. Știind însă că nu vor putea proba totdeauna temeinicia reclamațiilor, boierii și boiernașii nu se înfățișau la termenul de judecată. Această practică a luat o extindere atît de mare, încît a trebuit să fie combătută prin porunci speciale³.

Ceea ce era mai apăsător pentru locuitorii de pe moșii e că aproape niciodată o formă de abuz și de oprinare nu se practica izolat. De obicei se împloteau mai multe forme, iar de multe ori aceiași locuitori erau nedreptățiți la toate puncturile concomitent. Rareori se admitea în perioada de după răscoală o păsuire la darea rămășițelor, ci de cele mai multe ori se cereau toate o dată.

Această împletire a formelor de abuz și exploatare se produce pretutindeni.

Astfel, clăcașii din opt sate de pe moșia Bucovul (Saac) sînt năpăstuiți la dijma porumbului, a finului și a poamelor, la clacă, la ziua de arătură și la carul de lemne⁴. Locuitorii din satele Izvoarele, Fotoaia și Ciurarul (Vlașca), de pe moșia Cucuieți a mitropoliei, sînt urmăriți pentru clacă, ziua de plug, sînt încărcăți la măsurătoarea pogoanelor și la plata carului de lemne⁵. Pentru aceleași obligații, plus dijma finului, au prigonire cu arendașii lor satele: Aninoasa, Corșori, Vlădești, Cosăști, Negrești și Capul Piscului (Muscel)⁶. Locuitorii din Breaza (Prahova) sînt năpăstuiți de arendașul slugerului Nicolaie Saigiu la convertirea în bani a zilelor de clacă⁷; cei din Greaca (Vlașca) la dijma porumbului pe anii trecuți⁸; cei din Zănoaga și Netoții (Prahova) cu banița de 30 de oca, cu luarea porumbului pe locuri unde nu s-a făcut, cu prăjina mai mică cu 1 palmă și jumătate⁹. La banița, măsurarea pogonului și dijma porumbului sînt încărcăți și locuitorii de pe moșia Văcărești¹⁰.

Locuitorilor din Băbeni (Vilcea) li se cer, în 1826, sume pentru dijmuri și clacă datorate încă din 1820¹¹. Satele Topana, Valea Mare, Cătunul și Ungurenii (Argeș) sînt asuprite cu 6 zile de clacă în plus,

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 102, p. 366—367.

² Ibidem, 99, f. 99, 292.

³ Ibidem, 117, p. 24.

⁴ Ibidem, 101, f. 156—157.

⁵ Ibidem, 108, p. 161.

⁶ Ibidem, 104, p. 242—243.

⁷ Ibidem, p. 106—109.

⁸ Ibidem, 108, p. 212.

⁹ Ibidem, 104, p. 60—64.

¹⁰ Ibidem, 117, f. 38 v.

¹¹ Ibidem, Corespondența Hagi Ianuș, pach. 247/62—64.

peste cele prevăzute în așezământul avut ¹; la fel satele Groșani ², Ogrăzeni, Bălășoieni, Malul Spart, Crivina și Țigănași (Vlașca) ³.

Pentru toate adeturile moșiei au prigonire în 1823 cu ceașul Iordache Ciupagea locuitorii din Chiroiu, Bitina, Dridul și Sărindarul (Ilfov) ⁴, iar în 1827 satele Dobroteștii, Ghermăneștii și Turbații cu mănăstirea Snagov ⁵.

Numai pentru clacă au pricini satele : Bolintinul (Ilfov), Răjlețul (Argeș), Copăceni (Argeș), Tîrnava (Vlașca) și altele.

Lista unor astfel de exemple de asuprire, fie la toate adeturile, fie numai la unele sau la o parte din totalul obligațiilor, se poate completa cu un număr mare de cazuri asupra cărora documentele, în cea mai mare parte inedite, abundă.

Unele dintre aceste documente scot la iveală procesul de mărire treptată a zilelor de lucru și a celorlalte redevențe, proces care se desăvîrșește tocmai acum, în perioada imediat următoare răscoalei, încadrînd pe locuitorii de moșii, care în trecut s-au bucurat de unele înlesniri, în toate prevederile legiurii privind obligațiile clăcașilor. Aduși la nivelul obligațiilor pravilei, acești locuitori se văd îndată obiect al abuzurilor, prin încălcarea însăși a acestei pravile de către stăpîni și arendași.

Cele mai multe materiale care ilustrează acest fenomen sînt din 1822, perioada ocupației turcești.

Satele menționate mai sus — Ogrăzeni, Bălășoieni, Malul Spart, Crivina, Țigănași (Vlașca) — au avut inițial obiceiul de a face 3 zile de clacă pe an, care apoi s-au înmulțit pînă la 6, în caz de convertire în bani plătînd ziua cu 10 parale. În cele din urmă claca s-a dublat la 12 zile, de asemenea și prețul ei la 20 de parale pe zi, cum s-a urmat pînă în 1821. Acum, în primăvara anului 1822, lista obligațiilor ce li se cer este mărită cu ziua de arătură și cu carul de lemne pe care pînă aici nu le-au cunoscut. La convertire în bani li se cer respectiv cîte 4 și 3 taleri de arătură și de carul de lemne, iar la ziua de clacă și la carul de fin li se cere deopotrivă cîte 1 taler în loc de cîte 20 de parale, cît plăteau pînă în 1821. Suma de 20 de taleri pe an, cît se adună dacă toate prestațiile se convertesc în bani, este destul de apăsătoare pentru aceste sate sărace ⁶.

Locuitorii din Postăvari (Ilfov), care au avut obiceiul să facă 8 zile pe an, sînt obligați, în urma judecății din ianuarie 1822, să facă în viitor cîte 12 zile pe an, pe care le vor face și pe 1821 eșalonat : jumătate pînă la sfîrșitul lunii aprilie și jumătate pînă la sfîrșitul lunii iunie 1822. În vara aceluiași an ei vor da stăpînului și pentru dijma grîului pe 1821 cîte 6 taleri de fiecare loc semănat cu grîu. De altfel grîul le-a fost luat ca zaherea pentru oștirea turcă ⁷.

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 104, p. 532—534.

² Ibidem., Condica logof. Țării de Sus, 1 076, f. 252 v.

³ Ibidem., Condica domnească, 101, f. 25 ; 895, f. 103.

⁴ Ibidem., 104, p. 187.

⁵ Ibidem., 123, p. 86—91.

⁶ Arh. St. Buc., Condica depart. de opt, 895, f. 103.

⁷ Ibidem., f. 62. Situație similară la Radovanul (Ilfov) (ibidem, f. 94).

Clăcașii mănăstirii Cășcioarele „s-au pomenit din bătrâni făcînd 6 zile clacă”, dînd la dijma porumbului cîte 4 baniți grăunțe și 1 din 10 la toate celelalte produse. Acum epistatul mănăstirii le impune cîte 12 zile de clacă sau 1 taler, deși prețul zilei de lucru este de 15—20 de parale, le cere porumb jumătate din cît s-a făcut (iar ei cer să dea a 10-a parte), căpițe de fin 1 din 5, carul de lemne să-l ducă la distanță de peste 6 ceasuri.

Epistatul le cere locuitorilor toate acestea în timp ce a arat pe seama sa curăturile lor, nu-i îngăduie la lemnele din pădure pentru trebuința lor, îi bate și-i căznește să facă ziua plugului și cei ce nu au trăgători; nu le socotește ziua plugului chiar dacă o fac. Sînt specifice mijloacele de terorizare și constrîngere prin care se străduiește mănăstirea să statornicească noua orînduială în raporturile ei cu clăcașii. La porunca egumenului, oamenii mănăstirii au tăiat la mîna cu toporul, lăsîndu-l infirm, pe un sătean care, conform obiceiului, se dusese în pădure să taie lemne; ei au făcut cunoscut că „pe toți [clăcașii] așa o să-i slujească și o să-i omoare”. Făcînd niște șanțuri și ziduri, mănăstirea a scos din morminte pe morții clăcașilor, lăsîndu-i „de-i minîncă porcii și cîinii”. În sfîrșit, mănăstirea se folosea de împrejurarea că lipsea anaforaua de la judecata de altădată în care au fost precizate îndatoririle clăcașilor. În timp ce clăcașii arătau că ei au cîștigat procesul în vremea lui Al. Suțu, dar că anaforaua a rămas la egumen, mănăstirea afirma că ea a cîștigat acel proces, dar că anaforaua a ars în vremea răscoalei ¹.

Un document datat cîțiva ani mai tîrziu, 1829, este foarte caracteristic pentru metodele folosite la impunerea unui număr mai mare de zile de clacă și de alte obligații. Locuitorii de pe moșiile Morunlavul, Bărbești și Oboga aveau hrisov din anul 1774 pe baza căruia făceau 6 zile de clacă, dădeau 2 bani de matca de stupi, de capră și de tăieri din pădure; nu erau oprîți la vînzarea băuturii, nu erau puși la dijma pentru grădinile cu legume. După „răzvrătirea lui Tudor”, găsindu-se pretextul în faptul că hrisovul era „cîmpit” la o margine, deteriorare atribuită intențiilor calculate ale locuitorilor, ei sînt impuși la 12 zile de clacă și la carul cu lemne, acestea cerîndu-li-se convertite în bani pe 5 ani din urmă.

Cu mijloacele de constrîngere s-a mers pînă acolo că li s-au luat pentru clacă vacile și boii, iar „care n-au avut nimic i-au luat șuba și cămașa după el”. Jumătate dintre locuitori au fugit din aceste trei sate și „ce au mai rămas o să se ducă și ei” ².

În toate aceste cazuri descrise pînă aici este vorba de înmulțirea obligațiilor impuse sătenilor și de constrîngerea lor să recupereze prestațiile neîmplinite. S-a mers însă și mai departe și în unele cazuri s-a cerut claca, dijmele și altele pentru anii din urmă, deși existau dovezi că toate acestea au fost răspuase la timpul lor. Locuitorii din Fierbinți (Vlașca), clăcași ai mănăstirii Glavacioc, au dat turcilor claca și dijmele pe anul 1821 fiind constrînși. Pe anul 1822 le-au răspuns egumenului de atunci al mănăstirii. Cu toate acestea, în primăvara anului 1825 li se cere să răspundă pe acei ani în bani: claca, arătura, carul cu lemne, și să dea 4 parale de oaie și 6 parale de capră. Arendașul de acum vrea să le scadă și din obligațiile

¹ Arh. St. Buc., Condica depart. de șapte, 878, f. 747—749.

² Acad. R.P.R., doc. CCCLXXIII/92.

răspunse deja pe anii 1823—1824 pentru a-i băga în rămășița anilor 1821—1822¹.

Locuitorii de pe moșia Slobozia (Vlașca) a căminarului Barbu Știrbei au dat turcilor de la Giurgiu claca, dijma, taxa suhaturilor și 721 de taleri. Arendașul Hristodor Gheorghiu, care revine la moșie abia în toamna anului 1825, cere locuitorilor toată socoteala din 1821, pentru care le ia prin mumbașir 1 328 de taleri și 55 de oi. Deoarece arendașul le pune la socoteală 12 zile de clacă, locuitorii cer la judecată să li se respecte în continuare obiceiul, practicat din anul 1778, de a plăti 1 zlot de vatră pentru cele 12 zile de clacă de care stăpînul niciodată nu a avut nevoie. Această cerere nu le este admisă și astfel rămîn și ei trecuți la regimul de 12 zile de clacă, obligație nouă pentru ei, slab recompensată prin restituirea banilor luați la care judecata obligă pe arendaș².

Toate aceste materiale ilustrează în măsură suficientă natura raporturilor dintre țărani, pe de o parte, și stăpînii de moșii și arendași, pe de altă parte, în perioada imediat următoare răscoalei.

Accentuarea exploatării decurge acum în primul rînd din aglomerarea obligațiilor legiuite ale țăranilor datorate pe 2—4, uneori și pe mai mulți ani, care se cereau împlinite într-un interval de timp scurt, de cele mai multe ori într-un singur an, o dată cu împlinirea obligațiilor curente pe anul respectiv. Practic, locuitorii trebuiau să facă într-un an 24—36 de zile de clacă, să dea cîte 2—3 dijme într-un an din același produs, să dea și alte redevențe dublu și triplu într-un singur an. Toate dijmele trebuiau date din produsele recoltate în anul respectiv, deoarece clăcașii nu dispuneau nicidecum de rezerve ale acestor produse din anii anteriori pentru care erau obligați să dea rămășițele. În 1821—1822 pămîntul nici nu s-a lucrat peste tot în mod normal și ce s-a recoltat atunci s-a dat în bună parte pentru întreținerea trupelor de ocupație.

O altă cale de accentuare a exploatării țăranilor, realizată cu mai multă ușurință în condițiile de aplicare a măsurilor destinate lichidării răscoalei și a urmărilor ei, a fost înmulțirea zilelor de clacă. După cum s-a văzut mai sus, stăpînii și arendașii au căutat să înmulțească zilele de clacă pînă la 12 acolo unde se practica un număr mai mic și să includă în redevențe toate muncile și obligațiile stipulate în pravilă, dar pe alocuri neaplicate. Acum se face pasul cel mai însemnat în direcția generalizării prevederilor legiuirii din 1818 cu privire la îndatoririle locuitorilor șezători pe moșiile stăpînilor. Aceasta era mai ușor acum ca oricînd, deoarece constrîngerea se exercita în vederea reprimării oricărei atitudini de împotrivire, socotită drept manifestare a răscoalei și tratată ca atare.

O dată cu înmulțirea zilelor de clacă pînă la 12, acolo unde se practicau mai puține în trecut, și concomitent cu impunerea zilelor și pe anii din urmă, stăpînii și arendașii căutau să scoată maximum de folos prin convertirea zilelor de lucru în bani. Ei folosesc acest procedeu mai ales în locurile unde ziua de lucru costa numai 1.5—20 de parale. Obligînd pe clăcași să plătească de zi cîte un taler, arendașii angajau lucrători cu plată,

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 110, p. 356.

² Ibidem, 116, f. 65—69.

reținând diferența. De aici se ajungea apoi și la abuzul de a lua la lucru omul cu carul și cu boii și a socoti ca zi de lucru numai munca cu brațele.

Convertirea în bani a redevențelor în natură de către boieri și arendași are și un alt scop, bine determinat în condițiile de după răscoala din 1821. Deoarece acum lipsește numerarul, scos din țară de turci sau pentru turci, cererea ca țăranii să achite rămășițele de clacă și alte redevențe în bani era un mijloc de a-i determina să accepte, chiar să solicite, convertirea datoriilor bănești în clacă. Așa se face că țăranii, presați de arendași să plătească în bani claca restantă pe 2—3 ani, acceptă să fie puși „la orice” fel de munci.

Mărirea pe căile arătate a cantității de muncă, recuperarea integrală, chiar și peste prevederile legiurii, a rămășițelor de zile muncă și intensificarea constrîngerii extraeconomice sub pretextul înlăturării consecințelor răscoalei, lovește foarte serios gospodăria țărănească. În aceste condiții, țăranul nu mai dispune de aceleași forțe de lucru ca pînă în 1821. Or, lipsa sau reducerea posibilităților pentru reproducția forței de muncă și pentru reproducția gospodăriei țărănești contribuie la degradarea și la ruina acesteia.

Multiplele forme de abuzuri practicate după 1821 pe socoteala țăranilor la luarea dijmelor, la măsurători, în legătură cu ziua de arătură și cu socotirea plugului, îmbinarea mai multor forme de abuzuri în detrimentul aceluiași locuitor, impunerea redevențelor și în cazurile cînd au mai fost luate o dată, toate acestea iau proporția unui jaf lipsit de scrupule. Aceste practici nu sînt noi, dar ele iau o extindere mai mare după 1821, posibilă în regimul de ocupație și în regimul de combatere a răscoalei și a urmărilor ei.

În acest regim, rolul predominant îl are marea boierime, interesată acum în obținerea de cereale-mărfuri prin intensificarea exploatării feudale. Avînd un rol și mai întărit în statul cu cîrmuire pămînteană, marea boierime înlătură cu ușurință încercările timide de a apăra pe țăranii împotriva pretențiilor exagerate ale ei și ale arendașilor. În perioada următoare răscoalei, aparatul de constrîngere, mai întîi cel turcesc, apoi acela al autorităților pămîntene, a fost folosit pe scară largă împotriva țăranilor. De aceea în multe cazuri ei nu au avut succes în apărarea vechilor prestații, oarecum suportabile pentru ei. Dar nici boierimea nu a reușit să-și generalizeze pretențiile cum a tîns, din cauza creșterii spiritului de luptă al țăranilor sub influența răscoalei și opunerii lor dîrze la acțiunile boierilor. În multe ținuturi însă, prin înmulțirea prestațiilor în anii de după răscoală, drept despăgubire pentru pagubele suferite din cauza ei, boierii și-au însușit nu numai plusul țăranului, ci în bună măsură și produsele necesare lui însuși. Cînd se ține seama de faptul că sporirea redevențelor și intensificarea abuzurilor are loc în condițiile ocupației jecmănitore turcești, ale lipsurilor determinate de aceasta și adînc resințite în lumea satelor¹, accentuate de secetă și de mărirea dăjdiilor pentru plata datoriilor

¹ Iată unul din exemplele care arată urmările tratamentului aplicat sătenilor. Locuitorii din Teleajen cer în februarie 1822 să fie trecuți în slujba ocnei Slănicului, deoarece au ajuns „la proastă stare și sărăcie din pricina trecutei răzvrătiri (în asemenea cazuri locuitorii de obicei includ în noțiunea de „răzvrătire” și urmările ei), [fmcit] nu au putere să răspundă dajdia vizitierii”. Cum, ca luerători la ocne, dajdia urma să le-o plătească cămărășia, ei scăpau. Numai că

publice, atunci putem să credem ca atare plîngerea țăranilor uneori în jalbe că rămîn „muritori de foame”. Ei ajung la o lipsă de bucate atît de mare, încît în ianuarie 1823 locuitorii din județele Vlașca, Teleorman și Olt sînt nevoiți „pe la unele locuri să mînuce coajă de copaci și gorgane”¹.

Așadar, situația din anii 1821—1827 arată că de pe urma răscoalei din 1821 „clasele înalte, care singure se folosesc de drepturile țării, cîștigă mult, dar poziția țăranilor nu luă nici o prefacere”². Prin ultimele cuvinte, N. Bălcescu voia să spună că nu s-a produs o „prefacere” în situația țărănimii în sensul eliberării ei de exploatare așa cum năzuise în 1821. Nu înseamnă că a lipsit orice „prefacere” în sens absolut. Condițiile de viață pentru țărani continuă să se agraveze ca rezultat al procesului de adîncire a crizei feudalismului, de ascuțire a luptei de clasă, boierii tinzînd permanent să exploateze cît mai mult țărănimia.

Firește că în asemenea condiții țărănimia exploatată este foarte agitată. Ea este departe de a accepta pasiv exploatarea accentuată de după înfrîngerea răscoalei, oglindită în primul rînd în constrîngerea la împlinirea rămășițelor de muncă și a celorlalte îndatoriri față de proprietatea feudală.

Pe lingă formele cele mai obișnuite de rezistență, prin jalbe și procese de judecată, țărănimia exploatată practică și toate celelalte forme de luptă mai active, folosite și înainte de răscoală.

Astfel, locuitorii din Vierosul și Băjlețul nu numai că izgonesc din satele lor, în 1823, pe mumbașirul trimis să-i execute, „dar s-au lăudat că-l vor omorî” pe el și pe fiul arendașului Alecu. Ei „cu toții au hotărît moarte să facă, iar adetul moșiei să nu-l răspunză”³. Cei din Calafat au recurs la metoda lor încercată în multe rînduri în trecut, amenințînd și acum, în 1822, că „vor sparge satul”⁴. Satul Ciuperceni vrea chiar să se strămute peste Dunăre, în 1824⁵. În general, locuitorii pe pe moșiile boierești și mănăstirești, mai ales de pe lingă Dunăre, „avînd multe pretenții asupra drepturilor stăpînilor acelor moșii”, declară că, dacă nu se va ține seama de plîngerile lor, „sparg satele și fug”. O poruncă specială fu dată caimacamului Craiovei, Const. Cîmpineanu, în mai 1823, să uzeze de „înțelepte mijloace și cu păsuială” pentru a opri fuga locuitorilor⁶.

și în acest caz cămărășia plătea o parte, iar restul dajdiei se trecea pe seama altui sat, mai „cu putere”. Sîntem în fața unui proces de pauperizare, determinat de exploatarea accentuată după răscoală, care-i face pe țărani să se transforme în lucrători la ocnă. Proces, am putea spune, analog aceluia de pauperizare în epoca capitalistă. (Arh. St. Buc., Condica domnească, 107, p. 453). În vremea aceasta, condițiile de lucru la ocne și de viață ale ciocănașilor erau grele, cum constată o cercetare în 1832.

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 105, p. 81. În București, lipsa de bucate determină o urcare simțitoare a prețului grîului de la 48 la 62 de taleri chila (Condica domnească, 102, p. 138).

² N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 156.

³ Arh. St. Buc., Condica domnească, 10, f. 234 v.; 102, p. 179.

⁴ *Ibidem*, 105, f. 142—143. În urma acestei agitații, ei primiră pitacul domneșc, cuprînzînd avertismentul că „nici prin cuget [să nu le treacă] că vor avea grele pedepse” (Arh. St. Buc., Condica domnească, 98, f. 410).

⁵ *Ibidem*, 105, p. 299.

⁶ *Ibidem*, p. 110.

În alte părți, locuitorii ripostează prin metode mai violente. Cei din Tirnava (Vlașca) au sărit în 1824 „cu zurba asupra slujitorului isprăvnicesc”, orînduit să-i supună la îndeplinirea adeturilor moșiei¹. Tot în 1824 sînt judecați și condamnați locuitorii din Jiblea, Șerbănești, Sălătrucul (Argeș) și Călimănești (Vâlcea) pentru nesupunere și pentru bătaia ce au aplicat-o isprăvnicelului. Pentru aceste fapte ei sînt duși în osîndă la Ocenele Mari².

Locuitorii din cinci mahalale ale Țîrgului de Afară, de pe moșiile Colentina și Fundeni ale lui Grigore Ghica vv., constrinși cu ajutorul turcilor în octombrie 1822 să-și îndeplinească îndatoririle de locuitori șezători pe moșie, continuă totuși cu nesupunerea la „drepturile moșiei” și în 1823. De fapt, nesupunerea acestor locuitori, înglobînd mahalalele Pantelimon, sf. Ioan, Precupeții Vechi, Tirnilești și mahalaua Iancului, și ostilitatea lor față de stăpînul Grigore Ghica durează din anul 1810. Încă pe atunci, locuitorii din trei mahalale se plîngeau că au fost supuși la 12 zile de clacă și la alte adeturi, numai după ce li s-a sustras hrisovul vechi depus spre păstrare la biserica Stavropoleos. Alte două mahalale au avut proces cu Grigore Ghica în 1814³. Față de această îndelungată și dîrză rezistență a locuitorilor din Colentina și Fundeni, poate și pentru motivul de a-și menține prestigiul de domn, Grigore Ghica socoti acum că ar fi potrivit să reducă din obligațiile locuitorilor. S-au opus însă boierii, de teamă ca acest gest să nu devină „o rea pildă” pentru locuitorii altor moșii și să ceară și aceia a li se face scăzăminte, invocînd exemplul locuitorilor de pe moșia domnească. Boierii își exprimă în mod deschis teama că prin măsura domnului s-ar putea ca „încet-încet să înceapă a să strănuma copriinderea pravilii la adeturile moșiilor și dintr-aceasta să să înmulțese și prigonirile dintre locuitori cu stăpînii moșiilor”. Determinat astfel de boieri, domnul renunță la intenția sa, „spre paza și întemeierea pravilii pămîntului”, adică a prevederilor privind claca, „pentru a căreia întărire avem în adevăr neapărată datorie”. Formula prin care este respinsă jalba locuitorilor din Colentina și Fundeni este că ei nu mai au acum dreptul de apelație, de vreme ce pricina lor a fost judecată și hotărîtă în trecut de doi domni ai țării⁴.

Locuitorii moșiei domnești nu s-au potolit, ci „de multe ori și în cete de mulțime din ei [din cei „rău nărăviți”] îi aduna [pe toți locuitorii] de să arăta către stăpînire cu chip de îndîrjire și nesupunere”. Peste 5 luni, la 1 octombrie 1823, domnul dispune să se ia măsuri drastice împotriva acestor „turburători liniștirii a unei mulțimi”⁵. Este destul de semnificativ faptul că printre elementele cele mai active în agitația dusă împotriva domnului ca stăpîn de moșie se găsesc „fugari de la județele de peste Olt, carii, fugind du pe la sate, le-au lăsat încărcate cu birul lor”. Printr-o a doua poruncă (la 11 octombrie 1823), domnul dispuse să fie izgoniți toți cei dovediți „învitători” la tulburări pe moșiile sale Colentina și

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 107, f. 309.

² Ibidem, 117, f. 23 v.

³ Ibidem, Condica veliților boieri, 1122, p. 162.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, Condica domnească, 105, p. 186–187.

Fundeni și să fie așezați la sate, cu dajdie sau „în altă parte oriunde vor ști”¹. Cei izgoniți urmau ca în termen de 61 de zile să-și vîndă casele și avutul și să plece de pe moșie.

Și mai puternice sînt agitațiile țărănești care au loc în diverse părți ale țării, îndeosebi peste Olt, la sfîrșitul anului 1823 și începutul anului 1824. Că aceste agitații erau foarte serioase și îngrijorătoare, ne putem da seama din faptul că inițiatorii lor au fost pedepsiți cu osînda ocnei. În afară de satele menționate mai sus din jud. Argeș și Vilcea, din care unii locuitori au fost trimiși la ocnă, s-au sculat „cu zurbale” împotriva stăpînilor de moșie și împotriva organelor forței publice o serie de sate de pe moșiile mănăstirilor Tismana și Strehaia. Numeroși locuitori de pe acele moșii au fost condamnați la ocnă în martie 1824². Doi „turburători” dintr-un sat din jud. Dîmbovița sînt de asemenea trimiși la ocnă³. Tot în martie 1824 sînt trimiși în osînda ocnei nouă locuitori răzvrătiți din satele Ianca și Potilu (Romanai). Această pedeapsă este considerată totuși foarte blindă, fiindcă, după expresia din pitacul domnesc, „li să cuvenea pierdere de viață” acestor răsculați, pentru „împotrivitoarea urmare de îndîrjire și nesupunere cu care s-au arătat către stăpînire”⁴. Vina acestor osîndiți, neprecizată în porunca domnească de condamnare la ocnă, este aceea de încercare de răscoală, după cum reiese mai concret dintr-o scrisoare din 20 martie, la scurt timp după întîmplare, a lui Const. Canețos către Polihronie, fratele lui Hagi Ianuș, la Sibiu. „Rumîinii au pus foc și au ars tot porumbul”, scrie Const. Canețos, informînd că este nevoit să aducă tot ce poate de la moșie la Craiova. Căci „acum rumîinii s-au făcut diavoli și ne este teamă să nu se întîmple ceva împotriva-ne. Aproape că o să facă răscoală; diavolii de ei, s-au răsculat împotriva arendașilor cu bîte. . ., au omorît și oameni și au făcut și alte rele”. Precizează și el că unii dintre acei inițiatori de răscoală au fost trimiși la ocnă, iar alții au fost pedepsiți cu bătaie prin tîrg⁵.

Așadar, pe alocuri lupta de clasă ia formele cele mai ascuțite, la un interval de timp relativ scurt după răscoala din 1821. Toate formele de luptă folosite de țărani sînt acum aceleași care fuseseră folosite și înainte de răscoală. În formele de manifestare nu este nimic nou. Spiritul însă care animă acum țărănimea în rezistența ei față de exploatare este acela al răscoalei din 1821. Conținutul luptei de acum este acela exprimat în ideile răscoalei din 1821. Lupta socială se desfășoară acum sub impresia și sub semnul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu; ea este, putem spune fără a risca să exagerăm, o continuare a răscoalei înfrînte. Asupra acestui fapt, de altfel, documentele vremii revin mereu. „Vremile sînt împotriva, stau tot încontra asupra stăpînului” de moșie, scrie în aprilie 1822 un om al boierului Nicolaie Glogoveanu, plîngîndu-i-se de „șireții

¹ Arh. St. Buc., Condica domnească, 105, p. 189.

² Ibidem, p. 240.

³ Ibidem, p. 169.

⁴ Ibidem, p. 241, 270.

⁵ Ibidem, Corespondența Hagi Ianuș, pach. 451/7. Orig. grec. Izbucnirea acestei revolte locale inspăimîntă autoritățile, încît ele au dispus o nouă cercetare în partea locului pentru ridicarea armelor (ibidem, pach. 476/16).

și hoții de săteni”¹. „Rumîinii sînt cu nazuri”; ei „fac laudă avînd fumuri” atunci cînd este vorba de strîngerea r m șiștelor de bani pe anul 1821, a dijmiilor porumbului și a banilor pentru paguba pădurilor boierești².  n vremea răscoalei, niște săteni ziceau epistatului lui N. Glogoveanu „să mă ar te la arvați că sînt ciocoi”. Așa se manifestă țăranii din partea locului în 1822 și aș  r m n ei și în 1827, c nd același boier este înștiințat că „s-au turburat lumea foarte rău pentru blestem tia de clacă” și „bine ar fi să să povățuiască arendașii să se facă un meremet, că. . . zău, r m nem fără sate”³. Aceleași expresii referitoare la „fumuri” fuseseră folosite și în vremea răscoalei; la fel au fost apoi caracterizați și locuitorii județului Teleorman, care, prin nesupunerea lor la clacă și arătură, au determinat precizările făcute prin cele trei ponturi ad ngate la pravil ⁴.  n vremea răscoalei, satele nu voiau să plătească r m șișta birului, de aceea cineva scria : „Au luat fumuri și nu se supun a plăti, b t nd pe slujitori, împotrivindu-se și zic nd că nu este bir”⁵. „Rumîinii sînt plini de fumuri. . . și noi nu mai sîntem st p ni nici pe moșii, nici pe noi înșine”, scrie Ioanichie Jitianul în octombrie 1821⁶. Iar logofătul Ioniță, ar t nd c t de ruinată este moșia V rteșcoi a lui D. Racoviță „din pricina răzvrătirii” și că el nu poate să scoată, în noiembrie 1821, claca, dijma și altele pe 2 ani trecuți, spune că rumîinii nu vor să-i dea nimica : „Ei r d, eu pl ng”.

Nesupunerea locuitorilor față de stăpîinii de moșii, manifestată „de obște” în ț r , este un rezultat concret și o urmare directă a răscoalei.

„Din trecuta răzvrătire, foarte mult s-au n r vit și nu să îndeletnicesc [locuitorii] a face claca p m ntului cea obicinuit , i alte dreptăți ale stăpînilor moșilor”, arată marii boieri înșii (Barbu Văcărescu, Ștefan Belu, Mihalache Manu, Nicolaie Goleșcu și alții)  n anaforaua lor din octombrie 1822, preciz nd că „stăpîinii nu pot a-și lua dreptul ce li se cuvine”⁷. Nu se supun nici scutelnicii și nici poslușnicii a-și răspunde dreptul lor către st p ni, ci umblă „cu feliuri de pricinuirii și z ticniri”.

Peste aproape patru luni, un grup mai numeros de boieri  vedereaz  iarăși domnului că locuitorii, „la adeturile moșilor ce sînt canonisite în pravila p m ntului stau cu mare împotrivire și nebăgare de seamă, nesuferindu-se a le răspunde, av nd în capetele lor” — revine expresia — „tot aceleași fumuri ce le-au avut în răzvrătire”, adică în vremea răscoalei lui Tudor⁸.

La fel „au rămas zămislită în inimile lor tot aceeași  ndirjal  și obrăznicie de taie și strică, și chiar acum în vremea liniștită, pădurile cele

¹ Institutul de istorie, fondul Glogoveanu, doc. 291/1822.

² Ibidem, doc. 292/1822.

³ Ibidem, doc. 531/1837.

⁴ Nu  nt lnim în perioada dinainte de răscoală expresia de „fumuri” pentru a indica nesupunere și răzvrătire. Dacă eventual totuși există, ea este folosită extrem de rar. Ea se  nt lnește acum c nd indică o stare de spirit și mentalitate rămasă din răscoală.

⁵ Acad. R.P.R., doc. CL/59.

⁶ Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, pach. 458/11.

⁷ Ibidem, Condicta domnească, 99, f. 187.

⁸ Ibidem, 108, f. 69–71.

poprite, făr'de nici o sfială, ca cînd ar fi ei stăpîni de păduri și ca cum n-ar fi stăpînire în țară". În vremea răscoalei, locuitorii „au năvălit cu obraznicie în păduri, brăniești și dumbrăvi mănăstirești și boierești", iar pe atunci boierii, „după iuțimea vremii", nu li s-au putut împotrivi ¹.

Într-adevăr, în vremea cînd boierii adresau domnului anaforaua, tăierea pădurilor poprite continua din partea sătenilor ca și în vremea răscoalei. În actele din 1822—1823 există relatări despre tăieri de păduri la Copăceni, Apele Vii, Merișani, Giorocul ² și în mai multe sate din județul Vlașca ³. Din 18 sate de pe apa Sabarului și a Argeșului sînt pedepsiți în ianuarie 1823, cu bătaie și trimitere la ocnă pe 6 luni, 25 de oameni, iar alți 42 sînt pedepsiți cu bătaie în oborul Tîrgului de Afară. Și unii, și alții erau învinuiți că au îndemnat la „urmarea de anarhie" de a tăia dumbrăvi și a se opune cu dîrzenie mumbașirilor domnești ⁴. Satele de cărbunari Novaci și Popeștii urmau a se da la dajdie, deoarece cărbunarii, „în semeția scuteliilor lor, fac aceste netrebnicii" de a tăia pădurile. La fel și pentru aceeași vină sînt pedepsiți 25 de oameni din satele : Popești, Sinitreni, Mihăileștii de Sus, Ciubenii, Bragadirul și de la capul Podului Calicilor ⁵. În decembrie 1822 și în ianuarie 1823 se fac cercetări pentru tăierea pădurii de la Dăbuleni de către săteni, care au invocat motivul că boierul Grig. Brîncoveanu nu mai e stăpîn ⁶.

Acum boierii cer și domnul aprobă, dînd dispoziții în consecință, să se cerceteze amănunțit toate pagubele pricinuite de clăcași cu tăierea pădurilor în vremea răscoalei și după aceea; locuitorii să fie supuși la plata despăgubirilor și la pedepse, ca „să le iasă din cap acele furii ce le dobîndise" în vremea răscoalei ⁷.

Măsurile de ordin general întreprinse în vederea lichidării urmărilor răscoalei pentru boieri și a dezrădăcinării spiritului de răscoală persistent nu se limitează numai la cele arătate mai sus. Spiritul răscoalei domnea după înăbușirea ei încă atît de puternic, încît forurile bisericești lansară la rîndul lor un apel către locuitori, în noiembrie 1822 să fie supuși stăpînilor de moșii, iar preoților le puseră în vedere să fie „cu luare de seamă a nu să încuibă în pămîntul acesta vreo neghină a răzvrătirii sau vreun întăritor al obșteștii liniștiri. Și, oricînd și oricum sau veriunde veți simți cît de puțină bănuială de neliniștită petrecere, să vă siliți a-l dezrădăcina cu a-l destăinui..."⁸.

¹ O serie de documente confirmă acțiunea de tăiere a pădurilor în 1821 : pe moșia Maia a păhărnicesei Tița Văcărescu, pe moșia mănăstirii Nucetul, la Zorești (Buzău), pe moșia Maximu a episcopiei Buzăului etc. Pe moșiile lui N. Glogoveanu, în 1821—1822, oamenii taie pădurile „de nu-i mai poate frîna" (Acad. R.P.R., doc. CCCXXX/147). Cercetările au stabilit că s-ar fi tăiat 10.000 de cară de lemne (Condica domnească, 101, f. 237 v).

² Arh. St. Craiova, doc. LXV/14—18; LXVI/36, ms. 64; E. Alexiu, *Documente de pe Valea Teleajenului*, p. 150—151.

³ Arh. St. Buc., Cancelaria veliților boieri, dos. 1 420/1820, f. 1—17.

⁴ Ibidem, Condica domnească; 104, p. 43—45; 105, p. 86—88 : *Hurmuzaki*, X, p. 120.

⁵ Ibidem, 105, p. 88—89.

⁶ Muzeul de istorie București, doc. 30 404—30 406.

⁷ Arh. St. Buc., Condica domnească, 108, p. 69—71.

⁸ Acad. R.P.R., ms. rom. 3 935, f. 222, v-223.

Teama clasei exploatatoare de o eventuală reluare a răscoalei se întemeiază pe încercările locale de răzvrătire despre care a fost vorba mai sus. Printre „pricinuitoarii de răzvrătire” în perioada 1822—1825 nu regăsim elemente active din vremea răscoalei. Aceste elemente se găseau sau în captivitate sau în refugiu în Austria. Cei rămași în țară erau obligați prin zapisele date să nu mai încerce vreodată a se răscula din nou. Există în schimb o oarecare continuitate a „răzvrătirii” pe localități. Nesupuneri mai înverșunate se manifestă în acești ani (1822—1825) în unele sate unde și în vremea răscoalei se produsese acțiuni locale. Satele Birca, Dranovăț, Cocorăștii, Brîncovenii, Slătioara și altele din județele Dolj și Romanați constituie niște focare de nesupunere, acum ca și în 1821. La fel satele de pe lângă mănăstirea Nucetul, Tismana etc.

Unele încercări de reluare a răscoalei din 1821 de către elementele care au participat la ea, totuși, au avut loc. În acest sens are oarecare semnificație apariția în cursul anului 1822 a unor cete de arnăuți de peste hotar. În iulie acest an, după relatările lui Const. Caneșos, cîrăul intens zvonul, căruia un Dumitrache Brăiloiu, Iancu Jianu și Vl. Gănescu îi dădeau serioasă crezare, cum că în munți se adună oameni înarmați, finanțați de Hagi Ianuș, cu intenția de a începe o răscoală¹. Zvonul nu va fi fost cu totul lipsit de temei, deoarece în această vreme arnăuții „încă mai foiesc prin munți”, după cum raportează Udritzky².

În orice caz este cert că printre răsculații adăpostiți în țara nemțească se ducea în această vreme o acțiune de pregătire și reluare a răscoalei. Const. Crăniceanu, fost participant la răscoala lui Tudor, recruta oameni în acest scop³.

Se pare că existau anumite legături între eteriștii aflați în provinciile Austriei și răsculații din Grecia. În noiembrie 1822 sînt prinși în Oltenia 22 de emisari trimiși înspre Austria din partea răsculaților din Grecia⁴.

Prezența răsculaților dincolo de graniță și anumite pregătiri ale lor se făceau simțite și în 1823. Stăpînirea este foarte vigilentă în această vreme. În martie 1823, dîndu-se obișnuitele dispoziții pentru luarea măsurilor în vederea combaterii haiduciei, care se intensifică de obicei primăvara, se insistă să se vegheze mai ales „pentru cei care s-au abătut și au adus turburări, împrăștiindu-să prin locuri tainice și prin părțile vecinătății”. Toți aceștia sînt socotiți revoluționari, și de aceea să vegheze „să nu să facă vreo înclinare sau ajungere ori unire” a lor cu „alții carii vor cerca a turbura buna petrecere a locuitorilor”⁵. Vătașii plaiurilor dinspre Transilvania aveau îndatorirea să vegheze bine și să controleze pe toți cei ce vin de acolo în țară, pentru a nu se strecura printre ei oameni „în bănuiala”⁶ de acțiuni subversive.

¹ Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, doc. XXXV/21—22.

² *Hurmuzaki*, XX, p. 724. Zvonul care leagă pregătirea unei răscoale de numele lui Hagi Ianuș nu este exclus din cauza legăturilor strînse care au existat între Hagi Ianuș și Anast. Mihaloglu. În 1818 și 1820 el era întovărășit cu Hagi Ianuș la comerțul oilor cu Constantinopolul și a lînii (Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, pach. 269 36, 525/54).

³ „Transilvania”, LII (1921), nr. 5, p. 359—377.

⁴ Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, pach. 469/76.

⁵ *Ibidem*, *Condica domnească*, 105, p. 112—113.

⁶ *Ibidem*, p. 119—122.

În iulie 1823, la București, exista teamă de o răscoală eteristă¹. Presupușii eteriști au fost puși sub urmărire și unii dintre cei bănuți au fost arestați². Această alarmă este stîrnită de știrea venită din Moldova, unde într-adevăr, în iunie 1823, a apărut de peste Prut o ceată de eteriști ca să provoace o tulburare. În ceată se găsea și un Vasile Tufecchi-bașa³. Ceata a fost făcută inofensivă, dar apariția ei a făcut să se ridice din nou problema izgonirii din țară a tuturor greco-arnăuților și a sîrbilor, ca elemente care ar putea să constituie din interior un prim sprijin al unor încercări similare în viitor din partea eteriștilor.

Posibilitatea unor tentative de a face o răscoală în viitor „precum am mai avut pildă”, pune în iunie 1824 (cînd este vorba să se reducă la jumătate numărul neferilor turci veniți în 1822 cu noii domni) problema forțelor care trebuie să existe pentru prevenirea unei răscoale. În legătură cu aceasta, boierii Moldovei alcătuiră o „chezășie și încredințare” în opt „ramuri”⁴. În ea este subliniată în repetate rînduri necesitatea asigurării „de zădăririi de turburări”, iar în caz de apariție a vreunor răsculați, boierii vor face totul pentru „a prinde pe asemenea obraznici și a-i pedepsi”. Afirmîndu-și credința către Poartă, boierii moldoveni dau asigurări că vor lua toate măsurile ca „de la lăcuiitorii pămîntului nostru să nu izbucească nici un fel de turburare atingătoare de această supunere” către Poartă.

Cu același prilej de reducere la jumătate a numărului beșliilor, s-au cerut și de la domnul Țării Romînești asigurări, pe care el le-a și dat, „că nu să va întîmpla vreo răzvrătire în țară”⁵.

O asemenea răzvrătire se produce însă peste doi ani. O adevărată reluare a răscoalei din 1821 întreprind vechii tovarăși de luptă ai lui Tudor Vladimirescu: Simion Mehedințeanu din Podul Grosului și Ghiță Cuțui din Broșteni (Mehedinți), împreună cu alți foști participanți la răscoală în 1821, ca Hristea sapungiul polcovnicul Costi (cel din jud. Dîmbovița) și alții. Adăpostiți la Orșova după înfrîngerea din august 1821, aceștia au plănuit mai de mult o nouă răscoală, luînd legătura și cu alții dintre foștii răsculați, precum și cu oameni aflați în țară, printre care și Ghiță Răiescu din Gornovița, altădată un adversar al lui Tudor Vladimirescu. Reușind în cele din urmă să procure arme și muniții suficiente, Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui trec în țară în mai 1826 (deci acum 135 de ani) împreună cu alți 21 de inși, pornind răscoala „spre îndreptarea norodului cel prost”. Lansînd o proclamație asemănătoare aceleia a lui Tudor Vladimirescu în 1821, inițiatorii răscoalei de acum „au spus norodului aceleași vorbe ademenitoare pentru a-l face să-și piardă mințile”, spune însuși Grigore Ghica⁶. Ceata răsculaților pune mîna pe vataful plaiului Cloșani

¹ Hurmuzaki, X, p. 236—238.

² Ibidem, p. 239; XVI, p. 1 108—1 111.

³ Ibidem, XX, p. 831; X, p. 234.

⁴ Acad. R.P.R., doc. LXVI/77; Hurmuzaki, X, p. 591—596.

⁵ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 2 430/1824, f. 112.

⁶ Muzeul romîno-rus, dos. 2 072, p. 185—187.

și ia banii vătășiei în folosul acțiunii începute. Țăranii au început îndată a se alătura răsculaților și a primi „tovărășia lor”. Printre cei care se alătură se găsesec birnici, ca Gheorghe Mămăligă din Topolnița, Iancu Mirtea din Murga și alții. În câteva zile s-au strins în jurul lui Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui pînă la 300 de oameni ¹. Răsculații puseră mîna pe mănăstirea Topolnița, încercînd să se fortifice în ea, după exemplul lui Tudor, care făcuse același lucru cu unele mănăstiri la începutul răscoalei din 1821. „Din pricina ploilor neconținute ce era atunci” și datorită acțiunii prompte a numeroaselor putere organizate cu puțin timp în urmă de către stăpînire în vederea combaterii haiduciei și trimise spre graniță pentru a supraveghea eventuala ieșire a refugiaților din Transilvania, răsculații nu reușesc să se mențină pe poziție în Topolnița. Deosebit de activi în urmărirea răsculaților prin munți au fost căpitanul Anghel Ciocăzan, logofetii Gheorghe Grecescu, Stan, Ilie Bivolescu și alții care după aceea (în iulie) sînt răsplătiți de stăpînire prin scutire de dăjzii, dijmărit și vinărici ². În cele din urmă, „dîndu-le război și de la stăpînirea vecinătății”, răsculații sînt învinși și prinși. Autoritățile austriece au intervenit cu forța pentru prinderea răsculaților, vrînd să prevină o acuzare din partea Porții că au stimulat răscoala din partea unor elemente adăpostite pe teritoriul ei.

Capii răsculaților au fost aduși în București și judecați.

Ținînd seama de starea de spirit a țărănimii și de primejdia pe care o prezenta în permanență amintirea răscoalei din 1821, Grig. Ghica socoti că este cazul să dea un exemplu drastic de pedeapsă a unor acțiuni de pornire a răscoalei, cum se gîndise să facă și în 1824. Deși în legiuirea pămînteană nu era prevăzută pedeapsa capitală, el condamnă la moarte pe Simion Mehedințeanu și pe Ghiță Cuțui. Aceștia fură spînzurați la marginea Bucureștilor, „spre pilda altor asemenea lor”. Alți opt răsculați principali: Gheorghe Stuparu, Ion Cizmaru, Ioan holtei, Gheorghe sin Tudose, Ghiura Țonea, Iancu Mirtea, Gheorghe holtei și Gheorghe Chițură, fură condamnați la pedeapsa cu bătaie în tîrg și la detențiune în ocnă pe toată viața ³.

Răscoala lui S. Mehedințeanu și Gh. Cuțui a fost înăbușită de la început, deoarece a fost pornită în pripă, pregătită insuficient, fără să fi stabilit din timp legături mai strînse cu masele țărănești. Pornită mai ales din îndemnul unor boieri aflați în refugiu (și cu concursul unora din țară), printre care serdarul Toma Brătianu din Pitești, Al. Filipescu-Vulpe, Const. Belu, Gh. Arion, Costache Cornescu și alții, toți ostili lui Grigore Ghica ⁴, care doreau să-și atingă scopurile lor diversioniste de a-l doborî pe Grig. Ghica din domnie cu sîngele țăranilor nemulțumiți, răscoala nu a

¹ I. P. Liprandi, *Caietul R*, p. 443.

² Acad. R.P.R., ms. rom. 261, f. 191 v.

³ E. Vîrtosu, *1821, Date...*, p. 222—230.

⁴ În decembrie 1825 se arăta că „unii din patrioții împleticesc chipurile de zmindeli, făcînd felieri de fesaturi împotriva mării tale...” (Acad. R.P.R.; doc. CXXIII/195).

avut de la început impulsul ei lăuntric. Pe de altă parte, experiența cu răscoala din 1821 a determinat stăpînirea să fie de la început cît se poate de promptă și expeditivă în acțiunea de reprimare, pentru ca răsculații să nu găsească timpul de a antrena masele țărănești mai largi. Inițiatorii răscoalei, pe cînd se aflau la Orșova, aveau doar doi „misionari tăinuți în țară... ca să-i îndrume pe țărani la nesupunere și la răscoală”¹.

Această scurtă răscoală a produs totuși panică în rîndurile clasei boierești, și domnul însuși, primind cele dintîi vești despre începerea ei, s-a temut foarte mult de „o înclinare spre a-i imita” pe răsculați toți țărani².

Teama justificată a domnului era determinată și de știința ce o avea despre frămîntarea țărănimii și spiritul ce o animă după cum se constatare din încercările de răzvrătire făcute mai înainte și din acțiunile de nesupunere a țărănimii. Nu se poate susține ceea ce afirmă I. P. Liprandi cum că țărănimea a rămas pasivă în 1826 numai pentru că ar fi fost mulțumită de starea ei în vremea domniei lui Grig. Ghica. Nu se găsește în documente nicăieri o asemenea afirmație, ci, dimpotrivă, se constată că masele țărănești erau profund nemulțumite. Țărănimea luptă și va continua să acumuleze o ură neîmpăcată împotriva clasei boierești exploatoare. Această ură era pe deplin îndreptățită.

Răscoala din 1821 a izbucnit pe terenul pregătit mai dinainte de nemulțumirile profunde și de frămîntările puternice în lumea satelor. „În Țara Romînească, starea țăranilor merse din zi în zi mai rău pînă la 1821, cînd disperarea lor izbucni”, spune N. Bălcescu³. Condițiile interne s-au îmbinat la un moment dat cu o serie de împrejurări de altă natură, dintre care cea mai importantă este pregătirea de răscoală a Eteriei.

Coalescența de exploatare și împilare, țărănimea s-a ridicat în 1821 la chemarea lui Tudor Vladimirescu, dînd răscoalei un caracter de masă. Înrolată în oștirea răscoalei, prin acțiuni locale și prin alte forme de lărgire a răscoalei, țărănimea a luptat împotriva clasei exploatoare, a boierilor și arendașilor. Lupta maselor poate fi cunoscută acum mai bine în lumina materialelor noi, posterioare ca datare răscoalei.

Năzuințele maselor legate de răscoală nu s-au realizat însă. Condițiile obiective pentru o răsturnare a situației, de unde ar fi decurs rezultatele dorite, nu erau coapte încă în această vreme. Împrejurările externe pe care s-a contat nu au fost nici ele favorabile.

Neexistînd o pătură socială formată care să se impună în rolul de conducere a răscoalei, aceasta a fost măcinată de șovăiri și contradicții interne care au determinat eșecul ei.

Revenirea stăpînirii turcești, reluarea jugului otoman, a însemnat totodată continuarea apăsării jugului feudal exploator, cu concursul

¹ Muzeul romîno-rus, dos. 2802, f. 188—189.

² Ibidem, f. 185—187.

³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 155.

zelos dat de boierime, interesată în primul rînd în înăbușirea răscoalei ¹ și în prevenirea unei reluări a ei în viitor ².

Ocupația turcească, însoțită de acțiunea de jefuire și ruinare a țării, lasă urme adînci resimțite mai ales în lumea agrară. Țărănimea a fost aceea care în ultimă analiză a suportat toată apăsarea ocupației turcești și, sub scutul acesteia, exploatarea mai accentuată din partea clasei boierești, împotriva căreia a luptat.

Boierimea și domnia pămînteană au dus mai departe, pe plan intern, acțiunea de lichidare a răscoalei și de înlăturare a urmărilor acesteia, mai întîi prin dezarmarea pandurilor și a satelor de răsculați ³, prin judecarea și condamnarea aspră a acestora ⁴, precum și a țăranilor care au acționat pe plan local împotriva boierimii, atacînd moșiile, conacele, nămeștiile boierești și mănăstirești sau au sprijinit în diferite feluri răscoala, direct și indirect ⁵.

Boierii și arendașii au folosit dreptul ce li s-a acordat de a recupera de la țăranii pagubele pricinuite lor în vremea răscoalei și redevențele neîmplinite în 1821—1822, căutînd nu numai să recupereze zilele de lucru și celelalte adeturi legale, ci să calce și să anuleze toate așezămintele particulare vechi pînă atunci în vigoare, prin care țăranii aveau unele înlesniri, și de asemenea să impună obligații noi.

Clăcașii au fost constrînși să presteze în contul a 2—3, uneori și mai mulți ani trecuți, cîte 24—36 și mai multe zile de clacă sau de alte munci; să dea zeciuală de două, de trei ori și mai mult într-un singur an, de multe ori și aceasta mărită prin falsificarea măsurilor și printr-o serie de alte forme de abuz. Țăranii mai erau constrînși, după bunul plac al boierilor și arendașilor, să dea toate acestea în natură sau în bani, sau și una și alta.

De aici a rezultat, pentru cea mai mare parte din țăranime, o simțitoare înăsprire a exploatarei. Țărănimea a răspuns prin nesupunere în masă la împlinirea îndatoririlor față de exploatare și prin revolte.

¹ Boierii erau conștienți că „scopul răzvrătiților tînde la distrugerea totală a clasei boierești” (Acad. R.P.R., doc. DCCCXCVII 293—294. Text grecesc). Ei declarau că au fugit peste hotare „de frica tîlharilor de țăranii ce au năvălit cu mari vrăjmășii asupra țării...” (C. D. Ariceanu, *Acte justificative*..., p. 168) și se vedeau întorși în țară numai cu condiția restabilirii privilegiilor lor față de țăranii și înfrînarea acestora, inclt „să nu mai avem bănuiele pentru viața noastră” (Acad. R.P.R., ms. grec. 720, f. 55).

² În memoriile lor, boierii ceruseră, printre altele, „să [se] izgonească orice spirit al apostasiei și răzvrătirii și să [se] sprijine cîrmuirea legiuită”. De asemenea, „să se stingă cu totul orice duh de răzvrătire de pe pămîntul Țării Romînești, în chipul în care au fost împraștiate și zădărnice toate revoluțiile din Europa”.

Același sens au și propunerile boierilor, formulate în cîteva rînduri, pentru organizarea unei forțe armate („garda națională”). În concepția boierilor, forța armată urma să fie folosită la înăbușirea eventualelor răscoale (vezi *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, III, p. 232).

³ Acțiunea de dezarmare a pandurilor și a satelor focare ale răscoalei se duce din vara anului 1821 pînă în toamna anului 1823. Cei dezarmați au fost constrînși să dea declarații colective că nu vor mai iniția răscoale în viitor (vezi *Documentele privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, III, p. 189—193, 196—198, 245—247).

⁴ Cele mai multe procese ale pandurilor participanți la răscoală au loc în perioada decembrie 1821 sîrșitul anului 1823 (*ibidem*, p. 65—70).

⁵ Acțiunile locale ale țăranilor în cursul răscoalei s-au produs la Birca, Constantinești, Ianușești, Epurenii, Drăgănești, Slănic, Radovanu, Baia de Fier, Fulga, Merișani, Slobozia, Leotești, Coteni, Urziceni, Soreni, Glogova, Trifești, Corni etc. (*ibidem*, II, p. 237; III, p. 165, 180, 260, 305—306, 347—352, 418—421).

Boierimea este tot timpul pătrunsă de teama de răscoală. După cum am văzut, ea a propus o serie de măsuri menite exclusiv ștergerii urmelor răscoalei și prevenirii în viitor a altor izbucniri de revoltă sau de reluare a răscoalei. În ciuda tuturor măsurilor, acestea totuși au avut loc în 1824 și 1826.

Țărănimea a continuat să nutrească o ură sporită împotriva clasei boierești. Nesupunerea și încercările ei de răzvrătire sînt determinate acum de puternica influență a mării răscoale, proaspătă în amintirea maselor țărănești, fapt de care boierii își dau seama și se plîng de el. Țărănimea duce mai departe amintirea răscoalei și a figurii conducătorului ei, Tudor Vladimirescu, care rămîne vie și face ca masele, mai ales în Oltenia, să cultive tot timpul tradiția de luptă din vremea lui.

În 1831, cînd se pune în aplicare în Țara Romînească Regulamentul Organic, țărănimea începe să se agite și să se revolte, ajungînd să și omoare pe unii arendași (de pildă în plasa Cîmpului, jud. Romanați). Atunci țărănilor le revine în minte răscoala lui Tudor. Locuitorii din Purceleni și Scoarța (Gorj) plănuiră o răscoală, „uneltind pe taină vorbe mari împotriva stăpînirii, cu cugete a rădica apostasie, a omori breasla boierească”, zicînd peste tot, printre altele, că „Tudor au înviat și au băgat pe mulți din boieri în Tismana”¹. Această idee a cuprins și a pus în mișcare mai multe sate din partea locului.

De atunci, timp de 140 de ani cîți se împlinesc în acest an de la răscoala din 1821, masele au transmis mai departe puternica amintire a figurii lui Tudor. Această amintire însoțește masele și în anul revoluționar 1848. Revoluționarii de la 1848 s-au legitimat și ei continuatori ai ideilor răscoalei din 1821. „Ca la 1821 — spune N. Bălcescu — partida națională voiește a mîntui poporul prin popor...”². Partidul Comunist din România, care totdeauna a exprimat năzuințele maselor, a dus mai departe amintirea figurii luminoase a lui Tudor Vladimirescu, l-a socotit și îl socotește ca pe unul dintre marii luptători pentru dezrobirea socială a maselor exploatare. „Neuitate sînt în amintirea poporului nostru — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — răscoalele conduse de Horia, Cloșca și Crișan la 1784 în Ardeal, de Tudor Vladimirescu în Oltenia și Muntenia”.

Răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu constituie o etapă importantă în lupta poporului nostru pentru pămînt, libertate, dreptate și independență națională, pe care Partidul Muncitoresc Român a desăvîrșit-o în zilele noastre.

БОРЬБА КРЕСТЬЯНСКИХ МАСС ПРОТИВ УСИЛЕНИЯ ФЕОДАЛЬНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ ПОСЛЕ 1821 ГОДА

РЕЗЮМЕ

Внимательное изучение документального материала, относящегося к периоду после восстания 1821 года, позволило выявить его малоизвестные стороны, как например, местные выступления крестьян. Вместе с тем это изучение привело к

¹ Arh. St. Buc., Vo nicia dinlăuntru, des. 251 1831, f. 1.

² N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 180.

интересным выводам относительно последствий и результатов восстания, его влияния на производственные отношения в сельском хозяйстве. Эти выводы являются предметом настоящей работы. Автор стремится облегчить более глубокое понимание восстания, произошедшего 140 лет тому назад, в свете его результатов.

На основе богатого документального материала, большей частью неопубликованного, автор устанавливает, что отношения между боярами и крестьянами в период после восстания характеризуются постоянным стремлением боярства к усилению эксплуатации крестьянства под предлогом устранения последствий восстания, предупреждения его в будущем и возмещения убытков. В большинстве случаев это возмещение убытков выражалось в увеличении количества труда на боярина. Вообще существовала тенденция к увеличению числа рабочих дней. Однако, такое положение не было результатом введения и применения какого-нибудь нового закона и практически увеличение количества труда выражалось в том, что крестьяне были вынуждены отрабатывать вдвое и втрое большее число дней барщины в счет неотработанных в 1821 и 1822 гг., которые теперь бояре требовали возместить продуктами или деньгами, как долг, оставшийся неоплаченным. Крестьяне, сохранившие свежее воспоминание о восстании и о светлом образе Тудора Владимиреску, сопротивлялись усилению феодальной эксплуатации, применяя различные формы борьбы, которые достигли высшей точки в восстании 1826 года, руководимом С. Мехединцяну и другими боевыми товарищами Тудора Владимиреску.

LA LUTTE DES MASSES PAYSANNES CONTRE L'INTENSIFICATION DE L'EXPLOITATION DES BOYARDS APRÈS LA RÉVOLTE DE 1821

RÉSUMÉ

L'étude attentive du matériel documentaire consacré à la période postérieure à la révolte de 1821 a mis en lumière des aspects peu connus de cette insurrection, comme par exemple les actions locales des paysans. En même temps, cette étude a mené à des constatations intéressantes concernant les suites et les résultats de la révolte et ses répercussions dans le monde des campagnes. C'est à ces constatations qu'est consacrée la présente étude. L'auteur se propose de contribuer à jeter un jour plus complet sur la révolte d'il y a 140 ans, à la lumière de ses résultats.

S'étayant sur une riche documentation, en partie inédite, il constate que les rapports entre les boyards et les paysans se caractérisent, après la révolte, par la tendance permanente des boyards à intensifier l'exploitation de la paysannerie, sous prétexte d'éliminer les suites de la révolte et d'en prévenir une autre, et à contraindre la paysannerie à payer des indemnités. Dans la plupart des cas, les indemnités s'exprimaient par l'accroissement des jours de corvée, tendance qui se faisait visiblement jour à l'époque. Mais cela n'a pas été l'effet de l'introduction et de l'application de quelque loi nouvelle ; dans la pratique, l'augmentation du quantum de travail gratuit s'est traduite par l'obligation pour les paysans d'effectuer un nombre double et triple de jours de corvée, au compte de ceux qui n'avaient pas été effectués en 1821 et en 1822. Ces obligations devaient à présent être remplies en nature ou en argent à titre de dettes. Les paysans, qui gardaient vivants à l'esprit le souvenir de la révolte et la figure lumineuse de Tudor Vladimiresco, s'opposèrent à l'intensification de l'exploitation exercée par les boyards ; leur lutte revêtit diverses formes, qui culmineront par la révolte de 1826, sous la direction de S. Mehedineanu et d'autres compagnons de lutte de Tudor Vladimiresco.

ASPECTE DIN LUPTA ORĂȘENILOR
DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ ȘI MOLDOVA
ÎMPOTRIVA ASUPRIII FEUDALE
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XIX-LEA (II)¹

DE

C. ȘERBAN

B. LUPTA PENTRU ELIBERAREA MOȘIEI ȘI VETREI ORĂȘELOR
DIN DEPENDENȚA FEUDALĂ

Lupta pentru eliberarea moșiei și vetrei orașelor de sub stăpînirea reprezentanților clasei stăpînitoare a cunoscut forme variate, care aminteau în largă măsură pe acelea folosite de țărani în luptele lor antifeudale.

De obicei tîrgoveții protestau împotriva daniilor pe care domnia le făcea din vatra și moșia orașului, refuzînd să presteze claca și dijma, să plătească bezmenul (Moldova) sau embaticul (Țara Romînească) să respecte monopolurile feudale. Ei cultivau pămînturile luîndu-și cu sila loturi din moșia orașului, ridicau construcții pe vatra și moșia orașului, și dădeau drumul vitelor pe imaș și islaz fără a cere voie nimănu.

Una din cauzele împotrivirii orășenilor a fost mai întotdeauna rezultatul încercărilor proprietarilor moșiei orașului de a mări bezmenul (în Moldova) sau embaticul (în Țara Romînească) pe care aceștia trebuiau să-l plătească pentru casele, locurile, prăvăliile, pivnițele lor. Cele mai frecvente cazuri sînt constatate mai ales în timpul și în urma războaielor austro-ruso-turce desfășurate la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pe teritoriul țării noastre, într-o perioadă plină de frămîntări cu caracter politic, care era foarte prielnică luptei împotriva clasei stăpînitoare. Nu este întîmplă-

---

¹ Vezi partea I în „Studii”, nr. 6, 1960.

tor faptul că tot atunci se adîncesc contradicțiile dintre țărani și proprietarii de moșii, care generează diferite forme ale luptei de clasă¹.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, asemenea împotriri și acțiuni arbitrare au fost urmate de jalbe și procese îndelungate între cele două părți în litigiu. Aceste procese, ca și jalbele, apar foarte frecvent, la fiecare schimbare de domnie. Ele sînt urmate totdeauna de cercetări amănunțite, efectuate de către boieri numiți în mod special de către domnie sau divan. În timpul cercetărilor, atît jeluitorii cît și pîrîții trebuiau să prezinte actele de stăpînire ale moșiei și vetrei orașului sau scutirile și privilegiile de care se bucuraseră pînă atunci, în urma cărora boierii propuneau într-o anafora sentința. Sentința propusă de boieri era valabilă abia după ce domnia o confirma în întregime sau în parte.

Aceste procese aveau o durată variabilă. Procesul bucureștenilor din 12 mahalale a durat peste 30 de ani, ca și al gherghițenilor. Procesul ploieștenilor, tecucenilor, bîrlădenilor și orașenilor din Rușii de Vede au depășit 50 de ani, al hușenilor peste 60 de ani. Cel mai lung proces a fost cel al romașcanilor și al vasluienilor, care a durat aproape 100 de ani.

În cursul proceselor, tîrgoveții ajungeau de multe ori la înțelegere cu proprietarul feudal fie în legătură cu reducerea taxelor și prestațiilor, fie în răscumpărarea scutirilor și privilegiilor, fie pentru răscumpărarea proprietății depline asupra moșiei și vetrei orașului. Alteori însă, în cursul cercetărilor și proceselor, tîrgoveții rămîneau intransigenți în pretențiile lor și porneau răscoala împotriva proprietarului. În cazuri rare, ei abandonau așezarea urbană pentru a se stabili în alte părți, căutînd prin aceasta să ruineze pe proprietarul orașului respectiv².

Capitala Țării Romînești, orașul București, a fost timp de cîteva decenii — la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea — focarul unor continue și îndîrjite împotriri din partea orașenilor ale căror gospodării se aflau în mahalalele așezate pe moșiile mănăstirilor și boierilor. Aceste împotriri aveau ca obiectiv uneori reducerea chirii, alteori micșorarea sau suprimarea plății dijmei și prestării clăcii de către orașeni față de proprietarul moșiei, precum și obținerea dreptului de a deschide băcănii și cîrciumi.

În 1787, bucureștenii din mahalaua Biserica Albă și din mahalaua Mihai Vodă, aflați pe proprietatea mănăstirii Mihai Vodă, s-au împotrivit cererii egumenului mănăstirii de a plăti o chirie mai mare. Pretențiile egumenului mănăstirii se sprijineau pe afirmația că, în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, orașenii, profitînd de dezordinile provocate în oraș, și-ar fi întins hotarul locurilor lor mai mult decît fusese stabilit

¹ Matei Mircea, *Lupta țăranilor împotriva exploatării în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, București, 1954, vol. I, p. 927—943; I. A. Kotenko, *Din istoria mișcării de eliberare în Moldova în perioada războiului ruso-turc*, în „Ucenie zapiski Tiraspol'skogo gospodinstitut”, III, 1957, p. 23—42; P. G. Dimitriev, *Din istoria mișcării țărănești în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și încep. sec. al XIX-lea*, în „Ucenie zapiski (Istorie)”, Chișinău, 1959, nr. 2 (56), p. 39—53.

² D. Ciurea, *Orașele și tîrgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, în „Studii și cercetări științifice”, seria istorie, 1956, nr. 1, p. 103. Autorul stabilește următoarele forme ale luptei de clasă: 1) nesupunerea la dijma, boieresc și bezmen; 2) abandonarea localității; 3) judecata domnească și răscumpărarea silnică a locului de la acaparatori.

anterior. La anchetă s-a stabilit că cererile egumenului nu erau întru totul adevărate și domnia a hotărît ca orășenii să plătească chiriele ca și pînă atunci, iar în cazul cînd s-ar dovedi că ei și-ar modifica hotarele locurilor, numai atunci să se stabilească prin noi zapise plata chiriei¹.

Un interesant proces al bucureștenilor avusese loc cu un an înainte, în 1786, și se referea la intenția unui mare boier de a-i transforma pe locuitorii unei mahalale din oameni liberi în oameni dependenți. Ne referim la orășenii din mahalaua Popa Nicolaie, care s-au ridicat cu toată obștea împotriva biv vel-logofătului Brîncoveanu. Acesta le pretindea plata embaticului pentru locurile, casele, grădinile lor și tot felul de acareturi pe motiv că sînt pe moșia sa. Mahalagii, în număr de 32, de categorii sociale diferite, meșteșugari breslași, meșteșugari de curte, slujitori, mici boieri, slujbași, văduve, au întocmit o jalbă pe care au prezentat-o divanului. În prezența boierilor divaniți, a jeluitorilor și a pîritului, au fost cercetate toate actele proprietăților orășenilor din această mahala. Din cercetarea zapiselor de cumpărare a caselor reieșea că jeluitorii aveau proprietăți „din vechime”, așezate pe loc slobod domnesc. În sprijinul acestor acte, bucureștenii au mai arătat că, în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782), aceste proprietăți fuseseră recunoscute ca așezate tot pe loc slobod domnesc. La rîndul său, biv vel-logofătul Brîncoveanu a prezentat cîteva cărți domnești și zapise, susținînd totodată că este proprietar al locurilor mahalalei Popa Nicolaie încă din vremea lui C. Brîncoveanu. După cercetarea tuturor actelor, domnia și boierii divaniți au stabilit argumentele biv vel-logofătului Brîncoveanu ca fiind „fără temei”. În consecință, Nicolaie Mavrogheni a recunoscut dreptatea celor 32 de mahalagii, întărindu-le așezările printr-un nou hrisov².

În 1793 are loc procesul dintre unii mahalagii bucureșteni și m-rea Radu Vodă, pe pămînturile căreia își aveau locuințele. Aceștia refuzau să plătească taxa mai mare de 1 leu de bute la vinderea rachiului și vinului și embaticul mai mult de 15 lei de casă, cum li se cerea de mănăstire. În timpul cercetărilor, egumenul m-rii a prezentat hrisoave din 1680, 1735, 1743, 1785 care cuprindeau dreptul de stăpînire al m-rii asupra unor locuri din București și veniturile pe care le lua de la locuitori. Actele menționate confirmau dreptul mănăstirii și de a lua dijmă din produsele grădinilor de pe aceste pămînturi și otaștina din vii (din 5 vedre una), ținerea de băcănii și monopolul vînzării vinului mănăstirii.

În actul din 1743 se arată însă că locuitorii puteau vinde tot vinul și rachiul lor în cîrciuma așezată „mai depărtat” de a mănăstirii, numai să plătească 1 leu de bute. Judecata făcută de mitropolitul țării, Filaret, și încă 6 mari boieri din divan a constatat veracitatea parțială a celor arătate de tîrgoveți în jalbă. Hotărîrea domniei, care a aprobat propunerile marilor boieri și ale mitropolitului, stabilea o înțelegere între tîrgoveți și mănăstire în privința ținerii cîrciumilor, a scaunelor de carne, a săpunărilor și a băcăniilor de către tîrgoveți. În ceea ce privește plata embaticului ea

¹ Arh. St. Buc., ms. 17, fila 182.

² Arh. St. Buc., ms. 17, fila 67 v. — 68 v. În 1792, biv vel-logofătul Brîncoveanu a avut un proces asemănător cu mahalagii din mahalaua Popescului, fără vreun rezultat. Arh. St. Buc., ms. 19, fila 173 v.—174.

urma să se facă numai la clădirile vechi; la cele noi și mai mari, embaticul creștea proporțional. Cît privește chiria pentru vînzarea vinurilor, în mod liber se stabilea la 1 leu și 19 parale de bute ¹.

Cam în același timp au loc împotrivrile de a li se mări chiria (1785—1797) ale bucureștenilor din 12 mahalale aflate spre Tîrgul de afară, ale mănăstirii Pantelimon, care le avea danie din 1752 ². Cîteva decenii mai tîrziu, în 1817—1818, aceiași locuitori se împotrivesc din nou epitropului mănăstirii Pantelimon, N. Trăznea, care voia să le ridice embaticul. În 1819, nesupunerea bucureștenilor a dat naștere la o adevărată agitație, care a necesitat însăși intervenția domniei ³.

La începutul secolului al XIX-lea, bucureștenii din trei mahalale, Pantelimon, Iancului și Tîrchilești, din plasa Tîrgului de afară, așezate pe moșia Colentina, au înaintat jalbă la divan „comitetului otcîrmuitor” al țării, arătînd că ei nu recunosc marelui vornic Grigore Ghica dreptul de proprietar al acestei moșii. Ei se sprijineau în afirmațiile lor pe un vechi hrisov pe care-l aveau în păstrare la biserica Silvestrului. Procesul care s-a desfășurat între 1808 și 1810 s-a terminat prin hotărîrea Divanului care a dat cîștig de cauză marelui vornic. Totodată bucureștenii din cele trei mahalale au fost obligați să presteze clacă 12 zile pe an, să nu vîndă vin și rachiu, case și locuri, fără voia proprietarului ⁴. Astfel ei pierdeau procesul.

După războiul ruso-turc, terminat în 1812, bucureștenii din mahalalele vecine cu moșia Colentina, așezate însă pe moșia vornicesei Ecaterina Balș, au încercat în urma unei jalbe să obțină o carte domnească de la Ioan Caragea care să le confirme drepturile de orașeni liberi. Neposedînd un act mai vechi în acest sens, domnia nu le-a satisfăcut cererea. Cu timpul, moșia Ecaterinei Balș a trecut în stăpînirea vornicului Gr. Ghica.

După înăbușirea răscoalei poporului din 1821, bucureștenii din mahalalele Pantelimon și sf. Ioan, de pe moșia Colentina, au continuat lupta lor pentru libertatea moșiei pe care-și aveau gospodăriile. Ei au înaintat jalbă serascherului Ahmed-pașa, comandantul trupelor turcești de ocupație. Comisia de boieri numită cu anchetarea acestei jalbe, făcînd cauză comună cu proprietarul moșiei, a găsit că „pîra lor este fără de nici un cuvînt al dreptății” și, aplicîndu-le articolele respective din „prăvălă”, le-a respins cererea. În urma procesului, mahalagiile au fost obligați să presteze mai departe cele 12 zile de clacă, să nu mai vîndă vin și rachiu fără voia proprietarului moșiei, să nu mai țină prăvălii. Pentru întărirea acestei hotărîri a divanului, 9 lude din mahalaua Pantelimon și 16 lude din mahalaua sf. Ioan au dat un înscris la mîna proprietarului ⁵.

Ultima încercare a mahalagiilor bucureșteni de a scăpa de dependența față de vornicul Gr. Ghica, ajuns domnitor al Țării Romînești în 1822, a

¹ Arh. St. Buc., ms. 24, fila 129 v. — 130 v.; M-rea Radu Vodă, XCIV-1.

² I se confirmă stăpînirea la 13 februarie 1781. Arh. St. Buc., ms. 8, fila 353.

³ I. Ionașcu, *Mișcări de masă în București în perioada 1750—1821*, conferință la Muzeul de istoria orașului București în cadrul sesiunii consacrate celei de-a 500-a aniversări a orașului București, septembrie 1959.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 1123 fila 20 v.; V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. IX, p. 542.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 1123, fila 21.

fost în 1823. De data aceasta, jalba lor a fost colectivă, pentru cinci mahalale, fiecare mahalala avîndu-și reprezentanții ei la procesul care s-a judecat în fața divanului. Mahalaua Pantelimon era reprezentată de Vasile și Ioan, mahalaua sf. Ioan de Simion cărciumar, mahalaua Precupeții Vechi de Scarlat sin Radu podgorean, mahalaua Tîrchilești de Nicolaie sin Nicolaie și mahalaua Iancului de Dumitrache sin Ioan. Drepturile proprietarului moșiei au fost susținute de serdarul Răducanu Poenaru, vechilul domnului Gr. Ghica.

Jalba a pornit, se spune chiar în anafora, de la „supărările” pe care le făcea mahalagiilor Dima brutarul, epistatul acestor moșii, prin cererea dijmei și clăcii ca la unii ca aceia care șed pe moșia Colentina și Fundeni. Orășenii cereau ca să fie socotiți oameni liberi după „vechiul obicei” ca orășenii „unde stă scaunul domnesc” și să nu fie asimilați cu locuitorii „ce șed pe afară prin sate”.

Cercetîndu-se jalba după vechile hrisoave de stăpînire ale moșiei Colentina și Fundeni și vechile hotărîri ale divanului din 1810, 1814 și 1821, orășenii au pierdut din nou procesul, fiind obligați să „răspundă cu claca i ziua de arătură, i carul de lemne și celelalte drepturi ale stăpînului moșiei ce sînt arătate în pravilă nefiind volnici a vinde vin și rachiu sau să dăschidă prăvălii de băcănii și de alte alișverişuri fără de voia stăpînului moșiei”¹. Orășenii de pe moșiile Colentina, Pantelimon și Fundeni s-au eliberat abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin răs-cumpărarea embaticului.

Tîrgoveții din Buzău și-au manifestat protestul împotriva obligațiilor pe care trebuiau să le plătească episcopului Buzăului chiar din anul cînd acesta a primit dania de la domnie (1765). De aceea domnia hotărăște, în 26 iunie, să se facă o tocmeală cu tîrgoveții pentru plata embaticului, pentru ca aceștia „să nu se mai arate nesupuși”. Cîteva decenii mai tîrziu, locuitorii se împotrivesc la plata cheltuielilor zăgazului morilor de pe apa Buzăului, făcut de episcopie. În 1779, aceste cheltuieli se ridicau la cîteva sute de taleri și trebuiau plătite proporțional de tîrgoveți care posedau mori pe iazul morilor².

La începutul secolului al XIX-lea, buzoienii dau o nouă jalbă la domnie, arătînd că li se mărește chiria de episcopie și că vechilii ei nu-i lasă să treacă cu vitele pe izlazul orașului; acest proces s-a continuat cu unele întreruperi pînă în 1848³.

Craiovenii au avut proces pentru moșia orașului din vremea cînd Nicolaie Caragea (1782—1783) dăruise moșia orașului la doi boieri, „la două obraze”. Obștea orașului n-a vrut să recunoască această danie și, avînd chiar sprijinul unor boieri cu influență la divan, a cerut prin jalbă stricarea daniei. La 6 iulie 1783 dania a fost anulată, iar hrisoavele dăruite celor doi boieri au fost retrase⁴. Anularea acestei danii a fost anunțată prin hrisoave separate caimacamului Craiovei, boierilor divanului Craiovei,

¹ Arh. St. Buc., ms. 1 123, fila 20—21 v.

² Arh. St. Buc., Episcopia Buzău, X-116, 117; ms. 172, fila 540—541.

³ Ibidem, LXXXI-27.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 9, fil le 144—145; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 488—489; „Arhivele Olteniei”, 1929, p. 447.

iar în 7 iulie 1783 celorlalți orășeni, adică „boierilor, boiernașilor, neguțătorilor orășeni, preoților, diaconilor și tuturor locuitorilor de acolo”¹.

În timpul domniei lui Mihai Suțu, cei doi boieri din care unul era Barbu Prisăceanu au revendicat proprietatea asupra moșiei orașului, fapt care a determinat întocmirea unei noi jalbe de către orășeni. În urma cercetărilor întreprinse, domnia, recunoscând dreptatea orășenilor, a anulat din nou dania din 1782 printr-un hrisov la 23 septembrie 1783².

Un an mai târziu, craiovenii au înaintat o jalbă la domnie, cerînd „boieri alegători” pentru a stabili hotarele moșiei orașului, întrucît, spuneau ei, „li se impresoare moșia”³. În 1784, lupta craiovenilor s-a terminat cu succes, prin reintrarea moșiei orașului definitiv în stăpînirea obștei. Succesul lor se explică prin faptul că în Oltenia, goana după brațe de muncă și teren de cultură nu a cunoscut amploarea celor de la răsărit de Olt. În Oltenia, în afară de tentativa din 1783 de a se acapara moșia orașului Craiova, nu se mai cunoaște un alt caz. Chiar orașul Caracal, ale cărui venituri fuseseră cedate temporar mănăstirii sf. Spiridon Nou din București și unui boier — Constantin Filipescu —, își recapătă libertatea în 1793—1794 fără nici un fel de răscunpărare sau proces⁴.

Gherghițenii au dus timp de cîteva decenii procese pentru moșia lor, împotriva mitropoliei Țării Romînești. Dreptul lor asupra moșiei se sprijinea pe un hrisov de la C. Brîncoveanu, din iulie 1712, care le întărea stăpînirea⁵. Ele încep în 1786, la 21 de ani după acordarea daniei. Domnitorul Nicolaie Mavrogheni, care a judecat împreună cu divanul procesul gherghițenilor, a acordat drepturi parțiale jeluitorilor, și anume recunoscînd unele privilegii pentru anumite categorii sociale. Astfel, 30 de lude, care dovediseră că se trag „din neamul cel vechi” al orășenilor, au obținut scutire de plata adeturilor datorate mitropoliei, și anume scutirea de dijmă, de elacă, obținerea dreptului de a vinde rachiu și vin nestingheriți și de a lua lemne uscate din pădurea aflată pe o altă moșie a mitropoliei. Această categorie de orășeni erau așa-numiții „roșii și călărașii”, vechi slujitori din timpul lui Matei Basarab⁶.

În timpul stăpînirii austriace în Țara Romînească, procesul a fost redeschis, datorită abuzurilor săvîrșite de ispravniciei Mitropoliei în încasarea adeturilor convenite proprietarului moșiei orașului. În jalba lor, gherghițenii arătau (1790) că ispravnicul le cere adeturile moșiei și pe ultimii 3 ani (1787—1789) și mai mult decît înainte, de exemplu cîte 10 taleri la butea de vin și de rachiu. Această taxă urma să fie plătită de toți aceia care aveau pivniță, indiferent dacă țineau sau nu vin și rachiu⁷. Jeluitorii arătau totodată samavolnicile la care fuseseră supuși de către

¹ Arh. St. Buc., ms. 9, fila 145 v.

² Arh. St. Buc., ms. 11, filele 72 v. — 73; ms. 12, filele 41 v. 42, 189 v.; „Arhivele Oltenici”, 1930, p. 191—197.

³ Arh. St. Buc., ms. 12, fila 189 v.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 23, fila 204 v.; ms. 26, f. 117—118; v. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VII, p. 32.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 705, filele 521—522 v.

⁶ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, doc. CCXCIII-61. Aici se dă o listă nominală a orășenilor celor 30 de lude.

⁷ Arh. St. Buc., ms. 128, fila 98 v.; Mitropolia Țării Romînești, VI-40.

slugile mitropoliei : luarea cu sila a căldărilor de mămăligă, a sapelor și topoarelor, umplerea pivnițelor cu pământ etc.

În cursul cercetărilor, ispravnicul mitropoliei a recunoscut zăloagele luate de la orășeni pentru neplata adeturilor, precum și scutițiile celor 30 de lude care nu fuseseră luate în seamă. Cu toate acestea, la 1 mai 1790 divanul a hotărât să se păzească dania mitropoliei și toate drepturile ei ca proprietar, anulind în același timp privilegiul acordat de N. Mavrogheni celor 30 de liude orășeni¹.

Împotrivirea orășenilor din Gherghița de a plăti claca și dijma și de a respecta drepturile proprietarului (mitropolia Țării Românești) este constatată din decembrie 1791. Refuzul lor de a ieși să facă clacă pe moșia mitropoliei Țării Românești într-o perioadă de intense munci agricole l-a determinat pe economul mitropoliei să angajeze alți oameni străini, cu plată în bani. În același timp, orășenii vindeau rachiu și vin cu preț mai scăzut și fără învoirea proprietarului și își făceau cîrciumi în oraș în mod arbitrar². Împotrivirile se repetă în mai 1794, cînd gherghițenii vînd rachiu și vin „în silnicie” pe moșia mitropoliei³, în martie 1799, cînd nu predau dijma din bucate și vindeau din nou rachiu și vin fără aprobare⁴, ca și în februarie 1801⁵.

În 1801, procesul gherghițenilor a fost însoțit de un adevărat zurbalic. În jalba întocmită și luată în cercetare de organele domniei, orășenii se jeluiau împotriva ispravnicilor mitropoliei, că le iau dijma din bucate și din fînețe mai mult decît este obiceiul, că îi obligă să facă și clacă peste „dreptul și obiceiul pămîntului”⁶, că mitropolia nu le-a respectat dreptul de protimisii în arendarea moșiei orașului și că din nou s-a recurs la zălogiri pentru plata adeturilor, că au fost prădați, bătuți și închiși de către arendașul Nicola sin Anastase. La ancheta poruncită de domnie, oamenii mitropoliei au arătat că gherghițenii protestau atît de tare ca și cum s-ar fi aflat „în păduri pustii” și cu zgomot în chip de „zurba”. Unul din gherghițeni, anume Stoian Sîrbu, a amenințat „cu obrăznicie” și pe mitropolit și domnia. În ura lor împotriva proprietarului moșiei, gherghițenii n-au șovăit să atace pe arendașul moșiei, anume Nicola sin Anastase, grecul, pe care l-au bătut⁷. Temîndu-se de extinderea acestui „zurbalic” și pe alte moșii, într-o vreme cînd siguranța internă a țării era tulburată de incursiunile pazvangiilor și cîrjaliilor, mitropolia a fost nevoită să încheie învoieli noi cu orășenii, acordînd acestora vechile scutiții și privilegii și luînd măsuri pentru curmarea abuzurilor⁸.

În ianuarie 1816, gherghițenii au redeschis procesul cu mitropolia, de data aceasta jeluindu-se împotriva arendașilor Gheorghe și Constantin,

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, VI-41 ; ms. 19, filele 94 - 95 ; ms. 123, filele 90 v. 92.

² Arh. St. Buc., ms. 19, fila 94 - 95 ; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 128 - 130.

³ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, V-23.

⁴ *Ibidem*, V-26.

⁵ *Ibidem*, V-27.

⁶ *Ibidem*, V-29.

⁷ *Ibidem*, V-30.

⁸ *Ibidem*, V-30, 31.

care le luau mai multă dijmă la porumb și fin decât este obiceiul ¹. În timpul cercetărilor, jeluitorii au susținut că dania făcută mitropoliei fusese ilegală, că ei posedau această moșie slobodă din timpul lui Matei Basarab ². Cerindu-li-se zapise și hrisoave care să sprijine afirmațiile lor, gherghițenii au întocmit un tacir ³, în care au expus pe larg împrejurările în care mitropolitul le-a sustras prin înșelăciune și amenințări cu temnița de la vechilul lor tocmai actul de stăpînire a moșiei ⁴. Cum era și de așteptat, declarațiile orășenilor n-au fost luate în seamă și boierii anchetatori au propus domniei să se respecte drepturile mitropoliei, obligîndu-i pe orășeni să facă clacă, să dea dijma după pravilă, să li se interzică vînzarea vinului și rachiului și să nu țină brutării, scaune de carne, băcării și alte alișverișuri decât prin învoială cu proprietarul moșiei ⁵. Anaforaua marilor boieri, întărită de domnie la 27 aprilie 1816 ⁶, dădea cîstig de cauză mitropoliei. Singurul avantaj de care se bucurau orășenii era ca plata dijmei și a clăcii să se facă de la data de 27 aprilie 1816 și nici de cum și pe anii trecuți, cum cerea economul mitropoliei ⁷. Sentința din aprilie 1816 îi obliga totodată pe gherghițeni să plătească și cheltuielile de judecată, care se ridicau la suma considerabilă de 9 000 de taleri ⁸.

Pentru a stăvili lupta gherghițenilor, domnia a luat măsuri de reprimare împotriva fruntașilor lor (Dumitru brutarul, Ioniță Giurcă, Cîrstian cojocarul, Nedelcu) ⁹, care în cursul cercetărilor și al procesului se arătaseră „răzvrățitori și zurbagii, cu pîri mincinoase”; pe unii din aceștia, și anume pe Cîrstian cojocaru ot Meri Petchi și pe Neagu sin Stan ot Ciumați domnia i-a pedepsit „să-i puie la falangă în vileag și să le dea 200 toiege fieșcăruia” ¹⁰.

Înspăimîntați de sentința domnească și de pedepsirea fruntașilor lor, orășenii au cedat. Printr-o nouă jalbă adresată domniei ¹¹ și printr-una separată adresată mitropolitului, ei cereau să fie iertați de plata cheltuielilor de judecată, „fiind muritori de foame” și neavînd „hrana din toate zilele”. Ei promiteau în încheiere că nu se vor mai scula vreodată cu judecată împotriva mitropoliei. Jalba era semnată de 13 reprezentanți ai orășenilor ¹².

Procesul din 1816 s-a încheiat cu act de supunere completă a gherghițenilor, semnat la 25 iulie de către reprezentanții lor, prin care se obli-

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-57.

² Ibidem, V-28, 41, 43.

³ Declarație făcută sub prestare de jurămint (limba turcă).

⁴ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-50.

⁵ Ibidem, V-42; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 309—310.

⁶ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-45, 47-48; ms. 82, filele 416—417; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X B, p. 182—183.

⁷ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-46; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X B, p. 184.

⁸ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-51.

⁹ Ibidem, doc. V-42; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 309—310.

¹⁰ Ibidem, ms. 82, filele 416—417; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X B, p. 182.

¹¹ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, V-49.

¹² Ibidem, V-52.

gau să răspundă la dijmă, clacă și alte adeturi obișnuite și euvenite mitropoliei ca stăpînă a moșiei orașului¹.

O dovadă a renunțării în mod definitiv la luptă pentru eliberarea moșiei o constituie numeroasele acte de învoială încheiate cu mitropolia de reprezentanți ai diferitelor categorii sociale din Gherghița după această dată². Gherghițenii nu și-au mai recăpătat niciodată libertatea, orașul a decăzut treptat, s-a transformat ulterior într-un sat.

O acțiune dîrză și încununată de succes după cîteva decenii a fost lupta dusă de ploieștenii pentru eliberarea moșiei și vetrei orașului de sub stăpînirea familiilor Moruzi și Caragea. Deși dania fusese făcută de Alexandru Ipsilanti, în 1775, totuși orășenii au deschis proces tot în timpul aceleiași domnii. În jalba lor din 1781, ei cereau libertate pentru moșia și vatra orașului pe baza unor vechi sineturi domnești din timpul lui Mihai Viteazul. În cursul cercetărilor dovedindu-se temeinicia cererilor, Alexandru Ipsilanti, ca și alți domnitori de altfel, a ales o cale de mijloc, sprijinind mai mult pe vărul său Ianache Moruzi, proprietarul moșiei și vetrei orașului³. Prin hotărîrea domnească din 18 octombrie 1781 era considerată ca slobodă numai vatra orașului, adică cei „sălășluitoi în oraș”, adăugîndu-se „puțin loc slobod în jur împrejurul caselor orașului”. În același timp, Ianache Moruzi rămînea stăpîn al moșiei orașului Ploiești, „tot cîmpul acelui hotar Ploiești afară din oraș”⁴. Pentru a-i lipsi în viitor pe orășeni de dovezi temeinice care să le susțină drepturile asupra moșiei și vetrei orașului dobîndite pînă atunci, domnia a hotărît să li se oprească actele vechi, dînduli-se în schimb cîte o copie după hrisovul din 18 octombrie 1781.

Nemuțumiți cu această hotărîre, ploieștenii au redeschis procesul în anul următor, pe timpul domniei lui Nicolae Caragea. Cercetările au fost făcute de către mitropolitul Țării Românești, episcopii de Buzău și Rîmnic și de patru mari boieri. Aceștia au găsit că jalba orășenilor era neîntemeiată și că Ianache Moruzi, proprietarul moșiei orașului, avea totodată dreptul de stăpînire și asupra vetrei orașului, în baza daniei din 1775. Confirmarea anaforalei acestora de către domn, a însemnat trecerea în stăpînire deplină a marelui vornic Ianache Moruzi⁵ și a moșiei și vetrei Ploieștilor.

După cîteva luni, se constată în rîndul orășenilor din Ploiești o fărîmițare a forțelor lor. În februarie 1783, o categorie specială din rîndul ploieștenilor, numiți „roșii, călărașii și cămărașii”, au alcătuit o jalbă separată, adiesată domniei pentru respectarea vechilor lor privilegii, pe care susțineau că le au din vremea lui Matei Basarab. Ei arătau că sînt urmașii primilor orășeni așezați în Ploiești, în timp ce ceilalți orășeni așezați mai tîrziu sînt sîrbi, vlăsceni și oameni străini, numiți în jalbă „haimanale și adunături”. Categoria roșiilor, călărașilor și cămărașilor forma un grup de 19 lude⁶.

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, V-25.

² Ibidem, doc. V-53, 54, 55, 56; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 310-315.

³ *Din activitatea muzeelor noastre. Studii, referate și documente*, I, Ploiești, 1956, p. 111-119.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 3, filele 335-336; Acad. R.P.R., VI-249.

⁵ Acad. R.P.R., CXCVI-249, 250, 251-252.

⁶ Acad. R.P.R., CXCVI-253, 254; CXCVII-1, pe o listă din 1776 apar nominal roșii, călărașii, cămărașii; idem, CXCVI-246.

În același timp și restul orășenilor au făcut o jalbă separată pentru recăpătarea vechilor drepturi. După câteva luni de cercetări, timp în care jalbele au fost rezolvate separat, domnia a acordat numai celor 19 lude de orășeni dreptul de a fi socotiți liberi pe vatra orașului Ploiești¹. Cît privește jalba cealaltă a orășenilor, domnia îi dădea un termen de judecată, timp în care jeluitorii urmau să trimită la proces 3—5 vechili². Sentința dată la acest al doilea proces hotăra că restul orășenilor nu au dreptul de a obține și ei privilegii. Singura „satisfacție” a fost acordarea unei sume de 470 de taleri drept cheltuieli de judecată care urmau să fie plătite de proprietarul moșiei și vetrei orașului³.

În timpul lui Nicolaie Mavrogheni, ploieștenii au redeschis procesul, pe care l-au câștigat, în sensul că hrisovul domnesc din 24 iunie 1786 stabilea stăpînirea ploieștenilor asupra vetrei orașului, în timp ce vel vornicul Ianache Moruzi urma să stăpînească numai moșia orașului⁴.

După cîtiva ani, proprietarul moșiei orașului Ploiești a încălcat cu sprijinul divanului drepturile ploieștenilor asupra vetrei orașului, fapt care i-a determinat pe orășeni să facă o nouă jalbă, în februarie 1791. Jeluitorii erau cei care făceau parte din categoria roșiilor, călărașilor și cămărășeilor⁵. Din cercetările întreprinse reiese că relațiile dintre orășeni și vel vornicul Ianache Moruzi se înrăutățiseră. Sub pretextul că drepturile proprietarului sînt încălcate, oamenii acestuia au tăiat cepurile de la buțile celor care vindeau vin și rachiu; totodată ei cereau havaieturi de la neguțătorii cu prăvălii și de la toți aceia care veneau la tîng⁶. Administrația austriacă căreia îi fusese adresată jalba spre rezolvare, cu mențiunea specială de a nu fi dată spre judecată boierilor țării, n-a putut să ia vreo hotărîre în acest proces, întrucît potrivit tratatului de pace încheiat la Sisšov, la 4 august 1791, ea și-a încheiat activitatea. Sentința în acest proces a fost dată de Mihai Suțu, care a dat cîștig de cauză lui Ianache Moruzi⁷.

În 1793, procesul a fost redeschis și câștigat de către cele 19 lude de roșii, călărași și cămărăși⁸. Și, în anii 1796 și 1797, ploieștenii au obținut eliberarea vetrei orașului⁹. Această situație a durat pînă în timpul domniei lui C. Hangerli, cînd ploieștenii au pierdut din nou stăpînirea asupra vetrei orașului¹⁰.

La începutul sec. al XIX-lea în 1804 și 1809¹¹, ploieștenii întocmesc din nou jalbe. Împotrivirile ploieștenilor din februarie 1809 au început după ce, cu o lună mai înainte, fusese confirmată stăpînirea lui beizadea Costachê

¹ Arh. St. Buc., ms. 12, fila 83 v. Acad. R.P.R., CXC VII-7.

² Acad. R.P.R., CXC VII-5.

³ Acad. R.P.R., CXC VII-6, 236.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 17, filele 46—47 v. Pe moșia orașului erau patru sate.

⁵ Acad. R.P.R., CXC VII-15.

⁶ Acad. R.P.R., CXC VII-242.

⁷ Arh. St. Buc., ms. 20, fila 112, 113, 418—420; V. A. Urcchi, *op. cit.*, vol. IV, p. 219.

⁸ Arh. St. Buc., ms. 23, fila 20; ms. 26, fila 39.

⁹ Acad. R.P.R., CXC VII-31, 34. Arh. St. Buc., ms. 34, fila 48.

¹⁰ Acad. R.P.R., CXC VIII-12.

¹¹ *Ibidem*, CXC II-29.

Caragea asupra moșiei și vetrei orașului. Într-un pitac al întiiului divan se menționează „reaua urmare a unora din orășenii ploieșteni“ socotiți drept „răzvrătitori”, ai căror fruntași erau Hagi Dumitru Grecu, Gheorghe simigiul Sîrbul și Stancu cavafu. Drept urmare, împotriva lor divanul a trimis slujitori de la ispravnicat pentru „supunerea cea cuvincioasă”¹.

În iulie al aceluiași an, nesupunerea orășenilor constă din neîmplinirea dijmei și clăcii și de a fi vîndut rachiul și vin fără învoirea proprietarului², cu excepția roșiilor, călărașilor și cămărașilor, care erau scutiți. La cererea proprietarului, divanul oprește vînzarea vinului și rachiului în termen de trei zile și poruncește deșertarea buților cu vin din pivnițe în termen de zece zile. Pentru verificarea executării poruncii, divanul a trimis la Ploiești, în august 1809, un ofițer cu cîțiva ostași ruși, însoțiți de un mumbașir. Aceștia au efectuat controlul, iar acolo unde au constatat că porunca nu fusese îndeplinită au pecetluit buțile și pivnițele. În urma cercetărilor făcute în rîndurile orășenilor, organele ispravnicului de Prahova au arestat în decembrie 1809 pe Atanasie simigiul, socotit ca fiind capul acestei răzvrătiri³.

Aceste măsuri n-au intimidat pe ploieșteni, care au continuat împotrivirile, nesupunîndu-se nici poruncilor Divanului. Ei au stricat peceteile puse de subalternii acestuia și au reînceput să vîndă rachiul și vin fără învoirea proprietarului⁴. La o nouă cercetare, efectuată de ispravnicii de Prahova, se constată că la 24 februarie 1810 fuseseră stricate peceteile și se deschiseseră circiumile de către cel puțin 12 negustori, și anume: Hagi Dumitru, Marin brutarul, Gheorghe fratele acestuia, Tănase simigiu, polcovnicul Dinu Magheru, Gheorghe simigiu, ceauș Panait, Mărgărit tabacu, Matei al preotesei, ceauș Dobre, Găman, Dumitru Bordeanu, Apostol Pascalu⁵. Ispravnicii arătau că pot fi socotiți drept capi ai acestei „răzvrătiri” Marin brutarul și fratele său Gheorghe. Totodată ei arătau că negustorii ploieșteni împotrivitori trimiseseră pe Ion bărbierul, ca pristav, să strige pe ulițele orașului o chemare adresată orășenilor prin care erau îndemnați să nu mai plătească havaliet proprietarului pentru ținerea tîrgului. Ion bărbierul a fost ușor arestat de oamenii ispravnicilor, în timp ce ceilalți „zurbagii” ploieșteni au fost apărați de orășeni. La o nouă încercare a ispravnicilor de a-i aresta pe neguțătorii ploieșteni împotrivitori, aceștia au sărit asupra slujitorilor și i-au bătut. În furia lor, orășenii au pornit apoi cu grămada la ispravnicat, unde se afla pușcăria. Aici, atacînd clădirea și pe slujitori, au spart porțile pușcării și au eliberat două slugi de băcănie, arestate mai înainte tot pentru asemenea pricină. În strigătele lor ploieștenii zurbagii injurau pe boierii ispravnici pentru faptele lor și cereau să le fie predat beizadeaua Costache Caragea „ca să-l omoare”, el fiind cauza năpăstuirii lor. Aflînd la vreme de intențiile orășenilor zurbagii, proprietarul moșiei a scăpat cu fuga din oraș, adăpostindu-se în satul Bereasca (la vreo trei kilometri est de oraș).

¹ Acad. R.P.R., CXC VIII-35.

² Acad. R.P.R., CXC VII-244-245; Arh. St. Buc., ms. 41, fila 57.

³ Acad. R.P.R., CXC VII-245.

⁴ Acad. R.P.R., CXC VII-249.

⁵ Acad. R.P.R.,

Proprietarul moșiei a fost căutat de zurbagii la casele sale, pe care și le ridicase cu câțiva ani mai înainte, și, nefiind găsit acolo, aceștia „se năpustiră toți și dărîmară casele boierești”¹.

Continuînd răzvrătirea, ploieștenii au așteptat ziua de miercuri, cînd se ținea tirgul, și atunci l-au prins pe grămăticul beizadelei Costache Caragea, care venise să încaseze avaietul, și l-au bătut. După aceea l-au aruncat într-o mocirlă cu noroi, punînd pe copii „să măsoare noroiul cu ișlicul său”².

Asemenea împotriviri s-au continuat și după aceea. Într-o adresă din august 1810 a întîiului divan al Țării Romînești adresată vicepreședintelui divanului, se arată că ploieștenii refuză din nou să plătească dijma și claca proprietarului moșiei³. În martie 1812, după efectuarea unor îndelungate cercetări, vicepreședintele divanului propunea să se facă un nou așezămînt între ploieșteni și proprietarul moșiei orașului, pentru ca să se cirmee aceste împotriviri. În ceea ce privește pe răzvrătitori, se hotăra trimiterea lor la București⁴.

După câțiva ani, în 1814, pe timpul domniei lui Ioan Caragea, ploieștenii au înaintat o nouă jalbă, cerînd eliberarea vetrei orașului de sub stăpînirea beizadelei C. Caragea, pe baza hrisoavelor pe care le aveau din timpul lui Mihai Viteazul și a unui act din 1807, de la băneasa Elena Moruzi, soția răposatului Ianache Moruzi, din care rezulta că aceasta le cedase „de bună voie” stăpînirea asupra vetrei orașului „prin jurămînt”⁵. Refuzînd să recunoască autenticitatea „jurămîntului” din 1807, domnia a acordat privilegii parțiale ploieștenilor, și anume pentru categoria roșiilor, călărășilor și cămărășeilor⁶.

Lupta ploieștenilor pentru eliberarea moșiei și vetrei orașului a continuat prin jalbe și prin împotriviri, aducînd prejudicii serioase veniturilor proprietarului moșiei. În 1829, Ralu Caragea, proprietar al moșiei Ploieștilor, arăta într-o anafora adresată Divanului că „nu are nici un folos” de pe urma acestei moșii tocmai „din pricina împotrivirii locuitorilor”⁷. Prin lupta lor dirză, ploieștenii au reușit să-și recapete libertatea abia în vremea Regulamentului Organic.

Orășenii din Rușii de Vede au avut procese pentru moșia orașului cu mănăstirea sf. Spiridon Nou din București, care primise dania de 3400 de stînjeni la 2 iunie 1768⁸. În vremea lui Alexandru Ipsilanti (1781), ei au făcut jalbă la domnie, arătînd că dania era nedreaptă⁹. După mai bine de un an de cercetări și confruntări de acte, timp în care s-a schimbat și domnia, s-a ajuns la un compromis între orășeni și proprietarul moșiei. Așa cum se procedase cu moșiile Ploiești și Gherghîța, domnia a acordat drepturi parțiale orășenilor. La Rușii de Vede, cele 60 de lude de călărăși

¹ G. Petrescu-Sava, *Tirguri și orașe între Buzău, Tirgoviște și București*, 1937, p. 41.

² Academia R.P.R., CXC VII-250.

³ Academia R.P.R., CXC VII-253.

⁴ Academia R.P.R., CXC VIII-57.

⁵ Academia R.P.R., CXC VII-128.

⁶ Ibidem, CXC II-28.

⁷ Ibidem, CXC VIII-60.

⁸ *Șapte biserici cu averea lor proprie*, București, 1904, p. 22-24.

⁹ Arh. St. Buc., ms. 8, filele 365 v, 367.

au primit în proprietate deplină o suprafață de 600 de stînjeni (10 stînjeni de fiecare), ca fiind cei mai vechi locuitori ai orașului. Restul de 2800 de stînjeni rămîneau în proprietatea mănăstirii sf. Spiridon Nou¹. Această situație s-a menținut pînă în 1786.

Ca și orășenii din Ploiești și Gherghița, cei din Rușii de Vede au redeschis procesul în timpul domniei lui Nicolaie Mavrogheni și l-au cîștigat. Prin hrisovul din 27 august 1786, se acorda libertate orășenilor pe moșia lor², act întărit și în 1788³. După scurt timp însă orășenii din Rușii de Vede au pierdut în 1792, tot prin proces, moșia orașului, cu excepția privilegiilor călărășilor, care s-au menținut⁴; în 1797 la fel. La începutul secolului al XIX-lea, pe vremea lui Constantin Ipsilanti, orășenii au înaintat din nou o jalbă la domnie pentru moșia orașului. Cercetările, care au durat aproape doi ani, s-au terminat în 1805 prin darea sentinței, care aducea cîștig de cauză mănăstirii sf. Spiridon Nou⁵. În 1811 și 1812, orășenii încep să-și facă tot mai mult așezări pe suprafața de 600 de stînjeni socotită ca moșia slobodă a orașului, unde călărășii dețineau anumite privilegii și de care voiau și ei să beneficieze. Ridicarea acestor așezări se făcea sub pretextul că apa Vezii inunda terenul aflat în vale, pe proprietatea mănăstirii, în timp ce terenul din deal, pe proprietatea călărășilor, era propriu pentru locuință. În 1812, 40 de locuitori au încheiat învoieli cu călărășii pentru aceste construcții, pe care le-a întărit domnia⁶. Acest fapt a constituit obiectul procesului dintre orășenii din Rușii de Vede și mînăstirea sf. Spiridon Nou, din 1816.

În cursul cercetărilor, orășenii au avut ca vechil pe tîrgovețul Marin serdarul și cu cetașii lui. Ei cereau să fie scutiți de a mai face clacă pe moșia mănăstirii. Sentința dată de domnie hotăra ca jeluitorii să rămînă păgubași și să plătească zilele de clacă pe ultimii 35 de ani (din 1781) cîte 15 parale pe ziua de clacă, care făcea în total 24 000 de taleri⁷; din 1816 înainte urmau să facă numai cîte 12 zile de clacă pe an. Cît privește cei 600 de stînjeni deținuți de călărăși, aceștia rămîneau moșie slobodă⁸. Orășenii n-au fost mulțumiți cu această sentință și au căutat să scape de plata celor 24 000 de taleri. În acest scop au redeschis procesul în noiembrie 1816, ajungînd la învoială cu mănăstirea sf. Spiridon Nou.

Prin actul de învoială, mănăstirea îi ierta pe orășeni de plata datoriei de 24 000 de taleri, în schimb orășenii se obligau să facă de acum înainte cîte 6 zile de clacă pe an și să dea în arendă veșnică mănăstirii partea lor de 600 de stînjeni, pentru care urmau să primească o chirie de 1 500 de

¹ Arh. St. Buc., ms. 9, filele 20—20 v.; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 441.

² Arh. St. Buc., ms. 15, filele 13 v—16. Vezi lista călărășilor, CCCXCVI-12 (8 septembrie 1786).

³ *Ibidem*, ms. 17, fila 263.

⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 429—450. În 1791 nu pierduseră. Arh. St. Buc., ms. 20, filele 57—57 v.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IX, p. 587.

⁶ *Ibidem*. La această dată numărul călărășilor era de 126 de lude. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 441.

⁷ *Ibidem*, p. 443—444.

⁸ *Ibidem*, p. 434—435.

taleri pe an ¹. Zapisul de învoială a fost semnat prin punere de deget de cei 8 vechili ai orașenilor din Rușii de Vede.

La aplicarea hrisovului din 1816 și a învoielii au întâmpinat greutăți mai ales arendașii moșiei orașului, pentru că pe moșia călărașilor, de 600 de stinjeni, se aflau așezați în afară de aceștia și alți orașeni care beneficiau de aceleași privilegii prin întărirea domnească. De aceea în anii 1818—1819 se fac numeroase cercetări pentru a se ajunge la o soluție ².

În 1820, procesul a fost redeschis de către orașeni prin vechilul lor serdarul Marin, și cetașii lui și din nou pierdut în favoarea mănăstirii. Sentința hotăra ca întreaga moșie să intre în stăpînirea mănăstirii sf. Spiridon Nou, orașenii să fie iertați de plăta zilelor de clacă din anii trecuți, dar să se plătească în schimb cheltuielile de judecată, în valoare de 10 000 de taleri, prin cislă de către serdar și cetașii lui ³.

Tîrgoveții din Tg.-Jiu avuseseră procese cu proprietarii vecini (boieri și mănăstiri) încă din secolul al XVII-lea pentru hotarul moșiei orașului și pe care le cîștigaseră ⁴. La începutul secolului al XVIII-lea, în timpul lui C. Brîncoveanu, moșia ca și vatra orașului se aflau în stăpînirea lor; drept dovadă, domnia confirmă această proprietate după „semnele bătrîne” ⁵. Aceeași situație s-a continuat și în vremea lui Ștefan Cantacuzino. Hrisovul din 10 aprilie 1714 întărea limitele locului domnesc dăruit orașenilor, menționînd totodată și scutirea de plata dijmei: „Și de dijmă să nu fie supărați” ⁶.

După cîteva ani, în 1717, a reînceput procesul pentru hotarul moșiei orașului, acolo unde ea se învecina cu moșia Frăsinetul, proprietate a unor moșneni. Procesul a pornit de la jalba dată de orașeni împotriva Papei Iopceanul și Barbului Venetiuc cu ceata lor, ca uzurpatori ai hotarului. Cercetările au dovedit că moșnenii din Frăsinetul susțineau stăpînirea moșiei pe baza unor cărți prefăcute. În anafora se spune că această carte era „rea și cu văleatul stricat” făcută cu „meșteșuguri”. Ba chiar se precizează că era o carte mincinoasă ⁷. Susținîndu-și cu tărie drepturile, orașenii au cîștigat procesul. În 1755, aceiași moșneni au încercat redeschiderea procesului împotriva tîrgoveților „de pe Jii”, dar fără succes. Hotărîrea cuprinsă în cartea banului Craiovei, Barbu Văcărescu, confirmă stăpînirea orașenilor asupra moșiei lor, inclusiv moșia Frăsinetul ⁸. După cîteva luni, domnia orînduia o comisie de boieri, din care făceau parte Radu Brăiloiu biv vel-pitar și Mihai Crăsnaru biv vel-clucer pentru stabilirea unei noi hotărnicii a moșiei orașului Tg.-Jiu. În această hotărnicie din 3 ianuarie 1756 se face un istoric al luptei orașenilor pentru moșia Tg.-Jiului începînd din secolul al XVII-lea ⁹. În vara aceluiași an, noul domnitor Constantin Mavrocordat menționa într-un alt act că tîrgo-

¹ V. A. Urechia, vol. X B, p. 232—233; vol. XII, p. 435—442.

² *Ibidem*, op. cit., vol. XII, p. 443—449.

³ Arh. St. Buc., ms. 94, fila 348; V. A. Urechia, op. cit., vol. XII, p. 439, 449—450.

⁴ A. Ștefulescu, *Istoria Tg. Jiului*, Tg.-Jiu, 1906, p. 20—21.

⁵ Muzeul regional Craiova, doc. 793 (29 aprilie 1711).

⁶ *Ibidem*, doc. 793: „Suretele Orașului Tg.-Jiu”; A. Ștefulescu, op. cit., p. 25.

⁷ A. Ștefulescu, op. cit., p. 26.

⁸ *Ibidem*, p. 395—396; Muzeul regional Craiova, doc. 793.

⁹ *Ibidem*, Muzeul raional Tg.-Jiu, doc. 70; A. Ștefulescu, op. cit., p. 34—37.

veții „noi cît și cei vechi” se pot „hrăni” pe moșia orașului fără a plăti dijmă, ceea ce echivala cu o confirmare a hrisoavelor date anterior tîrgoveților pentru stăpînirea moșilor¹.

Abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se reîncep procesele pentru moșia orașului Tg.-Jiu. După războiul ruso-turc, terminat prin pacea de la Iași (1792), orășenii din Tg.-Jiu înaintează o jalbă la domnie, respingînd pretențiile boieroaicei Safta Brăiloiu, care susținea că tîrgoveții ar fi încălcat hotarul moșiei Petrești, vecină cu aceea a orașului. Prin hotărîrea din 30 iulie 1799, deci după cîțiva ani de cercetări, orășenii au cîștigat din nou procesul².

La începutul secolului al XIX-lea, tîrgoveții din Tg.-Jiu au dus lupta mai ales pentru izlazul moșiei lor. Ne referim la jalba din 24 septembrie 1815, prin care aceștia cereau eliberarea izlazului cotropit de cîțiva boieri orășeni pămînteni. Unii dintre aceștia, după ce ocupaseră întinse părți le îngrădiseră cu garduri și cultivaseră pe ele cereale; alții făcuseră grădini de legume. Prin îngustarea suprafeței izlazului, vitele tîrgoveților erau lipsite de pășune. Pentru a da mai multă tărie jalbei lor, orășenii arătau că vitele lor rămăseseră „muritoare de foame”³. Cercetările făcute de boieri, care aveau legături cu cotropitorii izlazului, au fost tot timpul amîinate și situația s-a menținut astfel multă vreme în defavoarea orășenilor. În 1829 încă se continuă procesul. În 6 iunie același an, orășenii înaintau o nouă jalbă la cămăcămia Craiovei în același scop. Din jalba care n-a fost rezolvată nici în 1830 rezultă că cotropitorii izlazului orașului erau: medelnicerul Costache Măldărescu, serdar Dumitrache Zătreanu, cucoana Maricuța Scorțanța și popa Mihai zugravu⁴.

O altă acțiune a tîrgoveților a fost cea împotriva daniilor făcute de domnie din moșia orașului. O asemenea situație se întîmplă în timpul lui Ioan Caragea (1813), cînd acesta a dăruit bisericii domnești din Tg.-Jiu unele locuri din moșia orașului⁵. La jalba tîrgoveților din martie 1820 dania a fost anulată și aceștia au fost întăriți în stăpînirea pămînturilor lor⁶.

Și la orașele și tîrgurile din Moldova⁷ întîlnim jalbe urmate de împotriviri și procese pentru moșia și vatra orașului cu aceeași intensitate și durată ca și cele din Țara Romînească.

Procesele orășenilor din Bacău pentru moșia și vatra lor încep în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pentru menținerea libertăților și drepturilor pe care le aveau din partea domniei și pentru păstrarea aces-

¹ Muzcul regional Craiova, doc. 793.

² A. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 40—45; Muzeul regional Craiova, doc. 793.

³ Muzeul regional Craiova, doc. 505, 793.

⁴ *Ibidem*, doc. 1335. În 1832 exista o listă de 14 sineturi ale Tg.-Jiului (vezi Muzeul regional Craiova, doc. 793).

⁵ V. A. Urechia, *Istoria romnilor*, vol. XII, p. 212; Arh. St. Buc., ms. 95, fila 512; A. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 462—463.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 211.

⁷ După redactarea acestui studiu a apărut volumul *Documente privitoare la istoria economică a Romniei în orașe și tîrguri. Moldova*, seria A, vol. II, Buc., 1960, 549 p. conținînd o bună parte din documentele folosite de autor direct din arhivă. Am căutat să indic aceste documente din culegere în lucrarea de față. În continuare se va cita: *Documente economice*.

tora numai pentru târgoveții de „baștină”, băcăoanii luaseră din timp măsuri împotriva așezării pe teritoriul orașului a persoanelor străine, care prin danii și cumpărături din moșia orașului, mai ales de boieri și mânăstiri, creează premisele pierderii libertății și drepturilor lor. Astfel, în anii 1741—1742 orașenii din Bacău înaintează jalba la domnie împotriva așezării pe moșia orașului a persoanelor străine, care „n-au fost târgoveți din bătrâni”, dar stăpinesc pe moșia orașului vii pe care le comercializează sau le fac danie altora. Domnia a admis jalba târgoveților și a poruncit „să-i poprească pe unii ca aceia” să nu mai facă vânzări din „locul târgului”, iar moșia orașului să fie hrana orașenilor¹. Totuși după două decenii procesul pentru moșia orașului Bacău a izbucnit în momentul când domnia a dăruit moșia orașului vornicului Andronic. Refuzând să recunoască domnia, în 1764 târgoveții fac jalbă în care invocă acte de proprietate asupra moșiei orașului Bacău din prima jumătate a secolului al XVIII-lea; invocând cercetările îndelungate, domnia hotărăște suspendarea vremelnică a plății dijmei și a prestării clăcii, pînă la judecarea procesului². Se pare însă că moșia orașului a rămas mai departe în stăpînirea aceluiași proprietar, iar mai târziu a intrat în stăpînirea și a altora, prin moștenire. În vremea Regulamentului Organic, orașenii au reușit să elibereze moșia orașului Bacău, întrucît atunci eforia recent înființată acorda târgoveților locuri pentru cultură din țarina orașului³.

Procesul pentru moșia orașului Bîrlad a început în 1757, la 5 ani după acordarea daniei de către domnie. În jalba lor din 12 aprilie, prin care cereau privilegiu, domnia a hotărît ca târgoveții să fie scutiți de plata chiriei pentru case, pivnițe și prăvălii și să nu dea zeciuală din grădini, ci numai de la țarină, finețe, prisăci și la cîmp⁴. Aceste scutiri le-au fost respectate de către mănăstirea sf. Samuil din Focșani pînă în 1785, cînd aceasta, făcînd schimb de moșii, a cedat moșia orașului Bîrlad spătarului Iordache Cantacuzino⁵.

Noul proprietar n-a mai îngăduit birlădenilor să beneficieze de vechile lor scutiri. În acest fel, a reizbucnit procesul pentru moșia orașului în 1785. În timpul anchetei, s-a constatat că proprietarul moșiei imediat după ce intră în stăpînire, reuși să înlătore pe cei mai dîrzi din vechilii bîrlădenilor, reținîndu-i în schimb pe cei „mai proști” pe care, amenințîndu-i cu închisoarea, i-a forțat să semneze o învoială ale cărei prevederi îi transformă pe orașeni în oameni dependenți⁶. Cei 6 delegați ai orașenilor — printre care se afla și blănarul Șarban — angajau obștea Bîrladului să dea dijma din arături și finețe, să plătească adeturile pentru case „după ponturi și să trimită numai vitele lor pe partea de imaș hotărîtă de proprietar”⁷.

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 242 (280).

² Arh. St. Bacău, XLI-1.

³ Arh. St. Bacău, fond Eforia, 1841, P. III-3, f. 26.

⁴ I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. II, p. 37—38; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 219.

⁵ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 324—326.

⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 76.

⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 68—69, 70—71.

Dîndu-și seama de noua situație tîrgoveții refuză să mai împlinescă claca și dijma, și cu toate că știau că nu au dreptul la folosința întregii arii a imașului, ei dădeau în mod intenționat drumul la vite pe toată întinderea, își făceau case pe moșia orașului, fără a mai cere consimțămîntul proprietarului¹.

Totodată au făcut o nouă jalbă, arătînd că proprietarul „ii supără cu cereri” peste obicei. Hotărîrea domnească porunceă proprietarului să respecte vechile privilegii ale orășenilor². După cîtiva ani, bîrlădenii au înaintat o nouă jalbă, susținîndu-și de data aceasta drepturile de a stăpîni moșia orașului în baza unui vechi hrisov de la Ștefan cel Mare, precum și pe baza hrisovului din 1757. În urma cercetărilor întreprinse, tîrgoveții au cîștigat procesul la 14 august 1792³, dar pentru scurtă vreme, numai un an de zile; cînd moșia a fost din nou cotropită, ei au făcut o nouă jalbă⁴. În același an, 1793, bîrlădenii s-au judecat cu cămărașul Iordache Balș pentru vatra orașului, primită de acesta la danie de puțină vreme⁵. Procesul s-a judecat la mitropolia din Iași, după ce cercetările le-au făcut boierii din Divan. Bîrlădenii au cîștigat acest proces prin hotărîre domnească în mod definitiv (1793)⁶; în ulterioarele procese ei se vor judeca numai pentru moșia orașului.

Cînd moșia Bîrladului a trecut în proprietatea lui Nicolaie Dimache, la începutul secolului al XIX-lea, bîrlădenii au înaintat jalbă la domnie pentru că noul proprietar le cerea chirii mai mari pentru casele și locurile lor, neținînd seamă de scutirile obținute anterior pentru imaș și construcții. În sprijinul cererii lor, orășenii invocau hrisovul de la Ștefan cel Mare și pe cel de la Mihai Cehan Racoviță⁷. Dintr-un hrisov din 8 august 1814 rezultă că bîrlădenii s-au arătat împotriviți și chiar răzvrătiți, ațîțați fiind de Ioniță Diamandi⁸.

Împotriva obiceiului ce se practica, de a respecta termenul de judecată, domnia a dat sentință prin care respingea jalbă orășenilor ca fiind neîntemeiată; în schimb, proprietarului moșiei i se acorda sprijinul zapciului pentru încasarea besmenului⁹. Surprînși de această întorsătură ivită în procesul lor cu Nicolaie Dimache, bîrlădenii au înaintat la domnie o nouă jalbă pentru care a fost convocat la mitropolie din nou întregul Divan pentru a judeca procesul lor¹⁰. La mitropolie au fost chemate și

¹ Asemenea acte de nesupunere mai sînt constatate în 1803 și 1809. La cererea proprietarului moșiei Bîrladului, în 1809 Divanul consimte ca acesta să ia măsuri pentru „înfrinarea” pornirilor tîrgoveților de a uzurpa drepturile sale de proprietar (vezi I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. II, p. 106—108).

² I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. II, p. 108; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 246—248.

³ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 175.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 326—327; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 103.

⁶ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 328—333; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 232—254.

⁷ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 161—163.

⁸ *Ibidem*, p. 164—165.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 67.

cele două părți în litigiu, „toți jeluitorii târgoveți cu dumnealui spătarul”. Cu acel prilej, ambele părți au prezentat actele în baza cărora își susțineau cererile. În anaforaua din 14 decembrie 1814 boierii propuneau să ajungă la o împăcare între proprietar și târgoveți în sensul stabilirii unui loc de imaș în jurul orașului pentru vitele orășenilor, a unui loc pentru târg, iarmaroace și vite, care să fie despărțit de proprietatea spătarului¹. Această propunere a constituit punctul de plecare la încheierea unei înțelegeri între orășeni și proprietar, pentru stingerea în mod definitiv a procesului. În 1815, înțelegerea încheiată stabilea condițiile răscumpărării moșiej orașului de către birlădeni pentru suma de 180 000 de lei, bani pe care i-a încasat Profira Dimache, dându-le în schimb semnătura ei pentru a avea moșia orașului în stăpânire deplină².

Birlădenii au mai purtat proces și cu vornicul C. Palade, care posedea moșia Cetățuia, în hotar cu moșia orașului. Pe baza unei hotărâri din 1776, acest boier pretindea o rectificare a hotarului moșiei orașului în favoarea sa. Început în 1814, procesul s-a terminat în 1815, dând câștig de cauză târgoveților. După 3 ani, vornicul C. Palade a redeschis procesul care s-a târăgănat pînă în ajunul răscoalei populare din 1821, fără să se fi hotărît ceva. El s-a terminat abia în 1826, în favoarea orășenilor. Prin hrisovul din 15 mai 1826, domnia întărea târgoveților stăpînirea hotarului moșiei Birlad, despărțindu-l de al moșiei Cetățuia³.

Botoșănenii și-au început procesul cu mănăstirea sf. Nicolaie-Popăuți în 1774. La jalba dată de aceștia pentru moșia orașului dinspre Tătărași, se face o cercetare de către boierii din Divan⁴. După doi ani, în 1776, se alcătuieste o nouă hotărnicie, în baza căreia se întăresc drepturile mănăstirii asupra moșiei Tătărași, care făcea parte din moșia orașului. Tîrgoveții care-și ridicaseră locuințe pe această parte urmau să plătească bezmen mănăstirii sf. Nicolaie-Popăuți⁵. Cîțiva ani mai tîrziu în 1780, târgoveții nemulțumiți că moșia orașului rămăsese tot în stăpînirea mănăstirii, fac o nouă jalbă, arătînd „pătimirile” ce le au din partea egumenului mănăstirii⁶. În urma jalbei, domnia întărește stăpînirea târgoveților numai asupra vetrei orașului (1780), moșia rămînînd mai departe în stăpînirea mănăstirii. După alte jalbe abia în 1794 târgoveții obțin dreptul de folosință fără plată a imașului de pe moșia orașului⁷.

În 1803, într-o jalbă înaintată se arăta că proprietarul moșiei îi împiedică pe orășeni să-și ridice case pe imașul orașului, că li se cere chirie, că pe imașul orașului mănăstirea permite să intre și vitele negustorilor străini. Sentința a fost dată în acel an și stabilea ca orășenii să plătească chirii pentru casele ridicate pe imașul orașului, iar mănăstirea să

¹ I. Antonovici, p. 188.

² *Ibidem*, op. cit., p. 189–197; V. A. Urechia, op. cit., vol. X B, p. 379–383.

³ Arh. St. Iași, condica K/334, fila 12–16. *Documente economice*, p. 116–120. Moșia era acum a lui aga Scarlat Donici, care o primise de zestre de la vornicul C. Palade.

⁴ Arh. St. Botoșani, fond. Primărie, IX-159–160.

⁵ *Ibidem*, IX-231.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 260–261.

⁷ Arh. St. Botoșani, fond. Primărie, X-239; Arh. St. Iași, P. 402-23, copie. *Documente economice*, p. 20–22.

nu mai lase vitele negustorilor străini pe acel imaș¹. Procesul botoșănelor pentru moșia orașului s-a continuat și în 1820, când ei se ridică împotriva mănăstirii sf. Nicolaie-Popăuți pe motiv că nu numai că nu li se respectau vechile privilegii, dar le fusese cuprinsă întreaga moșie, lăsându-li-se liberă numai vatra orașului. Orășenii reclamau totodată că li se cere bezmen pentru case, clacă, că mănăstirea arenda din nou imașul orașului negustorilor străini, astfel că orășenilor nu le mai rămânea loc „nici chiar pentru o vacă”, că li se strică așezările și, din această cauză, mulți dintre ei au și părăsit orașul. Jalba era semnată de toată obștea. Orășenii au cerut să se facă cercetări pentru stăvilirea abuzurilor făcute de către oamenii mănăstirii². În urma cercetărilor, se fac noi măsurători hotarnice ale vetrei, ale moșiei orașului și ale imașului. La această dată, suprafața totală a orașului Botoșani, cu vatra, moșia și imașul era de 4355 de fălci și 7 prăjini, din care 566 de fălci și 9 prăjini (vatra orașului) erau în stăpînirea tîrgoveților, iar 1543 de fălci și 5 prăjini (imașul) erau în folosința lor³. După lungi procese, reușesc botoșănenii în 1844 să obțină 850 de fălci din imașul tîrgului în deplină stăpînire⁴.

Lupta orășenilor din Dorohoi pentru eliberarea moșiei orașului a început chiar în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, când s-a aflat că Nicolaie Mavrocordat o acordase drept danie vistierului Alistarh Hrisoscoeu. Refuzînd să plătească dijma cerută, dorohoiienii s-au sculat „ca un singur om” și au plecat cu jalba la Divanul lui Grigore Ghica (1726—1733). Cercetîndu-se actele orășenilor, domnul a anulat dania făcută de predecesorul său și a hotărît „să nu-i supere cu nimica, nici cu boieresc, nici cu bezmen de casă, nici cu dijmă din țarină, din finețe sau încalte ceva”⁵. Cum era obiceiul, ar fi trebuit atunci să fie rupt vechiul act de danie, ceea ce însă nu s-a făcut. Fiul vistierului Hrisoscoeu, anume biv vel-aga Iordache, a pretins după o bucată de vreme ca orășenii din Dorohoi să-i plătească bezmen, să-i dea dijmă din bucate, le-a fixat imașul pentru vite pe baza vechiului act de danie pe care-l păstrase. Aceasta a determinat, în 1764, întocmirea unei noi jalbe de către dorohoiieni pentru apărarea drepturilor lor. Grigore Alexandru Ghica, găsind întemeiată cererea lor, le-a întărit printr-un nou hrisov stăpînirea definitivă asupra moșiei orașului⁶.

Tîrgul Fălticeni, numit la început Tîrgul Șoldănești, a fost înființat în 1780 pe moșiile biv-vel stolnicului Ioniță Bașotă și logofătului C. Balș. Pînă la războiul ruso-turc din 1806—1812, orășenii au plătit bezmen și alte taxe lui Ioniță Bașotă. În 1809, rămînînd singur proprietar al tîrgului logofătul C. Balș, acesta a pretins taxe mai mari orășenilor. Aceștia

¹ *Uricariul*, vol. IV, p. 157—164.; Arh. St. Iași, condica K/370, filele 65—67, *Documente economice*, p. 33—36.

² N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 9.

³ Arh. St. Botoșani, fond. Primărie, IX-197.

⁴ *Ibidem*, X-239; A. h. St. Iași, Tr. 1357, op. 1543, dos. 280, filele 439—448 v.; vezi pt. anii 1842—1844, acte din fondurile de la Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2 020, dos. 1598, fila 2; Tr. 1357, op. 1543, dos. 280, fila 9; 43—44, 411.

⁵ G. Ghibănescu, *Surele și izvoade*, vol. XII, p. XXIII—XXVII.

⁶ *Ibidem*, p. 61, 64, 80—81; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 102.

s-au împotrivit plăților și în 1810, au adresat o jalbă Divanului arătînd totodată că nu au nici izlaz pentru vite, nici apă, nici pădure, „că din giur împregiurul tîrgului sîntem îngrădiți”¹. Jalba era semnată de patru tîrgoveți, din care unul era negustor. Boierii anchetatori n-au recunoscut dreptatea tîrgoveților, pentru că logofătul C. Balș făcea parte din divan și așa orășenii au fost nevoiți să se supună hotărîrii proprietarului.

Pentru moșia orașului, tîrgoveții din Focșani au dus procese cu jignicerul Enache Danu și cu Constantin Hobjilă, pe de o parte, și cu mănăstirea Mera, pe de alta. Pricina cu boierii au început-o în 1803—1804, pentru o parte din moșia Brătulești, parte integrantă din trupul moșiei orașului pe care se aflau ridicate dughenele tîrgoveților, în frunte cu Enache Popa. Procesul judecat la Divan, în 1804 a hotărît întocmirea unei noi hotărînicii a acestor pămînturi, precum și o nouă modalitate de plată a bezmenului pe locurile care, eventual, ar fi intrat în pămîntul boierilor; aceasta îi avantaja pe tîrgoveți, întrucît vechea sumă se reducea la jumătate².

Pentru vatra orașului, stăpînită în parte de mănăstirile sf. Samuil și sf. Precista, plăteau din anii 1787—1788 cîte 3 lei 60 de bani (loc de frunte), 2 lei 60 de bani (loc de mijloc) și 1 leu 60 de bani (loc cel mai de jos). În timpul lui Mihai Constantin Suțu, tîrgoveții nemaiputînd plăti asemenea taxe, care depășeau posibilitățile lor, s-au jeluît domniei pentru a li se reduce bezmenul. În urma cercetărilor făcute, a rezultat că în 1777 fuseseră fixate alte taxe pentru plata bezmenului, tot pe trei categorii, iar în 1787—1788 acestea fuseseră reduse prin învoială cu egumenul mănăstirii. Domnia a reușit în 1793 să împace pe tîrgoveți cu proprietarii mahalalelor, stabilind noi taxe pentru bezmen, care, față de cele din 1777, însemnau o reducere în proporție de 25 % aplicată prăvăliilor „de frunte și de mijloc”³. În 1813 tîrgoveții au pierdut un proces pentru bezmen și dreptul de monopol la vînzarea băuturilor cu mănăstirea Mera⁴.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se întîlnesc și jalbele orășenilor din Hirilău, care reclamau mănăstirea sf. Precista din Roman că nu le respectă dreptul de protimisis în arendarea moșiei orașului. Mănăstirea arendase moșia în 1785 unor negustori greci. În 1806, tîrgoveții se jeluiesc împotriva călugărilor mănăstirii, care introduseseră monopolul scaunului de carne (sau al căsăpiei), uzurpînd astfel drepturile lor. Procesul s-a încheiat prin răscumpărarea de către orășeni a unor privilegii ca: dreptul de a avea brutării, sărării, de a vinde liber rachiu și vin, de a nu plăti bezmen pentru case⁵. Orășenii au continuat lupta pentru extinderea acestor privilegii: În 1817, ei au înaintat o nouă jalbă la domnie împotriva mănăstirii sf. Spiridon din Iași, care-i silea să facă zile de boieresc. Hotărîrea domnească stabilea ca orășenii să-și cumpere loc de hrană de la mănăstire, dacă nu voiesc să facă zile de boieresc⁶.

¹ T. G. Bulat, *Din istoricul tîrgurilor moldovenești Fălțiceni și Tecuci*, p. 77—79.

² Arh. St. Iași, condica K/370, filele 212—215.; *Documente economice*, p. 39—43 (27).

³ Arh. St. Iași, ms. nr. 61, filele 55—58 v.; D. F. Caijan, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906, p. 106—108; *Documente economice*, p. 18—20 (12).

⁴ Arh. St. Iași, condica K/375, filele 120—123, *Documente economice*, p. 53—55 (32).

⁵ *Uricariul*, vol. X, p. 212—221.

⁶ N. Iorga, *Documentele familiei Callimach*, vol. I, p. 594; N. Gîgoraș, *op. cit.*, p. 8.

Din 1759, își încep împotrivirile orășenii din Huși, care refuzau să se supună la plata dijmei față de episcopie, proprietara moșiei orașului¹. Mai târziu, după 1782, an de an apar jalbele lor, urmate de procese în care se arătau abuzurile făcute de către oamenii episcopiei în strângerea dijmei, în impunerea zilelor de clacă mai mult decît era stabilit în hrisoave². Iușenii redeschideau procesul mai ales la fiecare schimbare de episcop. Așa s-a întîmplat în 1783 și în 1785. În 1785, procesul s-a terminat în favoarea orășenilor³. Astfel ei erau scutiți de a mai plăti chirii pentru gospodării, pentru crișme; darea dijmei vinului urma să se facă cu vadra oficială, femeile sărace erau scutite de dări, orășenii nu mai plăteau mesearniță. În același an, orășenii nemulțumiți de obținerea acestor privilegii necomplete au făcut o nouă jalbă cu prilejul schimbării domnului. Deși se așteptau la extinderea scutirilor, totuși situația s-a menținut, cu excepția pierderii dreptului de scutire pentru crișme⁴.

După aproape 20 de ani, procesul cu episcopia a fost redeschis în 1814. În cursul cercetărilor a fost dezvăluită o acțiune silnică, săvîrșită de reprezentantul episcopului Hușilor, prin care se urmărea obținerea pe orice cale de la orășeni a actelor lor care le confirmau dreptul de proprietate asupra moșiei orașului. Ne referim la declarația lui Ioan Cloacă sau Folescu, din care reiese că economul Ene al Episcopiei i-a luat prin viclenie și silă vechile hrisoave ale orașului⁵. Cu toate acestea, procesul a fost cîștigat de episcopie. Abuzurile săvîrșite de oamenii episcopiei determină pe orășeni, în 1824, să dea o nouă jalbă la domnie, cerînd restabilirea drepturilor lor asupra moșiei orașului.

De data aceasta, împotrivirea hușenilor de a respecta drepturile episcopiei asupra moșiei orașului apare mai organizată. În fruntea orășenilor se găsesc acum Gavril Miloș, Costache Șendre și Dimitrie Iuga, care pe o jalbă a episcopiei sînt arătați că „întărită” obștea. În timpul anchetei, însuși episcopul convinge pe domnitor că adevărata cauză a acțiunii hușenilor era „instigarea” lor de către cîțiva „răzvrățitori” ai orașului care urmăreau „interese personale”. La cererea episcopiei, fruntașii orășenilor împotrivitori sînt izgoniți din oraș. Obștea orașului, lipsită de conducere, a încetat lupta împotriva episcopiei⁶. Eliberarea moșiei orașului s-a făcut abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁷.

Tîrgoveții din Iași își desfășoară acțiunile pentru eliberarea moșiei orașului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Vatra orașului a fost întotdeauna liberă, în schimb moșia orașului, întinsă cale de două ceasuri de Iași jur-împrejur⁸, fusese cotropită în cursul vremurilor de dife-

¹ Melhisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 423; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 102.

² Melhisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 349.

³ *Ibidem*, p. 353—356.

⁴ *Ibidem*, p. 379—383.

⁵ *Ibidem*, p. 405—406.

⁶ *Ibidem*, p. 423; D. Ciurea *op. cit.*, p. 102.

⁷ Melhisedec, *op. cit.*, p. 423.

⁸ Ion Neculce, fascicula IV, 1924, p. 50.

rite mănăstiri și boieri, prin danii obținute din partea domniei. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, târgoveții întâmpinau mari greutăți, din cauza lipsei imașului. În jalbele pe care le înaintează domniei, ei arată că „vitele lor sînt împiedicate a paște pe imaș, că sînt prinse de proprietari pe țarinile și fînetele acestora și supuse la gloabă, iar de multe ori se întîmplă și judecăți”¹. Abia în 1779, domnia recunoaște dreptatea târgoveților și stabilește un întins loc de imaș pentru vitele lor. Acest loc slobod domnesc este hotărnicit de oamenii domniei și întărit cu hrisovul din 9 iunie 1779². El se întindea în șesul Bahluiului, pe dealul Galata și podișul Miroslavei pînă la satul Balciu, spre valea Adîncă, pînă în Gura Tomeștilor, iazul Chiriței, spre Aron Vodă, dealul Șapte oameni, spre Șorogari și dealul Copoului. Pentru respectarea hrisovului, marele agă al Iașilor și ispravnicii ținutului Iași primeau înputerniciri speciale.

Cum era și de așteptat, hrisovul din 9 iunie 1779 nu a fost respectat întrutotul de proprietarii vecini ai moșiei Iașilor, fapt care, după 7 ani, în 1786, a determinat o nouă jalbă a ieșenilor, tot pentru imaș. Alex. Ioan Mavrocordat însă a reinnoit vechiul hrisov, întărind ieșenilor stăpîniri depline asupra imașului³.

La începutul secolului al XIX-lea, târgoveții din Iași își apără din nou moșia de încălcările vecinilor proprietari. Prin jalba din 1816, ei arată că „pățimesc cu mare strîmtoare în sărăcie despre stăpînitorii moșiilor de primprejurul orașului”, că li se închid vitele de către vechiii mănăstirilor, că li se cere geremea (amendă) pentru aceasta. Prin hrisovul din 4 mai 1816, domnia întărește vechile hrisoave din 1779 și 1786 și împuternicește din partea divanului, pe vornicul de poartă, să facă cercetări și o nouă hotărnicire.

Procesul ieșenilor pentru imașul lor s-a continuat și în vremea Regulamentului Organic, fiind redeschis în 1835. Abia după o tărăgănare de cîteva decenii, ieșenii intră în posesie definitivă asupra imașului în 1869—1871⁴.

La Tîrgul Piatra, jalbele târgoveților pentru eliberarea moșiei orașului apar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ei se sprijineau pe un hrisov de danie din 29 martie 1758, de la Ioan Teodor Callimach, prin care domnia întărea stăpînirea târgoveților asupra locului domnesc din acel oraș⁵.

În hrisovul din 8 mai 1797, se arată că târgoveții înaintaseră domniei o jalbă, cerînd ca tot locul domnesc⁶ „ce au rămas acolo dat nimănu” să revină în stăpînirea obștei. Prin aceasta, târgoveții căutau să înlătore pe viitor orice posibilitate de danie din moșia orașului. Cererea târgoveților a fost admisă de domnie cu condiția ca ei să se îngrijească de întreținerea tuturor bisericilor și a preoților din oraș⁷.

¹ Ion Neculce, fascicula IV, p. 47—48.

² *Ibidem*; Arh. St. Iași, P. 652-1; *Documente economice*, p. 4—5.

³ Ion Neculce, fascicula IV, 1929, p. 49.

⁴ *Ibidem*, p. 62—65.

⁵ Arh. St. Iași, P. 54-5.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Interne, Moldova, dos. 493/1860, fila 188.

⁷ D. Hogaș, *Din trecutul orașului Piatra-Neamț. Amintiri*; P.-Neamț, 1936, p. 17—19.

Stăpînirea tîrgoveților din Piatra Neamț asupra moșiei orașului s-a izbit la începutul secolului al XIX-lea de încercările de acaparare din partea epitropiei bisericii domnești sf. Ioan din oraș. Aceasta a reușit în 1814 să obțină venitul vătăjiei de mahali, care pînă atunci fusese un drept al orășenilor¹. În același an, drepturile acestei epitropii se întind și asupra folosirii locurilor de arătură și imaș. Prin hrisovul din 7 iulie 1814, tîrgoveții au fost impuși la un embatic de 2 ocale de ceară, pe care trebuiau să-l plătească anual, cu prilejul împărțirii acestor pămînturi².

Astfel, din dreptul de proprietari deplini asupra moșiei orașului tîrgoveților le rămînea numai dreptul de folosință a locurilor de cultură și a imașului. Cu această nouă situație ei nu se puteau împăca. Pentru aceasta, n-au respectat hrisovul din 7 iulie 1814. Curînd după aceea, epitropia bisericii domnești face cunoscut domniei că tîrgoveții își fac dughene, binate și case pe moșia orașului fără știrea acesteia, că ei se întind cu proprietățile chiar pe imașul tîrgului, că iau lemn din pădurea de pe moșia orașului fără a da cuvenitul venit epitropiei etc.

Din această cauză, în 1818 are loc procesul dintre obștea orașului și epitropia bisericii domnești sf. Ioan. Prin hrisovul din 8 iulie 1818, domnia a fost nevoită să recunoască situația de fapt creată la Piatra Neamț, dar a hotărît totodată ca de atunci înainte să fie respectat dreptul de protimis pentru biserica domnească sf. Ioan în cazul unor noi vînzări de case, dugheni, livezi ce s-ar face pe moșia orașului. Tîrgoveților li se întărea în același timp dreptul de folosință asupra imașului și a lemnului de foc din pădure pentru consumul propriu, prin grija epitropiei bisericii domnești³. Această situație s-a continuat și în vremea Regulamentului Organic cînd interesele tîrgoveților tutelate de o bucată de vreme de eforia bisericească au fost preluate în 1835 de eforia civilă a orașului⁴.

Din moșia orașului Piatra (Neamț) făcea parte în secolul al XVIII-lea și moșia Mărăței, pe care însă tîrgoveții au pierdut-o în favoarea vistierului Lascarache Roset. În urma unui proces ținut la Divan în 1785, domnia porunca acestora să plătească bezmenul moșiei, 25 de parale la stîngen și cîte o para de vadră de vin vîndută. Nemulțumiți de hotărîrea Divanului, tîrgoveții s-au adresat însuși vistierului, mergînd la Iași, și acolo s-au învoit cu acesta să-i plătească în afară de bezmen un leu de bute (de 80 de vedre) și 20 de parale sau 60 de bani la poloboc (sub 80 de vedre)⁵. Pietrenii au plătit adetul moșiei aproape timp de doi ani, pînă la izbucnirea războiului austro-ruso-turc, cînd au refuzat să mai recunoască drepturile proprietarului.

La împotrivirile negustorilor din Piatra din 1789 s-au adăugat acelea ale tîrgoveților cu preocupări agricole, care nu mai puteau suporta asupririle din partea vechilului moșiei Mărăței, căpitanul Ștefan PISOȚCHI. Din jalba acestora rezulta că vechilul nu le da loc de arat și de fînăț, îi bătea,

¹ Arh. St. Piatra Neamț, fond Primărie, dosar 5, cutia 24, vol. I, p. 195.

² D. Hoge, *op. cit.*, p. 20—21; A. Semaca, *Privire în trecutul tîrgului Pietrei*, București, 1938, p. 16.

³ Arh. St. Piatra Neamț, fond Primărie, dos. 5, cutia 24, vol. I, filele 197—200.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2 013, dos. 67, f. 13.

⁵ Arh. St. Iași., P. 300-31, *Documente economice*, p. 8 9, 14.

le ucidea porcii intrați în țarină, le lua uneltele de muncă drept garanție pînă la plata daunelor. Cartea de judecată a ispravnicatului ținutului Neamț i-a scos vinovați tot pe tîrgoveți, învinuindu-i că nu țin seama de drepturile proprietarului¹.

După instalarea administrației austriece, proprietarul moșiei Măiăței și-a consolidat stăpînirea prin obținerea unui act de întăritură din partea acesteia, folosind la strîngerea adetului moșiei, ajutorul „cătanelor”. După încheierea păcii, negustorii pietreni au deschis un proces proprietarului moșiei orașului prin care cereau reducerea taxelor. În timpul anchetei făcute de ispravnicul ținutului, delegații tîrgoveților Bașe Steri „ce este fruntași”, Năstase Bacalu și frații Buțuică, negustori, au ajuns la înțelegere cu vechilul moșiei, urmînd să plătească adetul tot 1 leu de bute și 60 de bani de poloboc, precum și bezmenul de 25 de parale de stîngen, cu condiția să li se permită vinderea vinului și a rachiului². Se pare că negustorii pietreni n-au respectat învoiala făcută, întrucît abia la o lună după aceasta vechilul moșiei Ștefan PISOȚCHI reclama caimacamului neplata acestor taxe³.

În timpul războiului ruso-turc (1806—1812), a izbucnit procesul dintre tîrgoveți și biv-vel spătarul Dumitrache Bogdan, noul proprietar. La judecată, tîrgoveții au fost reprezentați prin Manolache blănarul, căruia i-au dat la mîna un legămînt din care rezultă hotărîrea lor de a fi solidari și uniți tot timpul procesului și pînă la deplina eliberare a moșiei orașului.

Acest legămînt, unic în felul său, reprezintă o formă organizată a luptei antif feudale duse de orășeni, indiferent de starea socială, „dîmpreună bogat și sărac, mare și mic, care mai jos din cîți știm carte ne vom iscăli cu mîinile noastre, dat-am adevăratul zapis al nostru, unul la mîna altuia ce este dat la mîna lui Manolache blănarul”⁴. În act se mai arată hotărîrea tîrgoveților de a fi uniți între ei și la bine și la rău : „Să stăm cu toții la un cuvînt, cu unire, la toate pricinile ce s-ar întîmpla ; să sărim cu toții unul pentru altul, netrăgîndu-ne într-o parte cînd ne-a trage la vreo judecată pe vreunul din noi, să avem a merge și a răspunde cu toții într-un cuvînt, măcar orice s-ar întîmpla, una să fim, pînă cînd se va așeza un luminat domn în scaun, ca să ni se hotărască toată curgerea judecării de către un luminat domn”⁵.

Eventuala slăbire a acestei solidarități urma să fie pedepsită în mod public de către obștea tîrgului : „Iară care nu va sta la un cuvînt... acela să fie sub pedeapsa a tot tîrgul, a-l ucide cu pietre și sub blăstămul sf. Ioan și al tuturor sfinților unul ca acela ce s-ar afla făcînd vreo iconomie de a se ajunge cu dumnealui Dumitrache Bogdan sau cu vechilul dumisale dînd bezmen sau altceva amestecături făcînd împotriva judecării noastre”.

¹ Arh. St. Iași, P. 64-6 ; *Documente economice*, p. 9—10, act. din 26 ianuarie 1789.

² Arh. St. Iași, P. 300-33 ; *Documente economice*, p. 12—13, act din 30 octombrie 1791.

³ Arh. St. Iași, P. 300-35 ; *Documente economice*, p. 14—15.

⁴ Arh. St. Iași, P. 300-54 (12 septembrie 1807), *Documente economice*, p. 44—45 (29).

⁵ Ibidem.

Acest legământ era semnat de cel puțin 40 de târgoveți negustori (bacali, mătăsari) meșteșugari (blănari, cojocari, casapi, olari, ișlicari, croitori, ciubotari); 21 dintre ei sînt menționați cu profesie; în schimb, apare tot acolo și un vornic¹. Cu toate măsurile luate, târgoveții n-au reușit să reducă plata taxelor.

Nesupunerea româșcanilor de a face clacă și a da dijmă la episcopia Romanului încep din 1752. Cei care se împotrivesc constituie o categorie anumită din rîndul orășenilor. Ei sînt negustorii armeni deținători de privilegii din partea domniei obținute anterior daniei făcute episcopiei Romanului. Cînd negustorii armeni au prezentat actele cu scutițiile lor la cercetări, s-a stabilit valabilitatea acestor acte². În 1753, o asemenea împotrivire a aceluiași negustori armeni se termină tot prin recunoașterea privilegiilor lor³.

La acțiunile negustorilor armeni s-au alăturat mai tîrziu și celelalte categorii de negustori româșcani. Un document din 1798 semnaleză împotrivirea negustorilor localnici din Roman de a respecta drepturile episcopiei. La intervenția domniei, omul episcopiei care trebuia să ridice dijma și să stabilească zilele de clacă primește un paștur pentru a-l însoți la fața locului, cu ajutorul căruia să execute pe cei „nesupuși”⁴.

Tîrgoveții din Suceava au dus procese numai pentru eliberarea moșiei orașului, întrucît toate daniile făcute de domnie nu s-au atins de vatra acesteia, datorită faptului că aici fusese multă vreme capitala Moldovei. Un loc important printre orășeni îl dețineau negustorii armeni care aveau vechi așezări, o organizație de breaslă și întinse legături comerciale pe piața internă și externă.

Moșia orașului, întinsă mai ales în partea de sud și est, era compusă din mai multe trupuri: Areni, Cut, Tătărăși, Bosancea, Lisaura. Principalul proprietar al tuturor acestor moșii era mitropolia Moldovei și a Sucevei, care și-a avut reședința chiar în oraș pînă la ocuparea Bucovinei de către austrieci în 1775. Un alt proprietar era mănăstirea sf. Ilie, din apropiere de oraș; aceasta deținea numai o parte din moșia Areni⁵.

Tîrgoveții din Suceava au început acțiunea lor pentru eliberarea moșiei orașului împotriva mănăstirii sf. Ilie. Cei mai hotărîți erau negustorii armeni, care se învecinau direct cu mahalaua Arenilor. Aceștia, nerecunoscînd dania domnească din 1726, au început a-și face odăi pe locul mănăstirii sf. Ilie fără a plăti bezmen⁶. Procesul intentat de mănăstire în 1728 a fost cîștigat de aceasta, fapt care a determinat efectuarea unei noi hotărnicii.

După 23 de ani, reizbucnește procesul dintre negustorii armeni din Suceava și mănăstirea sf. Ilie pentru moșia Areni. Jalba târgoveților n-a fost luată în seamă de domnie, iar mănăstirea a cîștigat procesul

¹ Arh. St. Iași, P. 300-54. Este de remarcat că printre semnatarii legământului sînt și pe aceiași negustori Bușuică din 1791.

² Melhisedec, *Cronica Romanului*, vol. I, București, 1874-1875, p. 42.

³ *Ibidem*, p. 44.

⁴ *Ibidem*, p. 172.

⁵ T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 63-64, 65; vol. V, p. 34-35.

⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 85.

după 3 ani de cercetări ample și de hotărnicii noi¹. În același timp, domnia a hotărât ca târgoveții să plătească despăgubiri pentru veniturile încasate pe nedrept pînă atunci².

Procesele târgoveților cu mitropolia încep de la jumătatea secolului al XVIII-lea. În 1752, cercetările pentru restabilirea hotarului Arenilor, despre care mitropolia pretindea că fusese cotoplit de orășeni, sînt făcute de marele vornic Radu Racoviță și hatmanul Costache Razul. Prin hotărîrea domnească din 27 martie 1752, domnia întărește drepturile mitropoliei asupra moșiei Areni; cu acest prilej se întocmește o nouă hotărnicie³. După 14 ani, în 1766, reîzbucnește procesul dintre târgoveți și mitropolie, proces cîștigat de mitropolie⁴.

Și după ocuparea Bucovinei de către austrieci au continuat procesele sucevenilor pentru moșia lor. Lupta lor a fost ușurată de faptul că mitropolia Moldovei și Sucevei își mutase reședința la Iași după 1775 și deci putea cu mai mare greutate să-și administreze direct și să-și supravegheze moșiile pe care le avea la Suceava.

În 1782, târgoveții înaintează autorităților austriece o jalbă amănunțit documentată, prin care cereau nu numai eliberarea moșiei Areni din stăpînirea mitropoliei, ci și a celor învecinate (Tătărași, Lisaura, Bosancea). Comisia numită de guvernator a făcut ample cercetări, folosind pentru aceasta mărturiile târgoveților bătrîni⁵. Cu acest prilej, a fost revizuită și vechea hotărnicie (1783)⁶. În 1784, comisia a ajuns la concluzia că târgoveții aveau dreptate, dar, neputînd depozeda mitropolia de dreptul de proprietate, a hotărît să acorde sucevenilor dreptul de protimis în folosirea fără plată a imașului orașului⁷.

După 9 ani (1793), procesul pentru imașul orașului Suceava a fost redeschis de târgoveți, care au arătat în jalba lor că sînt stingheriți de arendașul moșiei Mitropoliei, un anume Dumitru Popovici⁸. Drept urmare, prin hotărîrea Kreisamt-ului⁹ din Bucovina s-au acordat târgoveților în folosință proprie 250 de iugăre din moșiile Tătărași și Areni pentru izlaz¹⁰.

Cițiva ani mai tîrziu, s-a reglementat dreptul de folosință fără plată a imașului orașului Sucevei prin fixarea unei limite a numărului vitelor; din 1796, târgoveții care posedau peste 12 vite urmau să plătească o taxă pentru imaș¹¹.

¹ T. Bălan, *op. cit.*, vol. IV, p. 64—65, 70, 85—86.

² *Ibidem*, p. 65.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 181.

⁴ *Ibidem*, vol. V, p. 35.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 151—153.

⁷ *Uricele și scrisorile referitoare la moșia tabulară Tătărași și Areni rînduite în ordine cronologică de primăria orașului Suceava, Suceava, 1929, p. 27.*

⁸ *Ibidem*, p. 28.

⁹ Instanță mixtă administrativă judecătorească în Bucovina după 1775.

¹⁰ Rudolf Gassauer, *Contribuții la istoria Sucevei și a împrejurimilor*, în *Ánuarul liceului ortodox „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1925—1926*, p. 16; T. Bălan, *op. cit.*, vol. II, p. 151—152.

¹¹ *Uricele și scrisorile...*, *op. cit.*, p. 28.

La începutul secolului al XIX-lea, obștea orașului a hotărât să folosească o parte din imaș pentru arătură în vederea unei mai bune aprovizionări a Sucevei cu cereale¹. Astfel, din 1806, o parte din târgoveți cultivă porumb și grâu pe imașul de la Tătărani și Areni. În acest fel însă se reducea suprafața imașului, fapt care determină în 1810 pe suceveni să solicite din partea guvernului încă 500 de fălci pentru care se obligau să plătească o taxă numită cistiu. Guvernatorul a aprobat cererea acestora, trimițând totodată magistratului orașului instrucțiuni cu privire la folosirea întregului imaș al orașului (18 aprilie 1811)². În 1812, taxa plătită de obște pentru imaș se ridică la 1500 de florini pe an³. Termenul de arendare a fost la început anual; din 1816, el se prelungește la 3 ani și se acordă prin licitație.

La încercările mitropoliei de a anula prin proces concesiunile făcute sucevenilor de guvernator în legătură cu imașul orașului⁴, târgoveții dau o nouă jalbă în 1812, cerind eliberarea moșiilor Areni și Tătărăși de sub stăpînirea mitropoliei. Procesul a continuat an de an, timp de cîteva decenii⁵.

Între timp, moșia orașului Suceava a trecut prin schimb în proprietatea lui Mihail Sturza, domnul Moldovei, târgoveții judecîndu-se cu arendașii noului proprietar. Pentru că procesul se tot prelungea, abia în 1841 s-a ajuns la o soluționare a lui. Printr-o înțelegere scrisă, Mihail Sturza renunța la dreptul de proprietate asupra moșiilor Areni și Tătărăși, care treceau în seama obștii orașului Suceava. Astfel se elibera o suprafață de peste 857 de fălci din moșia orașului⁶.

Locuitorii din Tîrgu-Frumos s-au judecat prima dată pentru moșia lor, în 1784, cu schitul din Codrul Iașilor. Obiectul procesului a fost plata chiriilor pentru case, locuri și prăvălii⁷. La începutul secolului al XIX-lea, asemenea procese cu epitropia sf. Spiridon din Iași s-au desfășurat în anii 1801, 1806, 1811 și 1814⁸. În urma proceselor, orășenii au reușit să elibereze vatra tîrgului în 1815, iar moșia orașului după un proces desfășurat în anii 1816—1827⁹.

În 1810 a izbucnit un proces între târgoveții din *Tecuci* și proprietarul moșiei și vetrei, mănăstirea sf. Samuil din Focșani, în legătură cu sporirea taxei bezmenului. Tecucenii arătau în jalbă că vechiul bezmen de 20 de parale pe an pentru dugheni și case fusese stabilit de domnie prin hrisov înainte ca mănăstirea să devină proprietară, iar acum mănăstirea le cerea mai mult. Mănăstirea motiva cererea de sporire a bezme-

¹ Arh. St. Suceava, fond. Primărie, neinventariat.

² 1 falce = 1,43 ha.

³ *Uricele și scrisorile...*, op. cit., p. 28.

⁴ Arh. St. Suceava, fond Primărie, dosare din anii 1815—1816, 1819, 1820, 1822—1824, 1828—1831, 1833, 1835.

⁵ R. Gassauer, op. cit., p. 17.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Dăringă, *Monografia comunei Tîrgu-Frumos*, Iași, 1916, p. 17; N. Grigoraș, op. cit., p. 8; Arh. St. Iași, P. 736-3.

⁸ Arh. St. Iași, P. 736-4, 5, 6, 11.

⁹ N. Dăringă, op. cit., p. 17—35; N. Iorga, *Documentele familiei Callimach*, vol. I, p. 510—511.

nului pentru a face față unor cheltuieli și pentru venitul moșilor care se spolisă între timp, „că erau vremuri de scumpete”. Pentru că târgoveții n-au prezentat la proces nici un document care să le sprijine afirmațiile, boierii divanului au găsit ca fiind dreaptă cererea mănăstirii și au hotărât ca taxa nouă pentru bezmen să fie de 2 lei de casă, „așa cum urmează și alte târguri”¹.

Moșia și vatra orașului *Vaslui*, odinioară oraș domnesc care se bucura de privilegii și scutiri, a cunoscut în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea stăpînirea mai multor proprietari. Mănăstirea sf. Precista din Roman, epitropia sf. Spiridon din Iași, spătarul St. Sturza etc. au stăpînit rînd pe rînd, parte sau în întregime, moșia orașului, în timp ce hatmanul C. Ghica a obținut prin danie vatra orașului și mai târziu, prin schimb, și moșia.

Tîrgoveții din Vaslui au început lupta lor întii împotriva mănăstirii sf. Precista din Roman, refuzînd plata adetului. În actele de întărire a proprietății acesteia, eliberate de domnie la 6 mai 1777 și 28 mai 1778, se menționează ce măsuri urmează să se ia împotriva acelor care „nu se supun” a da venituri moșiei la omul mănăstirii². Noi împotriviri sînt semnalate în 1790³ și în 1793. O adevărată acțiune împotriva proprietarului întreprind vasluienii în 1794, cînd fără voia acestuia intră pe imasul orașului fără a plăti ceva pentru folosința lui. Drept urmare, în decembrie 1794 și în primăvara anului 1795, vechilul epitropiei sf. Spiridon din Iași înaintează la domnie jalbe împotriva târgoveților⁴. El arată că împotrivirile târgoveților au luat proporții, aceștia luîndu-și cu sila zăloagele (probabil unelte și vite de muncă) pe care fuseseră obligați să le dea pînă la trimiterea hotărîrii domnești: „... S-au sculat cu țarie și au mers de și-au luat zăloagele de la vechil”⁵.

Orășenii au căutat să smulgă din mîna proprietarului vetrei orașului scutiri și reduceri din taxele pe care erau obligați să le plătească. În 1800, în urma unei noi acțiuni, ei obțin reducerea taxei la o para de fiecare vadră de vin vîndut, orînda rachiului după vechilul obicei, scutirea de taxa asupra „buzunului” ce ieșea de la ceara bătută în teascurile lor. În același timp ei se obligau să respecte plata bezmenului și să ceară voie proprietarului pentru ridicarea construcțiilor lor pe vatra târgului⁶.

În 1802, cînd moșia târgului a intrat în stăpînirea aceluiași proprietar care deținea și vatra, vasluienii și-au început lupta împotriva familiei Ghica prin refuzul plății bezmenului (1803)⁷. Cu schimbarea domniei, în 1814 târgoveții din Vaslui au procedat la aplicarea unei noi forme de

¹ T. G. Bulat, *Din istoricul tîrgurilor moldovenești Fălticeni și Tecuci*, p. 85—86.

² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 153—154.

³ Arh. St. Iași, P, 431-40.

⁴ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 163, 174-175; Arh. St. Iași, doc. P, 431-40.

⁵ Arh. St. Iași, P, 431-40, nedatat. *Documente economice*, p. 24—25, greșit datat (1796).

⁶ G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 197—198; Arh. St. Iași, doc. P. 407-61.

⁷ Arh. St. Iași, P, 434-42. *Documente economice*, p. 459.

luptă împotriva proprietarului, prin stricarea gardurilor cu care acesta împrejmuisese loturile orășenilor date în folosință. În urma unei porunci domnești, vasluienii se obligă să renunțe la acest fel de luptă¹. Cîteva luni mai tîrziu, la 23 ianuarie 1815, întîlnim un document prin care rezultă că tîrgoveții din Vaslui refuzau din nou să plătească dijma și să presteze claca. În jalba adresată domniei de către Costache Ghica se sublinia „obraznicia și cutezanța tîrgoveților față de orîndarul moșiei”². Ceretările în legătură cu împotrivirile vasluienilor față de proprietarul moșiei referitor la plata dijmei și prestarea clăcii continuau în 1818³. În timpul domniei lui Scarlat Calimah (1812—1819), vasluienii au avut în fruntea lor pe cîțiva dintre ei ca reprezentanți în procesele lor cu proprietarul moșiei. Aceasta dovedește un început de organizare a acțiunilor lor. În timpul procesului pentru moșia orașului Vaslui, proprietarul moșiei și-a îndreptat întreaga atenție asupra acestora, iar domnia a procedat la pedepsirea lor. Un act de mai tîrziu, din 1826, arată că acești frunțași au fost bătuți la poarta curții (domnești) pentru „a lor înfrînare”⁴.

Împotrivirea vasluienilor ia o deosebită amploare în 1823. Hrisovul domnesc din 20 iulie același an o numește „răzvrătire”⁵. Actul la care ne referim menționează că logofeteasa Maria Canta, noua proprietară a moșiei tîrgului, ar fi arătat la domnie prin jalbă că orășenii, „după ce nu s-ar fi supus a lucra zilele boierescului după ponturi, apoi și așezările cele făcute din vechi, prin întăritură domnească, voiesc a le strămuta”. Această acțiune a vasluienilor a fost mai dîră, pentru că ei aveau la conducere pe aceiași frunțași care în timpul lui Scarlat Calimah se împotriviseră pentru aceleași motive.

În porunca dată ispravnicilor ținutului Vaslui, Ioan Sandu Sturdza arăta ce măsuri trebuiau luate pentru a-i supune pe orășenii răzvrătiți la plata „numaidecît a adeturilor moșiei, întocmai și nestrămutați, după așezările vechi și după ponturi”. În ceea ce privește pe frunțașii orășenilor, slujbașii ispravnicilor trebuiau să-i „înfrîneze și spre pilda altora”⁶. Nesupunerea, potolite pentru scurtă durată, au reizbucnit în 1826. De data aceasta obiectivele orășenilor erau extinse. Porunca visteriei din 23 martie același an, dată drept răspuns la jalba vechilului moșiei, condamna „nesupunerea locuitorilor la boieresc și meremetul acareturilor și neguțătorilor dughengii în plata besmenului și celelalte hotărîte havalii”. Prin meremetul acareturilor, actul se referea la curățirea și întreținerea iazului orașului⁷.

Cea mai ascuțită formă a luptei orășenilor pentru recăpătarea libertății moșiei lor a fost răscoala locală, sau răzmerița. O asemenea răscoală a izbucnit în toamna anului 1820 în Țara Romînească, la Tîrgoviște. Ora-

¹ Arh. St. Iași, P. 434-56.

² Arh. St. Iași, P. 434-59.

³ Arh. St. Iași, P. 431-107.

⁴ Arh. St. Iași, P. 434-75.

⁵ Arh. St. Iași, P. 434-75.

⁶ Arh. St. Iași, P. 433-75; D. Ciurca, *Noi date pentru istoricul orașelor din Moldova în secolele XVIII—XIX*, p. 227.

⁷ Arh. St. Iași, P. 434-92; D. Ciurca, *op. cit.*, p. 227.

șul, fostă capitală a Țării Românești pînă în timpul lui C. Brîncoveanu, se bucurase pînă atunci de autonomie administrativă și locuitorii lui se socoteau oameni liberi.

Cu sprijinul unor mari boieri, ca Iordache Filipescu și Dinicu Golescu, domnul Alexandru Suțu, avînd nevoie de zestre pentru fiica sa Catinca, ce urma să se mărite cu Manolache Băleanu, hotărăște la 25 septembrie 1820 să-și însușească moșia orașului Tîrgoviște. În acest scop, la începutul lunii octombrie același an, au fost trimiși la Tîrgoviște cîțiva comișei (mici dregători) pentru a aduce la cunoștința orașenilor hrisovul domnesc, să hotărînicească din nou moșia orașului și s-o ia în posesie ¹. Cu sprijinul unor mici boieri și al mitropolitului Țării Românești, tîrgoviștenii, în majoritate meșteșugari, negustori, țărani și clerici, s-au ridicat în mod spontan împotriva hotărîrii și dregătorilor domniei. Ca la un semnal, ei au început să bată clopotele de la toate bisericile din mahalelele orașului timp de cîteva ceasuri, timp în care au ieșit pe ulițe strigînd în gura mare. Apoi, în grupuri mari, orașenii răzvrățiți s-au îndreptat spre reședința dregătorilor domniei și au atacat-o cu pietre. Luați prin surprindere și înspăimîntați, aceștia au scăpat numai cu fuga ².

După plecarea slujbașilor domnești, tîrgoveții s-au adunat din nou și au ales o deputăție numeroasă de aproape 300 de oameni, pe care au trimis-o la 10 octombrie cu o jalbă la București pentru a protesta împotriva încălcării drepturilor lor străvechi de proprietari ai moșiei orașului ³.

Domnia și organele administrative ale Bucureștilor, anunțate între timp prin ștafete de apropierea deputaților tîrgovișteni, au luat măsuri pentru oprirea ei la bariera orașului, de teamă ca un grup atît de numeros de răzvrătitori și hotărîți în același timp să nu cîștige simpatie din partea locuitorilor capitalei țării, și ei nemulțumiți de abuzurile neîncetate ale domniei și dregătorilor.

La bariera orașului dinspre Tîrgoviște de la Capul Podului Mogoșoaiei, deputăția orașenilor din Tîrgoviște a fost întîmpinată de o delegație de boieri în frunte cu mitropolitul țării ⁴, care le-a comunicat că domnia va chibzui asupra jalbelor lor cu condiția ca ei să se întoarcă la Tîrgoviște, unde li se va trimite ulterior noua hotărîre domnească.

Bănuind intențiile domniei, conducătorii deputăției au acceptat după lungi discuții ca cea mai mare parte dintre ei să se reîntoarcă la Tîrgoviște, iar restul — o delegație mai restrînsă — să intre totuși în București pentru a prezenta personal și jalba divanului. Aceasta s-a întîmplat la 20 octombrie 1820 ⁵. Delegația restrînsă a răzvrătiților, intrînd în oraș pe Podul Mogoșoaia, a trecut pe lîngă palatul domnesc, în fața căruia au manifestat cu strigăte furioase, și au ajuns apoi la divan, unde, după descrierea plastică a lui Ioan Ghica, au prezentat jalba în proșap, avînd rogojini aprinse pe cap ⁶.

¹ Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 461.

² Ignatie Iakovenko, *Starea actuală a Principatelor Moldova și Valahia*, vol. II, Petersburg, 1834, p. 1—3.

³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XX, p. 522—523.

⁴ *Ibidem*, p. 523.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ioan Ghica, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., p. 205.

În jalba lor, păstrată în copie¹, târgoveții motivau că tragerea clopotelor cu prilejul izgonirii dregătorilor domnești nu trebuie să fie considerată ca o împotrivire sau răzvrătire, pentru că, spuneau ei, „după obiceiul nostru ce avem cînd ne aflăm în vreo nevoie și voim a ne ruga la dumnezeu în biserică, așa și acum fieștecare la biserica mahalalei sale au rugat pe dumnezeu cu preoții împreună a se lumina să te milostivești”².

În fața divanului extraordinar, convocat la porunca domniei în aer liber și înconjurat de arnăuți înarmați, deputații târgoveților au susținut vechimea drepturilor lor asupra moșiei orașului și au cerut să li se fixeze locul de izlaz, hotarul moșiei orașului, să li se respecte dreptul de a vinde rachiu și vin în mod liber și de a ține tîrg³.

La sfîrșitul ședinței divanului, delegații târgoveților au fost convinși de boieri să se reîntoarcă acasă, lăsînd în București pe vechiii lor, care urmau să afle de la divan rezultatul cercetărilor⁴. Printre acești împuterniciți erau Vasile Vătămănuș, Tudor Moldoveanu și Nicolaie Andronescu.

Cercetările întreprinse de divan au durat mai bine de o lună, timp în care domnia a exercitat presiuni asupra boierilor divaniți prin intermediul favoriților ei, marii boieri Iordache Filipescu și Dinicu Golescu. La sugestia lui Alexandru Suțu, ei au redactat o anafora și un hrisov prin care se contestau drepturile târgoviștenilor asupra moșiei orașului și se cerea totodată pedepsirea participanților la răzvrătire⁵.

La început, mulți dintre boieri divaniți și chiar mitropolitul au rezistat la presiunea executată de domnie, refuzînd să semneze anafora. Pe de altă parte, târgoviștenii au căutat să atragă de partea lor pe cît mai mulți boieri prin intermediul mitropolitului, care informa pe orășenii răzvrățiți de cele petrecute la curtea domnească și în divan prin eclesiarhul Popa Gheorghe. De partea târgoviștenilor mai erau pitarul Ioniță Bițcoveanu și stolnicul Ioniță Cătuneanu, ispravnicul județului Dîmbovița⁶.

Sub amenințarea destituirii din funcție, rînd pe rînd boierii divaniți și chiar mitropolitul au renunțat la rezistență și au semnat anafora întocmită de domnie. Astfel se încheie prima etapă a luptei târgoviștenilor pentru eliberarea moșiei lor de stăpînire feudală.

Pentru a înpăinînta pe târgoviștenii participanți la răzvrătire, domnia a pedepsit cu osînda la pușcărie pe împuterniciții lor, iar pe alții cu surghiunul⁷. Împuterniciții orășenilor au putut să scape de pedeapsă numai prin semnarea aceleiași anafore întocmite de boierii favoriți ai domniei, recunoscînd prin aceasta dania moșiei orașului. Și astfel, s-au reîntors orășenii „ticăloși înapoi, obidiți, deznădăjduiți”, după cum mărturisește un contemporan cu aceste evenimente⁸.

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, doc. CCLXXIX-2.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX, p. 523-524.

⁵ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, doc. CCLXXIX-1.

⁶ Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, doc. CCXXIX-3, 4, 7.

⁷ *Ibidem*, doc. CCLXXIX-4.

⁸ „Biserica ortodoxă romînă”, vol. XIII, p. 275-276; Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 463.

Tîrgoviștenii însă n-au renunțat la lupta lor pentru eliberarea moșiei orașului de sub stăpînirea domnească. După cîteva luni, în februarie 1821, după moartea neașteptată a lui Alexandru Suțu și izbucnirea răscoalei populare conduse de Tudor Vladimirescu, neuitînd de sentința nedreaptă a divanului din 1820, tîrgoviștenii au hotărît să profite de greutățile pe care le întîmpina domnia și divanul și să reînceapă lupta. În acest scop au fost trimise succesiv două delegații cu jalbe la București, cerîndu-se văduvei fostului domnitor „să ni se dea iscăliturile ce în silă le-au luat potrivnicii noștri”, cum și cele două hrisoave unul de la Matei Basarab și altul de la Constantin Brîncoveanu care confirmau stăpînirea lor asupra moșiei¹. Întrucît doamna tot amîna pe delegații tîrgoviștenilor, la jumătatea lui februarie 1821 a fost trimisă la București o a treia delegație de tîrgovișteni, cea mai numeroasă, în număr de 400 de oameni înarmați și cu o nouă jalbă. Această delegație cerea din nou dezrobirea moșiei orașului, restituirea anaforalei din septembrie 1820 cu iscăliturile deputaților tîrgovișteni, precum și vechile hrisoave de la Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu.

Copleșiți de știrile neîncetate care vesteau întinderea răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu în toată Oltenia și îndreptarea ei către București², la 18 februarie 1821 divanul și cămăcămia au convins pe văduva domnitorului Alexandru Suțu să restituie moșia orașului Tîrgoviște locuitorilor ei, „ca de acum înainte jeluitorii să aibe a lăcui pe această moșie Tîrgoviștea slobози și întru nimic nebîntuiți de către nimeni, după cum și din vechime s-a urmat avîndu-și stăpînirea nesupărată”³. Drepturile tîrgoviștenilor au fost restabilite la începutul lunii martie 1821, cînd în fața deputăției lor au fost distruse în divan prin ardere atît anaforaua cît și hrisovul lui Alexandru Suțu care se referea la acapărarea moșiei orașului⁴. Patru ani mai tîrziu, domnitorul Grigore Ghica întărea tîrgoviștenilor stăpînirea asupra moșiei orașului⁵. Limitîndu-și acțiunea numai la eliberarea moșiei orașului, tîrgoviștenii dovedeau prin aceasta că luptaseră pentru interese înguste de clasă. Răscoala lor nu se integra pe linia aspirațiilor maselor populare, care tot în acea vreme sprîngeau răscoala condusă de Tudor Vladimirescu.

Lupta orășenilor din Țara Romînească și din Moldova împotriva aspirării feudale, manifestată de altfel și în secolele anterioare, a cunoscut forme accentuate în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, trecînd de la simple împotriviri la răscoala locală. În cursul acestor lupte, populația orașelor și tîrgurilor, deși avea o compoziție eterogenă, a acționat totuși în anumite momente ca și cum ar fi constituit un tot

¹ Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 17—18.

² *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, *Documente interne*, București, 1959, p. 212—285.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 483.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XX, p. 553—555; Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 18.

⁵ R. Gioglovan, *op. cit.*, p. 464; Arh. St. Buc., ms. 1 128, filele 123—124. La 18 ianuarie 1825 se confirmă drepturile lor.

unitar împotriva creșterii arbitrare a sarcinilor fiscale hotărâte de domnie și a abuzurilor săvârșite de slujbașii din aparatul administrativ al puterii centrale. În aceste condiții, formele cele mai ascuțite ale luptei antifeudale a orășenilor au fost răscoalele lor locale din București, Iași, Dorohoi și Focșani. După modul cum s-au desfășurat și rezultatele obținute, reiese că lupta orășenilor a avut un caracter limitat, datorită lipsei de coeziune dintre diferitele categorii sociale, și s-a întrerupt în momentul când lor li se făceau unele concesii.

Luptele antifeudale ale acestor orășeni pentru eliberarea moșiei și vetrei orașului, desfășurată pe o perioadă îndelungată al cărui sfârșit este a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a cunoscut o deosebită amploare în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și epoca Regulamentului Organic. Nesupunerea orășenilor este urmată deseori, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de jalbe și procese, în cursul cărora se întreprind cercetări amănunțite care dezvăluie esența conflictelor dintre țirgoveți și proprietarii feudali. Cea mai ascuțită formă a luptei antifeudale pentru moșia orașului este răscoala locală; în perioada studiată se cunoaște răscoala orășenilor din Țirgoviște desfășurată într-o perioadă de mari frământări sociale.

Cererile repetate ale orășenilor pentru reducerea bezmenului sau embaticului, a taxelor pentru imaș și izlaz pentru fînețe, nerespectarea monopolurilor feudale și refuzul de a presta claca și de a da dijma dovedesc că economia orașului feudal se afla în plină transformare și că locuitorii lui erau cointeresați în număr tot mai mare în intensificarea schimbului de mărfuri, în lărgirea pieții interne și promovarea relațiilor capitaliste. Relațiile feudale învechite veneau în contradicție cu caracterul forțelor de producție, care generau relații noi de producție.

Din analiza proceselor orășenilor cu proprietarii feudali rezultă că unii domnitori au sprijinit pe orășeni fie în recăpătarea libertăților, a scutirilor și a privilegiilor, fie în reducerea valorii unor taxe.

În cursul acestor lupte, populația orașelor, constituită din mai multe categorii sociale diferite, și-a unit eforturile într-o luptă comună sub conducerea fruntașilor din orașe, negustori și meșteșuguri, elementele cele mai avansate. În unele cazuri, acești fruntași sînt împuterniciți de obștea orașului printr-un legămînt (la Piatra-Neamț).

Caracterul eterogen al populației orașului a dus la situația că în cursul proceselor orășenii cad uneori la învoială cu proprietarii feudali și obțin scutiri și privilegii, după care încetează acțiunile lor. Cauza prelungirii acestor procese pornește adesea de la faptul că, de obicei, noii proprietari ai moșiei orașului refuzau să recunoască concesionile acceptate de vechii proprietari. Proprietarii feudali obțineau deseori anularea libertăților orășenilor prin amenințări făcute sub protecția slujbașilor administrației puterii centrale, prin sustragerea samavolnică a vechilor hrisoave de proprietate ale orășenilor și prin influența pe care o exercitau în divanul țării care judecau procesul lor cu orășenii.

Majoritatea orașelor din Țara Românească și din Moldova au reușit să obțină succese în lupta antifeudală, ajungînd chiar pînă la deplina eliberare a moșiei și vetrei orașului (Craiova, Caracal, Ploiești, Rușii de

Vede, Suceava etc.). În alte târguri, unde orășenimea era mai puțin dezvoltată, aceasta a suferit înfrîngerii în lupta împotriva asupririi feudale (Tecuci, Focșani, Fălticeni), ajungînd chiar pînă la completa și definitivă pierdere a privilegiilor și scutirilor (Gherghița).

Cu toate că succesele orășenilor nu au fost întotdeauna depline, totuși ele au contribuit la grăbirea descompunerii orînduirii feudale, pentru că loveau puternic tocmai în relațiile feudale și totodată sprijineau dezvoltarea relațiilor capitaliste. Această luptă antifeudală dusă de orășeni demonstrează că dezvoltarea noilor relații de producție în sinul societății feudale în târguri și orașe s-a făcut într-o continuă luptă între vechi și nou în condițiile luptei de clasă, care a dus în preajma anului 1848 la formarea în aceste târguri și orașe a burgheziei ca clasă.

О БОРЬБЕ ГОРОЖАН ВАЛАХИИ И МОЛДАВИИ ПРОТИВ ФЕОДАЛЬНОГО УГНЕТЕНИЯ В XVIII В. И НАЧАЛЕ XIX В. (I и II)

РЕЗЮМЕ

В развитии экономики городов Валахии и Молдавии, несмотря на турецкое господство, в XVIII и начале XIX века наблюдается определенный подъем. На внутреннем рынке возросло количество товаров и расширился их ассортимент, а в том, что касается внешнего рынка, то после 1774 г. расширяется сеть стран, с которыми ведется торговля. В это же время возникают и развиваются первые мануфактуры. Развитие производительных сил в городах определило как их территориальный рост, так и рост населения. Возникают также и новые города там, где существовали благоприятные экономические условия для их развития.

В городах капиталистические отношения, порожденные развитием ремесел и торговли, начинают подрывать феодальные производственные отношения. Горожане пользовались определенными правами и привилегиями, предоставленными господарской властью. Налоги, установленные для горожан господарской властью, взимались казначейством, имевшим реестры, в которых горожане были распределены по разным фискальным категориям. Величина этих налогов в деньгах устанавливалась по соглашению.

В XVIII веке права и привилегии горожан особенно ограничивались, а иногда и совсем устранились из-за даров, делавшихся господарями помещикам, митрополитам, епископам и монастырям из городских территорий и поместий. Эти дары получают наибольшее распространение в период 1750—1760 гг. Они продолжают и в XIX в. Предоставление этих даров изменило отношения между горожанами и господарской властью, а также между горожанами и феодалами. Так, из свободных людей горожане превращались в зависимых, обязанных отрабатывать барщину, уплачивать оброк и платить другие налоги собственнику городских поместий.

В изучаемый период горожане образуют неоднородную социальную прослойку. На основе некоторых статистических данных автор устанавливает среди горожан несколько социальных категорий, имевших противоположные интересы.

В XVIII и начале XIX века некоторые господа Валахии и Молдавии произвольно увеличивают налоги на горожан. К этому нужно добавить и злоупотребления административных чиновников, взимавших налоги. Все это обусловило обострение противоречий между горожанами и феодальными представителями, что привело к разным формам классовой борьбы. Автор рассматривает формы классовой борьбы горожан против феодалов: сопротивление уплате увеличенных государственной властью налогов; местные восстания, произошедшие по той же причине. На основе архивных документов устанавливается, что сопротивление горожан уплате налогов имело место в Бухаресте, Каракале, Кымпулунге, Плоешти, Бырладе и Яссах. Местные восстания произошли в Яссах (1759, 1819), Дорохое (1794) и Бухаресте (1765).

Горожане боролись против феодалов также и за освобождение городских территорий и поместий, что выражалось в отказе обрабатывать барщину, вносить оброк и платить за место собственнику поместья, а также в возбуждении горожанами процессов для отмены господарского дара из территории и поместий города, в местных восстаниях за отмену таких даров. На основе некоторых документов из местных архивов автор устанавливает существование подобных форм классовой борьбы в главных городах Валахии и Молдовы. Так, сопротивления отмечены в Бухаресте, Гергице, Плоешти, Бырладе, Хуши, Романе и Васлуе. Возбуждение процессов установлено в Бухаресте, Крайове, Гергице, Плоешти, Рушии де Веде, Бакау, Бырладе, Ботэшани, Дорохое, Фокшанах, Тыргу Фрумесе, Херце, Хэрлау, Хуши, Яссах, Пятра Нямц, Сучаве, Васлуе. Местное восстание произошло только в Тырговиште в 1820—1821 гг.

Горожане боролись за льготы, привилегии и за освобождение территории и поместий города, так как феодальные отношения тормозили развитие торговли и товарного производства. На основе изученных материалов автор приходит к выводу, что эта борьба имела все же ограниченный характер. Изучение ее дает нам возможность установить условия, в которых накануне 1848 года из горожан формировался новый социальный класс — буржуазия.

ASPECTS DE LA LUTTE DES MASSES CITADINES DE VALACHIE ET DE MOLDAVIE CONTRE L'OPPRESSION FÉODALE AU XVIIIe SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XIXe SIÈCLE (I et II)

RÉSUMÉ

Au XVIIIe et au XIXe siècle, les villes de Valachie et de Moldavie ont connu un certain essor économique, en dépit de la domination ottomane. La quantité et la diversité des marchandises écoulées sur le marché intérieur se sont accrues et, après 1774, le nombre des pays avec lesquels les Principautés roumaines entretenaient des relations commerciales a augmenté. On voit apparaître et se développer les premières manufactures. L'essor des forces de production a entraîné l'accroissement du territoire et de la population des villes. On voit également apparaître de nouvelles villes, là où les conditions économiques étaient propices.

Dans les villes, les relations de production féodales commencent à être sapées par les relations capitalistes apparues avec le développement des métiers et du commerce. Les

habitants des villes jouissaient de certains privilèges et libertés, octroyés par le prince. Les impôts étaient perçus par la Trésorerie, qui inscrivait les contribuables dans divers registres où ils étaient classés par catégories fiscales. Le montant de ces contributions était fixé en vertu d'un accord.

Au XVIIIe siècle surtout, les libertés et les privilèges accordés aux habitants des villes ont été restreints et parfois même supprimés à la suite des donations que le prince faisait aux boyards, à la métropole, à l'évêché et aux monastères du territoire et des environs des villes. Ces donations atteindront leur apogée vers 1750—1760 et continueront également au XIXe siècle. Ces donations modifiaient les rapports entretenus par les habitants des villes tant avec le prince qu'avec les féodaux. D'hommes libres, les citadins devenaient ainsi dépendants et se voyaient contraints d'effectuer la corvée, de payer la dîme et d'autres taxes au propriétaire de la terres relevant de la ville.

Au cours de cette période, les citadins forment une couche sociale hétérogène. S'étayant sur diverses statistiques, l'auteur distingue plusieurs catégories sociales à intérêts opposés.

Au XVIIIe et au début du XIXe siècles, certains princes de Moldavie et de Valachie accroissent arbitrairement les charges fiscales des habitants des villes. Il nous faut ajouter à cela les abus auxquels se livraient les fonctionnaires chargés de les percevoir. Cet état de choses a aggravé les contradictions entre les citadins et les seigneurs féodaux, contradictions qui ont revêtu différentes formes de lutte de classe. L'auteur expose les formes revêtues par la lutte de classe des citadins contre les féodaux : la résistance aux abus fiscaux et la révolte déclenchée pour cette même raison. Sur la foi des documents figurant dans les archives, l'auteur nous montre que les villes où cette résistance s'est fait particulièrement sentir sont : Bucarest, Caracal, Cîmpulung, Ploești, Bîrlad et Jassy. Quant aux révoltes locales, elles ont éclaté à Jassy (1759, 1819), à Dorohoi (1794) et à Bucarest (1765).

Les citadins ont également lutté contre les féodaux afin de libérer le territoire et la terre appartenant à la ville, en refusant d'effectuer la corvée, de payer la dîme, d'acquitter les loyers dus au propriétaire de la terre et en intentant des procès pour faire annuler les donations accordées dans l'enceinte et sur la terre relevant de la ville ; une révolte locale a également eu lieu en vue de faire annuler ces donations. S'étayant sur les données des archives, l'auteur nous indique les principales villes de Valachie et de Moldavie où la lutte de classe a revêtu ces formes. Ainsi, des actes de résistance ont eu lieu à Bucarest, Gherghița, Ploești, Bîrlad, Huși, Roman, Vaslui. Des procès ont été intentés à Bucarest, Craiova, Gherghița, Ploești, Rușii de Vede, Bacău, Bîrlad, Botoșani, Dorohoi, Focșani, Tîrgu Frumos, Herța, Hîrlău, Huși, Jassy, Piatra Neamț, Suceava, Vaslui. L'existence d'une révolte locale n'a été constaté qu'à Tîrgoviște en 1820—1821.

Les citadins luttait afin d'être exonérés des charges qui pesaient sur eux, d'obtenir des privilèges et de libérer l'enceinte et la terre relevant de la ville, car les relations féodales entravaient l'essor du commerce et de la production marchande. S'étayant sur les matériaux étudiés, l'auteur arrive à la conclusion que ces luttes ont revêtu un caractère limité. La connaissance de ces luttes nous permet d'établir les conditions qui ont présidé à la naissance de la nouvelle bourgeoisie issue des rangs des habitants des villes aux environ de 1848.

DATE PRIVIND ECOUL ȘI ANIVERSAREA
COMUNEI DIN PARIS ÎN ROMÂNIA

DE

GH. CRISTEA

Anul acesta s-au împlinit 90 de ani de la glorioasa revoluție muncitorească din 18 martie 1871, prima revoluție în care clasa muncitoare a fost oficial recunoscută ca unica clasă ce era capabilă de o inițiativă socială¹ și în care proletarii au îndrăznit și au știut să asalteze cerul, pentru a se atinge de privilegiul de a governa al „superiorilor” lor „firești”, clasele posedante².

Comuna din Paris — arată Marx — „însemna în esență *un guvern al clasei muncitoare*, rezultatul luptei clasei producătoare împotriva clasei apropiatoare, forma politică în sfârșit descoperită în cadrul căreia se putea înfăptui eliberarea economică a muncii.

Fără această din urmă condiție, Comuna era o imposibilitate și o amăgire. Dominația politică a producătorului nu poate coexista cu eternizarea aservirii lui sociale. Comuna urma deci să servească drept pîrghie pentru a răsturna bazele economice pe care se întemeiază existența claselor și deci a dominației de clasă”³.

Rezultat al contradicțiilor sociale în sînul societății franceze, contradicții adînci, ascuțite și mai mult sub influența înfrîngerilor Franței în războiul din 1870—1871 cu Germania, Comuna din Paris — proclamată după revoluția din 18 martie, cînd guvernul lui Thiers cu trupele, poliția și funcționarii săi, cînd „floarea și vîrfurile burgheziei, statul ei major”

¹ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*. Vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 554.

² *Ibidem*. Vezi și *Scrisoarea lui Marx către Kugelmann din 12.IV.1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 506. Vezi și prefața scrisă de V. I. Lenin la traducerea în limba rusă a Scrisorilor lui Marx către Kugelmann, în *Opere*, vol. XII, E.S.P.L.P., 1957, p. 97; Idem, *Opere*, vol. XXI, Ed. politică, 1959, p. 65.

³ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*. Vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 552—553.

au fugit din Paris la Versailles, iar puterea a trecut în mâinile proletariatului¹ — a fost exponenta reală, reprezentanta adevărată a tuturor elementelor înaintate, constituind o guvernare cu adevărat națională, care a apărat interesele naționale ale poporului francez; în același timp, ca guvernare muncitorească și luptătoare pentru eliberarea muncii de sub jugul exploatării și asupririi capitaliste, ea a promovat principiul solidarității oamenilor muncii din toate țările, al păcii generale și al prieteniei între popoare. „Sub ochii armatei prusiene, care anexase la Germania două provincii franceze, Comuna anexă la Franța pe muncitorii lumii întregi” — subliniază Marx în cunoscuta sa lucrare².

Deși proletariatul francez era împărțit în diferite secte, hotărârile Comunei aveau un caracter net proletar, fie că se înfăptuiau reforme democratice pe care burghezia n-a fost în stare decât să le proclame, ocolindu-le din lașitate, fie că reflectau direct interesele clasei muncitoare, lovind adânc în vechea ordine socială³. „Marea măsură socială a Comunei — arată Marx — a fost însăși existența ei activă. Măsurile ei speciale nu puteau decât să indice direcția în care se mișcă o guvernare a poporului de către popor”⁴. Una din cele mai importante măsuri a fost încercarea pe de o parte de a zdrobi, de a distruge pînă în temelie mașina de stat burgheză pe care clasa muncitoare nu poate să o ia „pur și simplu în stăpînire. . . așa cum este și să o pună în stăpînire pentru propriile sale scopuri”⁵, iar pe de altă parte de a crea — pentru a nu pierde din nou propria ei dominație abia cucerită⁶, — un stat de tip nou, proletar, consecvent democratic și care să se deosebească în mod principial de toate formele statului burghez⁷.

Desființarea vechii armate permanente bazate pe recrutări, unealtă oarbă în mâinile claselor dominante și înlocuirea ei cu înarmarea generală a poporului; lichidarea prefecturii poliției; reorganizarea justiției; ocuparea tuturor funcțiilor administrative, judecătorești, didactice pe bază de alegeri, după principiul votului universal și anume aleșii să poată fi oricînd revocați de cei care i-au ales; hotărîrea ca retribuirea funcționarilor de orice grad și a membrilor guvernului să nu depășească suma de 6 000 de franci — mijloc important pentru combaterea carierismului

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P., 1957, p. 120, 121. *Idem*, *Opere*, vol. XXVIII, Editura Politică, 1959, p. 232.

² K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*. Vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 557.

³ F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 504. Vezi și art. lui V. I. Lenin, *Învățămintele Comunei*, în *Opere*, vol. XXII, E.S.P.L.P. 1957, p. 473.

⁴ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 557.

⁵ *Ibidem*, p. 516.

⁶ F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 508-510.

⁷ V. I. Lenin, *Opere*, vol. XXIII, E.P.L.P., 1953, p. 323; *Idem*, *Opere*, vol. XXIV, E.P.L.P., 1954, p. 31, 127, 223; *Idem*, *Statul și revoluția. Învățătura marxismului despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție* (Vezi *Opere*, vol. XXV, E.P.L.P., p. 375-465; *Idem*, *Opere*, vol. XXVII, E.S.P.L.P., 1955, p. 137; *Idem*, *Opere*, vol. XXVIII, Ed. politică, 1959, p. 233, 416, 432, 433, 463, 471.

și arivismului; loviturile puternice date „jandarmilor în sutane”: decretarea separării bisericii de stat, suprimarea tuturor subvențiilor de stat pentru scopuri religioase, trecerea tuturor bunurilor bisericești în patrimoniul național și îndepărtarea din școli a tuturor simbolurilor religioase pentru a imprima învățămîntului un caracter pur laic¹; toate acestea constituie măsuri dintre cele mai importante înlăptuite de Comuna din Paris în domeniul construcției de stat.

Numeroase alte măsuri scot, de asemenea, în relief caracterul de guvern cu adevărat muncitoresc, popular, al Comunei. În ciuda împrejurărilor nefavorabile și a existenței sale scurte, ea a reușit — sprijinindu-se pe activitatea și inițiativa creatoare a maselor — să înlăptuiască o serie de reforme esențiale în domeniul economic și social, ce reflectă grija deosebită pentru interesele vitale ale oamenilor muncii. S-a interzis, de exemplu, munca de noapte în brutării; au fost anulate toate chiriile datorate din octombrie 1870 pînă în aprilie 1871; s-au mărit salariile unor categorii de muncitori și mici funcționari; s-au suspendat toate vînzările de lucruri amanetate la casa municipală de amanet; s-a desființat sistemul amenzilor și reținerilor arbitrar din salarii care constituia o adevărată jefuire legiferată a muncitorilor². În unele întreprinderi mari s-a organizat controlul muncitoresc asupra producției. Cel mai important decret al Comunei a fost însă renumitul decret prin care toate fabricile, uzinele și atelierele părăsite de stăpînii lor fugiți din Paris, sau în care ei au suspendat lucrul, erau predate asociațiilor muncitorești. Acesta a fost primul pas pe calea unor transformări socialiste. „Comuna voia să desființeze acea proprietate de clasă care transformă munca celor mulți în bogăția celor puțini”³.

Înlăptuirea unor reforme esențiale, hotărîrile și măsurile concrete care loveau adînc în vechea orînduire socială, dovedeau limpede că pentru această lume veche, bazată pe înrobire și exploatare, Comuna constituie o primejdie de moarte. Clasele stăpînitoare nu puteau fi liniștite atîta vreme cît pe clădirea primăriei din Paris flutura drapelul roșu al proletariatului⁴. De aceea ele au căutat să folosească din plin lipsurile și greșelile Comunei, condițiile grele, nefavorabile, în care aceasta își ducea activitatea și care vor contribui pînă la urmă la înfrîngerea ei.

În 1871 nu exista un înalt nivel de dezvoltare a forțelor de producție; capitalismul francez era încă slab dezvoltat, iar Franța era, în acea vreme, o țară în care precumpănea mica burghezie. În același timp, prole-

¹ F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. 1, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 503, 509—510; Vezi și articolul lui V. I. Lenin, *În amintirea Comunei*, în *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P., 1957, p. 123.

² K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. 1, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 558. Vezi și F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, *Ibidem*, p. 503; Vezi și art. lui V. I. Lenin, *În amintirea Comunei*, în *Opere*, vol. XVII E.S.P.L.P. 1957, p. 123.

³ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. 1, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 553. Vezi și F. Engels, *op. cit.*, p. 503; Vezi și art. lui V. I. Lenin, *În amintirea Comunei*, *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P. 1957, p. 123.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. XVII. E.S.P.L.P. 1957, p. 23.

tariatului îi lipsea o organizație politică puternică, un partid cu adevărat revoluționar, marxist, și, tocmai de aceea, îi lipseau și disciplina, organizarea, înțelegerea clară a țelurilor luptei; de asemenea el nu avea o suficientă pregătire, nici o experiență îndelungată¹. Deși Comuna din Paris își croia drum spre alianța dintre proletarii și țăranii săraci², hotărînd transformări și în interesul micilor proprietari de pământ, al argaților (eliberarea lor de sub jugul cămătarilor, micșorarea impozitelor, autoadministrarea locală etc.), totuși o asemenea alianță nu s-a putut încheia, iar lipsa ei va fi una din cauzele principale ale prăbușirii Comunei.

Greșelile comunarzilor au anihilat roadele strălucitelor victorii pe care le obținuseră. O primă greșeală a fost aceea că proletariatul s-a oprit la jumătatea drumului: în loc să procedeze la „exproprierea expropriatorilor”, s-a lăsat antrenat de visul justiției supreme; el nu s-a hotărît să pună mîna pe astfel de instituții ca Banca Franței, de exemplu, nici să confiște uriașele valori (peste 3 miliarde franci) care se aflau în păstrare la această bancă, ceea ce ar fi însemnat presiunea întregii burghezii franceze asupra guvernului de la Versailles în interesul încheierii păcii cu Comuna. A doua greșeală a fost aceea că proletariatul a dat dovadă de prea multă mărinimie: trebuia să-și doboare dușmanii, nu să caute a-i influența moralicește; era nevoie de vigilență și hotărîri drastice, mult mai energice în lupta împotriva acelor care ajutau la Paris contrarevoluția de la Versailles, împotriva propagandei dușmănoase a presei burgheze, acțiunilor de corupere și comploturi. „Dacă vor fi învinși — spunea Marx la 12 aprilie 1871 — vina nu va fi decît a „blindeții lor”³.

Prinși în activitatea intensă pe care o duceau, comunarzii nu și-au dat seama de importanța pe care o prezintă acțiunile pur militare în războiul civil: în loc să folosească victoria de la 18 martie și să pornească imediat la ofensivă asupra Versailles-ului pentru a zdrobi contrarevoluția, ei au tergiversat lucrurile, dînd răgaz guvernului condus de Thiers să pregătească represiunea sîngeroasă din mai⁴. „Muncind, gîndind, lup-tînd, sîngerînd, Parisul uită aproape de canibalii de la porțile sale, cufundat cum era în pregătirea societății noi, superb în entuziasmul inițiativei sale istorice”⁵.

Cu ajutorul și la adăpostul baionetelor prusace, — pentru a înăbuși revoluția, Bismarck a eliberat din prizonierat 100 000 de soldați — „guvernul apărării naționale” transformat în „guvernul trădării naționale”, pentru că n-a șovăit nici o clipă între „datoria națională și interesul de

¹ V. I. Lenin *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P. 1957, p. 122.

² Idem, *Statul și revoluția. Învățătura marxismului despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție*, în *Opere*, vol. XXV, E.P.L.P., 1954, p. 410.

³ *Scrisoarea lui K. Marx către Kugelmann*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 506.

⁴ F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 507. Vezi și art. lui V. I. Lenin, *Învățămintele Comunei*, în *Opere*, vol. XIII, E.S.P.L.P., 1957, p. 473.

⁵ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 560.

clasă”¹, a impus Comunei războiul civil. La 21 mai trupele Versailles-ului au intrat în Paris; la 28 mai 1871, cu tot eroismul fără seamăn al muncitorilor parizieni, care s-au sacrificat cu însuflețire, pentru Comună², a căzut, după lupte înverșunate, ultima baricadă. Burghezia franceză contrarevoluționară s-a răzburat crunt pe comunarzi. În cunoscuta sa lucrare consacrată glorioaselor fapte ale Comunei din Paris, K. Marx ne-a lăsat rînduri deosebit de emoționante despre măcelul în masă săvîrșit cu sînge rece, despre asasinatelor comise fără discriminare de vîrstă și sex, despre vînătoarea sălbatică dezlănțuită împotriva conducătorilor, ca nu cumva să scape vreunul³.

„Civilizația și justiția orînduirii burgheze — subliniază Marx — se arată în lumina lor adevărată, prevestitoare de furtună, de îndată ce sclavii acestei orînduirii se răzvrătesc împotriva stăpînilor lor. Atunci această civilizație și justiție se vedește a fi sălbăticie nedeghizată și răzburare care nu cunoaște lege. Fiecare criză nouă în lupta de clasă dintre cei care își însușesc avuția și cei care o produc face să iasă cu mai multă acuitate la iveală acest fapt. Pînă și ororile săvîrșite de burghezi în iunie 1848 pălesc în fața nespusei ticăloșii din 1871. Eroismul plin de abnegație cu care poporul parizian — bărbați, femei și copii — a continuat să lupte timp de opt zile după intrarea versaillezilor oglindește măreția cauzei lor în aceeași măsură în care isprăvile odioase ale soldățimii oglindesc spiritul propriu acestei civilizații, ai cărei apărători și răzburători năimiți sint. Glorioasă civilizație, într-adevăr, aceea a cărei problemă vitală după terminarea luptei este : cum să scape de mormanele de cadavre ale celor uciși !”⁴.

De asemenea, deosebit de demascatoare este și descrierea pe care o face Engels masacrului de la „Zidul Federațiilor” din cimitirul Père Lachaise, „mărturie elocventă a furiei sălbătice de care este capabilă clasa dominantă deîndată ce proletariatul îndrăznește să-și revendice drepturile”⁵.

Lupta eroică, abnegația și inițiativa istorică a maselor proletare din Paris, jertfele lor n-au fost zadarnice; deși înfrîntă, Comuna a avut o mare însemnătate pentru lupta proletară generală; ea a ridicat întreaga mișcare pe o treaptă superioară, a dat un gigantic impuls luptei de eliberare a proletariatului din întreaga lume, învățîndu-l să pună în mod concret sarcinile revoluției socialiste. Experiența Comunei din Paris, care constituie primul pas de însemnătate istorică mondială pe calea dezvoltării dictaturii proletariatului, a jucat un rol deosebit de important în dezvoltarea viitoare a teoriei marxiste a revoluției și a statului proletar.

Eroismul și jertfele comunarzilor au provocat un val de solidaritate internațională, fără precedent, a proletariatului, au avut un puternic ecou, dînd naștere unei largi mișcări de simpatie printre elementele înain-

¹ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 527.

² *Ibidem*, p. 569.

³ *Ibidem*, p. 567-568.

⁴ *Ibidem*, p. 568.

⁵ F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 506.

tate, progresiste din toate țările. „Bubuiturile tunurilor din Paris — arată V. I. Lenin — au trezit păturile cele mai înapoiate ale proletariatului, cuprinse de un somn adânc, și au dat pretutindeni un impuls intensificării propagandei revoluționare-socialiste”¹.

Deși, în comparație cu țările înaintate din punct de vedere al dezvoltării industriale, în România nu exista un proletariat puternic, datorită înapoierii economice a țării, totuși evenimentele petrecute la Paris — revoluția proletară de la 18 martie 1871, proclamarea Comunei, măsurile și acțiunile comunarzilor pentru zdrobirea vechii orânduiri sociale, jertfele lor eroice — au avut un puternic răsunet în rîndul maselor largi.

În perioada aceea, în România era în continuă creștere mișcarea antidinastică și antimonarhică împotriva lui Carol de Hohenzollern, domnitorul prusac, agent direct al Germaniei lui Bismarck. Încă cu un an în urmă (ianuarie 1870) când, în Adunarea deputaților, s-a propus un proiect de lege, prin care să se dea un „apanaj” de 300 000 lei anual Elisabetei, soția lui Carol, ura împotriva acestuia cuprinsese pături largi. Ca o atitudine ostilă dinastiei străine, cu prilejul completării locului vacant al colegiului IV în județul Mehedinți, a fost ales deputat fostul domnitor Alexandru Ioan Cuza, a cărui amintire rămăsese neștearsă în sufletul poporului. Peste câteva luni, candidatura lui Cuza a fost pusă din nou la colegiul al IV-lea — colegiul țăranilor — și din nou fostul domnitor a fost ales deputat în județul Mehedinți². Abuzurile, fraudele și toate celelalte ilegalități, care încălcau constituția țării și jigneau demnitatea națională, comise de Strousberg, concesionarul construirii căilor ferate, sprijinit nemijlocit de Carol, au sporit nemulțumirile maselor împotriva dinastiei străine. Izbucnirea războiului franco-german — iulie 1870 — a intensificat și mai mult curentul antidinastic, datorită simpatiei de care se bucura Franța în România. Simpatia aceasta avea rădăcini adânci. Numeroși democrați revoluționari — conducători pașoptiști, elemente înaintate care au stat în primele rînduri ale luptei pentru unirea Țării Românești cu Moldova — au studiat în centre universitare din Franța, unde se vînturau idei progresiste, revoluționare, au avut legături ori s-au inspirat din mișcarea democratică și revoluționară franceză, au luat parte la ea; în februarie 1848, Nicolae Bălcescu participase la luptele pe baricade din Paris. Tinerii care studiau în școlile franceze, când se întorceau acasă, aduceau cu ei nu numai ideile înaintate, dar și simpatia pentru Franța, țară cu veche tradiție revoluționară. Erau încă vii în amintirea poporului român ajutorul dat de opinia publică progresistă pentru făurirea statului național în 1859, profunda solidaritate a forțelor democratice, înaintate din Franța, sub a căror presiune Napoleon al III-lea a fost nevoit să-și înlătore oscilațiile în chestiunea Unirii Principatelor.

În momentul izbucnirii războiului franco-german, în vara anului 1870, entuziasmul și simpatia pentru Franța se îmbinau cu ura față de dinastia prusacă venită din Germania. Într-o asemenea stare de spirit

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P., 1957, p. 124.

² Vezi C. Bacalbașa, *Bucureștii de allodău, 1871—1884*, vol. I, București, 1927, p. 15.

căutînd să profite de ura și aversiunea maselor față de Carol de Hohenzollern, o grupare liberală a organizat așa-numita „mișcare republicană”; menită să detroneze pe Carol, aceasta — se pare — urma să înceapă în mai multe orașe deodată, dar n-a izbucnit decît la Ploiești (8 august 1870), în frunte cu Al. Candiano-Popescu, „republicanul” ce va deveni, după cîtva timp, adjutant al lui Carol, la palat, unde va sluji 12 ani; ea a fost înăbușită imediat și fără nici un fel de greutate¹.

Înfrîngerile trupelor franceze pe front, căderea lui Napoleon al III-lea, proclamarea republicii (la 4 septembrie /23 august 1870), înflăcărau din ce în ce mai mult spiritele. Oamenii plîngeau „pe ruinele Franței” și „ura împotriva neamțului” creștea². „Prin grădinile de petreceri, prin celelalte localuri publice, lumea cerea lăutarilor să cînte Marsilieza. . . Lăutarii atacau cîntecul revoluției franceze, aplauze furtunoase urmau și strigătele de: Trăiască Franța! izbucneau din toate piepturile. În urma observațiilor reprezentantului Prusiei guvernul a fost silit să interzică cîntarea Marsiliezei prin localurile publice”³.

Dezbaterile sesiunii parlamentare — deschisă la 4/16 noiembrie — oglindeau ostilitatea față de Carol, mai ales atunci cînd se dezlănțuiau critici violente la adresa guvernului, care „nu era expresiunea națiunii, ci a favoarei princiare” și care, tocmai de aceea, nu apăra interesele statului contra fraudatorilor Strousberg și Ambronn. Cînd opinia publică a aflat, consternată și indignată, că Strousberg nu mai putea plăti cupoanele obligațiunilor căilor ferate, pretinzînd chiar ca plata s-o facă statul român⁴, situația lui Carol — care impusese această concesiune înrobitoare — a devenit și mai grea.

Manifestările ostile domnitorului prusac s-au intensificat după apariția scrisorii lui Carol către Auerbach — nume fictiv — în *Augsburger Allgemeine Zeitung* (la data de 15 — 27 ianuarie 1871), tradusă apoi și publicată în ziarele romînești. „Constituția prea liberală”, „lipsa virtuților cetățenești” ca și alte expresii insultătoare la adresa romînilor, precum și intenția sa de a părăsi tronul, ca să se întoarcă în „scumpa” sa țară, al „cărei magnet puternic n-a încetat o clipă” să-l atragă⁵ cum arăta el în amintita scrisoare — care, în fond, nu era decît un act de provocare și un mijloc de șantaj — au avut darul să îndîrjească și mai mult spiritele, să sporească nemulțumirile și ura maselor. În cameră, conservatorul N. Blaremburg, pentru a-și atrage simpatia maselor revoltate de purtarea lui Carol de Hohenzollern, califica, în interpelarea lui, această scrisoare drept „un rechizitoriu în

¹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 18, 19; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a Romîniei, 1866—1900*, București, 1925, p. 21, 22; C. Gane, *P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, ed. II, București, 1937, p. 135, 136; C. Theodorian, *Ploiești-Craiova. Scrisori din timpul revoluției de la 1870*, Craiova, 1937, p. 4, 7, 14.

² C. Gane, *op. cit.*, p. 135.

³ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 24.

⁴ Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților*, în *Monitorul Oficial* începînd de la nr. 254 din 18/30 noiembrie 1870; vezi și C. Gane, *op. cit.*, p. 137.

⁵ Vezi Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 25, 26, 27; C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 19, 20; C. Gane, *op. cit.*, p. 138, 139.

contra națiunii și a pactului fundamental”¹. Nu acela — sublinia el — căruia i s-a „oferit splendoarea unui tron ilustrat de atîți prinți eroici. . . și inimile a cinci milioane de Romîni ar putea să ne taxeze de ingrați” și aceasta cînd „n-a avut încă ocaziunea a ne da nimic în schimb”²; în același timp, considerînd părăsirea țării „un act de înaltă desertiune, un act de înaltă trădare”³, vorbitorul amintea de Maximilian „mort la postul său”⁴.

Lupta împotriva lui Carol, agent direct al Germaniei lui Bismarck, care lucra pe față în vederea înfeudării Romîniei capitalului prusac, a continuat cu înverșunare în Adunarea Deputaților ale cărei dezbateri reflectau presiunea puternică a maselor. În ședința din 24 februarie, A. D. Holban prezenta raportul comisiei însărcinate cu cercetarea chestiunii căilor ferate Strousberg⁵, dezvăluind, prin date și fapte concrete, complicitatea lui Carol și a unora din foștii săi miniștri la numirea ilegală a lui Ambronn în calitate de comisar al statului român pentru supravegherea emisiei obligațiilor și a fondului de rezervă, precum și la mușamalizarea diferitelor abuzuri și samavolnicii săvîrșite de Strousberg, Ambronn și bancherul Jacques⁶. Dezbaterile au fost deosebit de furtunoase, mai ales în urma telegramei insolente, de o trufie insultătoare, trimisă, sub formă de ultimatum, de Strousberg, care punea condiții umilitoare și amenința că va ști, în caz de refuz, să-și realizeze, cu ajutorul guvernului său, pretențiunile asupra marilor despăgubiri⁷.

Ura maselor împotriva guvernului Germaniei victorioase, ce amenința cu intervenția dacă nu se dă satisfacție lui Strousberg, și împotriva lui Carol, agentul capitalurilor prusace, precum și simpatia pentru Franța învinsă erau atît de puternice, încît același N. Blaremburg, care reprezenta interesele unui grup conservator și care căuta să atragă de partea sa masele, caracteriza concesiunea Strousberg ca o „notă de plătit regimului personal”, „dictaturii unui om”⁸. „Ce ni se întîmplă în acest moment — sublinia el — e o nouă dovadă . . . despre solidaritatea strînsă, despre simpatia ce există între aceste două țări, care au numele de Franția și Romînia; aceasta e o nouă dovadă că nu se poate întîmpla o nenorocire celei dintîi, fără ca și noi să n-o resimțim îndată. Franția a avut și ea a îndura o invaziune prusiană, dară aceea violentă, și o plătește cu cel mai nobil sînge al său, cu cinci miliarde și cu cele mai frumoase ornamente ale coroanei sale, Alsacia și Lorena. Și noi am avut invaziunea

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 30 ianuarie 1871, în *Monitorul oficial* nr. 26 din 5/17 februarie 1871, p. 135.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 136.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Din comisiune au făcut parte: C. Bosianu, N. Ionescu, I. Codrescu, N. Blaremburg, C. F. Robescu, A. Sihleanu și A. D. Holban.

⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 24 februarie, în *Monitorul oficial* nr. 50 din 5/17 martie 1871, p. 283, 284, și în nr. 51 din 6/18 martie 1871, p. 287—291.

⁷ *Ibidem*, ședința din 25 februarie, în *Monitorul oficial* nr. 51 din 6/18 martie 1871, p. 292.

⁸ *Ibidem*, ședința din 28 februarie, în *Monitorul oficial* nr. 55 din 11/23 martie 1871, p. 322.

noastră, dară o invaziune pacinică, sau surdă, și o plătim cu cea mai bună parte a avuției noastre morale și materiale. . . Ori cât de dureroasă ar fi încercarea prin care trecem în acest moment, oricât de dezastruoasă pentru țară, . . . nu o vom fi plătit prea scump, dacă vom ști a trage dintr-însa toate învățămintele. . . Această încercare aspră să fie pentru noi toți un altoi. . . contra aceluși virus care se chiamă prusianism și absolutism”¹.

Presiunea opiniei publice indignate a devenit deosebit de puternică atunci când, peste câteva zile, la 10/22 martie, colonia germană și consulul prusian von Radowitz au organizat în sala Slătineanu un mare banchet pentru a sărbători cu mult fast nu numai ziua nașterii noului împărat Wilhelm I, dar și a noului imperiu. Populația capitalei, ale cărei simpatii se îndreptau spre Franța republicană și care considerase ziua intrării trupelor prusace în Paris ca zi de doliu pentru România², a reacționat imediat față de o asemenea sfidare provocatoare. Pe la orele 8 seara, „pe când petrecerea era în toi, șampania curgea și toasturile slăveau gloria armatelor germane”, mulțimea, mai mult tineri, a înconjurat localul și a stins felinarele de pe stradă; unii trăgeau clopotele de la biserică Sărindar, alții au început să arunce cu pietre în geamuri și să spargă nu numai sticle, dar și capete; cu strigăte de „trăiască republica”, parte din ei au năvălit în sală³. Numai intervenția trupelor de infanterie și cavalerie, sub conducerea generalului Alexandru Solomon, a reușit să împrăstie mulțimea care asediase, cîtăva vreme, pe reprezentantul imperiului biruitor.

În urma acestor evenimente, Carol, din ordinul lui von Radowitz, a impus înlăturarea guvernului Ghica și, după o nouă încercare provocatoare de amenințare cu abdicarea, a încredințat formarea noului guvern moșierului conservator Lascăr Catargiu, unul dintre cei mai reacționari fruntași ai „monstruoasei coaliții”. Cu toată presiunea armatei — în jurul parlamentului fuseseră aduse unități de infanterie, cavalerie și chiar de artilerie⁴ — Camera n-a acordat noului guvern votul de încredere; la 15 martie, ea a fost dizolvată⁵.

Aducerea guvernului Lascăr Catargiu la putere a constituit un răspuns la manifestarea de la sala Slătineanu. Nu trebuie însă uitat că I. Ghica, președintele fostului guvern, a fost o persoană foarte apropiată de domnitorul prusac, că el a avut un rol important în uneltirile ce au pregătit conspirația care a detronat pe Alexandru I. Cuza, că a condus primul guvern al „monstruoasei coaliții” a burgheziei și moșierimii care a dat tronul României lui Carol de Hohenzollern. În urma

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 28 februarie, în *Monitorul Oficial* nr. 55 din 11/23 martie 1871, p. 322.

² Sub influența acestei stări de spirit, ziarul *Românul* din 18 februarie/1 martie 1871 apărea cu prima pagină în chenar negru, de doliu, anunțând că în ziua de 17/29 februarie trupele prusace urmau să intre în Paris.

³ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 14; Titu Maiorescu, *op. cit.* p. 30; C. Gane, *op. cit.* p. 140; Vezi și *Monitorul oficial* nr. 55 din 11/23 martie 1871 p. 319, și *Românul* din 12 martie 1871, p. 217, 218.

⁴ Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 12 martie 1871, în *Monitorul oficial* nr. 73 din 4/16 apr. 1871, p. 435; Vezi și *Românul* din 15, 16 martie 1871, p. 229.

⁵ *Ibidem*, ședința din 15 martie 1871, în *Monitorul oficial* nr. 74 din 6/8 aprilie 1871, p. 444.

manifestației de la Slătineanu, scandalul luase asemenea proporții, încît I. Ghica, învinuit de „slăbiciune” și de complicitate cu „mișcarea republicană”, a trebuit să fie înlăturat.

Carol de Hohenzollern și von Radowitz aveau nevoie de o guvernare autoritară, de mîină forte, care să garanteze Germaniei menținerea regimului burghez-moșieresc. Aceasta a fost guvernarea lui Lascăr Catargiu, care a însemnat o lungă perioadă de neagră reacțiune; dacă ea s-a putut menține atîta timp — 5 ani, pînă la 3 aprilie 1876 — aceasta s-a datorat sprijinului primit din partea Germaniei victorioase și a capitalului prusac, precum și lașității burgheziei înspăimîntate de spectrul revoluției populare, mai ales după evenimentele din Paris care au dus la proclamarea Comunei.

Manifestația de la sala Slătineanu și aprinsele dezbateri parlamentare care au continuat după aceea sînt caracteristice pentru starea de spirit ce stăpînea, în acele zile, populația Bucureștilor. În asemenea momente de mare tensiune, de ură și revoltă împotriva iuncărului prusac care se găsea pe tronul Romîniei, au ajuns, în capitala țării, și primele ecouri despre revoluția din 18 martie 1871 și despre proclamarea Comunei din Paris. În condițiile creșterii mișcării antidinastice și antimonarhice, simpatia pentru Franța s-a contopit, într-o anumită măsură, cu simpatia și admirația pentru lupta comunarilor, singurii apărători consecvenți ai patriei lor — republica franceză.

Așa se explică de ce Carol s-a grăbit, pe de o parte să ia măsuri de mîină forte (înlăturarea brutală a guvernului Ghica și înlocuirea lui cu conservatorul retrograd Lascăr Catargiu; dizolvarea parlamentului), iar pe de altă parte, pentru „a liniști spiritele” și pentru „a închege sentimentul dinastic”¹, să întreprindă, împreună cu soția sa Elisabeta, o lungă călătorie de trei săptămîni prin țară². La întoarcere, tot ca o acțiune pentru închegarea prestigiului dinastic și ca o contrapondere la sentimentele favorabile Comunei ce se oglindeau în publicațiile vremii, a avut loc, cu un fast deosebit, aniversarea suirii sale pe tron³. Cîteva zile mai tîrziu, cu prilejul deschiderii Corpurilor legiuitoare, el făcea aluzii directe, în „mesajul domnesc”, la evenimentele de la Paris și la

¹ C. Gane, *op. cit.*, p. 146.

² Plecarca din București a avut loc joi 8 aprilie 1871; s-au făcut opriri la Ploești, Albești, Mizil, Buzău, Brăila; de aci pînă la Galați, călătoria s-a făcut pe vasul Ștefan cel Mare, „escortat de trei bastimente cu vapor, dintre care unul de rebel austriac”; au urmat apoi Tecuci, Bacău, Roman, Iași. Întoarcerea în București a avut loc la 29 aprilie. Vezi relatările în *Monitorul oficial*, nr. 77 din 9 21 aprilie 1871, p. 458; nr. 78 din 10 22 aprilie, p. 462; nr. 79 din 11 23 aprilie, p. 466; nr. 80 din 12 24 aprilie, p. 470; nr. 83 din 16 28 aprilie, p. 484; nr. 94 din 30 aprilie 12 mai, p. 523. Despre vizita lui Carol de Hohenzollern la Iași, unde a stat cel mai mult (8 zile), Vezi Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, vol. I (1855-1880), București, 1937, p. 168-172.

³ Printre altele, s-a regizat ca din principalele orașe din țară (Iași, Tecuci, Roman, Bacău, Ploiești, Tîrgoviște, Curtea de Argeș, Pitești, Craiova etc.) să fie trimise telegrame urmate de zeci de semnături, care să dovedească „devotamentul poporului” pentru tron și dinastic. Vezi *Monitorul oficial*, nr. 102 din 12/24 mai 1871, p. 555, 556.

acțiunile Comunei, subliniind că „nu fără teribile consecințe se violează principiile cele mai fundamentale pe care este așezată societatea”¹.

Simpatia maselor pentru Franța republicană, progresistă, care era reprezentată de Comuna din Paris și nu de guvernul reacționar, trădător, de la Versailles, se reflecta deosebit de puternic în unele publicații ale vremii, care, ținând seama de sentimentele cititorilor față de Franța revoluționară, luau, adesea, o atitudine favorabilă Comunei. Ziarul *Romînul* a fost cel dintîi care a publicat știri despre Comună, iar aceste știri erau favorabile comunarzilor. „Insurginții au cuprins ospelul orașului — scria *Romînul* — și au proclamat comuna. Comitatul centrale a dat două proclamațiuni prin care invită a se face elecțiuni comunale. După ce guvernul care a trădat Franța va fi gonit, el (comitatul) își va depune mandatul în miinile poporului ca să stabilească adevărata republică”². Iar cîteva zile mai tîrziu anunța că „revoluțiunea este deplin stăpînă la Paris. Ea a constituit un guvern care dă proclamațiuni, face apel la națiunea întregă, convoacă alegători pentru alegeri comunale, decreta disolverea armatei permaninți, acordă amnistia pentru toate crimele politice, face, în fine, acte de-un adevărat guvern”³.

„Nu voim să buciurmăm și noi ca acei, care fără nici o rezervă condamnă Comuna proclamată la Paris”... preciza *Telegraful de București* în articolul intitulat „Insurrecțiunea din Paris”. Intențiunea insurgenților a fost nobilă, a fost patriotică și sublimă”⁴.

Simpatiile pentru proletariatul parizian, adevăratul apărător al intereselor naționale franceze, s-au împletit, în Transilvania, cu lupta poporului român împotriva jugului străin, împotriva asupririi naționale. Ele își găseau expresie și în atitudinea fățișă pe care o lua, de multe ori, *Gazeta Transilvaniei* în favoarea Comunei, aproape în toată perioada cît au durat evenimentele de la Paris. „Democrații republicani... — scria ziarul transilvănean — nu mai cred promisiunile aristocrației, de și-ar pune sufletul în palmă, cum zice dar nu face poporul român, ci insurgenții cuprinseseră ospelul orașului proclamînd comuna”⁵. Iar după proclamarea Comunei, lupta se va da „între Parisul republican liberal și între adunarea lui Thiers de la Versailles reacționară”⁶, între „Comuna Parisului, care e organizată pe baza cea mai largă a republicei democratice și între regimul lui Thiers”⁷, căci Thiers „poartă toată vina vărsării de sînge”⁸. Condamnînd „măsurile dușmane” luate de regimul din Versailles „spre a strimtora pe insurgenți”, ziarul își exprima speranța că „dacă republica roșiă, insuflată de spiritele adevăratei libertăți umanitare, va arăta cît de puțină energie, va repurta și victoria asupra deservitorilor și moleșiților”⁹. „Reacțiunea — sublinia ziarul — e fontana

¹ Vezi *Monitorul oficial* nr. 111 din 25 mai 6 iunie 1871, p. 597.

² *Romînul* din 8, 9 martie 1871, p. 205.

³ *Romînul* din 11 martie 1871, p. 213.

⁴ *Telegraful de București* din 4 aprilie, 1871, p. 2.

⁵ *Gazeta Transilvaniei* din 25/13 martie 1871, p. 1.

⁶ *Ibidem*, nr. din 1 aprilie/20 martie 1871, p. 2.

⁷ *Ibidem*, nr. din 15 3 aprilie 1871, p. 1.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, nr. din 5 aprilie 24 martie 1871, p. 1, 2.

răutăților și a mistuirii popoarelor”; ea „nu cruță nemica pentru revocarea (restabilirea; de la verbul latin *revoco* — Gh. C.) paradisului vechei predominii preste popor; ea se ține de mână pretutindenea — i se cunosc bine uneltirile șirete — și tot umblă cu minciuna mascată în coaja adevărului pretutindenea”¹.

Știrile de pe frontul de luptă dintre comunarzi și trupele regimului din Versailles, măsurile luate, decretele, precum și diferite alte documente elaborate de Comună au fost publicate de marea majoritate a ziarelor (ca, de exemplu, *Telegraful*, *Oriental*, *Albina*, *Gazeta Transilvaniei*, *Democrația* — din Ploiești, *Familia* — din Oradea etc.) în întregime sau numai fragmentar². Un loc deosebit l-au ocupat, în publicațiile vremii, eroismul și jertfele comunarzilor din perioada săptămânii sîngeroase, crimele și asasinatele comise de guvernul Thiers³. După înfrîngerea Comunei, opinia publică din România a fost permanent informată prin presă despre acțiunile de represalii — execuții în masă, arestări, deportări, procese înscenate de contrarevoluție împotriva eroicilor luptători; au apărut, de asemenea, numeroase date privind biografia martirilor Comunei⁴. În același timp s-au publicat și calomniile odioase, de cele mai multe ori reluate după ziarile contrarevoluționare din occident. În această privință a excelat, mai ales, ziarul conservator *Presa*, care deținea întietatea comentariilor dușmănoase⁵.

„În toate triumfurile ei sîngeroase asupra campionilor plini de abnegație ai unei societăți noi și mai bune — arată Marx în cunoscuta sa lucrare despre războiul civil din Franța — această civilizație (Marx se referă la civilizația orînduirii burgheze — Gh. C.), bazată pe înrobirea muncii, acoperă gemetele victimelor ei cu asmuțirile ei calomniatoare, pe care ecoul le repetă în lumea întregă”⁶. Admirația și simpatia maselor pentru Comuna din Paris au dăinuit în toată perioada anilor următori; ținînd seama de lucrul acesta, ziaarele vremii din România au folosit diferite prilejuri pentru a-și informa cititorii prin știri și uneori prin comentarii despre evenimentele legate de lupta comunarzilor⁷.

De la începutul organizării lor, cercurile socialiste din România sărbătoreau în luna martie a fiecărui an ziua Comunei din Paris⁸. Cu prilejul împlinirii a 10 ani de la glorioasa revoluție a proletariatului parizian, în 1881, socialiștii din Iași au hotărît să aniverseze Comuna prin organizarea unui banchet. Banchetul cu prilejul aniversării Comunei va

¹ *Gazeta Transilvaniei* nr. din 19/7 aprilie 1871, p. 3 și nr. din 22/10 aprilie 1871, p. 2.

² Despre răsunetul pe care l-a avut Comuna din Paris în ziaarele românești, nu numai din vechea Romînie, ci și din Austro-Ungaria, Vezi studiul amplu, bazat pe o bogată documentare, semnat de acad. P. Constantinescu-Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia (1871—1880)*, în *Studii*, IV (1951), nr. 1, p. 27—51.

³ P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 37—41.

⁴ *Ibidem*, p. 41—48.

⁵ *Ibidem*, p. 29—47.

⁶ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 569.

⁷ P. Constantinescu-Iași, *op. cit.* p. 45—48.

⁸ *Documente din mișcarea muncitorească*, vol. I (1872—1900), Ed. C.G.M., 1946, p. 23.

deveni o tradiție pentru mișcarea muncitorească din țara noastră, prilej de manifestare politică, la care se țineau discursuri, se făcea, într-o anumită măsură, propagandă socialistă. Totodată însă trebuie subliniat cadrul limitat al acestui fel de sărbătorire, care reflecta influențele burghezo-liberale în mișcarea muncitorească de atunci; sărbătorirea prin acest banchet nu se îmbina, la început, cu manifestări care să antreneze mase largi de muncitori.

În 1881, pregătirile s-au făcut cu mult timp înainte. La banchetul organizat, al cărui program cuprindea, printre altele, discursuri despre Comuna din Paris, cîntece socialiste, declamarea unor poezii revoluționare, și-au anunțat participarea peste 200 de persoane. Guvernul liberal al lui I. Brătianu a interzis însă manifestarea. Sala în care urma să se țină banchetul a fost înconjurată de poliție, iar participanții au fost împrăștiați. Aniversarea Comunei a fost folosită de clasele exploatoare ca pretext pentru măsuri represive împotriva mișcării revoluționare. Pe baza legii expulzării străinilor, guvernul burghezo-moșieresc, condus de I. Brătianu, a expulzat mulți socialiști. Alții au fost arestați. Astfel s-a făcut inaugurarea persecuțiilor împotriva socialismului în România¹.

În același timp, măsurile luate împotriva socialiștilor din Iași din cauza pregătirilor aniversării Comunei din Paris au fost folosite de guvernul Brătianu și pentru a ciștiga bunăvoința noului țar al Rusiei în vederea recunoașterii proclamării regatului²; în această privință el avea adeziunea junimiștilor și conservatorilor³. Înțeles cu primul ministru, conservatorul Titu Maiorescu a „atacat” guvernul în Cameră, „acuzîndu-l” de prea mare toleranță față de curentul socialist și „a învinuit” presa guvernamentală care „face apoteoza lui Blanqui” și în care „se susțin direct și fățiș teorii care ar surpa din temelie edificiul monarhiei. . .”⁴. În interpelarea sa, el cerea primului ministru să răspundă dacă, în urma „manifestațiilor socialiste din Iași, crede timpul venit de a imprima politici interne o direcțiune mai compatibilă cu consolidarea monarhiei constituționale”⁵; folosind parlamentul ca o tribună pentru a denigra și calomnia socialismul, Maiorescu cerea, de asemenea, „nise declarațiuni lămurite și mai precise” decît s-au dat pînă atunci dacă s-au

¹ *Documente din mișcarea muncitorească*, vol. I (1872—1900) E.I. C. G. M., 1916 p. 23—26. Vezi și *Raportul înfățișat de către Delegații Partidului Muncitor Român la Congresul Internațional Muncitor Socialist din Bruxelles (16—23 august s.n. 1891)*, publicat în *Munca*, nr. 25 din 11 august 1891, p. 1—3 și nr. 26 din 18 august 1891, p. 1—3; Vezi și C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 258.

² Încă în februarie 1881 se holărise ca regatul să fie proclamat în aprilie, de ziua nașterii lui Carol; s-a fixat apoi ziua de 10 mai 1881. Dar, pentru a abate atenția opiniei publice, alarmată de concesunile înrobitoare făcute de Brătianu Austro-Ungarici în chestiunea Dunării, folosind și situația intervenită în urma asasinării lui Alexandru al II-lea al Rusiei (care situație putea ușura recunoașterea regatului din partea străinătății) primul ministru a încercat o diversivune; el a hotărît proclamarea regatului la 14 martie 1881. Vezi C. Bacalbașa, *op. cit.* p. 257; C. Gane, *op. cit.*, p. 244, 283.

³ De altfel, cu săptămîni de zile înainte, I. C. Brătianu dusese tratative pentru reinnoirea guvernului prin cooptarea unor junimiști și conservatori. Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881—1886), p. 5, 6, 8.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 13 martie 1881, în *Monitorul oficial* nr. 59 din 14/26 martie 1881, p. 1781, 1782.

⁵ *Ibidem*, p. 1776.

luat „măsurile necesare, prin care să se stîrpească această credință din spiritul public, și din contră să se știe bine că orice încercare revoluționară va fi pedepsită”¹; în același timp, aducea aminte guvernului „că trebuie să stringă frîul”². În intervenția sa (de altfel destul de haotică și într-o anumită măsură chiar depărtată de subiect), Brătianu, polemizînd în aparență cu Maiorescu, s-a declarat, în fond, de acord cu acesta³. A doua zi, 14 martie 1881, în urma regizărilor lui Brătianu, s-a produs „lovitura de teatru”: generalul Dimitrie Leca, președintele Camerei, urmînd indicațiile primului ministru, a venit cu propunerea proclamării regatului; propunerea a fost aprobată⁴.

Prigoana dezlănțuită, după evenimentele din Iași, împotriva socialiștilor n-a reușit să distrugă amintirea Comunei din Paris, nici sentimentele de admirație și simpatie față de lupta comunarilor. În cadrul activității pe care au dus-o pentru a ajuta la pătrunderea ideilor marxiste, organele de presă editate de socialiști au publicat o serie de materiale despre Comună. În aprilie 1884, în *Revista Socială*, apăreau, sub titlul „Răscoala comunistă din Franța la 1871”, date și fapte cu privire la Comună, începînd de la proclamarea și pînă la căderea ei⁵. Un an mai tîrziu, în 1885, membrii *Cercului studiilor sociale* din București au hotărît să serbeze împlinirea a 14 ani de la proclamarea Comunei din Paris printr-un „banchet frățesc”, care a fost pregătit din vreme⁶ și la care au fost invitați „toți cei hotărîți a lupta pentru independența Comunei și voiesc a lua parte la această serbare”⁷. Banchetul a avut loc miercuri 6 18 martie, seara, în sala hotelului Dacia. La sfîrșitul mesei s-au ridicat toasturi și s-au citit telegrame de „felicitare și asociere la sărbătorire” din partea „mai multor tovarăși de idei” și de la „grupuri socialiste din district”: Craiova, Iași, Tulcea, Fălticeni, Botoșani etc. Adunarea s-a încheiat cu cîntecul *Marsiliezei*⁸. Cu prilejul aniversării, *Drepturile Omului*, „ziar politic-social, cotidian”, editat din inițiativa militanților socialiști grupați în cercul de studii sociale, a apărut într-un număr special cuprinzînd o serie de articole privind însemnătatea internațională a Comunei, evoluția evenimentelor de la Paris pînă la înăbușirea luptei comunarilor, în săptămîna sîngeroasă, biografia unor eroi (Flourens, Ferré etc.), precum și diferite materiale literare (versuri și proză, în original sau reproduceri)⁹. „De pe malurile Dunării — se scria în încheierea articolului redacțional „18 Martie” — din mijlocul poporului

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Ședința din 13 martie 1881, în *Monitorul Oficial* nr. 59 din 14/26 martie 1881, p. 1781.

² *Ibidem*, p. 1782.

³ *Ibidem*, p. 1783, 1784. Vezi și Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. VI (1 mai 1880 — 30 iunie 1881), București, 1936, p. 181, 182; C. Carp, *op. cit.*, p. 250.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 14 martie 1881, în *Monitorul oficial* nr. 60 din 15 27 martie 1881, p. 1816—1821. Vezi și C. Gane *op. cit.*, p. 244, 245; C. Bacalbașa, *op. cit.* p. 257; Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881—1886), p. 10.

⁵ *Revista Socială*, I, nr. 1, aprilie 1884, p. 36—40.

⁶ *Drepturile Omului*, I, nr. 22 din 27 februarie 1885, p. 1; Vezi și nr. din 28 februarie și din 1—5 martie 1885.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, nr. 30 din 8 martie și nr. 31 din 9 martie 1885.

⁹ *Drepturile Omului*, I, nr. 29 din 7 martie 1885, p. 1—2.

în suferință și apăsător, noi trimitem salutările noastre proletariatului universal, sperînd că în curînd va veni ziua cînd poporul muncitor al țării noastre va înțelege că proletariatul parizian s-a luptat pentru întreaga omenire și deci și pentru dînsul și va înscrie ziua de 18 martie între marile sărbători populare”¹.

Unele articole conțineau însă idei greșite, confuzii ideologice. Scrise, de cele mai multe ori, de elemente burghezo-liberale, care predominau în conducerea unor cercuri socialiste, ele reflectau spirit de anarhie, oportunism, care împiedicau însușirea adevăratelor învățăminte ale Comunei din Paris².

Legătura tot mai strînsă dintre cercurile socialiste și mișcarea muncitorească a început să se reflecte și în felul cum era organizată aniversarea Comunei. La întrunirea care s-a ținut în ziua de 5 martie 1888 la Cercul Muncitorilor cu prilejul a 17 ani de la glorioasa revoluție a proletariatului din capitala Franței, au luat parte, de exemplu, și peste 200 de muncitori³. Aceștia au fost invitați să vină și a doua zi în sala mare a Cercului Muncitorilor unde s-a sărbătorit Comuna din Paris printr-un „ospăț frățesc” încheiat cu Marsilieza și alte cîntece revoluționare. Majoritatea vorbitorilor la întrunire și la „ospăț” au fost însă intelectuali de origine burgheză sau mic burgheză care urmăreau să abată pe muncitori de la lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc. La sfîrșit, Cercul Muncitorilor a trimis telegrame ziarelor socialiste din Paris. Dar, la intervenția autorităților regimului burghezo-moșieresc, oficiul telegrafic a refuzat să le expedieze, pe motiv că ele cad „sub lovirea art. 7 din legea telegrafo-poștală” care da dreptul oficiului telegrafic să oprească telegramele „periculoase sau vătămătoare intereselor statului”⁴.

Și la Iași au avut loc două manifestări pentru sărbătorirea Comunei : ziua întrunire, seara banchet⁵. Dacă la București „Cercul muncitorilor” se preocupa și de organizarea acțiunilor de luptă ale proletariatului, la Iași cercul muncitorilor se limita doar la răspîndirea ideilor socialiste. Aci s-au făcut mai intens simțite tendințele oportuniste, trădătoare, ale elementelor burghezo-liberale strecurate în mișcare, care militau să abată proletariatul de pe calea luptei revoluționare. În luna martie a aceluiași an, 1888, ziarul *Muncitorul*, „organ al partidei muncitorilor”, ce apărea la Iași sub redacția lui V. G. Morțun, a publicat un amplu articol care cuprindea întreaga pagină a I-a și care apăra în mod fățiș interesele de clasă ale burgheziei și moșierimii romîne. Accentuînd în mod tendențios mai ales asupra descrierii sîngeroasei represiuni dezlănțuite de burghezia franceză împotriva proletariatului parizian, articolul căuta să demonstreze că burghezia are interes ca muncitorii să se revolte, pentru a-i putea extermina, „că stăpînii vroesc să se scoale muncitorii, să facă revoluții. . .”⁶; articolul susținea, de asemenea, ideia dușmănoasă, oportunistă,

¹ *Drepturile Omului*, I, nr. 29 din 7 martie 1885, p. 1-2.

² *Ibidem*. Vezi și nr. 30 din 8 martie 1885 și nr. 31 din 9 martie 1885.

³ *Dezrobirea*, organ al partidului muncitorilor, I, nr. 13 din 12 martie 1888, p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 14 din 19 martie 1888, p. 2.

⁶ *Muncitorul*, organ al partidei muncitorilor, I, nr. 23 din 4 martie 1888, p. 1.

tunistă, că prima „învățătură” a Comunei din Paris este „că poporul nu trebuie să se răscoale, ci trebuie să se organizeze, să se unească și să lupte pe cale legală”¹.

Pe baza experienței cercurilor muncitorești și sub influența primului Congres al Internaționalei a II-a, care s-a ținut la Paris în 1889 și la care au participat și delegați ai mișcării muncitorești din România, a apărut la București gazeta *Munca*, ce va avea un rol important pentru închegarea cercurilor muncitorești în vederea creării unui partid unic pe țară. Majoritatea redacției o constituiau elemente burghezo-liberale. În comitetul de redacție erau însă și muncitori, militanți activi ai mișcării muncitorești, ce duceau o luptă consecventă contra majorității burghezo-liberale, pentru a strânge în jurul „Clubului muncitorilor” cercurile locale și pe muncitori care să se ridice la luptă împotriva claselor exploatare.

Deși la manifestările organizate cu prilejul aniversării Comunei, discursurile și conferințele erau ținute mai ales de elementele burghezo-liberale din conducere, uneori, printre vorbitori, se găseau și elemente muncitorești; la întrunirea din 6 martie 1890, de exemplu, care s-a ținut la „Clubul muncitorilor” din București, despre Comuna din Paris a vorbit și un lucrător cizmar². Împlinirea a 20 de ani de la proclamarea Comunei din Paris a fost sărbătorită în mod deosebit; aniversarea a fost susținută, printr-o campanie intensă, de presa socialistă. Încă din ianuarie 1891, ziarul *Munca* aducea la cunoștință că sărbătorirea unui an de la apariția sa va avea loc nu la 17 februarie, data fixată inițial, ci la 6/18 martie, odată cu aniversarea Comunei³. La întrunirea ce s-a ținut la Clubul Muncitorilor în ziua de 19 ianuarie, s-a vorbit despre importanța aniversării Comunei din Paris și a ziarului *Munca*; s-au hotărât măsuri pentru organizarea banchetului⁴. În ziua de 3 martie, în ziarul *Munca* a apărut o rubrică specială consacrată Comunei. Articolul „Comuna din Paris” analiza situația și evenimentele care au dus la instaurarea guvernului muncitoresc, relata acțiunile acestuia, înfiera măsurile de represiune luate de burghezie, încerca să spulbere calomniile privind Comuna. „Adînc recunoscători celor ce pentru prima oară în secolul nostru au ridicat steagul luptelor de clasă — se spunea în încheiere —, pătrunși pînă în fundul inimii de dreptatea cauzei lor, indignați de cruzimea și sălbăticia cu care au fost măcelăriți, venerăm memoria victimelor din 24 mai, autorii lui 18 martie. Noi înscriem în calendarul Revoluției ziua de 18 martie ca o zi măreată și sublimă. În fața burgheziei care nu îndrăznește să discute trecutul, noi înălțăm aniversarea zilei de 18 martie ca un spectru expiator . . .”⁵. Cu toate acestea, articolul nu chema muncitorimea să tragă învățăminte concrete din experiența comunarzilor, să participe activ la lupta de clasă.

¹ *Muncitorul*, organ al partidei muncitorilor, I, nr. 23 din 4 martie 1888, p. 1.

² *Munca*, organ social-democrat, I, nr. 3 din 11 martie 1890, p. 3, 4.

³ *Ibidem*, I, nr. 48, din 20 ianuarie 1891, p. 4.

⁴ *Ibidem*, nr. 49 din 27 ianuarie 1891, p. 4.

⁵ *Ibidem*, II, nr. 2 din 3 martie 1891, p. 2, 3, 4.

Rubrica închinată aniversării Comunei a apărut și în numerele următoare; ea cuprindea, în afară de materiale beletristice, citate din presă despre masacrele săvârșite la ordinul guvernului Thiers, grupate sub titlul sugestiv „Asasinii de la Versailles”, cifre din statistica oficială privind victimele din săptămîna singeroasă, știri despre sărbătorirea Comunei la Paris, Bruxelles, Berlin. În numărul din 17 martie, au apărut și versurile semnate de Ion Catina „Pentru a XX-a aniversare a Comunei din Paris”¹. Așa cum s-a anunțat cu săptămîni de zile înainte, banchetul organizat în cinstea aniversării Comunei din Paris și a ziarului Munca a avut loc în sala Orfeu. Au luat parte 250 persoane; s-au ținut numeroase discursuri, s-a strigat „Trăiască Partidul Muncitorilor! Trăiască Comuna din Paris!”. Printre vorbitori a fost și muncitorul Ion Catina².

Implinirea a 20 ani de la Comuna din Paris a fost sărbătorită și în Galați, Bîrlad, Piatra³. Anul următor, autoritățile burghezo-moșierești au încercat să pună piedici aniversării Comunei; poliția din București a confiscat toate convocările prin care participanții erau înștiințați să vie la serbare⁴. Comuna a fost însă sărbătorită nu numai la București, ci și la Brăila⁵ și la Ploiești⁶. În anul 1893 aniversarea Comunei a avut loc în preajma unui eveniment important: constituirea primului partid muncitoresc în România, Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.) care, cu toate lipsurile lui, va însemna, în perioada aceea, forța politică cea mai înaintată din țara noastră. În acest an tradiționalul banchet a fost anunțat și organizat din timp; la el au luat parte peste 200 de persoane⁷.

Ca și în urmă cu cîțiva ani, în 1894 aniversarea Comunei în București a avut loc în aceeași zi cu sărbătorirea ziarului Munca⁸. În presă au apărut articole consacrate mărețului eveniment, iar tradiționalul banchet s-a organizat tot în sala Orfeu⁹. Problemele pe care s-au axat discursurile au fost însă mai variate, și cu o tematică mai largă: istoricul Comunei; internaționalism; emanciparea femeii; votul universal; activitatea ziarului Munca. Tematica aceasta nu cuprindea însă problemele esențiale teoretice, legate de realitățile din țara noastră, nici problemele concrete ale luptei de clasă, revoluționare, a proletariatului, împotriva regimului burghezo-moșieresc. Aceasta se datora și faptului că în P.S.D.M.R. conducerea fusese acaparată de elemente burghezo-liberale, ca I. Nădejde, V. G. Morțun, Al. Radovici etc. În anul 1894, autoritățile au făcut, de asemenea, uz de cunoscutul art. 7 din legea telegrafo-

¹ *Munca*, II nr. 4 din 17 martie 1891, p. 3, 4 și nr. 5 din 24 martie 1891, p. 2, 3, 4.

² *Ibidem*, nr. 3 din 10 martie 1891, p. 3, 4.

³ *Ibidem*, nr. 5 din 24 martie 1891.

⁴ *Ibidem*, III, nr. 4 din 15 martie 1892, p. 2.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Democrația socialistă*, I, nr. 10 din 8 martie 1892 și nr. 11 din 15 martie 1892, p. 2.

⁷ *Munca*, IV, nr. 1 din 21 februarie 1893, p. 1, nr. 3 din 7 martie 1893, p. 1; nr. 4 din 14 martie 1893 p. 2.

⁸ *Munca*, V, nr. 1 din 27 februarie 1894 p. 1.

⁹ *Ibidem*, nr. 2 din 6 martie 1894, p. 1–2; nr. 5 din 27 martie 1894, p. 4; Vezi și nr. 8 din 19 aprilie 1894, p. 2.

poștală, oprind telegramele expediate din Bacău, Iași, Galați socialistilor din București¹.

În perioada care a urmat s-a făcut tot mai mult simțită influența elementelor oportuniste burghezo-liberale strecurate în conducerea partidului, care se străduiau să îndeparteze clasa muncitoare de la lupta politică, îndrumând-o pe calea reformistă. În aparență în legătură cu aniversarea Comunei nu se produsese încă schimbări mari. La București a avut loc în martie 1895 întrunirea și banchetul devenite de multă vreme o tradiție². În anii următori ziarele vor vorbi de „întruniri publice”³. „Banchetul frățesc”, cu discursuri, toasturi, cîntece din repertoriul socialist, a fost inaugurat din nou la Iași, în același an (1895), după o lungă întrerupere⁴; și s-a organizat la Galați supravegheat de agenții secreți ai poliției⁵.

În presă au continuat să apară rubrici festive ce cuprindeau materiale reproduse din publicațiile franceze⁶ sau articole originale despre istoricul și însemnătatea Comunei. Sub presiunea elementelor înaintate din partid, o serie de articole își exprimau admirația pentru „uriașa încercare de zdrobire a orînduirii capitaliste”, pentru „pilda obștească în fața căreia se ridică slava obștească”⁷; își exprimau admirația pentru „curajul martirilor” Comunei, îndemnînd „să luăm pildă de la dînsii și să lucrăm pentru o viitoare Comună, să lucrăm pentru dezrobirea proletariatului din toată lumea”⁸. Dar, în același timp, presa reflecta întărirea ideilor reformiste, mai ales după moartea lui Engels (1895), în urma influențelor partidelor social democratice din apus. În *Lumea Nouă*, oficiosul P.S.D.M.R., au început să apară articole pătrunse de ideologia reformistă, revizionistă. Unele articole consacrate Comunei erau, în cel mai bun caz, anoste, formale, sau aveau accente care în loc să însufletească proletariatul la luptă îl demobilizau⁹, altele chiar precizau în mod clar că nu aprobă „mișcarea comunalistă”¹⁰.

Încercarea elementelor trădătoare de a distruge mișcarea muncitorească subordonînd-o intereselor burgheziei și moșierimii s-a reflectat, așadar, și în felul cum era sărbătorită Comuna. În anul 1899 „aniversarea Comunei din Paris — remarcă un scurt articol din *Lumea nouă* — a trecut fără a fi îndestul băgată în seamă”¹¹. În anul următor influența

¹ *Munca*, V, nr. 3 din 13 martie, 1894, p. 2 și nr. 4 din 20 martie 1894, p. 2.

² *Lumea nouă*, I, nr. 117 din 8 martie 1895, p. 2.

³ *Ibidem*, III, nr. 799 din 7 martie, p. 3 și nr. 800 din 8 martie 1897, p. 3; *Ibidem*, V, Seria II, nr. 17 din 14 martie 1899, p. 3.

⁴ *Ibidem*, I, nr. 120 din 11 martie 1895, p. 2.

⁵ *Ibidem*, III, nr. 800 din 8 martie 1897 p. 3; *Ibidem*, IV, nr. 1095 din 11 martie 1898, p. 1 2; *Ibidem*, VI, Seria III, nr. 35 din 12 martie 1900, p. 1.

⁶ Vezi *Mișcarea socială*, nr. 7 din 30 martie 1897, și următoarele din 6, 13, 20, 27 aprilie, 4 și 11 mai 1897. Vezi, pentru alte materiale și nr. 1 din 16 februarie 1897, p. 4 și nr. 28 din 26 octombrie, 1897, p. 3—4.

⁷ *Ibidem*, nr. 4, din 9 martie 1897, p. 1.

⁸ *Lumea nouă*, III, nr. 798 din 6 martie 1897, p. 1.

⁹ *Trompeta* (vechiul nume *Trompeta socialistă*) I, nr. 25 din 7 martie 1899, p. 2. *Mișcarea socială*, nr. 4 din 9 martie 1897, p. 1.

¹⁰ *Lumea nouă*, I, nr. 116 din 7 martie 1895, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, V, Seria II, nr. 17 din 14 martie 1899, p. 3.

dăunătoare a elementelor oportuniste burghezo-liberale s-a resimțit și în faptul că *Lumea nouă* a publicat, la rubrica închinată Comunei, doar scurte fragmente traduse dintr-un articol scris cu nouă ani înainte, în 1881, de cunoscutul anarhist contele Kropotkin¹.

Trădarea „generoșilor” — elemente burghezo-liberale strecurate în conducerea partidului ca să canalizeze lupta proletariatului pe făgașul intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii — n-a putut distruge mișcarea muncitorească. Elemente devotate principiilor socialismului, consecvent revoluționare, — muncitori și intelectuali înaintați — și-au strâns rîndurile în jurul cluburilor muncitorești și al societății „Munca”, au continuat lupta pentru întărirea organizațiilor muncitorești. În condițiile grele cînd, după trădarea „generoșilor”, mișcarea era slăbită tocmai într-o perioadă de ascuțire a tuturor contradicțiilor (capitalismul trecea la faza imperialistă) cînd — pentru a dezvolta lupta maselor — era nevoie de metode de luptă noi, revoluționare, muncitorii din România aveau în față mărețul exemplu al revoluției din 18 martie 1871, eroismul și jertfele comunarșilor. „Cu toate vitejeștile silinți — sublinia, în martie 1902, un articol publicat în România Muncitoare — gazetă săptămînală, scoasă, cu mari sacrificii, de muncitorii socialiști, — comuna, forma militantă a revoluției sociale, cum spunea un manifest al grupului de proserșiși, „*Comuna revoluționară*” a fost înăbușită în sînge de către uneltele stăpînirii... A căzut Comuna, ... dar trăiască Comuna!”².

Din știrile publicate de *România muncitoare* în martie 1905 reiese că, în acest an, cercul „România Muncitoare” din București și „cercul de studii sociale” din Iași au sărbătorit Comuna din Paris, organizînd, fiecare, întruniri la care s-au ținut conferințe și discursuri; de asemenea au organizat și banchetul tradițional³. Cele două cercuri au organizat sărbătorirea în același fel și un an mai tîrziu; atunci întrunirile s-au deschis și s-au încheiat cu „Internaționala”⁴; întruniri s-au organizat și în martie 1907⁵.

Anul 1908 a marcat un nou pas înainte în ceea ce privește organizarea aniversării Comunei. Această aniversare avea loc cînd încă dănuia puternic amintirea înăbușirii în sînge a răscoalelor țărănești din 1907, cînd mișcarea muncitorească își intensifica eforturile pentru refacerea partidului politic al clasei muncitoare (Conferința pe țară a organizațiilor sindicale și a cercurilor socialiste din iunie-iulie 1907 hotărîse crearea unei „uniuni”, care va deveni apoi „Uniunea Socialistă din România”). Ea a fost mai organic legată de evenimentele și realitățile din țară. Mișcarea socialistă și sindicală a hotărît să serbeze în ziua de 5/18 martie „pe lingă acest eveniment istoric al mișcării socialiste revoluționare internaționale”, „intrarea *Romîniei muncitoare* în al patrulea an al existenței sale”, precum și împlinirea unui an de la „marile evenimente sîngeroase din

¹ *Lumea nouă*, VI, Seria III, nr. 35 din 12 martie 1900, p. 1.

² *România muncitoare*, I, nr. 9 din 3 martie 1902, p. 1.

³ *Ibidem*, I, Seria II, nr. 1 din 5 martie 1903, p. 1.

⁴ *Ibidem*, II, Seria II, nr. 2 din 12-19 martie 1906, p. 4.

⁵ *Ibidem*, III, Seria II, nr. 1 din 4-11 martie 1907, p. 1.

1907”¹. Ziua aceasta a fost considerată „o a doua sărbătoare roșie, o a doua zi hărăzită răspîndirii ziarului”² care a apărut cu un număr special, într-un tiraj deosebit. La rubrica închinată Comunei s-au publicat, în afară de articolul „Trăiască Comuna”, fragmente din „Războiul civil din Franța” de K. Marx³. În aceeași zi s-a organizat o serată literară, cu prilejul căreia M. G. Bujor a vorbit despre învățămintele Comunei din Paris; în program au mai fost lecturi despre activitatea și eroismul comunarzilor, declamații⁴.

Un an mai târziu, cele trei aniversări — Comuna din Paris, răscoalele din 1907, împlinirea a patru ani de luptă a *Romîniei Muncitoare* — aveau loc în același timp, în condițiile înăsprii măsurilor de represiune — și așa deosebit de sălbatice — luate de regimul burghezo-moșieresc. În articolul „Comuna din Paris”, care a apărut în numărul special al *Romîniei Muncitoare* consacrat acestor aniversări, se scria, printre altele: „Proletariatul romîn... să ia pildă de puterea de sacrificiu, de eroismul și lupta muncitorimii franceze împotriva apăsătorilor”⁵. Din ordinul guvernului, autoritățile au confiscat ziarul *Romînia Muncitoare* care publica materiale în legătură cu Comuna și care „înfiera îngrozitoarele măceluri” din 1907. Încă de la 4 martie, agenții poliției au făcut descinderi la tipografie și la cerc; afișele au fost distruse; coletele cu ziare au fost confiscate la poșta din București și din provincie⁶.

După refacerea partidului social-democrat — în urma congresului din 31 ianuarie 1910 — sărbătorirea Comunei din Paris va reflecta atît în presă cit și în întruniri, conferințe etc., atitudinea de clasă, revoluționară, a proletariatului și a elementelor devotate mișcării.

Articolul „Bebel și Comuna” — de exemplu — publicat de *Romînia Muncitoare* în martie 1910, în numărul consacrat aniversării glorioasei revoluții din Paris, cuprindea următoarea chemare mobilizatoare: „Să manifestăm dar, tovarăși, solidaritatea noastră cu Comuna calomniată, însușindu-ne strigătul ei: Război palatelor, pace colibelor, moarte mizeriei și trîndăviei”⁷. Anul următor, cînd aniversarea Comunei a avut loc odată cu sărbătorirea împlinirii a 28 de ani de la moartea lui K. Marx, Partidul Social Democrat îndruma „toate organizațiile din țară să comemoreze aceste două mari evenimente prin întruniri în care să explice însemnătatea lor pentru clasa muncitoare”⁸.

În același timp, sărbătorirea Comunei va reflecta și influența concepțiilor și teoriilor oportuniste, antiproletare, străine de marxism, ale lui Dobrogeanu-Gherea. În articolul „Revoluția de la 18 martie 1871”, publicat de *Romînia muncitoare* în martie 1912 — anul acesta Comuna a

¹ *Romînia muncitoare*, organ central săptămînal al sindicatelor și organizațiilor social-democrate, III, Seria II, nr. 50 din 10—17 februarie 1908 și nr. 51 din 17—24 februarie 1908, p. 1.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, IV, Seria II, nr. 1 din 2—9 martie 1908, p. 1, 2.

⁴ *Ibidem*, III, Seria II, nr. 52 din 24 februarie 1908, p. 1.

⁵ *Ibidem*, V, Seria II, nr. 1, 2, 3, din 1, 5, 8 martie 1909, p. 1.

⁶ *Ibidem*, nr. 4 din 9/12 martie 1909, p. 1.

⁷ *Ibidem*, VI, Seria II, nr. 1 din 4 martie 1910, p. 1.

⁸ *Ibidem*, nr. 101 din 27 februarie 1911, p. 4.

fost sărbătorită odată cu împlinirea a 5 ani de la răscoala din 1907¹ — se susținea că trebuie să se aștepte mai întâi ca țara noastră să devină o țară înaintată pentru că „astăzi... revoluția socială nu se poate circumscrie într-un oraș sau națiune; pentru ca să triumfe, trebuie să izbucnească la toate popoarele civilizate...”².

Deși anul 1913 a fost anul izbucnirii celui de al doilea război balcanic, război de jaf și cotropire, la care a participat și România, deși a fost un an de febrile pregătiri pentru dezlănțuirea primului război mondial, totuși, nici în 1913, nici în 1914, sărbătorirea Comunei n-a avut un caracter mai deosebit; ea n-a fost legată de realitățile din țară și de evenimentele contemporane, nu s-a îmbinat cu lupta clasei muncitoare din România împotriva războiului și a regimului de jaf și cotropire³. Editorialul apărut după un an — 6 martie 1915 — în *Lupta zilnică* — noua denumire a gazetei *România muncitoare* —, deși își exprima speranța că „proletariatul nu se va lăsa înșelat pînă la sfîrșit” și că „nu se poate să nu audă chemarea celor de pe baricadele de la 71 ale dezrobirii muncii”, susținea, totuși, concepțiile oportuniste ale partidelor Internaționalei a II-a, care au trădat pe față interesele proletariatului și au trecut pe pozițiile apărării „patriei” burgheze; articolul folosea aniversarea Comunei din Paris, pentru a justifica participarea Franței la războiul imperialist și alianța între așa-zisa democrație burgheză franceză, cu „țarul cotropitor și domnitor al întunericului”⁴.

În anul 1915 și (doar într-o anumită măsură) 1916, întrunirile consacrate Comunei s-au ținut într-un număr mai mare de orașe: București, Iași, Galați, Ploiești, Pitești, T. Severin etc.⁵.

Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din România s-a oglindit și în felul cum Partidul Socialist a organizat aniversarea Comunei. În martie 1919, în *Socialismul*, „organul Partidului Socialist și al Uniunii Sindicale”, a apărut editorialul „Comuna din Paris. 18 martie 1871”, care, deși avea unele formulări neprecise, uneori confuze, sublinia, totuși, destul de clar că aniversarea acesteia are loc „în vălmășagul Revoluției care deschide drumul Socialismului...”. Articolul se referea la situația din Rusia unde „proletariatul... a ajuns la cîrma statului” și „pășește la revendicările sale de clasă”⁶. Anul următor, 1920, organizarea întrunirilor festive de către Partidul Socialist a luat o mare amploare. În București, acestea au avut loc în toate secțiunile: Centru, Grivița, Ovidiu, Piscului, 13 Septembrie, Șerban Vodă, Măgurele, Laborator; de asemenea la Școala Socialistă⁷. Și în Iași

¹ *România muncitoare*, VIII, nr. 7 din 1 martie 1912, p. 4.

² *Ibidem*, nr. 8 din 4 martie 1912, p. 2.

³ *Ibidem*, IX, nr. 18 din 7 martie 1913, p. 1; *Ibidem*, X, nr. 5 din 16 ianuarie 1914, p. 1; nr. 18 din 4 februarie 1914, p. 1–2, nr. 26 din 9 martie 1914, p. 1, 2; nr. 27 din 11 martie 1914, p. 3.

⁴ *Lupta zilnică*, XI, nr. 53 din 6 martie 1915, p. 1.

⁵ *Ibidem*, nr. 51 din 4 martie, 1915, p. 1; nr. 53 din 6 martie p. 2; nr. 55 din 9 martie 1915, p. 2; *Ibidem*, XII, nr. 52 din 3 martie 1916, p. 1.

⁶ *Socialismul*, nr. 44 din 10 martie 1919, p. 1.

⁷ *Ibidem*, nr. 57 din 18 martie 1920, p. 1 și nr. 60 din 21 martie 1920 p. 1.

s-au organizat numeroase întruniri : la atelierele C.F.R. Nicolina, în sala din centru, Ghica Vodă, la Banca „Leul” etc ¹. Cele două ziare, *Socialismul* și *Iașul Socialist*, au apărut în numere speciale consacrate Comunei, cuprinzând un bogat material : fragmente din „Războiul civil din Franța” de K. Marx, articole originale privind istoricul și însemnătatea Comunei, versuri din „Împărat și proletar” de Mihail Eminescu, diferite alte materiale beletristice, traduceri din publicațiile socialiste franceze ².

A 50-a aniversare a Comunei din Paris a avut loc în ajunul unui mare eveniment pentru clasa muncitoare și pentru întreg poporul român — crearea Partidului Comunist din România — și în condițiile cruntei terori dezlănțuite de regimul burghezo-moșieresc după greva generală din octombrie 1920. Greutățile întâmpinate în anul 1921 de socialiștii români din cauza măsurilor represive luate de autoritățile burghezo-moșierești se reflectă și în felul cum a apărut numărul special, consacrat Comunei, al ziarului *Socialismul*. În urma intervențiilor violente ale cenzurii, editorialul a fost publicat fără titlu ; de asemenea mai mult de o treime din text a rămas spațiu alb, cenzurat. Cu toată asprimea cenzurii, unele idei leniniste despre învățămintele Comunei au reușit, totuși, să răzbată. „După 47 de ani de la căderea Comunei din Paris — sublinia editorialul — proletariatul rus a reluat opera proletariatului francez de la 1871 și, întemeiat pe experiențele pozitive ale acestuia, dînsul a făurit pentru proletariatul mondial unealta uriașă, care e Republica Rusă a Sfaturilor” ³. Iar mai departe, după un spațiu alb, unde textul a fost tăiat de cenzură : „Cea dintîi a pregătit pe cea de a doua și aceasta a continuat-o și completat-o pe cea dintîi. De aceea Comuna din Paris este indisolubil legată de Revoluția Rusă și de aceea sărbătorirea uneia va însemna de acuma înainte pentru proletariatul mondial și aniversarea celeilalte” ⁴.

Articolul „O înfăptuire vremelnică, dar o mare călăuză” de M. Gh. Bujor a fost, de asemenea, masacrat de cenzură ⁵.

Trebuie subliniat că în decursul istoriei mișcării socialiste și muncitorești din România, de la primele începuturi și pînă la înființarea Partidului Comunist, alături de elementele devotate, consecvent revoluționare, au luat în general atitudine favorabilă Comunei din Paris — în presă, la conferințe, întruniri — și o serie de elemente burghezo-liberale, de lideri social democrați de dreapta. Aceștia nu se ridicau deschis împotriva Comunei, pentru că în felul acesta s-ar fi demascat imediat în fața oamenilor muncii, ci căutau să ocolească sau să anuleze experiența și învățămintele concrete ale Comunei, să introducă în mișcare diferite „teorii” oportuniste și reformiste care negau în primul rînd esența experienței comunarzilor : dictatura proletariatului. „Comuna din Paris ... — arată

¹ *Iașul socialist*, Foaia organizațiilor socialiste și sindicale din Moldova, nr. 17, din 21 martie 1920, p. 4.

² *Socialismul*, nr. 58 din 19 martie 1920, p. 1, 2 ; *Ibidem*, nr. 59 din 20 martie 1920, p. 1 ; *Iașul socialist*, nr. 17 din 21 martie 1920, p. 1, 2, 3.

³ *Socialismul*, nr. 52 din 19 martie 1921, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

V. I. Lenin — în vorbe o ridică în slavă toți cei ce doresc să treacă drept socialiști, deoarece știu că masele muncitorești manifestă o sinceră și fierbinte simpatie pentru ea . . .”¹.

Crearea Partidului Comunist din România — „victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din România”² — a însemnat totodată și lichidarea ideilor confuze, „teoriilor” oportuniste, reformiste despre Comuna din Paris și însemnătatea ei istorico-mondială.

În Republica Sovietică, unde proletariatul rus, preluând experiența comunarilor, devenise clasă conducătoare în stat, comuniștii vedeau un exemplu de urmat, care îi însuflețea la luptă împotriva reginului burghezo-moșieresc. „Comuna din Paris — se arăta în editorialul publicat în ziarul partidului, *Socialismul*, din 19 martie 1922 — trăiește azi în Republica liberă a tovarășilor din Rusia . . . Proletariatul român, în ceasurile grele prin care trece acuma, alături de muncitorii din întreaga lume sărbătorește pe cei dintâi eroi ai proletariatului, pe cele dintâi jertfe căzute în luptă cu burghezia. Comuna distrusă de reacțiune trăiește în inima fiecărui muncitor; jertfa celor care au murit apărând cauza proletară trebuie să ne fie călăuză în lupta pe care noi o formăm azi”³. Iar un an mai târziu, articolul consacrat aniversării Comunei din Paris, publicat în *Socialismul*, „Organul Partidului Comunist”, anințea eroismul și jertfele muncitorilor parizieni, care „cei dintâi au încercat calea realizărilor”, „zecile de nui de comunarzi ai Rusiei Sovietelor, căzuți în luptă cu contrarevoluția”⁴. Lupta muncitorilor ruși pentru construirea societății noi, socialiste, realizările din Țara Sovietelor, constituiau un puternic îndemn pentru proletariatul din țara noastră. „Îngenunchiați pentru o clipă de teroarea oligarhiei — se spunea în articolul citat — credința noastră izvorită din înfăptuirea aievea a idealurilor noastre, ne dă tăria să înfruntăm toate loviturile burgheziei”⁵.

Încrederea aceasta în înfăptuirea mărețelor idealuri comuniste — așa cum ele se realizau, pe baza experienței Comunei, în Uniunea Sovietică — s-a reflectat puternic și cu prilejul împlinirii în martie 1924 a 53 de ani de la proclamarea Comunei din Paris. Partidul Comunist din România trecea atunci printr-o situație deosebit de grea; împotriva lui burghezia și moșierimea română intensificaseră măsurile de prigoană dezlănțuind o și mai sălbatică teroare. Ziarul *Socialismul* a publicat o pagină întreagă consacrată glorioasei revoluții din 18 martie 1871; aceasta cuprindea o serie de articole privind istoricul și însemnătatea Comunei, eroismul femeilor care au luptat pe baricade, precum și biografiile unor comunarzi (Ferré Vallès)⁶. Editorialul intitulat „Comuna din Paris și revoluția rusă”, scris de pe pozițiile principiilor marxist-leniniste, punea un deosebit accent pe însușirea experienței comuniștilor ruși,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. XXVIII, Ed. politică, București, 1959, p. 463.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvintări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1956, p. 368.

³ *Socialismul*, XVI, nr. 134 din 19 martie 1922, p. 1.

⁴ *Ibidem*, XVII, nr. 22 din 18 martie 1923, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, XIX, nr. 31 din 19 martie 1924, p. 3.

care au pregătit și înfăptuit Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, pe combaterea ideologiei oportuniste a social-democraților de dreapta care negau și calomniiau această experiență. „Proletariatul internațional revoluționar — arăta articolul — pregătit și crescut în spiritul marxist, sustras din ce în ce mai mult de sub ideologia oportunistă a social-democrației de pretutindeni, organizat nu numai în disparate Partide Comuniste, ci și într-o Internațională Comunistă, ... e azi destul de pregătit de a cuceri puterea politică”¹.

În anii negri de adincă ilegalitate, Partidul Comunist din România a continuat să lupte pentru a păstra vie, neștearsă, amintirea Comunei și experiența ei, în inima clasei muncitoare. „Proletariatul lumii — scria în 1925 *Tineretul leninist*, organul central al Uniunii Tineretului Comunist din România — sărbătorește în ziua de 18 martie prima încercare a realizării regimului comunist, care n-avea să-și înceapă înfăptuirea decât după 46 de ani, în răsăritul Europei, în Rusia”. Zadarnic „au crezut călăii — sublinia articolul în încheiere — că s-a terminat cu comunismul ... Comunismul strălucește biruitor la răsărit...”². Urmînd linia sa tactică, de a îmbina activitatea ilegală cu munca legală, Partidul Comunist Român a luptat pentru întărirea sindicatelor unitare. P.C.R. a îndrumat sindicatele unitare să organizeze, în anul 1926, în intervalul de la 18—25 martie — ce corespundea cu aniversarea Comunei din Paris — o săptămîină de propagandă pentru eliberarea tuturor muncitorilor întemnițați și pentru amnistie generală. Sindicatelor erau îndrumate de partid să organizeze conferințe despre Comuna din Paris, în legătură cu teroarea din România, precum și o șezătoare în favoarea celor închiși. De asemenea, la toate întrunirile ce aveau loc în țară, urma să se ceară amnistia generală și să se strîngă, prin liste de subscripție, bani pentru cei închiși³. Numărul special al *Vieții muncitoare* cuprindea numeroase articole închinete aniversării: „Comuna din Paris” (editorial); „Însemnătatea istorică a Comunei” de K. Marx (fragmente din „Războiul civil din Franța din 1871”); „Nașterea Comunei și opera ei” și „Cum a căzut Comuna. Eroismul comunarilor”, de F. Engels (fragmente din „Introducerea la Războiul civil din Franța din 1871 de K. Marx”); „Să cucerim amnistia!”; „18 martie și ajutorul roșu internațional”⁴. Acesta din urmă demasca „ura și teroarea clasei stăpînitoare”, care urmărea „exterminarea lentă, distrugerea morală și fizică” a „conducătorilor clasei muncitoare”. Muncitorii erau chemați să lupte „cu toată energia împotriva regimului de teroare al oligarhiei”, pentru „libertate de organizare, dreptul de întrunire și gîndire, desființarea stării de asediu, desființarea legii Mîrzescu, amnistie generală”⁵.

¹ *Socialismul*, XIX, nr. 31 din 19 martie 1924, p. 3.

² *Tineretul leninist*, Organul central al Uniunii Tineretului Comunist din România, I, nr. 2 din 15 martie 1925.

³ *Viața muncitoare*, organ săptămînal al Uniunilor Sindicale Unitare din România, III, nr. 23 din 15 martie 1926, p. 1.

⁴ *Ibidem*, nr. 24 din 22 martie 1926, p. 1, 2.

⁵ *Ibidem*, p. 1.

În ziua de sîmbătă 20 martie, a fost convocată o ședință festivă consacrată aniversării Comunei. Dar cu o jumătate de oră înainte de deschiderea ședinței, reprezentanții parchetului militar și ai prefecturii poliției au interzis festivitatea¹.

18 martie, ziua Comunei din Paris, a fost sărbătorită ca zi de luptă împotriva terorii și în anul 1928. Îndrumat de Partidul Comunist Român, Comitetul Central de ajutorare a trimis tuturor secțiunilor sale din țară o circulară în care se arăta însemnătatea internațională a Comunei și prin care se indicau o serie de obiective concrete pentru care proletariatul din România era chemat să lupte cu prilejul aniversării acesteia: deschiderea localurilor sindicatelor muncitorești și garantarea completă a libertății sindicale; desființarea tuturor legilor de oprimare și stabilirea unui regim legislativ care să garanteze maselor cele mai largi libertăți de dezvoltare; ridicarea stării de asediu, desființarea cenzurii și tribunalelor militare; libertatea de întrunire, organizare și presă; legiferarea unui regim special pentru deținuții politici; amnistie generală².

Autoritățile burghezo-moșierești n-au renunțat nici în acest an la măsurile represive pentru a împiedica aniversarea Comunei. La Iași, de exemplu, Comitetul de ajutorare a organizat, pentru ziua de 18 martie, o șezătoare în sala sindicatelor. Dar cînd muncitorii au început să vină la șezătoare, localul sindicatelor a fost invadat de agenți ai poliției care au interzis să se vorbească despre Comuna din Paris. Împotriva abuzurilor și silniciilor, a măsurilor teroriste la care s-au dedat reprezentanții autorităților burghezo-moșierești, a protestat energic I. Niculi³.

Și în anul 1929 ziua Comunei din Paris a fost sărbătorită sub semnul luptei împotriva măsurilor de oprimare și presiune luate de clasele dominante. Sub directa îndrumare a Partidului Comunist Român, Comisia locală a sindicatelor și Comitetul de ajutorare au convocat, în sala sindicatelor unitare, o întrunire de protest contra terorii sălbatice dezlănțuite de guvernul național-țărănesc împotriva organizațiilor revoluționare ale proletariatului⁴. În ziua de 18 martie, masele erau chemate să manifesteze pentru: legalizarea Partidului Comunist și a Uniunii Tineretului Comunist, stingerea procesului de dizolvare a sindicatelor unitare, legalizarea Ajutorului roșu internațional; să manifesteze pentru amnistie generală, pentru desființarea cenzurii, stării de asediu, jandarmeriei, siguranței, legilor de opresiune. Masele muncitoare erau chemate la luptă împotriva „terorii albe”, împotriva pregătirii războiului imperialist anti-sovietic⁵.

În anul 1932 — anul culminant al crizei economice — protestul împotriva terorii dezlănțuite de guvernul burghezo-moșieresc a îmbrăcat, cu prilejul sărbătoririi Comunei, forma unor demonstrații de masă în fața închisorilor în care erau întemnițați cei mai buni fii ai clasei mun-

¹ *Viața muncitoare*, organ săptămînal al Uniunilor Sindicale Unitare din România, III, nr. 25 din 28 martie 1926, p. 1.

² *Ibidem*, V, nr. 12 din 18 martie 1928, p. 1.

³ *Ibidem*, nr. 14 din 1 aprilie 1928, p. 1.

⁴ *Ibidem*, nr. 13 din 31 martie 1929, p. 1.

⁵ *Ibidem*, nr. 11 din 17 martie 1929, p. 1.

citoare. În unele orașe din țară muncitori și țărani din împrejurimi au venit în fața închisorilor, cu steaguri roșii în frunte, manifestând pentru pâine, pământ și libertate, împotriva pregătirii războiului imperialist; s-a strigat lozinca: „Trăiască Sovietele!” Din celulele lor întunecoase, tovarășii închiși au răspuns cîntînd cîntece revoluționare. Manifestanții n-au putut fi împrăștiati decît în urma intervenției jandarmilor și agenților poliției; gardienii s-au năpustit asupra tovarășilor întemnițați și i-au bătut în mod sălbatic¹.

Împotriva terorii dezlănțuite de clasele stăpînitoare, ca și împotriva pregătirii războiului imperialist antisovietic, chemau la luptă și articolele consacrate glorioasei revoluții din Paris, publicate în același an de *Tînărul leninist*², *Descătușarea*³, *Buletinul Comitetului Central A.R.I. Secția România*⁴, ziare ilegale îndrumate și conduse de partid.

Aniversarea Comunei din Paris în anul 1933 a avut loc la scurt timp după glorioasele lupte ale cefeștiștilor care au constituit așa cum arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — ”o manifestare hotărîtă a forței clasei muncitoare împotriva fascismului lovind în politica de fascizare a țării și de înfeudare a ei față de imperialism”⁵.

Îndrumată de Partidul Comunist Român, Uniunea Tineretului Comunist chema pe tinerii muncitori să organizeze, în ziua de 18 martie, întruniri, greve de protest și demonstrații împotriva stării de asediu și a legii Mîrzescu, împotriva militarizării tineretului și a pregătirii războiului; tinerii erau chemați să lupte pentru reprimirea celor concediați, ajutorarea tinerilor șomeri, hrană bună în cămine, internate, cazărmi; pentru un guvern muncitoresc țărănesc. Asemenea obiective de luptă erau indicate în *Tînărul Leninist*⁶, în *Buletinul CC al Ajutorului Roșu*⁷ și în *Cazarma*⁸, ziar ilegal scos de partid pentru ostași. „Alături de muncitori și țărani — se sublinia în încheierea articolului „Comuna din Paris” publicat de *Cazarma* — să luptăm contra jugului moșierilor și fabricanților. Dacă vom fi trimiși în război contra fraților noștri muncitori, și țărani din Rusia să întoarcem armele contra dușmanilor noștri adevărați boierii”⁹.

În anul următor, cu prilejul aniversării zilei de 18 martie, Partidul Comunist Român a chemat masele muncitoare să se ridice împotriva fascismului și pregătirii războiului imperialist, să lupte pentru instaurarea guvernului muncitoresc-țărănesc, urmînd pilda muncitorilor și țăranilor din Uniunea Sovietică, glorioasa continuatoare a Comunei din Paris”¹⁰.

¹ *Scnteia*, II, nr. 4 din 1 aprilie 1932.

² *Tînărul leninist*, VII, nr. 2 din februarie 1932.

³ *Descătușarea*, organ al Comitetului Central al Ajutorului Roșu Internațional, Secția România, I, nr. din martie 1932, p. 2—3.

⁴ *Buletin al Comitetului Central A.R.I., Secția România*, nr. 2 din martie — aprilie 1932, p. 1.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1956, p. 321.

⁶ *Tînărul leninist*, VIII, nr. 3, martie 1933.

⁷ *Buletin al Comitetului Central A.R.I. Secția România*, II, nr. 6, din ianuarie-februarie 1933.

⁸ *Cazarma*, III, nr. 1, martie 1933, p. 4.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Scinteia*, IV, nr. 4, martie 1934.

Masele muncitoare erau chemate de asemenea să lupte pentru eliberarea muncitorilor ceferiști și a tuturor deținuților politici revoluționari¹.

În toată perioada grea de cruntă teroare, care a continuat pînă la eliberarea țării noastre, la 23 August 1944, amintirea Comunei din Paris a rămas neștearsă în inima clasei muncitoare, care a avut mereu în față exemplul și eroismul comunarzilor, pentru că — așa cum arată V. I. Lenin — tabloul vieții și al morții Comunei, „ imaginea unui guvern muncitoresc care a cucerit și a ținut în mîinile sale mai bine de două luni de zile capitala lumii, priveliștea luptei eroice a proletariatului și a suferințelor lui după înfrîngere, toate acestea au ridicat moralul a milioane de muncitori, le-au trezit speranțele și le-au atras simpatiile de partea socialismului”².

La 90 de ani de la proclamarea Comunei din Paris, clasa muncitoare — forța principală a societății, clasa conducătoare în stat — și toți oamenii muncii din Republica Populară Romînă au întîmpinat glorioasa aniversare a revoluției de la 18 martie 1871, luptînd cu însuflețire creatoare să îndeplinească sarcinile trasate de cel de al III-lea Congres al P.M.R., ce deschid „poporului nostru perspectiva luminoasă a victoriei depline a socialismului și trecerii treptate la comunism”³. Idealul socialist, pentru care s-au jertfit comunarzii, este astăzi o realitate cuprinzînd țări cu o populație de peste 1 miliard de oameni; sistemul mondial socialist s-a transformat în factorul hotărîtor al dezvoltării societății omenеști. Epoca noastră este epoca revoluțiilor socialiste și a revoluțiilor de eliberare națională, epoca prăbușirii imperialismului, a lichidării sistemului colonial, epoca trecerii pe calea socialismului a noi și noi popoare, epoca triumfului socialismului și comunismului pe scară mondială⁴. Cuvintele lui Marx, scrise cu 90 de ani în urmă, sînt mereu actuale: „Parisul muncitorilor, cu Comuna lui, va fi în veci sărbătorit ca vestitorul glorios al unei societăți noi. Martirii lui sînt gravați în marea inimă a clasei muncitoare”⁵.

¹ *Scînteia*, IV, nr. 4, martie 1934. Vezi și *Descătușarea*, IV, nr. 2(20) din februarie — martie 1934, p. 15—16.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. XVII, E.S.P.L.P., 1957, p. 124.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, Ed. politică, 1960, p. 125.

⁴ *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Ed. politică, 1960, p. 8—9.

⁵ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la Războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 575.

DIN ACTIVITATEA P.C.R.
ÎN RÎNDURILE ARMATEI BURGHEZO-MOȘIEREȘTI
(1929 — 1933)

DE

D. TUȚU și GH. SMARANDACHE

Armata populară română, apărătoare devotată a cuceririlor revoluționare ale poporului, a independenței și suveranității patriei socialiste, este una din realizările de seamă ale regimului nostru democrat-popular. Partidul Muncitoresc Român este făuritorul, conducătorul și educatorul Forțelor Armate ale Republicii Populare Romine.

Ridicînd masele la lupta revoluționară pentru doborîrea regimului burghezo-moșieresc, pentru instaurarea puterii oamenilor muncii, partidul marxist-leninist al clasei muncitoare din țara noastră a acordat o atenție deosebită și activității în rîndurile armatei, în vederea atragerii maselor de militari de partea revoluției. Timp de aproape un sfert de veac, Partidul Comunist din România a desfășurat o muncă tenace și perseverentă în rîndul maselor de țărani și muncitori îmbrăcați în haine militare, pentru eliberarea lor de sub jugul exploatării, asupririi și umilirii burghezo-moșierești.

În întreaga sa activitate antimilitaristă, Partidul Comunist din România s-a călăuzit de învățătura leninistă și experiența bogată a P.C.U.S. referitoare la necesitatea și importanța atragerii armatei de partea revoluției.

Pregătind proletariatul pentru insurecția armată, Lenin arăta posibilitatea și necesitatea atragerii armatei de partea luptei revoluționare a maselor populare. Lenin spunea că armata trebuie „să devină revoluționară. Bineînțeles, dacă revoluția nu ia un caracter de masă și nu cuprinde armata, nici vorbă nu poate fi de o luptă serioasă”¹.

În activitatea pentru atragerea armatei de partea luptei maselor populare, Lenin a indicat partidului comunist să țină seama de compoziția socială a armatei burgheze și de caracterul ei de clasă.

¹ V. I. Lenin, *Despre război, armată și știință militară*, vol. I, Edit. militară, 1957, p. 319.

Aplicînd în viață învățătura leninistă, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a reușit să atragă majoritatea armatei ruse de partea revoluției.

Călăuzit de învățătura marxist-leninistă și folosind bogata experiență a P.C.U.S., Partidul Comunist din România a desfășurat o activitate rodnică în rîndurile armatei pentru atragerea maselor de militari la lupta revoluționară a poporului. P.C.R. a demascat cu tărie caracterul de clasă al armatei burghezo-moșierești, a făcut întotdeauna deosebirea necesară, de clasă, între marea masă a militarilor (soldați și grade inferioare care proveneau din rîndul oamenilor muncii) și cea mai mare parte a ofițerilor (fii de moșieri și de capitaliști).

Armata Romîniei burghezo-moșierești era principalul instrument de forță în mîna claselor exploatoare, pentru apărarea și menținerea dominației de clasă a burgheziei și moșierimii, pentru reprimarea maselor muncitoare care se ridicau la luptă revoluționară. În anii 1888, 1907 etc., armata a fost folosită de burghezie și moșierime pentru înăbușirea luptei maselor țărănești care cereau pămînt; în anii 1916, 1918, 1929, 1933, armata a fost pusă să tragă, sub teroarea legilor și a ofițerilor reacționari, în muncitorii care cereau pîine, pace și libertate. Participarea armatei romne burghezo-moșierești la intervenția imperialistă împotriva tînarului stat sovietic și la înăbușirea revoluției proletare din Ungaria, participarea ei împotriva voinței poporului — la agresiunea criminală contra Uniunii Sovietice exprimă faptul că burghezo-moșierimea folosea armata și în scopuri de jaf și cotofire.

În lumina indicațiilor leniniste, armata trebuia transformată, din instrument al claselor exploatoare, într-o sprijinitoare activă a luptei revoluționare a poporului nostru. Articolul de față își propune să prezînte unele aspecte din activitatea Partidului Comunist din România în rîndurile armatei burghezo-moșierești în anii crizei economice din 1929—1933.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și după înfrîngerea intervenției imperialiste de către tînăra Putere sovietică, cercurile agresive imperialiste au promovat o politică de pregătire a războiului împotriva Uniunii Sovietice. În cadrul acestei politici războinice, România avea rolul de a deveni o bază de atac contra vecinei sale de la răsărit. Guvernății Romîniei burghezo-moșierești au acceptat cu slugărnicie acest rol josnic și au acționat potrivit intereselor lor de clasă, care se împleteau cu interesele imperialismului mondial de a restaura vechile rînduiri capitaliste în Rusia. Ei au promovat o politică fățiș antisovietică, au încheiat tratate militare cu caracter antisovietic, au intensificat pregătirile de război prin înarmări¹, au trecut la militarizarea

¹ Cu prilejul vizitei mareșalului Piłsudski în România în 1928, „Universul”, ziarul marii burghezii romîne, scria cu cinism la 2 octombrie 1928: „S-a stabilit, așadar, primul contact între România și Polonia. Din cauza situației sale geografice, Rusia nu poate fi atacată din spate, cum a fost cazul cu Germania în 1914. Rusia poate fi atacată numai din față sau din flanc. Rolul nostru și al Poloniei este de a duce acest atac frontal. Cealalți vor întreprinde atacul din flanc. Din acest motiv gîndul nostru nu trebuie să fie îndreptat numai spre înarmări aeriene, ci înainte de toate spre înarmări de uscat... Avem nevoie de material de război, de mult material de război”.

tineretului, la fascizarea treptată a vieții publice, la reprimarea singeroasă a poporului ridicat la luptă pentru drepturi democratice. Partidul Comunist din România, conducătorul devotat al maselor populare, a fost scos „în afara legii”.

Politica represivă și războinică a burgheziei și moșierimii a devenit și mai insolentă în anii crizei economice din 1929—1933. În România, marea criză economică din această perioadă s-a manifestat deosebit de puternic datorită înapoierii economice, a împletirii crizei din industrie cu cea din agricultură și dependenței față de capitalul străin, ceea ce a avut grave urmări economice, sociale și politice. S-a adâncit mizeria maselor, a crescut numărul șomerilor, s-au intensificat pregătirile de război și măsurile de fascizare a țării. În ciuda dezastrului economic, guvernării burghezo-moșierimii alocau fonduri sporite pentru înarmare, pentru pregătiri militare în vederea războiului antisovietic. Încă din primul an al crizei a fost alocată pentru înarmări suma de 9 miliarde de lei din bugetul României¹, pentru ca în 1932 să ajungă la 14 miliarde de lei². Numărul militarilor de sub arme a crescut de la 150 000 în 1929 la 244 857 în 1931³. În acest an, România era considerată a patra țară din Europa după numărul de militari.

Pregătirile de război ale României burghezo-moșierești erau patronate de monopolurile de armament străine, îndeosebi de concernele Creusot, Wickers și Skoda. Numai prin contractul din 17 martie 1930, încheiat între statul român și concernul Skoda, se livra României armament în valoare de peste 5 miliarde de lei. De aici rezultă complicitatea capitaliștilor autohtoni cu monopolii străini în jefuirea oamenilor muncii din România, în pregătirea războiului antisovietic.

Apreciind în mod științific condițiile istorice în care își desfășura activitatea, P.C.R. și-a îndreptat atenția de la început în direcția contracarării politicii militariste și războinice a guvernanților români, împletind activitatea de luptă a maselor pentru revendicările lor zilnice cu lupta împotriva militarizării și a pregătirii războiului imperialist antisovietic.

Congresul al IV-lea al P.C.R., care a avut loc în 1928, folosind experiența mișcării comuniste internaționale⁴, a pus ca problemă centrală chestiunea războiului ce se pregătea împotriva Uniunii Sovietice. Congresul

¹ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, august 1932, nr. 1.

² „Asaltul antimilitarist”, octombrie 1932.

³ „Alarma”, februarie 1932.

⁴ Congresul al VI-lea al Internaționalei a III-a Comuniste, din 1929, referindu-se la rolul pe care îl atribuia imperialismul mondial țărilor balcanice în pregătirea războiului, arăta că, „datorită poziției lor geografice deosebite, Balcanii constituie o bază strategică extrem de importantă pentru agresiunea militară care se pregătește cu adevărată febrilitate împotriva Uniunii Sovietice” (vezi Gh. Dimitrov, *Opere alese*, 1959, p. 166). Congresul chema pe oamenii muncii „să transforme războiul imperialist într-un război civil al proletariatului împotriva burgheziei, cu scopul de a instaura dictatura proletariatului și socialismul” (vezi W. Z. Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, Edit. politică. București, 1958, p. 429—430).

a adoptat rezoluția „În chestiunea luptei împotriva pericolului de război”, subliniind că „toate chestiunile activității și luptei noastre trebuie privite sub unghiul pregătirii imperialismului român și mondial pentru atacul înarmat împotriva Uniunii Sovietice”¹. Partidul trebuie să ducă această luptă contra pericolului de război, sublinia rezoluția, „nu ca ceva limitat de o anumită perioadă de timp, ci ca o campanie neîntreruptă, zilnică, legată de lupta zilnică a maselor muncitorești-țărănești”². Congresul trasa ca sarcină organizațiilor de partid să mobilizeze masele de muncitori, țărani, pe toți cei exploatați și asupriți la o largă împotrăvire pentru zădărnicierea politicii agresive a guvernanților României burghezo-moșierești.

Un rol deosebit în munca antimilitaristă, de scoatere a tineretului de sub influența politicii militariste și fasciste a burgheziei îi revenea U.T.C., condusă și îndrumată de P.C.R.

În rezoluția referitoare la U.T.C. Congresul al IV-lea al P.C.R. sublinia că sectorul muncii cu recruții, soldații și demoblizații, „trebuie să fie cel mai important în toată activitatea U.T.C.” Congresul a pus ca sarcină principală U.T.C. intensificarea activității legale și ilegale, pentru cucerirea majorității tineretului sub conducerea P.C.R., pentru desfășurarea unei intense munci în rândurile militarilor. „Munca antimilitaristă — arăta P.C.R. într-un număr al revistei „Lupta de clasă” din 1928 — trebuie să fie în timpul de astăzi o sarcină centrală a U.T.C. Pătrunderea în cazărmi și lămurirea muncitorilor și țăranilor în uniforme de soldat asupra rostului întreținerii armatei de către burghezie și asupra pregătirilor și pericolului de război este o sarcină ce nu trebuie cu nici un chip amînată”³.

Hotărârile Congresului al IV-lea al P.C.R. au fost traduse în viață de comuniști și uteciști, care au desfășurat o eroică activitate antimilitaristă. În uzine, în școli, în universități, la sate, în cazărmi, peste tot pătrundea cuvîntul partidului, care lumina calea de luptă a oamenilor muncii împotriva celor care îi condamnau la foame, mizerie și moarte.

Prin muncă de la om la om, prin difuzarea presei de partid, prin organizarea unor întâlniri între muncitori și soldați, comuniștii și, sub conducerea lor, uteciștii au desfășurat o largă activitate printre militari. Partidul Comunist din România a trecut la organizarea de celule de partid în armată, a înfăptuit o strînsă legătură între activitatea comuniștilor din armată și lupta revoluționară a oamenilor muncii, în scopul realizării acțiunilor de solidaritate ale soldaților cu muncitorii. În urma sarcinilor trasate de partid au fost create celule uteciste în uzinele și fabricile de armament și muniții precum și în rândurile armatei.

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 575.

² *Ibidem*, p. 576.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., „Lupta de clasă” septembrie-decembrie 1928, nr. 8—9.

Comuniștii și uteciștii din armată, care acționau sub îndrumarea organizațiilor de partid și a celor uteciste locale, îmbinau în mod armonios formele de muncă ilegale cu activitatea organizațiilor legale de masă. În munca revoluționară a P.C.R. și U.T.C. erau folosite cu pricepere întâlnirile organizate în cadrul cercurilor sportive între tinerii muncitori și militari, unde se discutau probleme privind poziția față de pregătirea războiului criminal antisovietic, stabilindu-se sarcinile tinerilor pentru demascarea în rindul soldaților a politicii militariste și războinice a guvernului burghezo-moșieresc. O asemenea întâlnire a fost organizată în ziua de 24 august 1929 de cercul sportiv muncitoresc din Iași, la care au luat parte și militari din Regimentul 13 infanterie. În cadrul acestei întâlniri, tinerii muncitori au discutat cu militarii probleme legate de dezvoltarea activității revoluționare în armată și au fost stabilite o serie de măsuri concrete pentru demascarea pregătirii războiului antisovietic¹.

Organizațiile locale de partid și U.T.C. organizau și excursii, la care participau alături de tinerii muncitori care urmau să fie încorporați, și soldați; cu prilejul acestor excursii militarii primeau indicații în legătură cu desfășurarea muncii revoluționare în cazărmi. O astfel de excursie a avut loc în ziua de 1 septembrie 1929 în apropierea Bucureștiului. La această excursie au participat peste 100 de comuniști și uteciști, printre care și militari din grupul de aviație Băneasa. La ședința care a avut loc cu acest prilej s-a discutat în mod deosebit problema luptei împotriva pregătirilor de război și a militarizării țării. Unul dintre participanți a arătat în cuvântul său că „tineretul comunist trebuie să aibă în vedere pericolul unui război imperialist și să lupte prin toate mijloacele pentru ca unicul stat proletar — Rusia Sovietică — să fie la adăpost de loviturile ce se încearcă contra ei. Trebuie să se facă propagandă contra războiului în rîndurile soldaților și țăranilor, pentru că aceștia sînt cei de care se servește burghezia în războiul pe care-l pregătește”².

În 1930 se înmulțesc excursiile uteciștilor din uzine și din armată, organizate de către P.C.R. La excursia din 6 iulie 1930 participă și militari uteciști din Regimentul 5 infanterie-Vlașca și din Regimentul 2 artilerie. În apropiere de Jilava a avut loc o ședință în cadrul căreia uteciștii au discutat probleme legate de pregătirile războinice ale reacțiunii și imperialismului mondial. Unul dintre uteciști, care lucra la palatul regal, a spus că venirea lui Carol este legată de război și că el pregătește dictatura militară³. Așadar tineretul era frământat de soarta pe care i-o pregătea regimul burghezo-moșieresc. Sub conducerea și îndrumarea P.C.R., uteciștii desfășurau o intensă activitate împotriva înarmărilor și pentru atragerea maselor de tineri de sub influența nefastă a politicii fasciste și militariste, promovată de partidele burghezo-moșierești.

Un rol important în activitatea antimilitaristă și antirăzboinică a P.C.R. l-a avut materialul de propagandă și agitație — ziare, broșuri,

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 275, vol. VII, f. 207.

² Ibidem, dos. 275, vol. 2, f. 45.

³ Ibidem, f. 2 518.

manifeste, — care pătrundea peste zidurile păzite ale cazărmilor în ciuda numeroaselor greutăți și sacrificii. El îndemna pe soldați să adopte o atitudine combativă, revoluționară și antirăzboinică.

În cadrul presei militare comuniste din anii 1929—1933, un loc de frunte îl ocupau ziarele „Cazarma”, organ al C.C. al U.T.C. (din 1934 a fost editat de C.C. al P.C.R.), „Viața ostășească”, organul P.C.R., secția București, „Alarma”, „Asaltul antimilitarist”, „Avangarda”, „Lupta ostășească” și altele.

În ziare și reviste erau publicate articole care demascau viața de mizerie a ostașilor din armată, a muncitorilor și țăranilor, de asemenea era demascată politica de înarmare și de fascizare dusă de burghezie și moșierime. Partidul Comunist din România chema soldații la luptă, alături de masele muncitoare, pe baza revendicărilor proprii. Dintre acestea amintim dreptul de vot al soldaților, dreptul de a citi ziare și reviste în cazarmă, dreptul de a se înscrie în organizațiile de tineret, înlăturarea bătaii din armată, să nu fie folosiți soldații în locul muncitorilor care intrau în grevă; să nu fie folosită armata pentru a reprima luptele revoluționare ale oamenilor muncii, să nu fie folosiți soldații ca argați pe moșile ofițerilor etc.¹.

În presa de partid răspîndită în rîndul militarilor apăreau și articole care arătau suferințele oamenilor muncii în condițiile regimului burghezo-moșieresc, agravate de criză și de politica înarmărilor. De pildă, într-un articol publicat în ziarul „Asaltul antimilitarist” din octombrie 1932 se demasca politica regimului burghezo-moșieresc de scădere continuă a salariilor pentru a mări alocațiile de război, care crescuseră în acel an la 14 miliarde de lei.

Prin răspîndirea presei de partid în rîndul militarilor se făcea educația acestora în spiritul luptei împotriva regimului asupritor burghezo-moșieresc, în spiritul frăției cu oamenii muncii.

Partidul comunist și, sub conducerea lui, organizațiile U.T.C. educau tinerii muncitori și țărani îmbrăcați în haine militare și-i îndemnau să nu se lase înșelați de propaganda mincinoasă, străină de interesele lor, dusă de către ofițerii reacționari în scopul pregătirii pentru apărarea intereselor burgheziei și moșierimii, pentru a-i folosi în războiul pe care-l puneau la cale clasele exploatoare. Partidul conta pe sprijinul maselor de militari în lupta revoluționară, pentru că sub haina soldățească, după cum scria ziarul „Cazarma” din mai 1931, „se zbate inima unui muncitor sau țăran”.

În paginile presei de partid se publicau și articole în care se popularizau succesele uriașe obținute de poporul sovietic în construirea socialismului, rolul Armatei Sovietice în apărarea intereselor poporului sovietic, politica consecventă de pace a Uniunii Sovietice².

În 1931 lupta antimilitaristă a luat o mare amploare în toată Europa. La 24 și 25 iulie 1931 s-a ținut la Londra o conferință a reprezentanților comitetelor centrale ale partidelor comuniste din Germania, Franța, Polonia și Cehoslovacia, în cadrul căreia s-a discutat situația politică din țările

¹ „Lupta de clasă” ianuarie-martie 1929, nr. 10—11, p. 70. Cf. „Cazarma”, mai 1931, nr. 1.

² Vezi I. Toacă, *Lupta antimilitaristă a P.C.R. oglindită în ziarul „Cazarma”* (1931—1935), în „Propagandistul și agitatorul”, organ al D.S.P.A., 1961, nr. 3, p. 78 și urm.

respective și pe plan european. În apelul adoptat de conferință și adresat popoarelor se spunea că imperialiștii pregătesc un nou război, în care văd mijlocul pentru a ieși din criză. Acest document populariza succesele U.R.S.S. și demasca politica antisovietică a social-democrației de dreapta.

La 1 august 1931, cu prilejul zilei de luptă împotriva războiului, partidele comuniste din România și Polonia au adresat un apel către muncitori, țărani, intelectuali și soldați, în care se arăta că „milioanele maselor din România și Polonia urmează să fie prefăcute în carne de tun în războiul contrarevoluționar care se pregătește împotriva U.R.S.S.”¹.

În apel se demasca agresivitatea acordurilor polono-române și rolul nefast al marelui stat-major francez în pregătirea atacului antisovietic. Se cerea ca toți oamenii muncii, și alături de ei masele de soldați, să intensifice lupta împotriva politicii reacționare și de cotropire a claselor stăpînitoare din cele două țări.

La 1 august 1931, la chemarea partidelor comuniste din România și Polonia, oamenii muncii din numeroase orașe au ieșit în stradă, într-o uriașă demonstrație politică, cu lozincile : „Jos războiul !”, „Jos mâinile de pe U.R.S.S. !”. Numeroși manifestați au fost arestați și aruncați în beciurile Siguranței. „Cu ocazia zilei de 1 august, zi de luptă revoluționară împotriva dictaturii fasciste sîngeroase și a războiului tîlhăresc pe care burghezia îl pregătește contra Uniunii Sovietice — se spunea într-un manifest al C.C. al P.C.R. din august 1931 —, au fost arestați, schingiuiți în beciurile Siguranței peste 2 000 de muncitori și țărani. La jumătate dintre ei, Siguranța caută să le însceneze procese pentru ca să fie condamnați la zeci de ani închisoare”².

La marile demonstrații din august 1931, alături de oamenii muncii din uzine și de pe ogoare au participat și militari. Răspunzînd chemării partidului, în București, Oradea, Cluj, Sibiu manifestaților li s-au alăturat numeroși soldați.

Educatorii culturali ai burgheziei nu mai puteau ține în întuneric, cu propaganda lor mistică, antipopulară, șovinistă, masele de militari. Cuvîntul partidului, care nu cunoștea obstacole, pătrundea prin porțile ferecate ale cazărmilor și lumina conștiința soldaților și a cadrelor de comandă înaintate. Militarii se încadrau treptat în lupta maselor populare împotriva regimului de exploatare și asuprire.

În noiembrie 1931, soldații care lucrau la tipografia Ministerului de Război, din strada Izvor, au refuzat să mai muncească 13 ore pe zi. Ei au cerut comandantului să reglementeze lucrul la 2 schimburi pe zi. La refuzul comandantului, soldații au intrat în grevă. Bătăile și carcera n-au înfrînt rezistența soldaților. Comandantul a fost nevoit să-i trimită la unitățile de origine pentru a potoli greva, iar în locul lor au fost aduși alți militari³. Tot în noiembrie 1931, un soldat din Regimentul 2 pionieri

¹ *Documente din istoria P.C.R. (1929 - 1933)*. E.S.P.L.P., 1955, p. 210.

² *Ibidem*, p. 219.

³ „Cazarma” din noiembrie 1931.

este condamnat la 4 ani închisoare pentru că a răspîndit manifeste revoluționare în cazarmă¹.

Congresul al V-lea al P.C.R., care a avut loc în decembrie 1931, a marcat un moment de însemnătate istorică în viața partidului și în desfășurarea luptei revoluționare din țara noastră. Congresul a stabilit principiile ideologice, organizatorice, strategice și tactice ale P.C.R. în lumina învățăturii marxist-leniniste, a experienței P.C.U.S. și a mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Congresul a acordat o atenție deosebită întăririi muncii de partid în rîndurile maselor, pentru mobilizarea acestora la lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc, a politicii agresive și imperialiste.

Congresul al V-lea al P.C.R. a trasat o serie de sarcini deosebit de importante privind munca revoluționară în armată². Una din rezoluțiile adoptate la congres sublinia că partidul trebuie să dezvolte munca revoluționară în rîndul „maselor de recruți, soldați și rezerviști”³. Congresul a subliniat de asemenea faptul că partidul comunist să lege lupta zilnică a soldaților, recruților și rezerviștilor cu aceea a proletariatului și „să demaște caracterul de clasă și imperialist al armatei Romîniei mari”⁴. Congresul cerea U.T.C. să desfășoare o intensă muncă revoluționară „în special printre recruți și cei plecați în concediu”⁵ și să lege cererile concrete ale ostașilor „cu lupta tineretului din fabrică, de la țară și a somerilor”⁶.

Importanța acordată de către partid muncii în armată, îndeosebi în anii de avînt revoluționar, este subliniată și de plenara C.C. al P.C.R. din aprilie 1932, care a consacrat o rezoluție specială muncii în armată, intitulată: „Lupta pentru cucerirea armatei — un sector de asalt”. „Munca în armată — se arată în rezoluție — reprezintă, în circumstanțele actuale ale situației interne și internaționale, o importanță de prim ordin; a pătrunde în armată, a duce lucrurile pînă într-acolo ca în momentul hotărîtor masa de soldați să-și îndrepte baionetele nu în contra Uniunii Sovietice, nu în contra muncitorilor și țăranilor din Romînia, ci contra dușmanilor ei de clasă, contra capitaliștilor și moșierilor, iată una din sarcinile cele mai importante pe care Congresul al V-lea a pus-o cu toată măreția ei în fața partidului nostru”⁷.

¹ „Cazarma” din noiembrie 1931. În iunie 1931 a avut loc o grevă a 96 de militari deținuți în închisoarea Tîrgșor (Prahova). Ei cereau desființarea bătăii și un regim omenesc în închisoare (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 46 — 271, f. 6).

² Pentru organizarea și desfășurarea activității revoluționare în rîndurile armatei, Congresul al V-lea al P.C.R. a trasat și sarcina creării unor organe speciale, numite secții antimilitariste (AMI), pe lângă C.C. și comitetele regionale. În articolul *Munca AMI și conspirația*, publicat în „Buletinul” nr. 20 din martie 1935, se arată că AMI este un „organ tehnic și administrativ pentru a asigura munca antimilitaristă în condițiuni ilegale printre soldații activi”.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917 — 1944*, ed. a II-a, E.P.L.P., București, 1953, p. 134.

⁴ *Ibidem*, p. 137.

⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁶ *Ibidem*, p. 142.

⁷ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 310/3 660, f. 271.

Precizînd sarcinile partidului în lupta antirăzboinică, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia la începutul anului 1933 că pentru România „pericolul războiului antisovietic este cel mai apropiat și mai iminent. Acest pericol trebuie subliniat mereu”¹.

În 1932 cercurile agresive au intensificat pregătirile războinice. Înarmările luau proporții. România făcuse mari comenzi de armament și de muniții în străinătate. În țară, uzinele de armament și muniții de la Reșița, Cugir și Copșa Mică lucrau din plin. La granițe se construiau căi ferate și șosele strategice. Portul Constanța fusese transformat în bază militară navală².

La începutul anului 1932, în România au avut loc mari mișcări de trupe. La Nistru au fost trimise câteva regimente, iar zece contingente au primit ordin de concentrare. Numărul militarilor sub arme se ridica la peste 285 000. Au luat ființă organizații speciale care făceau propagandă deșănțată pentru războiul aerochimic. Se făcea mare reclamă măștilor contra gazelor.

Pregătirile războiului erau însoțite de intensificarea terorii sîngeroase împotriva maselor, de propagandă șovină, antisovietică, mistică, militaristă.

Analizînd noua etapă în care intraseră pregătirile războinice ale burgheziei imperialiste internaționale și respectiv ale burgheziei și moșierimii romîne, Partidul Comunist din România, orientat de rezoluțiile și hotărîrile Congresului al V-lea și ale conferințelor internaționale ale partidelor comuniste³, a intensificat activitatea și mai rodnică în rîndurile armatei pentru zădărnicierea planurilor reacțiunii. S-a lărgit mult rețeaua celulelor de partid și uteciste din armată, s-a îmbunătățit calitatea literaturii politice pentru soldați. Partidul desfășura zilnic o muncă educativă în rîndurile militarilor.

Ca urmare a acestei activități, o masă tot mai mare de militari înțelegeau că interesele lor sînt comune cu interesele celor din fabrici și uzine, că muncitorii din Uniunea Sovietică nu doresc război, că războiul e dorit de cercurile imperialiste strîns legate de burghezia și moșierimea romînă. Este semnificativ faptul că la manifestația de pe Calea Griviței din 18 septembrie 1932 a peste 3 000 de muncitori s-a alăturat și un grup de soldați⁴. Cu ocazia încorporării recruților în 1933 s-a desfășurat o largă companie antimilitaristă. În apelul partidului din ianuarie 1933 adresat tinerilor încorporați se arăta adevărata stare de lucruri care îi aștepta în cazărmi (foamete, corvoadă, bătaie, carceră) și se preciza că sînt pregătiți de burghezie pentru a fi folosiți împotriva oamenilor muncii și în războaie potrivnice intereselor poporului. Apelul se încheia cu cuvîn-

¹ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului” din 14 februarie 1933.

² „Tinărul leninist” aprilie 1932, nr. 4.

³ La 31 martie 1932 a avut loc o conferință internațională a partidelor comuniste din Germania, Franța, Polonia, Anglia, Cehoslovacia, Olanda, Suedia, care a lansat un apel către oamenii muncii din toate țările, îndemnîndu-i la luptă împotriva pregătirilor de război.

⁴ „Tinărul leninist” octombrie 1932, nr. 12.

tele : „Nu ridicăți armele contra muncitorilor și țăranilor. Alături de ei duceți lupta pentru un guvern muncitoresc-țăranesc”¹.

Dezvoltarea conștiinței de clasă la numeroși militari a dus la acțiuni și manifestări de solidaritate a lor cu lupta maselor muncitoare, îndreptată împotriva regimului burghezo-moșieresc. Elocventă în acest sens este atitudinea înaintată a numeroși soldați, manifestată cu prilejul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști din februarie 1933.

Pentru a reprima lupta eroică a muncitorilor ceferiști, guvernul burghezo-moșieresc a selecționat și a pregătit anume sute de soldați. Chiar dintre aceștia însă, au fost mulți militari care au refuzat să tragă în muncitori. De pildă, în seara zilei de 15 februarie, un soldat din Regimentul 15 infanterie s-a adresat celorlalți soldați cu cuvintele : „Nu trageți în muncitori, camarazi. Noi nu putem să le înăbușim în sînge luptele, ca să salvăm interesele vrăjmașilor noștri — boieri și burghezi”². Bravul soldat a fost împușcat pe loc de comandantul unității. Pentru a evita o eventuală solidaritate a soldaților din această unitate cu muncitorii greviști, Regimentul 15 infanterie a fost înlocuit cu trupe de grăniceri dintr-un regiment de la Constanța.

În ziua de 16 februarie, alți 40 de soldați din Regimentul 21 infanterie au refuzat să tragă în ceferiști. Ei au fost trimiși în judecată și condamnați la ani grei de închisoare³. Pe bună dreptate C.C. al P.C.R. aprecia în mai 1933 că „în ultimele lupte au avut loc șovăieli serioase în rîndurile armatei”. În același timp partidul cerea „întărirea din ce în ce mai mult a muncii în armată”, pentru transformarea ei dintr-un instrument al burgheziei într-un sprijin al maselor în lupta împotriva capitalismului. Solidaritatea unor soldați cu muncitorii ceferiști în februarie 1933 era un semnal că, „în momente grele, burghezia nu se putea bizui prea mult pe armată”⁴.

Partidul Comunist din România a acordat o atenție mare muncii politice în armată și după perioada crizei economice din 1929—1933. Obiectivul principal al muncii P.C.R. în armată a continuat să fie demascarea pregătirilor intense de război contra Uniunii Sovietice și a politicii de fascizare a țării.

Deși prin activitatea sa P.C.R. n-a putut înlătura instaurarea fascismului și declanșarea criminalului război antisovietic, cu toate acestea el cucerise însemnate poziții în mase și în rîndurile armatei. În timpul războiului, cu toată teroarea dezlănțuită de regimul dictaturii militare-fasciste, comuniștii și uteciștii au desfășurat o activitate eroică pentru a salva România de la dezastrul în care fusese trîtită.

Partidul Comunist din România a reușit să atragă armata, sub conducerea sa, la insurecția din august 1944, de partea luptei revoluționare a

¹ „Asaltul antimilitarist”, ianuarie 1933.

² „Scinteia”, anul III, nr. 4 din 15—28 februarie 1933.

³ „Cazarma”, martie 1933, nr. 1.

⁴ „Scinteia”, martie 1934.

poporului. Participarea armatei la insurecția poporului din august 1944 și la războiul antihitlerist, alături de glorioasa Armată Sovietică, constituie un rezultat strălucit al politicii înțelepte a partidului și o etapă importantă în procesul făuririi noii armate române.

Armata populară română, armată de tip nou, făurită, condusă și educată de Partidul Muncitoresc Român, stă de strajă construirii socialismului, independenței și securității patriei noastre dragi.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ РУМЫНИИ В РЯДАХ БУРЖУАЗНО-ПОМЕЩИЧЬЕЙ АРМИИ (1923—1933)

РЕЗЮМЕ

При подготовке народных масс к революционному свержению буржуазно-помещичьего строя и к установлению власти трудящихся Коммунистическая партия Румынии уделяла большое внимание деятельности в рядах армии с целью привлечения армии на сторону революции. Почти четверть века (1921—1944) марксистско-ленинская партия рабочего класса Румынии вела среди переодетых в военную форму трудящихся крестьян упорную работу, направленную на их освобождение из-под ига эксплуатации и от буржуазно-помещичьего гнета. Во всей своей антимилитаристической деятельности Коммунистическая партия Румынии руководствовалась ленинским учением и богатым опытом КПСС относительно необходимости и важности привлечения армии на сторону революции.

Используя партийные документы, выработанные на III и IV съездах и пленумах Коммунистической партии Румынии, авторы противопоставляют антинациональной и антинародной агрессивной политике, проводимой буржуазией и помещиками, правильную, народную и патриотическую позицию коммунистической партии в этом вопросе.

На основе документального материала авторы выделяют некоторые формы деятельности Коммунистической партии Румынии среди армии в период 1929—1933 гг. и показывают некоторые результаты этой деятельности, проявившиеся в передовых действиях армии по отношению к революционной борьбе трудящихся масс. В заключение, авторы подчеркивают, что основным результатом деятельности партии среди армии было ее участие в восстании 23 августа 1944 года на стороне революционной борьбы народа и в антигитлеровской войне вместе с доблестной Советской Армией.

Это явилось блестящим результатом мудрой политики партии и важным этапом в процессе создания Румынской Народной Армии, преданной защитнице революционных завоеваний народа, независимости и суверенитета социалистической родины. Румынская рабочая партия является создателем, руководителем и воспитателем Вооруженных Сил Румынской Народной Республики.

**ASPECTS DE L'ACTIVITÉ DU
PARTI COMMUNISTE DE ROUMANIE
DANS LES RANGS DE L'ARMÉE BOURGEOISE-AGRARIENNE
(1929—1933)**

RÉSUMÉ

Dans la lutte menée en vue de préparer les masses populaires à renverser par la voie révolutionnaire le régime bourgeois-agrarien et à instaurer le pouvoir des travailleurs, le Parti Communiste de Roumanie a accordé une attention particulière à l'activité dans les rangs de l'armée, afin d'entraîner les masses de militaires du côté de la révolution. Pendant près d'un quart de siècle (1921—1944) le parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière de Roumanie a déployé une activité persévérante dans les rangs des masses de paysans travailleurs sous les armes, en vue de leur lutte pour se délivrer du joug de l'exploitation et de l'oppression bourgeoise-agrarienne. Dans toute son activité antimilitariste, le Parti Communiste de Roumanie s'est guidé d'après l'enseignement léniniste et la riche expérience du P.C.U.S., concernant la nécessité et l'importance de l'action en vue d'attirer l'armée du côté de la révolution.

A l'encontre de la politique agressive antinationale et antipopulaire menée par les bourgeois et les gros propriétaires fonciers, les auteurs exposent la position juste, populaire et patriotique du Parti Communiste, en s'appuyant sur les documents élaborés par les IIIe et IVe Congrès du parti et par les sessions plénières du Comité Central du Parti Communiste de Roumanie.

A la lumière du matériel documentaire consulté, les auteurs exposent quelques-unes des formes de l'activité menée par le Parti Communiste de Roumanie dans les rangs de l'armée au cours des années 1929—1933 et montrent quelques-uns des résultats de cette activité, sous la forme d'actions de l'armée aux côtés de la lutte révolutionnaire des masses laborieuses. En conclusions, les auteurs soulignent que le résultat principal de l'activité du parti dans les rangs de l'armée a été d'attirer celle-ci à l'insurrection d'août 1944, du côté de la lutte révolutionnaire du peuple, et à la guerre antihitlérienne, aux côtés de la glorieuse armée soviétique.

Cela a constitué un brillant résultat de la politique clairvoyante du parti et une étape importante du processus de création de l'armée populaire roumaine, défenseur dévoué des conquêtes révolutionnaire du peuple, de l'indépendance et de la souveraineté de la patrie socialiste. Le Parti Ouvrier Roumain est le créateur, le dirigeant et l'éducateur des forces armées de la République Populaire Roumaine.

DATE NOI RELATIVE LA RADU VODĂ MIHNEA ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

DE

I. IONAȘCU

Sucesiunea cronologică a domnilor din Țara Românească și Moldova în orînduirea feudală este o problemă nerezolvată încă pe deplin în istoriografia noastră, iar pentru soluționarea ei este necesară investigarea și publicarea de izvoare scrise încă necunoscute. Nu numai schimbarea domniilor, dar și timpul de domnie a domnilor din țările romîne nu este bine precizat, pentru mulți dintre ei necunoscîndu-se anul și data lunară a începutului domniei sau a sfîrșitului ei, ceea ce produce dificultăți în lămurirea unor fenomene din istoria poporului nostru.

Pe de altă parte, sînt unele fapte istorice despre care știm că s-au întîmplat în desfășurarea procesului istoric, dar nu sîntem în situația de a putea preciza, din lipsă de material documentar, momentul cînd s-au produs. De aici rezultă iarăși greutăți în interpretarea unor acțiuni sociale lipsite de determinare cronologică.

În cele ce urmează, pe baza celor două documente inedite slavone, publicate la sfîrșitul acestui articol, vom căuta să aducem precizări cronologice cu privire la prima domnie în Țara Românească a lui Radu Mihnea (1601—1602) și la momentul cînd acesta, în a doua lui domnie munteană (1611—1616), a înăbușit complotul boieresc organizat de Bărcan stolnicul Bucșanu și de alți boieri nemulțumiți de politica turcofilă a domnului, ei rămînînd adepți fideli ai idealului politic de luptă antiotomană și de eliberare a țărilor romîne de sub dominația turcească pentru care a militat consecvent și s-a jertfit Mihai Viteazul.

După cucerirea Transilvaniei, pe cînd Mihai Viteazul se aștepta, în ianuarie 1600, ca Poarta — de la care smulsese, prin abilități diplomatice și reputația de mare strateg militar, asigurarea neintervenției armate în țară — să-i trimită două steaguri de domnie, unul pentru el

în Ardeal, altul pentru Nicolaie Pătrașcu în Țara Românească, primi vestea că sultanul dăduse iarăși domnia lui Radu Mihnea¹. Până la urmă, el reuși prin daruri și promisiuni făcute de solii săi² să obțină anularea numirii lui Radu, acesta fiind nevoit să aștepte alt moment favorabil, care n-avea să întârzie prea mult.

Acest moment se ivește după ce trupele polone, conduse de cancelarul Zamoyski, trec Nistrul în Moldova la 4 septembrie³ și înaintează spre Țara Românească pentru a instala domn la Tîrgoviște pe Simion Movilă, ceea ce provoacă reacțiunea turcilor, care nu vor ca și Țara Românească să treacă sub deplină influență polonă. Aceștia trec Dunărea după 20 septembrie⁴, iar pe la 24 octombrie st.n. se îndreaptă spre București⁵, ducînd, se pare, cu ei și pe Radu, „în vîrstă cam de 16 ani”⁶.

În scrisoarea din 6 octombrie către Rudolf al II-lea, regele polon își justifică expediția militară în Țara Românească prin necesitatea de a evita căderea ei în mîinile tătarilor și ale lui Radu⁷.

Turcii, neavînd forța necesară de a se opune oastei moldo-polone care venea cu alt domn — Simion Movilă, — au fost nevoiți să renunțe la Radu și să trimită însemnele domniei fratelui lui Ieremia Movilă, care se zbătea de cîțiva ani pentru realizarea acestui țel⁸.

Unii dintre boierii munteni, cum sînt Papa vistierul și Necula (Mikula) vistierul⁹, s-au lăsat prinși de poloni înainte ca Mihai Viteazul să dea ultima luptă cu aceștia la Curtea de Argeș (25 noiembrie). Alții au fost prinși de evenimente prin Transilvania, printre ei găsindu-se logofătul Teodosie, Stoica vel-postelnicul din Strîmba și Radu Buzescu¹⁰. După bătălia grea de la Argeș, căzu în prinsoare polonă și Udrea Băleanu banul, conducătorul oastei muntene, care rugă apoi printr-o scrisoare pe I. Po-

¹ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 644—645, știri trimise din Constantinopol la 24 ianuarie 1600, că sultanul a poruncit unor pașale să așeze domn în Muntenia pe fiul lui Mihnea (Mehemet-bassa).

² Grecii Anghelachi și „Androfachi” (*ibidem*, p. 676).

³ P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 288 (se citează ziarul lui Zamoyski, la Dzielynski, *Collectanea vitam resque gestas Ioannis Zamoyscii illustrantia*, Poznan, 1861, p. 280—291).

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 29—30, scrisoare de la sfîrșitul lunii septembrie 1600.

⁵ A. Veress, *Documente*, VI, p. 249—250.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 31—32. Un raport polonez scris în Constantinopol la 18 octombrie și adresat lui Zamoyski arată că a fost mare dispută în divanul turcesc, multe pașale cerînd ca imediat Radu Mihnea să fie pus pe tronul muntean (I. Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, în „Studii și cercetări”, XXIX, București, 1937, p. 337—339).

⁷ A. Veress, *op. cit.*, p. 222—223.

⁸ P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 137—140, scrisoarea lui Ieremia Movilă din 20 noiembrie 1600, că fratele său s-a înscăunat domn muntean; p. 140—143, scrisoare nedatată, probabil din decembrie, a lui Ahmed-pașa, mare-vizir, către regele polon, că în urma stăruinței lui Ieremia, sultanul a trimis însemnele de domnie lui Simion.

⁹ *Ibidem*, p. 136.

¹⁰ La 24 octombrie, împăratul austriac recomanda comisarilor imperiali cererea boierilor munteni, în frunte cu logofătul (Teodosie) și Stoica (Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1080, n. 1). La 21 decembrie, Stoica log. și „ein cuchiar” împreună cu alți boieri munteni, veneau la Basta, la Alba Iulia (*ibidem*, p. 1116—1117). La 30 decembrie se vestea la Praga că boierii munteni solicitau lui Basta să ceară împăratului să le dea pe Mihai în locul lui Simion Movilă sau pe un altul, căci nu pot suferi situația creată (A. Veress, *Documente*, VI, p. 290).

tockii, comandantul polon, să-l elibereze și să intervină la Movilă să-l ierte, că-l va sluji cu credință¹. Se supun stăpînirii lui Simion, menținută prin oastea polonă de jaf, și Buzeștii², fără a pierde o clipă speranța reinălțării lui Mihai, plecat la împăratul habsburgic. Desigur că însuși domnul, silit să părăsească țara, va fi fost de acord ca principalii săi colaboratori să rămână aici, să accepte apropierea de uzurpator și să pregătească tainic alungarea lui, care s-a și produs în vara anului 1601, după ce banul Udrea³ căzu ucis de sabia celui ce avea să fie fugărit pînă în Moldova de oștile Buzeștilor și ale altor boieri, rămași credincioși lui Mihai Viteazul și idealului său politic.

La 15 mai st. v., Simion dădea o carte mănăstirii Tismana, după mărturia lui Radu Buzescu clucerul⁴, iar la 1 iunie⁵ se aprinse răscoala împotriva domnului pus de poloni și a oastei polone, care, rămasă cu soldele neplătite, se apucase de jafuri, nemulțumind toată țara. La 20/30 iunie, Ieremia Movilă anunța pe regele polon de răscoala Țării Românești în frunte cu Buzeștii și de retragerea lui Simion⁶. Încercarea acestuia de a aduna oști la Milcov, pentru a reocupa țara fu zdrobită de oștile Buzeștilor la 24 iunie, Simion abia scăpîndu-și viața cu fuga la Adjud⁷. La

¹ A. Veress, *Documente*, VI, p. 256—257. Scrisoarea a fost greșit datată de editor „C. fine octombrie 1600”, ea neputînd fi decît după 25 noiembrie cînd a fost lupta de la Argeș. Cf. și poema polonă a lui Otwinovski, la P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Anal. Acad. Rom”, seria III, t. IV, București, 1925, p. 217—218.

² La 20 ianuarie 1601, Zamoyski arăta că e necesar ca boierii munteni Radu Buzescu și Udrea să fie trimiși la rege, care să dea dispoziții lui Simion „să numească pe cineva ca ban al Craiovei, să restituie moșiile și dregătoriile boierilor munteni” pentru a-i liniști (A. Veress, *Documente*, VI, 297—301). La 30 ianuarie i se răspundea din partea regelui că nu poate numi un ban în Oltenia, căci nu știe pe cine (I. Corfus, *op. cit.*, p. 374). De aici tragem concluzia că actul din 21 decembrie 1600 (7109) dat de Preda mare-ban mănăstirii Stănești sau este greșit datat, sau este fals, mai ales că în text se vorbește de „sufletul răposatului jupanului Predei marelui-ban”, care ar duce la o dată posterioară anulului 1608, cînd el moare (*Documente privind istoria Romniei*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol. VI (1591—1600), Edit. Acad. R.P.R., București, 1953, p. 394. În continuare se va cita prescurtat : *D.I.R.*, B., XVI-6, pentru secol folosindu-se cifrele romane, iar pentru volum cele arabe).

³ O scrisoare ticluită de Sig. Báthory ca din partea lui Mihai, datată din Cașovia la 1 mai, s-a adresat boierilor munteni Udrea banul, Negre spătarul și Stoichița postelnicul, pentru a-i compromite față de Simion-vodă (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 249—250). În luna mai s-a produs și uciderea primilor doi, Stoica scăpînd în condiții ce nu se pot preciza, deci afirmația lui T. Holban (*Boierii lui Mihai Viteazul*, în „Arhiva...” din Iași, XXXV (1928), p. 224) că toți trei ar fi fost uciși „prin iulie 1601” este nefundată. Autorul, înțelegînd greșit actul publicat de St. Nicolaescu în 1905, susține că a fost dat de Udrea la 9 iulie, cînd eminenții sînt cei trei boieri care formau locotenența domnească.

⁴ *D.I.R.*, B., XVII-1, p. 17. Este ultimul act cu dată certă emis de Simion în această primă domnie. Actul slavon, scris de însuși Dan mare-logofăt la 4 iulie în Tîrgoviște (*ibidem*, p. 18), produce nedumeriri, mai ales că se afirmă că este scris „acum în zilele lui Simion-voievod”. S-ar putea ca emitențul să-l fi postdatat în mod intenționat.

⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, V, p. 305—306 (Cronica lui Simon Massa).

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 38—40.

⁷ P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 157—158. În aceeași zi scrie și Ieremia-vodă regelui polon că boierii munteni s-au răscolat, fiind înțeleși cu Mihai Viteazul (Hurmuzaki, supl. II-2, p. 47—48). Cronica țării arată că, gonind pe fugari, Buzeștii „i-au ajuns la o vale mare, ce iaste dincoace de Focșani și... foarte rău i-au tăiat... De atuncea acei văi i-au pus numele Căcata” (*Istoria Țării Românești*, 1960, p. 84). Curge și azi prin Focșani un pîrfu murdar, Căcaina.

1/11 iulie, Ieremia Movilă ruga pe I. Potocki, starostele Cămenitei, să-și vină grabnic în ajutor cu oaste ca să restabilească pe Simion în scaun, căci pașa din Rusciuc l-a vestit de intervenția boierilor munteni, care cereau un alt domn¹. Aceștia erau, de bună seamă, aderenții lui Radu Mihnea, agreatul de totdeauna al turcilor.

În fruntea răzvrătiților găsim o locotenentă domnească formată din Radu Buzescu clucerul, Stoica postelnicul și Radu postelnicul², care erau în legătură cu Mihai și-l informau de evoluția evenimentelor, astfel că la 7 iulie acesta putea vesti pe arhiducele Matia că Simion Movilă fusese alungat³, iar la 9 iulie ruga căpeteniile secuilor să trimită printr-un credincios al lor o scrisoare în Țara Românească, „la Stoichiță și la clucerul Radu”, care, strângind „floarea ostașilor, să se adune cu dv.”⁴.

Între timp, Simion Movilă strânse ceva oști moldovene și tătărăști, trecu Siretul și lovi la 12/24 iulie oastea munteană în apropierea Rîmnicului, provocându-i oarecare pierderi⁵. Un alt atac fu dat la 5/15 august în părțile Buzăului, care aduse năvălitorilor tătari o pradă bogată, tabăra munteană fiind aproape nimicită⁶. Încă de la începutul lui august, mai mulți boieri din Țara Românească veneau la Constantinopol să ceară domn pe Radu Mihnea, în timp ce prin oraș circula zvonul că Simion își recăpătase domnia cu ajutorul polonilor și tătarilor⁷, zvon fals, căci la 12/22 august el se găsea încă în Moldova. După omorîrea mișelească a lui Mihai Viteazul pe Cîmpia Turzii (9/19 august)⁸, solii munteni, deși din tabăra turcofilă, fiind bănuți că ar fi avut legături cu eroul ucis, au fost pe punctul de a fi închiși⁹. În septembrie 1601 apăreau la Poartă alți boieri din Țara Românească, stăruiind să li se dea de aici un domn — firește se gîndeau la Radu, — fiindcă nu-l vor pe Simion, ei dorind să rămînă sub dominația turcească, așa cum se găsesc de aproximativ 140 de ani¹⁰;

¹ Irena Sulkowska, *Documente privind relațiile româno-polone*, în „Studii”, XII (1959), nr. 6, p. 95—96; Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 38, raportul din 5/15 iulie trimis de bailul venețian din Constantinopol dogelui, despre răscoala muntenilor și retragerea lui Simion la Buzău și despre ordinul Porții către beglerbegul Silistrei de a căuta să potolească pe boieri și să trimită în locul domnului alungat pe Radu Mihnea.

² Au rămas de la acești reprezentanți ai lui Mihai două cărți: una din 9 iulie, confirmînd mănăstirii Nucet dania lui Udrea banul și „ce i se-au prins pecuniene de Simion-vodă”, alta din 16 septembrie, dată Coziei pentru satul Vișina, „să fie de pomană lui Mihai vv.” (*D.I.R.*, B., XVII-1, p. 18, 21).

³ A. Veress, *Documente*, VI, p. 395—396, și aviz din 8/18 (p. 396—397).

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1205—1206. În scrisoarea trimisă din Gorăslău, împăratului, la 25 iulie/4 august, Mihai arată că Simion fusese alungat de boieri din Țara Românească la 24 iunie st. n. (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 265—266).

⁵ *Ibidem*, supl. II-2, p. 52—54.

⁶ *Ibidem*, p. 57—59.

⁷ *Ibidem*, IV-2, p. 39; la titlu data este greșită: 30 în loc de 13.

⁸ Ticălosul Basta anunța generalului Gonzaga la 6/16 august niște presupuse bănuiele asupra lui Mihai. La 15/25 august Gonzaga primea vestea odioasei crime (Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1226), care ajungea și la Ieremia Movilă la 17/27 august (P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 159).

⁹ Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 41, raport venețian din 9 septembrie st. n.

¹⁰ *Ibidem*, p. 42, raport din Pera, 23 septembrie st. n. La 11 septembrie, Tylicki, vicecancelarul polon, anunța pe Zamoyski că la Poartă s-a decis trimiterea lui Radu Mihnea ca domn în Țara Românească; voievodul polon propus de Zamoyski n-ar fi primit de munteni și de turci. Să se trimită urgent sol la Poartă (I. Corfus, *op. cit.*, p. 383—384).

aceasta deoarece, în acest fel, ei nu erau tulburați în acțiunea lor de cruntă exploatare a țărănimii aservite.

Dar, în afară de această facțiune boierească turcofilă, exista marea grupare a boierilor care sprijiniseră activ politica lui Mihai Viteazul. După suprimarea viteazului domn, aceștia se retrag din Transilvania în Țara Românească „pe la Ciineni” și, întâlnindu-se cu Buzeștii, conducătorii răscoalei împotriva lui Simion Movilă și a susținătorilor lui, la satul Cîrstienești¹, ce iaste din sus de mănăstirea den Argeș”, se sfătuiră și aleseră domn pe fostul mare paharnic al lui Mihai, Șerban (Radu-vodă Șerban) „den semenția băsărăbească . . . și de acolo veniră toți la cetatea den Tîrgoviște”². Într-o variantă a cronicii cantacuzinești se precizează că alegerea lui Radu Șerban s-a făcut la „octomvrie 20, leat 7110”³, milesimul 1601. Dacă ținem însă seama de faptul că la 22 octombrie /1 noiembrie Simion Movilă anunța din tabăra de lângă Pitești pe regele polon că, ajutat de Potocki și de moldoveni, a învins oastea răsculaților munteni⁴, se impune să considerăm valabilă o zi din prima decadă a lui octombrie. În orice caz, alegerea lui Radu Șerban nu s-a putut face decât după 16 septembrie st.v., când locțiitorii lui Mihai dădeau mănăstirii Cozia cartea de stăpînire a satului Vișina⁵, stăpînire care va fi confirmată și de noul domn Radu Șerban la 7 octombrie 1601 (7110)⁶.

¹ Satul nu mai există astăzi, dar urmele și amintirea lui se păstrează în toponimia „Cîrstienești”, pe malul stîng al rîului Topolog, în hotarul satului Sălătruc, raionul Curtea de Argeș, nu lîngă Văleni, cum s-a identificat (vezi *D.I.R.*, B., XVII (1601—1625), *Indicele numelor de locuri*, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 39), ci la nord-est de Sălătrucul de Jos (I. Ionașcu, *Unde a fost satul Cîrstienești*, extras din „Rev. ist. rom”, XIV (1944), p. 48, și planul topografic).

² *Istoria Țării Românești*, 1960, p. 84. La 8 septembrie se seria din partea împăratului următorilor boieri: Radu, Preda și Stroe Buzescu, Andronic vistier, Teodosie logofăt, Miroslav logofăt, Stoica postelnic, Radul comis, Barcan logofăt, fiind indemnnați să rămînă credincioși. Pentru a-i stimula în acest sens, erau trimiși cunoscuții diplomați A. Radibrad și Petru Grigorovici Armeanul (Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1230). Se strecura din greșeală și numele lui Udrea banul, ucis în mai 1601.

³ *Letopisețul Țării Românești*, ed. St. Nicolaescu, în „Rev. pt. ist., arch. și filologie”, XI (1910), p. 137. Și în ediția din 1960 există consemnată în aparatul variantelor (p. 84) această dată.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 70—71. Același lucru îl anunță și lui Zamoyski la 5 noiembrie (p. 71—72). Lupta consemnată de o cronică brașoveană ca fiind dată la 6 octombrie și încheiată cu înfrîngerea răsculaților munteni n-a fost hotărîtoare (cf. *Chronicon Fuchsio. Lup.-Olt*, I, p. 197). Pe la 2 noiembrie st. n., Basta scria arhiducei Matia că muntenii au fost înfrinți de Simion, iar la 6 îi relatea că înainte de luptă ei își aleseseră domn pe Radu Șerban (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 271).

⁵ *D.I.R.*, B., XVII-1, p. 21.

⁶ *Ibidem*, p. 63—64, nr. 76. Documentul a fost socotit de editori ca fiind datat cu stilul ianuarie și plasat în 1602. Considerăm că s-a emis în 7 octombrie 1601, referindu-se la aceeași chestiune privind mănăstirea Cozia, care împrumutase pe Mihai cu 20 000 de aspri și locotenența domnească a lichidat datorita la 16 septembrie, dîndu-i satul Vișina, fost al defunctului domn. În legătură cu începutul domniei lui Radu Șerban, este discutabil și actul privind judecata făcută de 12 boieri jurători, „luați pe răvașele mării sale lui Șărbăno-vodă”, avînd numai vîleatul, fără lună (*ibidem*, p. 20—21, nr. 23); s-a trecut în titlu și luna august, fără nici o argumentare. Dar, dacă la 16 septembrie 1601 țara era condusă încă de o locotenență domnească — instituită, desigur, cu avizul lui Mihai pe cînd trăia — cum era posibil ca Radu Șerban, adept convins și statornic al politicii antiotomane, să domnească în august, firește după moartea lui Mihai? Ca urmare a acestei argumentări, trebuie admisă o scurtă guvernare a lui Radu Șerban de 10—15 zile în octombrie 1601, care preia funcțiile domniei deținute de locotenența domnească amintită.

În a doua jumătate a lunii septembrie, o solie din partea boierilor munteni venea în tabăra lui Basta să ceară domn pe „vistiierul Stoica”¹.

În urma plîngerilor boierilor munteni veniți la Constantinopol în septembrie în care se arătau și prin memorii scrise și iscălite jafurile, confiscările și alte nelegiuiri înfăptuite de Simion Movilă, a cărui domnie nu o mai puteau suporta și cereau ca domn pe unul din fiii voievozilor Țării Românești, altfel vor fi siliți să se lase trecuți prin sabie cu familiile lor și să dea țara împăratului german, — sultanul trimisese un ceauș la fața locului să verifice realitatea. Acesta se reîntoarce pe la 10/20 octombrie, confirmînd acuzațiile aduse guvernării lui Simion². Considerîndu-se îndreptățit s-o facă, sultanul numi din nou pe Radu Mihnea, al cărui tată trecut murise de curînd³. Bailul venețian la Poartă anunță bucuros dogelui această numire, știind că are să-l satisfacă, fiind vorba de un domn care își trăise copilăria și se cultivase la Veneția.

Pe la 22 octombrie/1 noiembrie, Radu Mihnea primi steagul de domnie și se îndreptă spre Țara Românească⁴, în timp ce sultanul scria regelui polon, motivînd înlocuirea lui Simion cu argumentele aduse de boieri și ceauș⁵. Trimisese totodată și celui mazilit o scrisoare, anunțîndu-l că față de numeroasele și insistentele plîngeri ale boierilor, pe care însuși sultanul le va fi cerut ca să poată scăpa de amestecul polonilor și în această țară, a încredințat altuia domnia, iar el dacă vrea, poate să vină la Poartă; de nu, să plece în Moldova⁶.

Reîntors de la Pitești la Tîrgoviște, Simion primi scrisoarea printr-un ceauș, pe la 11 noiembrie⁷, și după două zile scrise regelui polon, al cărui instrument servil era, să-l învețe cum trebuie să procedeze și ce să răspundă sultanului⁸. Sprijinit de rege și de fratele său Ieremia⁹,

¹ A. Veress, *Documente*, VI, p. 467—468. În nota 1, p. 468, editorul rectifică, în mod greșit, textul „Vister Stoyko” cu „Stroia”, căci Stroe n-a fost vistiier, pe cînd Stoica da. E drept că la 4 octombrie o altă solie munteană stăruia pentru Stroe (*ibidem*, p. 464). Sînt indicații că la această dată — aproximativ 25 septembrie st. v. — nu se ajunsese încă la alegerea de la Cîrsti-țienești-Argeș.

² Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 43, raport venețian din 21 octombrie st.n.

³ *Ibidem* („che pochi giorni fu è morto”, ceea ce permite să se stabilească data morții lui Mihnea Turcitu pe la 15 octombrie st.n., fiind în vîrstă de cel mult 41 de ani).

⁴ *Ibidem*, p. 44, raport venețian din 4 noiembrie. În raportul din 21 octombrie, bailul Nani arată că se argumenta împotriva unor cîrteli cum că la turcirea lui Mihnea fiul ar fi avut 12 ani, ceea ce era o exagerare.

⁵ *Ibidem*, p. 41—45.

⁶ Th. Holban, *Contribuții la istoria domniei muntenești a lui Simion Movilă*, în „Rev. Ist.”, XIII (1937), p. 152—154. Datarea „între septembrie și noiembrie” (p. 152) putea fi restrînsă „pe la 1 noiembrie”, după scrisoarea sultanului către rege cu conținut în mare măsură identic. Scrisoarea nr. 1 (p. 150—152) este foarte puțin deosebită de textul publicat de P. P. Panaitescu (*Documente*, I, p. 140—143) și nu poate fi decît ulterioară celei triunse de Ieremia la 20 noiembrie 1600 (*ibidem*, p. 137—140).

⁷ În scrisoarea lui din 3 noiembrie, Simion precizează regelui că, a patra zi după ce a revenit în Tîrgoviște, s-a prezentat ceaușul cu scrisoarea. Știm că la 5 noiembrie era încă la Pitești, presupunîm că a mai rămas o zi-două, apoi a plecat la Tîrgoviște.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 74—75, scrisoare din 13 noiembrie st. n.

⁹ La 29 noiembrie, Ieremia scrie regelui despre pirile făcute la Poartă de boieri împotriva sa și a fratelui său din Țara Românească, rugîndu-l să-i sprijine (*ibidem*, p. 75—76). Despre stăruințele lui Ieremia la Poartă știa și bailul Nani (*ibidem*, IV-2, p. 46, raport din 2 decembrie), care la 16 decembrie raporta despre consolidarea lui Radu și retragerea lui Simion (*ibidem*, p. 46—47), ceea ce nu era exact.

Simion se menținu în scaun, cu toată presiunea exercitată de turci și de boierii aderenți lui Radu Mihnea, care acționa din Giurgiu, fără a putea alunga pe rival și a rămînea singur stăpîn pe întreaga țară. Dintr-o scrisoare către rege a lui Potocki, comandantul polon grație căruia Simion se menținea, aflăm că la sfîrșitul lui noiembrie Radu Mihnea stăpînea partea de sud a țării, cu reazem la Giurgiu, iar Simion guverna la Tîrgoviște, și situația ocupanților era destul de critică, mai ales că Radu Șerban cu Buzestii și alți boieri făceau serioase pregătiri militare la Dej, unde se afla tabăra lui Basta¹.

Din cîteva scrisori trimise de Radu Mihnea bailului venețian la Poartă reiese că în decembrie s-au dat mai multe lupte între contingente reduse ale celor doi domni, oastea lui Radu ajungînd, la 15 decembrie st. v., pînă la un sat mare² de lîngă București, ceaușul ture intrînd chiar în oraș, înconjurat de numeroși boieri și de oameni de rînd, pentru a pronunța înscăunarea domnului numit de turci. Nefiind sigur de oastea pe care o avea și așteptînd ajutorul militar al pașii de Silistra, Ali, care l-a trădat, fiind cumpărat de Simion, Radu nu s-a încumetat să se instaleze în București³. Avem însă un act din 23 decembrie, dat de Radu Mihnea principalului său dregător, Vintilă, prin care îi dăruiește moșiile Prundu și Radovanu, peste ale lui Șerban paharnicul (Radu-vodă Șerban, a cărui calitate de domn n-o recunoaște), răsplătîndu-i credincioasa slujbă cu care l-a slujit. Documentul slavon nu cuprinde în afară de Vintilă nici un nume de mare dregător, nici numele grămăticului; este însă redactat chiar de domn⁴. A fost, desigur, scris într-o localitate între Giurgiu și București.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-1, p. 77—78. Încă de la 5 noiembrie, frații Buzestii cîteși trei, Leca aga și Leșca com's se găseau în Dej (A. Veress, *Documente*, VI, p. 470—471). În ziua următoare, Radu Șerban a depus jurămint de credință lui Basta pentru împărat și a chibzuit ca Stroe Buzescu să meargă la Praga pentru a expune împăratului situația critică a Țării Românești și a cere ajutoare pentru a o elibera de poloni și turci (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 271—272). La începutul lui decembrie, Stroe era la Viena, iar la 17 venea la Praga pentru a depune jurămint împăratului, unde după patru zile avea să sosească și noul domn, Radu Șerban, „ein feiner Her.”, cu o suită de 20 de persoane, pentru a depune jurămintul față de Rudolf al II-lea. Aici se vorbea că Radu a fost ales domn cu ajutorul lui Basta și al lui Stroe Buzescu, „vărul său” (A. Veress, *Documente*, VI, p. 482—483, 485, rapoarte din 12, 17, 24 și 31 decembrie 1601).

² Hurmuzaki, *Documente*, IV—2, p. 49—50. În scrisoarea din ianuarie, trimisă de Radu prietenului său Nani, bailul venețian la Constantinopol, se arată că localitatea de lîngă București este „Terstinizza principal villaggio della Valachia”, pe care n-o putem identifica. Scrisoarea e anexată la raportul bailului din 28 ianuarie 1602 (p. 49). Ea se mai publică și la p. 256—257 socotindu-se, greșit, că ar fi a unui pașă.

³ *Ibidem*, p. 47—48, raportul lui Nani din 31 decembrie despre luptele lui Radu cu Simion și retragerea celui dintîi din București la Giurgiu; scrisoarea lui Radu și raportul din 13 ianuarie 1602. Pentru aceasta vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IV, București, 1902, p. XII; Idem, *Istoria romînilor*, V, p. 371, unde se arată că, de crăciun, Radu ajunsese lîngă București, însă să se aibă în vedere că Radu folosea în corespondența cu ba lul stilul nou, deci evenimentul se petrecea pe la 15 decembrie st. v. În corespondența cu diplomatul venețian, Radu utilizează și datarea musulmană, cum se vede din scrisoarea publicată în Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 51, scrisă „în luna regeb anul 1010”, considerată de editor a fi din februarie, dar în realitate fiind din ianuarie, după 10, căci în această zi un contingent trimis de Simion atacă fără succes cetatea Giurgiu, în care se găsea acum Radu. Apoi, raportată la calendarul nostru, în acest hîgiret 1010 luna regeb se încheia la 24 ianuarie.

⁴ *D.I.R.*, B. XVII-1, p. 27. După numele „Vintilă mare” urmează un loc alb.

Față de refuzul lui Simion, încurajat de poloni, de a părăsi tronul muntean, sultanul reveni cu noi scrisori în decembrie, poruncindu-i să cedeze tronul lui Radu și cerînd lui Ieremia să-l oblige pe Simion să se conformeze dispozițiilor Porții¹. Aceștia nu fac altceva decît să apeleze la Sigismund al III-lea pentru a tempera pe sultan, ceea ce regele și reușește, obținînd confirmarea lui Simion în scaun pe la jumătatea lunii februarie 1602².

În timpul acestei intense activități diplomatice, luptele dintre cei doi domni ai Țării Românești continuau, turcii lui Daud-pașa din Giurgiu făcînd dese incursiuni păgubitoare pentru oastea polonă de ocupație, nemulțumită din cauza neplății soldelor, după cum rezultă din scrisoarea lui Potocki, comandantul ei, către rege la 11/21 februarie³. El se plîngea de situația grea a oastei, de mișcări țărănești, de incursiuni tătărăști în estul țării și se temea de pregătirile militare ale Buzesților în Transilvania, care în primăvară vor căuta să pună pe tronul muntean pe Radu Șerban⁴. Și alți nobili poloni își exprimau față de rege îngrijorarea pentru soarta trupelor polone din Țara Românească, unde sînt mai mulți pretendenți, boierimea este foarte divizată și dușmăniile contra Poloniei se intensifică⁵.

În primele zile ale lui februarie, Radu Mihnea, aflîndu-se în Giurgiu împreună cu boierii săi devotați, intră în legătură cu boierii din Oltenia aderenții Buzesților, pentru ca împreună să alunge pe Simion și pe polonii lui. Trimise mai întîi pe unul din boierii săi, cu un important corp de oaste, ca să ocupe Craiova și să ia pe seamă bănia Craiovei, ceea ce a și izbutit să facă⁶. După puțin timp, aflînd de la oamenii săi din Constantinopol că sultanul are de gînd să recunoască pe Simion, Radu se decise să fugă din Giurgiu în Oltenia, rămasă sub stăpînirea boierului amintit⁷. La 12/22 februarie, sub pretext că merge să se plimbe, Radu ieși din Giurgiu, fiind așteptat în apropiere de căpitanul Deli-Marcu cu 800 de oameni, cu care trecu prin București, luînd drumul Craiovei⁸.

Deoarece între timp forțe muntene și polone reușiseră să reocupe Craiova, Radu trebui să-și continue drumul prin județul Mehedinți și

¹ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 94—96, scrisori din 2 și 11 ianuarie 1602.

² Ambasadorul francez la Poartă, De Brèves, raporta că întărirea în scaun a lui Simion s-a făcut la 26 februarie (*ibidem*, supl. I-1, p. 119), cel venețian o semnala la 27 (*ibidem*, IV-2, p. 52), iar Ieremia Movilă raporta regelui polon că steagul a pornit cu un capigiu la 29 (*ibidem*, supl. II-2, p. 113—115). Din scrisoarea de la 12 martie, trimisă de Ieremia regelui polon, se vede limpede că acesta le-a cerut să nu cedeze presiunilor Porții (*ibidem*, p. 118—119).

³ *Ibidem*, p. 102—105. Și de Brèves raporta lui Henric al IV-lea, la 14 februarie, despre o înfrîngere a lui Radu (*ibidem*, supl. I-1, p. 118—119).

⁴ La 15/25 februarie se raporta din Praga despre audiența lui Stroe Buzescu la împărat, discutîndu-se, probabil, situația din Muntenia, unde turcii susțin pe fiul unuia „che fu morto în Constantinopoli” (*ibidem*, VIII, p. 235), fiind vorba de Mihnea Turcitul și de Radu.

⁵ *Ibidem*, supl. II-2, p. 97—100, scrisori de la Sobieski, voievodul din Lublin, din 12 și 23 ianuarie.

⁶ Aceste fapte sînt relatate de Ieremia Movilă în două scrisori din 2/12 martie, adresate regelui polon și lui Zamoyski (*ibidem*, p. 113—118).

⁷ Nu i se dă numele, însă Ieremia afirmă că în urma alacului oastei lui Simion au fost prinși banul, ceaușul și alți boieri, trimiși apoi la Tirgoviște.

⁸ *Ibidem*, IV-2, p. 258. Radu precizează că era într-o vînceri, în prima zi a ramazanului, pe la 22 februarie, ceea ce corespunde stilului nou.

să-și stabilească reședința la Strehaia, scaun vechi al băniei. Aici începuse să-și organizeze cancelaria și sfatul domnesc și să facă acte suverane.

Despre acestea — adică despre activitatea ca domn muntean efectiv a lui Radu Mihnea, stăpînind în Oltenia, — nu s-a știut pînă acum nimic mai mult decît ceea ce ne-au furnizat izvoarele dinafara teritoriului Țării Romînești. Astăzi sîntem în plăcuta situație de a prezenta încă un act intern, primul cu dată topografică, emis de cancelaria acestui Radu pe la 20 februarie st.v. 1602, arătîndu-se că a fost scris de Marco logofătul în Strehaia¹. Fiind în curs de organizare, Divanul cuprinde numai doi mari dregători : Vintilă mare-ban și Stoica mare-postelnic. Despre filiația genealogică și cariera primului vom vorbi într-un alt studiu. Cel de-al doilea este boier din părțile Gorjului, ridicat la mari dregătorii în vremea lui Mihai Viteazul², iar în 1601 (iunie-septembrie) este unul din cei trei membri ai locotenenței domnești, care a condus lupta de alungare a lui Simion Movilă din Țara Romînească și a avut un rol de seamă în alegerea lui Radu Șerban ca domn.

Boierii localnici vin cu „oștile Mehedinților” alături de Radu Mihnea în Strehaia, unde se unesc cu 200 de sîrbi care luptaseră sub steagul lui Mihai Viteazul și cu cete de turci de pe lîngă Dunăre, alcătuiind o oaste de 7 000 de oameni. Radu Mihnea, acum un tînăr de 17 ani, porni la începutul lui martie în fruntea ei spre Craiova, de unde banul Nestor Ureche lipsea, cu gîndul de a alunga oaștea lui Simion și de a-și continua apoi marșul spre Tîrgoviște. Dar Simion, care aflase de strămutarea lui Radu în Oltenia și de concentrarea de trupe, trimise un corp de oaste moldo-polon, condus de Orăș, hatmanul Moldovei, și de un văr al lui Potocki, ca să apere Craiova și să lichideze pe dușman³. Cele două oști se ciocniră cu violență la satul Crețești pe Jiu, la nord-vest de Craiova, acolo unde Amaradia se varsă în Jiu, la 5/15 martie. Aici, oștirea lui Radu, formată din buni pedestrași, dar slabi călăreți fu pînă la urmă învinsă, lăsînd pe cîmpul de luptă 2 000 de morți și 25 de steaguri, iar domnul, după relatarea lui Potocki, a scăpat cu fuga, îmbrăcat turcește și cu tur-

¹ *Anexa 1*. Verificarea transcrierii și a traducerii ambelor acte pe care le publicăm a fost făcută de Veronica Vasilescu, de la Arhivele statului, și de P. P. Panaitescu, cărora le exprimăm mulțumiri.

² Apare ca logofăt al doilea în 1594 (*D.I.R.*, B. XVI-6, p. 161—163), cînd doamna Stanca îi dăruiește un țigan (*ibidem*, p. 161). În ianuarie 1597 este numit mare-vistier (*ibidem*, p. 255), slujbă în care se menține pînă în 1599. O dată cu cucerirea Transilvaniei, trecu aici și ocupă pînă la înfrîngerea lui Mihai la Mirăslău dregătoria de mare-postelnic (*ibidem*, p. 370), fiind unul din diplomații de seamă ai lui Mihai, alături de Mihalcea banul și Petru Grigorovici Armeanul. Unelînd în mai 1601 împotriva lui Simion-vodă, știu să-și salveze capul și să fie în fruntea răzvrătirii împotriva figurantului polon la tron. A sprijinit pe Radu Mihnea cu consimțămîntul Buzeștilor pentru a fi eliminată influența feudaților poloni din Țara Romînească. Deține dregătoria importantă și în domnia lui Radu Șerban. Moare ca mare-vistier al lui Gavril Movilă în martie 1620 (*ibidem*, XVII-3, p. 496—497).

³ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 120—121, scrisoarea din Tîrgoviște a lui Simion către rege la 11/21 martie și a lui Ieremia din 14/24 (*ibidem*, p. 124—126), în care se precizează că, fugit din Giurgiu, Radu s-a așezat „într-un colț al Țării Romînești între Ungaria și Turcia”, pe care, datorită documentului inedit ce-l publicăm, îl identificăm cu regiunea Strehaia.

ban pe cap, trecînd Dunărea pe la Cladova (Klodno) în Imperiul otoman¹. În aprilie, un sol polon la Constantinopol era dispus să creadă un zvon după care Radu ar fi venit aici și s-ar gândi să meargă pe urmele tatălui turcit², însă bailul, prietenul neostenitului pretendent, raporta la sfîrșitul acestei luni că Radu stă amărît și așteaptă la Nicopole o clipă norocoasă³. Aceasta nu-i zîmbi nici în mai⁴, cînd făcu o nouă încercare, deși se găseau încă destui boieri munteni care să facă iarăși demersuri în sprijinul celui ce deschisese ochii pe lume fluturîndu-i-se cu tenacitate de către tatăl renegat speranța reluării firului dinastic al Mihneștilor. Dar a doua domnie a lui Radu Mihnea în Țara Romînească va fi posibilă numai peste nouă ani.

Făcînd o prezentare a luptelor purtate de Radu Șerban cu Simion Movilă și tătarii în septembrie 1602, generalul P.V. Năsturel a încercat să stabilească și cronologia domniei lui Simion în Țara Romînească⁵. Autorul așază începutul domniei acestuia după 20 octombrie 1600⁶, ignorînd faptul că Mihai Viteazul a mai domnit o lună de zile în Oltenia, pînă la 25 noiembrie. Bazat pe trei documente din decembrie 1600 și pe cinci din aprilie—mai 1601, el este înclinat să admită domnia netulburată și unică a lui Simion în intervalul octombrie 1601—mai 1602, dar, încurcat de două acte din 5 aprilie și 28 mai 1601 — emise de Radu Șerban —, acceptă că acesta a ocupat tronul în mai 1601⁷, că Simion a fugit și a revenit în iunie cu ajutor moldo-polon, Șerban retrăgîndu-se în Transilvania „prin iulie 1601”⁸. Simion dă apoi la 14 decembrie un act, la 24 decembrie emite un alt hrisov Radu Șerban, iar în ianuarie 1602 re-apare Simion. Această situație încurcă pe autor și, ca să scape, recurge la soluția înlăturării actului din 24 decembrie și a altuia din 23, motivînd că „sînt greșit datate”⁹. Ni se spune că documentele se află la Arhivele Statului, dar nu se indică fondul și cota.

În marea colecție de documente publicată de Academia R.P.R. nu apare nici un document cu data lunară „24 decembrie” din anii 1600—1602,

¹ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 145—149, scrisoarea lui Potocki către rege din 4 mai st. n., unde se indică 2 500 de morți, în timp ce Simion Movilă dă 2 000. Despre înfrîngerea lui Radu și despre căderea în luptă a unui boier Stoica vestește și un anonim la Viena. Izvorul nu-i datat, dar editorul l-a considerat din august (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 310), fără să observe însă că anonimul informează despre plecarea lui Potocki din Țara Romînească „miercuri după paști”. Or, paștile catolic era la 7 aprilie, iar scrisoarea anterioară acestei date. Despre înfrîngerea aceasta raporta și bailul la 9 aprilie st. n. (*ibidem*, IV-2, p. 259). La Praga, un om al lui Radu Șerban venit din Țara Romînească aducea știrea că lumca, adică boierii, preferă să aibă domn pe fiul lui Mihnea (*ibidem*, VIII, p. 238, raport din 22 aprilie st. n.).

² *Ibidem*, supl. II-2, p. 141—144, raportul lui Kochanowski, plîngîndu-se de proasta primire făcută de marile-vizir și de pașale, ceea ce ilustra nemulțumirea Turciei față de Polonia, care căuta să folosească pentru ea dificultățile Porții.

³ *Ibidem*, IV-2, p. 259—260.

⁴ *Ibidem*, p. 261, raportul lui Nani, din 9 iunie st. n.

⁵ *Luptele de la Ogretin și Teișani*, în „Anal. Acad. Rom.”, seria II, t. XXXII, m. s. ist., București, 1910, p. 846—864.

⁶ *Ibidem*, p. 851.

⁷ *Ibidem*, p. 853.

⁸ *Ibidem*, p. 854.

⁹ *Ibidem*, p. 855.

în schimb există două documente datate 23 decembrie 7111, unul emis de Radu Mihnea boierului său Vintilă¹, iar celălalt dat de Radu Șerban lui Chirca comisul. Editorii l-au așezat pe primul în 1601, când după cum am arătat domnea Radu Mihnea, iar pe cel de-al doilea în 1602, când domnea Șerban, admitînd stilul ianuarie².

Prin procedeul arbitrar al lui Năsturel, care nu a adîncit și nu a lărgit cercetarea materialelor documentare, s-a negat lui Radu Mihnea prima domnie în Țara Romînească, în perioada noiembrie 1601 — martie 1602. Concluziile lui Năsturel au fost adoptate în mare măsură de vechea istoriografie, ceea ce ne-a obligat să facem această analiză de rectificare a succesiunii și cronologiei domnilor la începutul secolului al XVII-lea. Căci nici A.D. Xenopol n-a recunoscut existența ca domn muntean a lui Radu Mihnea în 1601—1602, considerînd în mod greșit că luptele din februarie—martie 1602, „cînd s-au ridicat niște hoți cu Radul-vodă”³ au fost purtate între Simion și Radu Șerban, revenit acum din Transilvania cu ajutor nemțesc și înscăunat curînd după acestea, dar foarte repede alungat. Pe lîngă eroarea de a exclude domnia lui Radu Mihnea, autorul face o alta, socotind că luptele de la Ogretin și Teișani s-au dat la 13 aprilie 1602, iar Stroe Buzescu s-a sfîrșit în octombrie⁴, apoi o amplifică, admitînd că în anii 1605—1609 Simion Movilă, alungat din Transilvania, fuge la tătari și-i împinge împotriva lui Radu Șerban, care „îi bate la gura Teleajenului, luptă în care Preda Buzescu este rănit și moare în Brașov”, cînd în realitate este vorba de luptele de la Ogretin și Teișani, în ultima localitate căzînd rănit Stroe.

O domnie a lui Radu Șerban ales de boieri „prin mai 1601 și impus cu forța la tronul Țării Romînești” acceptă, însușindu-și necritic cronologia propusă de Năsturel, și Th. Holban⁵ în 1937, cu toate că Mihai era încă în viață și dirija de departe acțiunea boierilor credincioși politiciii sale, printre care se găsea și paharnicul Șerban, nici unul dintre ei ne-concepînd o înlocuire a lui Mihai, mai ales acum, cînd, împăcat cu împăratul habsburgic, viteazul domn făcea să crească în ei speranța unei reinstaurări a centralizării celor trei țări romine.

În concluzie, ordinea cronologică și succesiunea domnilor din Țara Romînească în anii 1600—1602 este următoarea :

1600 noiembrie 15/25 — 1601 iunie 1/11, Simion Movilă ;

¹ *D.I.R.*, B., XVII-1, p. 27.

² *Ibidem*, p. 66—67.

³ *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a îngrijită de I. Vlădescu, vol. VI, București, 1928, p. 9. În colecția *D.I.R.*, B., XVII-1 ; p. 38. Textul este acesta : „cându s-au ridicat cu Mehedinții”.

⁴ *Ibidem*, p. 10.

⁵ *Contribuții la istoria domniei muntenești a lui Simion Movilă*, în „*Rev. ist.*”, XXIII (1937), p. 149. Consideră domnia lui Radu Mihnea în perioada noiembrie 1601—aprilie 1602 pe baza unui document din 22 noiembrie 1601 emis de Simion Movilă și a altuia din 19 aprilie 1602 dat de Radu Șerban, dar care în realitate aparține anului 1603 (*D.I.R.*, B., XVII-1, p. 78, nr. 92). Deci susținere nefundamentată. Afirmția că boierii l-au impus pe Șerban la tron cu forța este o născocire.

- 1600 iunie 1/11 — septembrie (după 16/26), locotenența domnească formată din : Radu clucer, Stoica postelnic, Radu postelnic ;
 1601 septembrie, după 17/27 — octombrie 15/25, Radu Șerban ;
 1601 octombrie 15/25 — 1602 iulie, Simion Movilă ;
 1601 noiembrie — 1602 martie 5/15, Radu Mihnea ;
 1602 iulie 25/4 august — 1611 ianuarie, Radu Șerban.

După înfringerea lui Radu Mihnea, Simion și polonii erau tulburați de gândul că Radu Șerban și Buzeștii se pregăteau în Transilvania pentru a năvăli în Țara Românească și a alunga pe cotropitori. Populația își manifesta față-ura față de oastea polonă de ocupație. Un curier polon trimis de Potocki cu scrisori la rege, însoțit de trei oameni, a fost ucis de locuitori în a doua jumătate a lunii mai, luându-i-se scrisorile¹. Feudalii poloni erau convingși că Țara Românească nu mai poate fi stăpînită, fiind lipsită de cetăți². Bolnav de mai mult timp, Potocki părăsi Țirgoviștea la 25 iunie/5 iulie³, iar după o lună fugi și Simion cu trupele polone, neputînd rezista atacului oastei lui Radu Șerban⁴. Încercările lui Simion de a-și relua tronul cu ajutorul tătarilor în septembrie 1602 au fost pulberate în luptele de la Ogretin și Teișani. Zadarnică rămase și încercarea turcilor, care trimiteau pentru a cincea oară pe Radu Mihnea cu semnele de domnie în Țara Românească⁵.

În septembrie 1603, Radu Mihnea pîndea la Silistra dacă nu se ivește prilejul de a-și recăpăta tronul muntean. Știrea venea regelui polon de la Ieremia-vodă, care nu ostenea o clipă urzind la intrigi cu scopul eliminării tuturor rivalilor lui Simion și al reînscăunării acestuia în Țara Românească⁶. Astfel, în februarie 1604, Ieremia izbutea să cumpere de la turci aruncarea lui Radu în închisoare la Dardanele⁷, de unde fu liberat după mai bine de un an, de aga ienicerilor⁸. Trecut apoi iarăși sub pază în umbra unor castele⁹, el rămase uitat acolo pînă la începutul anului 1611, cînd țara suferi ocupația sălbatică a lui Gabriel Báthory, „om afu-

¹ Hurmuzaki, *Documente*, -supl. II-2, p. 168—170, sc.isoarea lui Potocki către rege trimisă din Camenița la 20 iunie st. n.

² A. Veress, *Documente*, VII, p. 53—56, scrisoarea lui Sobieski către rege din 18 iulie.

³ Hurmuzaki, *ibidem*, p. 165—166, scrisoarea lui Potocki din 2 iunie; cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 52—53, scrisoarea lui Potocki din iunie, fără zi. În nota 1, editorul socotește că aceasta este ulterioară celei din 20 iunie scrisă de Potocki în Țirgoviște, fără să observe că el plecase de aici la 5 iunie st. n. și că era trimisă din Camenița.

⁴ Hurmuzaki, *ibidem*, p. 218—233, scrisoarea lui Potocki din 19 septembrie, arătînd regelui că retragerea lui Simion și a oastei polone s-a produs la 4 august st. n.

⁵ *Ibidem*, IV-2, p. 266—267, raportul lui Nani către doge din 30 august („questa è la quinta volta, che turchi lo hanno mandato con insegne dalla Valachia”).

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II-2, p. 302—306, scrisoare din 30 septembrie st. n.

⁷ *Ibidem*, IV-2, p. 77, raport venețian din 21 februarie st. n. 1604.

⁸ *Ibidem*, p. 78, raport din 31 mai 1605.

⁹ I. Hudilă, *Recueil des documents concernant l'histoire de pays roumains tirés des archives de France, XVI et XVII siècles*. Iași, 1929, p. 21—22, raportul agentului francez din 5 februarie st. n. 1611. Alt raport, din 19 februarie, la fel (Hurmuzaki, *Documente*, supl. I-1, p. 133—134).

risit, nebun și plin de deșartă mîndrie¹, Radu Șerban fiind silit să se retragă precipitat în Moldova.

Noua situație creată de descumpănitul principei transilvănene, nu fără consimțămîntul Porții, readuce pe Radu Mihnea în cîmpul de acțiune al politicii turcești, fiind din nou numit domn în Țara Romînească, la 5 februarie 1611². După o lună, Radu, apărut la Giurgiu, trimise vorbă lui Báthory să-i cedeze tronul; acesta nu îndrăzni să se opună voinței turcești și părăsi Tîrgoviște, unde noul domn intră la 12/22 martie, venind din Ruscuc³. Stăpînirea lui ținu pînă în a doua jumătate a lunii mai⁴, cînd fu iarăși aruncat peste Dunăre de Radu Șerban.

Dar această stare de lucruri fu repede schimbată, turcii lui Omerpașa primesc ordinul Porții de a trece în Țara Romînească și de a reacheza în scaun pe fiul lui Mihnea Turcitul⁵, în timp ce Radu Șerban era angajat în Transilvania împotriva lui Báthory. Încercarea acestuia de a-și relua domnia fiind înfrîntă de turci⁶, el se văzu nevoit să pibegească iarăși în Moldova⁷, apoi la Tîrnavia și Viena, unde îl ajunse și sfîrșitul vieții în 1620, fără a izbuti să-și mai recapete domnia munteană.

Pe cînd în divanele din aprilie—mai figurează și foști dregători principali ai lui Radu Șerban, în cele din toamnă, începînd din septembrie, dispar Cernica, Stoica, Stanciu și Barcan⁸, dar apare Nica, mare-logofăt, părăsind pe Șerban și tabăra boierilor atașați politicii trasate de Mihai Viteazul.

Cronicile arată că, după ce Șerban fu alungat din țară, Radu Mihnea se reîntoarce la Tîrgoviște și reluu firul domniei a doua⁹, tocmină „țara

¹ Matei al Mirelor, *Istoria celor petrecute în Țara Romînească*, în *Tezaur de monumente istorice*, I, București, 1862, p. 332, cu știri interesante privind jafurile oastei invadatoare. Cf. și *Istoria Țării Românești*, 1960, p. 87, unde se înfățișează succint situația jalnică creată țării în cele trei luni de ocupație.

² Hurmuzaki, *Documente*, IV-2, p. 80.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXXVIII; A. Veress, *Documente*, VIII, p. 148—149. Un raport venețian din 2 aprilie st. n. relatează intrarea lui Radu în București (Hurmuzaki, *ibidem*, p. 80).

⁴ Avem acte cu sfat domnesc de la Radu Mihnea din 5 aprilie, 3, 5, 9 și 10 mai 1611, în care găsim pe Vintilă mare-vornic și Stoica mare-vistier; figurează și Cîrstea mare-spătar, cumnatul lui Vintilă prin Maria, sora acestuia (*D.I.R.*, B. XVII-2, p. 3—10). La 5 iunie st. n. se vestea din Sătmar și din Iași că oastea ungurească și haiducii lăsați de Báthory lui Radu Mihnea au fost tăiați de Mirzești, care l-au fugărit pe domn peste Dunăre, au cucerit țara și au așezat domn pe Șerban; a fost tăiat acum și Gheorghe Raț (A. Veress, *Documente*, VIII, p. 168—170).

⁵ I. Hudiță, *op. cit.*, p. 24—25, raport din 11 iunie.

⁶ La 12 septembrie 1611, Radu Mihnea iscăli un tratat de alianță cu brașovenii, iar la 15 dădu un hrisov din Tîrgoviște, după care emise altele în lunile următoare, atestînd astfel consolidarea domniei (*D.I.R.*, B. XVII-2, p. 13 și urm.).

⁷ Despre peripețiile prin care trecu Șerban, începînd din august 1611, cf. Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 447—455, raportul lui S. Forgach din 21 noiembrie.

⁸ Aceasta figurează doar într-un singur document din 5 mai, ca mare-stolnic (*D.I.R.*, B. XVII-2, p. 6—7), pe cînd în cele emise la 5 aprilie, 3 și 10 mai, locul de mare-stolnic e ocupat de Panait, iar Bărcan lipsește. Aceasta face ca actul din 5 mai să producă nedumeriri.

⁹ Într-un hrisov din 1612—1613, Radu Mihnea afirmă clar că „acum, în zilele domniei mele, cînd m-a dăruit Dumnezeu pe domnia mea a doua oară aici în țară” (*D.I.R.*, B., XVII-2, p. 128).

cum se cade”, închinându-i-se boierii, roșii „și toți slujitorii” și făcînd „mare jurămintă ca să-i slujească cu dreptate”¹. Și mai precizează cronicarul: „Iar domnul îi iertă că conspirase în contra lui”, motivînd că „făcuseră aceasta ca să-și răzbune pe ardelean”².

Dar unii boieri, în frunte cu Bărcan, fost mare stolnic al lui Radu Șerban, organizează un complot ca să omoare pe Radu Mihnea, „să ridice domn pe Mihai cămărașul, să sară apoi îndată pe neguțatori, ca să-i măcelărească, să ia mătășurile și să nimicească pe grecii cîți se aflau în țară, boieri, neguțatori, avuți și săraci, pe toți pînă la unul”. Dezvăluindu-i-se acest complot, Radu prinse pe „vicleni”, puse „de le tăiară capetele, mîinile și picioarele și le aruncară trunchiurile goale afară pe fereastră în uliță”³. În această acțiune de dură reprimare, au avut un rol important unii căpitani ai slujitorilor, cărora domnul le făcu importante donații din averile funciare confiscate de la cei decapitați⁴.

Izvoarele narative amintite nu ne informează cînd s-a produs descoperirea și suprimarea complotiștilor. Grigore Tocilescu afirmă că, „10 luni de la suirea pe tron, Radu Mihnea tăia 14 boieri de frunte, pe lingă mulți căpitani și sutași”⁵. N. Iorga consideră că, în martie 1612, domnul „abia isprăvisese cu o conspirație a boierilor împotriva lui și a grecilor, ucisese în chinuri pe Bărcan stolnicul...”⁶. A.D. Xenopol nu încearcă a stabili data atunci cînd folosește scrisoarea trimisă de boieri lui Radu Șerban, și nu împăratului în septembrie 1612⁷.

I. Moga, folosind izvoare noi, afirmă că, pe la sfîrșitul lui decembrie 1611, boierii munteni conduși de stolnicul Bărcan trimiteau pe un călugăr la Viena ca să întrebe pe Radu Șerban: dacă ei l-ar suprima pe Radu

¹ *Istoria Țării Românești*, 1960, p. 89.

² Matei al Mirclor, *op. cit.*, p. 335.

³ *Ibidem*. Se arată că în conspirație ar fi fost 9 boieri și se dau numele a doi din ei: Bărcan stolnicul și Mihai cămărașul, pretendentul la tron. Acest cămăraș fusese un apropiat al lui Mihai Viteazul, probabil o rudă sau un tovarăș de negoț din tinerețe. La 28 septembrie 1602, cînd Nicolaie Pătrașcu și doamna Stanca dăruiesc satul Micșunești bisericii Șcheilor din Brașov, apare ca mărturie și Mihai cămărașul, alături de Franța, Dumitrache vistier Antonie Grama, actul fiind scris de popa Negoslav din orașul Floci (*D.I.R.*, XVII-1, p. 61—62), unde s-a născut și și-a petrecut Mihai Viteazul copilăria și adolescența. Spusele cronicarului brașovean M. Weiss că de prin 1602 cămărașul se afla pribeag în Șchei și că în 1608 Báthory plănuia să-l pună domn în locul lui Radu Șerban (Trauchenfels, *Deutsche Fundgruben*, Brașov, 1860, p. 200—201) se verifică prin acest document. Ipoteza lui I. C. Filitti că ar putea fi un nepot al lui Alexandru-Mircea și Petru Șchiopul (*Despre doi candidați la domnie din prima jumătate a sec. XVIII: Mihai cămărașul și Neagu-vodă*, în „Arh. Olt.” XIV (1935), p. 198) este greu de admis, cunoscută fiind aversiunea eroului de la Călugăreni față de Mihnești. Prezența mai multor negustori balcanici în actul de danie al Teofanci, mama viteazului domn (*D.I.R.*, B., XVII-1, p. 22), își găsește explicația dacă se ține seama de preocupările ei negustorești din tinerețe în orașul de la gura Ialomiței.

⁴ Cronicile interne nu dau alte nume în afară de cele două amintite. Dar din scrisoarea boierilor austrofilii aflați în țară, trimisă pribeagului Șerban vodă la 12 septembrie 1612, mai aflăm și alte nume: Dragota postelnic, fratele acestuia, logofătul; Stanciu paharnic, Vodă ban, Carca vornic, Dragul logofăt, Drăghici postelnic din Șomonești, Anghel comis, Pavel postelnic, Marcu logofăt și Dragomir paharnic. Proca portar a fost tras în țeapă. Se spune că și din căpitani și iuzbași au fost cîțiva ucși (Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 479—480).

⁵ *Istoria romnilor*, ed. a II-a, București, 1900, p. 332.

⁶ *Studii și documente*, IV, p. CIV.

⁷ *Istoria romnilor*, ed. a III-a, vol. VI, p. 20—21.

Mihnea, i-ar da oare lui împăratul sprijinul necesar ca să-și reocupe tronul? Ei adăugau că se făceau pregătiri de răzvrătire împotriva domnului „și a grecilor care îl înconjurau”. Deci, după autor, în ianuarie 1612 Bărcan și ai săi acționau nestingheriți pentru îndeplinirea planului propus, pregătind „o revoltă contra lui Mihnea și a grecilor care îl înconjurau”¹. Utilizând totodată și scrisoarea din septembrie 1612 autorul consideră că a fost descoperită nu de mult conspirația condusă de Bărcan, mulți dintre boieri au fost uciși, iar cei scăpați s-au refugiat în munții Mehedinți pentru a organiza o nouă revoltă².

A scăpat atenției cercetătorilor de acum 25 de ani o scrisoare din 12 decembrie st.v. 1611, trimisă din Țirgovîște de Radu Mihnea lui Báthory, pe care o încheie cu un p.s., în care îl vestește că trimisul lui Báthory, luîndu-și rămas bun cu cîteva zile în urmă, în zorii zilei următoare audienței „ne-au adus la cunoștință că oarecari boieri trădători ar vrea să măucidă în casă; de care lucru îndată ce am luat aminte și cercetînd iar mai bine, am găsit cu cale așa, că pe unii din ei am pus să-i omoare, iar alții sînt prinși, care în puține zile vor plăti așijderea”³. De aici rezultă limpede că complotul boierilor a fost descoperit și cu ajutorul principelui transilvănean, adversar al imperialilor. Scrisoarea precizează că decapitarea principalilor complotiști s-a produs cu puțin înainte de 12 decembrie, iar nu în 1612. Așa se și explică din ce cauză nici unul dintre complotiști nu este menționat în scrisoarea regelui Matia din 12/22 ianuarie 1612, trimisă boierilor și căpitanilor aflați în Țara Romînească⁴, printre ei găsindu-se și vistierul Nica, cancelaria regală neștiind că acesta era acum mare-logofăt.

Un act slavonesc inedit⁵, dat de Matei Basarab la 28 iunie 1646 lui Pătrașco postelnicul din Bucșani, fiul lui Bărcan stolnicul, conține un prețios pasaj de cronică, care fixează data precisă a executării boierilor răzvrătiți, glăsuind următoarele: „Cînd a fost în zilele răposatului Radu-voievod, fiul lui Mihnea-voievod..., pe cînd era cursul anilor 7120, atunci în acea vreme s-a întîmplat că a tăiat domnia sa pe mulți boieri, în post după sf. Nicolaie, a doua zi. Astfel a tăiat atunci și pe Bărcan stolnicul, tatăl lui Pătrașco postelnic”. Cum sărbătoarea sf. Nicolaie este fixă, căzînd regulat la 6 decembrie, suprimarea complotiștilor a avut loc în ziua de 7 decembrie 1611. Un document de la Gavril Movilă precizează apoi că „s-a întîmplat moartea jupanului Vodă ban, în zilele lui Radu voevod... în cetatea Țirgovîștei”, de unde i-au ridicat trupul călugării de la Bucovăț și l-au îngropat în mănăstire⁶.

¹ Ion Moga, *La contesa fra Gabriele Báthori e Radu Șerban vista dalla Corte di Vienna*, în „Diplomatarium italicum”, vol. III, București, 1934, p. 7 și 114, nr. XLVII, raportul din 1 ianuarie 1612, bazat pe însăși relatarea lui Radu Șerban.

² *Ibidem*, p. 77.

³ A. Veress, *Documente*, VIII (1935), p. 233–237, text maghiar și tradus.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 465. Sînt indicați: Murgae (Mîrza) spătar, Leca postelnic, Grigore comis, Gheorghe armaș, căpitan Androne Klókotun, căpitan Neagoe, logofătul Lupu, paharnicul Lupul (Mehedințeanu), care va trece de partea lui Mihnea, în aprilie fiind făcut mare paharnic (*D.I.R.*, B., XVII-2, p. 51).

⁵ *Anexa II*.

⁶ *D.I.R.*, B., XVII-3, p. 348–350, act din 21 aprilie 1619.

Din document desprindem iarăși o știre prețioasă, anume că unul din satele lui Bărcan confiscate de domn, Stănilăvești-Olt, a fost dăruit de Radu Mihnea lui Buzdugan căpitanul, „pentru slujba lui; desigur pentru rolul avut în descoperirea și pedepsirea boierilor răzvrățiți¹. Pe cînd în decembrie 1611 Buzdugan se manifestă ca aderent al politicii lui Mihnea, iar în vara anului 1612 merge cu 95 de slujitori în Transilvania, primind de la Radu Mihnea sarcina de a sprijini pe pretendentul Porții, Gőczy, împotriva lui Gabriel Báthory², după a doua domnie a lui Radu, în vremea lui Alex. Iliăș (1616—1618), el se situează pe poziția unei înverșunate ostilități față de dominația otomană și de elementul greco-levantin din Țara Românească, participînd activ și cu rol hotărîtor în puternica mișcare antigrecească³, care, prin participarea țăranilor împotriva boierilor, îmbracă formele unei răscoale a cărei amploare ar trebui mai stăruitor cercetată.

În studiul de față, pe baza celor două documente anexate, am argumentat atît existența primei domnii a lui Radu Mihnea în 1601—1602, care și-a avut un timp scurt reședința la Strehaia Mehedinților, cît și data cînd, la începutul domniei a doua, acest Radu a nimicit puternicul complot boieresc (7 decembrie 1611), marcînd victoria politicii turcești împotriva boierimii muntene, orientată spre Imperiul habsburgic.

ANEXE

I

1602 (7110) februarie <20>, Strehaia

Radu Vodă Mihnea confirmă lui Lupul părți de ocine și plaiuri de vie în Prunișor, cumpărate de la mai mulți țărani.

† М(н)л(о)стїю б(о)жію Іу Радоуа (воев)⁴ода и г(о)сп(о)д(н)нѣ въсое земле ѿггровла(х)нское съинѣ в(ел)⁴нкаго и прѣдобраго поконнаго Мнхнѣ коевода дават г(о)с(по)дс(т)во ми сіе повеленїе г(о)с(по)дс(т)ка ми лс(нс-лов)⁴ (съ)сын(овн)си⁵ іакоже да мѣ ест вч(н)нѣ ѿ Пршншорн (дѣ)л

¹ În 1613, Radu Mihnea dăruiește satul Salcea-Dolj, fost al doamnei Stanca, lui Dămian căpitanul „de sîrbi”, iar lui Gruia căpitanul satul Băjești de pe Mostiștea (*D.I.R.*, B., XVII-2, p. 111—142; 166—168). Un favorit mihnesc este și Micleuș căpitanul, primind parte din satul Măgurele-Ilfov, altul e Iancu căpitanul din Gherghița (*D.I.R.*, B., XVII-4, p. 212—213, 253—254). Se vede limpede că domnul caută stăruitor să-și atragă căpeteniile slujitorilor, pentru ca prin ei să poată lovi pe boierii potrivnici.

² N. Iorga, *Socotelile Brașovului...*, în „Anal Acad. Rom.”, seria II, 1899, t. XXI, p. 134—135.

³ Matei al Mirclor îl prezintă cu mare dușmănie: „Om nebun, tilhar crud și nelmblnzit..., care ucidea pe greci fără milă” (*Tezaur...*, I, p. 348—352).

⁴ Orig. rupt la indoituri.

⁵ (съ)сын(овн)си, adaus deasupra rîndului.

Юбешнаур и Нѣкшзлок и Гъвзек въсѣхъ варе еанкаѣ се хтит нзбрат wt пол и wt шзм и (wt во)¹) да и wt по въсѣхъ хотарим понже иѣ съм покшпил Лшпшл сіе вшш реч(е)но wч(н)нш wt на Д(ракш)¹)л сынш Стонкѣв и wt на Консеа дец(е)¹)ра Юбок и wt на Елина децера Томек и wt на сынникъ Дръганок за · x̄w̄ · аспри (г̄а)¹)та.

И пак ест покшпил Лшпшл еднн плаю за в(ни)¹)оградоу с сел wt на Дракшѣа и wt на Стан(к)¹)а за · x̄ас̄ · аспри. И пак ест покшпил Пѣ(трш)¹) еднн плаю за риноградоу wt на Бен(тнл)¹) за · x̄ат̄ · аспри. И пак покшпил Стан....¹) дел Грекслок половнн wt на ....¹) ънеци за . ѿ̄г̄....¹) и продадохъ снѣ вшш ....¹) тага wч(н)нш за не(хом добром) волю и със знаніе въснм мегіашом дврѣст мксто и wt рѣд г(о)с(по)дс(т)ва мн.

Тѣм радї дадохъ (и господст)¹)ва мн Лшпшлов със сын(о)внѣ елицим в(о)гъ д(аст)¹) іакоже да мш ест wч(н)нш въ вѣба с(ъ)н(о)вн (сн)¹) и вноком нм и рѣвншчѣтвм и не wt когоже непоколѣнмо по ризмо г(о)с(по)дс(т)ва мн.

Сеже и свед(н)те(л)н по(с)такаѣем г(о)с(по)дс(т)ва мн : жшпан Кентна великїн бан и жшпан Стонка вел. пост(елник).

И нс(правник) сам рѣч г(оспоства)¹) мн. Исписаѣ аз Марко лѣг. въ стол г(о)с(по)дс(т)ва мн с Стрѣхага м(е)с(а)ца ф(е)р. днн (к̄), въ лѣт x̄ѿї.

TRADUCERE

Din mila lui Dumnezeu, Io Radul-voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului, răposatului Mihnea-voievod, a dat domnia mea această poruncă a domniei mele lui Lupul cu fiii săi ca să-i fie lui ocină în Prunișori, partea Iubeștilor și a lui Neacșul și a lui Găoază toată, oricît se va alege, din cîmp și din pădure și din apă și din toate hotarele, pentru că a cumpărat Lupul această mai sus spusă ocina de la Dracul, fiul lui Stoica, și de la Voisea, fiica lui Iubu, și de la Elina, fiica lui Toma, și de la fiii lui Drăgan, cu 2 800 aspri gata.

Și iarăși a cumpărat Lupul un plai de vie în sat, de la Dracua și de la Stanca cu 1 200 aspri. Și iarăși a cumpărat Pătru un plai de vie de la Vintilă cu 1 300 de aspri. Și iarăși a cumpărat Stan ... partea lui Grecul, jumătate de la ... ănești, cu 700 aspri și au vîndut acea mai sus... acea ocină de bună voia lor și cu știrea tuturor megieșilor din jurul locului și dinaintea domniei mele.

Pentru aceea am dat și domnia mea lui Lupul cu fiii lui, cîți îi va da dumnezeu, ca să-i fie ocina de ohabă fiilor lui și nepoșilor lor și strănepoșilor și de nimeni neclintită, după porunca domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea : jupan Vintilă, mare-ban, și jupan Stoica, mare-postelnic.

Și ispravnic însăși zisa domniei mele. Și am scris eu, Marco logofăt. În scaunul domniei mele în Strehaia, luna februarie (20) zile, în anul 7110 (1602).

7113 (1604—1605), din cîmp și din pădure și din apă și cu mori și cu vecini și cu vii și din vatra satului de peste tot, oricît se va alege din toate hotarele, cîtă ocină este scrisă în cartea lui Șerban-voievod. Și de atunci singur a tot stăpînit ocina și cu vecinii din Stănilăvești, cu bună pace.

Apoi, cînd a fost în zilele răposatului Radul-voievod, fiul lui Mihnea-voievod, în prima domnie, pe cînd era cursul anilor 7120 (1611), atunci în acea vreme s-a întîmplat că a tăiat domnia sa pe mulți boieri în post după sf. Nicolaie, a doua zi. Astfel a tăiat atunci și pe Bărcan stolnicul, tatăl lui Pătrașco postelnic, împreună cu alți boieri, și a împărțit Radul-voievod toate satele lui Barcan stolnicul pe la căpitani și pe unde a fost voia domniei sale, ca un domn. Așa a dat Radul-voievod și lui Buzdugan căpitanul satul Stănilăveștii din satele lui Bărcan stolnicul, pentru slujba lui, ca să se hrănească cît timp va fi satul Stănilăveștii în mîna lui. Iar apoi Buzdugan căpitanul a cnezit satul Stănilăvești să fie liberi.

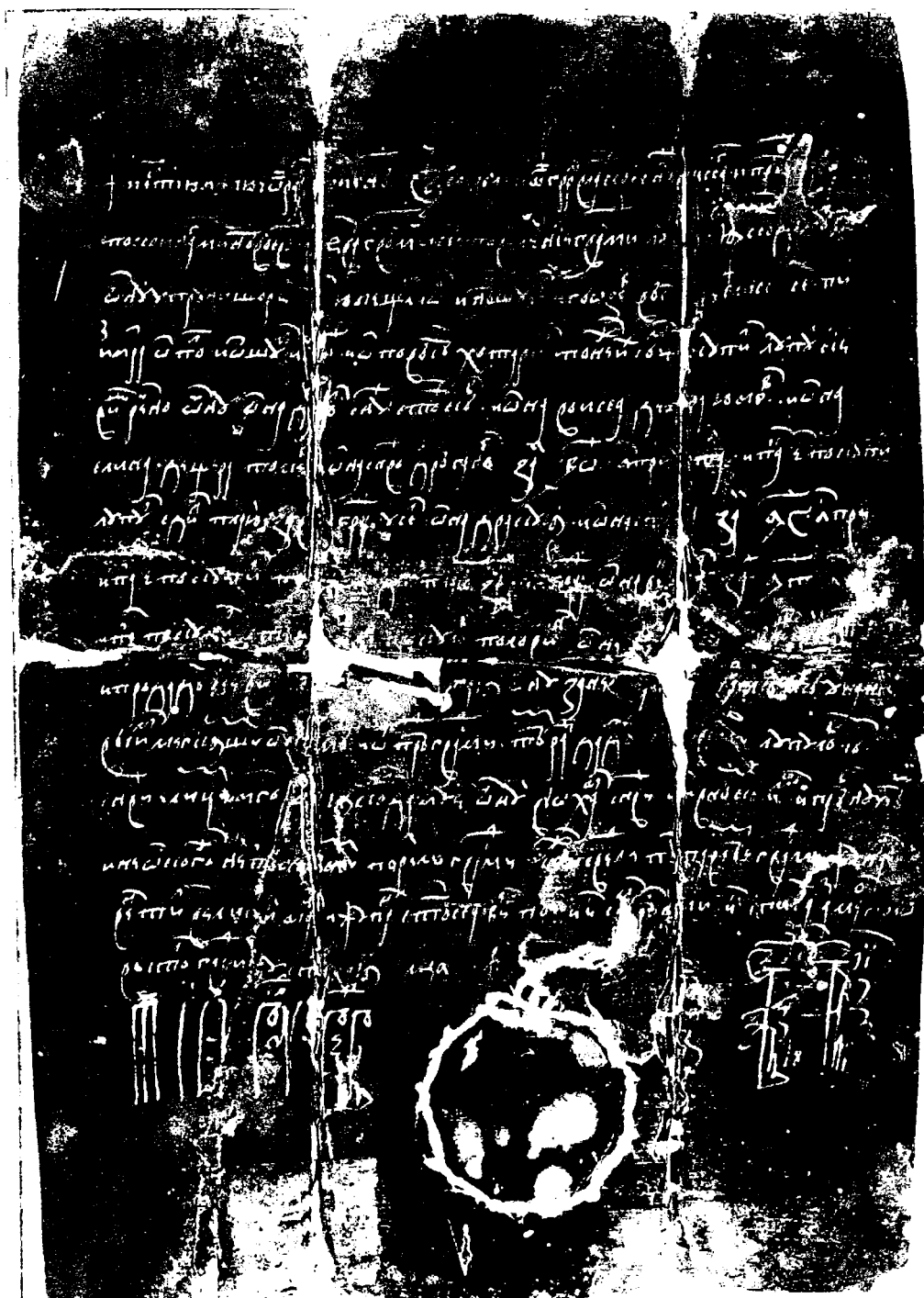
Iar cînd a fost în zilele lui Alexandru-voievod, fiul lui Iiaș-voievod, în prima domnie, în anul 7125 (1616—1617), iar domnia lui a cercetat cu toți boierii divanului precum a fost pe dreptate și precum s-a cuvenit. Astfel a dat înapoi Alexandru-voievod slugii domniei mele, lui Patrașco postelnic, toate moșiile tatălui său, Bărcan stolnicul, să-i fie iarăși toate în mîna lui și i-a dat lui Pătrașco postelnic și acest sat Stănilăvești să fie pe seama lui, cum a fost și mai înainte vreme, să nu aibă nimeni treabă cu moștenirea lui afară numai de Pătrașco postelnic. Și precum am văzut domnia mea și cartea răposatului Șerban-voievod, aceea de cumpărare, și cartea lui Alexandru-voievod Iiaș, din prima domnie, și cartea lui Gavril-voievod, și iarăși cartea lui Alexandru-voievod Iiaș în al doilea rînd de domnie, de cînd a fost cursul anilor 7136 (1628), de judecată și de rămas cu vecinii din Stănilăvești, la mîna lui Patrașco postelnic.

Iar apoi cînd a fost acum în zilele domniei mele, iarăși s-a sculat satul Stănilăvești cu piră și au venit : Ilie și Stoica fiul lui Duma și sora lui Mihai, care a stăpînit dedina lui Stoia și cu alți vecini din sat, înaintea domniei mele în marele divan, de s-au pîrit de față cu sluga domniei mele Patrașco postelnic. Și așa au pîrit vecinii din Stănilăvești, că s-au răscumpărat de vecinie de la Buzdugan căpitanul, ca să scape de vecinie.

Întru aceea, domnia mea am cercetat și am judecat după dreptate și după lege cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și bine am adevărit domnia mea că au umblat vecinii cu înșelăciune. Deci a rămas satul Stănilăvești de lege și de judecată înaintea domniei mele, să fie iarăși vecini, cum au fost mai înainte vreme.

Pentru aceea am dat domnia mea slugii domniei mele, lui Pătrașco postelnic, ca să-i fie lui satul Stănilăveștii cu vecini și cu tot venitul cum este scris mai sus, de ocină, dedină și de ohabă, fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată martori am pus domnia mea : Ghiorma (mare-ban) și jupan Dragomir mare-vornic și jupan Radul mare-logofăt și jupan Stroe mare-visitier și jupan Diicul mare-spătar și Preda mare-clucer și Radul mare-comis și Barbul... și jupan Costandin mare-postelnic. Și ispravnic Radul mare-logofăt.

Handwritten text in a medieval script, likely Latin or Romanian, covering the upper portion of the page. The text is dense and appears to be a legal or administrative document.

Small handwritten text or signature at the bottom right corner of the page.

Și am scris eu, Lepădat logofăt, în cetatea de scaun Tîrgoviște, luna iunie 28 zile pînă acum cursul anilor văleatul 7154 (1646).

Arhivele Statului Craiova, nr. 1 410.
Orig. slav pergament.

НОВЫЕ ДАННЫЕ ОТНОСИТЕЛЬНО ПРАВЛЕНИЯ РАДУ ВОДЫ МИХНИ В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Смещенный с трона в Валахии и перешедший в ислам из-за боязни быть убитым Михня Турчиту, ставший Дунайским беем, с беспримерной настойчивостью, в течение всего периода правления Михая Храброго (1593—1601), старается получить от Турции трон Мунтении для своего подростка сына Раду Михни и таким образом возобновить правление династии семьи Михня.

Вследствии внимательного критического изучения источников, относящихся к 1593—1611 гг., и анализа результатов, к которым пришла старая историография, автор — основываясь на двух неопубликованных документах, помещенных в конце статьи — приходит к следующим выводам:

1. В противоположность утверждениям некоторых историков прошлого, которые отрицали, что Раду Михня впервые правил в Валахии в 1601—1602 гг., окончательно устанавливается факт — подтвержденный и документом от 20 февраля 1602 года — что сын Михни Турчиту действительно правил на юге Мунтении и затем в Олтении, где его господарская резиденция находилась короткое время в старом местечке Стрехае и где им был образован господарский совет, состоящий из великого наместника Винтилэ и великого постельника Стойки (вероятно оба были олтянскими боярами).

2. Благодаря сведениям из неопубликованного документа, изданного Матеем Басарабом 28 июня 1646 г., устанавливается также, что заговор бояр, преданных прежнему господарю Раду Шербану, которого турки заменили Раду Михней, против последнего с целью убить его и заменить своим ставленником Михаем „кэмэ-рашем”, произошел в первые же месяцы после восшествия Раду Михни на престол; заговорщики были убиты — как уточняется в упомянутом документе — 7 декабря 1611 года, а не в 1612 г. или позднее, как предполагала старая историография.

DONNÉES NOUVELLES SUR RADU VODĂ MIHNEA, PRINCE DE VALACHIE

RÉSUMÉ

Chassé du trône de Valachie et passé à l'islamisme par crainte d'être supprimé, Mihnea Turcitu, devenu bey danubien, insistera auprès de la Porte avec une rare passion, tout au long du règne de Michel le Brave (1593—1601), afin de faire obtenir le trône de Munténie à son fils Radu Mihnea, alors enfant, et de continuer ainsi la dynastie des Mihnea.

A la suite d'un examen critique attentif des sources datant de 1593—1611 et de l'analyse des résultats auxquels est parvenue l'ancien historiographie, l'auteur arrive aux conclusions suivantes, sur la foi de deux documents inédits publiés à la fin de l'étude :

1) Contrairement à la thèse de plusieurs historiens du passé, qui niaient que Radu Mihnea ait régné une première fois en Valachie en 1601—1602, on voit confirmer définitivement le fait réel, consigné dans le document du 20 février 1602, où il est montré que le fils de Mihnea Turcitu a régné effectivement au sud de la Munténie, puis en Olténie, où il a fixé pour un court laps de temps sa résidence dans la vieille bourgade de Strehaia, et où il a constitué un conseil princier formé du grand ban Vintilă et du grand *postelnic* Stoica, tous deux probablement boyards olténiens.

2) Sur la foi du document inédit émis par Matei Basarab le 28 juin 1646, il est établi de même que l'insurrection des boyards dévoués à l'ancien prince Radu Șerban — remplacé par Radu Mihnea avec l'appui des Turcs — contre ce dernier, dans le but de l'assassiner et de porter au trône l'un de leurs prétendants, le chambellan Mihai, a eu lieu dans les premiers mois après l'accession au trône. Les comploteurs ont été exécutés — ainsi que le précise l'acte susmentionné — le 7 décembre 1611 et non pas en 1612 ou plus tard, comme l'admettait l'historiographie plus ancienne.

LUCRĂRI NOI DESPRE RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN EVUL MEDIU

În istoriografia ultimilor ani se constată un interes sporit pentru cercetările de istorie a relațiilor internaționale. În cadrul acestor preocupări, un loc însemnat îl ocupă lucrările privitoare la istoria acestor relații în evul mediu. Numărul însemnat de lucrări referitoare la diverse aspecte ale acestui vast domeniu al istoriei universale cere o prezentare sistematică, în măsură să ofere cercetătorilor un mijloc de orientare în literatura de specialitate. Studiul de față își propune să prezinte selectiv lucrările apărute pe această temă în istoriografia universală, urmînd ca la capătul acestei prezentări de monografii și studii speciale să fie înfățișate lucrările de sinteză, în primul rînd noua ediție a „Istoriei diplomației”, alcătuită de un colectiv format din cei mai buni specialiști sovietici în aceste probleme.

În numărul de față prezentăm lucrările referitoare la istoria relațiilor internaționale din bazinul mediteranean, îndeosebi cele privind politica externă a Imperiului bizantin pînă la cucerirea Constantinopolului în 1204. Raporturile dintre slavi și Bizanț și relațiile dintre statele feudale ale Europei centrale și apusene vor forma obiectul unor prezentări deosebite.

Ultima încercare de reconstituire pe baze sclavagiste a Imperiului roman se situează în veacul al VI-lea și este legată de acțiunea politică și militară a împăratului Iustinian I. Este meritul istoriografiei sovietice de a fi adus în ultimii ani o contribuție substanțială la cunoașterea acestei epoci de puternică reacție sclavagistă. În contrast cu bizantinologia burgheză, care idealizează politica lui Iustinian, lucrările recente ale istoricilor sovietici referitoare la această perioadă dezvăluie rădăcinile de clasă ale expansiunii bizantine în bazinul mediteranean la mijlocul veacului al VI-lea. Printre aceste lucrări un loc important ocupă cercetările bizantinistei Z. V. Udalțova. În urma unei atente analize a izvoarelor privitoare la dominația bizantină în Africa de nord, autoarea demonstrează că războiul împotriva vandalilor, cea dintîi dintre campaniile de reconstituire a unității lumii romane întreprinse de Iustinian, a fost urmat de o politică de restaurare a vechilor relații sclavagiste. Această încercare, sortită în cele din urmă eșecului, s-a lovit de o puternică rezistență populară, manifestată prin numeroase răscoale¹.

Aceleiași autoare i se datorează un șir de importante contribuții privitoare la politica bizantină de recucerire în Italia, ulterior încheigate într-o vastă monografie. Sub titlul *Bizanțul*

¹ Z. V. Udalțova, *Народные движения в Северной Африке при Юстиниане*, în „Византийский Временник”, t. V (1952), p. 15—48; idem, *Политика византийского правительства в Северной Африке при Юстиниане*, *ibidem* t. VI (1953), p. 88—112; cf. și interesanta prefață a lui Z. V. Udalțova la opera lui Procopius din Cesarea „Războiul goșilor”.

și Italia în veacul al VI-lea¹, bizantinista sovietică, după o amănunțită cercetare a situației Italiei sub dominația ostrogotă², înfățișează pe larg desfășurarea îndelungatei campanii întreprinse de Iustinian pentru recucerirea peninsulei. Perspectiva întoarcerii la formele cele mai brutale ale orînduirii sclavagiste explică largă mișcare de împotrîvire la înaintarea trupelor conduse de Belisare și Narses și rezistența îndelungată opusă de masele de sclavi, coloni, țărani liberi etc. Cauzele înfrîngerii finale a goților, conduși de Totila, formează obiectul unei largi analize din partea autoarei, care reușește să situeze într-o perspectivă cu totul nouă această etapă a politicii de restaurație imperială. Analizînd mai departe politica lui Iustinian în Italia recucerită, Z. V. Udalțova caracterizează *Sancțiunea pragmatică* drept un act în care se manifestă tendința reacționară a guvernării bizantine.

Principalele mobile ale acțiunii militare bizantine în Spania vizigotă formează obiectul unui aprofundat studiu al istoricului sovietic A. R. Korsunski. Pentru încheierea sistemului politic mediteranean după cucerirea Africii de nord și a Italiei, Iustinian a întreprins războiul de cucerire a Spaniei; pe lîngă considerentele strategice, noua campanie a fost determinată de puternice interese economice, în primul rînd de dorința de a exploata bogățiile economice ale peninsulei. Frămîntările interne din statul vizigot au înlesnit cucerirea bizantină³.

Expansiunea arabilor în teritoriile de sub stăpînirea bizantină din Asia și din Africa a confruntat imperiul cu una din cele mai grave crize externe prin care a trecut de-a lungul existenței sale milenare⁴. Un șir de lucrări noi tratează diverse momente ale relațiilor politice și militare dintre arabi și bizantini în veacurile VII—X. Semnalăm dintre acestea însemnatul studiu al cunoscutei orientaliste sovietice N.V. Pigulevskaia, care expune, pe baza unei aprofundate cercetări a izvoarelor și a literaturii de specialitate, relațiile dintre Bizanț și lumea arabă⁵.

Momentul culminant al conflictului dintre cele două puteri pentru dominația bazinului răsăritean al Mediteranei îl constituie asediul Constantinopolului de către arabi. Istoricul englez A. S. Tritton a editat în original și în traducere un fragment din cronică inedită a lui Ibn Asakir, *Istoria Damascului*, cuprinzînd știri noi despre desfășurarea asediului. Un studiu amănunțit asupra izvoarelor referitoare la expediția arabă împotriva Constantinopolului în anii 717—718 se datorează bizantinologului francez R. Guiland, care ajunge la concluzia că izvorul cel mai de încredere pentru istoria luptelor bizantino-arabe îl oferă cronică lui Theophanes⁶.

¹ Z. V. Udalțova, *Византия и Италия в VI веке*, Moscova, 1959, 542 p.

² Pentru situația Italiei sub stăpînirea ostrogotă în perioada anterioară cuceririi bizantine, semnalăm culegerea de studii *I Goti nell' Occidente*, Spoleto, 1956, 695 p. *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo*, III, îndeosebi articolele lui O. Bertolini și S. Leicht despre Athaulf și, respectiv, Theodoric.

³ A. R. Korsunski, *К вопросу о Византийских завоеваниях в Испании VI—VII вв.* în *Византийский Временник*, t. XII (1957), p. 31—45.

⁴ Cronică lui Theophanes, în care luptele arabo-bizantine în veacul al VIII-lea și la începutul celui de-al IX-lea sînt larg expuse, a fost reeditată în traducerea *Bilderstreit und Arabersturm in Byzanz. Das 8. Jahrhundert (713—813) aus der Weltchronik des Theophanes*, ed. Leopold Breyer, Wien, 1957 (formează nr. 6 al excelentei colecții, condusă de E. von Ivanka, *Byzantinische Geschichtsschreiber*).

⁵ N. V. Pigulevskaia, *Die byzantinische Diplomatie und die Araber (vor dem 7. Jahrhundert)*, în *Akten zum XI. Internationalen Byzantinisten Kongress*, München, 1960, p. 458—465; cf. lucrarea mai veche, deosebit de valoroasă, privitoare la comerțul Bizanțului cu Orientul în sec. IV—VI, *Византия на путях в Индию, Из истории торговли Византии с Востоком в IV—VI вв.*, Moscova, 1951.

⁶ A. S. Tritton, *Siege of Constantinople a. d. 714—716*, în *Bulletin of Oriental and African Studies*, University of London, XXII (1959), p. 350—352. R. Guiland, *L'expédition de Maslama contre Constantinople (717—718)*, în „Al-Machriq”, 1955, p. 89—112.

A. R. Gibb Hamilton a cercetat evoluția relațiilor arabo-bizantine în veacul al VIII-lea¹. Deși Omeiazii au continuat politica de război a predecesorilor lor, totuși se constată o progresivă apropiere între cele două imperii. În perioada care precedă asediul Constantinopolului în 718, arabii au preluat o parte din tradiția administrativă și politică bizantină, datorită atât moștenirii bizantine din provinciile cucerite, cât și din pricina faptului că tindeau să instauzeze o dinastie proprie la Constantinopol. Dar, după eșecul încercării din 718, efortul militar principal al Califatului omeiad e orientat spre răsărit; centrul de greutate al imperiului se deplasează tot mai mult spre Orient. Influențele persane și sasanide în organizarea califatului devin acum tot mai evidente.

Date interesante asupra relațiilor arabo-bizantine pînă în veacul al XI-lea conține lucrarea istoricului arab Muhammad Hamidullah². Întemeindu-se pe cartea lui Al-Qādi al Rašid, autorul dă la iveală o serie de știri interesante pentru cunoașterea ceremonialului și, în genere, a tehnicii diplomatice a solilor bizantine și arabe, relatarea cea mai amplă referindu-se la ambasada lui Constantin al VII-lea către Al-Muqtadir (917)³.

În cercetările de istorie medievală de după al doilea război mondial se constată o preocupare tot mai intensă pentru istoria cruciadelor. Numeroasele publicații de izvoare, monografiile și studii speciale apărute în ultimii ani au creat condiții favorabile pentru noi încercări de sinteză asupra acestui însemnat aspect al relațiilor internaționale în cvlul mediu. Deosebit de evident se reflectă, în lucrările de sinteză asupra acestui domeniu de cercetare, contrastul dintre cele două concepții fundamentale ale istoriografiei contemporane și superioritatea zdrobitoare a materialismului istoric.

Un interes deosebit prezintă sinteza marxistă asupra istoriei cruciadelor, datorată medicvistului sovietic M. A. Zaborov. Întemeiat pe o largă cercetare a izvoarelor, autorul face o analiză aprofundată a principalilor factori care au generat cruciadele. Împrejurările de ordin economic, social și politic caracteristice Europei centrale și apusene în a doua jumătate a veacului al XI-lea — ruinaarea unor largi pături ale țărănimii, crearea unei numeroase pături de cavaleri, lipsiți de avere, dornici să se înavuțească, și ascensiunea papalității, pentru care rolul de organizator al cruciadelor constituia un prilej de afirmare ca principala forță politică a Europei catolice — formează obiectul unei analize amănunțite din partea autorului. Combătînd tendința unora dintre medievștii burghezi de a explica geneza cruciadelor prin fa-

¹ A. R. Gibb Hamilton, *Arab-byzantine relations under the Umayyad Caliphate*, în *Dumbarton Oaks Papers*, XII (1958), p. 219—233.

² Muhammad Hamidullah, *Nouveaux documents sur les rapports de l'Europe avec l'orient musulman au moyen-âge*, în „Arabica”, t. VII (1960), fasc. 3, p. 281—300.

³ Pentru relațiile Bizanțului, în timpul lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul, cu califul Al-Muqtadir în legătură cu situația Ciprului, vezi lucrarea mai veche a lui M. Canard, *Deux épisodes des relations diplomatiques arabo-byzantines au Xe siècle*, în *Bulletin d'Etudes Orientales*, XIII (1949—1951), p. 51—69. Raporturile dintre Bizanț și musulmani sînt studiate, fără însă ca soluționarea diverselor probleme să fie cu adevărat științifică, de către G. Vismare, *Bisanzio e l'Islam, Per la storia dei trattati tra la christianita orientale e le potenze musulmane*, Milano, 1950.

⁴ Pentru cunoașterea bogatei literaturi a problemei, vezi Hans Eberhard, *Bibliographie der Kreuzzüge*, Hanovra, 1960, 228 p.; semnalăm colecția franceză *Documents relatifs à l'histoire des croisades, publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1946—1956, 6 vol. (I. *Onze poèmes de Rutebeuf concernant la Croisade*; II. *Henri de Valenciennes, Histoire de l'Empereur Henri de Constantinople*; III. *Études de Deuil, La Croisade de Louis VII, roi de France*; IV—VI. *Ibn-Jobair, Voyages*). Relatări ale izvoarelor arabe în volumul *Storici arabi delle crociate*. A cura di Francesco Gabrieli, Torino, 1957, XXXV + 336 p. Creația poetică legată de cruciade este studiată de F. W. Wentzlaff-Eggebert, *Kreuzzugsdichtung des Mittelalters, Studien zu ihrer geschichtlichen und dichterschen Wirklichkeit*, Berlin, 1960, XIX + 404 p.

nașismul religios al societății medievale¹, Zaborov subliniază și fixează rolul obscurantismului mistic, întreținut de biserică. Urmează apoi o prezentare a desfășurărilor militare și politice legate de cruciade, în cadrul căreia un capitol deosebit este consacrat cruciadei a IV-a².

O valoroasă contribuție la cercetarea cauzelor economice ale cruciadelor a adus istoricul marxist german E. Werner, care analizează corelația dintre transformările economice în societatea medievală a Europei apusene și expansiunea militară a Occidentului în veacurile X—XIII³.

Dintre sintezele istoricilor burghezi apărute în anii din urmă, merită a fi semnalată lucrarea lui St. Runciman⁴, care, fără a da o prezentare consecvent științifică, izbutește să aducă precizări interesante la cunoașterea unora dintre aspectele speciale ale istoriei cruciadelor. În ciuda bogatului material factual cuprins în cele trei volume ale lucrării sale Runciman, din pricina limitelor de clasă ale concepției sale, nu reușește să explice just principalele aspecte ale problemei cruciadelor.

Sinteza lui A. Wass⁵ se resimte de pe urma tendinței, caracteristică unui număr însemnat de cercetări istorice din Occident, de a proiecta în evul mediu preocupări politice contemporane: pretinsa „unitate” a lumii occidentale în acțiunea de cruciadă nu este altceva decât încercarea de a argumenta istoric străduințele ecrurilor politice burgheze de a realiza unitatea lumii capitaliste.

Dintre numeroasele cercetări asupra unor aspecte speciale ale istoriei cruciadelor, semnalăm câteva legate de momentele mai însemnate.

Tendința regatului normand din Italia de sud de a-și extinde dominația în Peninsula balcanică în detrimentul stăpînirii bizantine constituie unul din principalii factori politici promotori ai cruciadei. Încercările de expansiune normandă în Balcani preced cu un deceniu prima cruciadă și explică adevărat una dintre cele mai însemnate factori militari ai epocii la acțiunea militară din 1096. Istoricul grec G. Kolias a dat o analiză amănunțită primului conflict militar dintre bizantini și normanzi. Organizate și conduse de Robert Guiscard, duce al Apuliei și Calabriei, atacurile normande din anii 1081—1085 au fost înfrînte atît datorită forței de rezistență de care a dat dovadă imperiul bizantin, cît mai ales diplomației lui Alexios Comnenul, care a reușit să cîștige alianța Veneției și a împăratului Henric al IV-lea⁶.

Apropiat ca preocupare, articolul bizantinologului german M. Beck, consacrat atitudinii adoptate de Alexios Comnenul față de primejdia normandă în apus și de cea selgiucidă în răsărit, expune oscilațiile diplomației imperiale între a acorda prioritate uneia sau celei-

¹ Lucrarea cea mai caracteristică aparținînd acestui curent se datorește istoricului Paul Rousset, *Les Origines et les caractères de la première Croisade*, Neuchatel, 1945; cf. critica lui M. A. Zaborov în „Средние века”, III (1951), p. 207 și urm.

² M. A. Zaborov, *Крестовые походы*, Moscova, 1956; cf. observațiile critice ale lui O. G. Seaikovskaia în „Византийский Временник” t. XIV, (1958), p. 262—272.

³ E. Werner, *Die Kreuzzugsddee im Mittelalter*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx Universität Leipzig V (1957—1958), Gesellschafts und Sprachwissenschaftliche Reihe” nr. 1—2 p. 135—140; semnalăm și teza sa de doctorat, *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11 Jahrhundert*, Berlin, 1958.

⁴ St. Runciman, *A History of the Crusades*, vol. I—III, Cambridge, 1951—1954; pentru fixarea locului ocupat de lucrarea lui Runciman în cadrul istoriografiei burgheze, vezi recenzia lui M. A. Zaborov, în „Византийский Временник” t. XIV (1958), p. 298—313.

⁵ A. Waas, *Geschichte der Kreuzzüge*, 2 vol. Freiburg, 1956.

⁶ G. Kolias, *Ἡ πρώτη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιθέσις τῆς Λατινικῆς Δύσεως ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς ἀνατολῆς (1081—1085)*, Atena 1956, acelaș, *Κίνητρα καὶ προσχῆματα τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου Γουϊσκάργου εἰς τὸ Βυζάντιον (1081)*, în *Πλάτων* [1958], p. 115—125.

alte preocupări. Autorul constată că, în general, împăratul considera că principala primejdie o reprezenta puterea normandă¹.

Poziția lumii bizantine față de cruciade a format obiectul unei cercetări de ansamblu din partea istoricului francez P. Lemerle². După ce subliniază caracterul social și economic al cauzelor cruciadelor, apropiindu-se astfel de înțelegerea autentic științifică a acestui fenomen istoric³, autorul arată că, încă de la prima cruciadă, conducătorii Imperiului bizantin au privit aceste expediții militare ca primejdioase, putându-se transforma oricând în acțiuni antibizantine.

Istoricul austriac Peter Rassow analizează amănunțit problema relațiilor dintre normanzi și bizantini la mijlocul veacului al XII-lea⁴. După ce constată că aceste relații s-au desfășurat în cadrul mai larg al acțiunilor de cucerire, întreprinse sub numele de cruciade, de feudalitatea apuseană în bazinul Mediteranei răsăritene și că regii normanzi au folosit ca pretext cruciada în scopul promovării obiectivelor lor politice expansioniste, Rassow expune principalele momente ale războiului din anii 1147—1149 (campania flotei normande în 1147, ocuparea de către normanzi a insulei Corfu ca bază de acțiune pentru politica de expansiune în Balcani, apoi reacția bizantină, debarcarea în Corfu și atragerea Veneției în alianța antinormandă).

Diversele direcții ale expansiunii feudalității apusene înainte și în timpul celei de-a doua cruciade (expediții în Spania, în Europa răsăriteană — campanii împotriva slavilor — și în Orient) și legătura indisolubilă dintre toate aceste acțiuni au format obiectul unui studiu din partea istoricului Giles Constable⁵.

Raporturile, în timpul celei de-a treia cruciade, dintre Bizanț și popoarele balcanice, pe de o parte, și cruciați, pe de altă parte, au fost studiate aprofundat de istoricul bulgar Străsimir Lișcev. În imposibilitate de a respecta clauzele tratatului de la Nürnberg din 1189, prin care Imperiul bizantin se obliga să asigure aprovizionarea oștirilor cruciate din pricina refuzului populației bulgare de a se supune regimului apăsător de rechiziții impus de imperiu, conducerea statului bizantin a lăsat în fapt populațiile balcanice pradă spoliierilor și vexațiilor comise de cruciați. În fața acestei situații, populația bulgară a desfășurat o intensă luptă de apărare împotriva agresorilor. Slăbirea autorității bizantine în Balcani ca urmare a acestor împrejurări a fost folosită de Asănești pentru consolidarea pozițiilor cucerite⁶.

O cotitură în istoria relațiilor internaționale medievale a reprezentat cruciada a IV-a. Prin „devierea” de la obiectivul tradițional al expedițiilor armate, interesele mercantile ale Veneției ocupă un loc de frunte în desfășurările militare și diplomatice din Mediterana orientală. Împletirea între tendința de afirmare a supremației papalității, ajunsă în culmea puterii po-

¹ M. Beck, *Alexios Komnenos zwischen Normannen und Türcken*, în *Akten zum XI. Internationalen Byzantinisten Kongress*, München, 1960, p. 43—47.

² P. Lemerle, *Byzance et la Croisade*, în *Relazioni del X Congresso Internazionale di Scienze Storiche*, vol. III, Firenze, 1955, p. 595—620.

³ Cf. aprecierile critice ale lui M. A. Zaborov, *Istoria cruciadelor în „Referatele” (Relazioni) celui de-al X-lea congres internațional de științe istorice de la Roma*, în „Probleme de istoric”, 1957, nr. 2, p. 185.

⁴ Peter Rassow, *Zum byzantinisch-normannischen Krieg 1147—1149*, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte”, LXII (1954), p. 213—218.

⁵ Giles Constable, *The Second Crusade as seen by contemporaries* în „Traditio”, IX (1953), p. 213—279.

⁶ S. Lișcev, *Третят кръстоносен поход и Българите в Известия за Българска история*, 1957, vol. 7, p. 205—238. O încercare de rezolvare a problemei raporturilor dintre cruciați și populația diverselor provincii ale Imperiului bizantin a făcut St. Runciman, *The Byzantine Provincial Peoples and the Crusade*, în *Relazioni del X Congresso...*, vol. III, p. 621—624. Studiul e scris în spirit de idealizare, în vădit contrast cu știrile furnizate de izvoare; cf. și „Византийский Временник” t. VI (1953), p. 244—246, întemeiata critică a articolului lui Runciman, *The First Crusader's journey across the Balkan Peninsula*, în „Byzantion”, XIX (1941), datorată medievistilor sovietici M. A. Zaborov și A. I. Gurevici.

litice în timpul pontificatului lui Inocențiu al III-lea, interesele comerciale ale Veneției, doritoare de a-și supune direct teritoriile în care avea interese economice, și ambițiile politice ale regelui german Filip de Suabia, înrudit cu Bonifaciu de Montferrat, conducătorul militar al cruciadei, a determinat transformarea tendinței de cucerire a Imperiului bizantin — latentă în toate cruciadele anterioare — într-o realitate¹.

Caracteristică pentru orientarea idealistă a istoriografiei burgheze este lucrarea lui A. Frolow consacrată „devierii” cruciadei a IV-a². Autorul susține teza cu totul neștiințifică potrivit căreia unul dintre impulsurile importante la cucerirea capitalei bizantine ar fi fost dorința cruciaților de a-și însuși relicvele sacre aflate în număr mare la Constantinopol. Atribuind rolul principal în orientarea spre Constantinopol a cruciadei regelui Filip de Suabia, dornic, după părerea autorului, să reconstituie unitatea imperială, Frolow încearcă în același timp să degajeze papalitatea de răspunderea acestei acțiuni. În realitate, atât Inocențiu al III-lea, cât și oligarhia venețiană se temeau de eventualitatea instalării Hohenstaufenilor la Constantinopol³.

Un alt studiu consacrat în întregime cruciadei a IV-a se datorează istoricului argentinian Sara de Mundo⁴. Studiul său urmărește desfășurarea evenimentelor pînă la cucerirea Zarei de către cruciați și se ocupă mai ales de antecedentele politicii de cucerire a Imperiului bizantin (un loc de frunte este acordat de autor proiectelor normande) și de cauzele „devierii”. Autorul exclude ipoteza unei acțiuni premeditate de cucerire a Constantinopolului, anterioară ocupării Zarei, și încearcă să demonstreze că hotărîrea de a îndrepta cruciada în direcția capitalei bizantine ar fi fost impusă de Filip de Suabia, care în ianuarie 1203, la Zara, a reușit să obțină adeziunea la acest plan a dogelui Dandolo și a lui Bonifaciu de Montferrat. Papa Inocențiu nu s-ar fi opus la această hotărîre numai pentru a nu periclita „unitatea” cruciadei. Ca și în lucrarea lui Frolow, tendința de idealizare a politicii papale este evidentă și în studiul lui Sara de Mundo⁵.

Istoricul sovietic M. A. Zaborov a prezentat sintetic rezultatele cercetărilor medicvistului bulgar B. Primov, consacrate istoriei relațiilor internaționale în Balcani în perioada imediat următoare prăbușirii Imperiului bizantin⁶. Deosebit de valoroase sînt cercetările lui B. Primov asupra alianței precare dintre imperiul bulgar și aristocrația bizantină din Tracia răsăriteană și raporturile acestuia cu Imperiul latin. Observațiile critice ale lui M. A. Zaborov completează din punctul de vedere al interpretării, lucrările medicvistului bulgar⁷.

¹ În această problemă, contribuția cea mai însemnată a adus-o M. A. Zaborov, *Планство и захват Константинополя крестоносцами в начале XIII в.*, în *Византийский Временник* t. V (1952), p. 152—177; idem, *К вопросу о предистории четвертого крестного похода*, *ibidem*, t. VI, (1953), p. 223—235. Pentru atitudinea inițială a Veneției față de cruciade, vezi N. P. Sokolov, în „Ученые Записки Горьковского государственного университета”, 1950, fasc. XVIII.

² A. Frolow, *Recherches sur la déviation de la IVe croisade vers Constantinople*, Paris, 1955.

³ E. Frances, în „Byzantinoslavica”, XVIII (1957), 1, p. 90—92.

⁴ Sara de Mundo, *Cruzados en Bizancio. La cuarta cruzada a la luz de las fuentes latinas y orientales*, Buenos Aires, 1957.

⁵ Pentru condițiile interne care explică rapida cucerire a Constantinopolului de către cruciați, vezi E. Frances, *Sur la conquête de Constantinople par les Latins*, în „Byzantinoslavica”, XV (1951), 1, p. 21—26, și K. N. Iuzbașian, *Классовая борьба в Византии в 1180—1204 и четвертый крестовый поход*, cf. recenziia lui M. A. Zaborov și M. M. Freidenberg, în „Византийский Временник”, t. XV (1958), p. 208—214.

⁶ M. A. Zaborov, *Unele probleme din istoria cruciadei a IV-a și relațiile internaționale în Balcani la începutul secolului al XIII-lea în lucrările istoricului bulgar B. Primov*, în „Probleme de istorie”, 1958, p. 405—414.

⁷ Pentru istoria Imperiului bulgar, semnalăm studiul neobservat al lui R. L. Woolf, *The „Second Bulgarian Empire” Its origins and history to 1204*, în „Speculum”, XXIV (1949),

Problema raporturilor dintre Imperiul bizantin și orașele italiene a format, în ultimii ani, obiectul citorva studii valoroase. Semnalăm în primul rând contribuțiile istoricului sovietic N. P. Sokolov, care a urmărit principalele etape ale penetrației orașelor comerciale italiene — în primul rând Veneția, Genova și Pisa — în bazinul oriental al Mediteranei, atât în Imperiul bizantin cât și în statele întemeiate de cruciați în Siria și Palestina. Un loc însemnat în lucrările istoricului sovietic îl ocupă luptele dintre republicile italiene, izvorite din ciocnirea intereselor comerciale contradictorii în exploatarea domeniului bizantin și levantin. În cercetările sale, N. P. Sokolov se ocupă și de începuturile pătrunderii venețienilor și genovezilor în Marea Neagră¹.

Prezintă interes și studiul istoricului german Walter Heinemeyer despre textele tratatelor încheiate de Imperiul bizantin cu Veneția, Genova și Pisa². Studiul se limitează la cercetări și constatări de ordin formal juridic: autorul începe prin a arăta că privilegiile acordate de imperiu venețienilor în 992 și 1081 nu au caracter de tratat, ci sînt acte unilaterale, îndatoririle venețienilor nefiind consemnate în contradocumente (*Gegen-urkunden*), ci menționate în însuși textul privilegiului. La baza privilegiului din 1082, prin care întregul Imperiu bizantin devenea domeniul comercial al Veneției, au stat negocieri (schimb de solii) între părți, și chiar dacă Bizanțul a păstrat formal ficțiunea supremației și a caracterului de act „grațios” privilegiului, realitatea era cu totul alta. Caracterul de tratat-act bilateral, ușor de presupus pentru privilegiul din 1082, devine evident pentru înțelegerile încheiate în veacul al XII-lea. Autorul supune unei analize minuțioase, din punctul de vedere însă limitat al dreptului internațional, tratatele încheiate de Imperiul bizantin cu Pisa, Genova și Veneția.

Deși autorul nu trage concluzii de istorie economică și politică, cititorul avertizat poate urmări schimbarea raportului de forțe dintre imperiu și republicile comerciale italiene în detrimentul celui dintîi și felul în care orașele italiene au știut să speculeze dificultățile politice și financiare ale imperiului pentru a-și lărgi și consolida pozițiile.

Din sumara prezentare a lucrărilor amintite mai sus reiese limpede superioritatea metodei marxiste de cercetare a problemei relațiilor internaționale. Diplomația evului mediu, ca element al suprastructurii politice a societății medievale, nu poate fi studiată fără o cunoaștere aprofundată a relațiilor de producție și a structurii de clasă a orînduirii feudale.

F. C.

p. 167—206. O amplă descriere a luptelor dintre latini și Caloian, mai ales în legătură cu cucerirea orașului Serres de către acesta, a dat istoricul N. Petrovits, *Μελέται μεσαιωνικῆς ἱστορίας Σερρών*. I 'Η πρώτη ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Σερρῶν τοῦ 1206 ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου 'Ιωαννίτου, Atena, 1953. Pentru încercările de idealizare a Imperiului latin, vezi critica lui A. I. Gurevici, *Фальсификация истории латинской империи*, în „Византийский Временник” t. V (1952), p. 284—290.

¹ N. P. Sokolov, *Борьба Венеции за преобладание на Востоке с западными итальянскими республиками в XII и XIII вв.*, în „Ученые записки Горьковского университета”, XLVI (1958), p. 53—81. Pentru celelalte lucrări ale lui Sokolov și ale altor medievști sovietici privind relațiile Bizanțului cu orașele italiene, vezi E. N. Eleonskaia și S. N. Kartarev, *Trecere în revistă a literaturii sovietice de bizantinologie din perioada 1945—1954*, în „Analele romîno-sovietice”, seria Istorie, X (1956), nr. 4, p. 157.

² Walter Heinemeyer, *Die Verträge zwischen den Ostromischen Reiche und die italienischen Städten Genua, Pisa und Venedig vom 10 bis 12. Jahrhundert*, în „Archiv für Diplomatik”, III (1957), p. 79—161.

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI“

DISCUȚIA PUBLICĂ CU PRIVIRE LA „IOBĂGIA A DOUA ÎN ȚĂRILE DIN CENTRUL ȘI RĂSĂRITUL EUROPEI” ȘI „IOBĂGIA A DOUA ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ” *

În zilele de 25—26 aprilie 1960 a avut loc în sala de conferințe a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. dezbateră publică asupra studiilor întocmite de Acad. A. Oțetea pentru tratatul *Istoria României* privitoare la iobăgia a doua¹.

În studiul prezentat discuției autorul înfățișează definiția și trăsăturile esențiale ale iobăgiei a doua, agravarea sarcinilor țăranilor dependenți și aservirea celor liberi, în urma transformării domeniului rural, din producător pentru îndestularea locuitorilor săi, într-o mare întreprindere agricolă, organizată pe bază de clacă, în vederea producției pentru piață. În țara noastră, arată autorul, în condiții diferite s-a produs fenomenul iobăgiei a doua, dar el nu a atins deplina sa dezvoltare decât în timpul perioadei Regulamentului organic. Până atunci, din cauza monopolului turcesc care a închis pieții noastre debușeele țărilor occidentale, a marilor piețe cumpărătoare de cereale, la noi — arată Acad. A. Oțetea — n-a existat interesul de a transforma domeniul feudal în mare exploatare agricolă, în vederea producției pentru piață.

P. P. Panaitescu în cuvîntul său subliniază faptul că pentru prima oară în istoriografie, Acad. A. Oțetea ridică problema iobăgiei a doua în istoria socială a țării noastre. Vorbitorul susține, bazat pe numeroase documente² că toate caracteristicile iobăgiei a doua existau în țara noastră încă din secolul al XVI-lea. P. P. Panaitescu socotește că legătura lui Mihai Viteazul care înseamnă desființarea dreptului de strănutare al țăranilor dependenți, poate fi socotită ca punctul de trecere spre o a doua formă, mai grea, a iobăgiei. Trebuie să admitem că iobăgia a doua în istoria noastră socială se întinde pe un timp foarte inde-

---

* Text întocmit pentru revista *Studii de secretariatul științific* al vol. III al tratatului *Istoria României*.

¹ Textul integral al materialelor discutate a apărut în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 307—390 sub titlul: *Considerațiuni asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*.

² Se arată de exemplu: că nici în secolul al XVIII-lea claca nu însemna slujba de curte și căraușia ci muncă agricolă (vezi Arh. St. Buc., Mitropolie CDLXXXII, și *Uricariul II*, p. 217); că în sec. al XVIII-lea boierii îi puneau (la 1775) pe țărani să le facă peste „soroc” care fusese determinat prin reforma lui Mavrocordat (Arh. St. Buc., mss. 640, p. 31—32 și Arh. St. Buc., mss. 466, f. 744); că legarea de glie nu a fost desființată prin așa zisa „eliberare” a rumînilor și vecinilor din reforma lui Mavrocordat care numai a limitat claca (Frații Tunusli, ed. Sion, p. 337) etc.

lungat; începe la sfârșitul veacului al XVI-lea o dată, sau la o dată apropiată de aceea în care se ivește în toată Europa de la răsărit de Elba și din cauza exploatării turcești care a contribuit foarte mult la apariția ei, prin formele sale de spoliere, de impunere a prețurilor reduse, a împiedicat trecerea naturală de la iobăgia a doua la capitalism, a întârziat-o. Ceea ce caracterizează istoria noastră — a spus vorbitorul — nu este apariția tîrzie a iobăgiei a doua, ci prelungirea ei și apariția tîrzie a capitalismului, distingînd în lunga perioadă a predominării iobăgiei a doua mai multe faze care caracterizează agravarea ei: legătura lui Mihai Viteazul, reforma lui Mavrocordat, pacea de la Adrianopole și Regulamentul Organic. Datele pozitive ale studiului Acad. A. Oțetea — arată P. P. Panaitescu — pentru analiza iobăgiei a doua, rămîn ca un aport important și nou pentru istoria noastră socială, ele trebuie să fie folosite pentru faza finală a iobăgiei a doua, care nu poate fi despărțită de fazele anterioare ale aceluiași fenomen istoric.

V. Maciu arată în privința accepțiunii în limba romînă a termenului de iobăgia a doua că ar trebui să se facă și o anumită precizare. Este vorba de a doua iobăgie — se întrebă vorbitorul — sau de o iobăgie cu un specific deosebit de prima. Ar trebui — continuă el — să se precizeze această chestiune, adică dacă iobăgia de la răsărit de Elba are un caracter deosebit de iobăgia din vestul Europei și despre aceasta este vorba în iobăgia a doua sau că este un fenomen apărut posterior, după dispariția primei iobăgii, așa cum arată Fr. Engels. În continuare — V. Maciu — argumentează în sprijinul tezei că iobăgia la noi a apărut mai tîrziu, cu patru-cinci secole față de Occident, a început să se dezvolte într-o perioadă — secolul al XVI-lea — cînd în occidentalul Europei feudalismul se destrăma și apăruse capitalismul, dar că ea constituie un fenomen nînterupt. Spre deosebire de P. P. Panaitescu care consideră înăsprirea exploatării țărănimii numai pe baza extinderii rezervei senioriale, eu consider — spune V. Maciu — că aceasta se datorește mai ales din secolul al XVIII-lea în primul rînd fiscalității excesive. Și nu trebuie să se uite că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar foarte mulți arendași iar din catalogul lui Ipsilanti putem foarte bine să înțelegem că forța de muncă a început să devină marfă. Dacă Acad. A. Oțetea înțelege iobăgia a doua ca acea parte a orînduirii feudale cînd se produce nu numai pentru nevoile de consum ale curții feudale ci atît pentru aceasta cît și pentru piață — spune în încheiere V. Maciu — cred că aceasta se întîmplă în toate țările de la răsărit de Elba și nu despre asta vorbește Fr. Engels, ci despre niște țărani care ca mod general de producție au fost, la un moment dat al dezvoltării orînduirii feudale, liberi și apoi au fost din nou aserviți.

În intervenția sa Stan Apostol s-a ocupat în mod exclusiv de creșterea obligațiilor țărănimii și intensificarea exploatării ei de către moșieri, proprietari și arendași — în perioada 1832 — 1848 — în condițiile dezvoltării accentuate a producției de cereale marfă, pe baza extinderii suprafeței terenurilor arabile și a consolidării rezervei.

N. Corivan (Iași) consideră că, pentru regiunile de la răsărit de Elba, faza de la sfârșitul orînduirii feudale caracterizată printr-o nouă organizare a domeniului feudal, printr-o agravare a dependenței și o intensificare a exploatării muncii țărănilor dependenți este iobăgia a doua. În materialele prezentate de acad. A. Oțetea — arată vorbitorul — sînt expuse trăsăturile specifice ale iobăgiei a doua în Moldova și Muntenia, geneza ei, determinarea epocii în care a apărut precum și evoluția ei caracteristică. Declarîndu-se complet de acord cu aceasta consideră că nu numai înmulțirea zilelor de clacă arată schimbarea și formează una din trăsăturile iobăgiei a doua ci și accentuarea din ce în ce mai mult a caracterului de cultivare a cerealelor constatată în diferitele așezăminte relative la relațiile agrare din această perioadă. De asemenea — susține N. Corivan — o altă tendință care se observă din partea stăpînilor de moșii în vederea măririi rentei în muncă a țărănilor în folosul lor este mărirea nartului, deoa-

rece prin specificarea unei cantități de muncă prea mari, care trebuia efectuată într-o zi, se mărea în mod indirect numărul zilelor de clacă.

În cuvîntul său N. Grigoraș (Iași) este de acord cu teza susținută și serios argumentată documentar de acad. A. Oțetea, dar crede că problema a fost inegal tratată, atenția autorului fiind îndreptată îndeosebi asupra Țării Românești, propunînd ca la definitivarea lucrării să se țină seama și de materialul documentar adunat de colectivul de la Institutul de istorie din Iași. Consider că — a spus vorbitorul — reiese clar din materialele prezentate că elementul distinctiv dintre prima și a doua iobăgie este întinderea rezervei care s-a transformat într-o întreprindere producătoare de cereale pentru piață. De asemenea găsește că este necesar ca în lucrare să-și facă loc și un paragraf referitor la situația orașelor din Moldova și Țara Românească în spiritul tezei ilustrate de acad. A. Oțetea că „iobăgia a doua nu s-a dezvoltat decît în țările agrare, fără orașe înfloritoare, fără o burghezie influentă și fără o autoritate centrală puternică”¹. În încheiere, vorbitorul a arătat că întrucît în lucrarea acad. A. Oțetea se spune că robia clăcii din Moldova și Țara Românească n-a putut fi abolită decît prin lovitură de stat de la 2 mai 1864, iar în lucrare perioada 1848 — 1864 nu este tratată, ci doar schițată, ar fi necesar ca și acestei perioade de dezvoltare a iobăgiei a doua să i se dea atenția cuvenită printr-o tratare adecvată.

Gh. Cronț consideră că teza acad. A. Oțetea despre iobăgia a doua, presupune că regimul feudal în ceea ce privește condiția generală a țăranilor ar fi fost întrerupt în Moldova și Țara Românească prin abolirea iobăgiei ca efect al reformelor lui Constantin Mavrocordat, dar dacă se ține seama de faptul — subliniază vorbitorul — că de fapt regimul feudal a continuat să dăinuiască și în secolul al XIX-lea, atunci agravarea aservirii țăranilor apare ca un proces istoric unic, obiectiv bazat pe împletirea formelor de rentă. În continuare se aduc diferite amănunte care amplifică materialul documentar folosit în lucrare de acad. A. Oțetea².

Șerban Papacostea, critică argumentele folosite de P. P. Panaitescu arătînd că „legarea” de către Mihai Viteazul a țăranilor nu poate fi considerată începutul iobăgiei a doua pentru că nici nu s-a produs o mare transformare în relațiile agrare și nici nu a fost indiciul unei asemenea transformări; firește că nici „deslegarea” de către C. Mavrocordat care nu a adus nici ea o modificare de structură în istoria țăranimii noastre — susține vorbitorul — nu poate fi acceptată ca punct de pornire, ea nefiînd decît o reglementare, mai judicioasă din punctul de vedere al intereselor statului, a obligațiilor țăranilor față de stăpînii moșilor. Nici momentului 1774 — spune Ș. Papacostea — nu i se poate acorda o însemnătate mai mare; astfel că începutul iobăgiei a doua — sau dacă dorim să evităm formula și să ne referim direct la realitatea pe care o exprimă, adică marea producție de cereale-marfă, întemeiată pe clacă și pe dezvoltarea în proporții însemnate a rezervei — nu poate fi situat decît în secolul al XIX-lea și anume după ce tratatul de la Adrianopol a înlăturat definitiv monopolul otoman.

În cuvîntul său C. C. Giurescu se declară de acord cu lucrarea acad. A. Oțetea, cu felul în care se arată desfășurarea iobăgiei a doua, cu data ei de început și cu momentul la

¹ *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, p. 312.

² Ca de ex. măsuri legale pentru încurajarea exportului și intensificarea comerțului de produse agricole (circulara 1070/17.II.1847 Departamentul Dreptății din Țara Românească); despre vînzarea clăcașilor (cărțile domnești din anii 1812—1813 și *Pravilniceasca Condică 1780*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1957, Anexa 1, p. 204—205); despre caracterul iluzoriu al dreptului de strămutare al clăcașilor (Ofisul domnesc din 3/martie 1845 al lui Gh. Bibescu, în *Legiuirea Caragea*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 207); călcarea legilor prin abuz de către moșieri și slujbași (*Legiuirea Caragea*, p. 222); procesele dintre moșieri și țărani (*Codul Calimach*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 897).

care fixează punctul maxim al dezvoltării ei, considerînd că nu se poate vorbi de iobăgia a doua înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În continuare vorbitorul face unele observații de detaliu care nu modifică aprecierea generală ca de exemplu: aduce câteva pasaje din anteproiectul legiurii lui Caragea pentru a demonstra intenția de reforme în sprijinul țărănimii; consideră că pădurile erau deplin hotărnicite și în interiorul lor, etc.

Al. Vianu face o largă expunere a problemei celei de a doua iobăgii în istoriografia din Uniunea Sovietică, din R. D. Germană și Polonia. Referindu-se la lucrările tov. acad. A. Oțetea vorbitorul a arătat că reforma lui C. Mavrocordat nu a desființat nici un fel de iobăgie în țara noastră, aducînd în sprijinul afirmației sale situația care se oglindește în hrisoavele din 1756 și 1768 pentru bejenari. Consideră că în lucrare trebuie să se acorde un spațiu mai larg problemei comerțului intern, întrucît producția principală destinată pieții interne și externe nu se obține în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea de pe rezervele senioriale ci de pe loturile țărănești. Aducînd în sprijinul afirmațiilor sale o serie de atestări documentare, — Al. Vianu — susține că nu se poate vorbi pentru Moldova și Țara Românească de existența iobăgiei a doua deoarece dominația otomană a făcut ca boierii să nu fie interesați în lărgirea producției cerealiere. După 1829 putem constata că ne aflăm într-o altă perioadă, perioada de destrămare relativ rapidă a feudalismului, perioada apariției și dezvoltării relațiilor capitaliste care va duce la construirea unei noi orînduirii în țara noastră.

În intervenția sa, I. Corfus arată că în Țara Românească nu se poate vorbi de un export de cereale pe piața europeană decît numai după anul 1829, dar și după această dată el se formează încet și se dezvoltă treptat an de an. Analizînd perioada 1829—1848, vorbitorul argumentează, în mod documentat¹, că un adevărat export de cereale se face abia din 1847, și că, în comparație cu produsele animaliere exportate, cerealele-marfă exportate reprezintă totdeauna sub 50% din valoarea celor dintii. În aceste condiții — spune I. Corfus — rămîne să ne gîndim dacă principala condiție pentru dezvoltarea iobăgiei a doua în Țara Românească pînă la 1848 a fost îndeplinită, așa cum se arată în lucrarea acad. A. Oțetea. Analizînd în continuare o altă condiție a dezvoltării iobăgiei a doua, vorbitorul arată — argumentînd larg cu Jurnalul din 1837 și citînd date documentare — că abia mai tîrziu în timpul domniei lui Gh. Bibescu și mai ales în anul anterior revoluției din 1848 se poate vorbi de o legare reală a clăcașilor de moșia pe care erau așezați, deci de realizarea uneia din condițiile hotărîtoare pentru instaurarea iobăgiei a doua. I. Corfus, citînd din lucrarea acad. A. Oțetea că „iobăgia a doua era incompatibilă cu dezvoltarea orașelor” constată că de la începutul regimului regulamentar și pînă în anul 1843, cînd Bibescu a desființat Jurnalul din 1837, deci timp de 12 ani, țărani au putut să se mute la orașe. Ne găsim deci tocmai în perioada în care se înființează și se dezvoltă o serie întreagă de orașe de-a lungul Dunării, în care se intensifică lupta îndrjită pentru independență din partea tirgurilor nelibere și în care apar tot mai numeroase inițiativele particulare boierești de a înființa orașe pe moșiile lor. Trecînd la altă latură a celei de-a doua iobăgii, I. Corfus arată că în ceea ce privește afirmația

¹ I. Corfus arată că abia din 1832 poate fi vorba de export de cereale. În anul 1833 el a fost încetinit; în 1834 din cauza recoltei compromise a fost suspendat 6 luni; în 1835 exportul a fost înviorat; în 1836 a fost afectat de grindină care a bătut cea mai mare parte din regiunile cultivate de cereale; recolta din anul 1837 a fost distrusă în județele Slatina-Rîmnice, Buzău și Dolj de lăcuste. Anii 1840 și 1841 se soldează cu recolte deficitare; anii 1844 și 1845 au fost secetoși. Recolta abundentă din 1846 și anul 1847 face ca la Brăila să încarce în 1847 cereale un număr de 418 vase englezești, față de numai 20 de vase engleze intrate în acest port în anul precedent etc.

potrivit căreia în Țara Românească avem de a face cu „influența predominantă și fără contrapondere a stăpînitorilor de moșie în stat”, ridică anumite rezerve și aceasta pentru motivul că în perioada 1834—1842, deci în timpul domniei lui Al. Ghica, marii proprietari de pămînt n-au fost atît de stăpîni pe legislație și pe putere și n-au putut zădărnici, împotriva puterii centrale, toate măsurile care ar fi slăbit autoritatea lor asupra clăcășilor. În continuare, vorbitorul consideră că exploatarea excesivă a clăcășimii în perioada Regulamentului Organic provine nu atît din aplicarea abuzivă a dispozițiilor acestui regulament — așa cum se arată în lucrarea acad. A. Oțetea — cît mai ales din regimul învoielilor, care este principalul izvor de abuzuri, înșelăciune, jaf și camătă. În încheiere I. Corfus, după ce aduce unele precizări cu privire : la învățămîntul public care a fost înființat în 1838 (și nu în 1853, cum este în lucrare), la preponderența industriei casnice asupra celei manufacturate etc. arată că este de acord cu tezele iobăgiei a doua, formulate de acad. A. Oțetea în lucrările prezentate, dar că ele mai trebuie completate și adaptate la condițiile țării noastre în epoca regulamentară.

I. Donat se referă în deosebi la datele statistice privitoare la țărănimea liberă și țărănimea clăcășe în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Florin Constantiniu, în intervenția sa face o amplă expunere a stadiului în care se află studierea problemei celei de a doua iobăgii referitoare la Polonia, Ungaria, Uniunea Sovietică, Turcia, din care să reiasă rolul pe care l-a avut legarea de glie. Vorbitorul susține că, sporirea producției de cereale-marfă și agravarea obligațiilor în muncă ale țărănimii constituie elementele caracteristice ale celei de a doua iobăgii, dar el atrage atenția asupra necesității de a distinge împrejurările concret istorice în care are loc această legare de glie, căci în unele cazuri ea este o manifestare a legilor economice care acționează în feudalism iar alte ori nu mai este manifestarea acestora ci trebuie pusă în legătură cu procesul de acumulare primitivă a capitalului, cu începutul dezvoltării capitalismului. Folosind o largă argumentație, bogat documentată, F. Constantiniu arată că legătura lui Mihai Viteazul nu poate fi considerată ca început a celei de-a doua iobăgii. În continuare arată că cei mai mulți istorici care s-au ocupat de studierea iobăgiei a doua în Europa, consideră că a doua iobăgie urmează unei perioade în care a avut loc o dezvoltare a relațiilor noi orînduirii capitaliste. În perioada de reacțiune care a urmat războiului țărănesc german — de exemplu — elementul burghez în formare își lichida afacerile industriale și comerciale, comercianții au cumpărat pămînt și s-au transformat în feudali care au început să exploateze țărănimea. În Țara Românească și Moldova — arată Fl. Constantiniu — nu a existat o situație asemănătoare. El împărtășește punctul de vedere potrivit căruia formele iobăgiei a doua s-au manifestat în toată plenitudinea lor după încheierea tratatului de la Adrianopole. Argumentînd în sensul că exploatarea otomană este elementul esențial în frînarea apariției iobăgiei a doua la noi, vorbitorul arată că momentul prevestitor, cel mai caracteristic al iobăgiei a doua la noi este perioada stăpînirii austriece în Oltenia (1718—1739).

I. Ionașcu consideră că este necesar să se ajungă la un punct de vedere comun cu privire la dezvoltarea social-economică a țării noastre în orînduirea feudală; se declară de acord cu concluziile lucrărilor prezentate de acad. A. Oțetea și atrage atenția asupra unor inexactități rămase în textul prezentat discuției și care trebuie corectate cu prilejul editării.

În intervenția sa Sergiu Columbeanu, se mărginește la unele considerații și completări asupra unor probleme din partea a doua a studiului prezentat de acad. A. Oțetea și anume : relațiile agrare între 1749 — 1829. În acest sens vorbitorul accentuează asupra necesității întreprinderii unor studii mai amănunțite privind cuantumul clăcii efectuate în primele decenii ale

scolului al XIX-lea, privind convertirea clăcii și a dijmei în bani, cercetarea arendării și a subarendării de moșii, cheltuielile exorbitante pe obiecte de lux ale moșicilor¹, etc.

C. Șerban se referă în discuția sa la problema apariției și dezvoltării celci de-a doua iobăgii și anume la faptul dacă reformele lui C. Mavrocordat din anii 1746 — 1749 au dus vreo schimbare în raporturile dintre moșierii și țărani exploatați și constată că lucrarea acad. A. Oțetca a trebuit să folosească în majoritatea cazurilor exemple documentare deoarece lipsesc monografiile și studii ample asupra multor aspecte ale istoriei sociale și economice a patriei noastre în secolul al XVIII-lea. Folosind cercetările ample făcute personal în arhivele a numeroase orașe de pe teritoriul patriei noastre, vorbitorul scoate în relief că aceste orașe nu au un caracter agrar așa cum se spune îndeobște ci din contră un caracter semi-agrar, predominând în cele mai mari din ele, meșteșugarii și slujitorii. În încheiere, întărește cu noi dovezi documentare afirmațiile lucrării acad. A. Oțetea privitoare la inexistența unei picțe interne în continuă lărgire în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, precum și la preponderența veniturilor provenite din vânzarea produselor animaliere față de veniturile provenite din vânzarea cerealelor.

N. N. Constantinescu își începe intervenția arătând că Fr. Engels vorbește de a doua ediție a iobăgiei numai după ce constată în prealabil o „dispariție completă de drept și de fapt a iobăgiei în sec. XIII și XIV”², dispariție după care, dintr-o serie de cauze, iobăgia a fost „din nou reîmpropătată” și cînd țărani dintr-o serie de regiuni ale Germaniei „sînt reduși de la starea de țărani liberi la aceea de șerbi”³. După aceea, referindu-se la lucrările prezentate de acad. A. Oțetea, vorbitorul se oprește asupra următoarelor probleme :

a) problema dispariției de drept și de fapt a iobăgiei pe baza așezămintelor lui C. Mavrocordat în legătură cu susținerea de către acad. A. Oțetca a tezei dispariției iobăgiei posterior așezămintelor și existența după aceea a celei de „a doua iobăgii” în Țara Românească și Moldova ;

b) limitele istorice în lăuntru cărora acad. A. Oțetea susține că a existat „a doua iobăgie” în cele două țări române :

c) conținutul științific al noțiunii de „a doua iobăgie” și modul cum utilizează acad. A. Oțetea noțiunea de „a doua iobăgie” în lucrările prezentate de d-sa.

Folosind o largă documentare citind din textul așezămintului lui C. Mavrocordat⁴ vorbitorul arată că așezămintul din 1746 nu a eliberat efectiv, în practică pe țărani de iobăgie și că, cu atât mai mult, nu a făcut acest lucru așezămintul din 1749 în Moldova care avea prevederi și mai vagi și mai întortochiate decît cel din Țara Românească. Faptul că după așezămintele din 1746 și 1749 au dispărut denumirile de rumîni și

¹ În acest sens S. Columbeanu arată că la 1826 biv vel căminarul Iancu Golcsu cheltuieste pentru rochia de mireasă a soției sale 20 000 taleri și pentru bijuterii 11 500 taleri, serdarul Gheorghe Vardala cheltuieste pentru bijuterii și îmbrăcăminte de lux 14 700 taleri iar serdarul Gheorghe Fălcoianu 20 000 taleri, în vremea cînd o moșie mare costa 15 000 taleri.

² Marx, Engels, Lenin, Stalin, *Zur deutschen Geschichte*, vol. I, 1953, p. 612—614.

³ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, ed. a III-a, 1958, p. 260.

⁴ În „Cartea obșteștei adunări pentru dezrobirea tuturor țărănilor din Valahia” dată la 5 august 1746 se spune : „... Așa am gîndit cu calc, mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre, că la oricine din neamul boieresc sau la mănăstiri vor fi rumîni cu moșiile lor, moșiile să rămînă la stăpînirea noastră, cît pentru capetele rumînilor fără moșie, care din noi va vrea din bunăvoința lui să-i ierte pentru a sa pomenire, bine va face; iar de nu va vrea să facă această facere de bine sufletului său, să aibă a face acei rumîni cum vor putea și să dea bani de fieștecare cap cîte taleri 10 și să se răscumpere și cu voie de va fi stăpînul său și fără de voie”.

vecini și s-a răspândit denumirea de clăcași, arată că s-au înlăturat excesele la care se ajunsese și că o formă a iobăgiei a fost înlocuită cu alta: iobăgia însă în practică s-a păstrat. De altfel, Nicolae Bălcescu referindu-se la reforma lui C. Mavrocordat, scrie clar: „emancipația țăranilor rămase numai cunoscută în lege, iar relațiile lor cu proprietarul rămaseră tot aceleași”, iar apoi: „emancipația nu fu decât o transformare nouă a servajului”¹. Așadar, după 1746 și 1749 neavând loc o dispariție de fapt a iobăgici, nu există prezentă condiția cerută de cele două texte ale lui Fr. Engels pentru a putea vorbi în Țara Românească și Moldova de o „a doua iobăgie” după aceea. De asemenea, vorbitorul arată că susținerea de către acad. A. Oțetea a dispariției iobăgiei datorită reformelor lui C. Mavrocordat nu are în vedere o altă teză a d-sale din lucrare și anume că pe atunci răsăritul Europei se afla încă de mult în „a doua iobăgie”. Era oare posibil — întreabă vorbitorul — ca în aceste condiții, în țări așa de mici și dependente ca Țara Românească și Moldova să se fi făcut efectiv, practic eliberarea țăranilor de iobăgie? Răspunsul pe care îl dă este negativ. De altfel, continuă N. N. Constantinescu, documentele interne din epoca imediat următoare reformei lui C. Mavrocordat nu atestă nici ele dispariția în practică a iobăgici, ci doar dorința țăranilor de a scăpa de ea.

Trecând la cea de-a doua problemă, a limitelor istorice a perioadei de timp în care a fost plăstă „a doua iobăgie” de către acad. A. Oțetea, N. N. Constantinescu arată că în lucrarea acad. A. Oțetea, aceasta este perioada de la mijlocul sec. XVIII și până la 1864, ceea ce este tot una cu perioada descompunerii, destrămării feudalismului în Țara Românească și Moldova. În legătură cu aceasta, N. N. Constantinescu trece la cea de-a treia problemă — conținutul noțiunii de „a doua iobăgie” în lucrarea acad. A. Oțetea. Citind din aceasta², vorbitorul arată că acad. A. Oțetea identifică „a doua iobăgie” cu întreg conținutul procesului de destrămare, de descompunere a feudalismului și de apariție a capitalismului în agricultură. Ca urmare — arată N. N. Constantinescu — între conținutul noțiunii de „a doua iobăgie” folosită de Engels și noțiunea de „a doua iobăgie” folosită de acad. A. Oțetea este o mare deosebire. Faptul că acad. A. Oțetea folosește termenul de „a doua iobăgie” pentru a designa întreg procesul de destrămare a feudalismului și de apariție a capitalismului în agricultură, poate produce confuzii. N. N. Constantinescu arată totodată că Marx în *Capitalul* a făcut o strălucită analiză creșterii clăcii în Țara Românească și Moldova ca și cauzci acestei creșteri, fără să utilizeze expresia „a doua iobăgie”.

Arătând în încheiere că în ceea ce privește tratarea concretă a unor probleme ale procesului destrămării relațiilor feudale în agricultură, lucrarea acad. A. Oțetea este interesantă și folositoare, N. N. Constantinescu subliniază totodată că utilizarea de către autor a termenului de a doua iobăgie ca o a doua denumire a procesului de descompunere a feudalismului și apariției capitalismului nu se justifică.

G. Zane arată că problema unei a „doua iobăgii” trebuie tratată ca problema unei noi etape în dezvoltarea relațiilor agrare din epoca feudală a principatelor române, O „a doua iobăgie” în interpretarea strictă a termenului de: a doua duce la concluzia că a existat o înțlia iobăgie, după care ar fi urmat o fază de relații agrare mai mult sau mai puțin libere, pentru

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 257.

² Așa de exemplu acad. A. Oțetea scrie: „Iobăgia a doua nu înseamnă deci o întoarcere la vechea formă de servitute, la care țăranimea fusese supusă înainte de reforma lui Constantin Mavrocordat. Din cele patru trăsături caracteristice ale feudalismului: economia naturală, independența economică a producătorului direct, dependența lui de stăpînul de moșie și tehnica înapoiată, numai a treia, dependența clăcașului de stăpînul de moșie, legarea de glie a rămas integrală, chiar agravată, de vreme ce stăpînul de moșie poate să-l rețină cu forța pe domeniul său și, dacă fugc, să-l aducă la urmă” (vezi *Studii și materiale de istorie medie*, IV, București, 1961, p. 384).

ca apoi să se constituie o nouă iobăgie „a doua”. Or, dezvoltarea relațiilor dintre stăpâni și rumâni sau clăcași dovedește și la noi — ca peste tot — permanența relațiilor de exploatare, sub forma servituțiilor feudale. Ceea ce deosebește din acest punct de vedere istoria noastră agrară de istoria agrară a popoarelor din Europa centrală și apuseană este tocmai faptul că istoria relațiilor agrare la noi n-a cunoscut perioade de relaxare în timpul cărora să se fi putut dezvolta relații mai întinse „libere”, care ar putea justifica reîntoarcerea la forme mai dezvoltate și mai extinse de servitute, considerate ca o „a doua” iobăgie.

Epoca pe care acad. A. Oțetea o consideră ca reprezentând în istoria noastră agrară epoca unei a „doua” iobăgii — a spus vorbitorul — cred că trebuie situată în perioada regulamentară. Aceasta este perioada în care exploatarea țărănimii atinge forma ei maximă și în care exploatarea este imediat legată de extinderea rapidă a culturii cerealiere. Perioada regulamentară corespunde în totul tezei pe care Marx a formulat-o cu privire la forma pe care o ia în economia feudală supramunca: „Dar îndată ce popoarele a căror producție se mișcă încă în formele inferioare ale muncii sclavagiste, ale clăcii, sînt atrase în orbita unei piețe mondiale care este dominată de modul de producție capitalist și care face ca vînzarea în străinătate a produselor lor să devină interesul predominant, peste grozăviile barbare ale sclavajului, șerbiei etc. se altoește grozăvia civilizată a muncii excesive” (*Capitalul*, I, p. 259).

Însuși Marx, care cunoștea întreaga noastră istorie agrară, pentru a ilustra epoca exploatării maxime, a noii și ultimei lupte a șerbiei — a luat perioada reglementară. În cursul acestei perioade, se constituie în adevăr, întreprinderea agricolă cu orientare cerealiară, cu producția pentru piață — în special pentru piața externă — care folosește însă munca clăcașilor.

În încheiere, Gh. Zane a arătat că studiul acad. A. Oțetea, întemeiat pe o largă documentare — în parte inedită — punînd problema relațiilor dintre formele de cultură agricolă și dezvoltarea șerbicii, prin încadrarea istoriei noastre agrare în istoria agrară europeană este o contribuție însemnata la progresul cercetărilor de istorie economică în țara noastră.

Radu Paul arată că independent de faptul dacă a doua iobăgie, în sensul în care Engels a stabilit că a avut loc acest fenomen în provinciile din răsăritul Germaniei, a avut loc și în țările române, problema principală care se pune în discuție, este de a vedea ce a stat la baza înăsprii condițiilor clăcășiei din perioada de după prima jumătate a sec. XVIII.

Dacă pentru perioada care a urmat — arată R. Paul — după pacea de la Adrianopole se poate ușor demonstra că la baza acestei înăsprii a clăcășiei a stat printre altele exportul de cereale, deoarece în mod documentar se poate dovedi creșterea continuă a acestuia, pentru a doua jumătate a sec. XVIII și începutul sec. XIX (pînă la pacea de la Adrianopole) exportul de cereale este mai puțin atestat în mod documentar.

Este necesar să se scoată în evidență — spune în continuare vorbitorul — un alt factor care a contribuit la înăsprirea condițiilor de clăcășie, făcînd să crească interesul moșierilor pentru producția de cereale-marfă, și anume piața internă. Folosind o documentare bogată, vorbitorul, caută să demonstreze existența pieței interne. Pentru întreaga argumentare a lucrării discutate este esențial să se demonstreze în mod convingător dezvoltarea producției marfă-cerealiere. Pentru perioada anterioară Regulamentului Organic — arată în încheiere R. Paul — piața internă reprezintă un indiciu al acestei producții într-o măsură mai mare decît exportul.

În cuvîntul său Damaschin Mioc, se referă la părerile lui N. N. Constantinescu și Gh. Zane și susține că eliberarea rumînilor și vecinilor de către C. Mavrocordat a fost o realitate deoarece ea era urmarea puternicelor lupte de clasă ale țărănimii începute încă de la mijlocul secolului al XVII-lea, era urmarea contradicțiilor existente între puterea centrală și boieri și corespundea în ultimă instanță însăși înțelesului boierilor de a expropria complet pe țărani.

De fapt ei începuseră încă de la început secolului al XVIII-lea să fie liberi iar reforma lui C. Mavrocordat a consfințit de drept o situație existentă și în realitate. De aceea, pe acest considerent — arată vorbitorul în continuare, — deși nu cunosc bine evenimentele perioadei de după 1750 și pînă la 1848, consider însă existentă premiza celei de-a doua iobăgii. În încheiere vorbitorul a arătat că nu se poate susține problema rentabilității domeniului feudal, deoarece este un nonsens căci pe feudal produsele obținute nu-l costau nimic și de aici trebuie înțeles că monopolul turcesc „prețurile de miri”, au lovit cu putere în gospodăria țărănească.

D. Hurezeanu consideră că studiile extrem de interesante ale acad. A. Oțetea, indiferent de încetățenirea termenului de a doua iobăgie la noi, aduc o contribuție de seamă științei istorice din țara noastră. În continuare vorbitorul a insistat asupra contradicției interne a orinduirii feudale care duce în mod inevitabil la intensificarea exploatării producătorilor direcți, în condițiile destrămării feudalismului, a intensificării schimburilor bănești și a circuitului comercial.

În încheierea dezbaterilor, conduse de prof. M. Berza, acad. D. Prodan și acad. A. Oțetea — (comitetul de redacție al vol. III din tratatul *Istoria României*), acad. A. Oțetea a mulțumit pentru prețioasele intervenții făcute și pentru documentarea nouă făcută de unii dintre vorbitori. De asemenea a reafirmat, răspunzînd la unele obiecții ridicate, condițiile în care a apărut și s-a dezvoltat în Țara Românească și Moldova, iobăgia a doua începînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și pînă la 1864, precum și trăsăturile ei caracteristice.

Prof. M. Berza în concluzia ședinței a arătat rezultatele prețioase pe care le obține mediavistica noastră marxistă la care se pot adăuga interesantele studii ale acad. A. Oțetea și care au făcut obiectul discuției.

Concluziile finale vor fi trase de comitetul de redacție al volumului III din tratat care le va oglindi în textul paragrafelor și capitolelor respective.

V I A Ț A Ș T I I N Ț I F I C Ă

ÎNFIINȚAREA SOCIETĂȚII GERMANE DE BIZANTINOLOGIE WEIMAR — APRILIE 1961

Între 18—21 aprilie a.c. a avut loc în R.D. Germană, la Weimar, sesiunea științifică de întemeiere a societății germane de bizantinologie. Au participat istorici din principalele centre universitare din R.D. Germană precum și invitați din R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacă, R.P. Polonă și R.P. Română. La sesiune au fost prezente 26 de comunicări în care s-au tratat probleme diferite din domeniul bizantinologiei, filologiei, istoriei, politicii, istoriei culturii și a artei.

Sesiunea a fost deschisă de E. Werner, directorul secției de istorie medie de la Institutul de istorie din Leipzig, referatul principal cu titlul *Ce este și cu ce scop se studiază bizantinologia* fiind prezentat de cunoscutul om de știință german, prof. Dr. Irmscher (Berlin).

După trecerea în revistă a școlilor, curentelor și principalelor realizări obținute în trecut în domeniul bizantinologiei — și s-a amintit în această direcție și aportul istoriografiei românești, al lui N. Iorga, în special — dr. Irmscher s-a oprit pe larg asupra organizării cercetărilor actuale de bizantinologie în R.D. Germană. Pe marginea referatului întocmit de Irmscher au luat cuvântul prof. Dostal (Praga) care a vorbit de influența culturală exercitată de Bizanț asupra culturii mai multor popoare, de necesitatea colaborării strânse între specialiștii în domeniul bizantinologiei din diferite țări în vederea întocmirii unor mari lucrări colective. Dr. Heinz (Leipzig) a vorbit de Schiller și studiile sale de bizantinologie, de predilecția marelui poet pentru opera Anei Comnena; prof. Rose (Berlin) s-a referit la unele probleme de teologie și drept iar Fleist (Berlin) a atras atenția asupra necesității de a se trece la realizarea unor lucrări colective în domeniul istoriei artei bizantine.

În continuarea sesiunii au prezentat comunicări: dr. Geybarth (Berlin) despre situația sclavilor în imperiul bizantin pe baza codicelui lui Justinian, Serberlicht (Berlin) despre ideile antisemite în Novelele lui Justinian, socotite de autoare a fi fost la baza tuturor legiuirilor antisemite din Evul Mediu. În Comunicarea *Cteva observațiuni cu privire la Antonina, soția lui Belizarie*, prof. Ewert-Kappesowa (Lodz) a adus date și interpretări noi cu privire la relațiile dintre Antonina și Teodora, soția lui Justinian, căutând să explice atitudinea ostilă a lui Procopius față de Antonina.

În prima zi a sesiunii au ținut de asemenea comunicări: dr. Schneider (Berlin) dr. Winkelmann (Berlin) și Dr. Kurz (Praga).

În ziua a doua, dr. Hansen (Berlin) a vorbit despre ritmul în proză la Sozomenos, prof. Besevliev (Sofia) despre *Aclamațiunile și limbaul partidelor în opera lui Theophanes și a împăratului C. Porfirogenetul ca izvor pentru limba vorbită la Constantinopol în sec. IX și X*. Importantă pentru materialele inedite aduse în circuitul științific și care privesc în

parte și istoria țărilor române în a II-a jumătate a sec. al XVI-lea a fost comunicarea prof. dr. Dostalowa (Praga) *Contribuții la istoria cuvîntului „Monodie” în literatura bizantină* iar dr. Richter (Berlin) s-a oprit asupra problemelor de teoria muzicii în Bizanț. În aceeași zi dr. Zasterova (Praga) a vorbit de problematica izvoarelor cu privire la istoria Volhiniei și dulebilor în sec. al XVI-lea iar Șt. Ștefănescu (București) despre *Bizanț și Dobrogea în a doua jumătate a sec. al XIV-lea*. Vorbind de formarea statului de sine stătător dobrogean și de rolul jucat de el în Peninsula Balcanică, autorul a scos în relief greșita orientare a discuțiilor care s-au purtat în istoriografia burgheză în jurul acestei probleme. Ditlen (Berlin) s-a ocupat de legăturile dintre Spania și ținuturile bizantine în Evul Mediu. *Bizanțul și tendințele de autonomie ale bisericii ruse în sec. X—XV* a fost titlul unei amănunțite comunicări a prof. Rose (Berlin). O încercare de studiere comparată a ereziilor în evul mediu a constituit obiectul unei comunicări a dr. Loos (Praga) care a vorbit despre unele probleme ale pavlikianismului și bogomilismului.

În ceea ce a treia zi a sesiunii K. Kumaniecky (Varșovia) a arătat în câteva cuvinte preocupările de bizantinologie în R.P. Polonă, după care prof. Jurewicz (Varșovia) a dezvoltat comunicarea — fragment dintr-o monografie în pregătire — intitulată *Cu privire la istoria relațiilor dintre Bizanț și Rusia în sec. al XII-lea*. Cu deosebit interes a fost urmărită comunicarea lui E. Stănescu (București) — ales într-una din zile președinte de ședință — despre *Începuturile bizantinisticii și problemele politice ale sud-estului european în sec. al XVI-lea*. D. Anghelov (Sofia) a prezentat modul de organizare a cercetărilor și rezultatele obținute în domeniul bizantinisticii în Bulgaria, prof. Dostal (Praga) în Cehoslovacia iar Werner (Leipzig) despre cercetarea problemelor de filologie bizantină la Leipzig. În încheierea ședinței, într-o scurtă intervenție, Rochow (Berlin) s-a referit la importanța concluziilor care s-au desprins în urma conferinței de bizantinologie de la Praga.

În ziua a patra a sesiunii comunicările prezentate au tratat mai ales probleme de istoria culturii bizantine. Dr. Feist (Berlin) a ținut o documentată comunicare despre Bizanț și arta figurală din epoca merovingienilor, prof. Onasch (Halle) despre *Problema esteticii în pictura iconografică bizantino-rusă* și prof. Herzen (Jena) despre *Istoria dreptului și bizantinistica*.

În cuvîntul de închidere prof. dr. Irmscher a subliniat importanța sesiunii, valoarea comunicărilor prezentate care au analizat importante probleme din domeniul bizantinisticii, insistînd asupra necesității unei mai strînse colaborări viitoare între specialiștii din diferite țări, asupra orientării cercetărilor de bizantinologie.

Sesiunea științifică de la Weimar a fost un eveniment de mare importanță pentru cercetătorii în domeniul istoriei din țările participante. Ea contribuie la cimentarea legăturilor dintre ei, marchează o etapă însemnată în dezvoltarea colaborării internaționale în acest domeniu științific.

INSTITUTUL DE ISTORIE AL REPUBLICII DEMOCRATE VIETNAM DUPĂ 7 ANI DE ACTIVITATE

În ianuarie 1961 a avut loc la Hanoi Conferința recapitulativă a celor 7 ani de activitate a Institutului de istorie de pe lângă Comitetul Științific de Stat al Republicii Democratice Vietnam.

Au participat profesorii: Nguyễn-khánh-Toàn, vicepreședinte al Comitetului Științific de Stat, Trần-huy-Liêu, membru al Comitetului Științific de Stat și directorul Institutului

de Istorie, Minh-Tranh, Tôn-quang-Phiết, Pham-huy-Thông precum și alți istorici, profesori, conferențieri, asistenți și studenți ai Facultății de Istorie a Universității din Hanoi și ai Secției de Istorie a Școlii superioare de Pedagogie din Hanoi, delegați ai serviciilor culturale și de învățământ din diverse provincii și orașe ale Republicii Democratice Vietnam.

În discursul de deschidere, directorul Institutului de Istorie, Trán-huy-Liêu a arătat progresele rapide ale științei istorice vietnameze, punând accentul pe atenția acordată de Partid și Guvern acestei științe, considerată ca una din armele cele mai importante ale revoluției.

În numele Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului celor ce muncesc din Vietnam și în calitate sa de președinte al Comitetului Științific de Stat, tovarășul Vonguyên-Giáp a adus salutul său delegațiilor la conferință și a expus perspectivele pentru orientarea studiilor istorice în Vietnam. Cu aceeași ocazie a dăruit Institutului, lucrări de valoare cu privire la cercetările asupra perioadei contemporane a Vietnamului.

Secretarul științific al Institutului a prezentat, după aceea, raportul recapitulativ asupra celor 7 ani de activitate, precum și asupra planului cincinal de cercetări.

Acum șapte ani, spre sfârșitul anului 1953, Comitetul de studii literare, istorice și geografice, predecesor al Institutului de istorie, s-a fondat prin hotărârea C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam. Pornind de la această organizație care numără la început, abia câțiva cercetători cu un timp de activitate strict limitat, Institutul de istorie a devenit astăzi un centru de cercetări științifice cuprinzând diverse ramuri (istorie contemporană, istorie modernă, istorie antică, arheologie, etnografie, istorie universală) precum și o secție de traduceri, o revistă lunară, o bibliotecă și o editură. Nivelul teoretic și profesional al cercetătorilor a crescut în timp ce volumul de lucrări realizate depășește considerabil pe cel al vechiului Comitet de studii literare, istorice și geografice.

În decursul celor șapte ani, majoritatea problemelor-cheie ale istoriei Vietnamului au fost abordate, studiate și discutate, unele fiind suficient aprofundate.

Atât în articolele publicate în „Revista de studii istorice” cât și în lucrările editate, în discuțiile și colocviile ținute, Institutul a abordat o serie de mari probleme : originea poporului vietnamez, comuna primitivă în Vietnam, regimul sclavagist în Vietnam, forma de stat feudal în Vietnam, problema agrară și problema țărănească, formarea națiunii vietnameze, clasa muncitoare vietnameză, burghezia vietnameză, mișcările revoluționare, personalitățile istorice, Revoluția din August etc. Istoria Vietnamului, începând din antichitate și până în zilele noastre, a fost supusă unei analize amănunțite și expusă în lumina marxism-leninismului. În general au fost puse în evidență trăsăturile caracteristice ale dezvoltării societății vietnameze.

Cu toate că recent constituite, secțiile de arheologie, de etnografie și istorie universală, n-au înregistrat mai puține rezultate valoroase.

Regimul social al minorităților naționale a fost, în linii mari, luat în studiu. Obiceiurile, modul de viață al unora dintre ele au fost chiar studiate mai aprofundat.

În arheologie, săpăturile se făceau până acum în mod spontan, fără un plan de cercetări bine determinat. Totuși, secția de arheologie a știut să valorifice descoperirile efectuate pentru a trece apoi la studii preliminare care să clarifice anumite probleme litigioase din istoria Vietnamului.

Cât despre secția de istorie universală, primele sale studii au fost efectuate asupra istoriei vecinilor Vietnamului și a țărilor din sud-estul asiatic : Cambogia, Laos, Birmania, Indonezia etc.

S-au tradus din limbile rusă, chineză, franceză lucrări și studii istorice publicate în străinătate și s-au editat în limba vietnameză modernă mai multe documente istorice și lucrări valoroase redactate de generațiile anterioare cu caractere chineze.

Editura de pe lângă Institutul de istorie a publicat, în afară de studii literare și geografice, un număr destul de mare de lucrări istorice realizate de cercetătorii Institutului. În mod special se remarcă apariția „Istoriei celor 89 de ani de rezistență împotriva colonialismului francez” de Trăn-huy-Liêu, „Istoria Hanoiului” de Trăn-huy-Liêu, Nguyễn-lu’o’ng-Bich, Mai-Hanh, Nguyễn-Việt, Phan-Gia-Bên, Vo-văn-Nhung, Hoa Bàng, „schiță de istorie a literaturii vietnameze” de Vãn-Tân, Nguyen-hông-Phong, Nguyễn-dong hi, Vu-ngoc-Phan ...

Lucrări de istorie scrise cu caractere chineze în epoca feudală, ca, „Textele și comentariile istoriei generale a Vietnamului” (Việt su thông giám cu l’o’ng mục) în 20 de volume „Instituțiile și regulamentele dinastiilor succesive” (Lich triêu Hiên Chu’o’ng Loai chi) au fost traduse și publicate în limba vietnameză modernă.

În cei șapte ani, au fost editate aproape 100 de lucrări fără a socoti cele câteva sute de studii apărute în „Revista de studii literare, istorice și geografice” și în „Revista de studii istorice”.

Pentru viitoarea dezvoltare a științei istorice în Vietnam, Institutul de istorie — ca de altfel și predecesorul său, Comitetul de studii literare, istorice și geografice — apreciază ca deosebit de însemnată colaborarea internațională. Au fost stabilite relații cu aproape toate centrele de cercetări istorice ale țărilor socialiste, ca și cu mai mulți istorici și organizații științifice din străinătate.

Institutul de istorie, cu toate lipsurile pe care le mai are, poate fi totuși mândru de bilanțul pozitiv al acestor șapte ani. În cursul primului cincinal care a început în 1961, Institutul își axează cercetările pe redactarea unui manual de istorie generală înglobând istoria Vietnamului începând cu antichitatea și până în 1960. Pentru a contribui la această operă, diversele sale secții, continuând activitatea care le este proprie, își vor orienta în același timp lucrările asupra acestui punct central.

Secțiile de istorie veche, modernă și contemporană vor duce mai departe cercetările, vor ridica și încerca să rezolve, problemele cele mai importante ale istoriei Vietnamului, redactând în același timp monografiile care vor expune mai detaliat problemele tratate în manualul de istorie generală.

Secția de arheologie își va aduce contribuția sa la studiul antichității vietnameze, în timp ce secția de traduceri va continua să stabilească versiunea în vietnameză modernă a textelor și materialelor cu caractere chineze necesare lucrărilor secției de istorie veche.

Secția de etnografie își va continua studiile asupra regimului social și istoriei minorităților naționale din Vietnam.

Secția de istorie universală va analiza raporturile economice, politice, și culturale dintre Vietnam și statele din Orient și Occident începând din antichitate și până în zilele noastre.

În scopul îmbunătățirii calității lucrărilor, Institutul de istorie va adopta un program de difuzare sistematică a concepțiilor fundamentale ale marxism-leninismului asupra istoriei, a metodologiei marxiste în istorie și a problemelor concrete ale istoriei. El va continua mai departe critica tuturor teoriilor, concepțiilor și metodologiei feudalistice, burgheze, colonialiste, revizioniste care s-au manifestat în lucrările apărute sub regimul feudal, sub colonialismul francez și continuă și azi să se manifeste în Vietnamul de Sud și în străinătate.

Conferința, după ce a ascultat rapoartele, s-a întrunit pe grupuri de specialitate pentru a discuta asupra activității trecute ca și a lucrărilor ce trebuiesc realizate în viitor.

În timpul conferinței, profesorul P. I. Borisovski, doctor în științe istorice, a făcut o intervenție asupra „Citorva probleme ridicate de studiul epocii de piatră în Vietnam”. Eminentul arheolog sovietic a prezentat observații foarte interesante în legătură cu săpăturile și lucrările arheologice efectuate sub ocupația franceză în Vietnam, ca și în legătură cu civilizația hoabinhiană și în special din paleoliticul inferior, descoperit recent la muntele Do în provincia Thanh-hoa.

*

Conferința recapitulativă a Institutului de istorie al Republicii Democratice Vietnam a scos în relief dezvoltarea și progresul științei istorice vietnameze, arătând în același timp părțile slabe care îi rămân de îndreptat. Ea a deschis tuturor lucrătorilor din domeniul științei istorice din Vietnam noi perspective și le-a arătat marea responsabilitate ce le revine pentru anii viitori.

Phan-Gia-Ben

Institutul de istorie
de pe lângă Comitetul Științific de Stat
din R.D. Vietnam

MUZEUL DE ISTORIE FEUDALĂ AL ORAȘULUI BRAȘOV

Din vechea cetate a Brașovului, care în sec. XVII dispunea de o puternică incintă de ziduri cu 7 bastioane, s-a păstrat pînă astăzi în întregime numai bastionul (turnul) țesătorilor așezat în colțul de sud-vest al orașului. Din 1953, în această vestigie a trecutului, a fost adăpostit Muzeul de Istorie feudală al orașului Brașov. Bastionul are forma unui pentagon cu ziduri înalte de 15—26 metri și groase de 2 metri. În interior zidurile au prevăzute o întăritură de lemn cu trei-patru rînduri de punți care corespund celor trei-patru rînduri de creneluri. În curtea interioară a bastionului se află un lapidar cu pietre funerare din sec. XVI—XVIII cu inscripții în limba latină și germană, precum și fragmente de sculpturi ornamentale (chenare de uși și ferestre, arcade, steme nobiliare etc.). În partea superioară a turnului sînt pictate datele referitoare la renovarea lui (1573 și 1750).

Muzeul propriu-zis este adăpostit într-un mic local din incinta turnului format din 2 odăi construite în 1800 care au servit în sec. XIX ca sală de festivități a breslei țesătorilor. În prima sală, mai mică, care a fost probabil bucătăria, sînt expuse materiale și unelte folosite la construirea cetății: clești mari de fier cu două brațe, scripeți simpli și compuși, blocuri mari de piatră, olane, cărămizi, grilaje de fier forjat pentru uși și ferestre. Pe pereți sînt montate o serie de stampe și desene care reprezintă, printre altele, vechiul plan al cetății, aspectul ei exterior, casa meșteșugarilor cu bolți precum și stema orașului Brașov pictată în culori pe mătase în 1687. Pe vatra originală a camerei sînt expuse plăci de teracotă smălțuită precum și obiecte casnice din secolele XVII—XVIII (felinare opaițe, sulinare, frigări, un ceasornic cu greutatea din 1708). De la mecanismul primului ceas al turnului sfatului orașului Brașov din 1528 se păstrează o figurină de lemn, colorată (1 m. înălțime) și limbile, de construcție originală.

În sala mare a muzeului se află drept în mijloc macheta făcută din ipsos (dimensiuni 5 × 5 m) a cetății Brașov și fortificațiile sale din secolul XVIII, realizare a prof. Franz Hermann, din 1896 (scara 1 : 200). De-a lungul pereților sînt așezate, în vitrine mai ales, obiecte care au aparținut locuitorilor orașului Brașov în secolele trecute. Se pot vedea astfel unelte (hîrleț de lemn cu buză de fier, fier de plug, răboj de stîină, vase pentru caș) precum și obiecte de podoabă ale țăranilor din Tirlungeni, Purcăreni. Nu se indică vechimea lor,

dar par a fi din secolele XVIII—XIX. Cele mai multe obiecte și unelte expuse provin de la meșteșugarii constituiți în bresle. De la turnătorii de cositor s-au păstrat tiparele de lemn și de fier, linguri cu sită de fier, compase de fier etc. Produsele breslașilor lăcătuși din secolele XV—XVI ca : broaște de ușă, chei cu barbă lată și cu înflorituri, minere de clanță, lacăte de construcție complicată, pintoni, scări de șa, ciocane de bătut în poartă, ținte și plăci de metal pentru lăturit porțile caselor sînt executate cu măiestrie, ceea ce dovedește, o tehnicitate deosebită. La sediul breslei se afla o emblemă reprezentînd o cheie mare (1/2 m lungime); și ea este expusă în muzeu. La uneltele lemnașilor se văd burghie, compase, ajustător cu cîrlig; deși nedatate ele par a fi din secolele XVIII—XIX. Din aceeași epocă sînt uneltele tinichigiilor (foarfecă, dălți, nicovale, piroane, console, furci de fier) și uneltele țesătorilor (suveici, tipare pentru imprimat, cîrlige pentru pălărier etc.)

Relativ la neguțătorii brașoveni sînt expuse măsuri și greutate, balanțe cu două talgere, balanțe cu cîrlige, cîntare pentru monede precum și o varietate de monede. O piesă deosebită o constituie o casă de fier cu o încuietorie complicată care a aparținut unui negustor brașovean. De la farmaciști s-au păstrat borcane pentru substanțe din secolul XVII, un cîntar din 1778, tuburi de sticlă și de distilat, densometre etc.

O altă categorie de obiecte expuse au aparținut breslașilor : un steag de breaslă al strungarilor în lemn de la sfîrșitul sec. XVIII, căni de ceramică argint și cositor, și vase de metal folosite la mesele comune ale breslașilor și chiar o cutie de breaslă din sec. XVIII. Pe lîngă acestea mai sînt expuse diferite vestminte care au aparținut breslașilor mai bogăți.

Elementele de cultură la orașenii din Brașov sînt ilustrate printr-o altă serie de expozate ca : manuale de muzică din sec. XVII și XVIII, gramatici și abecedare latine și germane din sec. XIX, o biblie germană din 1670, unelte de scris etc.

În legătură cu administrația orașului se pot vedea regulamente pentru stingerea focului, un regulament de vecinătate din 1697, dispoziții de natură fiscală, un regulament polițienesc din 1829. Despre justiția brașoveană se poate face o imagine pe baza legiuirilor din sec. XVIII, a uneltelor de tortură, a regulamentului de funcționare al tribunalului din 1786, expuse în muzeu. Ultima categorie de obiecte se referă la organizarea militară a orașului (diferite arme, armuri, proiectile etc). Era necesar să se întocmească o tematică amănunțită a istoriei feudale brașovene și în funcție de ea să fi fost prezentat materialul. Din această cauză nu apar toate aspectele vieții orașului, de ex. viața politică, lupta de clasă etc. De asemenea, sînt în număr insuficient reproducerea după documente și stampe, care să oglindescă istoria medievală a orașului. Se știe că în ultimii ani au fost publicate cataloagele documentelor din arhivele Brașovului și acolo s-ar putea afla exemplele cele mai caracteristice. O problemă tot așa de importantă este stabilirea provenienței și cronologia diferitelor obiecte expuse.

De cele mai multe ori unele obiecte nu au prezentate vechimea și proveniența. Credem că prin reorganizarea muzeului și mutarea lui în casa meșteșugurilor cu bolți în curs de renovare se vor înlătura aceste lipsuri.

C. Șerban

CRONICĂ

La 19 martie a.c. a avut loc la Muzeul de Istorie a orașului București o ședință de referate științifice consacrate rezultatelor cercetărilor arheologice efectuate în București în cursul anului 1960. Referatele prezentate au fost urmate de discuții. Concluziile dezbaterilor au

fost trase de acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie al Academiei R.P. Române.

Între 15 și 20 aprilie a.c. au avut loc la Palermo festivitățile în legătură cu împlinirea a 100 de ani de la unificarea Italiei și mișcarea „risorgimento”. În cadrul acestor festivități a avut loc dezvelirea unui bust al marelui patriot și istoric român Nicolae Bălcescu.

Bustul este așezat în parcul Garibaldi din piața Marina, alături de monumentul marelui Garibaldi. La solemnitatea dezvelirii bustului au participat Rosario Lanza, deputat, vicepreședintele guvernului Siciliei, Pompeo Calajanni, deputat, vicepreședintele parlamentului Siciliei, dr. Carlo Gerlini, prefectul provinciei Palermo, profesorul Tommarso Aiello, rectorul universității din Palermo și numeroase alte personalități ale vieții politice și culturale. A fost defăță Pompiliu Macovei, ministrul R. P. Române la Roma.

Luând cuvântul la solemnitate, primarul orașului Palermo, Salvo Lima, a relevat legătura dintre idealurile lui Bălcescu și cele ale revoluționarilor italieni contemporani cu el. Vorbitorul a subliniat că orașul Palermo este mîndru să cinstească astăzi memoria acestui mare revoluționar român, stîns pe pămîntul Siciliei în vremuri vitrege. Salvo Lima a transmis poporului român un salut frățesc.

A luat de asemenea cuvîntul ministrul R.P. Române la Roma, Pompiliu Macovei, care a mulțumit organizatorilor și celor prezenți și a scos în evidență personalitatea revoluționarului N. Bălcescu și legătura dintre mișcarea „risorgimento” din Italia și lupta poporului român pentru independență, unitate și dreptate socială.

În zilele de 27—29 aprilie 1961, a avut loc sesiunea științifică a cadrelor didactice din Institutul de Științe Economice „V. I. Lenin” din București. În ședința de deschidere au fost prezentate comunicările: „Sarcinile științei economice în lumina documentelor Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român” de C. Ionescu și „Dezvoltarea bazelor tehnico-materiale a socialismului în perioada planului șesenal” de M. Nicolaescu. În continuare au fost prezentate 96 de comunicări în cadrul celor 5 secțiuni în care s-au desfășurat lucrările sesiunii.

La Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în ziua de 5 mai a.c. a avut loc sesiunea Secției de Istorie Universală. Au fost prezentate comunicările: „Cronica lui Mehmed Rașid ca izvor pentru campania de la Prut (1711)” de Mehmed Mustafa, „Știri în legătură cu luptele lui Radu Șerban: John Smith istoric american și lupta de la Turnu Roșu” de I. Totoiu, și „Politica de securitate colectivă” de Eliza Campus. Ședința a fost condusă de Prof. M. Berza-

Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova

București, 1960, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Română, 516[—520] p.

Istoriografia marxist-leninistă din patria noastră dă o atenție deosebită momentelor de seamă ale istoriei poporului român din secolul al XIX-lea. Răscoalei din 1821, anului revoluționar 1848, Unirii și Independenței li s-au consacrat și li se consacră volume de documente, precum și numeroase lucrări de interpretare. Volumul *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, întocmit de colectivul de arhiviști din Iași sub conducerea lui Gh. Ungureanu, reprezintă o nouă contribuție pe care o dă istoriografia noastră istoriei poporului român din secolul al XIX-lea. Documentele din acest volum se adaugă materialului moldovenesc publicat în *Anul 1848 în Principatele Române* (vol. I—VI, București, 1902—1910), celor 72 de piese date la lumină de N. Iorga în anexa lucrării sale *Despre revoluția de la 1848 în Moldova* (București, 1938) și celor 616 documente ale volumului *Anul revoluționar 1848. I. În Moldova*, sub redacția lui M. Roller (București, 1950) din care însă peste un sfert nu erau inedite, fiind publicate și în colecția *Anul 1848 în Principatele Române*¹. Noul volum conține 459 de documente, din care doar câteva zeci sînt pu-

blicate din nou, celelalte fiind necunoscute. Dacă în privința mișcării din martie, numărul pieselor inedite oferite de volum este relativ restrîns, *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova* conține cel mai bogat material documentar cunoscut pînă în prezent privind perioada anterioară anului revoluționar 1848 (în bună măsură acest material a fost, de altfel, utilizat de Gh. Ungureanu în *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii”, XI (1958), nr. 3) și totodată piese documentare prețioase privind starea social-economică a țării în perioada cercetată. În alcătuirea alegerii s-au folosit în special materiale din Arhivele Statului din Iași, unele piese de la Biblioteca Academiei R.P.R. și alte cîteva din fondul Achiziții Noi de la Arhivele Statului din București (în această privință trebuie menționat că s-a neglijat pachetul MMDCXIV, care cuprinde unele documente deosebit de interesante)¹.

Volumul îmbrățișează o problematică cu mult mai vastă decît aceea pe care o anunță titlul. Limitele sale cronologice sînt anii 1832—1853. În culegere se întîlnesc documente de natură economică (știri despre fabrici, proiecte de căi ferate, import și export etc.), materiale referitoare la relațiile agrare, do-

¹ Mai trebuie luate în seamă și lucrările lui Teodor Bălan, *Refugiații moldoveni în Bucovina. 1821 și 1848*, București, 1929, și *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina. 1848*, Sibiu, 1944.

¹ Acest fapt ne-a fost semnalat de tov. C. Bodea.

cumente privind frământări sociale și acțiuni de opoziție politică și alte probleme, diverse. Din perioada premergătoare mișcării din martie 1818 merită să fie reținute numeroasele piese referitoare la fuga țărănilor, trecerea locuitorilor de la sate la orașe, unele agitații și frământări ale țărănimii și acțiuni de rezistență a satelor (între altele este semnificativă acțiunea de la Movila Ruptă din 1847). În volum se mai găsesc documente privind acțiunile social-politice dinaintea mișcării din martie 1818. Se remarcă trecerea de la o opoziție boierească la acțiuni care depășesc cadrul restrâns al luptelor dinăuntrul clasei dominante și în care găsim implicate figurile înaintate ale vremii. Ioan Cuza, Tucicide Dormuz, T. Sion, T. Rîșcanu, Iordache și C. Racliș, N. Istrati, V. Mălinescu, An. Panu, Simion Bontăș sînt doar cîțiva dintre cei amestecați în aceste acțiuni. Dar trebuie precizat că mulți dintre aceștia au părăsit mai tirziu pozițiile lor înaintate, unii — ca N. Istrati — trecînd pe poziții reacționare. Deosebit de interesantă este scrisoarea pe care A. I. Cuza, viitorul domn, o adresează lui Iordache Lambrino în 1846, dînd un număr de informații asupra Asociației patriotice (doc. 42). În sfîrșit, tot din această perioadă merită să fie reținute materialele privind regimul presci și al cenzurii, răscoala șavgăilor din 1843¹ ori măsurile privind reorganizarea sau, mai bine-zis, supravegherea învățămîntului (doc. 72, 77).

În perioada imediat anterioară mișcării din martie și în timpul și după aceasta, documentele din volum indică existența în Moldova a unei situații încordate. La sate exploatarea se dovedea nespuse de apăsătoare. Abuzurile la strîngerea birurilor sau la facerea cislei, apăsătoarele datorii, bătăile neomenoase la care erau supuși țărănil (vezi doc. 119) și numeroasele jălbi (între altele cea a dezrobiților de pe moșia lui C. Negruți,

¹ Pentru aceasta vezi și studiul lui Gh. Ungureanu, *Rufetul ochelor din Moldova și revolta șavgăilor din 1843*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, București, 1957, p. 109—137.

doc. 129) atestă accentuarea stării de tensiune socială la sate. Măsurile „de siguranță” pe care le ia cîrmuirea reacționară împotriva polonezilor au și ele semnificația lor. Dacă pentru mișcarea din martie 1818 documentele inedite sînt relativ puține (sînt de amintit, îndeosebi, doc. 138, 139, 142, 143, 184), materialele privind evenimentele imediat următoare sînt numeroase și totodată demne de a fi luate în seamă, căci ele atestă menținerea situației revoluționare în Moldova. Teama guvernanților se reflectă în gratificațiile acordate armatei sau în comenzile de arme, dar mai ales în spaima pe care o produc lui Mihail Sturza cele cîteva căpetenii desjărate ale mișcării revoluționare. V. Mălinescu, T. Rîșcanu, C. Moruzi și chiar și căpitanul D. Asachi — fiul servilului Gh. Asachi care nu se număra în categoria celor dinții —, ca și alții, sînt ținuți cu strășnicie în afara granițelor. La moșiile unora dintre fruntașii opozanți, de exemplu la Bălțătești sau la Bozieni, ființează adevărate centre de rezistență sau — cel puțin — de însemnuri la rezistență adresate țărănimii. „... După pornirea dumisale Balș [Gr. Balș — D.B.] de la moșia Bozieni — scrie într-un document — s-a răspîndit un huiet între locuitorii acei moșii că ei n-ar avea mai mult a face boierescul, ci a se îngriji numai de lucrul lor” (doc. 152). Pînă și bătrînul mare boier Costache Sturza îngrijează pe guvernanți că va răspîndi printre locuitori „ademeniri de orice fel” (doc. 169). Deși se iau cele mai severe măsuri de pază la granițe (la Mihăileni se face și o poartă!), totuși V. Mălinescu și alți trei pătrund prin trecătoarea Oituz și se opun cu armele unei încercări de arestare, locuitorii refuzînd să-i prindă (doc. 190)! Unora dintre fruntașii opozanți li se fixează domiciliu obligator (Iordache Vîrnav, N. Istrati etc.), alții sînt desțerați (Lascăr Bogdan). Documentele din volum atestă însă că arnăuții beizadelor D. și Gr. Sturza nu putuseră înăbuși mișcarea de opoziție și pune capăt situației revoluționare. Țărănimea moldoveană era în fierbere. Jălbi numeroase, dar și izbucniri fățișe dovedesc aceasta cu prisosință. Un document

amintește de „neiertate cuvîntări ale unui sătean”, altul de o răzvrătire la Sascut-Putna, iar altul de „un duh de revoltă și de nesupunere” ce stăpînea pe locuitorii din Spîrcoceni-Fălcui în toamna anului 1848 (doc. 223, 334, 362). Parte din frunzașii opozanți desțărăți acționau din afară împotriva reacționarului domn, iar parte dintre ei se mai găseau și în țară, unde se încearcă strîngerea unor cete de țărani înarmați. În iulie 1848, An. Panu trimite unui desțărat o scrisoare plină de simțiri patriotice (doc. 283), iar Kogălniceanu alege calea exilului voluntar pentru a se pune în siguranță, dar mai ales pentru a putea acționa cu mai mare înlesnire împotriva puterului regim al lui Mihail Sturza (doc. 292, 293).

Reacționarul domn al Moldovei nu se mai putea menține mult timp. Nici privegherea circulației tipăriturilor, nici împiedicarea reintrării în țară a frunzașilor opozanți sau măsurile de urmărire a polonezilor din Moldova sau a revoluționarilor maghiari nu pot salva tronul lui Sturza. Ultimele materiale din volum documentează asupra înlocuirii reacționarului domn prin Grigore Ghica. Noua domnie readuce în parte liniștea, dar nu toți desțărății se pot întoarce, și îndeosebi cei patru, care, în frunte cu Mălinescu, fuseseră amestecați în incidentul de la Oituz; de aceeași „grijă” se bucură și exilații munteni, al căror acces în Moldova nu este îngăduit.

Prin transcriere și modul de prezentare, volumul este superior publicațiilor anterioare. Transcrierea este corectă, spre deosebire de volumul apărut în 1950. Rezumatele, deseori ample, sînt bine redactate — cu excepția documentului 155, rezumat în mod incomplet și nesemnificativ — și așezate în fruntea documentelor, spre deosebire de documentele privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova, publicate de N. Iorga fără rezumate, și de volumele din 1902—1910 și de cel din 1950, ale căror rezumate sînt publicate numai într-o listă finală și nu în fruntea fiecărui document. Volumul *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova* este prevăzut cu un indice de persoane, lo-

calități, probleme și lexic și cu o amplă listă de documente. Volumele din colecția *Anul 1848 în Principatele Române* au un indice (dar doar de persoane și de localități) la sfîrșitul volumului VI, iar volumul editat în 1950 n-are indice.

Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova reprezintă în ansamblu o frumoasă realizare. Culegerea cuprinde un material interesant și deosebit de util, a cărui publicare este binevenită. Dar volumul are și unele lipsuri. Principala deficiență a acestei masive lucrări este absența unui amplu studiu introductiv. Această lipsă se face cu atît mai simțită, cu cît documentele din volum sînt variate atît din punct de vedere cronologic, cît și din acela al problematicii. Studiul introductiv ar fi asigurat sudura materialelor, în general deosebit de interesante, dar deseori lipsite de o unitate organică. Totodată, în studiul introductiv s-ar fi putut pune în legătură documentele din volum cu materialele editate. În același timp, un astfel de studiu ar fi avut menirea de a clarifica pentru cititorii nespecialiști problemele cele mai de seamă puse de culegere.

Editorii nu au depus suficiente eforturi pentru identificarea personajelor, cea ce reprezintă o lipsă a volumului. Figuri importante ale vremii (de exemplu miniștri: marele-logofăt Balș, hatmanul Mavrocordat, marele-postelnic Beldiman, logofătul dreptății Cartargiu etc.) nu sînt identificate prin note la text, în rezumate sau în indice. Nu s-au făcut aceste identificări nici atunci cînd materialele din volum ofereau acest prilej. Din această pricină, indicele conține unele confuzii și problema identificării multor persoane din volum a rămas neelucidată.

Documentele n-au fost publicate decît în limba romînă, renunțîndu-se la textele originale, cînd acestea erau turcești, franceze sau germane. Dacă problema editării textelor turcești implica greutăți de ordin tipografic, socotim că textele franceze și germane trebuiau păstrate în limba originală, traduceri, chiar reușite, neînsoțite de textul original putînd produce dificultăți. Ca un exemplu poate

fi citat documentul 42, unde apare în textul tradus, de altfel, corect, Gheorghe Lambrino — de la Georges — ceea ce a dus la introducerea unui nou personaj în indice. Acest fapt poate induce în eroare pe un cititor neavizat, făcându-l să presupună că acest Gheorghe Lambrino n-ar fi una și aceeași persoană cu Iordache Lambrino, pe care-l găsim înscris în indice în mod separat.

În cuprinsul unor documente (de exemplu doc. 300) se menționează existența unor anexe pe care nu le găsim în volum și asupra cărora nu se dă nici o explicație în notă. Unele transcrieri par îndoielnice: în documentul 45, în speță o poruncă domnească, găsim semnat un „Șef Inspect.”; între arestații din martie 1848 se întâlnește un Grigore Cantacuzino, iar între deșărați C. Negruți (doc. 181, 164). În volum sînt uneori cuprinse grupe de documente foarte apropiate în privința conținutului, dintre care unele ar fi putut fi doar menționate în notă (vezi de exemplu doc. 153, 154; 193, 194; 376, 377 etc.). De asemenea, în afara celor vreo 20 de documente pe care editorii arată că le publică din nou — și dintre care numai reeditarea celor publicate anterior cu greșeli este justificată — volumul mai conține 7—8 documente publicate de N. Iorga, fără ca acest lucru să fie menționat. În general, este vorba de circulare; Iorga a publicat exemplarele trimise isprăvnicii Fălciului, iar în volumul analizat sînt publicate, de obicei, cele expediate isprăvnicii Romanului. Fiind însă vorba de un număr redus de documente, lipsa nu este gravă. În sfîrșit, multe din facsimilele reproduse nu sînt clare și prin aceasta sînt nefolositoare (doc. 14, 90, 128 etc.).

Indicele prezintă deficiențe care îi scad din valoare. Includerea lexicului în indicele general (aguzi, artal, brodur, calabalc, cartee etc.) nu ni se pare potrivită. De asemenea, între *probleme* se întîlnesc unele lipsite de semnificație și la care nu se dă, de altfel, decît cite o singură indicație; de exemplu: *ajutorarea locuitorilor din Podoleni, anarhia satelor răzeșești, apucături* aducătoare de tulburări, *averea locuitorilor de pe moșii, con-*

secințele răzvrătirilor, ironii la adresa Asociației patriotice și la adresa unor foști miniștri sturzești, *opoziiție, preocupări* politice, *reclamație, reflecție, rolul învățămîntului* potrivit claselor sociale, *svonuri* (sic) despre iertarea lui Rîșcanu etc. Tot astfel, între cuvintele din lexic se găsesc unele ne semnificative (cișmea, desagi etc.). Pronumele la numele maghiare sînt date uneori în limba romînă, iar altele în cea maghiară; numele maghiare apar uneori romînizate, redîndu-se forma în care apar în documentele vremii (de exemplu Bercencei, în loc de Berzenczey). Aceeași tendință de fotografiere a documentului (util ar fi fost să se treacă și forma din document și cea corectă, făcîndu-se o trimitere de la cea dintîi la cea de-a doua, dar dîndu-se indicațiile de pagini doar la cea din urmă) a dus la păstrarea ca formă corectă a formei din document, chiar și cînd ea nu coincide cu cea corectă (de exemplu Iliade și nu Eliade).

Indicele apare insuficient prelucrat; întîlnim și *Alecsandri V.* și *Alecsandri Vasile*, ca și cum ar fi două persoane; tot astfel *Canta I.* și *Canta Iancu*; *Roset C.* și *Roset C. A.*; *Negre Costache* și *Negri Costache* etc. De asemenea, editorii nu au identificat persoanele care apar în documente numai cu numele de familie, chiar și atunci cînd există indicații precise asupra pronumelor în cuprinsul documentelor (de exemplu: Cuza de la p. 29 este Ioan Cuza; Dabija de la p. 257 este Costache Dabija; Duca de la p. 88 este Costache Duca; Filipescu de la p. 154 este D. Filipescu — vezi p. 284); din cele patru indicații care se dau la numele de familie Racliș, una se referă la Iordache Racliș, iar trei la Costache Racliș etc; în privința lui V. Mălinescu și a lui T. Rîșcanu se dau numeroase indicații la numele lor de familie, care se referă în mod evident la cele două persoane. Totuși, în unele locuri s-a făcut identificarea (C. Negruți, Iordache Pruncu). În schimb, N. Pleșoianu sau Chr. Tell (și nu Tel) apar numai cu numele de familie. În sfîrșit, trecerea colectivă în indice a persoanelor din aceeași familie ni se pare o metodă nejustă, ea dînd naștere la situații de felul acestuia: „Goleșcu A., N., Șt. și R.,

401 — oprit a venit în țară, 426". Care dintre Golești a fost oprit a veni în țară, când în indicația precedentă se vorbește de cei patru frați? De altfel, la p. 426 se vorbește de „2 Golești” (deci N. și Șt. Goleșcu).

Indicele cuprinde și unele greșeli de fond; astfel, între indicații este trecută o convenție dintre Poartă și Sturza, când de fapt este vorba de convenția ruso-turcă în temeiul căreia Sturza obținuse domnia. Generalul comandant al detașamentului moldovenesc trimis în Rusia apare în indice ca și în text, o dată la numele *Maximovici*, iar altădată la numele *Mihimovici*; iar praporșcicul von Goldbach este trecut cu o indicație la *Edler von Goldbah* și cu alta la *Goldbah*. După numele *Dormuz* sau *Durmuz* sînt trecute pronumele *Anastasiu*, *Tucidide*; de fapt, toate indicațiile se referă la *Dormuz Tucidide* și doar una singură privește pe fiii acestuia: *Anastasiu*, *Constantin* și *Nicolaie* (aceștia doi din urmă nu sînt amintiți în indice). Toate indicațiile privind numele *Florescu* se referă la *Procopie Florescu*, care apare doar cu două indicații din cele douăsprezece și sub numele greșit de *Proca Florescu*. Tot astfel, sub *Spiridon* și *P. Baldovin* recunoaștem — aici este vorba și de o transcriere greșită — un singur personaj, pe *Spiridon Baldovici*. În *Ghica-bei* recunoaștem pe *Alexandru Ghica*, domnul muntean, iar în *Ștefanachi-bei* (a cărui indicație este dată la litera Ș) pe *Ștefan Vogoride*. *Iordache* sau *Iorgu Virnav* sînt o singură persoană; indicele sugerează însă existența a două persoane distincte. *Paraschiv Teodoru* nu este

trecut în indice la numele de familie, *Teodoru*, ci la pronume. Numele de familie *Sufu* apare în indice la *S* (*Sufu*) și *Ș* (*Șufu*), iar *Neculai Sufu* apare în amîndouă părțile. *Răducanu Roset* este trecut parțial la *Răducanu* și parțial la *Roset*; tot astfel, *Mitică* și *Scarlat Roset*; toți ar fi trebuit trecuți la *Roset*.

Deși volumul *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova* are unele lipsuri, această culegere de documente reprezintă un important aport dat de editori istoriografiei anului 1848. Volumul este o contribuție deosebit de utilă, care va aduce foloase nu numai cercetării istorice, dar și cititorilor nespecialiști, interesați în cunoașterea istoriei moderne a patriei noastre. Pentru evitarea în viitor a unor lipsuri și ridicarea calitativă a volumelor de documente pe care Direcția Generală a Arhivelor Statului a luat lăudabila inițiativă de a le publica, ar fi necesar ca între această instituție — păstrătoarea celor mai prețioase fonduri arhivistice — și institutele de istorie ale Academiei R.P.R. să ființeze o legătură mai strînsă și uneori să se treacă chiar la forme de colaborare. În orice caz, ar trebui să fie fixate criteriile comune de muncă redacțională, arhiviștii putînd culege foloase de la istorici, iar istoricii de la arhiviști. Pe aceste temeuri de colaborare și sprijin, munca și a unora și a altora se va concretiza în lucrări mereu mai bune, corespunzătoare cerințelor din ce în ce mai ridicate ale științei istorice marxist-leniniste din patria noastră.

Dan Berindei

HENRI H. STAHL, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*

Vol. I: Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole

București, 1958, 374 p.

Vol. II: Structura internă a satelor devălmașe libere,

București, 1959, 365 p. (Editura Academiei R.P.R.)

Sociologul Henri H. Stahl prezintă în Editura Academiei R.P.R. primele două volume dintr-o lucrare mai amplă privitoare la

vechea formă de organizare a satelor. Aceste două volume au ca obiect studiul satelor țărănești libere, adică al satelor devălmașe.

Literatura noastră de specialitate cunoaște numeroase lucrări referitoare la organizarea socială de pe teritoriul patriei noastre, dar monografia de față se deosebește de cele similare alit prin metoda de interpretare, cit și prin metodele de investigație pe care le folosește.

Autorul, sociolog prin formație, ne dă o lucrare de natura istorică, dar în documentarea tezelor sale folosește, pe lângă documentația istorică necesară, un foarte bogat material cules de pe teren, un adevărat material etnografic „viu”, în scopul stabilirii — cu ajutorul unei interpretări arheologice proprii și în limitele posibilului — liniilor unei evoluții istorice care nu au fost consemnate întotdeauna în actele scrise.

Cit privește natura lucrării, aceasta se situează, după opinia noastră, în cadrul studiilor sociale cu caracter istoric. Este adevărat că autorul ne avertizează în introducere că lucrarea sa este o lucrare de tipologie socială și nu de istorie socială, că intenția sa este de a adînci probleme de natura celor denumite „morfologie” și „geneză socială”, dar așa cum vom avea ocazia să dovedim în partea finală a recenziei, între istoria socială și tipologia socială — așa cum ni le prezintă autorul — nu există o deosebire de natură, ci doar una referitoare la gradul lor de „generalitate”. Pe de altă parte, distincția cronologizare-fazare, care ar caracteriza — cel puțin în anumite cazuri — istoria socială față de tipologia socială, nu ne apare decît ca o deosebire pur formală, comportînd eventual asupra posibilității de precizare, mai mult sau mai puțin riguroasă, a unei dezvoltări istorice date.

Lucrarea, în ansamblul ei, este o monografie științifică valoroasă, care aduce importante și noi contribuții la studiul devălmășiei românești, scoțînd în relief, pe de o parte, o muncă asiduă de cercetare, desfășurată de autor vreme de peste trei decenii, iar pe de alta o interpretare justă de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric a unui uriaș material de date și fapte.

Cu toate aceste însușiri, lucrarea prezintă unele puncte de vedere și poziții care pot da naștere la obiecții, discuții și controverse, dar toate acestea sînt de natura, dacă nu de esența, unei lucrări de istorie socială, pentru care documentele lipsesc, alteori tac și adesea nu sînt concludente. Dar pe toate acestea le vom cerceta în discuția pe care ne-o rezervăm la finele recenziei, după ce în prealabil vom încerca să prezentăm cit mai fidel și mai clar cu putință, opiniile autorului din primele două volume ale acestei masive monografii.

★

Volumul I privește confederațiile de ocol, structurile teritoriale și tehnicile agricole. Prima parte a volumului este consacrată unor generalități privind satul devălmaș în genere și cel românesc în special.

Autorul începe prin a arăta că o dată cu pătrundera capitalismului în agricultură, care a dus în mod inevitabil la lichidarea relațiilor feudale, au apărut pe plan suprastructural două teorii referitoare la drepturile funciare ale stăpînitorilor de moșii și țărănilor. O primă teorie, susținînd interesele seniorilor — care avînd nevoie de tot mai multe cereale-marfă, erau interesați în dezvoltarea pe o scară largă a agriculturii —, admitea numai dreptul de proprietate a moșicului asupra pămîntului, cu excluderea oricărui drept de proprietate țărănească, iar cea de-a doua teorie, progresistă, scotea la iveală faptul că satele țărănești feudale erau prelungirea unor forme sociale mai vechi, a unei proprietăți colective originare peste care, prin abuzuri și jafuri, s-a suprapus seniorul.

Prima teorie, sub variatele ei forme, sprijinea pe proprietari în lupta lor cu țărăni, utilizînd un arsenal întreg de argumente juridice, abil construite, dar lipsite de consistență; se susținea, de pildă, că raporturile dintre țărani și moșieri erau reglementate contractual („Contractul de dijă și clacă”) și deci proprietarul putea oricînd să alunge de pe moșie pe țărani, înlocuind un sistem de exploatare cu altul. Se susținea de asemenea

că proprietatea nu putea avea ca titular o colectivitate amorfă, țărănimea, ci numai un individ, și acesta nu putea fi decât moșierul etc.

Cea de-a doua teorie, bazată adesea pe studii etnografice directe și susținând drepturile țăranilor, ajunge la concluzia că la origini exista o societate fără clase, axată pe o proprietate funciară colectivă, deci o societate gentilică, care, teritorializându-se treptat, s-a transformat în obști sătești. „Comuna primitivă — spune autorul —, în forma sa târzie teritorializată, de după desfacerea organizațiilor tribale, poate fi caracterizată prin următoarele trăsături esențiale: e vorba de o organizație, socială și teritorială totodată, a unor familii organizate în „cete”, legate adică printr-o „rudenie de ceată”, fără mari deosebiri de avere, fără clase, posedând și lucrând colectiv pământul, practicând o agricultură și o creștere de vite rudimentare și administrându-se în formele „democrației primitive”, prin adunarea, în sfat, a tuturor membrilor maturi ai satului”¹.

Accastă formă de viață social-teritorială a obștii sătești, de caracter comunist primitiv, nu este altceva — cit privește țara noastră — decât satul devălmaș românesc, cărui studiu îi sint dedicate primele două volume din lucrare. Acest tip de comunitate sătească a îmbrăcat diferite forme, dar cea mai pură formă a ei a persistat în satele libere de „răzeși” și de „moșneni”, respectiv din Moldova și Țara Românească. Aceste sate, după cum demonstrează autorul, nu constituie în istoria noastră socială un fenomen izolat, accidental, ci un adevărat fenomen de masă.

Bazindu-și aserțiunea sa pe date statistice, autorul dovedește, de pildă, că în 1722, în Oltenia, 47,1% din totalul satelor existente sint sate libere de megieși²; în 1831, în Oltenia și Țara Românească, acest procent este de 25,2%³; în 1840, în Moldova, satele ră-

zeșți dețin un coeficient de 23,2% din totalul satelor⁴; în 1864, în Principate, gospodăriile de răzeși formează un procent de 34,4%⁵, iar în 1912 satele libere reprezintă 19% din totalul satelor și 26% din întreaga populație⁶.

Concluzia care se desprinde din datele statistice, subliniate și de autor, este că, pe măsură ce urcăm în trecutul nostru — cu oarecare nepotriviri pentru perioada de la mijlocul secolului al XIX-lea —, satele noastre libere dețin o pondere socială tot mai mare de care nu putem face nicicum abstracție în explicația istorică a vechilor noastre instituții.

După stabilirea acestei premise, autorul face un excurs în bibliografia românească veche a satului devălmaș, combătând teoria croului eponim pusă în circulație pentru a explica geneza satelor noastre. În conformitate cu această teorie, satul ar fi luat naștere printr-o întemeiere de către un strămoș, proprietar al locului așezării, ai cărui urmași, din ce în ce mai numeroși, au alcătuit un sat de sine stătător. Partizanii acestei teorii argumentează explicația lor pe date toponimice (denumirea unor sate cu numele întemeietorului, de pildă Ploiești de la moșul Ploie), pe fenomenul „umblării pe bătrâni” (obștea sătească cuprinde mai multe cete ce-și trag obârșia fiecare dintr-un bătrîn, descendenții ai strămoșului comun), pe inegalitatea cotelor-părți din patrimoniul sătesc etc.

Într-o parte a acestor argumente autorul aduce contraargumente: argumentul toponimic nu este o dovadă a unei origini biologice comune, umblarea pe bătrâni este un fenomen târziu, forme de disoluție a unei devălmașii vechi ce nu umbla pe bătrâni, inegalitatea cotelor reprezintă o fază posterioară egalității primare a cotelor în distribuirea lor originară etc.

Autorul opinează că această teorie este ilogică, deoarece, pe de o parte nu explică

¹ *Contribuții* I, p. 26.

² Autorul folosește descrierea făcută de austrieci în 1722.

³ Datele sint luate din lucrarea lui Ion Donat.

⁴ Sint folosite *Notițele statistice* ale lui Nicolae Sulzu.

⁵ După prelucrările statistice ale lui Leonida Colescu.

⁶ După *Statistica răzeșilor* a lui P. Poni.

sucsesivă trecere de la proprietatea individuală a moșului la cea indiviză a urmașilor și din nou la cea individuală a acestora, iar pe de altă parte nu îngăduie nici o încadrare socială și nici puțința unei cronologizări, întrucît acest strămoș — asemenea unui Robinson — apare ca singur pe lume, venit de aiurea și rupt de lumea înconjurătoare.

A doua parte a lucrării tratează despre confederațiile de ocol și cercetează unele fapte menite să infirme teoria eroului eponim. După autor este plauzibil ca formațiile noastre statale feudale să fie rezultatul unui proces de teritorializare a triburilor și de desfacere a acestora pe „hotare sătești”. Iată de ce cercetarea acestor „hotare” străvechi și determinarea existenței unor „confederații” intersătești, ca fenomene anterioare domniei și adesea independente multă vreme de domnie, pot arunca lumini noi asupra nașterii formațiilor prestatale, adică a cnezatelor și voievodatelor, și chiar a celor statale de tip feudal. Autorul, analizînd tipologia perimetrelor sătești — după ce în prealabil a făcut un scurt excurs de sociologie comparată —, ajunge la concluzia că au existat două tipuri de moși: *Insurările*, care constau în perimetre sătești alcătuit de patru laturi alungite și egale între ele și așezate unele lângă altele, și *rotunde*, sau „colțurate”, de formă neregulată. Indiferent de forma lor, aceste complexe teritoriale dovedesc adesea că sînt rezultatul unor operații agrimensurale făcute cu scopul de a se împărți satelor alcătuitoare, în mod egal, terenul aferent lor. Cu alte cuvinte, forma hotarelor este rezultatul unui factor social, și anume o distribuție funciară egală.

Mergînd mai departe, autorul analizează condițiile istorice în care a fost posibilă și necesară o asemenea distribuție, arătînd că „e plauzibil să ne gîndim la faza de dezvoltare a ginșilor pe triburi, și anume la momentul în care aceste triburi se desfac intern, teritorializîndu-se pe comune sătești”¹.

Cît privește vechimea hotarelor sătești, autorul, după ce face o analiză a documentelor în cauză, ajunge la concluzia că trasarea hotarelor dintre sate este o operație care a avut loc, pentru majoritatea cazurilor, înainte de întemeierea statelor noastre feudale.

Bazîndu-se pe aceste date, autorul conchide că asemenea operații agrimensurale, de proporții adesea impresionante, atestă existența — anterior formării statelor noastre feudale — a unor organizații sociale tribale, cvasistatale².

Urmează un capitol care prezintă în cadrul expunerii generale numai valoarea unei paranteze, în care autorul se ocupă de determinarea hotarnică a perimetrelor sătești, analizînd cu această ocazie diverse tehnici agrimensurale, precum și procedura juridică și sensul social al hotărnicilor în genere.

Ipoieza autorului că primele operații hotarnice de delimitare între sate au avut loc în cadrul satelor confederate în formă tribală, cvasistatale, este coroborată de fenomenul vrîncean, întrucît Vrancea a păstrat pînă la mijlocul secolului trecut o organizație arhaică în foarte multe privințe, edificatoare pentru teza urmărită de autor.

După autor, devălmășia de ocol a satelor vrîncene a luat sfîrșit abia la mijlocul veacului trecut și acest proces a constat într-o distribuție a teritoriului comun către satele Vrancei, într-o operație de „teritorializare” a satelor, operație similară cu aceea care a avut loc în faza de disoluție gentilică anterioară întemeierii statelor noastre feudale.

Această împărțire egalitară, după cum rezultă din cercetarea și controlul pe teren al distribuției funciare, nu a fost opera statului și nici a unui latifundiar, ci „opera însăși a Vrancei, în organizația sa tradițională, a unei obști de ocol cuprinzătoare a altor paisprezece obști sătești”³.

Autorul cercetează cu multă minuțiozitate cum teritoriul vrîncean a fost împărțit, prin-

¹ *Contribuții*, I, p. 101. Cf. și K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E S P L P., București, 1955, p. 346.

² Cf. K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 346.

³ *Contribuții*, I, p. 145.

tr-o serie de procedee economice-sociale¹, între cele paisprezece sate tradiționale ale Vrancei. Perioada în care a avut loc acest proces se întinde de aproape un secol (1755—1840) și reprezintă „o fază întârziată de teritorializare parțială a unei organizații de origini tribale către colectivități sătești”².

Caracterul organizației sociale vrâncene constituie și el o reminiscență a unei epoci arhaice. Este vorba de sfatul cel mare al Vrancei, alcătuit din reprezentanții celor paisprezece hotare tradiționale ale ocolului și care hotăra asupra tuturor problemelor comunității; născut o dată cu obștea, sfatul era destinat pieirii paralel cu progresul administrației de stat și cu dizolvarea patrimoniului comun al Vrancei. Alături de obștea confederală vrânciană, autorul menționează și alte asemenea obști (Cîmpulungul moldovenesc, Tigheciul etc.), a căror structură și forme le cercetează în sprijinul aceleiași argumentări.

Analizând formațiile sociale ale marilor obști de ocol, autorul arată că acestea se subdivid în hotare devălmașe (ca în Vrancea, unde se constată paisprezece hotare tradiționale), iar hotarele, la rândul lor, în sate. Fiecărei subdiviziuni teritoriale îi corespunde câte un organ administrativ: obștea de ocol are un sfat mare, hotarul un sfat mic, iar satul o obște. Existența mai multor sate în cadrul aceluiași hotar devălmaș este efectul măririi populației, a așa-zisei „roiri” și nu consecința unei confederații de tip tribal³.

Procesul social al roirii satelor este un proces complex, de lungă durată și care se termină numai atunci când satele-roi⁴ devin auto-

nome, când apare un sfat mare în a cărui componență intră și delegați ai satelor roite, acum independente, și când stăpînirea comună a hotarului obște se lichidează în folosul satelor roite.

A treia parte a volumului este consacrată tehnicilor de exploatare și organizare economică a teritoriilor sătești.

Autorul începe prin a arăta că ceea ce caracterizează economia hotarului sătesc este puterea de constrîngere pe care o exercită complexul economic al moșiei asupra gospodăriei individuale, întrucît aceasta din urmă este o mică roliță în mecanismul omogen al trupului de moșie din care face parte.

Autorul trece în revistă apoi diversele zone economice din care este alcătuit un hotar sătesc.

Mai întîi pădurea. După ce se scoate în relief rolul și importanța pădurii în istoria poporului nostru (loc de refugiu și de apărare), autorul tratează rînd pe rînd modurile arhaice de folosire a pădurii (vinătoare, agricultură sălbatică, cules în natură, lemne de foc), importanța pentru diverse meșteșuguri și pentru comerț a pădurilor și, la urmă, felurile tehnici silvopastorale, probleme care prezintă însă o importanță net sociologică.

A doua zonă este alcătuită din poieni, fie naturale, fie artificiale, iar acestea din urmă sînt rezultatele unor defrișări, fie pastorale (pentru pășunatul vitelor), fie agricole. Este de subliniat faptul că numai defrișările agricole pot înlocui definitiv pădurea prin teren agricol.

A treia zonă o constituie izlazul, iar a patra și ultima, cîmpul de cultură.

Vorbînd despre tehnica cîmpurilor de cultură, autorul deosebește mai multe faze în evoluția agriculturii: prima treaptă este aceea a deștelenirii și a defrișării permanente, în care pămîntul era cultivat un număr limitat de ani, cînd, datorită secătuirii lui, era părăsit, transformîndu-se în țelină sau umplîndu-se cu iarbă. Terenul agricol se înfățișa în acest sistem sub forma unor insule răzlețe în hotarul unui izlaz, iar din punct de vedere social tehnica deștelenirii permanente presupune existența unei obști sătești primitive cu caracter gentilic,

¹ Este vorba de așa-zisa așezare a birului pe munți (stabilirea birului în raport cu suprafața munților stăpîniți), care se transformă apoi în așezarea munților pe banii birului (adică suprafața munților stăpîniți de sat devine proporțională cu birul plătit). Această operație era completată cu o alta, menită să realizeze o egalizare a stăpînirilor.

² *Contribuții*, I, p. 169.

³ Acest proces al roirii este tipic satelor libere și nu celor iobăgite, care nu pot emigra decît dacă fug aiurea.

⁴ Satul vatră se numește matcă, iar cele roite — cuturi.

care nu îngăduie folosirea pământului defrișat decât numai membrilor ei și numai în anumite limite.

A doua treaptă constă în alternarea dintre cereale și iarbă, pe același teren folosit permanent, an de an. În acest caz, agricultura se practică pe o tarla sătească (la început una, apoi două și chiar mai multe) împărțită de obște, între membrii ei, în chip egalitar. Această tehnică agricolă este aceea a „moinei”¹, căci locul este folosit pentru cereale, apoi lăsat în pârloagă cîtiva ani și din nou cultivat cu cereale. Rezultatul final este fie permanentizarea „moinei”, fie, uneori, reimpdurirea terenului, cînd acesta nu mai este cultivat².

A treia treaptă este a culturii alternante de două cereale, urmată de lăsare în ogor (1 an): cereale de toamnă — cereale de primăvară — lăsare în ogor. Asemenea tehnică agricolă presupune de asemenea tarlale (minimum 3), organizate colectiv de către obștea satului.

A patra treaptă este aceea a tehnicii agricole moderne pe care autorul nu o analizează, ca neîntrînd în tema urmărită.

În continuare se arată că pătrunderea capitalismului în agricultură a avut loc în țara noastră pe cele două dintii trepte de dezvoltare agricolă, ceea ce nu putea rămîne fără influență asupra evoluției sociale posteroare³.

Al doilea volum se ocupă de structura internă a satelor devălmașe libere.

Într-un scurt capitol introductiv, autorul face unele considerații generale privind struc-

¹ Cuvînt de origine latină (*mollis*).

² Autorul distinge mai multe forme de „moină”: sălbatică silvopastorală, nereglementată și reglementată.

³ În lucrare se subliniază faptul că temeiul agriculturii noastre l-au constituit desțelenirile permanente, tehnica celor două tarlale existînd numai fragmentar. Pe de altă parte, tehnica celor trei tarlale (*Dreifeldwirtschaft*, la *grande agriculture*) nu a pătruns decât pînă la linia Carpaților (ex. satul Drăguș din Făgăraș), fiind necunoscută dincoace de Carpați, ca și regulile *Flurzwang*-ului (*contrainte de sole*), care constau în obligația tuturor agriculturilor de a îndeplini, după un plan comun și tradițional, aceleași lucrări agrare.

tura socială internă a satelor devălmașe, a căror naștere reprezintă o etapă în procesul de teritorializare a unor obști străvechi.

Analizînd premisele sociale ale devălmașiei (tehnice, demografice etc.), autorul reliefează antagonismele din cadrul acestora și reflectarea acestora în forma unor sisteme juridice deosebite, schițînd căile pe care se realizează procesul de disoluție a satelor devălmașe. Prima este consecința dezvoltării economiei capitaliste, care dă naștere la stratificarea socială în bogați și săraci, și a doua, avînd un caracter extraeconomic, constă în aservirea țărînimii de către clasa boierească, care va distruge vechea organizare țărînească obștească.

Prima parte a volumului este consacrată problemei obștilor sătești, adică organelor colective de autoadministrare ale satelor devălmașe. Obștile sînt adunări alcătuite din toți membrii satului, de la o anumită vîrstă⁴, uneori cu participarea și a femeilor, care se întrunesc, în scopul rezolvării problemelor obștești, la „casa sfatului”, „la umbra copacului”, „la biserică”, dar și „oricînd și oriunde” sau pe ascuns „pe sub cumpăt”, dacă satul se pregătește de răscoală.

Voturile în obște aveau o valoare egală, iar ducerea la îndeplinire a hotărîrilor ei se făcea prin mandatarî cu puteri limitate și oricînd revocabile. Cu timpul, acești mandatarî au fost transformați în funcționari sătești, pe calea unui proces lung și greu de reconstituit, care constă mai întîi în „recunoașterea” acestor mandatarî de către stat și apoi în „numirea” directă a acestora de către organele statale⁵.

Atribuțiile obștii sătești erau întinse și variate. Astfel obștea avea dreptul de a se amesteca în gospodăriile obștenilor, interzicîndu-le și limitîndu-le, după caz, folosirea fondului funciar în măsura în care acest fapt privea interesele obștești; de asemenea obștea era competentă să ia măsuri directe asupra

⁴ Varia de la caz la caz (18—25 de ani).

⁵ Tradiția sătească a păstrat vreme îndelungată amintirea acestor „aleși ai satului” (ca vornici, ponojnici, postelnici, pădurari, văcari, jitari etc.).

cetașilor și asupra patrimoniului acestora, putând să năimească pe unii din obșteni în scopul plății datoriilor obștești sau să le scoată la mezat averea, dacă deveniseră insolvabili.

Pe lângă drepturile enunțate mai sus, obștile aveau și anumite prerogative patrimoniale, care comportau asupra hotarului sătesc. Așa, de pildă, obștea autoriza ținările private din domeniul funciar al obștii, avea dreptul de a proceda, prin tragere la sorți, la distribuirea colective de teritorii sătești¹, de a vinde satul cu sau fără oameni (un gen de autovinzare)², dreptul de precumpărare și răscumpărare (așazisul drept de profimisis) etc.

Față de stat, obștea satului se prezenta ca o organizație autonomă, având anumite obligații, cum ar fi aceea de a plăti birul, stabilit după sistemul cislei, și de a răspunde în mod solidar pentru infracțiunile săvârșite în hotarul satului și ai căror autori nu au fost aflați.

Obștea era totodată și orgah investit cu atribuții de jurisdicție grațioasă și contencioasă; avea rol de martor și autentifica unele tranzacții individuale și judeca unele pricini privind viața de familie, pricini de moștenire, funciare, bănești etc.

În fine, obștea are și unele prerogative care o ridică în fapt la rangul de persoană morală. Așa obștea participă a hotărâniciri, poartă corespondență directă cu organele de stat, dreptul de a sta în judecată, de a fi citată înaintea instanțelor în numele tuturor cetașilor etc.

A doua parte a lucrării privește satul devălmaș de tip arhaic,

Autorul, discutând formele de disoluție ale organizațiilor gentilice, arată că, în procesul de „teritorializare”, ginta se împarte în mari familii patriarhale (patronimii), iar acestea, primind partea ce li se cuvine din pământul obștesc, o lucrează în comun, recolta împărțin-

¹ Aceste distribuiri de loturi, susține autorul, nu aveau caracter de periodicitate (ca în sistemul mirului rusesc sau a *run-rig*-ului), deoarece ele rămăneau, definitiv în posesiunea gospodăriilor respective care aveau dreptul de a le transmite prin acte *inter vivos* sau *mortis causa*.

² E ceva similar, *mutatis mutandis*, cu *nexum*-ul din dreptul roman.

du-se pe familii. Cu timpul, pământul de arătură va fi supus unei împărțiri periodice, pe familii, restul terenurilor fiind folosite în comun.

Autorul își propune să analizeze în ce măsură satul devălmaș se apropie de această schemă generică, având în vedere că la noi obștea satului — în prima ei fază, numită arhaică — consta dintr-o *singură ceată de familie* băstinașe înrudite, iar în o a doua fază evoluată, *din mai multe cete de rude*. la rindul lor socotindu-se înrudite între ele³.

Principala problemă teoretică a satului arhaic este aceea a caracterului familial al populației sale. Tradiția afirmă descendența acesteia dintr-un strămoș comun, dar autorul susține că elementul biologic, care constituie substratul genealogiei acestor sate, nu poate explica istoria comunităților devălmașe⁴.

În adevăr, la noi gospodăriile familiale sînt de formă simplă (o pereche căsătorită cu copii necăsătoriți) și nu lărgită (o pereche căsătorită cu copii căsătoriți)⁵. Aceste gospodării familiale au un caracter devălmaș, iar muncile agricole au un caracter colectiv. Patrimoniul funciar imobiliar nu se transmitea descendenților pe cale succesorală, ci pe cale de înzestrare. La maturitate, fiecare copil primește o parte egală din fondul familial, ca și ceilalți frați, părinții oprindu-și o parte, cam de aceeași întindere, care se va moșteni de descendenți abia la moartea părinților. La aceste reguli de drept cutumiar păstrate cu toată tenacitatea împotriva normelor Codului civil, rămăs străin în mare parte mentalității rurale, trebuie să mai adăugăm și altele, ca: privilegiul ultimogeniturii (casa este a celui mai mic fiu, care are și obligația corelativă de a îngriji pe părinți), endogamia și înzestrarea fetei cu pământ etc.

Interdicția de a înzestra pe fete cu pământ⁶ a dat naștere așa-zisei „gineriri pe

³ *Contribuții*, II, p. 107.

⁴ *Ibidem*, p. 353.

⁵ Formele de familie lărgite din Banat sînt după autor, influențe sud-slave.

⁶ Interdicție născută, evident, în scopul de a interzice pătrunderea străinilor în grupul familial.

curte”; familia care nu are decît fete recurge la o ficțiune juridică: una din fete este socotită bărbat, iar soțul drept noră. Analizînd în continuare onomastica populară familială (cine intră într-o nouă gospodărie ia numele acesteia), rudenia spirituală din nașie (îndatorire care trece din generație în generație), organizarea pe neamuri a stranelor din biserici și cimitire, autorul conchide că „sătenii aveau conștiința unei *gospodării de rădăcină*, ale cărei drepturi se moștenesc de cei care locuiesc efectiv în acea gospodărie... Rolurile sociale pe care le dețin indivizii nu rezultă din relații directe individualizate, ...ci din relații intermediare prin gospodărie...”¹. Așadar, gospodăria apare ca un pivot în jurul căruia se învîrtește un întreg sistem de relații familiale și sociale, în cadrul mare al obștii satului întreg.

Pe baza datelor astfel stabilite, autorul arată că satul de tip arhaic „este un sat în care toate gospodăriile familiale ce-l alcătuiesc formează o singură ceată, un singur grup omogen de băștinași, egal îndreptățiți.”². Procesul social al roirii dă naștere însă, așa cum am văzut, la cătune, la *crînguri*, alcătuite dintr-un grup de gospodării familiale, care, cu timpul, se vor transforma, datorită căsătoriilor și înrudirilor de natură socială și spirituală, într-un grup de rude.

Aceste crînguri continuă să facă parte din obștea satului-mată, nu au alte drepturi decît cele ale obștenilor în genere și nu formează o ceată de neam³, întrucît nu au o conștiință de înrudire propriu-zisă care să genereze efecte juridice patrimoniale.

În momentul cînd însă în cuprinsul unor cătune, *crînguri* „loc nu este destul”, apare un conflict de interese între familiile devenite rivale; în acest moment „se aleg” părțile care revin fiecărei gospodării familiale, socotindu-se că toate gospodăriile sînt înfrățite pe treptele unei spițe de neam.

„Cînd legarea tuturor grupelor familiale de un singur strămoș nu este posibilă, se proce-

dează la gruparea lor măcar pe un număr restrîns de «bătrîni», care sînt socotiți a avea drepturi egale, deci a fi frați.

Legenda eroului eponim capătă astfel ființă în asemenea împrejurări, în care un crîng-ceată se dizolvă prin alegere de părți, efectuată pe sub grupe înrudite”⁴.

O asemenea împărțire genealogică, pe care autorul o numește de tip I⁵ („umblare pe bătrîni” de tip I) nu privește decît un singur grup familial, un singur crîng și nu întreg satul.

Asemenea genealogii, care dovedesc rudenia față de grup, capătă o importanță deosebită în perioada cînd elemente străine caută să pătrundă în satele devălmașe și dovedesc totodată drepturile familiilor băștinașe. Aceste familii puteau folosi patrimoniul obștesc — pădure, ape etc. —, avînd chiar un drept de folosință exclusivă asupra unor terenuri devălmașe, desprinse din fondul obștesc, ca o răsplată a muncii și a faptului că „loc este destul”. Aceste dețineri funciare (stăpîniri locuiești) se transformă cu timpul în „ocine”, în adevărate proprietăți private.

De îndată ce economia capitalistă pătrunde în viața satului apare posibilitatea abuzurilor și premisele dezagregării devălmășiei absolute. Asemenea abuzuri se concretizează prin închideri abuzive din izlaz, prin tăieri abuzive de păduri etc., toate urmărind o producție incipientă de mărfuri. În fața acestei stări de lucruri apare o reacție cu totul firească: majoritatea obștenilor, nefavorizați de noile împrejurări economice, caută să împiedice asemenea abuzuri, încercînd o plafonare a drepturilor de folosință, stabilind, de pildă, o anumită cantitate de lemne care putea fi tăiată de o familie, un anumit număr de animale care puteau fi păscute pe masa comună, o anumită suprafață de pămînt care putea fi arată etc.

Cu toate acestea, pătrunderea capitalismului, cu toate efectele lui dezastruoase pentru satele devălmașe, n-a putut fi împiedicată.

¹ *Contribuții*, II, p. 151.

² *Ibidem*, II, p. 155.

³ Autorul le numește forme larvare de ceată.

⁴ *Contribuții*, II, p. 159—160:

⁵ În opoziție cu cea de tip II, care are o valabilitate generală, aplicîndu-se obștii în totalitatea ei.

A treia parte a volumului se ocupă de satul devălmaș de tip evoluat, adică de satul prins în mrejele disolutive ale capitalismului. Dezagregarea satului arhaic a ușurat pătrunderea în obște a nebaştinașilor. Lăsând la o parte pătrunderea dijmașilor, clăcașilor, meșteșugarilor, arendașilor etc. etc., care aduceau și un venit oarecare satului devălmaș, este necesar să atragem atenția asupra străinilor intrați în obște ca membri cu drepturi depline, pe cale de înrudire, de cele mai multe ori simulate, sau pe calea actelor de cumpărare. Contractele de vânzare-cumpărare din satele arhaice se practicau numai între cetași și aveau ca obiect un drept de folosință, pe când în cel de tip evoluat vânzările către străini — devenite realitate cu toată interdicția lor inițială — aveau ca obiect nu numai pământul, ci și dreptul de a exploata „tot hotarul”. Cu toată opoziția cetașilor, străinii cumpărători, folosind adesea și violența, și-au impus punctul lor de vedere: cumpărarea le dădea un drept peste tot hotarul, un veritabil indigenat, premisă în procesul de acaparare a fondului obștesc.

Pentru a se apăra împotriva străinilor acaparatori și pentru a stăvili concurența dintre sătenii aceluiași sat, satul se „genealogizează” pe bătrâni (așa-zisa „umblarea pe bătrâni” de tip II).

Acest proces de disoluție țirzie a satului este un proces lung și cu forme variate.

Făță de invazia străinilor și de abuzurile codevălmașilor înstăriți, cetele de neam caută să-și precizeze drepturile lor funciare, teritorializându-le, în scopul de a limita expansiunea acaparatorilor numai în „spațiul restrâns al devălmașiei interne a cetei în care au reușit să pătrundă și să-și facă achiziționările”¹.

Pentru a se stabili numărul cetelor și drepturile ce li se cuvin, se duce o luptă înverșunată, în care intervin, rînd pe rînd, violența, procesele și, la urmă, învoiala părților. Fiecare cetaț reușește pînă la urmă să-și „dovedească” descendența dintr-un moș bătrîn, așa încît tot satul „umbla acum pe bătrîni”. Genealogizarea apare deci consecința unui profund proces so-

cial de interese contradictorii, iar legenda eroului eponim apare ca o simplă explicație etiologică *post hoc*.

În continuare autorul analizează tehnicile agrimensurale utilizate în vederea lotizărilor, problemă complicată prin ea însăși și în raport cu cele două faze evolutive ale satului devălmaș.

Așa și în satul de tip arhaic poate apărea, incidental, necesitatea de compartimentare parțială a teritoriului sătesc, ceea ce determină apariția unor terenuri lotizate numite „raclă”, cu un anumit regim juridic și agrimensural. În satul de tip evoluat însă, datorită pătrunderii capitalismului, are loc o compartimentare egalitară și o distribuție de loturi pe întreaga suprafață a satului, socotit ca o singură raclă, care presupune operații agrimensurale grele și complicate.

După „funirea moșiei”, adică după împărțirea acesteia în tot atâtea funii cîte cete sînt, continuă subîmpărțirea trupului inițial de moșie, pînă cînd totul se fărîmă în mici proprietăți individuale familiare. Cu toate acestea, sînt sate unde o funire completă a moșiei nu este posibilă, datorită reliefului, așa încît pădurile, masivele muntoase continuă să rămînă în devălmașie. În asemenea cazuri părțile rămase în devălmașie trebuie și ele statornicite în *cote-părți* în raport cu drepturile obștenilor ce și-au „ales” părțile lor de moșie. Stabilirea acestor cote-părți² se face printr-un calcul autentic, abstract, folosindu-se diverse procedee. Este așa-zisa „umblare pe bătrîni” de tip III.

În acest mod autorul dovedește că procesul „umblării pe bătrîni” de tip III, cu proporționalizarea veniturilor, nu este o formă arhaică de organizare a satelor devălmașe, ci o formă țirzie de dezagregare a lor.

★

Vom încerca în cele de mai jos să trecem în revistă cîteva din problemele mai mari pe care le ridică lucrarea și pe care le vom analiza cu toată obiectivitatea ce incumbă unui recen-

² În fapt este vorba de proporționalizarea veniturilor produse de aceste terenuri vâlmașe (lapte, brînză, drept de păscut etc.),

¹ *Contribuții*, II, p. 260.

zent, convins, în cazul de față, de utilitatea muncii și strădaniile depuse de autor.

O primă observație ce se poate face acestei lucrări privește caracterul ei.

După o atentă lectură a celor două volume, cititorul nu este perfect lămurit asupra caracterului lucrării. În introducerea autorul ne avertizează că nu a urmărit „alcătuirea unei istorii sociale a țărănimii noastre”¹. După autor o asemenea istorie ar fi „prematură”, din lipsa unei documentații suficiente și de aceea opera sa nu urmărește să restabilească evenimentele în înălțuirea lor cronologică, ci să lămurească unele probleme de „geneză și morfologie socială”, încercând o „tipologie” a „formelor de viață socială și o analiză a condițiilor sociale în care aceste forme se nasc, se dezvoltă și pier”².

Printr-o concepție a autorului, „într-o istorie socială este necesar să se arate, perioadă după perioadă, care este tabloul de ansamblu al societății și ponderea deținută de diversele elemente, vechi și noi, ale structurii sociale. Într-o tipologie socială nu este însă obligatoriu acest lucru, dat fiind că o formă de viață socială poate fi urmărită de-a lungul întregii istorii a unui grup social, chiar și în cazul în care ea ne apare ca o rămășiță supraviețuitoare, ca un fenomen dominant sau ca un fenomen care abia se naște”³.

În fine, autorul susține că tipologia socială nu presupune cronologizarea evenimentelor, ci simpla lor fazare.

Mai întâi, în definiția de mai sus nu aflăm vreo contradicție între istoria socială și tipologia socială, ci cel mult o diferență de la gen la specie, iar pe de altă parte între cronologizare și fazare nu găsim o diferențiere, pe plan filozofic, așa de mare încât să constituie hotarul despărțitor între două discipline.

Că tipologia socială preconizată de autor nu se poate despărți de istoria socială rezultă însă din modul în care autorul tratează tema pe care și-o propune spre cercetare.

În adevăr, lăsând la o parte capitolele cu material pur sociologic, părțile-cheie din lucrare sînt expuse după cea mai stringentă și mai corectă metodă istorică. Documentația istorică, încercarea autorului — evident izbită — de a interpreta bogatul material documentar în lumina materialismului istoric și concluziile acestuia privind geneza satelor devălmașe și evoluția acestora pînă la dezagregarea lor în epoca de pătrundere a capitalismului dovedesc factura istorică a monografiei pe care o analizăm.

Că avem de-a face cu o lucrare de istorie socială⁴ ne-o spune și autorul care ne avertizează că în *reconstituirea trecutului vieții sociale* va folosi metoda interpretării arheologice a urmelor materiale ale structurilor teritoriale. „...O *reconstituire* — scrie autorul — și un *control al trecutului unei vieți sociale sătești* pe calea analizei rămășițelor sale materiale, concretizate în structurile sale teritoriale de azi, este posibilă și necesară. Am numit această metodă, încă din 1929, „o metodă de arheologie socială sui-generis”. O socotim „arheologică” în măsura în care urmele materiale ale structurilor teritoriale ne permit *reconstituirea și interpretarea trecutului*”⁵.

Cu alte cuvinte, metoda autorului, „arheologia socială”, ca orice arheologic, nu poate urmări decât aflarea adevărului istoric, reconstituirea *trecutului* prin interpretarea rămășițelor ce au ajuns pînă la noi.

Problema tipologiei sociale și cercetările de „geneză” și de „morfologie socială” își găsesc locul lor în disciplina așa-zisă a sociologiei, care nu mai poate constitui azi o disciplină aparte după revoluția pe care materialismul dialectic și materialismul istoric au produs-o în studiile privind viața și evoluția societății.

Discuția în jurul acestei probleme, trebuie să subliniem, nu scade din valoarea lucrării, temeinic axată pe metoda dialectică și interpretarea materialistă, dar are o concluzie cu privire la întinderea documentației. Materialul

⁴ Chiar dacă ar fi s-o caracterizăm drept lucrare de sociologie, istorică, datele problemei nu se schimbă.

⁵ *Contribuții*, I, p. 89. (Sublinierile noastre);

¹ *Contribuții*, I, p. 8.

² *Ibidem*, p. 8.

³ *Ibidem*, p. 9.

sociologic, „viu”, pe care-l folosește autorul este uneori prea vast și depășește țelurile lucrării. În adevăr, materialul sociologic cules de autor în a treia și a patra decadă a secolului nostru poate sluji cărții numai în măsura în care, după excelența metodă propusă de autor, servește la reconstituirea și controlul trecutului vieții sociale țărănești pe care autorul o studiază. Cu toate acestea, în numeroase capitole documentația strict sociologică e prea vastă, constituie adesea cercetări speciale, neintegrandu-se perfect în economia și finalitatea lucrării, care este o lucrare de istorie socială¹.

Așa, de pildă, în volumul I capitolul privind determinarea hotarnică a perimetrelor sătești cuprinde prea multe detalii agrimensurale și de procedură juridică, iar capitolul referitor la tehnicile de exploatare și organizare economică a teritoriilor sătești sînt redactate în temeiul unor materiale ce depășesc nevoile argumentației tezei urmărite de autor².

În volumul al II-lea amintim extensiunea prea mare a unor paragrafe din capitolul organizarea internă a gospodăriilor familiale³, cit

¹ În adevăr materialul sociologic privind așezările noastre sătești poate fi folosit numai în explicarea trecutului prin metoda arheologiei sociale propuse de autor, deoarece de o valoare „actuală” a lui nu poate fi vorba, mai ales în perioada transformării socialiste a agriculturii.

² Problema bozării, tehnicile silvo-pastorale (tehnica frunzarelilor, folosirea ferigei etc.) au o valoare de sociologie „pură” și deci *non pertinent ad rem*. Abundența materialului sociologic duce uneori la inevitabile repetiții, cum ar fi, de exemplu, cazul „moinei”. Alteori se rezumă *in extenso* dosarele diferitelor pricini vrâncene. Vezi vol. I, p. 207 și urm., și vol. II, p. 215 și urm.

³ Acest capitol cuprinde 42 de pagini, din care 13 tratează rudenția spirituală din nășie, folosind un material de anchetă sociologică ce putea fi prezentat mult mai rezumativ fără ca lucrarea să sufere. De altminteri autorul introduce aici un studiu mai vechi de-al său, *Rudenția spirituală din nășie, la Drăguș*, în „Sociologia românească”, I, 7—9, p. 25 și urm., la care se putea, eventual, trimite. Aceeași observație cu privire la datele

și detaliile agrimensurale și practicile agricole din partea care tratează satul evoluat de tip umblător pe bătrîni etc.

Concluzia pe care o desprindem din cele de mai sus constă deci în aceea că autorul a îmbrățișat în studiul său un vast material sociologic, cules prin cercetări pe teren, care însă — dat fiind teza pe care și-o propune — trebuia folosit într-o formă mai sintetică, mai condensată, tocmai cu scopul de a se putea urmări mai limpede firul conducător al demonstrației.

A doua problemă care necesită unele completări este aceea a teoriei eroului eponim, fondator de sate. În istoriografia noastră s-a susținut⁴ că satele noastre devălmașe își au originea într-un descălecător, într-un erou care, primul făcînd luminii în pădurea cea deasă, și-a ridicat acolo o așezare, iar urmașii lui au alcătuit satul.

Înscriindu-se împotriva teoriei eroului eponim, autorul argumentează că această teză pornește de la nimic, mai exact de la un Robinson, care, fără nici o contingență cu mediul înconjurător, întemeiază o așezare ruptă de orice legătură cu societatea, ceea ce, nu poate constitui — după autor — o justă explicație a formării satelor devălmașe. În această privință sintem de acord. Descălecarea, sau, mai exact, defrișarea, poate constitui un mod original de dobîndire a proprietății⁵, dar nu o explicație pentru o întreagă structură socială și pentru un regim funciar în integralitatea lui. Satele devălmașe nu pot fi „creația” unui erou, după cum nici Roma n-a fost creația legendarului Romulus, ci străvechi organizații gentilice, fărîmițate în urma unui proces de teritorializare.

După autor, „genealogizarea” satelor devălmașe apare la un anumit moment de dezvoltare a acestora, cînd se impune și este cu

culese în ancheta făcută la Nerej-Vrancea (p. 118—124).

⁴ Vezi acești autori, în *Contribuții*, I, p. 59 și urm.

⁵ Șt. Pascu și Vl. Hanga, *Crestomașie pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, București, 1958, p. 452.

putință trecerea de la devălmășia globală sătească la devălmășia pe grupe restrinse familiale¹. În asemenea împrejurări apare teoria eroului eponim, ca simplă legendă etiologică țirzie.

Respingerea totală a teoriei eroului eponim nu ni se pare fundată; argumentul toponimic (denumirea satelor de la numele întemeietorului) nu este un argument care să tragă ușor și este în perfectă concordanță cu procesul „roirii” de care amintește de atâtea ori și autorul. „Roirea” înseamnă noi așezări, adesea noi defrișări, noi lăzuri. „Eroul” care „a curățat pădurea și și-a făcut seliște” dă denumire așezării și denumirea se perpetuează. Nucleul satului îl formează descendenții „descălecătorului”, la care, evident, s-au adăugat alte persoane ce s-au așezat tot acolo. De altminteri este esențial de subliniat faptul că, împotriva argumentului atât de puternic al toponimiciei, autorul nu aduce drept contraargument decât faptul că toponimia nu constituie o dovadă a unei origini *biologice* comune a celor ce alcătuiesc respectivul sat. În această privință cred că autorul depășește intenția partizanilor teoriei eroului eponim. Expresia de „descendenți ai strămoșului comun”² trebuie privită *cum grano salis*: căsătoriile descendenților moșului colonizator presupun cu stringență exogamia, adică pătrunderea străinilor (cel puțin pe linie feminină), ceea ce face ca înrudirea să înceteze să mai fie un fapt biologic controlabil și să devină un element de evoluare socială. În rădăcinarea tradiției moșului colonizator în creațiile folclorice, atestarea acestuia în diverse documente, toate dovedesc că teoria eroului eponim conține o realitate în sensul celor arătate mai sus, iar în acest sens, „descendența” biologică din prima generație posterior capătă un sens social. Un asemenea sens al „înruirii” nu scapă nici autorului, care, vorbind despre cetele de neam, arată că la înrudirile biologice — rezultate din căsătorii — se adaugă „înrudirile de natură socială și spirituală, relațiile născute din nașia de botez și de

cununie, înfrățirile și înfierile”³, ceea ce, evident, reliefează tocmai conținutul social al rudeniei de care pomeneam mai sus⁴.

În concluzie, teoria eroului eponim nu explică geneza satelor noastre devălmășe, care-și găsesc obârșia, după cum arată autorul, în formele de disoluție ale unor organizații cu caracter tribal, dar această teorie exprimă, chiar atunci când îmbracă forma unei legende, un fapt istoric: procesul de roire a satelor devălmășe, mai întotdeauna, pe același trup de moșie. Și dacă locuitorii unui asemenea sat roit se „țin” urmași ai moșului întemeietor, acest fapt trebuie înțeles în sensul său social și nu biologic, iar „genealogizarea” satului nu trebuie privită ca un fenomen apărut la un anumit moment de dezvoltare socială, ci ca un fapt originar, arhaic, atestator, din veac, al colonizării sau, mai exact, al „roirii” de sate⁵.

Această concluzie pune în discuție o altă teză a autorului, și anume că „umblarea pe bătrâni” a satelor noastre devălmășe ar fi un fenomen țirziu⁶, care comportă, așa cum am văzut, două faze: a satului arhaic și de tip evoluat. Nimănui nu-i poate scăpa eficiența pe care o implică „umblarea pe bătrâni” de tip I (aplicabilă unui grup de neam) față de „umblarea pe bătrâni” de tip II (de o valabilitate sătească generală, cu o lotizare a întregului fond sătesc), dar nu trebuie, credem noi, să confundăm cauza cu efectul. „Umblarea pe bătrâni” este un fenomen care implică elementul rudeniei (în sensul ei larg social de care am vorbit mai sus) nu consacrate în acte oficiale scrise, ci în memoria sătenilor pe care cu grijă o transmit urmașilor, asemenea creațiilor fol-

³ *Contribuții*, II, p. 154.

⁴ Vezi în acest sens interesantul articol al autorului privind spițele de neam țărănești, în „Sociologie românească”, I, 1936 I, 10, p. 5 și urm.

⁵ Vezi *Contribuții*, II, p. 8, unde autorul recunoaște existența satelor fondate de un descălecător, căreia însă nu-i acordă o valabilitate generală.

⁶ Vezi *Contribuții*, I, p. 67: „... Sistemul umblător pe bătrâni... o apariție țirzie, formă de disoluție a unor sisteme de devălmășie anterioare, care nu erau umblătoare pe bătrâni...”.

¹ *Contribuții*, I, p. 71.

² Vezi literatura în *Contribuții*, I, p. 59 și urm.

clorice, muzicale, secretelor de artă străveche etc. Acest fenomen trăia în conștiința celor mulți și, ca să utilizăm expresia autorului, „cît era pămînt destul” nu se impunea nici o limitare de drepturi funciare. În momentul înșă cînd această nevoie se impune, separarea drepturilor funciare — pe crînguri, pe grupuri familiare sau pe familii — ia ca bază „umblarea pe bătrîni” a satelor. Este posibil ca în asemenea cazuri să fi existat neînțelegeri sau chiar manifestări violente, dar hotărîrea luată se întemeia pe această străveche „umblare pe moșii”, care nu putea fi atunci pentru prima oară imaginată sau formulată asemenea Minervei, născută matură și gata înarmată din capul lui Jupiter¹.

În fine, autorul opinează că „umblarea pe bătrîni” este un fenomen tîrziu, care își găsește originea într-o organizație similară boierească. După autor au existat cete de boieri devălmași care stăpîneau moșii în indiviziune și ale căror drepturi se calculau, după regulile dreptului succesoral, potrivit descendenței fiecărui pretendent, iar satele răzeșești libere ce umblă pe bătrîni și-au *tălmăcit* „cetele” alcătuitoare în formă de spiță de neam, nu ca o consenținare a vreunui adevăr istoric, ci *sub influența* pildei boierești, ca mod de exprimare juridică a unei acțiuni de *arbitraj*, menită să găsească o soluție de compromis între interesele diverse existente în sînul categoriilor diferențiate sătești”².

Nu credem că opinia autorului ar corespunde realității. Dezvoltarea procesului este tocmai inversă. Proprietatea indiviză, devălmașă, este din punct de vedere juridic forma ce urmează proprietății colective de tip gentilic și, în măsura în care feudalismul se dezvoltă, se înteește și lupta pentru consolidarea formelor specifice de proprietate feudală. Acest

¹ Iată ce spune autorul: „...Cuvîntul «bătrîn», care inițial nu e decît simbolul (!) unei cete, termen luat din terminologia vieții juridice interne familiale și extins apoi arbitrar (!) asupra unor fenomene colective sătești care nu mai au nimic familial” (*Contribuții*, II, p. 287). Cu alte cuvinte, cuvîntul „bătrîn” nu exprimă o realitate, ci este o simplă extindere terminologică făcută în mod arbitrar (!).

² *Contribuții*, I, p. 67.

fapt se manifestă, pe de o parte, în tendința codevălmașilor înstăriți de a ieși din indiviziunea, pentru a-și crea proprietăți feudale, latifundii, iar pe de alta ca o reacțiune firească, în tendința celorlalți codevălmași de a împiedica disoluția obștii din care făceau parte. Procesul este de lungă durată: vizibil în secolul al XV-lea, în plină desfășurare în secolul al XVI-lea, se accentuează după 1600³, dar în toate manifestările de acest fel argumentul juridic este acela al „umblării pe bătrîni”: cei înstăriți îl folosesc pentru a-și alege „părțile”, cei săraci pentru a putea să le păstreze. Aceasta este, credem noi, explicația dialectică a sistemului „umblării pe bătrîni”, în strînsă legătură cu devălmașia ca formă de proprietate originară, din care derivă celelalte forme de proprietate funciară.

O altă problemă pe care o ridică istoria satului devălmaș este aceea a distribuirii colective de teritorii sătești. Această distribuție nu avea, opinează autorul, un caracter de periodicitate, ci „odată distribuite, loturile rămîn definitiv în posesia statornică a gospodăriilor, transmițîndu-se ereditar sau prin vînzări și donații”⁴. Rezultă din cercetările autorului și din ceea ce știm despre obște în genere că în satele devălmașe, alături de stăpînirea obștească, apare și o alta, care capătă treptat caracterul de stăpînire individuală. În fapt, este vorba de apariția unor forme de stăpînire din ce în ce mai individualizate în raport cu zona de stăpînire obștească, individualitate pe crînguri, neamuri etc. Cu timpul, în cadrul acestor forme apar și stăpîniri individualizate pe familii și chiar pe indivizi.

Acest proces de individualizare sau de privatizare se concretizează în distribuirea de loturi cu caracter definitiv, opinează autorul.

Mai întii, comunitatea sătească, în conformitate cu datele tezei marxiste, cunoaște ca ceva caracteristic o asemenea împărțire periodică. Într-o scrisoare către V. Zaslucii, K. Marx scria: „Toate comunitățile primitive

³ Vezi St. Pascu și Vl. Hanga, *Crestomașie pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, p. 451.

⁴ *Contribuții*, II, p. 60-61.

mai timpurii se bazează pe înrudirea de sînge a membrilor lor. Rupînd această legătură puternică, dar îngustă, comunitatea sătească este mai capabilă să se lărgească și să reziste contactului cu comunitățile străine.

Apoi, în această comunitate, casa și averea ei, curtea, sînt deja proprietatea privată a agriculturului, în timp ce, cu mult înainte de introducerea agriculturii, casa comună fusese una din bazele materiale ale formelor anterioare ale comunității.

În sfîrșit, deși terenurile arabile rămîn proprietatea comunității, ele se reîmpart periodic între membrii comunității sătești, astfel încît fiecare agricultor cultivă pe propria sa socoteală ogoarele ce-i sînt afectate și își însușește personal roadele acestei munci, în timp ce în comunitățile mai străvechi, gospodăria se face în comun și nu se împart decît produsele¹.

La rîndul său, F. Engels scria : „... Tovărășia casnică patriarhală... a fost și faza de trecere din care s-a dezvoltat comuna sătească sau marca cu cultivarea individuală a pămîntului și cu împărțirea, la început periodică, iar apoi definitivă, a ogoarelor și fînețelor”².

Această teză este confirmată atît de datele istorice posteroare³, cît și de cele filologice⁴, care toate argumentează pentru o împărțire periodică.

În concluzie opinăm că obștiile noastre sătești au cunoscut, într-o epocă arhaică, distribuiri periodice de loturi, care au constituit regimul, ca să zicem așa, de drept comun. Excepțiile pot doar întări regula, iar celc ce privesc satul de tip evoluat, prins în mrejele diso-

lutive ale capitalismului, nu pot constitui date cu valabilitate pentru epoca formațiilor noastre statale prefeudale⁵.

Lucrarea, deși de istorie socială, ridică și câteva probleme juridice. Așa este, de pildă, problema dreptului de protimis. Dintru început trebuie să subliniem că termenul de protimis este un termen de împrumut bizantin, care poate fi utilizat cu temei corect numai pentru epoca fanariotă. Termenul care corespunde cel mai bine realităților noastre sociale, și mai cu deosebire pentru epoca mai veche, este acel de „drept de precumpărare și răscumpărare”. În al doilea rînd, autorul cercetează dreptul de protimis în cadrul obștilor aservite și nu în cele devălmașe libere, ceea ce nu poate avea nici o explicație firească, întrucît lucrarea privește țărănimea liberă. În fine, unele din documentele citate (doc. din 1623) se referă la un protimis convențional și nu la dreptul de precumpărare și răscumpărare în aplicarea sa obișnuită.

Cercetînd problema determinării hotarelor sătești, autorul se ocupă pe larg de hotărnicie, relieffînd cu această ocazie rolul cojurătorilor hotarnici, pe care-i numește „tocmelnici”. În această privință e necesar să facem o distincție mai largă a cojurătorilor judecători (care trebuie deosebiți de jurătorii martori); aceștia, în calitatea lor de judecători, pot fi : adevărați, tocmelnici și hotarnici, fiecare din ei avînd roluri juridice deosebite și, prin urmare, nu se poate confunda o categorie cu alta⁶.

Autorul consacră un masiv și foarte bine conceput capitol problemei obștilor sătești. Opinăm că nu ar fi fost lipsit de interes să fi existat un paragraf referitor la răspunderea colectivă a satului, principiu ce explică nume-

¹ *Arhiva Marx-Engels*, vol. I, Moscova, 1930, p. 272.

² *Origina familiei...*, Buc., 1948, p. 63.

³ Vezi pentru mirul rusesc *Contribuții*, II, p. 60. Cf. și C. V. Ostrovițianov, *Formațiile precapitaliste*, București, 1952, p. 28 și urm.

⁴ Argumentul filologic este scos din sensul termenilor care desemnează loturile distribuite, cum ar fi jireabie, soarte, delniță etc., toate avînd sensul de loturi trase la sorți.

⁵ Oare împărțirea egalitară a teritoriului vrîncean, de mai multe ori, succesiv (așa-zisa „aruncătură a munților”) nu reliefează o reminiscență de distribuie periodică? Pe de altă parte, autorul stabilește unele asemănări între *crînguri* și patronimii (p. 200), iar patronimiile (p. 106) cunosc o împărțire periodică a pămîntului. Atunci?

⁶ Cf. Agapie Bogdan, *Problema jurătorilor romîni*, Iași, 1939.

roase și importante atribuții a obștii ca : drepturile asupra patrimoniului cetașilor insolvaibili, prerogativele sale polițieneste etc. ¹.

În fine, cartea mai ridică două probleme : una privind terminologia și alta documentația. Cît privește prima problemă, avem de obiectat unele pluralități terminologice, ușor de înlăturat, care produc greutăți de înțelegere chiar pentru un cititor mai atent. Iată, de pildă, câteva expresii de acest gen : crînguri, cete de crîng, cete-crînguri, cete de neam, crînguri forme larvare de ceată, subcete, neamuri, neamuri-crîng, crînguri-neamuri, grup-crîng, cete-neam etc. ². Era mai bine, opinăm noi, ca autorul să folosească o terminologie strict necesară realităților sociale pe care vrea să le exprime, înlăturînd expresiile alambicate ce pot produce adesea nedumeriri.

În privința documentației avem o singură remarcă. Bogatul material documentar folosit de autor se referă uneori la satele aservite, de iobagi, și nu la cele devălmașe libere. Este adevărat că, după opinia autorului, satul aservit este la origine tot un sat devălmaș, redus însă la iobăgie de boierimea și statul feudal ³, dar documentația trebuie totuși, credem noi,

¹ Notăm și câteva probleme mai mici. Titlul paragrafului de la p. 73, *Drepturile de judecată* . . . etc., nu corespunde cuprinsului, deoarece prerogativele de la punctul a) sînt prerogative de jurisdicție grațioasă, și nu contencioasă. Cît privește ipoteza că privilegiul masculinității s-ar fi născut în mediul țărănesc și apoi ar fi fost preluat de boierime este discutabilă. De pildă, în dreptul feudal francez, privilegiul masculinității și primogeniturii se aplica numai nobililor, iar țăranilor cenzitari principiul devoluției successorale egale. Cf. Fr. Olivier-Martin *Précis d'histoire du droit français*, Paris, 1948, p. 181 și 183. De asemenea egalitatea pe care autorul o stabilește între dușegubină și simpla amendă (p. 72) nu e justă. Cf. St. Pascu și Vl. Hanga, *Crestomașie*, cit., No. dușegubină.

² Vz. vol. II, p. 152—164 și p. 259—261 și *passim*.

³ *Contribuții*, II, p. 10, și *Piedici mai vechi în alcătuirea unei sociologii românești*, în „Sociologie românească”, II, 1, 1937, p. 5 și urm.

cu multă grijă deosebită, pentru a evita orice confuzie, neînțelegere sau discuție ⁴.

★

Lucrarea sociologului H. H. Stahl reprezintă o vastă și documentată monografie de istorie socială, care aduce noi contribuții la studiul devălmășiei românești. Problema țărănească a atras, încă din secolul trecut, atenția multor cercetători, care, în studii mai mari sau mai mici, au reușit să lămurească diverse aspecte ale problemei, contribuind astfel la progresul cercetărilor noastre istorice și sociologice.

Este de datoria noastră de a sublinia rezultatele fructuoase la care au ajuns unii cercetători mai vechi, ale căror opere — cu toate deosebirile dintre ele — se înscriu pe linia progresului continuu al științei; așa sînt lucrările lui N. Bălcescu ⁵, N. Iorga ⁶, Radu Rosetti ⁷, P. Poni ⁸ ș.a.

Lucrarea pe care am analizat-o se caracterizează în primul rînd printr-o bogată documentație. Pe lângă documentația pur istorică, scoasă din actele vechi scrise, autorul utilizează un material „viu”, etnografic, cules de pe teren cu cîteva decade în urmă. Acest material „viu” este folosit pe o scară largă în scopul lămuririi unor probleme ale satului nostru devălmaș pentru care documentele scrise lipsesc sau sînt prea lacunare. Folosind metoda arheologiei sociale, autorul reușește ca, pornind de la datele sociale mai noi, să reconstituie ceea ce a fost ieri. În adevăr, folosirea acestei metode nu poate fi decît aprobată, dată fiind în special

⁴ Vezi, de pildă, *Contribuții*, I, 289, 304—5 etc.; II, p. 39—40, 66 etc.

⁵ *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri* (1846) și *Questions économiques des principautés danubiennes* (1850).

⁶ *Considerațiuni cu privire la viața agrară a românilor* (1907). *Développement de la question rurale en Roumanie* (1917).

⁷ *Pămîntul, sătenii și stăpîinii în Moldova*, (1906), și *Pentru ce s-au răscolat țăranii* (1908).

⁸ *Statistica răzeșilor*, 1921.

evoluția socială din țara noastră. Trecând direct de la orînduirea gentilică la feudalism pe calea obștii sătești¹, societatea de pe teritoriul patriei noastre a purtat în cursul evoluției sale numeroase mărturii ale acestui fenomen, mărturii ce s-au păstrat pînă în epoca revoluției socialiste. În adevăr, existența unei țărănimi libere numeroase în tot cursul perioadei feudale și ale cărei resturi sînt și în capitalism vizibile, precum și păstrarea în regiunile muntoase a unor forme de viață obștească arhaică, cum e cazul Vrancei, sînt o dovadă pertinentă în acest sens.

Culegînd cu minuțiozitate aceste „relicve”, analizîndu-le în mod dialectic și interpretîndu-le în spirit istoric-materialist, autorul, asemenea unui arheolog, cu care pe drept se compară, a reușit să lămurească unele probleme rămase pînă acum enigme sau trecute cu vederea ca „neconcludente”.

În acest chip autorul reușește să explice concret ipoteza că satele noastre devălmașe sînt „forme tirzii de dizoluție ale unor organizații cu mult mai vaste de caracter tribal”² și să arunce noi lumini asupra teoriei eroului eponim, fără a-i putea înlătura tîlcul și valoarea ei istorică.

De o importanță deosebită sînt rezultatele la care ajunge autorul cu privire la semnificația structurilor și formelor teritoriale sătești, și în special cele referitoare la obștea confederală a Vrancei. Interesante, deși uneori depășind finalitatea lucrării, sînt și cercetările asupra tehnicilor de exploatare și organizare economică a teritoriilor sătești, în temeiul cărora autorul reușește să aducă lumini noi asupra unor probleme istorice-agricole de o importanță ce nu poate scăpa nimănui: moia și tehnica tarlalelor.

O altă contribuție prețioasă a autorului privește obștea sătească, căreia autorul îi fixează, pe baza unei bogate documentații, structura internă, formele și scopul căreia trebuie să-i facă față în calitate de organ

colectiv de autoadministrare a satelor devălmașe.

În fine, nu mai puțin valoroase sînt și concluziile referitoare la satele arhaice și mai ales la satele evolute, deși, așa cum am arătat mai sus, fenomenul „umblării pe bătrîni” necesită o altă integrare în ansamblul teoretic oferit de autor.

Rezultatele autorului sînt prețioase și pentru luminile noi pe care le aruncă asupra cercetărilor noastre istorice. Mai întîi este vorba de ponderea deosebit de importantă pe care au avut-o în istoria statului nostru feudal satele devălmașe. Acest fapt, reliefat și mai înainte de un N. Iorga, și R. Rosetti și conturat într-un mod pregnant de autor pe baza unor documente statistice, de arheologie socială etc., impune o atenție deosebită în studiul feudalismului românesc, mai ales în cercetarea privind originea și particularitățile acestuia. De asemenea studiul autorului deschide perspective noi medievaliștilor care vor avea de cercetat geneza și structura cnezatelor și voievodatelor, precum și procesul de apariție a primelor state feudale de sine stătătoare.

Planul lucrării este judicios întocmit și oferă cititorului posibilitatea de orientare, dar, așa cum am arătat, materialul sociologic este uneori atît de abundent, încît firul conducător al lucrării este mai greu de urmărit, ceea ce ar impune pentru volumele următoare o triere mai exigentă a materialului.

În concluzie finală, lucrarea sociologului H. H. Stahl este o lucrare de o reală valoare științifică, ce se impune prin documentația ei, prin metoda de cercetare folosită, prin rezultatele obținute și, în fine, prin stil; într-adevăr, e o carte bine și frumos scrisă, fiindcă e scrisă cu pasiune și cu dragoste pentru țărani și pentru satul românesc, cărora autorul le-a dedicat cu abnegație, din tinerețe, întreaga sa activitate și putere de muncă.

Vladimir Hanga

¹ Exceptîndu-se unele regiuni unde sclavagismul s-a impus sub forma sa clasică.

² Vezi *Contribuții*, I, p. 54.

* * *Nouvelles études d'histoire*, vol. II

Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1960, 709 p.

Al XI-lea congres internațional de istorie, ținut în vara anului 1960 la Stockholm, a constituit un nou prilej de afirmare a istoriografiei noastre, ale cărei realizări au găsit o deosebită prețuire din partea unui larg cerc de istorici din toate țările.

Voluntul de studii, prezentat de delegația română cu acest prilej, înmănunchează un grup de valoroase cercetări din toate perioadele istoriei. Întemeiate pe concepția marxist-leninistă, studiile cuprinse în volum reprezintă o contribuție de seamă la soluționarea unor interesante probleme de istorie.

Eugen Comșa, în *Nouvelles données relatives à l'évolution des colonisations néolithiques sur le territoire de la Roumanie*, expune principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din ultimii ani privind epoca neolitică. În ultimii zece ani s-au identificat noi culturi, s-au aprofundat cunoștințele asupra unor culturi descoperite anterior, s-a stabilit raportul cronologic și cultural între diferite culturi, s-a stabilit geneza altora. Desigur că nu poate fi încă vorba de o cunoaștere integrală a desfășurării vieții neolitice, totuși descoperirile din ultima vreme tind să ne dea o imagine de ansamblu asupra evoluției culturilor neolitice din țara noastră.

O parte din faptele expuse reprezintă rezultate personale ale autorului. Unele afirmații sînt încă discutabile. Astfel, se dau denumiri de culturi unor aspecte regionale ale unor culturi deja cunoscute, cum e cazul cu Fiera-Dudești, care reprezintă un aspect al culturii Vinča. Autorul denușește Petru Rareș ultima fază a culturii Boian, pe care o consideră în același timp fază de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. O analiză mai atentă a descoperirilor ne arată însă că ultima fază a culturii Boian este ilustrată de aspectul Spanțov, iar începutul culturii Gumelnița de aspectul identificat în așezarea de la Vidra și denumit Gumelnița A₁. Sînt neglijate descoperiri importante, și în special acelea care se referă

la sfîrșitul epocii neolitice. Este amintit complexul Sălcuța IV—Gumelnița IV, fără a se arăta măcar în treacăt conținutul sau semnificația sa și corespondentul său în cultura Cucuțeni. Complexul Horodiștea-Foltești este trecut sub tăcere. De asemenea cultura Cernavoda, care joacă un rol important în etapa finală a neoliticului din Dobrogea, nu este nici măcar amintită.

Vladimir Dumitrescu, în *Quelques observations au sujet des civilisations danubiennes des champs d'urnes de l'âge du bronze*, discută cîteva din principalele probleme referitoare la culturile dunărene din epoca bronzului, caracterizate prin înmormîntări în cîmpuri de urne.

Pe baza particularităților regionale, diferențiază acest mare complex astfel: două mari grupe panonice (cultura ceramicii încrustate din Pannonia nordică și cultura ceramicii încrustate din Pannonia sud-vestică) și un mare grup iugoslavo-romîn (Vatina-Bjela Brda—Vișet, Gîrla Mare—Cîrna, Klicevoe—Dubovac). Cînitirul cercetat de autor la Cîrna aparține subgrupeii oltene Gîrla Mare—Cîrna, fiind compus numai din morminte de incinerare, spre deosebire de subgrupa Vatina, unde există și morminte de inhumare. Autorul consideră ritul inhumare ca o moștenire din fondul local neoneolitic, iar restul incinerareii ca o dovadă a pătrunderii dinspre vest, nu numai a unor credințe și practici funerare, dar și a unor populații (triburile culturii cu vase campaniforme — Glockenbecher) și combatte în mod just ipoteza formulată de V. Gordon Childe și F. C. W. Hawkes, după care introducerea ritului incinerareii cu urne la Dunărea mijlocie și la Dunărea de jos s-ar datorarea unei influențe venite dinspre sud-est, abia pe la 1450 î.e.n. Autorul consideră că cultura cîmpurilor de urne pătrunde în Oltenia mai tîrziu decît în zona de dincolo de Porțile de Fier, în felul acesta grupa olteană neputînd fi mai veche decît bronzul mijlociu. Pentru data finală există elemente de datare plîna la

1100 î.e.n., deci pînă în pragul Hallstatt-ului A. Sfirșitul culturii cimpurilor de urne este pus, pe bună dreptate, în legătură cu invazia doriană și cu sfirșitul lumii miceniene. În ce privește apartenența etnică, autorul consideră că datele existente nu permit atribuirea culturii cimpurilor de urne tracilor sau slavilor.

Lucrarea prezintă interes deoarece încearcă — și după părerea noastră reușește — să aprecieze în mod just principalele probleme privind una din culturile epocii bronzului din țara noastră. Credem însă că unele afirmații referitoare la schimbările riturilor funerare sînt prea categorice. Astfel ritul incinerăției, explicat numai prin influențe străine, poate avea în cultura cimpurilor de urne o rădăcină în culturile anterioare locale. De asemenea considerăm că în prezent nu există suficiente date pentru a trage concluzia categorică că în cultura Verbicioara, la început, se practica inhumăția și mai tîrziu incinerăția.

Alături de datele cunoscute, D. M. Pippidi, în *Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, aduce în discuție noi documente ieșite la iveală în ultimul timp și care fac posibilă o interpretare mult mai apropiată de realitate a subiectului enunțat. Astfel, analizînd existența unor tratate mutuale care stau la baza unui ajutor reciproc în momente grele, se îndepărtează ipoteza că aceste legături ar fi fost încheiate pe bază de descendență din aceeași metropolă, întrucît datele existente fac dovada contrară. Deși cetățile Iștros și Apollonia erau legate de-a lungul vremii printr-o astfel de înțelegere, faptul că erau și hrudite este numai o întîmplare, pe cînd în cazul războiului cu Bizanțul cetatea Callatis era ajutată de Istros în legătură cu piața tomitană. Pe baza și a altor exemple se socotește că „legăturile de prietenie au trebuit să se stabilească între cetăți legate prin interese comune”, ajungîndu-se în cele din urmă la concluzia că „politica externă a cetăților în chestiune era comandată de interese de moment și că, pe cît putem judeca, acestea au fost de fiecare dată de ordin economic”.

Utilizîndu-se inscripția tratatului dintre Callatis și Roma, se vede că într-o vreme mai tîrzie, cînd cetățile pontice își pierd din autonomie și trec sub oblăduirea Imperiului roman, natura legăturilor dintre ele cu Roma pare să fi avut drept „clauză principală aceea în baza căreia republica de o parte și fiecare din cetățile grecești de altă parte se obligau să se abțină de la orice inițiativă dușmănoasă, angajîndu-se să se ajute între ele în caz de agresiune din partea uneia a treia puteri contra uneia din părțile contractante”.

Pe baza materialelor arheologice, K. Horedt, în „*Siebenbürgen und Mykenä*”, urmărește problema raporturilor culturale între Transilvania și Micene. Afirmația sa că în epoca neolitică au existat unele legături între cultura Dimini și cultura ceramicii pictate din vestul Transilvaniei nu se mai poate menține în prezent. Legăturile dintre Micene și Transilvania sînt observate de autor pe mai multe categorii de materiale. Astfel constată în Transilvania prezența a șapte săbii, care au analogii apropiate la Micene. Din păcate, toate fiind descoperite întîmplător nu există nici o precizare asupra mediului din care provin. Autorul nu găsește în Transilvania, în perioade anterioare, săbii din care să poată deriva tipul de sabie de care se ocupă. Astfel le consideră de import de la Micene, dar cu prudență își exprimă părerea că am avea siguranță asupra provenienței lor numai atunci cînd s-ar analiza compoziția metalului. Cronologic le plasează în secolele XVI—XIII î.e.n. Asemenea săbii nu se găsesc în Ungaria, Austria și, cu o singură excepție, nici în Iugoslavia. Mai departe autorul urmărește legăturile cu Micene în ceramică. Astfel citeva vase de la Suci de Sus, decorate cu un ornament combinat din trei spirale, își găsesc analogie la Micene. Mai multe analogii găsește autorul în ceramica culturii Wietemberg, foarte răspîndită în Transilvania, care, cronologic, corespunde culturii miceniene. Ornamentica spiralică din cultura Wietemberg este explicată prin legăturile cu Micene. În sprijinul aceleiași păreri este amintită o măciucă de piatră găsită la Wietemberg, asemănătoare cu capul mine-

rului unei săbii de bronz din depozitul de la Apa, care a fost considerată ca fiind o derivație din prototipurile minoice-miceniene.

Lucrarea este interesantă. Datele oferite de autor nu sînt însă suficient de convingătoare. Lasă cititorului îndoielă, pe care de altfel o are și autorul. Pînă la urmă toate relațiile rămîn doar influențe generale. Se remarcă totuși săbiile de bronz. În măsura în care se vor dovedi importuri miceniene, vor documenta într-adevăr legături precise cu lumea miceniană.

Descoperirea de la Grădiștea Muncelului a unui pavaj rotund împărțit în zece raze, lucrat din andezit și plasat în imediata apropiere a sanctuarului mare rotund, dă prilejul lui H. Daicoviciu în *Le monument-calendrier des Daces de Sarmisegetusa*, de a lua în discuție problema cultului urano-solar la daci.

După o amănunțită judecare a construcției sanctuarului mare rotund, în special în ceea ce privește cercul exterior din blocuri de andezit, ajunge să îndepărteze vechile păreri după care grupul de 6+1 repetat de 30 de ori ar fi reprezentat cele șapte zile ale săptămîinii, atît pentru că actuala săptămîină nu exista în vechile concepții calendaristice, cît și pentru faptul că totalul de 210 blocuri nu ar putea corespunde unui an calendaristic.

În schimb, luînd în considerare numai grupurile de 6 blocuri înalte și considerîndu-le doar separate prin cel de-al șaptelea mai scund, ajunge la formularea unei ipoteze îndrăznețe de a le socoti numai pe acestea șase ca zile ale săptămîinii. De aici deduce că totalul de 180 de blocuri înalte, cîte se află pe cercul exterior, reprezintă jumătate din zilele anului calendaristic, care trebuie dublate, pentru a se ajunge la totalul de 360 de zile, împărțite în 12 luni, iar acestea în 5 săptămîni de cîte 6 zile.

Studierea unei inscripții aflate în Muzeul din Turnu-Severin și socotită a proveni de la Tomis (Constanța) prilejuiește lui I. Stoian, în *Nouvelles informations au sujet du gouvernement d'Ovinus Tertullus en Mésie Inférieure*, încercarea de a completa spațiul

martelat, iar de aici de a pune în discuție unele ipoteze ce decurg în mod firesc.

În primul rînd se ajunge a se întregi numele Ovinus Tertullus, care este al guvernatorului Moesiei inferioare în vremea Severilor. Cum, însă sînt spații martelate, se caută a se completa lipsurile prin nume ce ar fi putut fi trecute în cuprinsul inscripției. Astfel, un prim pas este făcut prin completarea, în cuprinsul spațiului, cu nume din familia imperială, cu cel al lui Getta, despre care se știe că a suferit *damnatio memoriae*.

În urma constatării că după numele împăraților, dar înainte menționarea senatului și armatei, era notat în mod curent prefectul pretoriului, precum și ținînd seama că în timp ce Ovinus Tertullus guverna provincia amintită, prefect al pretoriului era C. Fulvius Plantianus, se socotește firesc a se completa spațiul cu numele acestuia de pe urmă. Un pas mai departe se încearcă a se face cînd, pentru un alt spațiu, se propune completarea cu numele Plautillei, fiica lui Plautianus și soție a lui Caracalla de la anul 202.

Dacă primele două completări se încadrau în mod firesc în inscripție, această a treia propunere face să se pună noi probleme, dintre care cea mai importantă este discutarea și cu acest prilej a duratei guvernării în Moesia Inferior a lui Ovinus Tertullus. Autorul, utilizînd apoi cu certitudine ceea ce inițial propunea numai ca ipoteză, ajunge, în sfîrșit, a propune schimbarea datei finale a guvernării lui Tertullus, fixîndu-o în anul 202.

Un termen înfîlnit în inscripție, anume *εὐποσοάρεως*, reține atenția autorului și face să se pună în discuție unele păreri în legătură cu sensul ce trebuie dat acestui cuvînt, pentru care găsește plauzibil atît sensul de „demnitar public”, cît și cel de „membru al colegiului”, la care să se adauge cîteva observații suplimentare, încercînd „a împăca cele două teze în luptă”.

Un însemnat aspect al istoriei Imperiului roman este studiat de Em. Condurachi în *Un problème d'état au IVe siècle: les délations*.

Problema denunțurilor adresate autorităților în timpul Imperiului roman de sfârșit dă prilejul trecerii în revistă a măsurilor concepute de împărați, precum și a efectelor ce au decurs din acestea.

Făcînd o vagă aluzie la începuturile acestui flagel, pomenit încă de Cicero, se trece direct la perioada care face obiectul studiului în sine.

Remarcîndu-se numărul mare al decretelor imperiale ce se referă în mod special la problema denunțurilor, se accentuează asupra faptului că cele mai multe nu fac decît să repete aceleași măsuri ce trebuie luate împotriva delatorilor. Preocuparea împăraților, mai ales a celor din secolul al IV-lea, de a îngrădi acțiunea necinstită a celor ce-și creaseră o activitate curentă și rentabilă din a defăima, arată că flagelul devenise alarmant și erau necesare măsuri radicale. Dar intențiile împăraților erau zădărnice, pe de o parte, de aparatul administrativ corupt și care nu putea să renunțe la această sursă de venituri personale, iar pe de altă parte chiar de însuși împăratul, care, în fața realității, era nevoit să amine efectul sancțiunilor pînă la a treia recidivă.

Dar, spre deosebire de acțiunea dusă împotriva delatorilor, împărații încurajau denunțurile ce priveau pe funcționarii administrativi, promițînd sancțiuni severe pentru funcționarii necinstiți, dar și recompense celor ce sesizau. Însă, datorită prezenței decretelor privitoare la delatori chiar în secolul al V-lea, se conchide că acest nou zăgaz nu a îmbunătățit starea de lucruri ce caracterizează societatea în decadență a imperiului de sfârșit.

Ocupîndu-se în mod special de felul cum se reflectă în măsurile imperiale problema delațiunilor, autorul utilizează cu bogate exemple decretelor vremii, trăgînd concluzia că ineficacitatea lor făcea să se reinnoiască aceste dispoziții, care „confirmă o dată mai mult eșecul acestei lupte în același timp dirză și inutilă, pe care împărații secolului al IV-lea au dus-o contra delatorilor din vremea lor”.

În articolul *Zur Frage der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes*, p. 55—134, C. Daicoviciu, E. Petro-

vici și Gh. Ștefan abordează de pe pozițiile marxist-leniniste, pentru prima dată în țara noastră, mult complicata problemă a „formării limbii și poporului român”.

Declarîndu-se dintru început adepți ai teoriei continuității și a formării poporului român pe teritoriul *patriei sale*, autorii combat teoria imigraționistă, cu argumente logice bazate pe descoperirile arheologice, pe studiul toponimiei și al limbii române. Astfel, pretinsei stîrpiri totale a populației dacice în cursul celor două războaie de cucerire, precum și imposibilității romanizării Daciei în 165 de ani, intervalul de timp cît a durat stăpînirea romană, în regiunile nord-dunărene, li se opun argumente arheologice pe baza cărora se poate demonstra pe de o parte, dănuirea elementului dacic sub stăpînirea romană, iar pe de altă parte romanizarea intensă, unică sub acest aspect, în Imperiul roman. Romanizarea relativ rapidă a Daciei a putut fi posibilă dacă se are în vedere că și peste această provincie „trecurse veacuri de-a rîndul rindeaua nivelatoare a stăpînirii romane” cum spune Engels. La aceasta se mai adăuga și faptul că după părăsirea Daciei, în anul 271, legăturile dintre nordul și sudul Dunării nu au încetat, fenomen dovedit cu prisosință de descoperirile arheologice din ultimii ani.

„Evacuarea totală” a populației daco-romane, susținută de adepții teoriei formării poporului român la sud de Dunăre, este contrazisă de dovezile arheologice. Examinînd critic toponimia, autorii articolului găsesc și în ea un argument în sprijinul continuității. Lipsa hidronomiei și toponimiei majore de origine daco-romană sau geto-dacă este explicată prin aceea că populația băștinașă, o dată cu epoca migrațiunii popoarelor, trece la o viață cu caracter sedentar limitat, fapt care a dus la uitarea numelor fostelor centre omești părăsite acum.

C. Daicoviciu, E. Petrovici și Gh. Ștefan după ce analizează succint influența slavă

În formarea limbii române, ajung la concluzia că ea s-a plănădit în spațiul de la Dunărea de jos în ultimele secole ale mileniului I e.n., ca rezultat al romanizării elementului autohton dacomoiesic și al asimilării treptate a slavilor și a altor populații venite din afară.

Autorii articolului abordează și condițiile social-economice în care s-a dezvoltat procesul formării poporului român, subliniindu-se că, în a doua jumătate a secolului I, populația băștinașă trăia organizată în obști sătești, care, o dată cu venirea slavilor, se conturează în forma lor clasică.

O importantă contribuție la cunoașterea demografiei istorice medievale a Transilvaniei o reprezintă studiul lui Ștefan Pascu *Die mittelalterliche Dorfsiedlungen in Siebenbürgen (bis 1400)*. Întemeiat pe cercetarea corpusului de documente transilvănene, studiul expune principalele etape ale evoluției așezărilor omenesti în Transilvania, de la prima atestare documentară a unei localități (1075) până în anul 1400. Autorul subliniază cu justețe faptul că mențiunile documentare ale așezărilor transilvănene nu încep să apară decât după cucerirea Transilvaniei de către arpađieni, pe măsură ce procesul de feudalizare prin destrămarea obștilor și prin acapararea pământului de către feudalitatea cuceritoare, laică și ecleziastică, a făcut necesară confirmarea noilor raporturi juridice de stăpânire a pământului prin acte scrise.

Foarte semnificativă pentru cunoașterea procesului de feudalizare a Transilvaniei e ordinea cronologică de apariție în documente a localităților: în primul rând cetățile, puncte de reazem administrative și politice ale autorității regale, sediile episcopale și capitlurile, apoi satele din câmpie, cele dinții supuse procesului de feudalizare, în sfârșit satele de munte, care au fost supuse cele din urmă acestui proces (secolele XIII—XIV).

Dezvoltarea forțelor de producție în perioada feudalismului dezvoltat a atras în chip firesc o simțitoare creștere a populației, lesne de urmărit pe hartă, unde fenomenul

„roirii” satelor cuprinde tot mai multe zone, anterior lipsite de așezări omenesti. Alte sate s-au înființat din inițiativa autorităților centrale sau a feudalilor doritori să-și valorifice domeniile prin înmulțirea brațelor de muncă. Un însemnat rol în progresul demografic al Transilvaniei revine politicii de colonizare a țării cu elemente străine.

Numărul satelor sporește de la aproximativ 1 000 la sfârșitul secolului al XII-lea la 3 900 la sfârșitul secolului al XIV-lea. Numărul locuitorilor satelor varia de la 15 la 500. Autorul reușește să stabilească cifra aproximativă a populației Transilvaniei în veacul al XIV-lea (cca. 500 000 de locuitori la mijlocul veacului și 780 000 la sfârșitul veacului).

Studiul se încadrează în preocuparea generală a istoriografiei contemporane pentru probleme de demografie istorică¹.

Studiul lui Ludovic Demeny, *Untersuchungen der bedeutender Urkunden über den Aufstand von Boblna* expune principalele aspecte ale unuia dintre cele mai însemnate momente ale luptei antifeudale ale maselor exploatate din Transilvania și argumentează necesitatea editării științifice a principalelor izvoare ale istoriei răscoalei din 1437 — textul convențiilor din 6 iulie 1437 și 10 octombrie 1437 dintre țărani răsculați și nobilime —, care sînt în același timp izvoare esențiale ale istoriei sociale a Transilvaniei în veacul al XV-lea. Confruntate cu originalele aflătoare în arhivele din Budapesta, toate edițiile de până acum se dovedesc defectuoase. Îndreptarea numeroaselor erori strecurate în edițiile anterioare îngăduie însemnate rectificări și completări la istoria desfășurării răscoalei, mai ales a întinderii ei geografice. Autorul

¹ Principalele lucrări privind demografia Europei medievale sînt prezentate critic în studiul istoricului sovietic M. A. Bărg, *Despre așa-numita „criză a feudalismului” din secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în „Probleme de istorie”, 1960, nr. 6, p. 180—217; pentru Ungaria vezi Gy. Gyorffy, *Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV Jahrhunderts*. În *Etudes historiques*, vol. I, Budapesta, 1960, p. 165—193.

atrage atenția asupra necesității revizuirii tuturor izvoarelor diplomatice ale răscoalei.

Expunând tezele unor lucrări de mai întinse proporții asupra epocii lui Ștefan cel Mare¹, B. T. Cîmpina, în *Les idées matresse de la politique d'Etienne le Grand*, înfățișează trăsăturile fundamentale ale istoriei Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Politica de centralizare a statului moldovean înfăptuită de Ștefan cel Mare a avut la bază procesul obiectiv de dezvoltare a producției de mărfuri în Moldova, de o deosebită intensitate mai ales în ultimul sfert al veacului al XV-lea. Dezvoltarea producției de mărfuri se constată acum atât în domeniul producției agricole, cât și a celei meșteșugărești; consecința directă a acestui din urmă proces a fost dezvoltarea și consolidarea orașelor moldovenești. Pe această bază obiectivă s-a defășurat procesul de centralizare a statului. Principalele aspecte ale acestui proces au fost restrîngerea imunităților feudale, deci implicit limitarea puterii marii boierimi, și reformele administrative înfăptuite de Ștefan.

Nemulțumirea silrănită în rîndurile boierimii și rezistența pe care aceasta a opus-o politicii de centralizare explică momentele acute și dramatice ale luptei dintre cele două forțe. Dar măr ale rezistența fățișă a marii boierimi la politica de consolidare a puterii domniei l-a determinat pe Ștefan să revizuiască sistemul de alianțe sociale ale domniei și să caute sprijin în orașenime și o parte a țărănimii. Domnul își întemeiază acum autoritatea pe noua instituție a slujitorimii, instituție născută din necesitatea în care se afla domnia de a se emancipa de sub tutela marii boierimi și de a-și alcătui o forță militară proprie.

Războaiele antiotomane au maturizat aceste tendințe, au consolidat alianța dintre domn, țărănime și orașenime și au confirmat, prin strălucitele victorii repurtate de Moldova împotriva invadatorilor otomani, justețea deplină a politicii interne a lui Ștefan cel Mare.

¹ B. T. Cîmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 11—111.

Un important aspect al istoriei medievale a Franței în epoca de ascensiune a monarhiei centralizatoare în veacul al XIII-lea tratează articolul lui Fr. Pall, *La structure sociale de la France d'après le traité de droit féodal de Beaumanoir*. Opera de bază a acestui membru al micii nobilimi din care și-a recrutat monarhia franceză cadrele administrative este culegerea de drept consuetudinar intitulată *Le livre des coutumes et des usages du Beaumanoir* (1823); ea constituie un însemnat izvor pentru cercetătorii istoriei sociale a Franței medievale.

După cîteva indicații biografice sumare, autorul analizează poziția lui Beaumanoir față de principalele probleme politice și sociale ale Franței la sfîrșitul veacului al XIII-lea. Slujbaș regal, Beaumanoir este un adept hotărît al puterii regale, considerată și de el, ca și de alți reprezentanți ai gîndirii politice a vremii, mandatară a suveranității populare și supusă dreptului de împotrîvire din partea celor asupra cărora își exercita autoritatea, în realitate din partea nobilimii². Autorul analizează apoi poziția lui Beaumanoir față de diversele clase sociale din Franța. Existența nobilimii, ca și întreaga structură de clasă a societății feudale, e justificată de Beaumanoir prin teoria naivă, dar de largă circulație în întregul ev mediu, a apariției orgoliului și păcatului în societatea primitivă, care ar fi impus necesitatea unei clase conducătoare, deci a nobilimii și a monarhiei. Foarte puternic se reflectă în opera lui Beaumanoir diferențierea socială și lupta de clasă în orașele franceze. Dezvoltarea patriciatului orașenesc, acapararea funcțiilor municipale de către acest patriciat, transformat într-o oligarhie urbană privilegiată, explică aspectele violente ale luptei de clasă în orașe, care îmbracă uneori forma răscoalelor.

Un loc însemnat îl ocupă, în tratatul juristului francez, șerbii medievăli, procesul de destrămare a acestei instituții, sub presiunea noilor condiții economice și sociale create de

² Walter Kienast, *Unferlanenid und Treuwonbehalt in England und Frankreich*. Weimar, 1952, capitolul „Das Recht der Fehde gegen den König”.

intensificarea schimbului și dezvoltarea orașelor. Eliberarea de șerbie a unei însemnate părți a țărănimii franceze în această perioadă este considerată pozitiv de Beaumanoir, și aceasta constituie principala trăsătură progresistă a operei sale.

Radu Manolescu, în *Le rôle commercial de la ville de Braşov dans le sud-est de l'Europe au XVIe siècle*, expune în chip rezumativ, pe baza unor studii de mai mari proporții publicate anterior, funcția îndeplinită de orașul Braşov în comerțul Europei sud-estice în veacul al XVI-lea. După ce analizează factorii care au provocat declinul rolului comercial al Braşovului în veacul al XVI-lea în raport cu veacul anterior — dezvoltarea forțelor de producție în Moldova și Țara Românească, formarea unei largi păături de negustori locali, descoperirile geografice, care au diminuat mult tranzitul produselor orientale prin Europa răsăriteană, războaiele turco-ungare etc. —, autorul expune regimul juridic și direcțiile comerțului braşovean în această perioadă. Confirmarea vechilor privilegii ale Braşovului de către regii Ungariei și apoi de către principii Transilvaniei și menținerea dreptului de depozit acordat anterior Braşovului continuă să asigure oraşului, în ciuda factorilor care acționau în sensul negativ, o poziție însemnată în traficul comercial al sud-estului european. Locul principal în comerțul braşovean continuă să-l dețină în chip firesc Moldova și Țara Românească.

Pe baza registrelor vigesimale (vamale) păstrate încă în arhiva Braşovului și doar în parte editate, autorul înfățișează curba volumului schimburilor comerciale ale Braşovului. Punctul culminant al acestei curbe este înregistrat în primii ani ai veacului al XVI-lea; urmează apoi o scădere în prima jumătate a veacului al XVI-lea, după care se constată o tendință de amplificare în a doua jumătate a veacului. Tabelul anexat la sfârșitul studiului oferă cititorului posibilitatea cunoașterii cifrice a valorii (exprimate în florini) comerțului oraşului Braşov între anii 1484 și 1600, apoi, defalcat, valoarea importului, a exportului și a comerțului de tranzit.

Rezultat al unor îndelungate și laborioase cercetări de arhivă, studiul aduce o valoroasă contribuție la istoria economică a țării române în veacul al XVI-lea.

Lucrarea lui D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, constituie prima interpretare marxistă de ansamblu a istoriei relațiilor agrare în Moldova și Țara Românească, de la primele știri documentare din veacul al XIV-lea și până la reformele lui Constantin Mavrocordat. Rezumat al unei lucrări mai vaste, ale cărei concluzii le expune, studiul începe printr-o sumară prezentare a diverselor categorii de țărani dependenți: *vecini și rumli, postlușnicii, colibași, sloboziani, lăturași, cnezi fără ocină*. Definirea locului ocupat de fiecare din aceste categorii în ansamblul țărănimii dependente și explicarea terminologiei folosite de documente pentru desemnarea diferitelor forme de rentă ușurează mult cititorului înțelegerea problemelor tratate în studiu.

Domeniul feudal, de proporții reduse până în veacul al XV-lea, se dezvoltă mult în prima jumătate a acestui veac, când se constată existența unor domenii cuprinzând zeci de sate. Stăpînii feudali se substituie domniei în perceperea veniturilor din satele odinioară libere. Totuși, datorită predominării economiei naturale, renta feudală era încă limitată în această perioadă.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea renta feudală începe însă să sporească, datorită transformărilor survenite în baza economică a societății. Dezvoltarea economiei de schimb, intensificarea producției de cereale-marfă explică sporirea masivă a valorii satelor și tendința stăpînilor de moșii de a-și extinde domeniile. Dar această tendință și încercarea de a spori renta nu s-au putut dezvolta deplin din pricina rezistenței țărănimii, pe de o parte, și a procesului de centralizare a statului, pe de altă parte. În toată această perioadă, renta în produse — dijma — a continuat să reprezinte principala formă a rentei feudale.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dezvoltarea producției de grîne pe rezerva seni-

orială, consecință directă a intensificării exportului de cereale în sudul Dunării, provoacă o sporire însemnată a rentei în muncă, devenită acum forma predominantă a rentei feudale. Puternicei rezistențe manifestate de țărănime, mai ales prin fugă, clasa dominantă, acum eliberată de tendințele centralizatoare ale domniei, îi răspunde prin legarea de glie.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, relațiile agrare continuă să se dezvolte în sensul extinderii rezervei și deci al intensificării exploatații prin clacă. Lupta de clasă fa acum forme acute: nesupunerea la lucru, răscoale (participarea țărănimii dependente la răscoala seimenilor la sfârșitul domniei lui Matei Basarab și la începutul domniei lui Constantin Șerban).

O modificare de sens în evoluția relațiilor agrare în Moldova și Țara Românească s-a produs, după părerea autorilor, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Intensificarea rezistenței țărănimii, manifestată mai ales prin fugă masivă, împiedică pe stăpînii de moșii de a continua procesul de aservire a țărănimii și produce o profundă transformare în relațiile agrare prin dispariția în fapt a rumnii și a veciniei. Măsurile lui Constantin Mavrocordat din 1746, respectiv 1749, n-au făcut decît să consacre eliberarea pe care țăraniile dependenți și-o cuceriseră singuri în deceniile anterioare. Beneficiarii ai actelor de eliberare înfăptuite de Mavrocordat nu au fost decît aceia dintre țăraniile rumnii și vecinii care își pierduseră anterior delnițele sau își vinduseră numai „capetele”.

M. Berza, în *Die Schwankungen in der Ausbeutung der Walachei durch die Turkische Pforte im XVI-XVIII Jahrhundert*, expune rezultatele unui studiu de ansamblu asupra exploatații economice a țărilor romine de către Poartă în evul mediu, studiu din care au fost publicate pînă acum cîteva fragmente.

Pe baza izvoarelor cercetate, autorul stabilește că media anuală a sumei de bani plătite Porții de Țara Românească în contul tributului și al darurilor domnilor și pretenzenților către diverșii factori politici ai Imperiului otoman era în medie anuală de 577 000

de ducați. La această sumă trebuie adăugată valoarea — inapreciabilă în condițiile documentației de care dispunem — a prestațiilor în natură, a achizițiilor de produse la preț impus, a muncilor și transporturilor prestate etc.

După războiul antiotoman condus de Mihai Viteazul la începutul secolului al XVII-lea, se înregistrează o simțitoare scădere a nivelului prestațiilor Țării Românești față de Poartă (medie anuală de 100 000 de ducați).

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui C. Brîncoveanu, se constată un spor în raport cu perioada anterioară (medie anuală 155 144 de ducați). În ciuda creșterii simțitoare a obligațiilor Țării Românești, nivelul exploatații se menține sub cel atins înainte de izbucnirea războiului antiotoman condus de Mihai Viteazul. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, situația se agravează simțitor; Imperiul otoman, lipsit acum de cîteva din obișnuitele sale izvoare de venituri, impune sarcini deosebit de grele asupra Țării Românești și a Moldovei.

Gîndirea politică românească în evul mediu nu a format pînă acum obiectul unei cercetări sistematice. Este meritul lui E. Stănescu, în *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du Moyen Âge*, de a fi înălțat această serioasă lacună a istoriografiei noastre.

Autorul studiază evoluția concepțiilor politice, astfel cum se reflectă în monumentele literaturii istorice românești medievale, în cadrul larg al istoriei sociale și politice a Moldovei și a Țării Românești. În perioada fărîmițării feudale, mai ales în Moldova în timpul luptelor pentru domnie dintre succesorii lui Alexandru cel Bun, textele reflectă atît gîndirea politică a fărîmițării feudale, cît și încercarea de restaurare a stabilității politice.

Autorul subliniază apoi puternica dezvoltare a gîndirii politice în perioada dezvoltării statului feudal centralizat. Studiul pune în lumină întreaga ideologie a statului centralizat. Analiza cronicii ruso-romine (din timpul lui Vlad Țepeș) dă la iveală principalele aspecte

ale acestui însemnat moment din istoria politică a Țării Românești în această perioadă: tendința de a instaura puterea autocrată a domnului, de a asigura independența față de Poartă, de a da puterii centrale un sprijin militar, altul decât cel nesigur al mării boierimi, prin instituția nou creată a vitejilor etc. Aceeași situație se constată și în Moldova lui Ștefan cel Mare, unde letopisețele de la Putna, de la Bistrița și cronica moldo-polonă reflectă ascensiunea puterii centrale a domniei (pornind de la această graduație în conținutul de ideologie politică a celor trei letopisețe, autorul emite și ipoteza foarte întemeiată asupra succesiunii lor în timp).

La începutul veacului al XVI-lea, lupta feudalității din Țara Românească (mai ales a boierilor Craiovești) împotriva autorității centrale sau pentru acapararea ei se reflectă din plin pe planul gândirii politice în *Viața lui Nifon*.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea se situează epoca de criză a statului feudal centralizat. Instaurarea dominației otomane, care se întemeiază în interiorul țării pe marea boierime, ușurează lupta acesteia împotriva politicii de centralizare. Cronicile reflectă acum tendințele contradictorii în lupta dintre marea boierime, care tindea să instaurze regimul nobiliar, și unii dintre domni, care se străduiau să mențină statul centralizat.

Războiul antiotoman condus de Mihai Viteazul a dat un puternic impuls ideii de unitate a poporului român și conștiinței originii romane, atestate în forme mai puțin pronunțate și în perioada anterioară.

În veacul al XVII-lea, gândirea politică românească reflectă întru totul sistemul politic al statului nobiliar instaurat în Moldova și Țara Românească. Principalii reprezentanți pe planul ideologiei politice ai statului feudal sînt Grigore Ureche, Miron Costin și autorul letopisețului cantacuzinesc. Concepția politică a acestor cronicari este caracterizată prin câteva idei fundamentale: principiul limitării autorității domnului, afirmarea rolului pre-cumpănitor al boierimii în stat, menținerea ordinii feudale.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea, puternica criză a sistemului feudal, provocată de intensificarea exploatării otomane și a luptei țărănimii române împotriva exploatării, dă naștere și unei crize a gândirii politice. Diversele curente de gândire constatate în această perioadă nu depășesc, firește, limitele sistemului feudal. Cel mai avansat dintre ele este cel reprezentat de Dimitrie Cantemir, care încearcă să soluționeze criza prin înlăturarea dominației otomane și consolidarea autorității centrale. Tendința retrogradă e reprezentată de cronica lui Nicolae Costin în Moldova și a lui Radu Greceanu în Țara Românească. În opera lui Radu Popescu se reflectă o tendință de mijloc, conciliatoare, care preconiza rezolvarea crizei prin reforme parțiale. Realizarea în practică a acestei tendințe s-a produs la mijlocul veacului al XVIII-lea, prin politica lui C. Mavrocordat și a succesorilor săi. Reprezentanții cei mai proeminenți în istoriografie ai acestei tendințe au fost Ion Neculce și banul Mihail Cantacuzino.

În ultimul paragraf al studiului, autorul analizează procesul de transformare a doctrinei originii și a unității poporului român, astfel cum se manifestase în cronicile veacului XVI—XVII, într-un început de idee națională.

Studiul reprezintă o valoroasă contribuție la istoria gândirii medievale românești.

Al. Vianu în *L'illuministe russe Vassili Féodorovitch Malinovski dans les Principautés Roumaines*, înfățișînd activitatea desfășurată în țările române, în calitate de consul general al Rusiei, de V. F. Malinovski, un reprezentant al iluminismului rus, expune principalele aspecte ale rolului acestuia în dezvoltarea vieții interne a Moldovei și Țării Românești în primii ani ai veacului al XIX-lea. Din bogata activitate a acestuia merită a fi reținute în primul rînd intervențiile sale pentru apărarea intereselor țărilor române în raporturile cu Imperiul otoman (a avut o însemnată participare la elaborarea hățșerifului de la Gîlhanc din 1802), precum și atitudinea sa progresistă în problema țărănimii (evidențiată mai ales în corespondența sa cu mitropolitul Veniamin Costache).

Intemeiat pe un bogat material inedit din arhivele sovietice, autorul aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea legăturilor romino-ruse din veacul al XIX-lea.

A. Oțetea în *Le second servage dans les Principautés Danubiennes (1831—1864)*, pornind de la teza lui Engels referitoare la reapariția într-o nouă formă a serbiei în Europa răsăriteană în legătură cu dezvoltarea producției de cereale pentru piață, mai ales pentru export, studiază etapele și trăsăturile acestui proces în Moldova și Țara Românească. Întirziat de regimul economic al dominației otomane, care, prin monopolul impus produselor agricole achiziționate de Poartă la prețuri mult inferioare celor ale pieței, a constituit o puternică frână în calea dezvoltării economice a țărilor române, procesul de transformare a domeniului feudal în mare exploatare agricolă nu a început la noi decât după 1774. Împunând anumite limite exploatarei otomane, tratatul de la Kuciuk-Kainargi a marcat începutul unei epoci de adânci transformări economice; deplina eliberare a țărilor române de sub regimul economic al monopolului otoman nu avea însă să se realizeze decât după tratatul de la Adrianopol (1829).

Solicitată după această dată de piața europeană, care începe să achiziționeze grânele românești la prețuri avantajoase, stăpînii de moșii și arendașii intensifică producția agricolă. Dar, în lipsă de capitaluri și de cunoștințe tehnice, ei recurg la singura metodă care le stătea la îndemână: intensificarea exploatarei mîinii de lucru a țăranilor clăcași de pe moșiile lor.

Suprafața agricolă crește de la an la an și în chip firesc stăpînii de moșii se străduiesc să asigure mîna de lucru necesară exploatarei ei. Regimul clăcii impuse de Regulamentul Organic avea să satisfacă nevoia de mîna de lucru a stăpînilor de moșii. Cele 12 zile legale prevăzute de Regulament reprezentau în fapt peste 50 de zile de lucru efectiv, datorită regimului nartului (normă), a cărui reglementare a fost lăsată la bunul plac al mării boierimi. Conferind mării boierimi toată puterea în stat, Regulamentul Organic i-a oferit și mij-

locul de a constrînge pe țăranii nu numai la prestarea obligațiilor legale, dar și să le impună numeroase obligații suplimentare (de lucru agricol, cărături, dijmă etc.). În această perioadă se situează în Moldova și Țara Românească fenomenul iobăgiei a doua, a cărui trăsătură caracteristică este transformarea domeniului scniorial într-o mare întreprindere producătoare de cereale-marfă, prin exploatarea intensificată a mîinii de lucru a țăranilor dependenți. Intemeiat pe o largă documentație, studiul aduce o prețioasă contribuție la istoria relațiilor agrare în țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism.

Noi puncte de vedere asupra unui aspect al perioadei de trecere de la feudalism la capitalism în Moldova la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea — problema dezvoltării manufacturilor — sînt prezentate de L. Boicu în *О мануфактурном периоде промышленности в Молдове*. Cunoscător al problemelor economice ale acestor perioade, autorul constată slaba dezvoltare a manufacturilor în Moldova, analizînd în același timp și cauzele fenomenului. În cadrul regimului turco-fanariot, manufacturile nu s-au putut dezvolta din pricina îngustimii pieței interne, a lipsei mîinii de lucru libere, a concurenței străine larg sprijinite de regimul capitulațiilor dintre Poartă și marile puteri europene, impus și țărilor române, și a stagnării vieții economice în general. În epoca regulamentară, manufacturile întemeiate reprezentau un anacronism, dată fiind revoluția industrială, care în Europa centrală și apuseană cra fie încheiată (Anglia), fie în curs de desfășurare.

Caracteristica principală a dezvoltării industriale a Moldovei o constituie trecerea directă, în majoritatea ramurilor industriei de la cooperația capitalistă simplă la mașinism.

Desigur, interesant ca document de epocă, manuscrisul lui John Paget, prezentat de Cornelia Bodea (*Contribution à l'histoire de la révolution de 1848—1849 en Transylvanie et en Hongrie. John Paget*), are, după cît ne dăm seama din extrasele cuprinse în articol, o valoare totuși redusă. Paget, liberal englez în ti-

nerete, iar mai tirziu aristocrat ungar, a avut personal un rol negativ în evenimentele revoluționare de la 1848—1849. Manuscrisul său ilustrează cât se poate de grăitor, încă o dată, poziția sa naționalist-îngustă în problema revoluției ungare și de-a dreptul reacționară în ceea ce privește lupta românilor din Transilvania pentru eliberarea lor socială și națională. John Paget a fost unul dintre interlocutorii lui N. Bălcescu în timpul tratativelor pe care le-a dus acesta cu conducătorii revoluției ungare în scopul înțelegerii dintre români și maghiari, și, în această calitate, însemnările lui, deși făcute într-un spirit dușmănos și subiectiv, precizează câteva elemente concrete din istoria acestor tratative. Cornelia Bodea subliniază astfel că prezența lui Bălcescu la Cluj între 16 și 30 iulie 1849 este pentru prima oară atestată de manuscrisul lui John Paget.

O prezentare detaliată făcută pe baza protocoalelor conferinței de la Paris din 1858 (N. Corivan, *Les grandes Puissances et les Principautés Roumaines à l'époque de la Conférence de Paris, 1858*) precizează nuanțat poziția celor șapte puteri (Anglia, Rusia, Franța, Austria, Prusia, Turcia și Sardinia) față de revendicările celor două divanuri ad-hoc din Principate. Din prezentare reiese clar poziția favorabilă a reprezentantului Rusiei, Pavel Kisselc, față de doleanțele românilor. Reprezentantul rus a făcut numeroase propuneri în favoarea românilor, manifestând totodată o poziție combativă față de ceilalți delegați mai șovăitori (Franța, Prusia) sau chiar ostili intereselor românilor, ca Turcia, Anglia și Austria. N. Corivan arată în concluzie că rezultatele conferinței exprimau un compromis între ceea ce doreau românii și chiar unele mari puteri și tendințele anti-unioniste ale Turciei și sprijinitorilor ei, Austria și Anglia. Instituțiile administrative și politice create în urma Conferinței de la Paris au contribuit la pregătirea unirii, care avea să primească în ultimă instanță impulsul cel mai puternic din partea maselor populare, luptătoare active pentru unirea celor două țări române în 1859.

Studiul lui D. Berindei (*Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies : le problème de l'indépendance et de l'unité pleine et entière du peuple roumain. 1859—1861*) demonstrează, cu ajutorul faptelor istorice, că obținerea independenței depline era în anii de după unire obiectivul permanent al conducătorilor progresiști ai Principatelor Unite. Chiar cancelarul Imperiului habsburgic, dușman al unirii, scria în 1861 că aceasta „nu a făcut decât să deschidă calea spre o completă independență a Dacoromâniei” (p. 395). Neliniștea cancelarului nu era însă întâmplătoare, deoarece obținerea independenței depline de către Principate ar fi dat un impuls deosebit românilor din Transilvania în lupta lor contra asupritorilor seculari. În articol sînt citate mărturii interesante despre preocuparea lui Cuza și a altor oameni politici progresiști din această vreme de soarta românilor din Transilvania, mergînd pînă la ideea unirii tuturor românilor, inclusiv a celor transilvăneni, într-un singur stat independent și suveran. Evident, în condițiile de după 1859, cînd Imperiul otoman rămînea putere suzerană, efortul conducătorilor români a fost îndreptat spre obținerea independenței depline față de turci. În acest scop, în anii 1859—1861, Cuza a dus o politică hotărîtă, încercînd să schimbe caracterul relațiilor romîno-otomane, în sensul înlăturării pe cît mai mult posibil a anesteceului turcilor în politica Romîniei. Vizita lui Cuza la Constantinopol în 1860, care a însemnat un succes diplomatic, obținerea unei ieșiri la mare, încercarea de a îndepărta stăpînirea turcească din insulele Dunării, încheierea unor convenții directe cu statele vecine, fără intermediul turcilor, încercarea de a bate o monedă națională și de a emite pașapoarte, toate acestea au constituit acțiuni hotărîte de afirmare a independenței depline a noului stat român.

Foarte util pentru scopul și destinația volumului este articolul, semnat de Valile Maciu, *L'Union de la Moldavie et de la Valachie dans l'œuvre historique de A.D. Xenopol*, întrucît autorul nu se limitează strict la tema enunțată în titlu și face o incursiune

mai largă în viața și opera marelui istoric român.

Cunoscător profund al evenimentelor legate de unire, V. Maciu supune unei priviri retrospective concepția, baza documentară și interpretarea din lucrările lui Xenopol referitoare la acest important moment din istoria poporului nostru. Investigațiile lui V. Maciu pornesc de la analiza concepției generale a lui Xenopol așa cum reiese din întreaga sa operă, urmăresc atitudinea istoricului față de ideea unității naționale a românilor și se opresc asupra poziției lui față de unirea din 1859. Autorul articolului are în vedere nu numai diferite lucrări, dar și edițiile succesive ale acestora, căutând să surprindă evoluția gândirii istorice a lui Xenopol, determinată de poziția sa de clasă și chiar de apartenența sa la partidul liberal sau conservator. A.D. Xenopol a fost și a rămas, fără îndoială, un istoric patriot și progresist, cu toate presiunile exercitate asupra spiritului său de burghez și moșierime. Contribuția sa la lămurirea problemei unirii este considerabilă atât prin amploare cât și prin profunzime, el fiind primul care a ilustrat pe planul științei istorice măreția luptei poporului român pentru unitate și independență națională. Subliniind toate acestea în concluziile sale, V. Maciu adaugă că Xenopol, deși recunoștea importanța luptei de clasă în dezvoltarea societății, o considera, datorită concepției sale idealiste, un fenomen întâmplător.

Bazat pe o bogată documentare de arhivă, studiul lui N. Adăniloae (*К вопросу о положении крестьянства в Румынии после войны за независимость (1878—1888 гг.)*) înfățișează tabloul sumbru pe care îl prezenta satul românesc după nici două decenii de la reforma agrară din 1864. După cum se știe, această reformă nu potolise setea de pământ a țărănimii, care, în preajma anului 1877 și mai ales după ce și-a vărsat sîngele pentru independența țării, aștepta o nouă împroprietărire. Agitația țăranilor în această direcție era așa de puternică, încât guvernul burghez și moșierimii s-au văzut nevoiți să promită o nouă împroprietărire, „după

război”, dar această promisiune, făcută în scopul de a stimula țărănimea în războiul împotriva turcilor, a fost uitată și înlocuită cu unele măsuri total ineficace. Din această cauză, întorși de pe front acasă, unde de multe ori au găsit gospodăria ruinată, țăranii au început o acțiune de masă de petiționare, a cărei revendicare era pământ. Guvernul burghez-moșieresc, afară de legea din 12 aprilie 1881 prin care se vindea țăranilor o serie de moși ale statului, a rămas surd la cererile repetate ale țăranilor de a li se distribui pământ. Pornind de la cercetarea atentă a diferitelor aspecte ale vieții țăranilor din acest deceniu (cantitatea de pământ insuficientă, învoielile agricole cu stipulații de tip feudal, foametea cronică, asuprirea țăranilor de către organele locale ale puterii de stat unelte ale moșierilor, ignoranța și spiritul religios propagat printre țărani, locuințele-bordceie și lipsa oricărei asistențe sanitare, procesul continuu de sărăcire a țăranului, ca urmare a fărîmării lotului de pământ între copii), N. Adăniloae relevă de fapt fondul social-economic care a împins pe țăranii din România decenii de-a rândul la neîncetate războaie împotriva moșierimii, pentru o viață mai bună.

Istoria mișcării muncitorești din România este bogat reprezentată în volum iar studiile respective sînt legate de anumite momente importante din trecutul de luptă al proletariatului din țara noastră. Astfel, de pildă, V. Rață semnează un articol cu tema *Учредительный съезд Румынской Социал-Демократической Партии Рабочих (1893 год)*, se ocupă de un moment important care a marcat un pas înainte în procesul de unire a socialismului cu mișcarea muncitorească. Articolul nu arată condițiile social-economice în care a avut loc congresul, ci analizează lucrările lui, încercînd să stabilească caracterul programului (reformist, nu revoluționar) schema organizatorică a partidului pe baza prevederilor din statut, precum și diferitele tendințe care s-au manifestat în cadrul congresului. Autorul demască uneltilor elementelor burghez-liberale, care, dominînd în

general la congres, au reușit să-și impună punctele de vedere și scoate în relief lupta dusă de elementele înaintate pentru crearea unui partid cu adevărat muncitoresc revoluționar. Autorul subliniază faptul că, în ciuda caracterului reformist al programului partidului și a influenței oportunismului, clasa muncitoare, înscriind în programul său o serie de revendicări democratice, la care burghezia renunțase de mult, se dovedea a fi forța socială cea mai înaintată, interesată în progresul social-economic al întregului popor, al întregii țări.

Un amplu articol, cu titlul *Contribution à l'histoire du mouvement ouvrier de Transylvanie à la fin du XIXe siècle*, semnează V.A. Varga. În articol sînt urmărite în mod sistematic trei probleme: 1) mișcarea social-democrată din Transilvania, creșterea combativității maselor muncitorești; 2) începuturile mișcării agrar-socialiste; 3) mișcarea muncitorească și problema națională.

În Transilvania, primele organizații ale muncitorilor au luat ființă tot pe la mijlocul secolului trecut. Ca și în România veche, caracterul primelor organizații muncitorești din Transilvania era de întrajutorare și de educație. Cu timpul însă acest caracter s-a transformat și s-a lărgit, organizațiile constituindu-se în vederea apărării intereselor economice-profesionale ale muncitorilor. Una dintre primele organizații de seamă din această vreme a fost „Asociația generală a muncitorilor”, care a ființat între anii 1868—1871.

Paralel cu creșterea simțului de clasă al proletariatului au început să apară în Transilvania și ideile socialiste. Autorul subliniază, de pildă, activitatea de răspîndire a ideilor socialiste pe care au dus-o muncitorii înaintați, cum au fost Carol Farkaș (membru al Internaționalei I), Gh. Ungureanu ș.a. În Transilvania, ideile socialiste s-au răspîndit și prin mijlocirea revistei „Contemporanul” și a altor publicații socialiste care se tipăreau în vechea Romînie. O dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, în Transilvania a crescut și lupta țărănimii pentru împărțirea pămîntului moșleresc. Mișcările țărănești s-au extins cu

deosebite în regiunile de apus ale Transilvaniei (Crișana și Banat). În ultimul deceniu al veacului trecut în rîndurile proletariatului agricol din Transilvania s-a făcut din ce în ce mai simțită propaganda ideilor socialiste, sub influența cărora a crescut spiritul de luptă al muncitorilor agricoli împotriva exploatării moșierești. Asupra mișcărilor țărănești din Transilvania, o influență deosebită au exercitat răscoalele din vechea Romînie din 1888. În ultimul deceniu al secolului trecut au izbucnit o serie întreagă de greve ale secerătorilor. În urma acestor frămîntări din rîndurile proletariatului agricol, partidul social-democrat și-a intensificat activitatea printre țărani. Dar nici în Transilvania luptele țărănimii nu s-au sudat cu ale clasei muncitoare, în conducerea partidului social-democrat predominînd elemente oportuniste care nu promovau ideea luptei unite a clasei muncitoare și țărănimii împotriva resturilor feudale. La aceasta a contribuit și lipsa unei poziții marxiste consecvente a conducerii mișcării muncitorești în problema națională. Deși în programul Partidului social-democrat, înființat în 1890, se sublinia că P.S.D. este un partid internaționalist, care nu recunoaște privilegiile națiunilor, de naștere și proprietate, declarînd că lupta împotriva exploatării trebuie să fie internațională, așa cum este și exploatarea, rezolvarea în practică a acestei probleme nu a fost urmărită cu continuitate, subordonînd-o în mod nejust introducerii votului universal.

Tot în legătură cu istoria Transilvaniei volumul cuprinde articolul semnat de V. Curticăpeanu: *Aus dem Kampf der Siebenbürger Rumänen um kulturelle Entwicklung am Ende des XIX und Anfang des XX Jh.* Aspectul pe care îl urmărește autorul este răspîndirea în Transilvania a cărților și publicațiilor romînești tipărite în vechea Romînie. Deși autoritățile, în tendința lor de înăbușire a culturii națiunilor din Imperiul austro-ungar, puneau tot felul de greutăți difuzării publicațiilor în limbile acestora, romîni din Transilvania au fost într-un contact permanent cu cultura romînească, folosind mijloace variate

pentru înșelarea organelor de stat. În această ordine de idei, autorul descrie pe larg activitatea țăranului cărturar Gh. Cîrțan, un neobosit răspînditor al cărții rominești pe meleagurile transilvănene.

Momentul 1907 este reflectat în v lum prin articolul semnat de Gh. Matei, cu titlul *Отклики на крестьянское восстание 1907 г. в международном рабочем движении*. Deși autorul n-a avut posibilitatea să vadă direct presa muncitorească din alte țări, decît în mică măsură, folosind reproducerea din gazeta „România muncitoare”, reușește să dea o imagine de ansamblu protestului vehement pe care l-a stîrnit reprimarea sfîngeroasă a răscoalei din 1907 în mișcarea muncitorească internațională. Aceasta a fost indignată de cruzimea guvernanților „liberali” din România, de realitățile sociale din țara noastră, date la iveală cu prilejul răscoalei țărănilor. De aceea la Congresul Internațional al II-a de la Stuttgart din 1907, cu toate că nu s-a exprimat deplină solidarizare a congresului cu răscoala țărănimii din România, în rezoluția votată se protesta împotriva politicii guvernanților de la București, iar proletariatul din țara noastră era asigurat de sprijinul congresului în lupta pentru drepturile sale.

Studiul semnat de C. Dalcoviciu, L. Banyai și V. Chereșteșiu, *La Transylvanie pendant la première guerre mondiale et son union avec la Roumanie*, după ce face un scurt istoric al stăpînirii habsburgice și al dezvoltării mișcării de eliberare națională, expune, în lumina învățăturii marxist-leniniste în problema națională, principalele evenimente care au premers unirii din 1918.

Autorii scot în evidență lupta maselor populare din Transilvania împotriva războiului izbucnit în 1914, intensificarea aspirării naționale ca urmare a acestuia și totodată procesul de radicalizare a maselor, care s-a desfășurat pe fondul greutăților imense provocate de un război pierdut și al influenței exercitate de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Făcînd o incursiune în domeniul relațiilor diplomatice din timpul primului război mondial, autorii demască pe

conducătorii Antantei, care, după victoria revoluției în Rusia, susțineau nu numai menținerea conglomeratului multinațional reprezentat de Austro-Ungaria, dar și întărirea acesteia ca stat reacționar. În studiu se subliniază rolul hotărîtor al luptei maselor în înăptuirea unirii și faptul că forța motrice principală în desfășurarea revoluționară a evenimentelor din Transilvania a fost clasa muncitoare. Paralel cu aceasta sînt demascate manevrele conducătorilor partidului național român, reprezentantul burgheziei rominești de peste munți, care acționa în sensul limitării luptei maselor în cadrul legalității, al respectării ordinii existente. Adunarea națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 avea tocmai acest scop, de a asigura hegemonia burgheziei romine asupra mișcării maselor. Deși în Declarația de la Alba Iulia cei peste 100 000 de participanți au răsturnat parțial socotelile conducătorilor burgheziei, în sensul că se cerea democratizarea statului român, burghezia și moșierimea au trădat această promisiune după unire. În ultimele pagini ale studiului, autorii fac o succintă prezentare a evenimentelor dintre 1918 și 1945, care au culminat cu instaurarea regimului democrat-popular în țara noastră, ceea ce a dus implicit la rezolvarea definitivă a problemei naționale.

Din perioada avîntului revoluționar, volumul *Nouvelles études d'histoire* cuprinde un studiu *A propos des événements de Bucarest du 13 décembre 1918*, semnat de V. Liveanu. Autorul, cunoscut prin cercetările sale asupra acestui moment revoluționar în istoria poporului nostru, îl îmbogățește cu datele istorice necesare înțelegerii lui de către cititorul străin.

În articol se arată că, mobilizîndu-și armata și răspunzînd cu gloanțe cererilor juste ale maselor muncitorești, burghezia și moșierimea își dovedeau neputința lor de a mai governa cu ajutorul vechilor metode. Împuscarea a peste 100 de oameni și arestarea conducătorilor clasei muncitoare în frunte cu I. C. Frimu erau semnul evident al slăbiciunii aparatului de stat burghezo-moșieresc în fața

valului revoluționar din țară. Evenimentele de la 13 decembrie, arată autorul în încheiere, nu au pus capăt luptelor revoluționare din România; ele au continuat și în anii următori, culminând cu greva generală din octombrie 1920.

Luptelor glorioase ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933 le sînt consacrate două studii: *Румынская Коммунистическая Партия — Организатор и Руководитель героической борьбы железнодорожников и нефтяников в 1933 году* de G. Vasilichi și *Международная солидарность с руководителями боев железнодорожников и нефтяников в 1933 году (Процесс Бухарест-Крайова)* de A. Deac. Primul articol cuprinde o prezentare largă a situației maselor muncitoare din România în anii crizei, care a dus la puternicele lupte de clasă din anii 1933, prima acțiune revoluționară pe plan internațional după venirea fascismului la putere în Germania. Luptele din februarie 1933 au arătat încă o dată că singurul apărător consecvent al drepturilor democratice și al libertății în țara noastră era clasa muncitoare, condusă de partidul comunist. Ele au demonstrat de asemenea poziția patriotică și internaționalistă a proletariatului și a partidului comunist, ceea ce a contribuit la întărirea legăturilor dintre partid și masele largi ale oamenilor muncii. Partidul comunist, înarmat cu învățătura marxist-leninistă și urmînd linia strategică și tactică justă, elaborată la Congresul al V-lea, a putut să organizeze și să conducă luptele din 1932—1933, cu toate că se găsea în adîncă ilegalitate.

Amplora și ecoul luptelor din 1933 sînt viu reflectate în acțiunile de solidarizare a opiniei publice progresiste internaționale cu conducătorii proletariatului român, supuși torturilor și „judecății” justiției burghezo-moșierești. A. Deac în articolul său, folosind variate surse de informație, demonstrează cît de larg a fost răsunetul luptelor de clasă din România din 1933.

Insurecția armată de la 23 August constituie tema articolului semnat de acad. P. Con-

stantinescu-Iași *La libération de la Roumanie du joug fasciste et la portée historique de cet événement*. Autorul face un istoric al principalelor momente care au premers insurecției armate (pe plan extern intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României, pe plan intern acțiunile Partidului Comunist din România în vederea răsturnării dictaturii fasciste) și se oprește mai pe larg asupra desfășurării insurecției armate din august 1944, răsunetului ei în țările coaliției antihitleriste, precum și asupra importante contribuții pe care a adus-o România în războiul împotriva Germaniei ntlteriste.

Articolul *Le développement économique et social de la République Populaire Roumaine pendant les années 1948—1950*, semnat de Manea Mănescu și Costin Murgescu, evocă lupta partidului pentru reconstrucția economică din anii de după sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, transformările radicale care au avut loc în țara noastră, îndeosebi în domeniul economic (naționalizarea, planurile economice, planul de electrificare ș.a.), iar ultimul articol din volum, *L'édification de la culture dans la République Populaire Roumaine* de Marcel Breazu, realizează o trecere în revistă, evident într-un mod sumar, a avîntului pe care l-au luat toate ramurile culturii sub regimul democrat-popular din țara noastră.

Volumul *Nouvelles études d'histoire*, cuprinzînd o serie de studii consacrate de cele mai multe ori unor probleme cardinale din istoria poporului nostru, se înscrie ca o reușită indiscutabilă a noii istoriografii marxiste din Republica Populară Romînă. El reprezintă totodată o oglindă a preocupărilor istoricilor noștri, care s-au străduit, și în bună parte au reușit, să prezinte forului internațional de la Stockholm o parte din problemele care îi preocupă și rezultatele obținute de ei în rezolvarea acestor probleme.

S. Morintz, E. Bujor, P. Diaconu (Ist. veche), Fl. Constantiniu (Ist. medie), N. Copoiu (Ist. modernă și contemporană)

IOSEF CIBULKA, *Velkomoravský kostel v Modrá u Velehradu*
(Die grossmährische Kirche in Modra bei Welehrad),

Praga, 1958, 362 p. + 70 fig. + XXIV pl.

Volumul al VII-lea din seria de publicații monografice „Monumenta archaeologica” ale Institutului de arheologie din Praga, sub semnătura lui Iosef Cibulka, tratează un aspect interesant al începuturilor culturii morave. Plecând de la analiza bisericii recent descoperite la Modrá, lângă vechiul centru morav de la Staré-Město, care a fost cercetată în anii 1953 și 1954, autorul reușește să reinvie o etapă prea puțin cunoscută a istoriei culturii morave, legată de răspândirea creștinismului printre slavii de vest, la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului următor, prin misionarii veniți aici din Bavaria, Austria și chiar, mai departe, din insulele britanice. Pentru a susține teza cu totul nouă pe care autorul o ridică, sînt folosite toate mărturiile existente și sînt analizate cu grijă toate argumentele posibile. În mod curent, pînă la apariția acestui studiu, creștinarea slavilor era atribuită celor doi predicatori greci Metodiu și Ciril, care au ajuns în Moravia în anii 863—864. Autorul urmărește să demonstreze însă în studiul de față, pornind de la descoperirea bisericii din Modrá, faptul că la venirea acestora în Moravia creștinismul pătrunsese cu cel puțin șapte decenii mai înainte. Pentru aceasta, el acumulează toate informațiile și epuizează toate concluziile care se pot desprinde atît pe baza materialelor arheologice, cît și pe temeiul izvoarelor scrise, al analizelor filologice etc. Îmbinînd, așa cum am arătat mai sus, dovezile arheologice atît cu știrile cronicilor și documentelor, cît și cu observațiile care pot fi făcute pe baza monumentelor de artă, autorul realizează o sinteză strînsă și organic încheiată asupra începuturilor culturii morave.

Interesul cărții, în aparență local, depășește de fapt limitele Moraviei, tratînd în general problema creștinării slavilor de vest și din Panonia și a legăturilor acestora cu

marile centre culturale din imperiul lui Carol cel Mare. Autorul pune în valoare, printr-o analiză judicioasă, răspîndirea unui tip de monument caracteristic vestului Europei și insulelor britanice în secolele VI—X. Interesul studiului capătă o semnificație cu atît mai adîncă, cu cît, comparînd monumentele recent descoperite în Moravia cu cele mai vechi construcții religioase românești din sudul și vestul Transilvaniei, constatăm între ele o perfectă asemănare.

În introducere, autorul prezintă în genere problema construcțiilor de lemn care au fost înălțate ca lăcașuri de cult în țările de curînd creștinate, mai ales în acele ținuturi în care nu s-a putut continua tradiția vechilor sisteme de construcție romană. Astfel de construcții, cunoscute sub numele de *opus scoticum*, au cuprins tot vestul Europei în etapa inițială de răspîndire a creștinismului.

Explicația cauzelor apariției și răspîndirii acestor monumente este destul de simplistă, fiind atribuită exclusiv faptului că arhitectura în lemn se realizează mai repede și mai ușor decît aceea în piatră. Este drept că și aceasta este o cauză, și anume o cauză directă, imediată, care, la rîndul ei, are totuși temeiuri mai adînci și mai complexe, de natură social-economică, pe care autorul nu le mai explică.

Pentru țările occidentale, influențate atît de puternic de civilizația romană, trebuia subliniat faptul că părăsirea pietrei și înlocuirea ei cu lemnul ca material de construcție caracterizează îndeosebi etapa de descompunere a sclavagismului și de trecere spre feudalism, etapă care se încheie în secolul al X-lea, o dată cu deplina cristalizare a noilor forme sociale. Cercetări recente au stabilit că în insulele britanice, în nord-estul Franței, valea Rinului, Belgia, Olanda, Iutlanda, ca și în Bavaria și Austria, aproape toate vechile

biserici romanice au fost precedate de construcții de lemn.

Cu cît înaintăm spre estul Europei, lemnul joacă un rol tot mai important în cultura locală. Și în aceste ținuturi însă apariția construcțiilor de piatră este legată strîns de apariția relațiilor feudale. Înălțarea monumentelor de piatră implică existența unei autorități centrale sau locale, cu deplină capacitate economică, capabilă să asigure mijloacele financiare, căile și mijloacele de transport, mîna de lucru specializată etc. Pătrunderea germanilor în vest și a slavilor în est, popoare obișnuite cu construcțiile de lemn, a contribuit, desigur, la răspîndirea și mai mare a acestei arhitecturi, realizată în grabă, cu mijloace locale, de meșteri populari, utilizînd procedee constructive comune cu acelea ale locuințelor.

O incursiune mai largă în acest domeniu, îmbrățișînd problema construcțiilor de lemn și de piatră și în sud-estul Moraviei, ar fi servit poate, autorului chiar în susținerea tezei sale.

În introducere se formulează limpede conținutul lucrării. Autorul pleacă în demonstrația acestei teze de la recenta descoperire a bisericii din Modrá și a bisericii din vechiul oraș Staré-Město, centrul cel mai de seamă al marelui stat morav. Aceste monumente, deosebit de importante pentru începuturile culturii morave, marchează cele două etape pe care autorul le deosebește în asimilarea culturii creștine de către moravi. Primul datează de la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, fiind pus în legătură cu activitatea misiunilor amintite mai sus, iar biserica de la Staré-Město aparține celei de-a doua jumătăți a secolului al X-lea, ilustrînd activitatea lui Metodiu și Ciril.

În primul capitol sînt prezentate tipurile de monumente religioase răspîndite în Orient și în Occident, la vremea cînd se poate presupune pătrunderea creștinismului în Moravia. Autorul se ocupă numai de trei tipuri principale dintre care acela simplu cu nava rectangulară sau pătrată și cu absida la fel, este propriu și construcțiilor morave.

Cele două monumente prezintă particularități de plan, comune cu monumentele ridicate în aceeași vreme sau mai de timpuriu în Europa apuseană, monumente care, chiar cînd sînt de piatră, reproduc în fond tipurile care le-au precedat, în lemn.

Biserica din Modrá a fost cercetată împreună cu cimitirul din jur în anii 1953—1954, reluîndu-se săpăturile din 1911. Construită din piatră, legată cu mortar, de mici proporții (8,80 m × 6,80; altarul 4,40 × 4,00 m), ea se caracterizează prin planul rectangular, format dintr-o navă continuată de o absidă tot rectangulară. Monumentul a fost datat în prima treime a secolului al IX-lea, corespunzînd, așa cum arată mai departe autorul, etapei de răspîndire a creștinismului în Moravia prin misiunile din Bavaria și din Irlanda. Biserica din Modrá este asemănătoare bisericii Sf. Ioan, înălțată în primii ani ai secolului al XIII-lea, probabil pe temelii mai vechi, deoarece mai păstră încă în secolul al XVII-lea amintirea unei construcții rectangulare din vremea lui Metodiu și Ciril. Al doilea monument interesant este biserica din Staré-Město, de plan aproape pătrat, cu absida adîncă, ușor arcuită la colțuri. Aceasta este doar amintită de autor, fără a insista asupra ei, deoarece se leagă de a doua etapă culturală, a doua jumătate a secolului al IX-lea, care, așa cum arată autorul, va constitui obiectul unui alt studiu.

Deoarece aceste două vechi monumente morave prezintă particularități care se regăsesc într-o serie de construcții din aceeași vreme în lumea occidentală și a Europei centrale, autorul face o largă și interesantă incursiune în arhitectura secolelor VI—X din nordul Franței, Irlandei, Scoției, valea Rinului, Iutlanda etc. În capitolele III—V ale cărții. Stringînd cele mai noi informații cu privire la acest grup de monumente preromane, care constituie și pentru literatura universală o problemă relativ recentă, încă în curs de cercetare, autorul aduce un aport prețios cunoașterii acestui domeniu al arhitecturii medievale din secolele VI—X. Un bogat număr de planuri ale diferitelor monumente preromane de acest tip și planșe în care se dau

toate variantele lui, în toate ținuturile în care el este răspândit, fac și mai elocventă această bogată prezentare de ansamblu. Din analiza comparativă a monumentelor de acest tip se desprinde concluzia că biserica din Modrá se aseamănă cel mai mult cu monumentele răspândite în insulele britanice, grup pe care îl denumește iro-scoțian. Autorul citează o serie de exemple, ca basilica din Glastonbury, (secolul al VI-lea), la origine din lemn, monumentele din Canterbury Esub, Kilmalkedar, St. Gwythain etc. (secolele VI—VIII), care toate au același plan pe care-l reproduce biserica din Modrá. El subliniază originea acestor monumente în construcțiile de lemn, considerând că acest plan constituie tipul original al arhitecturii iro-scoțiene. În capitolele IV—V autorul urmărește răspândirea acestui tip de monument în Franța și Germania, constatând că, prin activitatea misionară a călugărimii irlandeze, el a ajuns pînă în teritoriul episcopiei Salzburgului, cu care slavii de vest au avut legături directe.

Capitolele următoare, constituind partea a doua a studiului, cuprind o analiză istorică, sprijinită pe informațiile izvoarelor scrise, a etapelor de pătrundere a creștinismului în Moravia prin misiunile occidentale. În anul 796, Pannonia era în dependență religioasă de episcopia Salzburgului, a cărei jurisdicție se întindea pînă la granițele Moraviei și Slovaciei. Actele sinodale din această vreme vorbesc de creștini în ținuturile locuite altădată de avari, deci nu poate fi vorba de altă populație, decît de cea slavă. În ampla expunere din acest capitol, autorul prezintă toate informațiile izvoarelor scrise, a căror interpretare poate aduce o știre cu privire la creștinarea slavilor din Panonia și ținuturile limitrofe, inclusiv Boemia. El consideră că spre anul 800 misionarii creștini pătrunseseră mai de mult în Moravia, deoarece la această dată izvoarele vorbesc doar de hirotonia preoților, dar nu și de botezarea populației. Din analiza izvoarelor scrise, autorul conchide că creștinismul exista în Moravia încă din a doua jumătate a secolului al VIII-lea și, la venirea lor, Metodiu și Ciril i-au găsit pe slavi creștinați într-o

proporție destul de mare. O dată cu pătrunderea misiunilor în Bavaria a pătruns și tipul de biserică iro-scoțian de la Modrá. Mărturiile izvoarelor scrise sînt întărite de materialele arheologice: descoperirea bisericilor și cimitirelor creștine din secolul al IX-lea. Autorul subliniază faptul că în Moravia, către anul 800, se constată o transformare rapidă și spontană a modului de înmormîntare, incinerarea obișnuită slavilor fiind înlocuită cu înhumarea, transformare atribuită creștinării populației, nu influenței modului de înmormîntare avar, caracterizat de asemenea prin înhumare, așa cum susțin alți cercetători.

În capitolul al IX-lea al cărții, pentru a putea aduce noi argumente în datarea vestigiilor arheologice din Modrá de la începutul secolului al IX-lea, autorul face o interesantă și subtilă analiză a procesului de transformare a stilului irlandez sub influența carolingiană în centrele bavareze, cele mai apropiate de Moravia. Deoarece această analiză nu poate fi făcută pe baza monumentelor, refăcute total, autorul recurge la operele de artă decorativă, mai ales la miniaturi. El constată că miniatura carolingiană, care a pătruns în Bavaria abia în secolul al IX-lea, a fost precedată de aceea irlandeză, deci și pătrunderea tipului de construcție iro-scoțian nu s-a putut petrece decît anterior secolului al IX-lea. Autorul conchide astfel că prototipul bisericii de Modrá este, desigur, anterior epocii lui Carol cel Mare și el n-a putut fi introdus în Moravia decît către anul 800, ținînd seama de depărtarea acestui ținut de apus. În afară de aceste argumente de ordin stilistic, autorul aduce în sprijinul datării sale și concluziile trase pe baza materialelor arheologice găsite în cimitirul din jurul bisericii din Modrá. El observă că acest edificiu nu a fost destinat unui cimitir, nici nu s-a înălțat peste un cimitir existent, ci, dimpotrivă, construirea lui l-a precedat, mormintele, destul de rare, datînd din prima jumătate a secolului al X-lea, fiind dispuse paralel cu axul lui. Pentru determinarea cronologică a cimitirului servește comparația cu materialele bogate, datînd din prima jumătate a secolului

al X-lea, de la Staré-Město. Autorul observă că în mormintele nr. 17 și nr. 22 s-au găsit obiecte care s-ar putea data chiar în prima jumătate a secolului al IX-lea. Folosirea cimitirului s-a extins deci timp de un veac. Autorul face aluzie de asemenea la existența unui alt cimitir al așezării, descoperit în alt loc. Toate aceste elemente îl îndreptățesc să conchidă că biserica a fost construită mai înainte de utilizarea spațiului din jur pentru cimitir. Cercetînd destinația bisericii din Modrá, în capitolul următor autorul înlătură pe rînd toate ipotezele plauzibile, la prima vedere, a funcționării ei ca biserică de cimitir sau ca biserică a unei așezări, ajungînd la ipoteza verosimilă a utilizării ei inițiale ca biserică mănăstirească. Comparînd situația bisericii din Modrá cu a altor biserici timpurii din Moravia, autorul arată că ea se aseamănă cel mai mult cu biserica din așezarea „Na Spítalkach”, care, întocmai ca și la Modrá, a fost înconjurată ulterior de un cimitir slab populat. Acest monument a fost inițial biserica unei așezări. Cu acest prilej, autorul face o interesantă clasificare a tipului de monumente religioase morave, după funcțiunea lor. El stabilește existența a trei tipuri de biserici în feudalismul timpuriu. Prima categorie era destinată unei așezări; o astfel de biserică de obicei a fost ulterior înconjurată de un cimitir. A doua categorie, ceva mai recentă, cuprinde biserici construite izolat, la marginea unei așezări, peste vechi cimitire. Uneori chiar cimitirele creștine continuă pe acelea anterioare, păgîne. În sfîrșit, al treilea grup este format din bisericile înlărite, situate pe proprietățile principilor locali. Despre existența primelor două grupe sînt date arheologice, iar ultimul grup este amintit de izvoarele scrise. În a doua jumătate a secolului al IX-lea, astfel de monumente sînt pomenite cu ocazia unei hotărîri pe baza căreia erau scoase de sub autoritatea principilor locali și trecute sub jurisdicția arhiepiscopală. Autorul arată pe rînd motivele pentru care biserica din Modrá nu se poate încadra în nici una dintre aceste categorii, fiind mai degrabă la origine o biserică mănăstirească a unor călugări misionari. În capitolul

al XI-lea se urmărește chiar precizarea mai strînsă a datării monumentului și identificarea lui cu acela pomenit de izvoare la începutul secolului al X-lea, ca existînd pe teritoriul principelui Priwina, încă păgîn la acea dată.

În sprijinul datării ei la începutul secolului al IX-lea, în legătură cu activitatea misionară a arhiepiscopiei de Salzburg, este analizată pe larg informația izvoarelor scrise. Autorul caută să dea o precizare încă și mai mare datării monumentului de la Modrá, legînd sfințirea lui de expediția din anul 828 a lui Ludovic Germanul contra Bulgarilor, expediție la care a participat și arhiepiscopul de Salzburg. Considerînd că această expediție n-a putut avea loc decît într-un ținut de pe Tisa superioară, în preajma Slovaciei, autorul pune în legătură acest eveniment cu sfințirea bisericii din Nitra, pomenită de un izvor scris. Un argument în plus pentru această datare îl constituie faptul că, la mijlocul secolului al IX-lea, teritoriul Nitrei a fost cucerit de către unguri.

Analizînd împrejurările politice de la mijlocul secolului al IX-lea din Moravia, autonomia față de Imperiul franc urmată de independența bisericească, autorul ajunge la concluzia că după această dată misiunile franco-bavareze n-au mai putut exercita nici o influență asupra culturii morave, fiind chiar obligate să se retragă. Misiunile bavareze formaseră aici un centru de cultură de origine latină. Faptul acesta este demonstrat și pe cale filologică, elementele latine slavizate din limba textelor religioase morave dovedind traducerea lor inițială din limba latină. Traducerile lui Metodiu și Ciril s-au întemeiat ele însele pe vechile traduceri latino-slave pe care le-au găsit, după cum ei s-au întemeiat pe întreaga mișcare culturală incipientă, care explică de altfel dezvoltarea deosebită din vremea lor și posibilitatea de a crea o limbă literară prin traduceri făcute de ei.

Fără a putea face încă afirmații precise asupra unor legături directe între acest grup de monumente, din care face parte și biserica din Modrá, și bisericile cele mai vechi ale românilor din Transilvania, considerăm necesar să subliniem însă analogia izbitoră dintre aceste

monumente morave și acelea românești. Autorul lucrării de față i-au rămas cu totul necunoscute aceste monumente din țara noastră.

În stadiul actual al cercetărilor ar fi, poate, hazardat să vorbim despre o legătură sau o influență directă asupra teritoriului țării noastre a acestei arhitecturi și a artei de origine occidentală. De aceea ne vom limita doar să arătăm trăsăturile comune ale construcțiilor, cit și celelalte elemente particulare artei transilvănene, care ne orientează însă în aceeași direcție. În Transilvania, cele mai vechi biserici românești oferă o varietate de planuri și de forme arhaice care indică toate existența lor anterioară secolelor XIII—XIV, de când datează monumentele păstrate sau reconstruite după năvălirea tătarilor în sud-vestul Transilvaniei.

Printre acestea domină grupul bisericilor cu nava rectangulară și încăperea altarului (absida) de asemenea rectangulară sau pătrată. Bisericile din Streiu, Sîntă Măria-Orlea, Ciula Mare, Strei, Sln-Giorgiu, Cetatea Colței, Ribița, Crișcior au toate un astfel de plan, identic cu acela al bisericii din Modrá și cu al întregului grup de monumente preromane din secolele VI—X; totodată nu putem trece cu vederea identitatea lor cu unele biserici de lemn păstrate încă în Hațeg, Arad și Maramureș. Grupul de biserici de piatră din Hațeg, prin proporțiile, planul și uneori chiar prin sistemul lor de boltire amintește originea lor îndepărtată în lemn. Turnurile de veghe și clopotnițele de stil romanice, juxtapuse la apus, s-au adăugat, desigur, într-o etapă mai recentă, când monumentele simple, originare au venit în contact în secolul al XIII-lea cu arhitectura romanică propriu-zisă, introdusă de maghiari și de sași.

În aceeași ordine de idei trebuie să semnalăm analogia bisericii din Densuș cu aceea de la Staré-Mésto și cu alte monumente moravotimpurii. Este vorba de forme artistice cristalizate cam în aceeași epocă, în condiții sociale și economice similare, de o influență moravă în Transilvania sau de izvoare comune? Nu putem încă răspunde cu precizie acestei întrebări, dată fiind lipsa de materiale și dovezi încă suficiente pentru susținerea unei teze sau alta. Ne mulțumim să arătăm mai jos câteva dovezi care pot sugera unele idei în legătură cu această problemă nouă pentru istoria culturii românești.

Recent s-a descoperit la Ciumbud un cimitir creștin din secolul al X-lea, cu podobe de factură moravă. Informațiile date de cronică lui Nestor amintesc de argintul care venea din Cehia la Dunăre; analiza filologică a limbii textelor bisericesti din nord-vestul Transilvaniei duce la concluzia unei influențe morave. Pe de altă parte, în iconografia picturii monumentelor românești din Hațeg, ca și în aceea din Maramureș, există teme arhaice, reminiscențe ale unor programe iconografice obișnuite în Occident anterior secolelor X—XI; la aceasta se adaugă faptul că din programul iconografic al bisericilor maramureșene nu lipsește legenda Sf. Dumitru, patronul slavilor, care a trăit și în Tesalonic, centrul bizantin de unde au venit Metodiu și Ciril. Nu cumva între toate aceste faptezărește trebuie făcută o legătură? Iată o serie de probleme pe care le ridică lectura interesantului studiu al cercetătorului ceh pentru începuturile artei și culturii românești.

Corina Nicolescu

Forschungen zur Volks- und Landeskunde

Secția de științe sociale Sibiu a Filialei Cluj a Academiei R.P.R., 1959—1960, nr. 1—4.

Începând din a doua jumătate a anului 1959, Secția de științe sociale Sibiu a Filialei Cluj a Academiei R.P.R. publică bianual câte un volum din „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” (Cercetări pentru cunoașterea poporului și a țării).

Explicarea scopului urmărit de această publicație este făcută de colegiul redacțional mai ales în articolele: *Unsere Zielsetzung* (Ce ne propunem, nr. 1, p. 5—6) și *Rückblick und Ausblick* (Privire aruncată asupra trecutului și perspective de viitor, nr. 2, p. 5—18), arătând că se prezintă cititorilor lucrări originale din domeniul științelor sociale, care sînt scrise în spiritul înfrățirii cu poporul român a naționalităților conlocuitoare din R.P.R. și menite a scoate între altele în evidență aspectele specifice ale conlocuirii și interpătrunderii naționalităților din țara noastră și în special în Transilvania, în accepția largă a acestui cuvînt, cuprinzînd adică întreaga parte de apus a patriei noastre, în interiorul arcului carpatic. Și tocmai pentru cuprinderea est mai multilaterală a acestor aspecte, „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” înmănușează studii de istorie, etnografie, folclor, lingvistică, istorie literară etc. ale cercetătorilor romîni, sași, șvabi și maghiari din patria noastră.

Articolul de fond, *Probleme der Gesellschaftswissenschaften auf dem III. Parteitag der RAP* (Probleme din domeniul științelor

sociale la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., nr. 3, p. 5—16), analizează sarcinile specifice ale publicației în lumina raportului C.C. al P.M.R., prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la cel de-al III-lea Congres al P.M.R. constînd în primul rînd în combaterea ideologiei burgheze și în promovarea științei marxist-leniniste în cercetarea și interpretarea fenomenelor conviețuirii poporului român cu minoritățile naționale.

O contribuție mai generală o constituie, de exemplu, *Der siebenbürgisch-sächsischer Anteil an der rumänischen Geschichte- und Sprachforschung* (Contribuțiile săsești la cercetările de istorie și lingvistică romînă, nr. 2, p. 19—42) de Arnold Pancratz. Acest articol prezintă un material faptic foarte bogat, începînd cu lucrările umaniștilor germani ardeleni din veacul al XVI-lea și terminînd cu studiile istoricilor și lingviștilor sași contemporani. Tov. Pancratz demască de pe poziții marxist-leniniste o bună parte din concepțiile cronate ale învățaților burghezi sași din perioada de pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Din păcate însă autorul trece mult prea repede peste grava poziție antiștiințifică a majorității cercetătorilor burghezi din deceniile de dinainte de 23 August 1944, îmbibați de doctrina „pangermană”, de cea a pretinsei „unități naționale” a sașilor transilvăneni și în sfîrșit de cea mărturisită hitleristă.

Tot o lucrare cu un caracter mai general e și *Kritik einiger subjektivistischen Betrachtungen zur Geschichtsphilosophie* (Critica unor considerații subiectiviste în domeniul filozofiei istoriei, nr. 3, p. 133—138) de C. Göllner. Autorul pornește de la observațiile lui A. Posescu și O. Cheșan din studiul „Subiectivism și misticism în filozofia burgheză din România între cele două războaie mondiale” (Cercetări filozofice, 1959, nr. 5 și stabilește legăturile ce au existat între concepțiile „gîndiriștilor” și cele ale lui Erwin Reisner și Alfred Pomarius, care și-au publicat articolele din domeniul filozofiei istoriei în revista brașoveană „Klingsor” (1924—1939). Reisner, de pildă, nega cauzalitatea în procesul istoric, caracterul obiectiv al scurgerii timpului și interpreta dezvoltarea istorică drept o manifestare a voinței divine; Pomarius, pe de altă parte, pretindea că adevărul obiectiv nu ar constitui decît unul din simbolurile metafizice ale istoriei. C. Göllner demască tezele lui Reisner și Pomarius în lumina analizei făcute de Lenin în *Materialism și empiriocriticism* și amintește faptul că, în perioada în care „Klingsor” publica studiile în cauză, revistele „Era nouă” și „Korunk”, îndrumate de P.C.R., duceau o luptă hotărîtă împotriva concepțiilor subiectiviste în filozofia istoriei.

În nr. 4 al publicației „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, volum dedicat cu precădere problemelor de etnografie, Stefan Imreh analizează natura legăturilor dintre etnografie și istorie. Nota tov. Imreh, „Volkskunde und Geschichte”, demonstrează că separarea rigidă și mecanică dintre etnografie, care studiază tradițiile încă vii, și istorie, care aprofundează izvoarele scrise, e pe cale de dispariție; după cum o arată exemplul lui B. D. Grekov, istoricii marxști apelează continuu la metodică etnografiei, iar etnografii materialști-dialectici nu se pot lipsi de lumina izvoarelor scrise. În încheiere, tov. Imreh atrage atenția asupra protocoalelor sătești din comunele săsești — nu mai vechi de 1737, dar oglîndind stări și fapte arhaice —, recomandînd studierea lor și din punct de vedere etnografic.

Interesante sînt și datele cuprinse în *Zur Geschichte des Staatsarchivs von Hermannstadt* (Cu privire la istoria Arhivelor statului din Sibiu, nr. 2, p. 75—95) de George Duzinchevici, în care autorul prezintă date valoroase, în bună parte inedite, asupra dezvoltării acestui tezaur de documente, esențial pentru adîncirea istoriei sașilor transilvăneni și a populației românești din raza fostelor „scaune” săsești și cuprinzînd de asemenea date valoroase în legătură cu evoluția celor trei țări romine în genere. Prima organizare a acestor arhive e anterioară anului 1546, dată la care notarul Christian Pomarius sfîrșește repertoriul documentelor adunate pînă atunci. Din 1681 datează un interesant „juramentum registratoris Archivi”, din care rezultă felul documentelor ce se păstrau pe atunci în arhive, îndatoririle ce le avea „registratorul” și felul cum se puteau folosi fondurile de către cei interesați. Valoroase sînt și semnalările privind străduințele patriciatului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea de a interzice consultarea acestui fond arhival „nechemăților”, precum și date concrete despre condițiile grele în care se desfășura în trecut munca arhivarilor sibieni. G. Duzinchevici analizează apoi dezvoltarea fondului de documente de-a lungul veacurilor, bazîndu-se între altele pe copiile unor rapoarte din 1797, 1816 și 1824, și termină prin a sublinia avîntul luat de Arhivele statului din Sibiu în anii puterii populare; numărul arhivarilor este acum de patru ori mai mare decît în 1937, s-au executat 50 000 de fișe, regeste și indicatoare menite să ușureze munca cercetătorilor, s-au tipărit și sînt în curs de editare inventare științifice ale celor peste 25 000 de documente existente.

Pentru a pune la dispoziția istoricilor, etnografilor, lingviștilor etc. indicații prețioase cu privire la lucrările marxiste privind Transilvania, în înțelesul mai larg al cuvîntului, s-a publicat în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” (nr. 1, p. 227—247) un indice bibliografic al cărților și articolelor de specialitate. Această bibliografie, îngrijită de A. Pancratz, înmănunchează indicații despre volumele și studiile scrise în limbile romînă,

germană, maghiară, franceză, publicate la noi precum și în alte țări de democrație populară (R.D.G. și R.P.U.). Datele sînt grupate pe capitolele : marxism-leninism, filozofie, istorie, cunoașterea teritoriului țării (Landeskunde), lingvistică și știința literaturii, cultură și artă, și cam o zecime din ele prezintă scurte note analitice. Organizarea capitolelor nu ține însă seama în suficientă măsură de criteriile de clasificare științifică ale „Anuarului cărții” sau ale „Buletinelor bibliografice”, editate de Biblioteca centrală de stat ; această constatare poate fi ilustrată și prin observația că subcapitolele privind istoria nu sînt ordonate în primul rînd după criteriul orînduirilor societății omenești, ci exclusiv după cele „tradiționale” : generalități, antichitate, ev mediu, istorie modernă și contemporană (ambele la un loc).

Dintre lucrările ce tratează tematica celor mai vechi orînduiri, numai studiul lui Henri H. Stahl: *Voruntersuchungen zur archäologischen Forschung der sächsischen Siedlungen in Siebenbürgen* (Premise pentru cercetarea arheologică a așezărilor săsești din Transilvania), publicat în nr. 4, e de o mai mare amploare, tinzînd între altele să fundamenteze rolul „arheologiei sociale” atît în domeniul etnografiei, cît și în cel al istoriei feudalismului timpuriu în Transilvania. Autorul demască ipotezele neștiințifice și generalizările pripite ale istoricilor și etnografilor burghezi, care considerau forma vetrei satului ca fiind determinată de „rasa” locuitorilor lui, și arată că ceea ce etnografia veche considera drept tipologie cultural-etnică e în realitate o tipologie economic-culturală, determinată de treptele succesive ale dezvoltării de-a lungul orînduirilor. Diferența frecventă în forma vetrei satului se explică prin aceea că sașii au adus cu ei tehnica agricolă de tipul „Dreifelderwirtschaft”, pe cînd populațiile localnice au păstrat timp îndelungat procedee bazate pe defrișări de păduri și înțeleniri periodice. Acolo unde populația romînească a adoptat de timpuriu tehnica săsească, forma vetrei satului e similară ; acolo unde coloniștii germani și-au creat spațiul necesar

tot prin defrișări, ca de exemplu pe alocuri în Banat, forma vetrei satului lor a devenit „romînească”. H. H. Stahl recomandă studierea atentă a formei tarlalelor, a urmelor satelor părăsite, a cuptoarelor și gropilor de cereale abundente, a liniilor întăriturilor pentru a clarifica atît chestiuni de natură istorică, cît și altele de etnografie.

N. Lupu prezintă cîteva comunicări din domeniul arheologiei propriu-zise și al istoricului arheologiei în Transilvania : în *Numismatische Mitteilungen* (Comunicări numismatice, în colaborare cu Alexe Mureșan, în nr. 3, p. 119—127) se ocupă de monedele din colecția liceului din Sighișoara ; în *Eine interessante Verordnung bezüglich archäologischer Funde aus dem 19. Jahrhundert* (O decizie interesantă din veacul al 19-lea privind descoperirea de tezaure arheologice, nr. 1, p. 200—201) se dezvăluie cauzele pentru care majoritatea obiectelor preistorice și antice de aur și de argint, găsite în Transilvania în secolul trecut, s’ află astăzi la Viena și Budapesta ; în *Ein Briefwechsel aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts über einige archäologische Denkmäler in Siebenbürgen* (O corespondență din prima jumătate a secolului al XIX-lea despre cîteva monumente arheologice din Transilvania, nr. 3, p. 165—171) prezintă scrisorile adresate de Felix Lajard, arheolog francez, Rozaliei Csáki în perioada 1829—1842 privind reliefuri ardelențești legate de cultul mithriac.

O lumină foarte interesantă asupra luptelor de clasă în mediul săsesc în timpul orînduirii feudale o aruncă cele două studii cuprinzătoare ale lui Gustav Gündisch : *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556* (Răscoala sibiană din anul 1556, nr. 1, p. 75—108) și *Soziale Konflikte in Hermannstadt um die Mitte des 17. Jahrhunderts* (Conflicte sociale la Sibiu pe la mijlocul secolului al XVII-lea, nr. 3, p. 57—78).

Aceste două lucrări dezvăluie formele acute pe care le-a luat antagonismul de clasă între patricieni și celelalte pături ale populației sibiene încă de la sfîrșitul veacului al XV-lea, analizează și fazele acute ale conflictelor

asecuțiile care au dus în 1556 și în 1645—1646 la anihilarea temporară a autorității oligarhiei, stăpîna pe consiliul municipal și pe „maghistrat”, și la preluarea vremelnice a puterii de către organizația civică a opoziției meșteșugărești, de către sfatul centumvirilor, existent la Sibiu cu începere din 1495. G. Gündisch analizează apoi critic mărturiile documentare asupra răscoalei, toate de inspirație patriciană, demască străduințele conducerii municipale oligarhice de a face dispărute actele originale de epocă și ajunge apoi la concluzia că atât în 1556, cît și în 1645—1646, patriciatul a reușit să pună iarăși mîna pe putere numai datorită scindării pe care a putut s-o provoace între meșteșugarii mai înstăriți pe de o parte și calcele și sărăcimea orășenească pe de alta. Autorul ia de asemenea poziție față de interpretările tendențioase ale istoricilor burghezi reacționari, care au încercat să minimalizeze aceste momente foarte semnificative ale luptei de clasă în sinul populației săsești, atribuindu-le în genere unor ieșiri momentane ale unei „plebe rebele”, antrenată în 1556 în lupta dintre elementele prohabsburgice și cele favorabile unei înțelegeri cu turcii și indignată în 1645—1646 de abaterile de la moralitate ale unui grup de patricieni.

În ceea ce privește însă aprecierea pe care o face versiunii evenimentelor în *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für den sächsische Volk* de Georg Daniel Teutsch (1817—1893, vol. I) și Friedrich Teutsch (1852—1930, vol. II—IV și completările aduse vol. I), G. Gündisch e îngăduitor, semnănd doar greșelile comise, dar neindicînd cauza lor primordială: interpretarea evenimentelor din punctul de vedere al doctrinei așa-zisei „unități naționale”.

Articolul lui Bernhard Capesius: *Die Zwangverpflanzung österreichischer Untertanen nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert* (Strămutarea cu sila în Ardeal a unor supuși austrieci în secolul al XVIII-lea, nr. 1, p. 111—142) aduce o nouă considerare a unor date și documente publicate anterior de istorici burghezi. Autorul dezvăluie tendințiozitatea interpretărilor de

pînă la 23 August 1944, care n-au vrut să vadă în cele întîmplate decît fazele unei persecuții religioase a protestanților de către habsburgii și care au încercat să popularizeze versiunea mincinoasă după care patricienii sași ar fi primit cu brațele deschise pe „transmigranți”. Autorul demonstrează că, în urma contra reformei, protestantismul s-a păstrat în Austria numai în păturile sociale asuprite: la țărani săraci, la mineri, lemnari și zilieri. Încetîndu-se în cel de-al doilea sfert al secolului al XVIII-lea o situație revoluționară în rîndurile acestor exploatați, administrația a hotărît strămutarea cu sila în Transilvania a elementelor conștiente — caracterizate documentar a fi „pertinaces, seductores et periculosi” — pentru a le rupe de mediu și a intimidă pe cei rămași. B. Capesius analizează apoi fazele strămutării 1734—1738 și 1752—1776, arătînd că urmașii acestor „transmigranți”, stabiliți în grupuri compacte în comunele Turnișor (astăzi suburbie a Sibiului), Cristian și Apoldul de Sus, și-au păstrat dialectul. Documentele reproduse în anexa studiului demonstrează samavolnicia și adeseori cruzimea cu care a fost tratată această populație atât de aparatul funcționăresc habsburgic, cît și de cel al „Universității națiunii săsești”, reprezentanta patriciatului sud-transilvănean de pe „fundus regius”.

Studiul *Über die Lage der Hörigen in den Gemeinden mit deutscher Bevölkerung im Arader Komitat am Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts* (Situația economică și socială a satelor cu populație germană din comitatul Arad spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea, nr. 2, p. 97—113), de Geza Kovach, dezvăluie pe bază de documente inedite, între care conscripții urbariale din 1771/1772, intensificarea exploatarei populației rurale în cele trei sferturi de secol dinaintea revoluției de la 1848, ceea ce a dus la creșterea numărului zilierilor, concomitent cu creșterea impozitelor și a „robotei” pentru ogoarele lucrate de ceilalți iobagi. Acest studiu mai aduce materiale care demască sancționarea de către justiția de clasă a statului feudal, a rășluirii de către moșieri a unei bune părți a

ogoarelor sătești și care explică avântul revoluționar ce a cuprins în 1848 pe iobagii români, germani și unguri de pe cuprinsul comitatului Arad.

O bună parte din studiul cuprinzător al lui Carl Göllner *Betrachtungen zum fortschrittlichen Denken der Siebenbürger Sachsen im 19. Jahrhundert* (Despre dezvoltarea gândirii progresiste a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea, nr. 1, p. 3—72) privește evoluția concepțiilor despre istorie ale intelectualilor sași în preajma și în timpul revoluției de la 1848—1849, precum și în jumătatea de veac ce a urmat. În capitolele corespunzătoare: „situația economică, socială și politică” (p. 7—16) și „ideile social-politice” (p. 17—51) în care e demascat mitul „unității germane”, prin analiza temeinică și critică a mișcării „liberale” a „tinerilor sași” (Jungsachsen) în deceniul de după instaurarea „dualismului” și prin documentarea faptului că concepțiile istoricilor și ale gânditorilor sași progresiști sînt influențate de iluminism și socialism utopic. De un deosebit interes e analiza orientării ideologice a lui Ștefan Ludwig Roth (1796—1849), personalitate contradictorie, anticipind în unele privințe posibilitățile de dezvoltare a populației ardelenesti, dar apărînd totodată instituții feudale perimate, ca, de pildă, breslele și zeciuiala ecleziastică. Autorul subliniază pe drept cuvînt importanța străduințelor istoricului Anton Kurz (m. 1849)—a căruia operă politică și literară merită să fie publicată — de a înfrăți masele de diferite naționalități din Transilvania, învrăbite de ideologii apleți la remorca curții habsburgice sau a nemeșimii maghiare, și răsunetul internațional al scrierilor lui Friedrich Krasser (1818—1893), scrieri care, după cum a relevat deja în preajma anului 1900 publicistul socialist Paul Engelmann, „au înprospătat vreme de decenii inimile a sute de mii de proletari și le-au umplut cu încredere în luptă”. Este desigur just că C. Göllner amintește publicistica timpurie cu trăsături social-critice a lui Georg Daniel Teutsch, dar faptul că nu se pomenește involuția politică de mai tîrziu a acestui

istoric riscă să dea cititorilor o imagine neadevărată a acestei personalități.

Comunicarea lui George Duzinchevici despre răscoala de la Ocna-Sibiului din 1870 (*Der Aufruhr von Salzburg im Jahre 1870*, nr. 1, p. 282—294) arată felul în care țărănimă muncitoare a încercat să prevină abuzurile popilor, notarilor, primarilor cu ocazia lucrărilor de alcătuire a cărții funciare, modul în care autoritățile au făcut uz de trupe pentru a „restabili ordinea”, subliniind împrejurarea că documentele de epocă menționează alarmate „răspîndirea ideilor comuniste la Ocna-Sibiului” și precizează deschis că „ordinea poate fi menținută numai prin demonstrarea forței și aplicarea violenței”. Amănunte similare în multe privințe furnizează nota lui Egon Dörner: *Volksaufuhr in der Gemeinde Neu-Sanktanna zur Zeit des österreichischen Absolutismus* (Răscoala populară din comuna Sîntana în timpul absolutismului austriac, nr. 2, p. 158—163); aici incidentul inițial a fost arestarea abuzivă a unei femei sărace care își ceruse drepturile. Chiar din rapoartele autorităților rezultă că răscoala ce a urmat a fost cauzată de intervenția jandarmilor în favoarea primarului necinstit. Este interesant că plină la urmă anchetarea celor vinovați a fost suspendată pentru a nu compromite „tagma funcționarilor în care cetățenii și așa nu au încredere”, după cum o mărturisesc documentele.

Tot Dörner prezintă materiale de valoare despre radicalizarea politică a comunei Sîntana în anii premergători răscoalei din 1899, înăbușită în sînge de jandarmeria maghiară; autorul arată tocmai în *Zwei Dokumente vom Ende des 19. Jahrhunderts über das Eindringen sozialistischer Ideen in der Gemeinde Neu-Sanktanna* (Două documente de la sfîrșitul veacului al XIX-lea despre pătrunderea ideilor socialiste în comuna Sîntana, nr. 1, p. 205—207) că manifeste socialiste circulau în comună începînd din 1895 și că autoritățile au preferat să nu dreseze acte celui care le-a răspîndit „pentru ca să nu-i crească prestigiul la Sîntana”.

Dintre materialele privind perioada istorică al cărei început e marcat de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, merită a fi

menționată în primul rând nota lui C. Göllner : *Die Stellung der deutschen Hermannstädter sozialdemokratischen Zeitungen : „Die Wahrheit“ und „Der Kampf“ zu der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution* (Atitudinea ziarelor social democratice sibiene „Die Wahrheit“ — Adevărul — și „Der Kampf“ — Lupta —, față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, nr. 1, p. 208—209). Aici autorul relevă avântul crescând al maselor dinamizate de exemplul rus în anii dinaintea Congresului de constituire a P.C.R. și demonstrează că muncitorii de origine sașă s-au pronunțat și ei, în majoritate zdrobitoare, pentru crearea unui partid marxist-leninist, pentru pace și prietenie cu tânăra Rusie Sovietică.

O lucrare în care istoria se îmbină cu considerente critice asupra mecanismului finanțelor capitaliste este *Die Dynamik der kapitalistischen Gewinnes in der Mediascher „Westen“-Fabrik (1923—1944)* (Dinamica câștigului capitalist în fabrica „Westen“ din Mediaș (1923—1944), nr. 1, p. 145—171) de Nicolae Drăgan. Această istorie a unei întreprinderi care a deținut ani îndelungași monopolul producției de vase emailate din Ronihua și apoi a dictat, prin intermediul cartelului în care avea o poziție dominantă, prețurile pieții, realizând câștiguri fabuloase — înzecite în timpul celui de-al doilea război mondial —, dezvăluie unele aspecte ale tehnicii exploatarei forțelor de muncă prin creșterea cheltuielilor neproductive și a salariilor administrative, prin fixarea unor amortismente ridicate. N. Drăgan arată de asemenea repercusiunile crizei din 1929—1933 asupra salariilor muncitorilor de la „Westen“, care au scăzut la jumătate, acoperind până la urmă doar 20% din necesarul unei familii de patru persoane. Continuarea acestui studiu : *Die Arbeiter der Mediascher „Westen“-Fabrik im Kampf gegen die kapitalistische Ausbeutung (1923—1944)* (Muncitorii fabricii „Westen“ din Mediaș în luptă împotriva exploatarei capitaliste (1923—1944), nr. 3, p. 128—132) dezvăluie pe baza unei documentații bogate, cuprinzând acte din arhiva întreprinderii, felul în care muncitorii acestei întreprinderi s-au organizat în 1925 în cadrul Sindicatelor

unitare și modul în care au sprijinit în 1927 Blocul muncitoresc-țărănesc. N. Drăgan arată în sfârșit că, în 1936, muncitorii de la „Westen“ au organizat o grevă, cu un succes parțial, și că în timpul războiului antisovietic au avut loc în fabrică acțiuni de sabotaj ai căror autori nu au putut fi descoperiți de conducerea întreprinderii.

În studiul *Aus der Geschichte der Kollektivwirtschaft „Zorile“ von Neppendorf-Hermannstadt (1949—1959)* (Din istoria G.A.C. „Zorile“ din comuna Turnișor-Sibiu între anii 1949—1959, nr. 2, p. 115—127), C. Göllner urmărește dezvoltarea acestei unități socialiste fruntașe, una din primele cinci G.A.C. înființate de îndată după rezoluția plenarei C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949. În această gospodărie lucrează cot la cot țărani români și sași. Sub îndrumarea atentă și neobosită a organelor de partid, această G.A.C. a reușit, cu toată suprafața arabilă redusă pe care o are, să asigure creșterea continuă a nivelului de trai al colectivștilor, datorită cultivării legumelor și sfeclei de zahăr și datorită creșterii animalelor de rasă. În deceniul cercetat, fondul de bază s-a împătrit, numărul de vite pe suta de ha s-a întretit și valoarea unei zile-muncă a crescut de la 24 la 38 de lei.

Dintre studiile etnografice merită o atenție deosebită studiul *Unbekannte Quellen zur Geschichte der siebenbürgischen Volkstracht* (Izvoare necunoscute cu privire la istoria portului popular din Transilvania în secolele XVII—XIX, nr. 1, p. 173—196), de C. Irimie și J. Bielz. În acest studiu se prezintă o serie de codexuri și manuscrise, în cea mai mare parte necunoscute, de un interes deosebit, deoarece conțin reproduceri și descrieri ale portului popular din Transilvania din secolele XVII—XIX. Prin prezentarea acestui material se aduce o contribuție valoroasă la istoricul portului popular, precum și al influențelor reciproce între poporul român și naționalitățile conlocuitoare din Transilvania.

Din numeroasele recenzii publicate, numai cîteva privesc exclusiv probleme de istorie. Dintre acestea, cea a lui N. Hubert, din

„Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, nr. 1, analizează volumul *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről* (Studii despre începuturile capitalismului în Transilvania), de Elek Csetri, Ștefan Imreh și Samu Benkő (Edit. științifică, București, 1956) din două puncte de vedere, și anume din cel al materialului furnizat pentru înțelegerea bazei economice-sociale a revoluției de la 1848—1849 și din cel al utilizării de către autori a surselor săsești și al ogândirii situației populației germane din Transilvania. În nr. 3, C. Göllner rezumă materialele prețioase cuprinse în volumul *Der zweite Weltkrieg 1939—1945 — Wirklichkeit und Fälschung* (Cel de-al doilea război mondial — adevăr și falsificare), editat în R.D.G. în 1959.

Tot C. Göllner recenzează pe larg și foarte atent *Istoria patriei pentru clasa a XI-a*, manual redactat de D. Almaș, Gh. Georgescu-Buzău și A. Petric și editat în 1959, subliniind faptul că autorii au ținut seama de criticile aduse de „Lupta de clasă” vechiului manual din 1949, care nu ținuse seama de istoria populației ungurești și germane de pe teritoriul R.P.R. Totuși, autorul mai constată din acest punct de vedere unele scăpări și în actualul volum de *Istoria patriei*; astfel, manualul nu diferen-

țiază destul de clar modalitățile așezării țăranilor sași în Transilvania de cele ale colonizării vremelnice a cavalerilor teutoni, nu ține cont de împrejurarea că numai patriciatul săsesc a încurajat peетенденții care se opuneau lui Vlad Tepeș, nu pomenește — așa cum se face în volumul *Din istoria Transilvaniei* de C. Datcoviciu, Șt. Pascu, V. Cheres-teșiu și T. Morariu (Edit. Acad. R.P.R., București, 1960), pe tipograful Honterus, alături de diaconul Coresi și de Gaspar Heltai,

Fără îndoială că această analiză sumară a materialelor privind integral sau în cea mai mare parte problemele de istorie nu epuizează tematica bogată a publicației „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, dedicată și etnografiei, lingvisticii și istoriei literare, dar permite să se constate orientarea generală justă și utilitatea indiscutabilă a acestor volume editate de Secția de științe sociale Sibiu a Filialei Cluj a Academiei R.P.R. Pentru orientarea cercetătorilor, ar fi totuși recomandabil ca, pe viitor, rezumatele în limba română să fie mai cuprinzătoare, mai dezvoltate.

Heinz Stănescu

История СССР

Академия Наук СССР Институт Истории

Moscova, 1960, nr. 1—6

În anul care s-a scurs, revista „Istoria U.R.S.S.” și-a concentrat atenția asupra problemelor de istorie modernă și contemporană și îndeosebi, asupra generalizării și sintetizării construirii socialismului în U.R.S.S. Firește, redacția revistei n-a neglijat nici problemele de istorie medievală a popoarelor Rusiei. În paginile de față vom încerca să prezentăm principalele articole și studii apărute în 1960 în cadrul acestei reviste. Articolul lui V. I. Dovjenoc: *Despre nivelul dezvoltării*

agriculturii în Rusia kieviană (nr. 5) este bazat pe rezultatele obținute de arheologii sovietici în ultimii ani. Autorul dovedește că agricultura avea în Rusia kieviană, din cele mai vechi timpuri, o importanță covârșitoare. V. I. Dovjenoc analizează amănunțit dezvoltarea uneltelor agricole folosite în evul mediu, dezvoltarea pomiculturii, creșterea vitelor, precum și productivitatea muncii în agricultura Rusiei kieviene. Concluzia lui este că în perioada Rusiei kieviene s-a făcut un salt uriaș în

dezvoltarea agriculturii și nivelul care a fost atins atunci n-a fost depășit în secolele următoare din cauza jugului tătaro-mongol și a rutinei tehnicii în feudalism. Studiul lui V. I. Dovjenoc completează în mod fericit cercetările sovietice de arheologie, spulberînd încă o dată netemeinicia teoriei normaniste.

Articolul lui N. N. Voronin *Andrei Rubliov și vremea sa* (nr. 4) este consacrat aniversării a 600 de ani de la nașterea marelui pictor rus Andrei Rubliov. Autorul zugrăvește într-un stil cald, viu, condițiile sociale, istorice, culturale ale vremii în care a activat marele pictor. El analizează lucrările lui Andrei Rubliov pe plan tematic și artistic, remarcînd tehnica sa de a încadra pictura în fondul arhitectural. În concluzie, autorul consideră sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea drept perioada Renașterii culturii ruse, Renaștere al cărei simbol în artă a fost Rubliov. Deosebit de interesante sînt observațiile cu privire la particularitățile Renașterii ruse față de aceea a Europei occidentale.

De problema categoriilor sociale ale țărănimii ruse în feudalism se ocupă A. L. Sapiro, în studiul *Bobilstvo în Rusia în secolele XVI—XVII* (nr. 3). Autorul, după ce arată complexitatea cercetării acestei probleme, datorită neclarității termenului în izvoare, face unele aprecieri de valoare cu privire la rezultatele istoriografiei burgheze și, îndeosebi, ale celei sovietice (B.D. Grecov, A. M. Pancratova etc.). Autorul plasează apariția în masă a acestei categorii de țărani la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, explicînd-o prin ruinarea țărănimii în urma invaziei străine, și precizează totodată ce se înțelege prin țărani „boblii”. El observă că lichidarea acestei categorii speciale de țărani a fost legată de introducerea noului sistem de obligații feudale impuse țărănimii de către moșieri după numărul brațelor de muncă, sistem care s-a extins în secolul al XVIII-lea. Studiul lui A. L. Sapiro este interesant pentru toți cei ce se ocupă de cercetarea istoriei țărănimii, și mai ales a comparării instituțiilor medievale.

A. M. Stanislavskaia, în studiul *Rusia și Grecia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — Începutul secolului al XIX-lea (Din istoria politicii Rusiei pe insulele Ionice 1789—1807)* (nr. 1), relevă rolul progresist al politicii externe ruse în istoria luptei de eliberare națională a poporului grec. Autoarea analizează succint situația internațională și poziția insulelor Ionice la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și împrejurările care au dus la crearea republicii sub suzeranitatea Turciei și protectoratul Rusiei. Autoarea redă constituția dictată de Rusia, precizînd că ea a constituit un compromis față de burghezia greacă și că a fost impusă de larga mișcare țărănească din acea vreme. A. M. Stanislavskaia subliniază rolul nefast jucat de Turcia în politica internă a republicii și consideră că protectoratul de opt ani al Rusiei a contribuit la avîntul economic și cultural al insulelor, iar crearea republicii a constituit primul pas în făurirea unui stat național grec. Deși autoarea nu ignorează politica expansionistă țaristă, totuși anumite aspecte negative ale acestei politici sînt oarecum estompate.

În istoriografia sovietică s-au purtat largi discuții în legătură cu mișcarea miuridistă din Caucaz. A. V. Fadeev, în studiul *Apariția mișcării miuridiste în Caucaz și rădăcinile ei sociale* (nr. 5), aduce un aport prețios în lămurirea acestei probleme. Autorul consideră această mișcare drept o mișcare națională anticolonială, care a îmbrăcat o formă religioasă caracteristică în general Orientului în secolul al XIX-lea. Studiul amănunțit al particularităților dezvoltării social-economice a muntenilor din Caucaz și situația politică în Caucaz în mijlocul secolului al XIX-lea explică rădăcinile sociale ale mișcării. Autorul expune pe larg apariția miuridismului, insistînd asupra caracterului acestei mișcări și asupra contradicțiilor care au dus la subminarea ei. El ia o poziție hotărîtă împotriva istoricilor sovietici care consideră că mișcarea a fost generată numai din străinătate, din Turcia, Iran etc., subliniind că miuridismul a primit oarecare ajutor de la statele vecine, interesate în a slăbi pozițiile Rusiei în Asia Mijlocie.

În 1959, revista „Istoria U.R.S.S.” a indicat unele teme istoricilor sovietici, cernd să fie studiate cu prioritate, una din ele fiind istoria mișcării greviste din Rusia. În acest an, 1960, în revistă au apărut o serie de articole consacrate acestei probleme, însoțite de o scurtă notă din partea redacției intitulată *Despre studierea mișcării greviste* (nr. 4). În această notă redacția menționează însemnătatea studierii istoriei clasei muncitoare din Rusia în perioada capitalistă, care este actualmente cercetată pe trei direcții: a) formarea proletariatului ca clasă în societatea capitalistă; b) situația clasei muncitoare și c) mișcarea revoluționară a proletariatului. Redacția analizează situația statisticii folosite cu privire la grevele din Rusia, precum și stadiul studierii luptelor greviste în știința istorică sovietică. În concluzie, redacția consideră necesară elaborarea unei metode unice statistice și de calcul a grevelor.

În continuare se publică studiul lui A. A. Muhin, *Mișcarea muncitorească în gubernia Viataca în 1859—1883* (nr. 4). Autorul arată creșterea proletariatului și marea lui concentrare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe baza datelor statistice, A. A. Muhin fixează limitele celor trei perioade ale mișcării muncitorești în această gubernie. Autorul urmărește caracterul, formele, revendicările și organizarea mișcării muncitorești relevnd rapida ei dezvoltare.

L. I. Lescov, în articolul *Despre statistica grevelor muncitorilor din Ural în anii 1910—1914* (nr. 4), analizează specificul mișcării muncitorești din Ural datorită menținerii rămășițelor feudale în relațiile de producție. Autorul expune pe larg metoda sa de calculare a grevelor pe oameni-ore și oameni-zile, care cuprinde toate felurile de întreprinderi, și recomandă folosirea și a datelor din presă și literatura memorialistică.

Lescov subliniază că muncitorii din Ural nu au rămas în afara avntului revoluționar din anii 1910—1914. În sprijinul tezei sale el aduce date statistice prelucrate în tabele și scheme despre participarea la mișcarea grevistă a diferitelor categorii de muncitori, precum și

despre caracterul grevelor. Din date reiese în mod evident creșterea greutateii specifice a grevelor politice și a celor cu caracter ofensiv. Autorul subliniază rolul important al acestor greve în mișcarea revoluționară în ajunul primului război mondial.

Sugestii noi în lămurirea metodei de calcul al grevelor aduce I. I. Kiriakov, în studiul său *Lupta grevistă a muncitorilor din gubernia Ecaterinoslav în anii primului război mondial (iulie 1914—februarie 1917)* (nr. 4). Autorul enumeră izvoarele de arhivă pe care le folosește în studiul său, prezintă istoriografia problemei și în special neajunsurile metodei de calcul al grevelor. El insistă în special asupra metodei sale de a calcula numărul grevelor, al greviștilor, al orelor pierdute, precum și caracterul grevelor. Articolul este însoțit de numeroase tabele pe ani și luni, care cuprind toate datele cu privire la mișcarea grevistă și la categoriile de muncitori care au luat parte la această mișcare. În sfârșit, arătnd numărul nelsemnat de greve care au avut loc pînă în primăvara anului 1915, autorul relevă creșterea lor treptată de la această dată, mai ales a grevelor politice. Cu toate acestea, mișcarea grevistă din Ecaterinoslav a rămas în urmă față de cea din Petrograd, care a crescut cu pași mult mai repezi. Concluzia autorului cu privire la însemnătatea mișcării muncitorești din această gubernie pentru zdrobirea și înlăturarea țarismului în Rusia este pe deplin îndreptățită.

Articolul lui P. V. Volobuev, *Capitalul monopolist și politica economică a guvernului provizoriu* (nr. 1) umple un gol în cercetarea problemelor imperialismului rus. Autorul prezintă succint istoriografia problemei, subliniind importanța ei, datorită faptului că politica burgheziei și a guvernului provizoriu a împins în cele opt luni Rusia în fața catastrofei și a fost unul din factorii care au accelerat izbucnirea revoluției socialiste în Rusia.

Autorul remarcă că guvernul provizoriu era organul monopolisților ruși, însă mișcarea revoluționară a maselor a împiedicat crearea unei dictaturi politice stabile și trainice a capitalului monopolist în Rusia. În continuare,

P. V. Volobuev analizează instituțiile economice ale guvernului provizoriu, instituții ce constituiau aparatul statal pentru dirijarea vieții economice în condițiile ruinării economiei și creșterii revoluției. Studiul reușește să demonstreze că această dirijare de către stat nu a servit la constrângerea burgheziei monopoliste, ci a fost folosită de către această burghezie pentru înăbușirea revoluției și dezorganizarea economiei naționale. Guvernul a dus o politică îngustă în interesul clasei burgheze, în special al celei monopoliste și al oligarhiei financiare, ceea ce era în contradicție cu procesul legic de dezvoltare a țării și cu năzuințele maselor largi populare. În această situație, singura ieșire, cea indicată de V. I. Lenin — revoluția socialistă —, s-a impus ca o necesitate obiectivă.

R. P. Konișuaia consacră studiul *Friedrich Engels despre revoluția în Rusia* (nr. 6) aniversării a 140 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels. Autoarea arată că Engels s-a ocupat în mai multe rânduri de situația din Rusia și de mișcarea revoluționară rusă. Marx și Engels au urmărit cu atenție literatura social-economică rusă. Fr. Engels a presupus izbucnirea unei revoluții în Rusia în anii 1860—1890. Presupunerea aceasta era rezultatul analizei profunde asupra realității ruse după reforma din 1861. Autoarea se oprește pe larg asupra concluziilor lui Engels cu privire la caracterul forțelor motrice și la însemnătatea internațională a acestei revoluții pe care el o aștepta în Rusia. Fr. Engels considera că aceasta va fi o revoluție burghezo-democratică; ea va accelera revoluția proletară în Occident și va avea puternice rezonanțe și asupra mișcării revoluționare din Orient. Engels considera revoluția rusă ca pe un factor hotărâtor pentru începerea și dezvoltarea cu succes a revoluției proletare în Europa. Fr. Engels a elaborat cu acest prilej ideea remarcabilă a trecerii țărilor înapoiate peste stadiul capitalismului direct la socialism cu ajutorul proletariatului internațional.

În legătură cu împlinirea, în aprilie 1960, a 90 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin,

numărul al doilea al revistei „Istoria U.R.S.S.” este aproape în întregime consacrat studierii activității creatorului Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Acad. M. V. Necikina și M. P. Kim, în articolul *V. I. Lenin despre rolul maselor populare în istorie* (nr. 2), se opresc asupra unor teze principale emise de V. I. Lenin în această problemă multilaterală și complicată pentru a formula unele sarcini actuale ce revin științei istorice marxist-leniniste. Autorii consideră că sînt unele goluri în studierea concretă a rolului obiectiv al activității maselor în preajma unor schimbări revoluționare, că nu se acordă destulă atenție coacerii în conștiința maselor a ideii necesității de luptă și că aceste probleme sînt adesea suplinite cu simple formule despre intensificarea exploatării. Autorii relevă că în studiile consacrate revoluțiilor nu se subliniază tendința maselor de a mătura plină la capăt orice orînduire bazată pe exploatare și se dă toată atenția numai faptului că clasele stăpînitoare se folosesc de rodul luptei maselor. Autorii arată necesitatea de a elucidă concret cum și de ce erau în trecut ignorate drepturile maselor și cum au reacționat ele la aceasta, rolul concret al maselor în războaiele de apărare a patriei, croismul, lupta și greutățile lor, rolul maselor în crearea valorilor artistice, deși ele au fost ținute departe de știință și cultură.

Arătînd cum vedea V. I. Lenin rolul proletariatului și al maselor largi, autorii cer istoricilor sovietici să dea lucrări care să ilustreze calea istorică de dezvoltare a democrației socialiste, participarea activă de zi de zi a maselor la conducerea statului, precum și rolul organizațiilor obștești în întărirea și dezvoltarea orînduirii sovietice. Subliniînd faptul că V. I. Lenin nu ignora rolul personalității în istorie, autorii remarcă că istoricii sovietici au pus în lumină prea puține personalități.

Autorii încheie studiul cu cuvintele lui N. S. Hrușciiov (N. S. Hrușciiov, *Spre victoria în întrecerea pașnică cu capitalismul*, Moscova, 1959, p. 515) : „Munca de zi de zi în uzine și

fabrici, pe cîmpii și în laboratoare, — iată ce duce înainte istoria, iată ce apropie țările noastre de socialism și comunism”.

B. I. Koroliov, în articolul *Lupta lui V. I. Lenin împotriva revizionismului și oportunistului în problema țărănească* (nr. 2), se limitează la perioada din preajma și din timpul primei revoluții populare ruse.

Autorul analizează teoriile oportuniste și revizioniste emise în problema agrară la sfîrșitul secolului al XIX-lea, relevînd greșelile lor în problema diferențierii țărănimii din Rusia și a superiorității mării gospodării agricole. B. I. Koroliov expune pe larg lupta lui V. I. Lenin pentru combaterea acestor teorii eronate, subliniind că această luptă era indestructibil legată de elaborarea unui program agrar revoluționar marxist al partidului muncitoresc social-democrat rus. Lenin a legat problema țărănească de teoria generală a revoluției, de problema dictaturii revoluționare democratice a proletariatului și a țărănimii. Această teză l-a dus la ideea necesității alianței proletariatului cu țărăimea, sub hegemonia proletariatului, și la transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă. În continuare, B. I. Koroliov arată necesitatea studierii lucrărilor lui Lenin în problema agrară din anii 1899—1907 pentru demascarea teoriilor istoriografiei burgheze din Apus cu privire la relațiile dintre orașul și satul sovietic.

În încheiere, autorul arată importanța internațională a experienței sovietice în rezolvarea problemei agrare, confirmarea ideilor leniniste în experiența U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară în socializarea agriculturii.

Unele din articolele consacrate activității lui V. I. Lenin sînt axate pe istoria primei perioade a statului sovietic și a construcției socialismului. L. S. Gaponenko, în articolul *V. I. Lenin — marele conducător al revoluției proletare, întemeietorul statului sovietic* (nr. 2), analizează învățătura leninistă despre revoluția proletară, despre stat și despre dictatura proletariatului. Autorul se ocupă deosebi de forma nouă a dictaturii proletariatului, sovietele. Descriind desfășurarea luptei pentru

treccrea întregii puteri în minile sovietelor în perioada dezvoltării revoluției și organizarea puterii după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, autorul subliniază activitatea uriașă desfășurată de V. I. Lenin, legăturile sale strînse cu masele largi, stilul său bolșevic, partinic de muncă. După cum arată autorul, experiența construirii socialismului în U.R.S.S. demonstrează că victoria poate fi obținută numai sub conducerea partidului revoluționar proletar, iar succesele și victoriile țării sovietice se datoresc geniului nemuritor al lui Lenin.

A. P. Kucikina, în articolul *Despre ulti mele articole ale lui V. I. Lenin* (nr. 2), se ocupă de etapa finală de elaborare a planului leninist de construire a socialismului în U.R.S.S. Autoarea urmărește analiza amănunțită a situației interne și externe a statului sovietic făcută de V. I. Lenin în ultimele sale articole spre a releva felul în care a ajuns el la tezele devenite clasice ale construirii socialismului în U.R.S.S. Prevederile științifice ale lui V. I. Lenin au fost confirmate de istorie, arătînd astfel încă o dată viabilitatea învățăturii marxist-leniniste.

Studiul lui S. A. Fedinkin, *V. I. Lenin și problema atragerii specialiștilor burghezi la construcția socialistă în primii ani ai puterii sovietice* (nr. 2), este consacrat uneia dintre problemele importante ale trecerii de la capitalism la socialism. Partidul comunist a acordat o atenție deosebită acestei probleme, deoarece în capitalism nu pot fi create cadrele de specialiști și de tehnicieni proprii ale proletariatului. Autorul ne arată că mulți specialiști au trecut pe pozițiile Puterii sovietice încă din primele zile ale existenței ei, însă majoritatea a ocupat o poziție de expectativă, iar unii o poziție net dușmănoasă. În articol se arată metodele indicate de V. I. Lenin pentru atragerea lor imediată în munca de construire a vieții noi (ceea ce constituie o formă a luptei de clasă): salarii mai mari, reeducarea și, în anumite cazuri, constrîngerea. În folosirea specialiștilor se impune ca o condiție obligatorie controlul asupra muncii lor. Autorul ne înfățișează lupta lui V. I. Lenin împotriva lui Troțki, care s-a

opus controlului, precum și împotriva comunistilor de stînga, care în general se opuneau folosirii specialiștilor burghezi. Pe atunci se punea problema folosirii specialiștilor burghezi nu numai în știință, tehnică, industrie, conducerea economiei naționale, dar și în Armata Roșie, în care, în 1921, circa 33,7% din comandanți erau vechi specialiști. După cum arată autorul, partidul comunist, conducîndu-se după indicațiile lui V. I. Lenin, a reeducat multe mii de specialiști ai burgheziei, care au devenit constructori activi și conștienți ai socialismului.

Scrisori către V. I. Lenin (nr. 2), articolul lui O. D. Sokolov, analizează scrisorile primite de V. I. Lenin din străinătate. Aceste scrisori, încă nepublicate, sînt considerate de autor ca documente ale noilor forme de legături internaționale între guvernul muncitoresc-țărănesc și masele populare ale statelor burgheze. Trăsătura caracteristică a acestor scrisori este constituită de ideea susținerii prin toate mijloacele a statului sovietic și de credința neșrămutată în succesul cauzei proletariatului rus. Autorul aduce exemple grăitoare în sprijinul afirmației sale: propuneri de a veni personal pentru a ajuta la construcția socialismului; lupta desfășurată de muncitorii din țările capitaliste pentru recunoașterea diplomatică a statului sovietic și pentru reluarea relațiilor comerciale, propuneri de a trimite pachete cu alimente înfometaiților de pe Volga, propuneri de organizare a unui împrumut internațional muncitoresc pentru Rusia Sovietică peste capul bancherilor și capitaliștilor. În încheiere autorul arată că și în zilele noastre vin pe numele lui N. S. Hrușciiov zeci de mii de scrisori din toate colțurile lumii. Autorul atrage atenția asupra însemnătății acestor scrisori adresate lui V. I. Lenin, ca documente de preț pentru istorici și activiști, ele oglindind vocea maselor, voința lor de a contribui la cauza construirii socialismului.

A. Bogomalov, în articolul *V. I. Lenin și politica externă a statului sovietic* (nr. 2), demonstrează, pe baza unui vast material prelucrat cu multă grijă și finețe, că V. I. Lenin a fost fondatorul politicii externe sovietice,

politică ce își găsește și astăzi confirmarea în luptă U.R.S.S. pentru coexistența pașnică, pentru asigurarea unei păci trainice în lume.

În actuala perioadă, istoriografia sovietică dă o mare importanță studierii istoriei diferitelor republici naționale sovietice. Articolul lui A. L. Drizulis (Riga) *V. I. Lenin și mișcarea revoluționară în Letonia* (nr. 2) arată că de numele lui V. I. Lenin sînt legate începuturile și dezvoltarea luptei Partidului Comunist Leton. Autorul redă succint istoria mișcării socialiste din Letonia și a legăturilor acestei mișcări cu V. I. Lenin și analizează pe larg ajutorul pe care l-a acordat Lenin organizațiilor bolșevice letone, interesul pe care l-a manifestat pentru luptele desfășurate de acestea, aprecierile sale pozitive. Datorită sprijinului dat mișcării muncitorești letone, V. I. Lenin a fost ales președinte de onoare al Congresului constituțional al sovietelor din Letonia. Contrarevoluția internă și externă, deși a reușit să acapareze puterea, nu a izbutit să nimicească în inimile maselor populare cauzele revoluției și numele lui V. I. Lenin. În încheiere, autorul arată că măreția ideilor leninismului a luminat lupta poporului leton pentru eliberare socială, luptă care a fost încununată de restaurarea puterii sovietice. Poporul leton construiește astăzi comunismul în marea familie a popoarelor U.R.S.S.

H. S. Ignatov, în articolul *V. I. Lenin și construirea orînduirii de stat naționale la popoarele Asiei Mijlocii* (nr. 2), demonstrează, pe baza unui foarte bogat material factic, însemnătatea rezolvării juste a problemei naționale prin crearea orînduirii de stat sovietice la popoarele Asiei Mijlocii. Autorul subliniază modul cum s-a aplicat teoria națională leninistă, ținîndu-se seama de condițiile concrete ale fiecărei regiuni de pe teritoriul Asiei Mijlocii. Interesantă este analiza, bogat documentată, a ajutorului multilateral acordat de către clasa muncitoare rusă sub conducerea partidului comunist și a lui V. I. Lenin popoarelor Asiei Mijlocii în perioada revoluției socialiste, a războiului civil și apoi a construcției pașnice a socialismului. Datorită acestui ajutor dezinteresat și multilateral, popoarele Asiei

Mijloicii au învins în Revoluția Socialistă din Octombrie, au apărat cuceririle revoluției și au creat state naționale, dezvoltându-se apoi neîntrerupt din toate punctele de vedere.

În legătură cu împlinirea a 40 de ani de la crearea R.A.S.S. Daghestan, G. A. Danilov scrie articolul *De la relații feudale la socialism* (nr. 3). Autorul arată că, înainte de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Daghestanul, un ținut muntos, care cuprindea 81 de naționalități, era una din cele mai înapoiate regiuni din Rusia atât în privința nivelului dezvoltării sale economice, cât și sub raportul caracterului relațiilor social-politice (dominația relațiilor patriarhal-feudale). În urma războiului civil și a activității contrarevoluționare a clerului mahomedan, economia Daghestanului a fost total ruinată. Situația era îngreuiată și prin faptul că lipseau cadre naționale de specialiști și de tehnicieni. Autorul urmărește îndeaproape saltul gigantic de la feudalism la socialism, înfăptuit în anii Puterii sovietice în Daghestan. În exemplul Daghestanului se vede clar superioritatea orânduirii socialiste față de cea capitalistă.

T. P. Agaian, în articolul *Craful dictaturii burghezo-naționaliste a dașnacilor și victoria Puterii sovietice în Armenia în 1920* (nr. 6), analizează activitatea naționaliștilor burghezi în Transcaucazia și lupta maselor din Armenia împotriva dașnacilor naționaliști burghezi. În urma răscoalei din 1920, s-a proclamat Puterea sovietică în Armenia și cîrmuirea dașnacilor a fost silită să accepte ultimatumul Rusiei Sovietice și să predea puterea guvernului ales de popor, primului guvern sovietic armean.

Studierea experienței sovietice în ceea ce privește conducerea industriei este oglindită în articolul lui A. F. Havin *De la Consiliul superior al economiei naționale pînă la consiliile economiei naționale din zilele noastre* (nr. 5). Autorul se ocupă de formele de organizare a conducerii industriei în diferite etape ale dezvoltării societății sovietice. El subliniază că dezvoltarea formelor de conducere ale industriei constituie o condiție obligatorie a dezvoltării producției și a progresului tehnic

accelerat. Autorul arată că au fost șase perioade în dezvoltarea formelor de conducere a industriei. Perioada a șasea începe o dată cu reorganizarea conducerii industriei înfăptuită în 1957, pe care autorul o consideră o adevărată măsură revoluționară. Reorganizarea constă în trecerea de la conducerea pe ramuri industriale la conducerea teritorială a industriei, această măsură fiind determinată de creșterea uriașă a industriei și de depărtarea obiectivelor industriale. În încheiere, autorul arată că în U.R.S.S. s-a creat pentru prima dată pe baze științifice sistemul conducerii economiei socialiste. În fiecare etapă a construcției economice, partidul comunist a reorganizat în mod creator și sistemul conducerii industriei, la baza acestor reorganizări fiind principiul leninist al gospodăriei socialiste.

În articolul *Construcția colhoznică în U.R.S.S. în 1931—1932. Cu privire la rezultatele colectivizării compacte a agriculturii* (nr. 6), I. E. Zelenin caută să elucideze aspecte mai puțin studiate ale începutului colectivizării compacte în U.R.S.S. Articolul este deosebit de interesant, autorul reușind să sintetizeze în tabele ritmul desfășurării mișcării de colectivizare a agriculturii și să analizeze greșelile făcute în urma încălcării liniei trase de partid, precum și lichidarea acestor greșeli.

A. I. Gremt și M. I. Heifit publică un articol critic *Despre unele probleme ale istoriei orașului socialist. La apariția celui de-al VI-lea volum al „Istoriei Moscovei”* (nr. 4). Autorii subliniază ca îmbucurător faptul că în ultimul timp istoricii dau tot mai multă atenție istoriei orașelor din perioada socialistă. În această direcție, ei supun unei critici îndreptățite volumul al VI-lea din *Istoria Moscovei*, care tratează perioada 1917—1941.

Lupta pentru pace a statului sovietic este oglindită în articolul lui L.N. Kudasev *Din istoria luptei statului sovietic pentru dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate cu Japonia (1926—1936)* (nr. 5). Autorul arată însemnătatea acestei probleme pentru relațiile sovieto-japoneze actuale și pentru stabilirea adevărului istoric, care a fost denaturat de către istoricii japonezi. Istoria relațiilor so-

vieto-japoneze dovedește că U.R.S.S. a dus o politică îndreptată spre stabilirea de relații de bună vecinătate, politică ce face parte integrantă din politica de pace și de securitate în Extremul Orient, dar cercurile agresive imperialiste japoneze au împins țara într-o politică aventuristă, care s-a soldat printr-o catastrofă națională. Guvernul actual japonez ignorează experiența istoriei și merge pe aceleași căi, care s-au dovedit falimentare.

C. Amart, în *Din istoria prieteniei sovieto-cehoslovace (1938—1945)* (nr. 4), analizează succint prietenia sovieto-cehoslovacă și ajutorul multilateral dat de U.R.S.S. poporului cehoslovac în lupta sa de eliberare a patriei de sub dominația germano-fascistă. Autorul descrie activitatea unităților cehoslovace pe teritoriul U.R.S.S. în timpul războiului și arată influența luptei eroice a poporului sovietic asupra activității de partizanat a popoarelor Cehoslovaciei. El arată pe larg participarea ofițerilor și a soldaților sovietici în cadrul partizanatului din Slovacia ajutorul efectiv acordat în perioada răscoalei din Slovacia, apoi a celei din Praga. În concluzii, autorul arată că, drept urmare a acestui ajutor, prietenia popoarelor Cehoslovaciei și U.R.S.S., care reprezintă garanția securității R.S. Cehoslovace, garanția viitorului ei fericit și luminos, se întărește pe zi ce trece.

În revista „Istoria U.R.S.S.” sînt publicate cîteva articole consacrate perioadei Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Unul dintre ele este *Marele Război pentru Apărarea Patriei al poporului sovietic în anii 1941—1944. «Caracteristica acțiunilor militare după fronturi și perioade»* de S. V. Roghinski (nr. 3).

Articolul scris de A. V. Mitrofanova, *Evacuarea întreprinderilor industriale în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941—1942)*, se ocupă de una dintre problemele importante ale războiului împotriva agresiunii fasciste. Autoarea arată că una din cele mai uriașe acțiuni întreprinse în acest război a fost transmutarea întreprinderilor industriale, a averii S.M.T.-urilor,

colhozurilor și sovhozurilor, instituțiilor de cultură etc. din vest spre est, adînc în spatele frontului, precum și evacuarea totodată a milioane de oameni. Autoarea analizează etapele și datele evacuării întreprinderilor industriale, arătînd că aceasta a fost o acțiune planică, organizată în condițiile extrem de grele ale războiului. Ea observă că istoria omenirii nu a cunoscut o astfel de strămutare a forțelor de producție într-un timp atît de scurt și pe distanțe atît de mari în condiții de război. În continuare, autoarea se ocupă de greutatea enormă care a trebuit să fie învinse pentru refacerea și punerea acestor întreprinderi evacuate în funcțiune, relevînd înunca eroică a oamenilor sovietici în spatele frontului. Deosebit de prețioasă este informația că industria de război a crescut în 1942, față de 1940 de cinci ori în Ural, de 27 de ori în Siberia vestică și de nouă ori în regiunea Volgei. În această acțiune de evacuare a întreprinderilor industriale spre est s-a relevat forța și elasticitatea economiei socialiste, superioritatea organizației sale planice, rolul conducător al partidului comunist.

De progresul tehnic în industrie în etapa actuală se ocupă A.F. Ciurmac în articolul *Lupta pentru progresul tehnic în bazinul carbonifer Karaganda (1950—1957)* (nr. 1). Arătînd importanța celei de-a treia baze carbonifere, Karaganda, pentru dezvoltarea industriei sovietice și pentru dezvoltarea Kazahstanului, autorul descrie istoria mecanizării industriei carbonifere în general și în Karaganda în special. El relevă importanța și atenția deosebită dată mecanizării complexe a extracției de cărbune, scăderii considerabile a prețului de cost și automatizării proceselor de producție, eliberării oamenilor de munca brută și trecerii lor la dirijarea agregatelor automate. Toate acestea sînt strîns legate de construirea bazei tehnice-materiale a comunismului. Autorul analizează importanța organizării muncii, a graficului ciclului de muncă în industria carboniferă, rolul comuniștilor în locurile nodale ale producției, al cadrelor calificate de muncitori. Toate aceste probleme sînt ilustrate cu cifre și exemple

concrete din bazinul carbonifer Karaganda. În articol se subliniază rolul jucat de mișcarea raționalizatorilor pentru introducerea tehnicii noi și folosirea ei cât mai efectivă. Autorul demonstrează că în Karaganda se observă cea mai înaltă creștere a productivității muncii pe întreaga industrie carboniferă. El încheie exprimându-și încrederea că minerii din Karaganda o să ocupe un loc de frunte în rezolvarea problemelor mărețe ale septenalului.

Despre studierea istoriei în școală în etapa actuală, un articol al redacției revistei, subliniază importanța studierii istoriei în școală pentru formarea concepțiilor marxist-leniniste la elevi. Redacția subliniază principiile de bază din hotărârea C.C. al P.C.U.S. și ale Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu privire la reforma învățământului sovietic. Autorii analizează noile sarcini care stau în fața istoricilor sovietici și dau indicații generale pentru întocmirea noilor manuale, precum și pentru editarea crestomațiilor.

O altă rubrică a revistei este consacrată istoriografiei și altor discipline istorice. În 1960, în această rubrică s-au purtat discuții foarte aprinse cu privire la periodizarea științei istorice sovietice. Discuțiile au fost începute cu articolul lui M.V. Necikina, *Despre periodizarea istoriei științei istorice sovietice* (nr. 1). În acest articol, autoarea consideră că a venit momentul să se creeze o lucrare generalizatoare despre istoria științei istorice sovietice. După cum arată acad. M. V. Necikina, analiza drumului parcurs în cei peste 40 de ani de știința istorică sovietică ar pune mai bine în valoare rezultatele muncii istoricilor sovietici, ar arăta perspectivele dezvoltării științei istorice și ar constitui în același timp un factor important în lupta științei marxist-leniniste împotriva falsificatorilor burghezi din străinătate. Aceasta ar constitui totodată un mijloc de transmitere a experienței generației mai vârstnice, care a trăit momentele parcurse de către tînăra generație de istorici sovietici.

În același articol, autoarea expune soluțiile și metoda sa pentru definirea periodizării istoriografiei sovietice. Acad. M.V. Necikina arată că periodizarea istoriografiei trebuie

legată de cele trei perioade mari din istoria popoarelor sovietice 1) perioada de trecere de la capitalism la socialism; 2) perioada desăvîrșirii construcției socialismului și trecerea treptată la comunism; 3) perioada construcției desfășurate a comunismului. Acad. M.V. Necikina consideră absolut necesar să se analizeze și perioada prerevoluționară, deoarece știința istorică sovietică marxist-leninistă nu a apărut pe loc gol, ci este moștenitoarea patrimoniului cultural al trecutului. În continuare, autoarea, relevînd rolul lucrărilor lui V.I. Lenin pentru dezvoltarea științei istorice sovietice, analizează prima perioadă, 1917—1934 (1936), pe care o împarte în două etape: Prima etapă 1917—1923, care se caracterizează prin ieșirea din ilegalitate a științei istorice marxist-leniniste, prin lupta ascuțită cu curentele burghezo-nobiliare în știința istorică. Semnalînd neajunsurile lui Pokrovski, expune rolul lui pozitiv în această perioadă pentru consolidarea forțelor istoricilor marxști. M.V. Necikina arată totodată însemnătatea creării diferitelor instituții și reviste istorice pentru dezvoltarea științei istorice. A doua etapă se caracterizează prin lupta cu curentele vrăjmașe, opoziționiste, și desăvîrșirea crahului istoriografiei burghezo-nobiliare. Un ajutor de preț l-a constituit apariția operelor lui V. I. Lenin în 1924—1925. Tematica principală în acea vreme era istoria celor trei revoluții ruse, a Comunei din Paris și a revoluțiilor burgheze. La sfîrșitul acestei perioade s-a dat lupta împotriva școlii lui Pokrovski — restabilirea studierii legității pe baza proceselor istorice concrete, a materialului faptic. Succesele în construcția socialismului au dus la o cotitură în știința istorică; în această direcție, o mare însemnătate a avut hotărârea C.C. al P.C.U.S. și a guvernului sovietic „Despre predarea istoriei civile în școală”, precum și alte hotărâri din perioada anilor 1934—1936.

Perioada a doua (1934 (1936) — pînă la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., 1956) a fost perioada consolidării forțelor în știința istorică sovietică, a afirmării unității în aplicarea concepției marxist-leniniste asupra

istoriei. În această perioadă au apărut lucrări generalizatoare importante. O mare atenție s-a dat studierii dezvoltării economice a Rusiei, problemei naționale, războaielor juste și nejuste, croismului poporului rus etc. Însă în această perioadă, după cum remarcă Acad. Necikina, sînt caracteristice unele greșeli legate de cultul personalității: frinarea studierii societății sovietice, atenție neîndestulătoare față de rolul maselor populare și hipertrofică față de unele personalități istorice (Ivan cel Groaznic, Petru I etc.), tratarea eronată a unor probleme (mișcarea lui Șamil etc.), idealizarea trecutului depărtat etc.

În cea de-a treia perioadă, din 1953—1956, a început lichidarea acestor greșeli. Știința istorică aduce un aport însemnat în educarea constructorilor comunismului în spiritul concepției marxist-leniniste. În această direcție, hotărîrea din 8 octombrie 1959 a partidului și guvernului „Despre unele schimbări cu privire la predarea istoriei în școli” constituie un îndreptar pentru întreaga știință istorică sovietică.

În același număr al revistei, G.D. Alekseeva participă la discuția inițiată prin articolul lui M.V. Necikina cu studiul *Apariția științei istorice sovietice*. Autoarea face o analiză amănunțită, extrem de interesantă și de instructivă, asupra condițiilor în care a apărut știința istorică sovietică, asupra căilor sale de dezvoltare, luptei duse în primii ani de la apariția sa, importanței rezultatelor obținute, tematicii din acea vreme.

K. N. Tarnavski, în articolul său *Istoriografia sovietică cu privire la imperialismul rus și problemele periodizării științei istorice sovietice* (nr. 3), se declară de acord cu punerea problemei de către M. V. Necikina și propune ca metodă de discuție să se studieze istoriografia unor probleme tratate de știința istorică sovietică. El realizează aceasta în articolul său consacrat analizei lucrărilor cu privire la istoria imperialismului rus. K.N. Tarnavski consideră că în perioada 1917—1926 există două direcții contrare: istoriografia burgheză-nobiliară și cea marxist-leninistă. Între ele s-a dat o ascutită luptă ideologică.

El arată lupta desfășurată de către Pokrovskî împotriva istoriografiei burgheze-nobiliare, subliniind că acesta nu a înțeles însă învățătura leninistă cu privire la imperialism. În a doua jumătate a deceniului al treilea al secolului nostru, au apărut lucrări bazate pe material faptic mai larg și axate pe tezele leniniste. Autorul arată însemnătatea conferinței istoricilor marxiști care s-a ținut la sfîrșitul anului 1929 și începutul anului 1930 pentru afirmarea concepției leniniste cu privire la imperialism în știința istorică sovietică. În legătură cu periodizarea propusă de acad. M. V. Necikina, autorul crede necesar să se prelungească prima etapă pînă în 1924—1925, cînd apar operele lui Lenin. El propune să se împartă perioada 1924—1934 (1936) în două etape, cu granița în 1929. Prima etapă o consideră începutul afirmării concepției leniniste, iar a doua ca etapa de cotitură. Hotărîrile partidului și guvernului din 1934 apar ca un rezultat al acestei cotituri.

În articolul său *Etapele istoriei științei istorice sovietice* (nr. 3). N. N. Stepanov se declară de acord cu propunerile făcute de M. V. Necikina, însă consideră necesară o periodizare mai detaliată a etapei 1924—1937.

F. E. Losi, în articolul *Cu privire la probleme despre periodizarea istoriei științei istorice sovietice* (nr. 4), este de acord cu rezolvarea metodologică a problemelor făcută de acad. M. V. Necikina. Consideră de asemenea necesar, pe baza exemplului dezvoltării istoriografiei ucrainene, să se lărgască prima etapă pînă în anii 1924—1925.

La Leningrad, în secția Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., s-au purtat în februarie 1960 discuții în legătură cu articolul acad. M. V. Necikina. Participanții s-au declarat în genere de acord cu liniile preconizate de M. V. Necikina, aducînd unele propuneri interesante pentru o mai judicioasă periodizare.

V. F. Inkin și A. G. Cernth, în studiul *Despre prima etapă de dezvoltare a științei istorice sovietice* (nr. 5), consideră că aprecierile acad. M. V. Necikina sînt unilaterale, supra-apreciind succesele științei istorice sovietice

În prima etapă. Autorii sînt de părere că M. V. Necikina nu aduce fapte convingătoare care să demonstreze că în etapa 1917—1923 s-a desfășurat o muncă importantă în formarea și dezvoltarea concepției marxist-leniniste cu privire la istoria Rusiei. Semnalînd importanța editării operelor lui Lenin în 1924—1925, autorii subliniază rolul negativ al lui Pokrovski în dezvoltarea științei istorice sovietice. Ei consideră că în această perioadă, istoria generală și istoria prerevoluționară a Rusiei erau monopolul istoricilor din generațiile mai vechi, iar despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și despre construcția socialistă au fost scrise numai lucrări de popularizare și publicistice pe bază foarte îngustă de izvoare. Autorii consideră că afirmarea concepției marxist-leniniste în știința istorică sovietică s-a făcut nu atît în lupta cu concepțiile burgheze-nobiliare, cît în lupta cu cele mic-burgheze și desăvîrșirea acestui fapt s-a făcut nu în 1923, ci în 1930, cînd a avut loc conferința istoricilor marxiști. Ei arată apoi că trebuie să se țină seama și de

nivelul de dezvoltare a istoriei marxiste în republicile naționale, precum și de stadiul învățămîntului istoric. În încheiere, autorii consideră că prima perioadă a dezvoltării științei istorice sovietice trebuie să fie extinsă pînă în 1936—1937.

E. N. Gorodețki participă la discuție cu articolul *Despre caracterizarea istoriografiei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917—1934)* (nr. 6). Autorul arată că Marea Revoluție Socialistă din Octombrie fiind problema centrală a istoriografiei sovietice, dă posibilitatea de a se vedea direcțiile ideologice principale în știința istorică. Autorul analizează sub acest raport realizările științei istorice sovietice, ajungînd la aceleași concluzii ca și acad. M. V. Necikina.

Rubrica „Viața științifică” oglindește bogata activitate a istoricilor sovietici, întregind în mod fericit imaginea despre preocupările istoricilor sovietici ce se desprinde din paginile revistei „Istoria U.R.S.S.”.

Al. V. și M. T.

Československý časopis historický

(Revista cehoslovacă de istorie), Praga, 1960, vol. VIII, nr. 1—6, p. 950

Primul număr din „Revista cehoslovacă de istorie” pe anul trecut e consacrat în întregime materialelor și problemelor dezbătute la cel de-al treilea congres pe țară al istoricilor cehoslovaci, care s-a ținut la Praga între 16 și 19 septembrie 1959. Congresul a avut drept scop trasarea sarcinilor principale istoriografiei cehoslovece și dezvoltării conștiinței istorice în perioada dezvoltării construcției socialiste.

Pe lângă istoricii cehi și slovaci, la congres au mai participat delegați din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, o delegație numeroasă din partea Academiei cehoslovace de științe, reprezentanți ai învățămîntului superior, ai institutelor științifice, ai muzeelor, arhivelor de stat etc.

De asemenea au mai fost prezenți la congres istoricii din U.R.S.S., R.P. Polonă, R.D. Germană, R. P. Ungară și R. P. Bulgaria. Lucrările congresului s-au desfășurat în cadrul a trei secții: prima secție s-a ocupat cu problemele istoriei antice și ale evului mediu, a doua a dezbătut probleme legate de istoria modernă, iar a treia a stăruit asupra sarcinilor ce revin istoricilor din domeniul istoriei contemporane. Problemele dezbătute au fost sintetizate în trei rezoluții, din care extragem următoarele idei și sarcini pentru istoriografia cehoslovacă marxistă:

Participanții la discuțiile care au avut loc în cadrul primei secții au subliniat faptul că dezvoltarea istoriografiei cehoslovace marxiste a confirmat întru totul valabilitatea

principiilor marxist-leniniste privind construirea noii societăți omenești. O sarcină imediată a istoriografiei cehoslovace actuale e aceea de a aplica mai bine și cu mai multă profunzime învățătura marxist-leninistă în cercetările privitoare la perioada precapitalistă. În al doilea rând, va trebui să se ducă o luptă fără compromisuri împotriva afirmațiilor false ale istoriografiei burgheze, ca și împotriva tendințelor pozitiviste și obiectiviste manifestate în unele din studiile actuale de istoric. De aceea e necesar să se dea o mai mare atenție problemelor metodologice și să se ridice tot mai mult nivelul ideologic al cercetărilor istorice privitoare la perioada feudalismului în genere. De asemenea nu trebuie să se uite influența negativă pe care o exercită în momentul de față ideologia imperialismului german. În legătură cu aceasta, urmează să se revizuiască problemele legate de așa-zisul fenomen al colonizării germane și să se respingă interpretările tendențioase ale istoriografiei imperialiste germane privind această epocă.

Subliniind importanța studiilor de istorie generală, membrii acestei secții propun editarea unei reviste în paginile căreia să se dezbată probleme-cheie de istorie generală sau să se concentreze cercetările în jurul unei tematici care să ajute la lămurirea unor aspecte din istoria poporului ceh și slovac. Mai departe, secția întâi mai propune elaborarea unui program editorial concret, privind perioada feudalismului atât din punct de vedere tematic, cât și metodologic. Fără a subestima importanța studiilor de istorie modernă și contemporană, participanții la discuții au subliniat necesitatea studierii unor probleme mai vechi, mai ales a celor care de la un timp formează obiectul de atac al istoriografiei burgheze și revanșarde din Occident. În sfârșit, rezoluția vorbește și de lipsa unor lucrări de sinteză accesibile unor cercuri cât mai largi de cititori.

Discuțiile din sinul secției a doua s-au purtat în jurul problemelor istorice din perioada 1848—1918, constatându-se cu satisfacție că în ultimii 15 ani s-a dat o atenție deosebită cercetărilor privitoare la istoria mișcării muncitorești, analizei fenomenelor

sociale și economice, precum și influenței pe care au avut-o mișcările revoluționare din 1905—1907 asupra desfășurării evenimentelor din țările cehe. Pentru viitor, rezoluția secției a doua preconizează necesitatea alcătuirii unor monografii de sinteză.

Secția a doua a congresului a cerut de asemenea ca istoricii să-și concentreze atenția asupra studiilor de istorie universală, cu specială privire asupra problemelor economice și politice din epoca modernă și contemporană și asupra istoriei mișcării muncitorești internaționale. În legătură cu acestea, se impune o sporire a cadrelor de cercetători care să se ocupe de cercetarea relațiilor cehoslovac-ruse și cehoslovaco-sovietice, precum și de studierea legăturilor istorice cu țările de democrație populară.

O deosebită atenție trebuie să se acorde mișcării revoluționare din 1848—1849 în Cehoslovacia și Europa Centrală, apoi problemei naționale din țările cehe, cu specială privire asupra situației din Austro-Ungaria, precum și asupra influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra Europei Centrale.

Să se studieze istoria economică a Europei Centrale sub toate aspectele, ținându-se seama de evoluția agriculturii, de situația clasei muncitoare și de dezvoltarea întreprinderilor din țările cehe și Slovacia. În vederea realizării sarcinilor de mai sus, secția a doua a congresului propune stăruitor editarea unui periodic internațional de către istoricii din țările socialiste pentru studiul istoriei universale. O astfel de revistă ar contribui la întărirea unității și colaborării istoricilor din aceste țări. Revista urmează să cuprindă și o parte informativă cu caracter critic, ca un răspuns la tendințele revanșarde și revizioniste ale istoricilor apuseni. O serie de alte deziderate, îndeosebi de ordin organizatoric, dezvăluie preocupările și hotărârea istoricilor cehi și slovaci de a contribui cu pricepere și puterea lor de muncă la desăvârșirea construirii socialismului în R. S. Cehoslovacă.

În sfârșit, secția a treia a congresului, pornind de la ideea unei juste informări a

maselor largi în general și a tinerilor în special, pune accentul pe câteva probleme esențiale din sfera istoriei contemporane și anume :

— o cît mai mare grijă pentru puritatea ideologică a istoriografiei marxiste, prin lupta împotriva vulgarizării și schematizării istoriei, ca și împotriva elementelor pozitive și obiectiviste ;

— studierea luptelor antifasciste și de eliberare națională, ca și cercetarea problemelor privitoare la revoluția națională și democratică. Tot aici se pune accentul pe studiul formării Republicii Cehoslovace populare, ca unul din cele mai mărețe capitole din istoria poporului cehoslovac ;

— în cercetarea fenomenelor istorice din trecut, trebuie să se dea prioritate acelor elemente care, într-o măsură hotărîtoare, au colaborat la formarea premiselor legate de construirea societății socialiste și comuniste ;

— o atenție specială urmează să se dea monografiilor regionale, mai ales celor care se ocupă de istoria mișcării muncitorești, de viața oamenilor muncii din fabrici, uzine etc. ;

— un accent deosebit se pune pe colaborarea dintre istoricii cehi și slovaci în domeniul istoriei contemporane. De asemenea, rezoluția exprimă dorința de a se realiza în viitor o și mai strînsă colaborare cu istoricii sovietici și cu cei din celelalte țări socialiste. Aceasta spre a se ajunge la soluționarea unor sarcini comune. Una din aceste sarcini, care intră în patrimoniul istoriografiei socialiste, este aceea de a se elabora în comun istoria mișcării muncitorești internaționale și a luptelor pentru eliberare națională a popoarelor înrobite.

În continuare, rezoluția secției a treia vorbește despre acțiunea de popularizare a cunoștințelor istorice, despre redactarea manualelor școlare în lumina ultimelor cercetări istorice, despre alcătuirea unei comisii de planificare și editoriale, despre editarea unei reviste pentru istoria modernă și contemporană ș.a.

Din cele de mai sus se poate vedea bogăția și varietatea problemelor care au format obiectul dezbaterilor celui de-al treilea congres pe țară al istoricilor cehi și slovaci.

Sarcinile trasate se încadrează în planul de perspectivă al istoriografiei cehoslovace marxiste, care, în ultimii 15 ani de existență a noii republici, și-a creat o tradiție de cercetări axate pe ideologia clasei muncitoare.

În continuare, revista a acordat și în cursul anului 1960 o atenție deosebită problemelor de istorie modernă și contemporană. În cuprinsul următoarelor cinci numere există un singur material de istorie medie. E vorba de studiul lui J. Kočí despre *Mișcările țărănești de pe unele domenii din Cehia de nord în 1775* (nr. 5, p. 636—661). Deoarece cercetările de pînă acum au stabilit în desfășurarea acestor răscoale țărănești două faze, una în timpul primăverii, cealaltă în lunile de vară, autorul precizează în subtitlul articolului că este vorba de o contribuție la cunoașterea celei de-a doua faze, aceea din timpul verii (1775). Cercetînd materialele din arhivele statului de la Jablonec nad Tisou, J. Kočí caută să stabilească aria de răspîndire a tulburărilor țărănești pe cuprinsul citorva domenii feudale aparținînd familiei Clam-Gallas. Răscoala din primăvara anului 1775 a fost înăbușită în prima săptămîină a lunii aprilie, iar faza următoare atinge punctul culminant în a doua jumătate a lunii iulie și la începutul lui august.

Obligațiile feudale erau împovărătoare și țărani cer reducerea lor, invocînd situații analoge de pe alte domenii feudale. După volumul prestațiilor, existau trei categorii de țărani : unii care munceau cu carul pe moșia boierului trei zile pe săptămîină, alții două zile și jumătate, iar cei din categoria a treia două zile. În afară de aceasta, aceiași țărani mai erau obligați să presteze pe an 60, 50 și 40 de zile-muncă manuală. Iobagii se mai plîng și de faptul că copiii lor aveau obligația de a sluji timp de trei ani la curtea feudalului. Alții căpătau o cotă prea mică în natură pentru munca la treierat. În timp ce chiaburii le ofereau o unsprezecime, feudalul le acorda numai o cincisprezecime din cantitatea treierată. Pentru realizarea revendicărilor, iobagii au recurs la greve și la demonstrații în masă, izbutind să antreneze în aceste mișcări pe toți bărbații apti de muncă din satele res-

pective. Însă răsculații n-au recurs la arme și n-au săvârșit nici un act de violență, tocmai pentru a nu justifica intervenția armatei. Aceste răscoale au adus o serie de ușurări imediate și constituie o verigă în lanțul luptelor de clasă care au dus până la urmă la desființarea robotiei în țările ceh.

Din istoria luptelor muncitorești, amintim în primul rând contribuția lui J. Kořalka, care se ocupă de *Lupta comună a clasei muncitoare din Cehoslovacia și Germania, baza istorică a prieteniei dintre R.S.Ā. și R.D.G.* (nr. 2, p. 113—133). Autorul subliniază faptul că și de o parte și de alta s-au înregistrat de-a lungul timpului momente pozitive, legate de ajutorul, prietenia și luptele comune ale clasei muncitoare. Tradiția de luptă comună, internaționalismul proletar străbat întreaga evoluție a clasei muncitoare din cele două țări. Adevărate relații de prietenie au existat între forțele cele mai progresiste, care au dus, în cadrul mișcării muncitorești, la colaborarea internațională a clasei muncitoare din țările ceh și Germania. Autorul fundamentează aceste afirmații cu exemple concrete, pornind de la 1848 și până în timpul celui de-al doilea război mondial. În toată această epocă, muncitorimea cehă și germană a luptat deseori alături pentru înfăptuirea acclorași revendicări de clasă. Însă nu-i mai puțin adevărat că, slujind cauza intereselor burgheziei, uneori sub influența social-democrației de dreapta din ambele țări, o parte a muncitorimii ceh și germane s-a situat câteodată pe poziții dușmănoase. În această privință, autorul explică într-un mod convingător procesul evolutiv al burgheziei ceh și germane, datorită căreia, mai ales în cadrul societății capitaliste, au rezultat situații politice ireconciliabile. La aceasta a contribuit și faptul că pe același teritoriu se dezvoltau două mișcări naționale burgheze, cu programe și principii contradictorii. Astfel, începând din 1848, țările ceh au fost timp de un secol cimpul pe care s-au desfășurat uneori lupte violente între burghezia cehă și cea germană, la care au fost antrenate și masele largi populare. Cu toate

acestea, în revoluția din 1848 tineri cehi și germani au luptat alături pe baricadele de pe străzile orașului Praga.

După înăbușirea revoluției burgheze din 1848, colaborarea dintre muncitorii cehi și germani a continuat în cadrul diferitelor ramuri de producție, cum s-a întâmplat, de pildă, în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea în întreprinderile din ținutul Liberec, unde populația avea un caracter mixt. La aceasta se adaugă colaborarea dintre socialiștii cehi și germani, acțiune care poate fi urmărită în tot cursul activității mișcării muncitorești din fostul Imperiu habsburgic. Încă de la sfârșitul secolului trecut, internaționalismul mișcării revoluționare ceh și germane a trebuit să înfrunte atacurile puternice ale forțelor naționaliste burgheze. Încep să se răspîndească: șovinismul, rasismul și antisemitismul, alimentate de mișcarea pangermanistă. În 1897, partidul social-democrat din Austro-Ungaria se descompune în șase secțiuni, după numărul naționalităților existente. Cu toate acestea, legăturile dintre social-democrații cehi și germani n-au fost niciodată întrerupte. Mai ales sub influența revoluției ruse din 1905, colaborarea dintre muncitorimea cehă și cea germană a fost mult mai strînsă în luptele din această perioadă.

Colaborarea dintre proletariatul ceh și cel german, în lupta lor pentru revendicările politice, sociale și economice, a continuat și după formarea primei Republici cehoslovace burgheze. Aceste lupte comune au culminat în cursul anilor 1933—1938, cînd masele muncitorești și elementele progresiste au trebuit să facă front comun în fața fascismului german. În continuare, autorul urmărește linia colaborării dintre partidele comuniste din Cehoslovacia și Germania, fundamentînd astfel din punct de vedere istoric actualele relații politice prietenești dintre Republica Socialistă Cehoslovacă și R.D.G.

O completare a problemelor expuse de Kořalka, în articolul de mai sus, o formează

-contribuția lui K. Gajan cu privire la *Colaborarea dintre burghezia cehoslovacă și reacțiunea germană după primul război mondial* (nr. 6, p. 843—855). Deosebirea constă în faptul că Gajan cercetează evenimentele din cursul unei perioade foarte scurte, din toamna anului 1918 pînă la Conferința de la Reichenhall, organizată de Direcția poliției din München în mai 1923.

Autorul notează un fapt real și semnificativ, care demască în mod incontestabil legăturile de interese economice dintre burghezia cehă și cea germană. „Cehoslovacia a fost singurul stat din lagărul țărilor învingătoare — scrie Gajan — care a renunțat, cu excepția citorva cazuri, la dreptul de sechestrare a bunurilor germane de pe teritoriul ei”. Acest drept îi fusese recunoscut prin art.297 din Tratatul de la Versailles și burghezia cehă, aflată la conducerea țării, și-a justificat această hotărîre prin motive de ordin social. De teama mișcărilor revoluționare, burghezia cehă socotea că bunele relații economice cu burghezia germană consolidează liniștea și situația social-politică din noua republică. Nu numai atât, dar Cehoslovacia a fost primul stat care a încheiat cu Germania după primul război mondial o convenție economică, în condiții foarte avantajoase pentru cea dintîi.

Pe de altă parte, încă din noiembrie 1918 burghezia cehă, prin reprezentantul ei cel mai tipic, Karel Kramář, în calitate de prim-ministru, a intrat imediat în contact cu reprezentantul diplomatic al Germaniei la Praga, pentru a se pune de acord în ceea ce privește ușurările de luat împotriva „bolșevismului”. Așa s-a ajuns ca, în octombrie 1919, noul stat cehoslovac să adere la organizația internațională anticomunistă, înființată de către Direcția poliției din München. În ianuarie anul următor s-a trecut la încheierea unei „convenții secrete de ajutor mutual pentru stîrpirea mișcării comuniste” (p. 850). În sfîrșit, la Conferința de la Reichenhall, la care pe lingă reprezentanții burgheziei cehă și germane au mai participat și delegați din Austria, Elveția, Olanda, Ungaria și Danemarca, s-au luat o serie de hotărîri împotriva

mișcărilor comuniste din aceste țări. În felul acesta, burghezia cehă și slovacă n-a șovăit să se alieze cu forțele reacționare din Germania, care constituiau cel mai aprig dușman al poporului cehoslovac.

O problemă interesantă de istorie contemporană tratează și Fr. Hrbata în articolul său intitulat *Congresul european antifascist din 1933* (nr. 2, p. 134—161). Autorul analizează la început condițiile politice din Europa care au înlesnit, într-o formă sau alta, instaurarea regimului fascist în Germania și subliniază teroarea dezlănțuită de hitleriști împotriva comuniștilor, social-democraților, pacifiștilor burghezi și intelectualilor progresiști.

La 14 martie 1933, Partidul Comunist din Germania e interzis și aruncat în ilegalitate. Peste trei luni, partidul social-democrat avea aceeași soartă, deoarece împotriva acestui partid „trebuie să se ia aceleași măsuri ca și împotriva organizațiilor comuniste” (p. 235). Succesele aparente ale fasciștilor din Germania au atras după ele formarea unor mișcări politice similare într-o serie de țări europene și reacțiunea internațională începu să se organizeze. În fața acestei situații, dar mai ales în urma celor săvîrșite de Hitler în Germania (incendierea Reichstag-ului etc.) imediat după preluarea puterii, elementele progresiste internaționale își string rîndurile și caută să se împotrivescă. Forța conducătoare a acestui puternic curent de opinie și de luptă antifascistă au devenit partidele comuniste. La un moment dat, era vorba de o mișcare progresistă care cuprindea oameni cu cele mai diferite convingeri politice, de la comuniști pînă la o seamă de democrați burghezi cinstiți, formînd un front popular antifascist.

Pentru ca lupta să aibă un caracter organizat, s-a inițiat ținerea unui congres. Inițial, congresul antifascist urma să se țină la Praga, după aceea la Copenhaga și în cele din urmă s-a ținut la Paris, în iunie 1933. Însă acest congres a fost rezultatul unor acțiuni asemănătoare, care s-au desfășurat tot timpul după primul război mondial. În legătură cu aceasta, autorul amintește de Comitetul internațional antifascist, format în 1926, în urma,

inițiativei lui Henri Barbusse și Romain Rolland, de manifestul lui Henri Barbusse din ianuarie 1929, de primul congres internațional antifascist de la Berlin, din martie 1929 și de congresul organizat împotriva războiului din primăvara anului 1932 de la Amsterdam. La acest din urmă congres au participat delegați din peste 50 de țări, reprezentând organizații politice diferite, nu numai din Europa, ci și din America, Asia, Africa și Australia. Frontul internațional pentru apărarea păcii devenise o realitate.

Hotărârile luate la acest congres au fost formulate într-un manifest, în care, printre altele, se spunea: „Declarăm că în toate secțiunile vom lupta pentru formarea unui front unic împotriva fascismului și împotriva războaielor imperialiste, alături de muncitorimea revoluționară” (140). Manifestul a fost adresat proletariatului din lumea întreagă. Tot atunci a luat ființă și un Comitet internațional de luptă împotriva războiului, care să funcționeze în permanență.

Așadar, o nouă etapă în dezvoltarea acestei mișcări o formează congresul din iunie 1933. Autorul arată că propunerea concretă pentru convocarea acestui congres a pornit de la Fritz Heckert, delegatul Partidului Comunist German în Comitetul executiv al Internaționalei Comuniste. O astfel de inițiativă fiind rezultatul nemijlocit al evenimentelor dramatice petrecute în Germania, a avut un larg ecou în stnul organizațiilor muncitorești și în cercurile progresiste din Europa. Trecând la activitatea propriu-zisă a congresului, Hrbata amintește că numărul participanților a fost de 3 270, dintre care 87% muncitori. De aceea a și fost denumit *congresul muncitorilor*. Ei reprezentau Germania, Italia, Polonia, Cehoslovacia, Franța, Elveția, Belgia, Spania, Austria, Anglia, Olanda, țările balcanice și scandinave. Axa dezbaterilor a format-o problema luptei proletariatului german împotriva fascismului, fără a se subestima însă și situația din alte țări.

În ceea ce privește rezultatele acestui congres, autorul vorbește despre impulsul pe care l-a dat luptei împotriva fascismului. Se

spune, de pildă, că din inițiativa Partidului Comunist din România, au luat ființă în 1933, atât la București cât și într-o serie de orașe provinciale, comitete antifasciste, alcătuite din muncitori, profesori, gazetari, scriitori, artiști și studenți. În concluzie, se poate spune că Congresul de la Paris a demonstrat lumii întregi existența unui front unic antifascist. Articolul lui Hrbata constituie o contribuție valoroasă la istoria luptei împotriva fascismului din cursul celui de-al patrulea deceniu al secolului nostru.

Rolul luptei de clasă în dezvoltarea mișcării muncitorești din Slovacia în anii 1918—1920 se intitulează un articol semnat de Jan Mlynárik (nr. 3, 292—331). De la început, autorul precizează că scopul acestui studiu e să arate condițiile în care s-a desfășurat mișcarea muncitorească din Slovacia, începând de la formarea Republicii Cehoslovace și până în primăvara anului 1920, adică timp de un an și câteva luni. Pentru aceasta, autorul împarte perioada cercetată în trei etape: a) formarea statului cehoslovac — sfârșitul lui martie 1919; b) martie 1919 — septembrie 1919 și c) septembrie 1919 — aprilie 1920.

Înainte de a intra în problemele fiecărei etape, Mlynárik face o scurtă expunere istorică asupra caracterului luptei de clasă și asupra mișcărilor muncitorești din Slovacia până la apariția Republicii Cehoslovace burgheze. Referindu-se apoi la prima fază, autorul arată că, începând din primăvara anului 1917, masele muncitorești din Slovacia, în lupta lor împotriva monarhiei austro-ungare, au recurs la greve și demonstrații. Ele au culminat cu marea grevă din 1918, care a fost înfrântă din cauza conducerii oportuniste a partidului social-democrat. De altfel, social-democrația slovacă a frânat în permanență avântul revoluționar al muncitorimii slovace.

În faza următoare, adică din martie și până în septembrie 1919, autorul analizează atitudinea diferitelor clase sociale din Cehoslovacia, îndeosebi a proletariatului și a burgheziei față de sovietele republicii maghiare.

În timp ce burghezia a dezlănțuit prigoana împotriva reprezentanților din aripa radicală a muncitorimii, elanul de luptă al proletariatului a crescut, datorită tocmai influenței pe care noua republică sovietică maghiară a avut-o asupra popoarelor vecine. Mlynárik se ocupă de împrejurările în care armata roșie maghiară a intrat pe teritoriul slovac, creînd astfel condiții pentru apariția puterii sovietice în Slovacia. După cum se știe, în multe localități au luat ființă directorate, ca organe executive ale puterii sovietice. Însă proletariatul slovac nu era pregătit pentru a duce lupta pînă la capăt; de pe urma acestor evenimente din mai și iunie 1919, a căpătat o experiență în plus.

Teroarea și persecuțiile burgheziei dezlănțuite împotriva acelor care luaseră parte la formarea directoratelor amintite mai sus n-au putut frînge voința de luptă a clasei muncitoare; aceasta a tras învățăminte noi din lupta dusă contra claselor exploatare.

În sfîrșit, ultima parte a studiului de față se referă la faza a treia din dezvoltarea mișcării muncitorești din Slovacia (septembrie 1919 — aprilie 1920), perioadă în care se creează condițiile unui proces de radicalizare a maselor muncitoare. La aceasta au contribuit o seamă de factori, ca, de pildă, scăderea producției industriale în Slovacia, pofta nesățioasă de exploatare a claselor dominante, șomajul, lipsa de organizare a aprovizionării, îngrădirea condițiilor în care oamenii puteau emigra aiurea ș.a. De aceea, muncitorii recurg mereu la greve și demonstrații, al căror caracter principal îl constituie faptul că erau organizate de sindicate și de social-democrați. Urmînd desfășurarea acestor mișcări, autorul scoate în evidență trăsăturile esențiale ale luptelor duse de muncitorimea din Slovacia.

Despre *Locarno și diplomația cehoslovacă* scrie Radko Břach (nr. 5, p. 662—695). De la început autorul afirmă că în literatura privitoare la aceste evenimente se oglindesc lupta celor mai variate grupuri și tendințe politice din acea vreme. În această privință, istoriografia franceză e cea mai caracteristică. Ea exprimă concepții foarte contradictorii față

de Conferința de la Locarno, din 1925. Analizînd sumar poziția Franței, Angliei, Germaniei și a U.R.S.S., precum și concepția istoriografiei actuale din R.F.G. față de această conferință, Břach constată că literatura cehă politică privitoare la această problemă e foarte săracă. Istoriografia burgheză din prima Republică Cehoslovacă n-a găsit de cuvînt să dezvăluie adevărata realitate a lucrurilor și mai ales a consecințelor pe care Conferința de la Locarno le-a avut asupra Europei în general și asupra Cehoslovaciei în special. În schimb, liderii Partidului Comunist Cehoslovac și unii dintre intelectualii progresiști au arătat încă de atunci, de pe poziții marxiste, semnificația politică a acestei Conferințe.

Întrucît istoriografia cehoslovacă marxistă și-a concentrat atenția mai ales asupra perioadei mîuncheneze, fără a face legătura directă între Locarno și dictatul de la München, autorul își propune să lămurească în articolul său punctul de vedere al diplomației cehoslovace față de cele petrecute la Locarno.

Pentru aceasta, Břach împarte perioada dintre 1918 și 1926 în două etape, după relațiile politice și economice, uneori contradictorii, pe care puterile imperialiste le-au avut cu Germania. Alit relațiile dintre țările europene, cît și transformările politice din această perioadă sînt dominate de consecințele păcii de la Versailles și, îndeosebi, de atitudinea contrarevoluționară și anti-sovietică a unora din țările europene. Cehoslovacia capitalistă era și ea o parte a sistemului politic de la Versailles și de aceea existența și securitatea ei depindeau de soarta acestui sistem. Noile condiții politice din Europa Centrală au obligat Republica Cehoslovacă — situată între Germania, Austria și Ungaria — să ducă o politică de strînsă colaborare cu Franța. Însă Franța a avut numai pînă în 1923 o poziție dominantă în Europa, poziție care i-a înlesnit încheierea unui sistem de alianțe cu statele din Europa Centrală. După această dată, influența Franței scade, pe măsură ce se impun tot mai mult inițiativele politice ale blocului anglo-american, pe care nu-l mai interesau aliații Franței.

De aceea Republica Cehoslovacă burgheză caută să-și adapteze politica internă și externă la situația creată în urma concesiilor făcute Germaniei învinse. Or, lucrul acesta însemna de fapt adoptarea liniei antisovietice în domeniul relațiilor de politică externă din Europa. De aici înainte crește potențialul economic al Germaniei și, o dată cu acesta, se manifestă și tendințele revanșarde ale imperialismului german. Societatea Națiunilor, care constituia formal garanția juridică a obligațiilor din tratatul de la Versailles, nu putea face mare lucru. Urmează o serie de evenimente și de manevre politice, începând cu Protocolul de la Geneva din septembrie 1924, dictate de interesele economice contradictorii ale semnatarilor tratatului de la Versailles, pe care autorul le urmărește pas cu pas până la Conferința de la Locarno, din octombrie 1925.

Analizând poziția Cehoslovaciei capitaliste în cadrul stipulațiilor din Convenția de la Locarno, autorul arată că scopul diplomației cehoslovace era acela de a obține garanții internaționale față de Germania, pe baza întregului sistem de la Versailles. Or, această politică a dat greș, din cauza rezistenței blocului anglo-american, care intrase deja în colaborare cu Germania. În afară de recunoașterea situației statu-quo de către Anglia și Italia, în ceea ce privește frontierele dintre Germania, Belgia și Franța, Conferința de la Locarno n-a dat satisfacție nici unuia dintre parteneri. S-a realizat o oarecare apropiere între puterile apusene și Germania, însă contradicțiile puternice dintre ele n-au fost înlăturate. Dinpotrivă, Germania s-a folosit de toate concesiile pe care i le-au oferit puterile imperialiste, pentru a ajunge în 1936 să calce Convenția de la Locarno și să formuleze revendicări revizioniste față de țările occidentale. Autorul își încheie articolul cu constatarea că „politica de la Locarno a fost o politică de ajutorare a Germaniei împotriva U.R.S.S., o politică de reînviere a militarismului, a reacțiunii și revizionismului” (p. 694).

Lupta pentru unitatea sindicală în anii 1945—1948 se intitulă un articol semnat de Vl. Pachman (nr. 6, p. 793—813), în care autorul se ocupă de evoluția sindicatelor cehoslovace în cadrul mișcării sindicale revoluționare (ROH) din această perioadă.

Pornind de la caracterul unitar al sindicatelor din timpul republicii premuncheneze, ca rezultat al luptelor duse de partidul comunist, autorul urmărește de fapt ofensiva partidului, după 1945, pentru izolarea completă a burgheziei. În această acțiune, Partidul Comunist Cehoslovac a fost ajutat și de sindicate. De aceea, pentru a urma cu strictețe linia indicată de partid și pentru a-și îndeplini cu succes sarcina în lupta pentru cucerirea deplină a puterii de către clasa muncitoare, sindicatele de după 1945 au lichidat, în cadrul ROH-ului, orice influență a burgheziei și a social-democrației de dreapta. Autorul demonstrează că lupta pentru unitatea sindicatelor n-a fost numai o condiție pentru desăvârșirea revoluției socialiste, ci a pregătit în același timp și clasa muncitoare în vederea construirii societății socialiste în Cehoslovacia.

O problemă legată chiar de începuturile politice și organizatorice ale actualei Republici Cehoslovace o constituie desigur *Elaborarea și importanța programului guvernamental de la Košice* (nr. 4, p. 449—460). Autorul, Bohuslav Lastovička, arată că programul primului guvern cehoslovac, constituit în aprilie 1945 — deci cu o lună înainte de prăbușirea Germaniei fasciste —, a fost aprobat la Košice care, la data aceea, fusese eliberat de armatele sovietice.

Programul a fost elaborat în timpul consultărilor politice de la Moscova, din martie 1945. Tot atunci s-a discutat și componența viitorului guvern. La redactarea acestui program de guvernământ au lucrat: Klement Gottwald, Bohumir Šmeral, Jan Šverma, Jaroslav Procházka, Bohuslav Vrbenský, Zdeněk Nejedlý, Vlastimil Borek ș.a., aflați atunci în U.R.S.S. În urma acceptării acestui program — care era de fapt

opera Partidului Comunist Cehoslovac — și de către celelalte partide din Frontul național, s-a pus capăt ambițiilor și rivalităților politice dintre cele două curente principale din timpul luptei pentru eliberarea națională. Frontul național era compus din muncitori, țărani, mici producători, comercianți particulari, intelectuali, burghezia mică și mijlocie.

În continuare, autorul se ocupă de caracterul noilor măsuri revoluționare de după război, scoțînd în lumină faptul că la început puterea de stat a avut un caracter de dictatură democratică a poporului. Această dictatură, în care rolul principal l-a avut clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, s-a transformat apoi în dictatura proletariatului. În această privință, programul de la Košice a jucat un mare rol în perioada de trecere de la transformarea revoluției democratice într-una socialistă.

O contribuție la istoria problemelor agrare din Cehoslovacia publică Milan Otáhal, și anume: *Cu privire la lupta pentru reforma agrară pînă la legea din 16 aprilie 1919* (nr.4, p. 502—513). Așadar, e vorba de reforma agrară de după primul război mondial. Autorul afirmă că această reformă a fost provocată, pe de o parte, de existența unor întinse latifundii, iar pe de alta de lipsa de pămînt a țăranilor și a micilor agricultori, care cultivau pămîntul după procedeele capitaliste. Din punct de vedere politic, problema se pune în sensul că, proletariatul, pentru a repurta victoria asupra burgheziei, trebuia să-și cîștige neapărat țărănimea ca aliat în această luptă. Se impunea deci ca proletariatul să susțină revendicările țăranilor în materie agrară și să rezolve această problemă pe cale revoluționară. Însă social-democrația cehă n-a abordat problema din acest punct de vedere și, în loc să atragă țărănimea muncitoare de partea sa, ea a devenit o unitate de rezervă a burgheziei. Renunțînd la principiul parcelării marilor domenii, social-democrația cehă a adoptat o

soluție de compromis: aceea a formării cooperativei agricole. Or, această soluție nu dădea satisfacție maselor de țărani, care cereau cu insistență parcelarea marilor proprietăți în favoarea lor.

Pe de altă parte, burghezia cehă, în dorința de a slăbi puterea economică a nobilimii germane și maghiare, și-a însușit principiile reformei agrare burgheze. Așa se explică de ce, la un moment dat, partidele burgheze au cerut lichidarea marilor latifundii, în schimbul unei indemnizații bănești. Mai ales burghezia rurală ținea cu orice chip ca această reformă să se înfăptuiască. Cum burghezia sătească era în majoritatea ei înregimentată în rîndurile partidului agrarian, nu-i de mirare că și acest partid a devenit ecoul revendicărilor țărănești. Și astfel, printr-o dibace campanie demagogică, partidul agrarian a izbutit să cîștige de partea sa masele țărănești. Faptul acesta a avut consecințe considerabile, care s-au reflectat nu numai asupra modalităților după care s-a înfăptuit reforma agrară, ci și asupra caracterului primei Republici Cehoslovace. Subliniind acest lucru, autorul constată că în afară de victoria politică, obținută de partidul agrarian, reforma s-a redus la o serie de concesiuni făcute marilor proprietari de pămînt. În concluzie, această reformă a însemnat în esență o victorie a burgheziei, în defavoarea maselor țărănești.

Cu o problemă legată indisolubil de eliberarea poporului cehoslovac de sub ocupația fascistă se ocupă Čestmír Amort în articolul intitulat *Ajutorul acordat de U.R.S.S. poporului cehoslovac în anii 1939—1945* (nr.2, p. 97—112). De la bun început, autorul stăruie asupra unei realități politice indiscutabile, și anume: poziția constantă antifascistă a U.R.S.S., care și-a manifestat cu consecvență sentimentele sale de amicitie față de poporul cehoslovac. Începînd din iunie 1941, U.R.S.S. a devenit factorul conducător în cadrul coaliției antihitleriste. Simpatia U.R.S.S. față de cehi și slovaci s-a mani-

festat în permanență, începînd de la azilul oferit emigranților politici, soldaților cehi și slovaci, pînă la jertfele ostașilor sovietici pe cîmpurile de luptă din Cehoslovacia.

Îngăduind ca pe teritoriul U.R.S.S. să se organizeze o unitate militară cehoslovacă, care a sporit apoi pînă la efectivul a trei brigăzi, guvernul sovietic își lua în același timp obligația de a le oferi întreaga asistență, în ceea ce privește întreținerea și echipamentele militare. În felul acesta, împrumuturile acordate cehilor și slovacilor pînă la începutul anului 1945, atinseseră uriașa sumă de 20 de miliarde de coroane cehoslovace de dinainte de război. Însă guvernul sovietic a dispus anularea oricărei datorii, considerînd această sumă ca pe un dar al popoarelor sovietice.

În afară de acestea, U.R.S.S. a mai acordat ajutoare și în timpul rezistenței armate. Insurecția slovacă din perioada premergătoare prăbușirii Germaniei hitleriste a fost organizată în mare parte cu contribuția U.R.S.S. în oameni și armament. În sfîrșit, cei 138 000 de ostași sovietici căzuți pentru eliberarea poporului cehoslovac constituie una din cele mai emoționante pagini din istoria legăturilor frățești dintre cehi, slovaci și popoarele U.R.S.S. După război, U.R.S.S. a continuat să ajute în mod dezinteresat mai ales la redresarea economică a noului stat cehoslovac, fără a se amesteca în vreun fel în treburile interne ale noii republici. Se inaugurară astfel relații politice și economice de tip nou.

Legat de problema eliberării Cehoslovaciei este și materialul lui Jan Doležal, intitulat *Cu privire la mișcarea partizanilor din țările cehice în timpul celui de-al doilea război mondial* (nr. 3, p. 273—291). Meritul de a fi organizat rezistența poporului cehoslovac împotriva ocupanților germani revine, în primul rînd, partidului comunist. Organizată în condiții grele, din cauza persecuțiilor și teroarei

la care era supus poporul ceh, mișcarea de rezistență avea să ducă lupta pe mai multe fronturi.

Autorul afirmă că, din considerații de clasă, grupul emigranților cehoslovaci din Anglia nu înțelegea să susțină pînă la capăt lupta de eliberare a poporului cehoslovac. Căutînd să-și asigure pozițiile în conducerea viitorului stat cehoslovac de după război, emigranții de la Londra izbutiseră să orienteze în acest sens activitatea ilegală a unor grupuri din mișcarea de rezistență. De fapt era o organizație clandestină burgheză, care iniția o insurecție militară spre sfîrșitul războiului, cu scopul de a asigura burgheziei preluarea puterii. În mod efectiv, aceste grupuri nu activau în nici un fel.

Dimpotrivă, mișcarea partizanilor, avînd un caracter popular, de masă, depunea eforturi eroice pentru a cuceri libertatea și independența națională a poporului cehoslovac. Această mișcare a luat proporții mari în momentul cînd armata sovietică s-a apropiat de frontierele Cehoslovaciei și cînd în fruntea mișcării se găsea clasa muncitoare. Prin caracterul ei de clasă și mai ales prin legăturile strînse dintre muncitori și țărani, mișcarea de partizani a avut o deosebită importanță în ceea ce privește rolul jucat de clasa muncitoare în sinul Frontului național.

Ocupîndu-se de *Realizarea unității organizatorice și ideologice a clasei muncitoare din țările cehice în 1948* (nr. 4, p. 472—493), J. Nedvěd constată că e vorba de un lung proces evolutiv, care s-a desfășurat înăuntrul mișcării muncitorești. Această unitate s-a putut realiza sub forma unificării partidului social-democrat cu partidul comunist. Seiziunea din sinul clasei muncitoare din capitalism — ca un reflex al antagonismului dintre muncă și capital — nu s-a lichidat decît în perioada de trecere de la revoluția națională și

democratică (în 1945) la revoluția socialistă. În urma lichidării burgheziei, s-au creat condiții favorabile pentru realizarea unității politice și ideologice între cele două partide. Autorul notează că unificarea a avut loc abia după victoria politică a clasei muncitoare din februarie 1948, când au fost lichidate ultimele rămășițe ale burgheziei cehe. Trecerea social-democraților în partidul comunist s-a făcut pe calea adeziunilor individuale și cu excluderea celor din aripa dreaptă. Au fost primiți numai acei social-democrați care s-au dovedit a fi devotați cauzei socialismului.

În sfârșit, Jaroslav Kladiva ne informează despre realizările materiale obținute în cei 15 ani de existență a Republicii populare cehoslovace. Țară de veche tradiție industrială, Cehoslovacia a devenit acum o mare forță în lagărul țărilor socialiste.

★

Bogatul conținut al „Revistei cehoslovace de istorie” se completează cu capitole de discuții de importanță locală, multe recenzii și numeroase însemnări bibliografice.

Tr. Ionescu-Nișcov

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI

EUGEN STĂNESCU, *Les grands moments de l'histoire roumaine*, în „Synthèses”, Bruxelles, decembrie 1960, nr. 175, p. 149—164.

Numărul pe luna decembrie 1960 al revistei internaționale „Synthèses”, care apare la Bruxelles, este dedicat Republicii Populare Române.

Articolul prezintă cititorilor revistei momentele cele mai importante ale istoriei patriei noastre. Introducerea articolului cuprinde o privire generală asupra contribuției istoriografiei românești la lupta pentru realizarea aspirațiilor fundamentale ale poporului nostru. Autorul subliniază saltul calitativ pe care l-a realizat istoriografia românească după 23 August 1944, parte integrantă a profundelor transformări revoluționare din toate domeniile vieții politice, economice și culturale ale țării noastre. Articolul subliniază rolul decisiv al maselor populare de-a lungul întregului proces de dezvoltare istorică și caracterul profund original al istoriei milenare a poporului nostru, care se integrează în sensul general progresiv al istoriei universale. Autorul tratează în mod deosebit, pe un spațiu mai mare, problemele cele mai importante legate de istoricul mișcării muncitorești din țara noastră, mai ales după înființarea Partidului Comunist din România, care reprezintă „o con-

sciință inevitabilă a avintului revoluționar din întreaga perioadă anterioară și factorul cel mai de seamă al luptei maselor populare pentru libertate — luptă încununată de succes prin victoria insurecției armate de la 23 August 1944”. Aspecte ale mărețelor înfăptuiri realizate în țara noastră, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, în a doua etapă a revoluției populare sînt prezentate în celelalte articole din revistă, care tratează despre politica internă și externă a țării, despre industrializare, avîntul agriculturii, revoluția culturală, creșterea nivelului de trai al poporului, articole semnate de personalități ale vieții noastre politice, economice și culturale. Consacrarea unui număr întreg al revistei „Synthèses” Republicii Populare Române reprezintă o dovadă a creșterii prestigiului internațional al țării noastre.

A. P.

M. M. ZALIȘKIN, *Волнения среди рабочих на строительстве железной дороги Плоешти-Предял в Румынии осенью 1876 г.*, în „Вестник Московского Университета” 1960, nr. 1, p. 37—42.

În acest articol, M. M. Zalișkin aduce contribuții noi și prețioase la cunoașterea tulburărilor ivite în rîndurile muncitorilor de la calea

ferată Ploiești—Predeal în 1876. Folosind o serie de informații noi din arhivele sovietice, îndeosebi datele cuprinse în rapoartele consulului rus la București, recurând de asemenea la unele date din istoriografia bulgară, nefolosite pînă în prezent de istoricii români, autorul sovietic contribuie la limpezirea problemei.

Astfel se stabilește că aceste tulburări au loc în noiembrie 1876, fapt necunoscut pînă acum, presupunîndu-se că ele ar fi avut loc în primăvara acestui an. Cauza directă a nemulțumirii manifestate deschis de muncitori a fost neplata salariului și concedierile survenite în urma agravării litigiilor dintre compania engleză și guvernul român. Concesionarii englezi voiau să-și rezolve dificultățile financiare pe seama muncitorilor. Mișcarea de protest a acestora este atât de categorică, încît ei au hotărît să trimită 500 de delegați la București. Speriat, guvernul trimite contra lor un detașament de cavalerie și totodată ia măsuri să li se plătească salariul.

Articolul lui M. M. Zalișkin dovedește că mai sînt necesare cercetări în vederea cunoașterii complete a acestui moment important din istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

S. I.

G. G. FLORESCU, *La procedure de l'investiture et le cérémonial de la réception du prince régnant Cuza à Constantinople*, în „*Studia et Acta Orientalia*”, II, Bucarest, 1960, p. 71—87.

Articolul analizează felul cum s-au reflectat noile relații româno-turce în procedura de investitură a prințului Al. I. Cuza. Amintind de caracterul vasalității țărilor române față de Poartă în preajma alegerii lui Cuza, autorul se oprește asupra poziției diferitelor state euro-

pene în privința dublei alegeri a noului principe, prin voința maselor populare din Moldova și din Țara Românească. Se arată că, pretextînd violarea convenției de la Paris, Poarta se opunea acestei duble alegeri, dar sub presiunea puterilor europene ea a consimțit s-o confirme în mod condiționat.

Insistînd asupra unor particularități prin care ceremonialul de primire a lui Cuza la Constantinopol (1860) diferă față de trecut și scoțînd în evidență libertatea principelui român de a stabili o serie de relații cu reprezentanții oficiali ai altor state acreditați la Poartă, autorul subliniază accentuarea atributelor de independență a domniei principelui Cuza față de Imperiul otoman. În continuare, analizîndu-se cauzele interne care au dus la lovitura de stat dată de Cuza, se arată că ea a fost urmată de o nouă vizită la Constantinopol (1864). Pe baza unui material informativ destul de amplu, autorul ia poziție față de părerile celor care susțineau că unele probleme legate de ceremonialul de primire a lui Cuza ar fi fost semne de vasalitate față de Poartă.

În încheiere, subliniind faptul că poziția internațională a Principatelor Unite este confirmată atât de procedeele de investitură cît și de ceremonialul diplomatic, autorul enumeră o serie de trăsături caracteristice care pledează în favoarea independenței principelui Cuza. În acest sens se arată că puterea suzerană își pierduse rolul în fața Adunării electivă care hotărîse legalitatea dublei alegeri; șeful statului preia puterea, deși convenția de la Paris cerea investitură prealabilă, ceea ce a determinat caracterul formal al confirmării principelui Cuza de către Poartă; cele două vizite sînt de curtoazie, fără să fie direct legate de investitură și avînd mai mult scopul de a negocia cu Poarta.

Obiectăm însă că autorul doar amintește de forțele sociale interne în dubla alegere a lui Cuza și nu analizează suficient poziția diferitelor păături sociale din Principate pentru a sublinia rolul forțelor progresiste în realizarea

Unirii, impunând astfel creșterea prestigiului internațional al Principatelor Unite, concretizat în primul rând în procedura de investitură diferită și în ceremonialul deosebit de primire a noului domn. Acest fapt l-a determinat pe autor să atribuie numai noii poziții internaționale a României trăsăturile caracteristice ale independenței principelui Cuza.

Analizând sub aspect juridic primele manifestări de independență reală a țărilor române față de Imperiul otoman, articolul reprezintă totuși o contribuție în ceea ce privește studiul diverselor aspecte și atribute ale suveranității domniilor din Principate pe calea independenței, consfințită în mod definitiv în urma războiului ruso-româno-turc din 1877—1878.

M. A. M.

M. ALEXANDRESCU-DERSCA, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIII-e siècle*, în „Studia et Acta Orientalia”, I, București, 1958, p. 13—37

În acest articol, autoarea tratează diferitele faze ale procesului de aprovizionare cu cereale a capitalei Imperiului otoman, insistând asupra sarcinilor care cădeau în mod deosebit asupra Principatelor române în problema respectivă în veacul al XVIII-lea.

După ce se arată că politica economică otomană se baza pe principiul monopolului de stat asupra comerțului cerealier, se analizează unele dificultăți în aprovizionarea Constantinopolului, determinate de creșterea necontenită a populației capitalei otomane și de starea de mizerie a țăranimii otomane, care influențau scăderea producției agricole.

Enunțând două aspecte principale ale politicii otomane în privința comerțului cu grâne — tendința de a atrage cât mai multe cereale de pe malurile Dunării și efortul de a asigura aprovizionarea Porții cu grâne —, autoarea își propune să aducă unele detalii în aceste probleme pe baza izvoarelor interne.

Se analizează unele aspecte ale monopolului turcesc asupra comerțului românesc, se precizează cantitățile de cereale pe care Principatele le livrau cu preț derizoriu către Imperiul otoman, insistându-se totodată și asupra ineficienței unor hațișerfuri pentru slăbirea influenței otomane în comerțul țărilor române, precum și pentru lichidarea abuzurilor care decurgeau din monopolul amintit.

În partea referitoare la sistemul de organizare a procurării de cereale pentru Constantinopol, reprezentând a doua fază a procesului de aprovizionare, autoarea analizează principalele căi de uscat și de apă prin care se transportau cereale, ca și măsurile luate de Poartă în vederea înmagazinării acestor produse. Ocupându-se mai departe de criza care s-a ivit la Constantinopol în secolul al XVIII-lea, autoarea ajunge la constatarea că acesta însemna noi greutăți atât pentru Bulgaria cât și pentru țările române, ca principale furnizoare de cereale, acest fapt silind pe locuitori să-și părăsească ogoarele spre a-și căuta refugiu în Transilvania, în Ucraina sau chiar în ținuturile de sub administrația unor pașale de la hotare.

Menționând importanța pe care o acordau sultanii otomani în aprovizionarea Constantinopolului cu diferite feluri de zaherele, autoarea ajunge, pe de o parte, la concluzia că aceasta devenise un factor de seamă în politica otomană în faza de decadență a imperiului, iar pe de altă parte la constatarea că măsurile luate eșuau din cauza relațiilor de producție feudale.

În această ordine de idei trebuie precizat că scopul propus de autoare, și anume acela de a aduce detalii privind contribuția Principatelor Române la aprovizionarea Constantinopolului în secolul al XVIII-lea, este parțial realizat. Probabil din lipsă de date suficiente, livrările de cereale din țările române se referă pe o perioadă restrânsă din secolul al XVIII-lea, ceea ce a determinat extinderea altor probleme legate de transport, de sistemul de conservare, de distribuire etc. a zaherelelor aduse la Poartă.

Vorbindu-se de un firman din 1729 referitor la interzicerea vânzării de cereale către

austriei din Țara Românească, se încearcă stabilirea unei legături între acest document și tulburările din Egipt, pentru a se trage concluzia că sistarea procurării de zaharea din Orient ar fi determinat intensificarea presiunilor asupra Țării Românești.

Trebuie menționat însă că documentul amintit (nr. 65 și nu nr. 90) este anterior tulburărilor din Orient, care au luat amploare îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. De altfel, firmanul respectiv nu are în vedere decât interzicerea comerțului clandestin pe care locuitorii din Țara Românească îl făceau cu austriei, într-o perioadă cînd Austria fusese cuprinsă de secetă.

Pe de altă parte, în studiu se vorbește și de apariția unei noi obligații pentru țările române prin 1755—1756, așa-zisă „aprovizionare plătită” (*moukaïese*), cu mențiunea că nu știm data precisă a introducerii acestui tribut. Dar

moukaïese nu se referă la tribut, care exclude o aprovizionare plătită de către turci, ci reprezintă vechiul sistem de achiziționare de produse din țările române cu prețul lăsat la aprecierea (*moukaïese*) negustorilor otomani și bazat pe principiul proporționalității (*moukaïese*) între Țara Românească și Moldova, prima avînd obligații mai mari decît a doua. În urma păcii de la Kuciuc-Kainargi, se hotărăște ca locuitorii să-și ducă *singuri* surplusul lor de zaharele și vite la porturile de pe malurile Dunării, spre a le vinde *după învoială*.

În general, articolul amintit vine să se adauge la studiile referitoare la aprovizionarea Constantinopolului, aducînd în același timp un aport în cercetarea obligațiilor materiale ale Principatelor Române față de Imperiul otoman de-a lungul mai multor veacuri.

M. A. M.

ISTORIA U. R. S. S.

* * * *Полтава — к 250 летию полтавского сражения*, Culegere de articole, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 459 p.+5 h.

Bătălia de la Poltava (1709) a avut o deosebită însemnătate militară, politică și diplomatică pentru Rusia. În urma acestei bătălii, puterea militară a Suediei a fost nimicită, Polonia și Danemarca au fost nevoite să se alieze din nou cu Rusia și să continue războiul nordic alături de aceasta. În fața întregii Europe, Rusia a cîștigat un înalt prestigiu.

Cu prilejul sărbătoririi jubileului de 250 de ani de la acest măreț eveniment din istoria Rusiei, Institutul de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și Institutul de istorie al Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene au organizat sesiuni științifice și au alcătuit o interesantă culegere de articole. La această culegere, apărută sub îngrijirea unui colegiu de redacție format din L. G. Beserovni, B. B. Kafengaus, V. A. Diadickenko, N. I. Pavlenko

și A. P. Vinogradov, au colaborat 25 de istorici, economiști, muzeografi ruși și ucraineni, care, prin articolele și studiile lor au ridicat o varietate de probleme strîns legate de amintirea bătăliei de la Poltava.

Culegerea cuprinde o introducere și trei părți. În introducere, semnată de L. G. Beserovni, V. V. Kafengaus și I. R. Kloknian, este prezentată istoriografia problemei, trecîndu-se în revistă aprecierile lui K. Marx și F. Engels despre bătălia de la Poltava, lucrările istoricilor ruși dinaintea de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și ale istoricilor sovietici pînă în prezent. Aprecierea lucrărilor istoricilor ruși și sovietici se face în mod critic, arătîndu-se contribuțiile și lipsurile fiecăruia în prezentarea acestui important eveniment.

Prima parte a culegerii, intitulată „Victoria de la Poltava și însemnătatea ei istorică”, cuprinde 6 articole. L. G. Beserovni tratează despre *Strategia și tactica armatei ruse în perioada poltavă a războiului nordic*. Înțelegînd prin perioada poltavă anii 1708—1709, autorul

face o prezentare analitică a dezvoltării pe linie ascendentă a tacticii și strategiei armatei ruse în timpul operațiilor militare ruso-suedeze din Ucraina (februarie 1708—iunie 1709), terminate prin două mari victorii ale armatei ruse: de la Lesnaia și Poltava. Cu acest prilej se scoate în evidență activitatea de comandant militar al generalilor B. B. Șeremetev și A. D. Menșikov, colaboratori apropiați ai lui Petru I. G. I. Gherbilski, în articolul său, acordă un mare interes *Alianței ruso-poloneze și planului strategic de la Jolkiev*, care a constituit baza politică a victoriei de la Poltava, în timp ce E. E. Kolosov, în articolul *Artileria în bătălia de la Poltava*, se ocupă cu studierea organizării și pregătirii artileriei ruse înainte de „bătălia generală”, a artileriei suedeze în aceeași perioadă și cu acțiunea artileriei ruse în timpul bătăliei de la Poltava.

În capitolul I se mai remarcă, prin materialele noi puse în lumină, articolele istoricilor E. P. Podiapolskaia despre *Consiliul militar în anii 1708—1709* și V. V. Kafengaus despre *Victoria de la Poltava și relațiile ruso-franceze*. Alte două articole atrag atenția cercetătorilor noștri, și anume acelea care se ocupă cu politica externă a Rusiei înainte și după lupta de la Poltava. Primul este semnat de A. P. Glagoleva, intitulat *Relațiile ruso-turce înainte de bătălia de la Poltava*, și al doilea de T. K. Krilova, intitulat *Politica externă a Rusiei după Poltava (1709—1710)*. În primul articol este scoasă în evidență activitatea ambasadorului rus din Constantinopol, contele P. A. Tolstoi, iar în al doilea, mai ales, relațiile Rusiei cu Danemarca, Anglia, Olanda, Franța și Polonia. Din păcate, cele două articole nu conțin date referitoare la relațiile Rusiei cu Țara Românească și cu Moldova înainte și după bătălia de la Poltava, care, după cît se știe, au pregătit războiul ruso-turc din 1710—1711, la care a participat și Moldova alături de Rusia.

Partea a doua a culegerii cuprinde 8 articole. Unele din ele se ocupă cu cunoașterea stadiului de dezvoltare al diferitelor ramuri de producție din Rusia care, prin activitatea lor, au contribuit direct și indirect la victoria bătă-

liei de la Poltava. Astfel, S. G. Strumilin studiază *Situația economică a Rusiei în epoca lui Petru I*, N. I. Pavlenko face o analiză *Producției metalurgice din Urali la începutul secolului al XVIII-lea*, P. M. Lukianov scoate în evidență *Ritmul de dezvoltare al producției de praș de pușcă în Rusia în primul pătrar al secolului al XVIII-lea*, iar A. I. Iuht stabilește *Volumul industriei din Rusia și aprovizionarea armatei cu echipament și muniție*. Alte două articole se ocupă cu situația organizării militare din Rusia în această epocă. V. N. Avtokratov aduce contribuții la activitatea *Colegiului militar din Rusia la începutul secolului al XVIII-lea*, iar V. A. Diadichenko scoate la iveală materiale care ilustrează *Situația și activitatea armatei cazacilor ucraineni la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*. În fine, alte două articole fac o analiză a stadiului și amplexului luptei de clasă din Rusia în această epocă. N. B. Golikova aduce contribuții la *Istoria contradicțiilor de clasă din rindurile armatei ruse în anii 1700—1709*, iar V. A. Romanovski dă materiale interesante despre *Relațiile feudalo-iobăgiste în lupta de clasă din Ucraina de pe malul stîng al Niprului la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*.

Ultima parte a culegerii cuprinde 10 articole, în care sînt prezentate diferite materiale, ca documente, manuscrise, hărți, planuri, medalii, stampe, armament, steaguri, echipament, precum și primele tipărituri contemporane bătăliei de la Poltava, aflate toate în fondurile arhivelor și diferitelor muzee din Moscova și din Leningrad. Din acestea se remarcă articolul lui L. A. Goldenberg, care în *Izvoare cartografice din secolul al XVII-lea despre acțiunile militare din 1708—1709* dă în facsimil un număr de opt planuri și hărți inedite asupra bătăliilor de la Lesnaia și Poltava, bineînțele însoțite de comentarii. Cît privește istoricii A. N. Zaika și A. T. Erisov, în articolul *Monumentele bătăliei de la Poltava* fac o descriere sugestivă a principalelor monumente istorice din orașul Poltava, al căror trecut evocă victoria armatei ruse din 1709.

Lucrarea se încheie cu doi indici detaliaţi : unul de nume proprii şi altul, separat, de numiri geografice şi topografice.

Prezenta culegere de articole, care evocă amintirea a 250 de ani de la bătălia de la Poltava, alături de monografia publicată cu acelaşi prilej de Institutul de slavistică de pe lângă Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., constituie importante materiale de cercetare pentru specialiştii în această problemă.

C. Ş.

* * * *Очерки по истории русской деревни X—XIII вв.* sub redacţia acad. B. A. Rîbakov, Edit. „Советская Россия“, Moscova, 1959, 232 p.+1 pl.+4 hărţi.

Volumul face parte din colecţia „Lucrările Muzeului Istoric de Stat” (fasc. 33) şi reprezintă partea a II-a a unor studii ample consacrate istoriei satelor ruseşti din secolele X—XIII, pe baza cercetărilor arheologice din regiunea de nord-vest şi nord-est a Rusiei, cuprinsă între Ladoga, Vologda, Nijni Novgorod, Riazan, Starodub, Smolesnk şi Pskov. Prima parte a acestor studii a apărut în 1956 (fasc. 32) şi avea următorul cuprins : A. V. Uspenskaia, M. V. Fehner, *Aşezările Rusiei vechi*; V. P. Levaşova, *Agricultura. I. Cultura pământului. 1. Uneltele pentru lucrarea pământului. 2. Cultura cerealelor. 3. Uneltele pentru stringerea recoltei. II. Creşterea vitelor. III. Producţia agricolă*; V. A. Malm, *Meşteşugurile săteşti vechi ruseşti. I. Vinătoarea. II. Pescuitul. III. Stupăritul*; A. V. Uspenskaia, M. V. Fehner, *Indicele hărţii „Aşezările şi movilele gorgane din nord-vestul şi nord-estul Rusiei în sec. X—XIII”*, cuprinzând 137 de numiri de oraşe şi de aşezări de tip urban, 371 de aşezări de tip rural şi 1 394 de gorgane.

În volumul de faţă se continuă prezentarea altor studii referitoare la unele probleme legate de producţia de mărfuri şi comerţ care contribuie la cunoaşterea vieţii economice a satului rus la începutul evului mediu.

M. N. Levinson-Necceava consacră un studiu *leşătoriei* pe baza resturilor arheologice (85 ex.) descoperite în diferite gorgane şi ajunge la concluzia că în această epocă se trecuse la războiul de ţesut orizontal şi că măiestria ţesătorilor atinsese stadiul trecerii la ţesutul postavului cu modele artistice.

V. P. Levaşeva semnează trei lucrări diferite : 1. *Prelucrarea pieii, blănil şi alor soiuri de materii prime obţinute de la vile*; 2. *Articole din lemn, coajă de tei şi ulm. 3. Extracţia şi folosirea materiilor auxiliare producătoare. În primul articol, autoarea prezintă categoriile de obiecte din piele şi uneltele de diferite forme folosite de meşteşugarii pielari, în al doilea se ocupă cu identificarea obiectelor casnice prelucrate din lemn, cu armături metalice, pe baza resturilor arheologice comparate cu materialele etnografice, iar în al treilea stabileşte principalele materiale minerele (răşină, catran) şi vegetale folosite în cadrul diferitelor meşteşuguri. Numai pentru plantele folosite în industria casnică şi meşteşugurile săteşti se dă o listă de 54 de soiuri.*

Relativ la *producţia metalurgică*, pe lângă alte date interesante, A. V. Uspenskaia realizează o interesantă reconstituire a unui furnal de proporţii reduse, alimentat cu foale, pe baza resturilor arheologice din satul Grigorovska; vechimea acestui furnal este stabilită în sec. X—XI.

În studiul său *Producţia de articole ceramice*, V. A. Malm alcătuieşte un număr apreciabil de tabele cu tipurile de ornamentaţie de pe diferite resturi de vase de ceramică descoperite în regiunea Iaroslav.

Legăturile economice dintre diferitele aşezări rurale ruseşti în sec. X—XIII sînt tratate de M. V. Fehner, care adînceşte cercetările de pînă acum consacrate acestei probleme de V. A. Rîbakov. Obiectele de bază cercetate au fost mărgelele de piatră, mărgelele de sticlă simple, mărgelele de sticlă aurite şi argintate, mărgelele de sticlă cu înflorituri. Pe bază de tabele şi hărţi, autorul reuşeşte să contureze aria de fabricaţie şi de circulaţie a acestei categorii de marfă, sesizînd şi unele împrumuturi de ordin tehnic de la o regiune la alta.

Lucrarea se încheie cu articolul lui M. A. Bezborodov, consacrat *Tehnologiei producţiei mărgelilor de sticlă în vechime*.

Materialele cuprinse în această culegere de studii sînt foarte utile pentru istoricii din ţara noastră care cercetează începuturile

evului mediu, întrucît pot afla o serie de indicaţii relative la metoda de cercetare, precum şi la unele probleme ale producţiei de marfă şi a comerţului din această perioadă.

C. Ş.

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856—1956*, Şiştov, 1958, 495 p.

Am subliniat şi cu alt prilej¹ rolul progresist pe care l-au jucat în mişcarea de renaştere a poporului bulgar „citaliştile” (sălile publice de lectură).

Jubileu a 100 de ani al uneia dintre acestea, şi anume al celei din Şiştov — oraş situat pe malul Dunării aproximativ în faţa Zimnicei noastre —, i-a fost consacrat volumul de studii cu titlul de mai sus.

El a fost redactat de un colectiv format din: H. Djambazki, B. Djonov, I. Gunev, dr. R. Kazanski (redactor principal) şi St. Stefanov. Primul din acest colectiv deschide volumul cu studiul *Fondarea primei săli de lectură bulgară şi activitatea ei pînă la eliberarea de sub turci* (p. 1—53). Autorul încadrează în mod just apariţia acestei săli în procesul legic de descompunere a feudalismului în Turcia — ale cărei prime semne se vădesc încă la începutul secolului al XVIII-lea — şi de dezvoltare a noilor forţe sociale, cu suprastructura lor. Noua clasă socială în ascensiune, şi îndeosebi pătura burgheziei comerciale, simte nevoia de a se afirma şi pe plan suprastructural, al instrucţiunii şi al culturii. Una dintre formele de manifestare a acestei necesităţi a constituit-o lupta pentru înfiinţarea sălilor publice de lectură şi activitatea desfăşurată în cadrul lor. Autorul leagă apariţia tocmai la Şiştov a primei săli de lectură publică de dezvoltarea economică a acestui oraş-port.

¹ „Studii”, 1960, nr. 3, p. 277—278.

La Şiştov se desfăşoară o activitate economică din ce în ce mai vie mai ales după războiul Crimeii (1853—1856). Aici mai ales, la Şiştov, activitatea comercială, în cadrul căreia bulgarii încep să deţină poziţii din ce în ce mai puternice, se dezvoltă tot mai mult.

Autorul pune în lumină şi legăturile economice ale bulgarilor din Şiştov cu emigranţii bulgari din porturile dunărene româneşti Brăila şi Galaţi şi le apreciază ca un fapt pozitiv care a contribuit la mişcarea culturală din Bulgaria. În continuare, pe baza unor memorii inedite ale unor contemporani, memorii care se păstrează în Biblioteca de Stat „V. Kolarov” din Sofia şi la Biblioteca de Stat „Ivan Vazov” din Plovdiv, autorul reconstituie momentul înfiinţării (30 ianuarie 1856) şi activitatea următoare a citaliştilor pînă în 1878. Rolul important pe care l-a avut primul revoluţionar bulgar, G. S. Rakovski, în fondarea citaliştilor din Şiştov este pus în lumină de dr. R. Kazanski în studiul *Rakovski şi prima sală publică bulgară de lectură* (p. 117—174). Studiul acesta este întregit de cel al regretatului I. K. Stoicev, intitulat *Încă ceva despre citaliştea din Şiştov şi despre unele din cele fondate ulterior* (p. 175—185).

Între acestea din urmă este şi cea din Bucureşti, înfiinţată la 20 iunie 1861 şi deschisă pentru public la 3(15) septembrie 1861. Anul acesta se va sărbători centenarul ei².

² Începutul articolelor legate de acest centenar l-a făcut cercetătoarea bulgară Kirila Karateodorova cu cel intitulat *Trei documente legate de istoria primei citalişti bulgare din Bucureşti*, publicat în revista

Prin însăși înființarea și prin programul multilateral pe care îl anunța că-l va desfășura, sala de lectură din Șiștov atras încă de la început atenția cercurilor largi ale opiniei publice din țară și de peste hotare. Nikola Traikov, într-o prețioasă contribuție, vorbește despre *Primele atestări la noi* (în Bulgaria) și *În străinătate despre sala de lectură din Șiștov* (p. 105—115). N. Traikov descoperă prima atestare în presă în nr. 286 din 21 iulie 1856 al ziarului „*Ţarigradski vestrik*”, sub forma unei corespondențe din Șiștov comentată favorabil de redacția ziarului. Statutul sălii și ceva din program au fost cunoscute și în Rusia, prin articolul filobulgarului Alex. Viktorovici Racinski intitulat *Cîteva cuvinte despre instrucțiunea poporului bulgar* și publicat în revista „*Ruskaia beseda*”, 1857, anul II, t. IV, fasc. 8. Autorul mai arată de asemenea legăturile cu Serbia, care, parțial, nu se mai găsea sub dominația otomană la acea dată.

O expunere documentată a dezvoltării orașului Șiștov o face Stefan Stefanov în articolul *Contribuție la istoria veche a Șiștovului pînă la mijlocul secolului al XVII-lea* (p. 337—365). După datele arheologice, urmele vieții la Șiștov urcă pînă la mijlocul neoliticului (circa 3 000 de ani î.e.n.).

Interesantă pentru noi este inscripția în slavonă păstrată pe minerul unei cruci în biserica Sf. Dumitru din Șiștov. Autorul citește însă greșit această inscripție¹. Ea trebuie citită astfel: *Синъ крѣстъ сътвори рабъ бѣ(о)жии Строе великия вѣстия(р) и жупаница его Виша. И лале его в с(рѣ)тинъ Манасти(р) глаголѣмъи Вьеръши в дни Но(а)нна Мате(я)на Воев(о)да лл(т)е)рии (7156=1642)*. Autorul scrie: „Mnăstirea Вьеръши, care se amintește în inscripție, este, după toate probabilitățile, mnăstirea Ivir de la Muntele

„Bibliotekar” (Sofia), 1960, an VII, nr. 8—9, p. 36—39. Documentele privesc statutul și administrația citaliștii.

¹ În felul următor: *Синъ крѣстъ сътвори рабъ бѣ(о)жии Строе великия вѣстия(рѣ) и жупаница его виша. И лале его в с(рѣ)тинъ манасти(р) глаголѣмъи Вьеръши в дни Йо(а)нна Мате(я)на Воев(о)да лл(т)е)рии*.

Atlios”. Concluzia aceasta credem că trebuie modificată, deoarece este vorba despre mnăstirea Vicerăș de la noi (Îngă Pitești), atestată încă din 1572² și una dintre cele mai bogate ale Țării Românești în evul mediu, iar Stroe este cunoscutul mare (prim) vistier din timpul lui Matei Basarab.

Însuși autorul subliniază că „în limba inscripției se remarcă în mod evident larga influență din secolul al XVII-lea a cărților bisericești rusești în România, cum, de pildă, este cazul cu cuvîntul Вєлїкїи в loc de Вєлїкїи”. Crucea are o îmbrăcăminte de argint pe care este gravat numele Nikola Ioan, poate executorul ei.

Cărțile bibliotecii citaliștii sînt prezentate de către F. M. Gheorghieva și J. A. Spasova în studiul *Activitatea bibliotecii și editorială a citaliștii din Șiștov de la fondare pînă în 1944* (p. 187—228). Între cărțile manuscrise este și unul românesc: o „*Alexandrie și Esopie*”, copiată în 1781 și care a aparținut „lui Anghel Teodorovici” (p. 193).

După 9 septembrie 1944 activitatea citaliștii a cunoscut o activitate din ce în ce mai bogată și mai multilaterală, prezentată de I. Gunev sub titlul: *Citaliștea din Șiștov în ultimii 12 ani 1944—1956* (p. 87—108). Statul democrat-popular bulgar i-a acordat tot sprijinul, iar la împlinirea a 100 de ani de existență, citaliștea din Șiștov a primit ordinul „Kiril și Metodiu” clasa I. Festivitățile prilejuite de centenarul ei³ sînt prezentate în cronică-reportaj a lui B. Andreev (p. 427—434).

² *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, sec. XVI*, vol. IV, p. 61.

³ Institutul bibliografic bulgar, „Elin Pelin” a editat o bibliografie specială cu acest prilej, intitulată *O sută de ani ai săliilor publice de lectură*, întocmită de S. Șiklev, P. Ceolov și Maria Văjărova, sub conducerea lui D. P. Ivaneev (Sofia, 1956, 180 p.). Ea conține și H.C.M., a C.C. al P.C.B. și a Consiliului național al Frontului Patriei privind munca ce revine citaliștilor, precum și articolul lui Gh. Dimitrov despre *Sarcinile importante ale citaliștilor*.

Volumul prezentat, tipărit cu îngrijire și în condiții grafice remarcabile, este și el un prinos adus activității de până acum și o chemare pentru dezvoltarea pe mai departe a culturalității din Șistov.

A.C.

N. TODOROV, *За някои промени в характера на цеховата организация у нас през първата половина на XIX век*, în „Istoriceski pregled“ XIV, 1958, nr. 4, p. 44—76.

Studiul de mai sus are ca obiect analiza procesului de apariție a relațiilor capitaliste în cadrul meșteșugurilor din Bulgaria. Autorul și-a îndreptat cercetările îndeosebi asupra a două ramuri a industriei textile, pe care le consideră cele mai „sensibile” la schimbările interne de breaslă: abageria și găitănăria, acestea fiind în același timp cele mai răspândite pe atunci în Bulgaria.

În partea întâi a studiului său, autorul arată condițiile care au favorizat dezvoltarea acestor ramuri ale industriei textile: faptul că abaua era folosită în întregul Imperiu otoman, că din Franța și Anglia nu se importau decât mătăsuri fine și țesături de humbac, că, după înființarea armatei regulate otomane (spre sfârșitul deceniului al III-lea al sec. al XIX-lea), chiar statul otoman încurajează dezvoltarea industriei textile. Orașul Sliven este în fruntea acestei activități economice. Reprezentanți din Constantinopol încheie cu abagii locali, în 1828, un contract pentru cusutul a 10 000 de uniforme pentru armată. În partea a doua a studiului său, N. Todorov urmărește schimbările produse în interiorul organizației breslelor, reflectare a schimbărilor produse în producția și circulația abalei. Cea mai veche breaslă este aceea din Plovdiv, ale cărei registre se păstrează din anul 1685. Din această breaslă făceau parte atât bulgari, cât și sirbi, greci, armeni și sirieni, fără nici o deosebire. Ei acționează uniți atunci când interesele breslei o cer. Pentru secolele XV—XVII,

autorul scoate în evidență amestecul statului otoman în treburile breslelor, statul fiind interesat în stringerea furniturilor obligatorii de la acestea, atât în timp de pace cât și în timp de război. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a celui al XIX-lea apar o serie de fapte, atestate de documente, care reflectă, pe de o parte, tendința de autonomie și de inițiativă a breslelor și, pe de altă parte, dorința meșterilor de a ține „închis” numărul celor care voiau să-și facă noi ateliere, prin mărirea contribuției inițiale de meșter de la 10 groși între 1685 și 1773 până la 200 de groși în 1815. În felul acesta, vechii meșteri voiau să stăvilească pe noii concurenți. În 1789 se interzice calfelor să se asocieze cu vreun meșter. În același an, adunarea breslei hotărăște să nu se mai proclame meșteri timp de doi ani următori. Breslele cer ajutor sultanului pentru a-și aplica dispozițiile lor, iar acesta (Mustafa al III-lea, 1757—1774) dă în 1773 un firman prin care se opresc autoritățile locale de a interveni în favoarea celor amendați sau pedepsiți corporal de bresle. Deoarece vechile obiceiuri nescrise ale breslei erau călcate din ce în ce mai mult, toți meșterii breslei abagiilor din Plovdiv acționează printr-o „declarație-statut” — cum califică autorul, în mod just, actul din 1805¹ — către sultan, prin care ei indicau normele de proclamare a meșterilor, de cumpărare a materiei prime, interzicerea asocierii unui meșter cu calfa sa, interzicerea concurenței și defăimării între meșteri în țară și în străinătate, amenzi etc.

¹ Publicat, doar parțial, de M. Apostolidis în revista „Thrakika” din Atena (t. II, 1929, p. 329 și urm.), însă nestudiat până acum. Originalul se păstrează în Biblioteca „Ivan Vazov” din Plovdiv, secția manuscrise. Foarte asemănător prin conținut sînt „ponturile care s-au dat luminărilor și săpunarilor de aici din orașul Craiovei, ca să aibă între dînșii țeh-meșter și cu ce preț să vînză luminările și săpunul și în ce chip să ție lucrurile după cererea și obiceiul meșteșugului lor”, publicate de Ș. Papacostea în „Revista arhivelor”, III, 1960, vol. I, p. 215—218, sub titlul *Cel mai vechi stat de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*.

Această luptă între vechi și nou în cadrul breslei este un fenomen comun dezvoltării istorice în general, inclusiv a Bulgariei și a României. Aceasta se vede dintr-un fapt care ni se pare semnificativ pentru tendințele de dezvoltare capitalistă analizate de autor. Este pricina (procesul) dintre trei croitori bulgari refugiați la noi în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812 și rufetul (breașla) croitorilor din Craiova în 1814. Rufetul se plînge că „pîrîții din trecuta răzvrătire (război), viind de peste Dunăre și rămîind aici într-această politie a orașului, *urmează împotriva obiceiului și legătură ce au și fac haine de vînzare...*”¹. Este drumul spre lărgirea producției de marfă direct pentru piață.

Din efectivul casei breslei abagiilor din Plovdiv începe să se acorde credite la circa 20 de membri ai ei, în valoare de cîteva mii de groși. Treptat aceștia încep să lucreze cu 5—6 și chiar pînă la 10 ucenici și calfe și se diferențiază de ceilalți abagii prin sumele de bani pe care le cîștigă. Unii dintre ei sînt aleși și realeși staroști pe termene neobișnuit de lungi pînă atunci: 4—5 pînă la 10 ani.

Prin analiza documentată și concretă și prin generalizările la care ajunge, studiul lui M. Todorov reprezintă o contribuție de preț pentru istoria economică-socială a Bulgariei.

A. C.

C. TH. DIMARAS, *La Fortune de Voltaire en Grèce*, în „*Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*”, vol. I, Atena, 1956, p. 199—222.

Sub titlul de mai sus, Dimaras ne prezintă un aspect general al pătrunderii ideilor voltairiene în spiritele agitate ale grecilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. O notă de la sfîrșitul articolului atrage atenția cititorului că nu a fost în intenția autorului să epuizeze un subiect atît de vast. El s-a

limitat numai să prezinte manifestările mai importante ale ogîndirii operei voltairiene în spiritul și în literatura neogreacă. Dimaras arată că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Grecia nu era străină de mișcarea culturală luministă care se dezvoltă în Europa occidentală, de care mișcare era atras chiar și despotismul luminat. Credem că cuvîntul Grecia, întrebuițat de autor, nu este cel potrivit. Nu era atrasă de acest curent numai Grecia subjugată de atunci, ci mai ales grecii împrăștiați în diferitele colțuri ale Europei, ca Odesa, Principatele Romîne, Austro-Ungaria, Italia, capitala Imperiului turcesc, și în alte părți. Autorul arată progresul treptat pe care îl făceau științele pozitive în detrimentul misticismului, faptul că se publica în limba greacă un număr tot mai mare de cărți de fizică și de filozofie, care înlăturau pe cele religioase și teologice. După Dimaras, numelui Voltaire pare să fi fost cunoscut în Grecia cel puțin din 1765. Grecii aveau un motiv în plus să fie admiratori ai lui Voltaire, pentru că marele filozof francez era un neîmpăcat dușman al sultanului și un hotărît apărător al cauzei grecești. Istoricul grec amintește manifestele antiotomane ale lui Voltaire, pe care le-am analizat mai de mult pe larg². Autorul insistă mai mult asupra atitudinii progresiste a clericului luminat și traducătorului lui Voltaire: Evghenie Vulgaris, într-o epocă cînd mai toți clericii erau dominați de obscurantism și se declarau adversari neîmpăcați ai voltairianismului. După ce autorul articolului arată motivele care au determinat pe Ecaterina a II-a să-l atragă pe acest cleric luminat în imperiul ei, la p. 204 arată: „D’ailleurs nous ne savons même pas à quel moment précis Vulgaris passa au service de la Russie... En tout cas il est certain qu’en 1770 notre auteur bénéficia de la faveur de l’Impératrice”. Într-adevăr, în 1770 aflîndu-se pe atunci la Lipsca, Vulgaris este solicitat să

² Ariadna Camariano, *Voltaire și Giovanni Del Turco traduși în limba romînă pe la 1772*, București, 1944; idem, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și romînă*, București, 1946, p. 82—87.

¹ „Arhivele Olteniei”, XVIII, 1929, p. 452—453.

traducă în limba greacă *Nacazul* Împărătesei, care apoi îl invita în Rusia, unde el se duce, precum am stabilit cu date scoase din corespondența lui, în 1771¹.

Mai departe Dimaras arată marea admirație pe care o avea savantul Coray pentru filozoful francez. După ce citează și alți adepți ai voltairianismului și arată că după pacea de la Kiuciuc-Kainargi noile condiții sociale îndreptau burghezia către o nouă concepție, autorul trece la detractorii filozofului francez și termină articolul său cu rolul educativ în lupta pentru descătușarea spiritelor pe care l-au jucat tragediile voltairiene reprezentate pe scenele din București și Odesa.

A. C. C.

* * *История профсоюзного движения за рубежом (1939—1957 годы)* Edit. Consiliului central unional al sindicatelor, Moscova, 1958, 667 p.

Această lucrare reprezintă volumul al treilea din *Istoria mișcării sindicale mondiale* (primele două volume au apărut în anii 1953—1955 și cuprindeau perioada pînă la al doilea război mondial).

Al doilea război mondial a dus la mari schimbări în viața popoarelor. Perioada de după război se caracterizează printr-o creștere puternică a forțelor democrației și socialismului în toată lumea, printr-o slăbire a pozițiilor capitalismului, printr-o schimbare a raportului de forțe în favoarea lărgurii păcii și democrației. S-a micșorat timpul exploatarei capitaliste, s-au adîncit toate contradicțiile sistemului capitalist, s-a ascuțit lupta de clasă, s-a lărgit mișcarea muncitorească, a crescut conștiința și gradul de organizare a proletariatului. Au avut loc mari transformări în ceea ce privește componența clasei muncitoare: în rîndurile ei

au intrat mult tineret și femei, a căror muncă se plătește mult mai ieftin decît munca bărbaților. Au avut loc schimbări și în componența națională a proletariatului. A crescut numărul proletariatului în țările Orientului apropiat și mijlociu, Asiei și Africii, Americii latine. Toate acestea s-au reflectat asupra mișcării muncitorești internaționale. Creșterea numerică a proletariatului a dus și la creșterea gradului de organizare. În ajunul primului război mondial, sindicatele numărau puțin mai mult de 13 000 000 de membri, înainte de al doilea război mondial numărau aproape 45 000 000 de membri, iar în 1958 numărul sindicaliștilor trecea peste 160 000 000, însă posibilitățile de creștere a sindicatelor sînt departe de a fi epuizate. De exemplu, numai în Anglia, din 22 000 000 de muncitori și funcționari, în sindicate sînt uniți aproximativ 9 000 000².

Caracteristic pentru mișcarea sindicală de după război este creșterea ei furtunoasă în țările Africii și ale Asiei. În Indonezia, în 1939, erau numai 110 000 de sindicaliști, împrăștiati în numeroase organizații sindicale. Astăzi numai organizația centrală sindicală din Indonezia nunără peste 2 500 000 de membri; în Japonia, în 1936, erau doar 425 000 de membri în sindicate, azi sînt mai mult de 6 000 000.

O trăsătură importantă a dezvoltării mișcării sindicale postbelice este faptul că principiul de organizare pe ramură de producție a cîștigat preponderență asupra principiului de breaslă. Aceasta permite cuprinderea în organizațiile sindicale a tuturor muncitorilor calificați, și necalificați, creînd posibilitatea aplicării unor noi metode de muncă și posibilitatea încheierii unității de acțiune. Lupta economică a proletariatului din țările capitaliste pentru revendicări imediate se împletește tot mai des cu lupta popoarelor pentru pace, libertăți democratice și independență națională. Trebuie remarcat faptul că influența comuniștilor în sindicate s-a întărit foarte mult, deoarece în timpul războiului, în adîncă ilegalitate,

¹ Ariadna Camariano, *Traducerile în limba greacă și română a „Nacazului” (Învățătura) Ecaterinei a II-a, în „Studii”, anul XI (1958), nr. 2, p. 126.*

² Datele se referă la anul 1957.

comuniştii — cu preţul multor jertfe şi înfruntând greutatea de neerezut — au refăcut organizaţiile clasei muncitoare distruse de fascism.

În timpul războiului, în lupta cruntă împotriva fascismului german şi imperialismului japonez, s-a făurit şi s-a lărgit unitatea de acţiune a clasei muncitoare. Succese foarte mari a obţinut această unitate în China, Polonia, Vietnamul de nord, Coreea de nord, România, Cehoslovacia, Bulgaria, Ungaria, Albania, unde către sfârşitul războiului au fost create condiţiile reale pentru trecerea puterii în mina poporului, sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu partidele comuniste.

O dată cu terminarea războiului, în faţa clasei muncitoare s-au ridicat probleme noi, importante. Se punea problema preîntîmpinării unui nou război. Foarte ascuţit se punea problema sprijinului practic pe care trebuie să-l acorde clasa muncitoare mişcării anticoloniale de eliberare naţională a popoarelor din Asia, Africa, America.

Ideile unităţii clasei muncitoare se răspîndesc tot mai larg. În 1945 a luat fiinţă Federaţia Sindicală Mondială, care a adoptat un program democratic ce prevede apărarea revendicărilor economice ale celor ce muncesc, eucerirea şi apărarea libertăţilor politice şi sindicale, coordonarea rezistenţei şi luptei muncitorilor pe plan mondial împotriva încercărilor imperialismului de a arunca omenera într-un nou război. Însă unitatea creată în timpul războiului şi după război a fost tulburată. Burghezia şi agentura ei în mişcarea muncitorească — social-democraţia de dreapta — au mers pe linia scindării unităţii. Activitatea de subminare împotriva F.S.M. a dus la sciziunea acestei organizaţii mondiale în ianuarie 1949. În toamnă aceleiaşi an a apărut o nouă organizaţie, „Confederaţia internaţională a sindicatelor libere”. S-a reînfiinţat „Confederaţia internaţională a sindicatelor creştine”.

După Congresul al XX-lea al P.C.U.S. începe o nouă etapă în lupta pentru unitatea clasei muncitoare. Congresul a deschis noi posibilităţi pentru înlăturarea barierelor care stăteau în faţa activităţii comune a organiza-

ţiilor muncitoreşti şi pentru lichidarea sciziunii. Hotărârile congresului au avut un larg răsunet în întreaga lume ; ele au fost studiate cu atenţie nu numai de comunişti, dar şi de socialişti, ca şi de reprezentanţi ai altor partide şi de către muncitorii fără de partid.

Trebuie relevat faptul că lucrarea *Istoria mişcării sindicale mondiale*, vol. III, elucidează majoritatea problemelor legate de problema dezvoltării şi activităţii mişcării sindicale mondiale.

V. A.

HENRI CLAUDE, *Gaullisme et grand capital*, Editions Sociales, Paris, 1960, 224 p.

Prin analiza aprofundată şi multilaterală a problemelor pe care le tratează, prin concluziile ei temeinic fundamentate, ca şi prin bogatul material documentar pe care-l cuprinde lucrarea reuşeşte să înfăţişeze pe un larg plan istoric cauzele instalării în mai 1958, ca preşedinte al Franţei, a generalului de Gaulle.

Situîndu-se pe poziţia marxism-leninismului, autorul, pe bună dreptate, îşi pune întrebarea : actualul preşedinte al Franţei este un arbitru între clasele sociale sau este instrumentul unei anumite clase? Răspunzînd acestei probleme — răspuns care, de fapt, constituie ideea centrală a lucrării — autorul argumentează convingător că preşedintele Franţei şi cabinetul său sînt, în esenţă, expresia dominaţiei oligarhiei financiare franceze şi a intereselor capitalului monopolist internaţional.

În prima parte a lucrării se dezvoltă, pe bază de documente, legăturile membrilor guvernului cu marea finanţă. Guvernul reprezintă, în ultimă instanţă, interesele marilor bănci, printre care Banque Rothschild, Banque de l'Union Parisienne, Banque de Paris et de Pays-Bas, Banque de l'Indochine. Sînt date în lucrare numeroase exemple de membri ai consiliilor de administraţie ale băncilor care deţin în acelaşi timp înalte funcţii în aparatul de stat. Sugestiv este prezentată situaţia primului-ministru, M. Debré.

Dacă de Gaulle a ales, în virtutea dreptului ce-l are prin Constituția adoptată în 1958, ca prim-ministru pe M. Debré, înseamnă că a găsit în persoana acestuia nu numai un executant fidel, ci și un membru marcant al oligarhiei financiare. M. Debré este directorul general a două societăți: Compagnie industrielle pour l'Afrique Centrale și Inmcubles de la Pépinière. De asemenea, împreună cu familia sa, administrează un mare număr de societăți industriale și de asigurări, printre care și Compagnie industrielle des téléphones.

Alături de cei mai tipici reprezentanți, în guvernul Franței se găsesc înalți funcționari legați de marcle capital sau unii reprezentanți ai burgheziei mijlocii care servesc fidel politica stăpînitorilor lor mai mari. Ținînd seama de cele arătate, autorul lucrării afirmă sugestiv: „de Gaulle domnește, marele capital guvernează” (p. 36).

Din punct de vedere politic, guvernarea generalului de Gaulle este sprijinită de partidul Uniunea pentru noua republică (U.N.R.), în conducerea căruia se găsesc elemente influente, cum ar fi Albin Chalandou, la rîndul lor mari acționari ai băncilor și monopolurilor industriale.

Sistemul de guvernare din Franța, asemănător cu regimul trădător de la Vichy din timpul celui de-al doilea război mondial (p. 48), are drept consecințe, ca un corolar indispensabil, reducerea atribuțiilor parlamentului, subordonarea lui domnicii personale. Referindu-se la Constituția adoptată în octombrie 1958, autorul arată că ea este departe de a exprima interesele poporului, în esență fiind „expresia fidelă a gândirii și eforturilor cercurilor conducătoare ale burgheziei” (p. 59). Constituția dă drepturi depline președintelui, întărind puterea executivă, reducînd-o pe cea legislativă, fapt prin care de Gaulle este instrumentul care a permis marii burghezii să înlăture obstacolele care se opuneau dominației totale asupra Franței.

A doua parte a lucrării este consacrată istoriei politicii externe a Franței după al doilea război mondial și în mod deosebit după sfîrșitul celei de-a patra republici, care a avut loc o

dată cu instaurarea puterii personale a generalului de Gaulle. Sînt abordate probleme ca: noua „colaborare” a capitalismului francez cu cel german — axa Paris-Bonn — puterea generalului de Gaulle și popoarele Africii, problema algeriană etc. Într-un capitol al lucrării, autorul se oprește pe larg asupra raporturilor Franței cu Uniunea Sovietică, subliniind faptul că, dacă de Gaulle a schițat o politică de apropiere față de U.R.S.S. invitînd pe N. S. Hrușciiov, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., aceasta nu a însemnat de loc că Franța a abandonat lagărul imperialismului. Dimpotrivă, eșecul conferinței la nivel înalt care trebuia să aibă loc în mai 1960 la Paris explică, printre altele, și faptul că de Gaulle s-a raliat politiciii S.U.A., cel mai mare dușman al popoarelor în etapa actuală (așa cum se apreciază în Declarația Consfătuirii partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960 de la Moscova).

Demonstrînd că guvernarea „gaullistă” este fructul evoluției capitalismului francez după al doilea război mondial, că ea exprimă slăbiciunea burgheziei franceze în fața proletarietului său, autorul arată că războiul din Algeria a jucat un rol important în instaurarea la putere a generalului de Gaulle. Imperialismul francez avea nevoie de un om care să nu permită independența poporului algerian. Sînt trecute în revistă principalele etape ale războiului din Algeria, al cărei popor luptă de 6 ani pentru eliberarea sa.

O asemenea politică externă, arată autorul, nu poate fi explicată în mod științific, realist decît numai pornind de la politica economică internă pe care o promovează capitalismul monopolist de stat. Consecințele sînt suportate în întregime de clasa muncitoare, de păturile mijlocii ale societății franceze și ale popoarelor care fac parte din Comunitatea franceză. Cu date concrete, referitoare la creșterea impozitelor, la scăderea salariilor muncitorilor și funcționarilor, la urcarea vertiginoasă a cheltuielilor militare, autorul ne dă imaginea realității franceze contemporane.

Congresul al XV-lea al P.C.F. a subliniat că, atît sub raporturile de clasă din interior, a

relațiilor Franței cu țările lagărului socialist și în special în politica de subjugare a popoarelor Africii, guvernarea generalului de Gaulle exprimă interesele imperialismului francez în perioada adâncirii crizei generale a capitalismului. Toate acestea nu sînt expresia și reflectarea intereselor „națiunii și poporului francez” (p. 211).

Partidul Comunist Francez a arătat că, pentru a nu se deschide mai larg poarta instaurării fascismului în Franța, e necesar să se pună capăt regimului puterii personale și războiului din Algeria. În vederea acestui scop, Congresul al XV-lea al P.C.F. a definit politica și programul partidului care să permită reinstaurarea democrației, înlăturarea regimului autoritar, formulînd cuvîntul de ordine: „Cu orice preț, front unic al clasei muncitoare; cu orice preț, unirea clasei muncitoare cu clasele mijlocii” (p. 221).

Prin combativitate și înaltă ținută științifică, prin actualitatea problemelor pe care le tratează, lucrarea are o deosebită importanță pentru cercetătorii istoriei contemporane.

I. P.

N. A. EROFEEV, *Очерки по истории Англии. 1815—1917 гг.* Edit. Institutului de relații internaționale, Moscova, 1959, 264 p.

În această lucrare este cuprinsă o perioadă destul de însemnată din istoria Angliei, perioadă legată de revoluția industrială și de transformarea Angliei în „atelier mondial”, de crearea unui imperiu colonial gigantic, de ascuțirea contradicțiilor de clasă în țară, care s-au revărsat în mișcarea cartistă de masă. O atenție specială se dă mișcării muncitorești din Anglia. Autorul analizează particularitățile imperialismului britanic, ilustrîndu-le cu numeroase exemple.

Capitolul I se ocupă cu perioada cuprinsă între Congresul de la Viena și reforma parlamentară din 1832.

În 1815 s-a terminat perioada destul de lungă a războaielor împotriva Franței, războaie duse, fie de Anglia singură, fie în coaliție cu alte puteri, din 1793 (cu o mică întrerupere de la 27 martie 1802 pînă la 16 mai 1803) pînă cînd în 1815 Napoleon s-a recunoscut învins și s-a predat englezilor.

Clasele dominante din Anglia au obținut avantaje mari de pe urma războaielor cu Franța. Mărfurile engleze au alungat pe cele franceze de pe piețele de peste ocean. După terminarea războaielor cu Franța are loc o dezvoltare impetuoasă a industriei engleze. Revoluția industrială cuprinde diferite ramuri ale producției. Dezvoltarea capitalismului în agricultură în anii de după războaie obține succese destul de mari.

Dezvoltarea capitalismului, creșterea industriei și comerțului au dus la îmbogățirea burgheziei industriale, la creșterea greutății ei specifice și importanței ei, la schimbarea raportului de forțe între moșieri și burgezi.

Concomitent cu întărirea burgheziei industriale are loc și creșterea proletariatului industrial, creștere care se produce în special pe seama micilor meseriași și a muncitorilor manufacturieri. În măsura în care are loc slăbirea și pauperizarea păturilor mijlocii de la orașe și sate, se produce și polarizarea forțelor de clasă, simplificarea structurii de clasă a societății. Are loc ascuțirea mai departe a antagonismului de clasă dintre proletariat și burghezie.

Două decenii care separă reforma parlamentară de sfîrșitul deceniului al cincilea al secolului al XIX-lea au decurs sub semnul marii mișcări proletare, cartismul, care și-a lăsat amprente pe întreaga dezvoltare socială, politică și spirituală a Angliei. Epocii cartismului în lucrare îi este consacrat un capitol separat. Mișcarea cartistă din Anglia nu a dus clasa muncitoare la victorie. Structura politică a țării nu a fost supusă unei sfărîmări totale, însă, cu toate acestea, importanța istorică a cartismului este foarte mare. Ea ocupă un loc însemnat nu numai în mișcarea muncitorească

din Anglia, dar și pe plan internațional. Prin cartism, scria Lenin, „Anglia a dat lumii prima mișcare proletară-revoluționară largă, cu adevărat de masă, formată politic...”¹.

Clasa muncitoare din Anglia a atins în perioada mișcării cartiste cel mai înalt nivel de conștiință în etapa dată a dezvoltării sale. Slăbiciunea cartismului, — lipsa de tactică, toate acestea se explică prin condițiile istorice, prin incompleta dezvoltare a proletariatului. Cu toate acestea, experiența cartismului a dat material bogat pentru mișcarea muncitorească din următoarele decenii, în special metoda grevelor politice de masă, care a fost mai târziu preluată de muncitorii înaintați. Cartismul a dat un material înens pentru elaborarea tacticii proletare de către clasicii socialismului științific, Marx și Engels. Lupta cartiștilor a fost studiată detaliat de Lenin. Cartismul a avut o importanță mare pentru însăși istoria Angliei, deoarece a determinat pentru mult timp dezvoltarea ei politică.

Următorul capitol caracterizează Anglia în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea.

Capitolul al IV-lea se ocupă de Anglia în perioada trecerii la imperialism (1870—1900). După 1866, când s-a terminat faza celei mai adânci crize, în Anglia au apărut primele uniuni monopoliste. Ele au început să crească repede în special în anii 1890—1900. Deceniul al optulea al secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o pasivitate politică a clasei muncitoare din Anglia; aristocrația muncitorească, cumpărată de burghezie, era în întregime cuprinsă de ideile trade-unionismului. Marx a biciuit aspru pe liderii vinduți ai trade-unionurilor și a arătat în ce constau rădăcinile adânci ale pasivității proletariatului englez.

Criza care s-a prelungit a lovit în special în masele largi ale muncitorilor necalificați; însă ea a atins și o parte a aristocrației muncitorești. Pe această bază, la începutul deceniului al nouălea apar primele semne de înviorare ale mișcării muncitorești engleze. În august 1889

are loc marea grevă a docherilor din Londra, grevă care constituie punctul de cotitură în istoria mișcării muncitorești din Anglia. Rezultatul principal al grevei a fost crearea Uniunii muncitorilor docheri, care este prima uniune a muncitorilor necalificați. După exemplul docherilor au început să se creeze asemenea uniuni și în alte profesii.

Situația Angliei în anii 1900—1914 este tratată în capitolul al V-lea. La începutul secolului al XX-lea ea rămăsese una dintre cele mai bogate și, din punct de vedere economic, cele mai puternice țări din lume. Ca și înainte, pozițiile Angliei erau destul de puternice în comerțul internațional și în afacerile bancare. Însă către începutul secolului al XX-lea încep să se contureze tot mai mult slăbiciunile economiei Angliei, ca rămânerea în urmă față de Germania și de S.U.A. în ceea ce privește ritmul de dezvoltare al industriei. Puterea economică a Angliei se sprijinea pe imensul imperiu colonial, care îi servea ca piață largă de desfacere și asigura monopolul englez în producția anumitor materii prime. Un rol important îl jucau coloniile ca piață pentru exportul de capital. Începutul secolului al XX-lea a însemnat avântul creșterii mișcării muncitorești și ascuțirea luptei de clasă. În masele muncitorești se întărea tot mai mult convingerea că pentru lupta cu succes împotriva patronilor este necesară reprezentarea muncitorilor în parlament. În 1900 conferința trade-unionurilor a creat Comitetul reprezentanței muncitorești pentru organizarea campaniei electorale. În 1905 acest comitet a fost transformat în Partidul laburist.

Despre politica Angliei în anii războiului mondial 1914—1918 se vorbește în capitolul al VI-lea. Trebuie amintit faptul că rezultatul principal al acestui război a fost și este criza generală a capitalismului, criză care și-a lăsat amprentele asupra întregii dezvoltări postbelice a Angliei. Lucrarea lui N. A. Erofeev constituie un ajutor prețios pentru istorici și de asemenea pentru cititorii care se interesează de istoria universală.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 282.

* * * *Medieval England*, vol. I, Oxford, Clarendon Press, 1958, 381 p.

Cartea „*Medieval England*” e de fapt o culegere de unsprezece studii, scrise de istoricii englezi specialiști în istoria evului mediu englez, care prezintă diferite aspecte ale Angliei feudale. Astfel, primele două capitole, intitulate „Peisajul englez” și „Arhitectura civilă”, în afara părților pur descriptive, conțin și o serie de date asupra stărilor economice și sociale din Anglia perioadei cuprinse între cucerirea normandă și venirea dinastiei Tudorilor. Vedem cum un interval de timp de aproape trei secole (1066—1348) e marcat de lupta dusă pentru mărirea terenurilor de cultură și pășunilor prin defrișări, secarea bălților, drenarea terenurilor mlăștinoase. În același timp, și populația, deci mina de lucru, a crescut considerabil, de la 1 200 000 la 3 500 000. În afara culturii cerealelor, creșterea oilor ia un mare avânt în special pe domeniile mănăstirești. Când izbucnește ciuma neagră, primele „enclosures” apăruseră deja, anunțând în acest fel unul din cele mai caracteristice fenomene ale evului mediu englez. Perioada de timp cuprinsă între anii 1348 și 1485 e considerată ca o perioadă de decădere și regres, cauzată de izbucnirea ciumei negre. Populația este în 1377 doar de 2 200 000 de oameni. Mai multe sute de sate dispar, lipsa mâinii de lucru devine acută, suprafețele de cultură se micșorează. În schimb se mărește terenurile de pășunat. De asemenea acțiunea de despădurire continuă cu intensitate, dată fiind nevoia de cărbuni de lemn pentru meșteșugarii care prelucrau minereul de fier. Dar ceea ce e caracteristic pentru economia engleză în acești ani e numărul extraordinar de mare al oilor, evaluat la 3 oi de fiecare cap de locuitor. Secularizarea averilor mănăstirești în anii 1536—1539 marchează o serie de schimbări importante în viața economică a țării. Feudalismul începe să decadă și o dată cu el se ruinează și vechile clădiri construite în stilul caracteristic evului mediu. Între anii 1570 și 1640, Anglia e în întregime rezidită, noile clădiri exprimând

noul mod de viață pe care burghezia în ascensiune și nobiltimea angajată în afaceri burgheze, îl impun țării. În privința arhitecturii civile, castelele și casele manoriale suferă importante modificări, evoluind de la construcția fortificată la cea nefortificată. Totuși, e demn de remarcat că în secolul al XV-lea a apărut un tip de casă manorială jumătate castel, jumătate locuință obișnuită, despre care autorul capitolului arată că a fost construită în acest fel pentru a apăra pe senior de răscobilele oamenilor aflați sub dependența sa. Tot în mediul rural sînt de semnalat, alături de sărăcăcioasele bordeie, apariția unor case țărănești cu două sau mai multe camere și cu diferite ateneanse. Aceasta oglindește existența unui proces destul de avansat de diferențiere al țărănimii, asupra căruia autorul ar fi trebuit să stăruie mai mult, să-l analizeze în mod mai aprofundat. De altfel, ceea ce se observă în aceste prime capitole, cu toate numeroasele incursiuni în istoria social-economică, e lipsa aproape totală a istoriei relațiilor dintre seniori și diferitele categorii sociale ale țărănimii engleze. De asemenea nu se pomeniște nimic de urmările dezastruoase ale sistemului „enclosures” asupra țărănimii.

Un întins capitol e dedicat orașului și comerțului englez în evul mediu. Se arată diferitele căi prin care s-a format orașul feudal englez : prin transformarea orașelor supraviețuitoare din antichitate, prin ridicări de așezări cu caracter urban în jurul mănăstirilor și castelelor de apărare, prin întemeierea de așezări ce vor deveni urbane pe manor-ul seniorial. Una din funcțiunile principale ale orașului, în special a celui întemeiat pe domeniul bisericesc sau seniorial, era să satisfacă prin intermediul comerțului nevoile crescînde ale marilor case laice sau ecleziastice. Deși orașele aveau terenurile lor de cultură și de pășunat, totuși locuitorii lor nu puteau trăi numai cu produsele de pe aceste terenuri. Țăranii veniți cu produsele lor completau satisfacerea necesităților urbane. În felul acesta orașul contribuia la lărgirea pieței interne. Dar pe piața orașului englez nu se desfăceau numai produsele locale. Încă din

perioada saxonă a istoriei Angliei, orașul a cunoscut o mare înflorire, datorită unei activități comerciale intense pentru acea vreme; negustori francezi, scandinavi, din țările mediteraneene veneau pentru a-și vinde mărfurile în piețele orașului feudal englez. Cucerirea normandă a oprit pentru moment dezvoltarea orașelor. Apoi aceasta a luat un avânt și mai mare: normanzii și-au ridicat propriile burguri și au introdus construcțiile de piatră în locul celor de lemn, pământ sau paie. Secolele al XII-lea și al XIII-lea, secole de pace, deoarece invaziile încetaseră cu desăvârșire, au însemnat foarte mult pentru înflorirea orașului englez. Domeniile încep să producă pentru vânzare, deci piața internă se dezvoltă, lina engleză devine indispensabilă producătorilor flamanzi.

Toate acestea au fost premise favorabile pentru avântul economic al orașului feudal englez. De asemenea se dezvoltă și meșteșugurile legate de prelucrarea lînii, astfel că produsele finite engleze — postavuri și pînzeturi — încep să facă concurență celor flamande. Dar în orașul medieval englez se face remarcată și o adîncă diferențiere socială. Conducerea instituțiilor urbane era în mîna unei oligarhii care grupa pe reprezentanții păturilor bogate. De privilegiile caracteristice orașului feudal se bucurau numai o parte a locuitorilor: cei recunoscuți liberi. Alături de aceștia erau păturile cele mai sărace, formate din servitori, muncitori agricoli, țesători, piuari, oameni care nu erau complet liberi și care așteptau trecerea unui an și o zi pentru a dobîndi libertatea în cazul că au făcut dovada că sînt cetățeni loiali și solvabili. Adeseori, în orașele engleze izbucneau tulburări, cînd păturile sărace — nemaiputînd îndura exploatarea și apăsarea fiscală — năvăleau în camerele de consiliu ale reprezentanților oligarhiei pentru a sinurge unele măsuri care să le ușureze condițiile de viață. Ne-ar fi interesat o mai serioasă și aprofundată cercetare a contradicțiilor sociale din orașul englez, precum și unele exemplificări de mișcări populare urbane mai caracteristice. Autorul capitolului însă preferă să evite acest

capitol al luptei de clasă, alît de spinos pentru istoriografia burgheză.

Alte două capitole sînt consacrate transportului maritim și construcțiilor navale, precum și comunicațiilor pe uscat. Se dau date interesante asupra dezvoltării construcțiilor de nave, asupra organizării porturilor și companiilor de comerț maritim. Se arată și măsurile luate de statul feudal englez pentru protecția propriilor negustori. În vederea acestui scop, în secolele XIV—XV s-au emis o serie de „acte de navigație” prin care se dă prioritate la transportul mărfurilor pe mare, navelor companiilor comerciale engleze.

Cartea mai cuprinde și un capitol de istorie monetară, un capitol de etnografie, un capitol de arhitectură militară, unul de arta războiului, unul tratînd despre arme și armuri și, în sfîrșit, ultimul capitol, de heraldică.

Cu toate datele și informațiile interesante pe care ni le furnizează, cartea „Anglia medievală” ignorează unele aspecte deosebit de importante ale istoriei Angliei feudale. Astfel, relațiile sociale dintre seniori și țărani sînt tratate în mod superficial, iar lupta de clasă ilustrată prin răscoalele de mari proporții cum a fost cea a lui Watt Tyler sau John Cade e total omisă. De asemenea fiscalitatea și legislația muncitorească, fenomen atît de caracteristic Angliei din secolele XIV—XV sînt prezentate doar în trecere. Cartea se ocupă mai mult de aspectele formale ale vieții din Anglia medievală, vîdînd astfel tendința istoriografiei burgheze de a se eschiva de la tratarea problemelor de fond ale istoriei relațiilor social-economice și a luptei de clasă.

S.C.

MARGARET DEANESLY, *Histoire de l'Europe du haut moyen âge (476 à 911)*. Traducție de S. M. Guillemin, Paris, Payot, 1958, 755 p.

„Istoria Europei în evul mediu timpuriu” e o încercare de sinteză a prof. M. Deanesly de la Universitatea din Londra. Cartea are

29 de capitole și tratează istoria Europei începând din ultimul sfert al secolului al V-lea până în primul deceniu al secolului al X-lea. Primul capitol se ocupă de situația social-economică și politică a Imperiului roman la mijlocul secolului al V-lea. În capitole separate pentru fiecare popor, sînt tratate noile state germanice formate pe teritoriul Imperiului roman de către ostrogoți, franci, vandali, vizigoți, longobarzi. Un capitol e consacrat evoluției economice a Europei în perioada tratată de carte. O atenție deosebită e dată Imperiului bizantin, a cărei structură social-economică și dezvoltare politică formează obiectul a trei capitole. Arabii și cuceririle lor sînt tratați într-un alt capitol, la fel și istoria popoarelor scandinave. Decăderea merovingienilor și ridicarea carolingienilor la conducerea statului franc sînt prezentate în alte două capitole. O largă preocupare pentru autor a constituit-o istoria Imperiului carolingian, în special istoria sa politică și culturală, căreia i s-au rezervat nu mai puțin de 10 capitole din totalul de 29.

În general, cartea prof. M. Deanesly tratează istoria unor fapte deja cunoscute. Totuși autorul manifestă față de fenomenele istorice din Europa evului mediu timpuriu o atitudine deosebită de a multor istorici precedenți. Sub influența în special a istoricilor romantici, istoria Europei de la dispariția Imperiului roman de apus pînă la apariția lui Carol cel Mare a fost prezentată ca o istorie de invazii și violențe. Fără îndoială că perioada a fost deosebit de agitată, din cauza popoarelor migratorii care loveau din toate părțile Imperiul roman, aflat într-un avansat stadiu de descompunere. Dar în același timp această perioadă de început a evului mediu a fost foarte fecundă, deoarece în timpul ei s-au elaborat premisele unei noi societăți și ale unei noi civilizații. M. Deanesly caută să prezinte imaginea acestor timpuri fără să acorde o preeminență excesivă violențelor, așa cum au procedat mulți dintre istoricii dinainte. Autorul tratează succesiv istoria diferitelor popoare migratorii care au invadat imperiul și s-au stabilit pe teritoriul lui, întemeind

propriile lor state. Dar M. Deanesly trebuia să arate primirea favorabilă de care se bucurau popoarele migratorii din partea păturilor sărace și ale maselor de sclavi. Pentru sărăcimea imperiului, noii veniți însemnau desființarea obligațiilor crescînde față de o fiscalitate din ce în ce mai excesivă, iar pentru sclavi, căderea a întinse teritorii din imperiu sub dominația amigratorilor, însemna eliberarea din sclavie.

M. Deanesly încearcă apoi să desprindă elementele noi aduse de migratori din propria lor civilizație și din civilizația altor state peste teritoriul cărora au trecut. Căci nu trebuie uitat că unele dintre popoarele migratorii, venite de foarte departe, au fost în contact cu civilizații străine de Europa, de la care n-au ezitat să preia numeroase clemente pe care apoi le-au transmis Europei. Civilizația născută în aceste secole de ev mediu timpuriu a fost o civilizație complexă, rezultat al unui proces de contopire a elementelor lumii romane cu clemente venite din afara ei, atît din Europa care n-a fost cucerită de romani cît și din Asia.

În ce privește Imperiul carolingian, autorul arată că încercarea de reconstituire a unui imperiu roman apusean asemănător modelului său antic n-a reușit din cauza numeroaselor elemente de origine străină lumii romane, care au făcut simțită influența lor, și încă de o manieră foarte puternică. Aceasta ar fi, după M. Deanesly, explicația fragilității și scurtei vieți a încercării carolingiene. Autorul ar fi trebuit aici să analizeze mai amănunțit noile condiții social-economice care făceau cu neputință ridicarea unui edificiu imperial asemănător celui roman. Într-o societate în care domeniul funciar devenise o unitate teritorială închisă și care se administra de sine stătător, fără nici un amestec din partea statului, sistemul centralist al fostului Imperiu roman nu-și avea locul. Fărîmițării economice i-a corespuns deci și fărîmițarea politică.

Lucrarea prof. M. Deanesly conține și largi referiri la teoria lui H. Pirenne, după care invazia arabă a constituit momentul de

ruptură între antichitate și o nouă perioadă istorică. Întreruperea comerțului între Mediterana occidentală și Mediterana orientală, ca urmare a apariției escadrelor arabe, a determinat regresul economic al Occidentului, factor care a influențat profund și viața societății. După H. Pirenne, epoca merovingiană a fost o prelungire a antichității și nu o nouă epocă istorică. Evul mediu nu începe decît cu invazia musulmană. Or, toată această teorie contrazice ideile expuse de M. Deanesly în primul capitol, unde autorul reușește să sesizeze semnificația perioadei de transformări social-economice prin care trecea imperiul datorită crizei sale interne și datorită influențelor externe venite de la popoarele migratorii. În locul comentariilor prelungite asupra teoriilor diferiților istorici privind datarea sfîrșitului societății romane și a începutului celei

feudale, ar fi fost mai nimerit ca autorul să fi reluat și să analizeze în mod aprofundat izvoarele istorice rămase din această perioadă de trecere. În felul acesta ar fi putut dezvolta unele din ideile juste eprînse în primul capitol, ajungînd la concluzii mai apropiate de realitatea istorică. Dar M. Deanesly a preferat să acorde un spațiu mai larg istoriei politice și culturale decît celei social-economice, prin studierea căreia se poate lamuri mai bine esența fenomenelor istorice. De asemenea tributar concepției istoriografiei burghize de minimalizare și ignorare a luptei de clasă, autorul a lăsat la o parte tratarea acestui primordial factor, care constituie motorul istoriei și care a jucat un rol capital în trecerea de la antichitate la evul mediu.

S.C.

BIZANTINOLOGIE

G. OSTROGORSKI, *Byzance, état tributaire de l'Empire turc*. Zbornik Radova. Vizantološki Institut, V, 1958, p. 49—58.

Autorul consideră că Bizanțul a devenit tributar turcilor în urma victoriei acestora împotriva coaliției sîrbe, condusă de Ioan Uglješa și Vukašin în anul 1371. Unele surse occidentale din anii de după acest eveniment vorbesc cu îngrijorare despre o alianță militară turco-bizantină. Ceva mai tîrziu lucrurile se lămuresc. Nu e vorba de o alianță, ci de o supunere a Bizanțului.

Faptul că în anul 1373 Ioan al V-lea, împăratul Bizanțului, însoțește pe Murad într-o campanie în Asia Mică este o dovadă că supunerea a avut loc ceva mai înainte. Victoria turcească de la Marița și insuccesul diplomatic al călătoriei lui Ioan al V-lea în Occident a silit Bizanțul să se supună turcilor. Cum revenirea în patrie a lui Ioan al V-lea a avut loc în octombrie 1371, probabil că supunerea s-a produs curînd după aceea.

Conflictele dinastice din Bizanț au dus la mărirea tributului. Turcii au sprijinit revenirea lui Ioan al V-lea și Manuel al II-lea, alungați de adversarul lor, Andronic al IV-lea, după ce s-au asigurat de plata unui tribut anual și contingente de trupe bizantine.

După Chalkokondyles, tributul era de 30 000 de monezi de aur, iar contingentul de trupe bizantine la dispoziția turcilor, după spusele lui Sphrantzes, ar fi fost de 12 000 de oameni.

Înfrîngerea turcilor la Angora modifică situația în Peninsula Balcanică. Prin tratatul din 1403, Bizanțul încetează de a mai plăti tribut turcilor și redobîndește unele teritorii pierdute în regiunea Mării Negre și a Tesaloniceului. Proprietățile situate în teritoriile redobîndite continuă să plătească o treime din haraciul datorat mai înainte turcilor. Beneficiarul este statul bizantin. O ordonanță a împăratului Manuel al II-lea privind proprietățile mănăstirilor de la Athos prevede scutirea numai pentru două treimi din haraci. Înfrîn-

gerea turcă a adus o ușurare numai în situația marilor proprietari, țăranii rămânând mai departe obligați la plata întregului haraci: 1/3 statului și 2/3 seniorului feudal.

Dupa asediul Constantinopolului din anul 1422, mai exact prin tratatul încheiat cu turcii la 22 februarie 1424, Bizanțul se obligă din nou la plata unui tribut anual de 300 000 de aspri. Situația de vasalitate față de turci s-a menținut pînă la începerea atacului împotriva Constantinopolului în anul 1453.

E. Fr.

R. GUILLAND, *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Les termes désignant le commandant en chef des armées byzantines.* Ἐπειρητικὴ Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν XXIX (1959), p. 35—77.

R. Guillard, cercetător neobosit al complexului aparat administrativ bizantin, caută în studiul de față să stabilească diferitele denumiri care desemnau comandanții armatelor bizantine, unele denumiri avînd un caracter oficial, altele fiind folosite numai în literatura epocii.

Comandantul suprem al armatei era împăratul, care, în cele mai multe cazuri, delega aceste atribuții unor comandanți de mari unități militare. Din secolul al VI-lea, termenul de magister militum este înlocuit cu cel de strateg. Trupele din provinciile orientale erau comandate de un strateg și un altul era pentru partea europeană a imperiului.

Cu apariția themelor în secolul al VII-lea, strategul devine comandantul trupelor din themă. În cazuri excepționale se numea un monostrateg, în calitate de comandant suprem al întregii armate. Astfel, Belizarie a purtat titlul de monostrateg al întregului Orient. În secolul al VIII-lea, monostrateg înseamnă comandantul militar al mai multor theme. La începutul secolului al IX-lea găsim pe Bardanius monostrateg peste cinci theme.

În secolul al VI-lea apare și titlul de strateg autocrator, probabil creat de Iustinian pentru Belizarie, apoi atribuit lui Narses. În anumite împrejurări, strategul autocrator avea puteri egale cu ale împăratului. Procopie arată că strategul autocrator este reprezentantul împăratului în calitate de comandant suprem al armatelor bizantine. Această titlatură dispăre pe la mijlocul secolului al XII-lea. Limba literară a mai folosit și termenul de arhistrateg.

Un alt termen, acela de stratelate, desemnează din secolul al VI-lea pe comandantul suprem al unei armate. Mai târziu este folosit pentru comandanții armatelor unei theme, regiuni sau chiar pentru comandanții militari ai unui oraș. Cu timpul, stratelatul devine o funcție subordonată strategilor și pînă la urmă denumirea de stratelate rămîne un simplu titlu nobiliar.

Alte denumiri pentru comandanții armatelor bizantine din secolele X—XII au fost acelea de duce și stratopedarh. Comandantul-șef al trupelor din partea europeană a imperiului poartă în secolul al X-lea denumirea de catepano; mai târziu catepano, ca și strateg, însemna comandantul unei theme.

Alte titluri folosite pentru comandanții de armate au fost acelea de exarh, arhon, arhegos, catarhon, proexarhon, etnarh etc. Termenul de arhegos era cîteodată folosit și pentru comandantul flotei.

Toate aceste titlaturi nu sînt simple sinonime; ele indică demnități militare distincte și diferențiate de ceremonialul bizantin atât de riguros.

Din secolul al XII-lea, singura titlatură folosită pentru comandantul suprem al armatei este aceea de mare domestic. Comandanții militari care conduc diferite expediții nu mai apar în operele istoricilor bizantini cu denumirea unui grad militar, ci numai cu titlul demnității aulice.

Autorul caută să stabilească atribuțiile corespunzătoare fiecărei funcții și numele acelor care au deținut acele funcții, pe baza informațiilor din operele istorice și datelor sigilografice.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

*. 25 ans d' *historiographie Tchecoslovaque 1936—1960*, Praha, Československe Akademie Vcd., 1960, 494 p.

Lucrarea este publicată cu ocazia celui de-al XI-lea Congres internațional de istorie—Stockholm, 1960—și prezintă tematic și analitic principalele contribuții ale istoriografiei cehe în perioada ultimului sfert de veac. Autorii volumului și-au propus să însuneze, pentru a face cunoscut cercetătorilor străini, principalele studii și contribuții istorice publicate în Cehoslovacia, realizând astfel o importantă bibliografie cu caracter retrospectiv.

Principalele capitole tematice ale lucrării prezintă: I. *Evoluția cercetărilor istorice în Cehoslovacia în perioada 1936—1960*; II. *Bibliografie, imprimerie, biblioteci*; III. *Științe istorice auxiliare*; IV. *Numismatică*; V. *Geografie istorică, topografie, cartografie*; VI. *Istoria Cehoslovaciei tratată cronologic* (preistorie și protoistorie, originea slavilor, societatea feudală, mișcarea revoluționară husită, renașterea națională, revoluția din 1848, perioada capitalistă, Cehoslovacia înainte de München, ocupația nazistă și lupta pentru eliberare, Cehoslovacia democrat-populară); VII. *Istorie generală*; VIII. *Istoria științelor naturale și a tehnicii*; IX. *Istoria limbii și a literaturii*; X. *Istoria artelor*.

Fiecare capitol în parte determină subdiviziuni conforme materialului selectat.

Mișcarea revoluționară husită și reconsolidarea feudalității cuprinde, de exemplu, următoarele sub-capitole: ediții și surse relative la epoca husită; literatura asupra lui Ioan Hus și asupra epocii sale, mișcarea revoluționară husită în cursul anilor 1419—1434; edițiile surselor relative la perioada 1434—1620; luptele politice și religioase în a doua jumătate a sec. al XV-lea; condițiile economice și sociale din sec. al XVI-lea, repercusiunea mișcării revoluționare husite și luptele politice în sec. al XV-lea în Slovacia; evoluția economică și socială în sec. al XVI-lea și lupta de

clasă în Slovacia, evoluția politică și culturală în sec. al XVI-lea în Slovacia.

Pentru perioada contemporană, bibliografia consemnează la capitolul *Cehoslovacia înainte de München* (1918—1938) următoarele subdiviziuni: sursele politice și memoriile din anii 1918—1938; evoluția economică și socială a Republicii Cehoslovace; politica externă a Republicii Cehoslovace, Istoria Partidului Comunist din Cehoslovacia în cursul anilor 1921—1938 și lupta clasei muncitoare împotriva opresiunii sociale și fascismului; evoluția politicii interne a Republicii Cehoslovace în perioada anilor 1918—1938; fascismul și drumul Münchenului. *Ocuparea nazistă și luptele pentru eliberare* cuprinde următoarele principale subcapitole: manifestații și lucrări politice reprezentative ale Partidului Comunist din Cehoslovacia; primii ani ai noii republici, 1945—1948; evenimentele din februarie 1948; construirea socialismului în Cehoslovacia.

Capitolul al VII-lea, rezervat istoriei generale, semnaleză: privire generală asupra istoriei omenirii, Orientul antic, antichitatea clasică, Orientul în evul mediu, bizantinologie, slavii în epoca feudală, istoria mondială, sec. XVI—XIX, istoria Uniunii Sovietice, istoria politică în sec. al XX-lea.

Volumul cuprinde în încheiere o listă a principalelor reviste istorice, un index de autori, indicații de pronunție a cuvintelor cehe și slovace, precum și o listă de abreviații.

Bibliografia, publicată în condiții tehnice remarcabile, intenționează de fapt să continue tradiția buletinelor bibliografice periodice publicate înainte de război în „Revue historique” la Paris de Joseph Šusta. Autorii prezentei lucrări au înregistrat lucrările publicate până la 1 iulie 1959. În ceea ce privește lucrările publicate după această dată și în cursul anului 1960, autorii s-au mărginit să amintească lucrările mai importante aflate sub tipar la data redactării bibliografiei. Împărțirea internă pe capitole a volumului (exceptând perioada istoriei contemporane) respectă împărțirea buletinelor bibliografice ale lui Joseph Šusta.

Bibliografia, prezentată sub forma unor articole, studii, reprezintă o importantă contribuție la cunoașterea activității istoricilor din Cehoslovacia demarcat populară.

P. S.

URIEL HEYD, *Ottoman documents on Palestine 1552—1615. A study of the firman according to the Mühimme Defteri.*

Lucrarea prezintă, în traducere engleză, un număr mare de firmame și decrete din primul secol de legislație și stăpînire otomană în Asia Mică. Documentele strinse din importanta colecție *Mühimme Defteri* provin din arhivele de stat din Istanbul. Ele tratează diferite probleme privind administrația locală, comerțul și industria, problemele militare, lucrările publice, precum și problemele legate de activitatea diferitelor comunități religioase. Documentele publicate în volum nu aduc numai o lumină nouă asupra condițiilor privind această provincie a Asiei Mici, ci contribuie în bună parte la înțelegerea și la cunoașterea administrației și istoriei otomane în general. Textele documentelor sînt precedate de o detaliată analiză a diferitelor probleme majore a actelor diplomatice otomane (structura firmanelor, elaborarea lor etc.). Deși în general se poate spune că instituțiile Imperiului otoman au fost deseori cercetate în diferite studii de specialitate, cunoașterea lor și a funcțiunii lor este încă incomplet cercetată și în multe privințe inexact cunoscută. Multe încercări de cunoaștere a instituțiilor, și în general a vieții de stat în Imperiul otoman, au fost făcute pe baza unor surse secundare de informație și au dus la concluzii uneori greșite. Cunoașterea aprofundată a administrației, a instituțiilor Imperiului otoman presupune în primul rînd o cunoaștere aprofundată a documentelor elaborate, surse directe pentru orice analiză istorică.

Dintre cele mai importante categorii de documente oficiale păstrate privind această

provincie a Asiei Mici, trebuie semnalate în primul rînd copiile unui mare număr de decrete, păstrate sub numele de *Mühimme Defteri*, sau cu numele complet de *Umür-i Mühimme Defteri* (Registru al celor mai importante acte privind problemele publice). El conține copiile decretelor (firmamele) sultanilor, adresate oficialităților în diferite părți ale imperiului, și scrisorile (nancelor) sultanilor, adresate diferiților suverani străini.

Materialul din *Mühimme Defteri* conține numeroase date asupra diferitelor evenimente istorice și numeroase indicații privitoare la relațiile sultanului cu diferite țări străine, precum și date privitoare la probleme de ordin social-economic, religios și cultural din întinsul imperiu. Documentele publicate din colecția decretelor *Mühimme Defteri* privitoare la provincia Palestinei, cuprinse în partea a II-a a acestei colecții, vor ajuta pe istorici cu importante date în studiul istoriei și al administrației otomane în general. Arhivele de stat din Istanbul (Başvekkâlet Arşivi) posedă o serie de 250 de volume al registrului și al suplimentelor lui, acoperind perioada cuprinsă între 961 (1554) și a doua parte a secolului al XIX-lea.

Mühimme Defteri a atras pentru prima oară atenția, relativ tîrziu, în preajma primului război mondial. În anii din urmă, unele informații cuprinse în registru au fost publicate de diferiți autori, dar majoritatea problemelor fundamentale incluse în documente nu au fost analizate complet. Dintre principalele lucrări care s-au ocupat de prezentarea registrului *Mühimme Defteri* amintim: J. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*, 1948; Gliša Elezović, *Iz Carigradskih Turskih Arhiva, Mühimme Defteri*, 1950; Bernard Lewis, *The Ottoman Archives as a source for the history of the Arab Lands*, 1951, precum și Midhat Serloğlu, *Muhleba bakimindan Başvekkâlet Arşivi*, 1955.

Documentele cuprinse în registrul-colecție *Mühimme Defteri* reprezintă copiile firmanelor originale, omițînd din cuprinsul lor numai formulele stereotipe de început și sfîrșit al documentelor, echivalentele protocoalelor ini-

şiale şi de încheiere a documentelor europene, sau prescurtând uneori formulele explicative din text. Autorul culgerii semnalează de asemenea mici variaţii în text de ordin ortografic şi gramatical, precum şi greşelile rezultate cu prilejul copierii documentelor.

Capitolul introductiv al lucrării tratează următoarele teme: *Mühimme Defteri* şi prezentarea materialului în cadrul colecţiei; *structura firmanului* (în general şi în cadrul registrului); *elaborarea firmanelor*; expedierea firmanelor şi limita autorităţii lor (gubernator general al unei provincii — beğlerbeği; guvernatorul unui district — beğ, sancak-beği, mirlivâ; judecător kâdî; trezorier defterdâr) şi caracterul firmanelor înregistrate în colecţie. Cuprinzând o prefaţă explicativă, o listă de abrevieri, note privitoare la transcrierea utilizată, index de nume, index de probleme şi termeni, precum şi o introducere generală care prezintă colecţia, actele oficiale traduse din registrul *Mühimme Defteri* prezintă o contribuţie importantă la cunoaşterea istoriei şi administraţiei otomane în sec. al XVI-lea în general, precum şi la cunoaşterea istoriei şi administraţiei acestei provincii din Asia Mică în perioada respectivă.

P. S.

* * *La diplomazia del Regno di Sardegna durante la prima guerra d'indipendenza*, 3 vol., Torino, 1949—1952.

Lucrarea, pregătită de Institutul de istorie a Risorgimentului în vederea aniversării centenarului revoluţiei din 1848, este alcătuită din trei volume, în care sînt adunate documente privind politica externă a regatului Sardiniei în anii 1818—1819. Aceste documente — cele mai multe inedite — se păstrează în Arhiva de stat din Torino şi în Arhiva istorică a Ministerului de Externe din Roma. Volumul I cuprinde 473 de documente, privind relaţiile cu ducatul Toscanei în perioada martie 1848—aprilie 1849 (instrucţiuni trimise de Minis-

terul de Externe al Sardiniei către reprezentantul său la curtea marelui duce de Toscana, rapoartele acestuia către guvernul său şi rapoartele trimişilor piemontezi la Toscana); volumul al II-lea conţine 440 de documente, privind relaţiile cu statul papal în perioada martie 1848—iulie 1849 (telegrame ale Ministerului de Externe către reprezentantul său la Roma, rapoartele acestuia către guvernul său, documente privind diverse misiuni la Roma); volumul al III-lea cuprinde 341 de documente, privind relaţiile cu regatul celor două Sicilii în perioada ianuarie 1848—decembrie 1849 (telegrame ale Ministerului de Externe către ambasadurul său la Napoli, rapoartele acestuia, corespondenţă privind diversele misiuni). Fiecare din cele trei volume este precedat de o foarte cuprinzătoare introducere, semnată de Carlo Pischeda la primul volum, de Carlo Baudi di Vesme la al doilea şi de Guido Quazza la al treilea. În aceste introduceri, autorii iau poziţie împotriva vechii istoriografii italiene tradiţionaliste, fac o analiză amănunţită a situaţiei economice şi politice a statelor italiene, a tendinţelor pe care acestea le urmăresc în politica lor externă, căutînd să prezinte relaţiile dintre ele în toată complexitatea caracteristică momentului. Se subliniază rolul important pe care l-au jucat masele largi în lupta pentru unificarea Italiei. Documentele publicate în cele trei volume pun în lumină frământările din Italia în perioada 1848—1849, lupta începută atunci pentru unificarea ţării împărţită în multe stătuleţe.

Pericolul care ameninţa statele Italiei în această perioadă era expansiunea austriacă, faţă de care guvernele acestor state adoptau fiecare poziţia corespunzătoare intereselor sale. Majoritatea suveranilor italieni tindeau spre o politică pacifistă, căutînd să încheie o ligă de apărare, menită să consolideze poziţia nordului în faţa tendinţelor reacţionare ale sudului. Scopul urmărit era să stabilească pacea, să soluţioneze problema împărţirii teritoriale a peninsulei printr-o confederaţie, astfel ca naţiunea italiană să fie recunoscută de Europa. Proiectul de confederaţie a statelor italiene,

ca și liga de altfel, urmăreau menținerea relațiilor diplomatice cu Austria, precum și împiedicarea expansiunii Piemontului. Statele italiene căutau să împiedice tendințele de supremație ale lui Carol Albert, singurul dintre suveranii italieni care dirija politica statului său spre o poziție categorică de luptă împotriva Austriei, situându-se, prin aceasta, în fruntea mișcării naționale. Ducele Toscanei, animat de dorința menținerii unui echilibru politic, încerca să constituie în numele acelorași principii de independență și naționalitate — un sistem de state italiene în care ducatul Toscanei să poată găsi nu numai apărare în fața pretențiilor austriece, ci să-și păstreze autonomia în fața expansiunii casei de Savoia și să-și asigure un câștig din inevitabilele divergențe dintre Toscana, Roma și Napoli. Datorită scopurilor și intereselor contradictorii ale diverselor state italiene, nu se ajunge la o înțelegere între conducătorii acestor state în vederea unificării Italiei.

În complexitatea tratatelor purtate între statele italiene în scopul realizării independenței și unității Italiei, un rol important l-au avut relațiile cu statul pontifical. În încercarea lor de a rezolva problema italiană, principii și guvernele Italiei au apelat la papa Pius al IX-lea, întrucât independența Italiei interesa în anumită măsură și papalitatea. Pius al IX-lea, prin enciclica sa din 29 aprilie 1848, urmărirea o revizuire a catolicismului, o eliberare a bisericii de sub restricțiile jurisdicției iezuite, introducerea în cler a elementelor laice, obținerea unui catolicism liberal. El nu se opunea mișcării politice italiene în măsura în care aceasta îi putea servi planurile. Urmărind, în fond, restaurarea supremației puterii papale în Italia, enciclica a fost înținpinată cu rezervă din partea statelor europene și a unor state italiene care nu înțelegeau să accepte ca Italia să fie subordonată puterii papale. În fața acestei situații, camera sardă hotărăște în ședința din 24—28 februarie

1848 „să fie abolită pentru totdeauna domnia papilor, pentru ca să se poată înfăptui unitatea și independența Italiei”. Astfel, statul sard, afirmându-și tendințele antiguelfe, devine în această perioadă centrul energiei italiene.

În timp ce nordul era preocupat de încheierea ligilor defensive sau ofensive, de pregătirea războiului contra Austriei, în sud se intensifica insurecția Siciliei împotriva stăpînirii Bourbonilor și lupta pentru obținerea constituției. Lupta antibourbonică și condițiile economice precare au făcut ca Sardinia să nu poată participa la lupta pentru unificarea Italiei cu toată puterea și au contribuit la întârzierea realizării acesteia. Poziția pe care o adoptă Ferdinand al II-lea, sub influența puterilor străine, este de indiferență la început, de cedare apoi în fața mișcărilor revoluționare, acceptînd constituția, ceea ce exercita influență și asupra politicii celorlalte state italiene. Statul sard se vede obligat să promită unele concesii. Cît privește pe Pius al IX-lea, pentru a menține ideea guelfă, solicită intervenția celor patru puteri catolice: Austria, Franța, Spania și Napoli. Guvernele din sfera de influență a statului papal urmăreau consolidarea ordinii tulburată de mișcărilor democratice.

Documentele publicate în cele trei volume scot astfel în relief faptul că realizarea unificării Italiei, dorită cu ardoare de masele largi populare care luptau pentru înfăptuirea ei, a fost împiedicată de interesele înguste ale suveranilor italieni, care urmăreau fiecare să-și păstreze în cadrul Italiei o poziție cât mai bună. La aceasta a contribuit, fără îndoială, interesele unor puteri străine care stăpîneau parte din cuprinsul Italiei sau susțineau puterea papală. Documentele prezentate în cele trei volume înlesnesc, astfel, înțelegerea evenimentelor din anii 1848—1849 din Italia.

A. I.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

140-ЛЕТИЕ ВОССТАНИЯ ПОД РУКОВОДСТВОМ ТУДОРА ВЛАДИМИРЕСКУ	
П. АДЭНИЛОАЙЕ, 140-летие восстания Тудора Владимиреску	551
С. КОЛУМБЯНУ, Характер феодальной эксплуатации крестьянства в десятилетия, предшествовавшие восстанию Тудора Владимиреску (1800—1820 гг).	571
А. ВИАНУ, Неизвестное письмо Тудора Владимиреску, относящееся к началу восстания	591
С. ЯНКОВИЧ, Борьба крестьянских масс против усиления феодальной эксплуатации после 1821 года	595

К. ШЕРБАН, О борьбе горожан Валахии и Молдавии против феодального угнетения в XVIII в. и начале XIX в. (II)	623
---	-----

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

Г. КРИСТЯ, Данные об откликах на Парижскую коммуну и ее праздновании в Румынии (1871—1944)	659
Д. ТУЦУ и Г. СМАРАНДАКЕ, О деятельности Коммунистической партии Румынии в рядах буржуазно-помещичьей армии. (1929—1933)	687
И. ИОНАШКУ, Новые данные относительно правления Раду Воды Михии в Валахии	699

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Новые работы о международных отношениях в средние века (<i>Фл. Константиничу</i>)	721
---	-----

ВОПРОСЫ, ОТНОСЯЩИЕСЯ К ТРАКТАТУ «ИСТОРИЯ РУМЫНИИ»

Дискуссия относительно „второго закрепощения“ в странах центральной и восточной Европы, а также в Молдове и Валахии	729
---	-----

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Учреждение немецкого общества по византиноведению в Веймаре — апрель 1961 г.; 7 лет деятельности Института истории Демократической Республики Вьетнам (<i>Пхан-Дэиа-Бен</i>): Музей по истории феодализма в городе Брашов (<i>К. Шербан</i>); Хроника	739
---	-----

S O M M A I R E

ÉTUDES

140 ANS DEPUIS LA RÉVOLTE DIRIGÉE PAR TUDOR VLADIMIRESCO	Page
N. ADĂNILOAIE, Le 140 ^e anniversaire de la révolte de Tudor Vladimiresco	551
S. COLUMBEANU, Le caractère de l'exploitation féodale de la paysannerie durant les décades qui ont précédé la révolte de Tudor Vladimiresco (1800-1820)	571
AL. VIANU, Une lettre inédite de Tudor Vladimiresco datant du début de l'insurrection	591
S. IANCOVICI, La lutte des masses paysannes contre l'intensification de l'exploitation des boyards après la révolte de 1821	595

C. ȘERBAN, Aspects de la lutte des masses citadines de Valachie et de Moldavie contre l'oppression féodale au XVIII ^e siècle et au début du XIX ^e siècle (II)	623
---	-----

NOTES ET COMMUNICATIONS

GH. CRISTEA, Données relatives à l'écho et à l'anniversaire de la Commune de Paris en Roumanie (1871—1944)	659
D. TUȚU et GH. SMARANDACHE, Aspects de l'activité du Parti Communiste de Roumanie dans les rangs de l'armée bourgeoise-agrarienne (1929—1933)	687
I. IONAȘCU, Données nouvelles sur Radu Vodă Mihnea, prince de Valachie	699

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Ouvrages nouveaux sur les relations internationales au moyen âge (F. C.) . .	721
--	-----

LES PROBLÈMES DU TRAITÉ D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE *

Discussion publique sur le « second servage dans les pays de l'Europe centrale et orientale » et « le second servage en Moldavie et en Valachie » . .	729
---	-----

LÀ VIE SCIENTIFIQUE

La fondation de la société allemande de byzantinologie à Weimar — avril 1961; L'Institut d'histoire de la République Démocratique de Vietnam à 7 ans d'activité (Phan-Gia-Ben); Le Musée d'histoire féodale de la ville de Brașov (C. Șerban); Chronique	739
--	-----

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut:

Studii și materiale de istorie medie
vol. IV

S u m a r

STUDII

- I. SABĂU, Contribuții la studiul circulației monetare în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIV-lea.
- ȘT. ȘTEFĂNESCU, Considerații asupra termenilor „vlah” și „rumîn” pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVII.
- GH. CRONȚ, Dreptul de citorie în Țara Românească și Moldova. Constituția și natura juridică a fundațiilor din evul mediu.
- P. P. PANAITESCU, Începuturile scrisului în limba română.
- N. STOICESCU, Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII.
- L. LEHR, Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII.
- A. OȚETEȘA, Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească.

MISCELLANEA

- A. A. BOLȘACOV, Localizarea hătăleii de la Rovine.
- L. DEMÉNY, Documente noi referitoare la răscoala de la Bobilna.
- C. C. GIURESCU, Despre lupta de la Soel.
- P. I. CERNOVODEANU, Călătoria lui Pierre Lescolpier în Țara Românească și Transilvania la 1574.
- I. DONAT, Satele lui Mihail Viteazul.
- R. PAVA, Criptogrammele din însemnările de taină ale lui Constantin-Vodă Briceoveanu.
- C. ȘERBAN, Un plan inedit privitor la campania de la Prut (1711).
- E. LIMONA și D. LIMONA, Aspecte ale comerțului brașovean în venul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Țambru.
- * * * Lista dregătorilor din statul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
